„ქართლის ცხოვრების“ ძველი სომხური თარგმანი

შ ი ნ ა ა რ ს ი

წინასიტყვაობა . . . . . VI—VII

„ქართლის ცხოვრების“ ძველი სომხური თარგმანი . . . . . 01—032

1. „ქართლის ცხოვრების“ ძველი სომხური თარგმანის ხელნაწერები, გამოცემანი და ლიტერატურა (01—014); 2. „ქართლის ცხოვრების“ ძველი სომხური თარგმანის ურთიერთობა წყაროსთან, მთარგმნელის ვინაობა და თარგმანის შესრულების დრო (015—020); 3. „ქართლის ცხოვრების“ ძველი სომხური თარგმანის თვისება (020—023); 4. „ქართლის ცხოვრების“ ძველი სომხური თარგმანი და მისი ქართული დედანი რედაქციულად (023—025); 5. „ქართლის ცხოვრების“ ძველი სომხური თარგმანისა და მისი ქართული დედნის ზოგიერთი ადგილის აზსნა-განმარტება (025—030); 6. ტექსტებისათვის (030—032); 7. დათქმული ნიშნები (032).

„ქართლის ცხოვრება“ (ტექსტები) . . . . . 1—256

I. ლ ე ო ნ ტ ი მ რ ო ვ ე ლ ი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა (3—136); II. ჯ უ ა ნ შ ე რ, ცხოვრება და მოქალაქობა ვახტანგ გორგასლისა (137—199); III. ლ ე ო ნ ტ ი მ რ ო ვ ე ლ ი, წამება არჩილისი (201—208); IV. მატიანე ქართლისა (209—232); V. ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი (233—256).

დანართი: მ ხ ი თ ა რ ა ი რ ი ვ ა ნ ე ლ ი, [ნუსხა ქართლის მთავართა, მეფეთა და ეპისკოპოსთა] . . . . . 257—261

ლექსიკონი . . . . . .

I. სომხურ-ქართული (265—300); II. ქართულ-სომხური (300—322).

საძიებელი საკუთარ სახელთა . . . . . 323—343

I. სომხურ-ქართული (323—335); II. ქართულ-სომხური (335—343).

წინასიტყვაობა

„ქართლის ცხოვრების“ ძველი სომხური თარგმანის შესწავლასა და გამოსაცემად მომზადებას 1939 წელს შევუდეგი. სომხური ხელნაწერების გაცნობისა და ქართულ წყაროსთან შეჯერების შედეგი იყო 1941 წელს გამოქვეყნებული ჩემი ნაშრომი სომხურად: „ქართლის ცხოვრების ანუ საქართველოს ისტორიის ძველი სომხური თარგმანი“ [1]. შემდეგშიც, განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც „ქართლის ცხოვრების“ ანა დედოფლისეული ნუსხა გამოქვეყნდა (1942 წ.) [2], გამოსაცემად შემზადებულ სომხურ-ქართულ ტექსტებსა და სომხურის ჩემ ქართულ თარგმანს არა ერთხელ დავბრუნებივარ ტექსტების შეჯერება-გამართვისა და მასთან დაკავშირებული სხვა რიგის ზოგიერთი საკითხის გარკვევის მიზნით.

ძეგლის ძველი სომხური თარგმანის უძველესი ნუსხა (XIII ს-ის მიწურულისა), რომელიც საფუძვლად უძევს ჩვენს გამოცემას, საკმაო მნიშვნელობისაა იმის გამო, რომ ის წინ უსწრებს ქართულად დაცულ „ქართლის ცხოვრების“ უძველეს ნუსხას, ე. ი. ანა დედოფლისეულს (XV ს-ისას); „ქართლის ცხოვრების“ კრიტიკული ტექსტის დადგენის საქმეში, რაც ამჟამად მიმდინარეობს, მას შეუძლია სათანადო წვლილი შეიტანოს როგორც საქართველოს ისტორიისათვის უაღრესი მნიშვნელობის მქონე ამ ქართული წყაროს ერთერთი უძველესი ნუსხის წარმომადგენელმა. გარდა ამისა ძველი სომხური თარგმნითი მწერლობის ამ ძეგლის გამოქვეყნება ჩვენთვის იმითაც იყო მიმზიდველი, რომ ის წარმოადგენს ქართულ-სომხური ლიტერატურული ურთიერთობის ნაყოფს წარსულში. ამ ინტერესებმა განსაზღვრეს სწორედ ჩვენი გამოცემის სახეც, რომელიც ვენეციაში 1884 წელს გამოსული პირველი გამოცემისაგან [3] მიზანდასახულობითაც განსხვავდება და ხასიათითაც.

გამოკვლევაში, რომელიც ტექსტებს წინ მიუძღვის, იგივე დებულებებია დაცული, რომლებიც ჩვენ 1941 წელს სომხურად შემოკლებით გამოქვეყნებულ ნაშრომში გადმოვეცით. ხსენებული ნაშრომი გამოუხმაურებელი არ დარჩენილა. უკანასკნელ დროს, 1949 წელს, „ქართლის ცხოვრების“ ძველ სომხურ თარგმანს შეეხო ცნობილი არმენოლოგი ნერსეს აკინიანი [4], რომელმაც ჩვენ დებულებათაგან შეუძლებლად მიიჩნია ორი მომენტი გაეზიარებინა.

წინააღმდეგ ჩვენი მტკიცებისა, რომ ძველი სომხური თარგმანის შემსრულებელი მონოფიზიტი სომეხია, მას ჰგონია, რომ მთარგმნელი დიოფიზი-

---

[1] ი. ა ბ ე ლ ა ნ. Քարթլիս ցխովրեբայի կամ վրաց պատմության հին հայերեն քարգմանությունը. «Հայկական ՍՍՌ ժողկոմսովետին կից պետական ձեռագրատան (Մատենադարան)» պետական նյութերի ժողովածու». № 1, Երևան, 1941, გვ. 31—40.

[2] ქართლის ცხოვრება, ანა დედოფლის ნუსხა, თბილისი, 1942 წ.

[3] Համառօտ Պատմութիւն Վրաց, ընծայեալ Զուանշէրի պատմչի. Վենետիկ, 1884։

[4] Ն. Ա կ ի ն ե ա ն. Սիմէոն Պղնձահանեցի և իր թարգմանութիւնները վրացիներէն (1188—1255). Ի. Վրաց Պատմութիւնը. «Հանդէս Ամսօրեայ». № 1—3, გვ. 5—21.

ტი სომეხი იყოს. საპირისპიროდ ჩვენი მოსაზრებისა, რომ „ქართლის ცხოვრების“ მთარგმნელი დავით აღმაშენებლის თანამედროვე ჩანს და თარგმანი კი შესრულებული უნდა იყოს XII ს-ის მეორე ნახევარში, მას მიაჩნია, რომ თარგმანი XIII ს-ის შუა ხანისა იყოს, ხოლო მთარგმნელი ამ დროისათვის ბოლვაწე სომეხი დიოფიზიტი სიმეონ პლინძაჰანქელი, ცნობილი თავისი თარგმანებით ქართულიდან სომხურად. ის ცდილობს დაამტკიცოს ეს, ჯერ ერთი, მისთვის მისაწვდომი ძველი სომხური საისტორიო თხზულებების აღმნუსხველი რაღაც ორი ძველი ხელნაწერი სიის მიხედვით, რომლებშიც მოხსენებული ყოფილა აგრეთვე „ქართლის ცხოვრების“ თარგმანი, — ერთით 1151 წლისათვის (ՉՌ), ხოლო მეორით 1251 წლისათვის (ՉՌ) შესრულებული, — და, ბეორე, „ქართლის ცხოვრების“ ძველი სომხური თარგმანის გავლენის კვალის ძიებით ძველ სომხურ საისტორიო მწერლობაში.

ნერსეს აკინიანის მიერ გამოთქმული მოსაზრებისა და მტკიცების გარჩევას აქ დაწვრილებით არ შევუდგებით[1]; ვიტყვით მხოლოდ, რომ არც, ერთი მათგანი ჩვენთვის დაშაჯერებელი არ გახდა. მისი მოსაზრებანი დამარწმუნებელნი იქნებოდნენ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მართლაც დამტკიცდებოდა, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ძველი სომხური თარგმანი რომლის ნუსხებს ბოლო აკლიათ, რუსუდან დედოფლის ხანამდის აღწევდა და არა დავით აღმაშენებლის მეუობის დასასრულამდის.

ერთი შეხედვით თითქოს სწორი ჩანს ნ. აკინიანის მტკიცება იმით,რომ „ქართლის ცხოვრების“ უძველესი ქართული ნუსხა (ანა დედოფლისეული), რომლის დედანიც აკად. ივ. ჯავახიშვილის მტკიცებით 1222—1223 წელს უნდა ყოფილიყო გადაწერილი, ძირითადი ნაწილის შემდეგ, რაც დავით აღმაშენებლის ისტორიით მთავრდებოდა ამ ხანისათვის, შევსებულია დანართით, ე. წ. ლაშა-გიორგის დროინდელი მეტად მოკლე მატიანით, რომელშიც თხრობა რუსუდან დედოჯლამდის მართლაც აღწევს. ამიტომ თითქოს საკვარაუდებელია, სტ. ორბელიანი ასეთი რედაქციის ძველი სომხური თარგმანით გასცნობოდა გიორგი III-ის (1154—1184) საქმეებს, კერძოდ ორბელიანთა მიმართ ჩადენილთ. მაგრამ საქმეც ისაა, რომ 1222—1223 წელს გადაწერილად აღიარებული „ქართლის ცხოვრების“ ხსენებულ ნუსხაში ნინოს თავგადასავალი, რომელსაც დიდ ადგილს უთმობს სომხური თარგმანი, უკანასკნელის მსგავსად პირველი პირით კი არ არის მოთხრობილი, ე. ი. თვით ნინოს მიერ, რაც დამახასიათებელი უნდა ყოფილიყო 1222—1223 წლის უწინარესი„ ქართლის ცხოვრებისათვის“, არამედ მესამე პირით. ამდენად, მაშასადამე, სომხური ძველი თარგმანი XIII ს-ის ოციანი წლების „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხის თვისებებს კი არ იმეორებს, არამედ ადრინდელისას, რის გამო ის დავით აღმაშენებლის ისტორიით უნდა ყოფილიყო დამთავრებული.

სტ. ორბელიანის აღიარების შესახებ კი უნდა ითქვას, რომ მისი სიტყვები სრულიად არ გულისხმობს იმას, რომ ის ორბელიანთა ისტორიას მართოდენ სომხური „ქართლის ცხოვრებით“ გაეცნო. მან ამ თარგმანით. რო-

[1] მათ პასუხს ჩვენ დაწვრილებით ვაპირებთ ცალკე გამოვაქვეყნოთ სომხურად

გორც შედარებიდან ირკვევა, მხოლოდ ამ გვარეულობის დასაწყისი ამბების მოსათხრობლად ისარგებლა, ხოლო სხვა, როგორც თვით ამბობს, შეიტყო „მცოდნე კაცთაგან და აქა-იქ შემორჩენილ მოსახსენებელთაგან, და აგრეთვე მათ წინაპართა გადმოცემათაგან, რომლებიც გააცვნეს მამებმა შვილებს ჩვენამდის“, კერძოდ „მათი აღსასრულის ბოლო გვამცნო ჩვენ მხითარ ანელის შვენიერმა ისტორიამ“-ო[1]. ამის შემდეგ, ცხადია, რა ფასი უნდა დაედვას ნ. აკინიანისათვის მისაწვდომ დოკუმენტთაგან იმ ნუსხის შერჩევას, რომელიც „ქართლის ცხოვრების“ სომხური თარგმანის შესრულების თარიღად წარმოადგენს **ჲშ**-ს, რომლის ასეთნაირი აღბეჭდვა (**ჲ**—700 და **შ**—100) აშკარა შეცდომის შედეგია,—დედნის **ჲშ** (რაც დოკუმენტის მეორე ნუსხაში მოიპოვება), ამის გადამწერს გრაფიკული მსგავსების ნიადაგზე დაუკვირებლად **ჲშ**-დ გადმოუღია.

მთარგმნელი რომ მონოფიზიტია და არა დიოფიზიტი, ამის სამოწმო ადგილები მის მიერ შესრულებულ თარგმანში მოიპოვება და იმ ინტერპოლაციათა შორის, რომელთაც ის მას ურთავს (იხ. გვ. 017). ერთი ასეთი შემთხვევა თვითონ ნ. აკინიანსაც აცვიფრებს. ესაა სარკავაგის გამოყვანა დავით აღმაშენებლის მოძღვრად, თითქო დავითი თავის ცოდვებს აღუარებდეს მონოფიზიტ სომეხ ვარდაპეტს. დავით აღმაშენებლის ისტორიის თარგმანში ჩართული ეს ეპიზოდი, დავით აღმაშენებლისა და სარკავაგის ურთიერთობის შესახებ, ნ. აკინიანის აზრით რომ თითქოს შეუსაბამობას შეიცავდეს იმით, რომ სარკავაგი ღრმა მოხუცად არის გამოყვანილი და მეფე კი ახალგაზრდად, რაც ასე არ უნდა ყოფილიყოო, აგრეთვე არ მართლდება, რადგან სარკავაგის გარდაცვალების თარიღად შესაწყნარებლად მიიჩნევენ არა 1140 წ., არამედ 1129 წელს[2], რითაც ის დავითზე უფროსი გამოდის არა ნაკლებ 20 წლით მაინც.

„ქართლის ცხოვრების“ სომეხი მთარგმნელი დავით აღმაშენებლის თანამედროვეა, მის ზოგიერთ საქმეთა მომსწრე და თვითმხილველიც, როგორც ის ამას ერთგან კიდევაც აცხადებს (იხ. გვ. 255, 22-24); ის, დავსძენთ აქვე, საქართველოს, კერძოდ მის აღმოსავლეთ სექტორს, კარგად იცნობს, რაც იქიდანაც ირკვევა, რომ ამ მხრის ორი პუნქტის სახელს თავისი და სხვა საისტორიო წყაროებისათვის ასე ადრინდელი ხანისათვის უჩვეულო სახელწოდებით გადმოსცემს,—რუსთავს ყველგან „რიშას“, ხოლო თრიალეთს ერთგან „წალკას“ უწოდებს. ამრიგად, ის თავისი საკუთარი ცნობებით XII ს-ის შესახებ ყოველმხრივ ზედმიწევნითია და მის XIII ს-ში გადასაყვანად უეშველი რამ საბუთი არ არსებობს.

---

[1] *ա... ի գիտող սրանց և ի մնացեալ չիշատակարանաց ուրեք ուրեք, ևս և յաւանդութենանց նախնեացն լուրեանց, զոր ծանուցին հարք որդւոց մինչև ցմեզ... ևս և զվախճան կատարածի նոցա, զոր հաստատեաւ ծանոյց մեզ գիզեցիկ պատմութիւնն Մխիթարայ Անեցւոյ, Պատմութիւն Նահանգին Սիւնեաց, սրարևալ... Ստ. Օրբելեան ... Թիֆլիս*, 1910, გვ. 372—73.

[2] *Մ. Աբեղյան. Սարկավագ վարդապետի կենսագրության շուրջը. Հայոց հին գրականության պատմության դիրք երկրորդ* (XI—XIX *դարի 30-ական թթ.*). *Երևան*, 1946, გვ. 531—536.

„ქართლის ცხოვრების“ ძველი სომხური თარგმანი

1. „ქართლის ცხოვრების“ ძველი სომხური თარგმანის ხელნაწერები, გამოცემანი და ლიტერატურა

„ქართლის ცხოვრების“ ძველი სომხური თარგმანი, რომელიც *Պատմութիւն Վրաց*-ად, ე. ი. „საქართველოს ისტორიად“, იწოდება, დღესდღეობით რვა ხელნაწერის სახით არის ცნობილი. ერთი მათგანი, რომელიც აკად. მარი ბროსემ თარგმნა ფრანგულ ენაზე და 1851 წ. გამოსცა, ლენინგრადს არის დაცული, აღმოსავლეთ-მცოდნეობის ინსტიტუტში; ერთიც ვენეციის მხითარაანთ კონგრეგაციის სიძველეთსაცავში ინახება, ერთი სხვა კიდევ პარიზის ნაციონალურ ბიბლიოთეკაშია, ხოლო დანარჩენი ხუთი კუთვნილებაა სომხეთის სსრ მინისტრთა საბჭოსთან არსებული სახელმწიფო ბიბლიოთეკისა («მატენადარანისა»), რომელიც 1939 წლის აგვისტომდის ეჩმიაძინს იმყოფებოდა, ხოლო შემდეგ ერევანს გადავიდა.

„ქართლის ცხოვრების“ სომხური ხელნაწერებიდან დღემდის მხოლოდ ვენეციურია გამოცემული. იგი ძველი ხელნაწერის იმ პირის მიხედვით არის შესრულებული, რომელიც 1674 წელს ყოფილა გადაწერილი და რომელიც შემდეგ ერთ დროს კარინის (ერზერუმის) ეპარქიის წინამძღვარს კარაპეტ ბაგრატუნის ჰკუთვნებია, ხოლო დღეს კი «მატენადარანის» ხელნაწერთა კოლექციაშია მოხვედრილი (№ 3070). პარიზის ნაციონალური ბიბლიოთეკის სომხური ხელნაწერების აღმწერლის F. Macler-ის ცნობით პარიზული ხელნაწერი (№ 210) დიულორიეს გადაუწერია 1855 წ. იმავე ხელნაწერიდან, საიდანაც ვენეციური მომდინარეობს[1].

არა თუ ვენეციური და პარიზული ნუსხები, არამედ ის სომხური ნუსხაც, რომელიც მ. ბროსემ ფრანგულად თარგმნა, აკად. ნ. მარის ცნობით, კარაპეტ ბაგრატუნის კუთვნილი ხელნაწერიდან ყოფილა მომდინარე. ამრიგად, აღნიშნული ხელნაწერებიდან ოთხი ცალი ერთიმეორის გადანაწერს წარმოადგენს. უძველესი მათში კარაპეტ ბაგრატუნის ნაქონია, რომელიც, როგორც აღვნიშნეთ, დღეს «მატენადარანის» კოლექციაშია წარმოდგენილი № 3070-ით. დანარჩენი ოთხიდან, რომლებიც «მატენადარანის» კოლექციასვე ეკუთვნის, ადრიდანვე ცნობილია ყველაზე უძველესი, № 1902 (= № 1722: № 1681). იგი აკად. მ. ბროსეს დაკვირვებით 1279—1311 წ.წ. შორის არის

[1] F. Macler. Catalogue des Manuscrits arméniens et géorgiens de la Bibliothèque Nationale, Paris 1908, p. 116.

დაწერილი[1]. სხვა სამიდან ორი ახალი დროის (XIX ს-ის) ნუსხაა: ერთი № 7084, როგორც ჩვენი შეწამებიდან ირკვევა, აგრეთვე კარაპეტ ბაგრატუნისეული ხელნაწერის პირს წარმოადგენს, გადაწერილს 1840 წ. ქართულისა და რუსულის მცოდნე არისტაკეს ერზ[ი]ნკიანცის, ახპატელის მიერ ტფილისში, ხოლო მეორე, № 3052, ცნობილი არმენისტის პროფ. ქ. პატკანიანის მიერ ყოფილა დამზადებული, როგორც ჩანს, გამოცემის მიზნით[2]. უკანასკნელი ცალი კი, № 5501, რომელიც 1684 წლის ნუსხას წარმოადგენს, როგორც «მატენადარანის» კოლექციის სხვა ხელნაწერებთან შედარების გზით გავარკვიეთ, ყველაზე მეტად უფრო ემხრობა უძველესს, ე. ი. № 1902-ს. როგორც ვხედავთ, ყველა ზემოხსენებული ნუსხა, გარდა ქ. პატკანიანისა, ძირითადად ორ ხელნაწერზე დადის. ამათგან მომდინარე ნუსხების მიმართება რომ სქემაზე გადავიტანოთ, შემდეგ სურათს მივიღებთ:

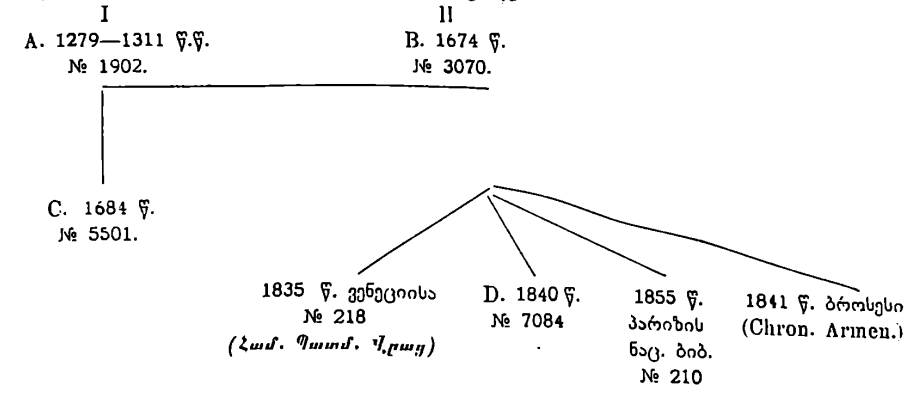

რა დამოკიდებულებაა ამ ორ ძირითადს ხელნაწერს შორის?

მკლევართა აზრით, ყველა არსებული ხელნაწერი ჩვენამდის მოღწეული უძველესი ნუსხიდან (№ 1902) უნდა მომდინარეობდეს. ასეთ შეხედულებას ისინი იმ გარემოებაზე აფუძნებენ, რომ ამ უადრინდელესი ნუსხის ბოლო ფურცელი წყდება **Նատուց...** სიტყვაზე, სანამდისაც სწორედ აღწევს ყველა შემდეგი დროის ნუსხის ტექსტი. აკად. ნ. მარი დაჰკვირვებია იმ გარემოებას, რომ ხსენებულ ხელნაწერს ჩამოჭრილი აქვს ბოლო ფურცელი, რომლის სტრიქონების დასაწყისი ასოების ნაწილიღა ჩანს. მისი აზრით, ამ ფურცელზე უნდა ყოფილიყო მოთავსებული ოდენობით მცირე ნაწილი „ქართლის ცხოვრების" სომხური თარგმანისა და აგრეთვე გადამწერის ანდერძი. სხვა ნუსხები მაშინ უნდა გადაწერილიყო მისგან, როცა ხელნაწერს უკვე ბოლო ფურცელი ჰკლებიაო. ამიტომაცაა, რომ სომხური ძეგლის ყველა ნუსხა

[1] M. Brosset, Rapports sur un voyage archéologique dans la Géorgie et dans l'Arménie, exécuté en 1847—1848. I-re livraison, III rap., p. 62, SPB, 1849.

[2] რამდენადაც ის რომელიმე საგანგებო ხელნაწერიდან მომდინარე არა ჩანს, იმდენად მას ჩვენი გამოცემისათვის არც ვიყენებთ.

ერთსა და იმავე გაწყვეტილ სიტყვაზე მთავრდებაო, დასძენს აკად. ნ. მარი[1]. ამნაირად, როგორც ვხედავთ, ყველა არსებული ნუსხისათვის დაძებნილია თავდაპირველი დედანი. ესაა 1279—1311 წ.წ. შორის გადაწერილი „ქართლის ცხოვრების“ უძველესი სომხური ხელნაწერი.

აკად. ნ. მარის ხსენებული დაკვირვება იმის შესახებ, რომ გაწყვეტილი სიტყვის შემდეგ „ქართლის ცხოვრების“ სომხური ტექსტი ძალიან შორს აღარ უნდა ყოფილიყო წასული, არამედ მცირე ადგილის შემდეგ უნდა დამთავრებულიყო, სწორი გვგონია. „ქართლის ცხოვრების“ სომხური ტექსტი საერთოდ დავით აღმაშენებლის ისტორიით უნდა დასრულებულიყო, ე. ი. დავითის აღსასრულისა და მისი მემკვიდრის ტახტზე ასვლის ამბის მოთხრობით, რაც ალბათ პირველი სტრიქონებითვე შემოიფარგლებოდა. თუ რატომ უნდა ყოფილიყო ასე, ამას ქვემოთ ვნახავთ. აკად. ნ. მარის მიერ გამოთქმული მოსაზრება, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტის შემდეგ გადამწერის ანდერძი უნდა ყოფილიყო დართული, აგრეთვე შესაძლებელია ჰეშმარიტებას წარმოადგენდეს. ერთია მაინც ამასთან დაკავშირებით აღსანიშნავი, სახელდობრ ის, რომ ჩამოჭრილი ფურცლისაგან გადარჩენილი ნაკვალევი, პირველი გვერდის სტრიქონთა დასაწყისი პირველი ასოების ნაწილი, განსხვავებული მელნით ნაწერი ჩანს და ეს ჩამოჭრილი ფურცელი ხელნაწერის ბოლო რვეულის ფურცელი კი არაა (ამ რვეულს ბოლოს ორი ფურცელი აკლია), არამედ ისიცა და მისი მომდევნო დაუზიანებელი გვერდებიც ძეგლის ტექსტის ქაღალდისაგან განსხვავებულ იმ ქაღალდზეა ნაწერი, რომელიც ხელნაწერის დაზიანებული თავისა და ბოლოს განახლებისათვის გამოუყენებიათ, ისე რომ ერთგანაცა და მეორეგანაც დანაკლისი, როგორც მინაწერშია ნათქვამი (იხ. გვ. 04), განმაახლებელს, იოანე კარჩავანელს შეუვსია. ამასთან, ხელნაწერის ბოლო-დაზიანებულ უკანასკნელ რვეულზე დართული ახალი ქაღალდის ამ პირველი ჩამოჭრილი ფურცლის არა მარტო წინა, არამედ უკანა გვერდზედაც შეინიშნება ასოების წაჭრილი ნაწილები გადარჩენილ კიდეზე. ეს ნაკვალევი ატყვია ხსენებული კიდის როგორც წინა მხარეს, გვერდის პირველივე სტრიქონების დასაწყისი ასოების ნაშთის სახით, ისე უკანასაც ზოგიერთი სტრიქონის ბოლო ასოების მხრივ, ისიც გვერდის პირველ ნახევარზე. ეს ვითარება შეიძლება იმის მაუწყებლად მივიჩნიოთ, რომ ამ გვერდ-ნახევრით ამოიწურებოდა, ალბათ, ხელნაწერის ბოლო დანაკლისი, რომლის პირველი ორიოდე სტრიქონი „ქართ. ცხოვრების“ თარგმანს წარმოადგენდა, ხოლო დანარჩენი — მთარგმნელის ან გადამწერის ანდერძს.

ასეა თუ ისე, ცხადია, რომ: ა. ყველა ტექსტი იმ დაუმთავრებელი სიტყვით ბოლოვდება, რომელზედაც უძველესი ხელნაწერი (A) წყდება; ბ. რედაქციული სხვაობა ნუსხებს შორის არ შეინიშნება; გ. ადრინდელ ხელნაწერს (A-ს) ემხრობა ყველაზე უფრო C ხელნაწერი, რომელიც შესაძლოა მისგან იყოს გადაწერილი, ოღონდ ხარკს უხდის თავისი დროის ორთოგრაფიას;

[1] Н. Марр, Из летней поездки в Армению. Заметки и извлечения из армянских рукописей (Зап. Вост. Отд. РАО., т. V., стр. 211—241, СПБ, 1891 г.

D. B ხელნაწერიც, რომელსაც მისდევს ყველა დანარჩენი, A ხელნაწერის ნუსხა ჩანს. C ხელნაწერსავით მასაც ატყვია ორთოგრაფიული სხვაობა, მაგრამ მისგან განსხვავებით მას ადგილ-ადგილ ცალკე სიტყვები და ფრაზები აკლია.

აღნიშნული ხელნაწერებიდან ახალი გამოცემისათვის ძირითადად ადრინდელი ნუსხები გამოვიყენეთ. ყველანი «მატენადარანის» კოლექციისანი არიან. მათგან გადაწერილი ახალი დროის ნუსხები, D ხელნაწერს გარდა, გამოცემისათვის საჭიროდ არ მიგვიჩნევია. მაშასადამე, სულ გამოცემისათვის ოთხი ხელნაწერია გამოყენებული:

A (№ 1902) უძველესი ხელნაწერი, 1279—1311 წ.წ. შორის გადაწერილი;

B (№ 3070), 1674 წლის ხელნაწერი;

C (№ 5501), 1684 წლის ხელნაწერი და

D (№ 7084)—1840 წლისა.

A ხელნაწერი, № 1902 (ძვ. № 1722, ხოლო კარინიანის კატალოგით № 1681), როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, აკად. მარი ბროსეს დადგენით, რასაც სხვებიც იზიარებენ, 1279—1311 წ.წ. შორის არის დაწერილი. ხელი ერთია თავიდან ბოლომდის. იგი ნუსხურია. ხელნაწერი სხვადასხვა საისტორიო შრომების კრებულს წარმოადგენს. იწყება ლეონტი ვარდაპეტის *(Ղևոնդ վարդապետ)* ისტორიით (3 v— 130 v), მას მისდევს ევაგრეს შრომები *(Եւագրիայ հարիւրաւորքն վիճակորդք առաջինն յաղաւթք ընդդէմ բանաստեղծիցն արտաքնոց... 131* r — *217* v), ხოლო ბოლოს „ქართლის ცხოვრების“ ანუ, როგორც იქ მას სათაურად აქვს, *Պատմութիւն Վրաց*-ის ტექსტია მოთავსებული (218 r—309 v). ხელნაწერს თარიღი არ მოეპოვება. ერთ ადგილს, ლეონტის ისტორიის დასასრულს (130 v.), გადამწერის შემდეგი ანდერძი მოიპოვება:

«Կատարեցաւ վարդապետութիւն Ղևոնդի վասն ժամանակագրայ տանս Թորգոմայ ի հրամանէ տեառն Շաւարշոյ Բաղրատունւոյ։ Որ և ցանկացող հղեալ սուրհն աէր Հաժազասպ ի պատուաւոր յաղթէն Մամիկոնեանց, ի հալալ արդեանց նա հրաման ձգել զիծուն գրչէն Սալգ[ա]ի։ Աղաչեմ, յիշեցէք յողորմածն Աստուած և նմա վարձ յաւիտեան, ամէն։ [დაესრულა ლეონტის მოძღვრება ჟამთაღწერილობისათვის თორგომის სახლისა უფალ შაპუჰ ბაგრატუნიანის ბრძანებით. ანისი ნოსურვე შეიქნა უფალი ჰამაზასპი, მამიკონიანთა პატიოსანი ტომისაგანი, და [თავისი] ალალი ნაშოებით დაბაწერინა უხმარ მწერალს სარგისს. გეეღრებით, მომიხსენეთ მოწყალე ღმრთის მიმართ და მას დიდება უკუნისამდე, ამინ].

რომელი ჰამაზასპია აქ წიგნის მოშგებლად ნოხსენებული სარგის გადამწერის მიერ, არ ირკვევა ზედმიწევნით. ყოველ შემთხვევაში, სავარაუდოა, XIII-ს-ის მეორე ნახევრის ერთ-ერთი ჰამაზასპი[1]. ანიტომაა

[1] ეს ჰამაზასპ მამიკონიანი კურაპალატად სახელდებული იხსენიება მხითარ აირივანელის თანამონაწილეობით გადაწერილ ერთს „მოთავალთავში“, რომელიც დაცულია ეჩმიაძინის კოლექციაში № 1500 (924), იხ. «Հանդէս Ամսօրեայ» 1891 წ., გვ. 165.

სწორედ, რომ მ. ბროსე მას 1279—1311 წ.წ. შორის აღმოცენებულად მიიჩნევს.

მოგვიანო დროის მინაწერთაგან აღსანიშნავია: პირველი, რომელიც ხელნაწერის განახლებას მოგვითხრობს (293 v—294 r), და მეორე, მფლობელის შესახებ რომ გვაწვდის ცნობებს (310 r).

1. «Պատմութիւն Ղևոնդեայ և զերջին՝ Պատմութիւնս վրացեայց յիշատակ է Յոհաննու կաթաւանցւոյ. որ փոխեալ կայր, վերստին նորոգեցի և կալմնէ հոռւ սիրեցելոյն իմոյ Շմաւոն վարդապետի Լոռեցւոյ. ի թվին ՌՃԺԳ ի փառս Քրիստոսի. որք վայելէք, յիշեսջիք ի Ք՛ս։ [ლეონტის თხრობა და ევაგრეს წიგნები, უკანასკნელად ქართველთა ისტორია მოსახსენებელია იოანე კარპავანელისა. ეს დაშლილი იყო, კვლავ განვაახლე და დავაკაზმინე ჩემს საყვარელ შმაონ (=სიმეონ) ვარდაპეტს, ლორელს 1113 (+551=1664) წელს, ქრისტეს სადიდებლად; რომლებიც იხმართ, მომიხსენეთ ქრისტეს მიმართ].

2. «Ցաւագին գրոյս, որ կոչի Ղևոնդ պատմագիր և վրաց պատմագիր և սուրբ հօրն անապատաւորացն Եւագրի բանք և խրատք լսելում, որ և վարդան վարդապետս Բաղիշեցի ստացայ ի հալալ արդևանից իմոց և հոռւ յիշատակ ի դուռն սուրբ Էջմիածնի ի փրկութիւն հոգւոյ իմոյ։ Որք ընթերնուք և օգտիք ի սուրբ գրոյս, յիշեցէք ի Քրիստոս զԲաղիշեցի Վարդան վարդապետն և զծնօղսն իւր, ամէն։ ի թվին ՌՃԼԹ։

[მომგებელი ამ წიგნისა, რომელსაც ეწოდება ლეონტი მემატიანე და ქართველთა მემატიანე და მეუდაბნოეთა წმინდა მამის ევაგრეს სიტყვები და მრავალი სწავლა, რომელიც მე ვარდან ვარდაპეტმა ბაღეშელმა მოვიგე ჩემი ალალი ნაშოებით და მიეცი მოსახსენებლად წმინდა ეჯმიაძინის კარს ჩემი სულის სახსრად. ვინც ამოიკითხავთ და ისარგებლებთ ამ წმინდა წიგნით, მოიხსენეთ ქრისტეს მიმართ ბაღეშელი ვარდან ვარდაპეტი და მისი მშობლები, ამინ. 1139 (+551=1690) წელს].

მეტად საყურადღებოა ეს უკანასკნელი, რადგან, როგორც ქვემოთ ვნახავთ, მას კავშირი აქვს ქვემორე ხსენებული ნუსხების მომდინარეობასთან.

В ხელნაწერი, № 3070 აგრეთვე კრებულს წარმოადგენს, უმთავრესად სხვადასხვა ისტორიული შრომებისას. ნაწერია რამდენიმე ხელით. ჩვენი ტექსტი (301 r—336 v) წვრილი ნუსხური ხელითაა შესრულებული ორ სვეტად. სათაური მას არა აქვს, ძირა კიდეებზე კი წარწერილია იგივე *Պատմութիւն վրաց*, რაც A-სა და სხვა ხელნაწერებსაც სათაურად აქვთ. კრებულის გადაწერის თარიღად მკვლევრები 1674 წ. აღნიშნავენ ერთ-ერთი ანდერძის მიხედვით (360 v), მაგრამ ამ თარიღს გარდა სხვაც აბადია ხელნაწერს, სახელდობრ 1669 წ. («ანდერძი» 45 r). ეს ხელნაწერი, როგორც ზემოთ ვთქვით, ერთ დროს კარინის წინამ-

ძღვარს ეპისკ. კარაპეტ ბაგრატუნის ჰკუთვნებია. ზემოთ მოყვანილი სქემიდან ჩანდა, რომ მისგან მომდინარეობს XIX ს-ის ყველა ნუსხა, რომელთაგან ერთი გამოიცა კიდეეც. A ხელნაწერისაგან ეს ნუსხა რედაქციულად არ განსხვავდება, მას მხოლოდ ალაგ-ალაგ ცალკე სიტყვები და ფრაზები აკლია, მაგრამ ეს გადამწერის უნებლიეთი შეცდომაა და არა რედაქტორის კალმის შედეგი. B ხელნაწერის ორთოგრაფია A-საგან სხვაობს და ეს მოსალოდნელიც იყო, რადგან ისინი ქრონოლოგიურად მახლობელი დროის ნუსხები არ არიან. ასე მაგ., A ხელნაწერის დიფთონგი *աւ*, თუ მას თანხმოვანი მოსდევს (ე. ი. დახურულ მარცვალშია), *օ*-ით არის შეცვლილი B-ში, ზოგჯერ *ո*-ითაც; *և* დიფთონგი *իւ*-ად ან *և*-დ[1]. ერთი სიტყვით, B ხელნაწერი შესაძლოა უშუალოდ A ხელნაწერიდან მომდინარეობდეს.

რომ B ხელნაწერი A-ზეა დამოკიდებული, ეს იქიდანაც უნდა ჩანდეს, რომ, ჯერ ერთი, ლეონტის ისტორიის ბოლოს იგივე მინაწერია უცვლელად გამეორებული (გვ. 04), რაც აღმოაჩნდა ამავე ადგილას A ხელნაწერს, რომელიც, როგორც აღვნიშნეთ, სარგის გადამწერს ეკუთვნის; ხოლო, მეორე მხრით, ეს ხელნაწერი კრებული, როგორც მასში შეტანილი პირველი ნაწარმოების (*Պատմութիւն Տարօնոյ, զոր թարգմանեաց ասորոց եպիսկոպոսն...*) დასასრულზე (45 r) დართული იმ ანდერძიდან ჩანს, რომელიც ერთ-ერთ მის გადამწერს ვინმე დავით ჯუნჯღუკს (*Դաւիթ Ճընձղկի*) ეკუთვნის, ვარდან ბაღეშელისათვის ყოფილა გადაწერილი, 1118 (+551=1699) წელს. A ხელნაწერის ზემორე მოყვანილი ერთ-ერთი მინაწერიდან ჩანდა, რომ იგი ერთ დროს საკუთრებას შეადგენდა ვარდან ბაღეშელისას, რომელსაც ის 1690 წელს ეჩმიაძინისათვის შეუწირავს. ამიტომ არ იქნებოდა სინამდვილეს დიდად დაშორებული, თუ ვიტყოდით, რომ B ხელნაწერი, რომელიც ვარდან ბაღეშელისათვის გადაუწერიათ, ერთ ნაწილში დამოკიდებული იყოს A ხელნაწერზე, რადგან იგი 1690 წლამდის ვარდან ბაღეშელის ხელთ იყო. ის, ცხადია, ახალი ხელნაწერის დაკვეთისას, რომელშიაც თუ „ქართლის ცხოვრების“ სომხური ტექსტის შეტანას მიიჩნევდა საჭიროდ, პირველ ყოვლისა მის ხელთ არსებულს გამოიყენებდა, ე. ი. ჰამახასპ მამიკონიანის დაკვეთით თავის დროზე ვინმე სარგისის მიერ გადაწერილს, რომელსაც ჩვენ აქ A ხელნაწერს ვეძახით.

C **ხელნაწერიც**, № 5501, კრებულია. ისიც უმთავრესად მთელ რიგ საისტორიო ნაწარმოებს შეიცავს. ნაწერია ნუსხურად ორ სვეტად. სათაური მას (323 r—389 v) იმნაირივე აქვს, როგორც A ხელნაწერს, ე. ი. *Պատմութիւն Վրաց*, სხვა ხელნაწერების მსგავსად ესეც *Նաւուց*... სიტყვაზე წყდება. ამ სიტყვას ხელნაწერში უშუალოდ, გაუცალკევებლად, მოსდევს შემდეგი (389 v—390 r):

[1] რადგან აღნიშნული მხარეები B ხელნაწერს სისტემურად გასდევს თავიდან ბოლომდის, ამიტომ ისინი ვარიანტებად არ გაგვიტანია.

ահարիւրն տասանց և ի միոյ հարիւրն և ի տասանցն երկիւղ Քրիստոսի ըստ երեւելոյ նորոգեցաւ պատմաբանութիւնս հայկական ճեմն և տոհմն մակամատած և հշդրտագիւտ երեմբամբ լուսաւորիւրեանս Վանդակայ երիցու՝ գիտնկատասուս վիպասանին. նաև նշանդրեայ արբոյ նրբատրանի. ընդ սոսին և Զևանշրի վրացոյց հնաճառ պատմագրողի և Միքայէլ երիցէ. ի յաւուրս ժամանակաց բազմազարս և անպարտելի երկուց մահմետադաւան թագաւորաց Ահմատայ Համայէլականի, որ ի Կոստանդնուպաւլիս, և շահ Սէֆու, որ ի յարեւելս կոյս, ի Շուշ, որ և յԱսպահան ճանաչիւր. որք և բազմախոր խորագոյնիւն կարեալ ընդ մխեհանս անշուշտ գաշամբ իրրև գոմս իւ՛ և գ՛, դոր և ի յաւուրս իշխանութեան Լջմիածնի հայրապետիս Եղիազա(ր)ու գրեցաւ այս գիրքս պատմութեանց յիշատակ հոգելի և բանիբուն բարեւնատուտ վարդանի և Գրիգոր վարդապետի: Աստուած ղերեհանքն անստան պահէ յայսմ աշխարհիս և յետ ատենից լեանելոյ ընդ բ՛ժ.ան վարդապետան դասակից և պատակակից տոնէ, ամէն:

Զոր և աղաչեմ առ յաւիտեականդ, որ ի սմա, յիշել գնուաստս Միքայէլ երէցս հանդերձ ծնողիւք իմովք առ ի Քրիստոս. և Աստուած զձեզ յիշէ յիւր մխատնգամ գալստեանն, ամէն: Թուին ՌՃՀԳ:

[ათ ასეულს, ერთ ასეულსა და ორ ათეულ წელს (1120 + 551 = 1671) განახლდა შეწყობით სომეხთა შთამომავლობისა და ტომის ისტორია, გონიერი და ნამდვილი შეწყობით გამართული, მშვენიერმეტყველი მთქმელის ლეონტი ხუცისა; აგრეთვე ევაგრე წმინდად მეტყველისა და ამათთან ერთად ჯუანშერ ქართველთა ძველთა მთქმელის მემატიანისა მიქაელ ხუცის მიერ, ფრიად ძლიერისა და უძლეველი ორი მაჰმადიანი მეფის დროს,—აჰმად ისმაიტელისა, რომელიც არის კოსტანტინეპოლს, და შაჰ სეფისა, რომელიც არის აღმოსავლეთში, შოშს, რომელიც ასპაჰანადაც არის ცნობილი. ამათ ფრიად ღრმა მშვიდობა დაამყარეს ურთიერთ შორის უცილობელი ზავით ორმოცდა ოთხიოდე წელი. ეჩმიაძინში მამამთავარი იყო ელიაზარი. დაიწერა მატიანეთა ეს წიგნი სულით-აღსავსისა და რიტორის მოძღვართ-მოძღვრის ვარდანისა და გრიგოლ ვარდაპეტის მოსახსენებლად. ღმერთმა დაიცვას მისიანები ურყევად ამ სოფელს და აქიდან გასვლის შემდეგ, თორმეტ მოძღვართა თანამოდასე და თანამოგვირგვინე ყოს, ამინ.

გეეედრებით იმ სარგებლისათვის, რომელიც ამაშია, მომიხსენოთ უნარჩევესი მიქაელ ხუცესი ჩემი მშობლებითურთ ქრისტეს მიბართ და ღმერთი თქვენც მოგიხსენებს თავის მეორედ მოსვლისას, ამინ. 1133 (+ 551 = 1684) წელს].

ამ ხელნაწერ კრებულში შემავალ ლეონტის ისტორიას, რომელიც აქაც, ისე როგორც წინა კრებულშიც, „ქართლის ისტორიას“ უძღვის, ბოლოს ისეთივე ანდერძი ერთვის (322 v—323r), როგორიც წინათ განხილულ ხელნაწერებს (04 გვ.). მაგრამ, თუ ეს ანდერძი პირველისათვის შესაფერისი იყო, მეორისათვის (B) ის უადგილოა, რაც მის პირველზე და-

მოკიდებულებას მოწმობს. ამ ნუსხას კი (C) ეს ანდერძი შესაფერისად აქვს გამოყენებული: აქ გადამწერად სარგისი აღარ მეორდება, არამედ ამისი გადამწერია მიქაელ ხუცესი: *... ისკი Համաղասիպ ի պատուհասէ յաղագն Մամիկոնենացւոյ վարդան յարուցեալոյն ի հալալ պղտիանցն եւ հրաման ծրել փծուն պղչի Մխքսկելի մնդաւոր էրիցու. աղաչեմ՝ յիշեցէք յողորմածն Աստուած և նմա փառք յաւիտեանս, ամէն։* [... უფალი ჰამაზასპი, მამიკონიანთა საპატიო გვარისაგანი. ვარდან მოძღვართ-მოძღვარმა ალალი ნაშოებით დამაწერინა ჭხმარ მწერალს მიქაელს, ცოდვილ ხუცესს. გეუედრები, მომიხსენეთ მოწყალე ღმრთის წინაშე და მას დიდება უკუნისამდე, ამინ].

ვარდან ბაღეშელმაო, ნათქვამია ამავე ხელნაწერის ერთი ნაწილის გადამწერის კიდევ ერთს მოსახსენებელში (243 v—244 v), ბაღეშ ქალაქში ბევრი წიგნი დაგვაწერინა და ბევრიც გაგვაახლებინაო.

როგორც მოყვანილი ანდერძებიდან ჩანს და აგრეთვე ზემოთ მოყვანილი სხვა მსგავსი ცნობებიდანაც გაირკვა, ვარდან ბაღეშელი ბაღეშის (ბითლისის) სკოლის გამოჩენილი მეთაური XVII ს-ში, საგანგებო მზრუნველობით ეპყრობა ძველ სომხურ ხელნაწერ ძეგლებს. მან კარგად იცის მათი ფასი: იძენს მათ (მაგ. A-ს), აღებინებს ნუსხებს (როგორც მაგ. B-ს) და აახლებს და ხელახლა აწერინებს ძეგლებს (მაგ., C-ს). ასე რომ ეს ერთ-ერთი უძველესი ნუსხაც ვარდანის სკოლიდან არის გამოსული. ამიტომ ბუნებრივად იბადება აზრი, რომ ეს ხელნაწერი ამ სკოლაში არსებული წინა დროის ხელნაწერებზე უნდა იყოს დამოკიდებული, ან A-ზე, ანდა B-ზე. მათთან შეწამებით ირკვევა, რომ იგი უფრო ახლო დგას A-თან. მისი გადამწერი მიქაელი, მსგავსად B ხელნაწერის გადამწერისა, ძველი დედნის ორთოგრაფიას თავისი ხანისას უფარდებს, მაგრამ არქაული ელემენტები ამ მხრით მასთან მაინც უფრო ჰარბადაა, მაშინ როცა B ხელნაწერი ამისგან უფრო დაზღვეულია.

D **ხელნაწერი**, № 7084, 1840 წ. არის გადაწერილი თბილისს, როგორც ეს თავფურცელზეა აღნიშნული. ხელნაწერი „ქართლის ცხოვრების“ გარდა შეიცავს სტეფანოს ორბელიანის ნაწარმოებსაც — „ორბელიანთა ისტორიას“. გადამწერია ახპატელი არისტაკეს არუთინის-ძე ერზ[ი]ნკიანცი. ეს ცნობაც იქვეა მოთავსებული. თავფურცლის დასაწყისშივე აღნიშნულია, გადამწერმა იგი გადმოწერა რომელიღაც ძველი ხელნაწერიდან, რომელსაც თარიღად თითქოს 714 (+551 = 1265) წელი ჰქონოდეს. კაცს ეგონება, რომ ალბათ ეს ნუსხა ჩვენამდის მოღწეული უძველესი ხელნაწერი (A) არისო, მაგრამ მასთან და სხვა ნუსხებთან შეწამებით ირკვევა, რომ იგი ყოველმხრივ ემთხვევა B ხელნაწერს, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში ზოგიერთ აშკარა განასწორებ ადგილებს და აქა-იქ ზოგიერთი ტერმინისა თუ ადგილის სახელისათვის ფრჩხილებში მიწერილ ქართულსა და რუსულ სიტყვებს.

ასეთია მოკლედ ის ვითარება, რომელიც ირკვევა „ქართლის ცხოვრების“ სომხური ხელნაწერების შესწავლიდან, კერძოდ იმ ხელნაწერებისა, რომლებიც ჩვენი გამოცემისათვისაა გამოყენებული.

ძირითადი ტექსტი ახალი გამოცემისათვის უძველესი ხელნაწერიდან (№ 1902) არის აღებული. მცირე რამ გამართულია მასში სხვა ხელნაწერების მიხედვით. უკანასკნელთა განსხვავებული წაკითხვები ვარიანტებადაა გატანილი. A ხელნაწერის ტექსტს, მიუხედავად მისი სიძველისა, უცვლელად მაინც არ ვიღებთ. ორთოგრაფიულად მას ჩვენ ვმართავთ. საზომად ამ შემთხვევაში ვიღებთ ძველი სომხურის ნორმებს, რომლებიც ძირითადად ასე თუ ისე მაინც არის წარმოდგენილი მასში. მერყევი დაწერილობის შემთხვევებში ხშირად ხმარებულს ვაძლევდით უპირატესობას და მის მიხედვით გავაწყვეთ დანარჩენიც.

მერყევი ორთოგრაფია პირველ ყოვლისა ბგერიმონაცვალეობის ნიადაგზეა აღმოცენებული. იქ, სადაც მჟღერი ბგერის დაწერილობაა მოსალოდნელი, ზოგჯერ ყრუა, ანდა პირუკუ. საზოგადო სახელებისათვის, ზმნისა და უფორმო სიტყვებისათვის ჩვენ უმთავრესად ის ვითარება დავტოვეთ, რაც ისტორიულად იყო აუცილებელი.

მსგავსი დაწერილობის მქონე ნიშნების გარჩევა ზოგჯერ ხელნაწერში კარგად ვერ ხერხდება. აქაც ხსენებული კატეგორიის სიტყვების მართლწერისათვის იმავე გზას დავადგით, რასაც წინა შემთხვევაში.

უძველეს ხელნაწერს ხშირად ჲოტამეტობა (յ) ანდა ზოგჯერ ნაკლებობაც ახასიათებს. აქაც საზოგადო სახელებისა, ზმნისა და უფორმო სიტყვებისათვის ისტორიულ თვალსაზრისს ვადგავართ. მეტი შემთხვევა ორთოგრაფიული ნაირ-ნაირობისა საკუთარ სახელებზე მოდის. ვინაიდან საკუთარი სახელების გადმოცემის საკითხისათვის ცალკე გვაქვს ქვემოთ საუბარი, ამიტომ აქ ეხლა მას გვერდს ვუვლით.

„ქართლის ცხოვრების“ სომხური ტექსტი მხოლოდ ერთხელ გამოიცა. იგი ვენეციაშია გამოქვეყნებული ცალკე წიგნად 1884 წ., რასაც ჯერ წინ უსწრებდა მისი ცალკე თავებად[1] ბეჭდვა ვენეციელ მხითარაანთ ორგანოში, *Բազմավէպ*-ში. გამოცემის სრული სათაურია: *Համառօտ պատմութիւն վրաց, ընդհակիռ Յունաչէլի պատմչի* [„საქართველოს მოკლე ისტორია, რომელიც ჯუანშერ ისტორიკოსს მიეწერება“]. ეს დასათაურება გამომცემელს, ათანასი თიროიანს ეკუთვნის. ხელნაწერებში კი, როგორც აღვნიშნეთ, თხზულების სახელწოდებაა მარტო *Պատմութիւն վրաց*, და არავითარი *Համառօտ* მას წინ არ უძღვის. თხზულების ავტორობას რომ ჯუანშერს მიაწერენ, მსგავსად C ხელნაწერის გადამწერისა (იხ. გვ. 06), ეს კიდევ იმ ცნობილი ადგილის მიხედვითაა გაკეთებული, რომელიც „ქართლის ცხოვრების“ როგორც ქართულს, ისე სომხურ ტექსტს არჩილ მეფის წამების შემდეგ მოეპოვება. აი ეს ადგილი ორივე ტექსტის მიხედვით:

[1] თავებად განკვეთა და დასათაურება გამომცემელს ეკუთვნის, იგი ხელნაწერებში არაა.

„ხოლო წიგნი ესე წამებისა მისისა იპოვა ესრეთ სულ მცირედ აღწერილი, რომელი ჟამთა შლილობით ჯერისაებრ ვერავის აღეწერა. ხოლო წიგნი ესე ქართველთა ცხორებისა ვიდრე ვახტანგისამდე აღიწერებოდა ჟამითი-ჟამად, ხოლო ვახტანგ მეფისითგან აქამომდე აღწერა ჯუანშარ ჯუანბერიანმან, ძმისწულის ქმარმან წმიდისა არჩილისმან... ამიერითგან შემდგომთა მომავალთა ნათესავთა აღწერონ, ვითარცა იხილონ, და წინამდებარენ ჟამმან უწყებად მოსცეს გონებასა მათსა...

სჲ. ფითარ აჲთაბაკისი ნამართალ ჲ ძამანაკა ქსიპიმანს, ს სიქარ ჲ ყიღდა, ორ կიქს ჩაიბრსა ჭსიარსაა, ორ ს' պատմութիւն ჩაიბრსა. ს სიჭით ფია ჯიანბერ, ყიბაქ ძმსა ფაფარ, ს ძმსა ფაკაქაჯ ჩანს ჯიანბერ, ს պատմահիւրն ს ძამანაკსი:

მაგრამ ამ მოსახსენებლიდან, რასაკვირველია, არა ჩანს, რომ მთელი „ქართლის ცხოვრების“ ავტორი ჯუანშერი იყოს, პირიქით მას მხოლოდ ერთი ნაწილი მიეწერება. ამასთან, „სულ მცირედ აღწერილი“ („համառաւատ“) წიგნი თარგმანის მიხედვით *պատմութիւն*-ი არის (ე. ი. ეს ისტორია), მაგრამ რომ „ეს ისტორია“ ქართლის ცხოვრებას კი არ გულისხმობს, არამედ არჩილის წამებას[1], ეს ნათლად ჩანს დედნით, სადაც *պատմութիւն*-ს შეესატყვისება შემდეგი : „წიგნი ესე წამებისა მისისა“. ამიტომ, თუ აქიდან აიღო გამომცემელმა წიგნის სათაურში მოხსენებელი *համառաւատ*, მაშინ მისი მოქმედება მართებულად ვერ ჩაითვლება, რადგან ეს ეპითეტი „ქართლის ცხოვრებისა“ კი არაა, არამედ მასში შესული ერთი წიგნისა.

გამოცემა, როგორც ვთქვით, B ხელნაწერიდან გადაღებული ვენეციური პირის მიხედვით არის შესრულებული. ამ ხელნაწერს კი, როგორც აგრეთვე აღვნიშნეთ, ჩვენს ძირითად ხელნაწერთან მიმართებით ცალკე სიტყვები და ზოგჯერ ფრაზებიც კი აკლია. როცა ვუდარებთ გამოცემისათვის გამოყენებულ ნუსხას (ვენეციურ „მრავალთავს“ № 19), რომელიც ძირითადად ხელუხლებლად ჰქონია დაცული გამომცემელს (როგორც ის ამას გამოცემისათვის გაკეთებული შენიშნებით გვამცნობს), ეხლა უკვე მისთვის დაძებნილ დედანს, B ხელნაწერს, ამ ნუსხის ღირსების შესახებ კარგი შთაბეჭდილება არ გვრჩება. ჩანს, რომ ის ნაჩქარევად ყოფილა გადაღებული; ცალკე სიტყვებისა და ფრაზების დანაკლისს გარდა მას არ მოეპოვება თითქმის ერთი გვერდის ოდენობის ტექსტი[2] (იხ. გვ. 67, შენიშვნა). ძირითადს A ხელნაწერთან მიმართებით ნაკლულევანი ნუსხა (B) და მისგან გადაღებული ასეთი პირის მიხედვით შესრულებული გამოცემა, ცხადია, კარგი ღირსებისად ვერ ჩაი-

[1] ნინოს ცხოვრებას გულისხმობს ამაში F. C. Conybeare (ნ. H. Mapp, ЗВО ტ. XIII, გვ. 013ა), რაც, რასაკვირველია, სწორი არაა.

[2] დედანს (B-ს) ის აქვს; ასევე აქვს მ. ბროსესაც.

თვლება. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მან ნიშვნელოვანი როლი შეასრულა, თუნდ „ქართლის ცხოვრების“ წარმოშობის საკითხის გამორკვევაში.

ვენეციის გამოცემიდან არის შესრულებული ნინოს ცხოვრების ტექსტის თარგმანი ინგლისურ ენაზე, რომელიც F. C. Conybeare-ს ეკუთვნის. მასვე თავისი თარგმანისათვის წარმძღვანებული აქვს ნაკვლევი[1]. კონიბერის თარგმანი და ნაკვლევი დაბეჭდილია ოქსფორდს, 1900 წ. გამოცემაში: Marjory Wardrop and J. O. Wardrop. Life of st. Nino [+ F. C. Conybeare, The Armenian version of Djounanshêr] (Studia biblica et ecclesiastica. Essays chiefty in biblical and patristic criticism by members of the University of Oxford, გვ. 3—88).

„ქართლის ცხოვრების“ გარკვეული ადგილების ახალ სომხურზე თარგმანიც მოიპოვება. ის ადგილები, რომლებიც სოწხეთისა და სომხების შესახებ მოგვითხრობენ, გამოკრიბა და თარგმნა ახალ სომხურზე ძველი თარგმანის სათანადო ადგილების პარალელური ტექსტის მოყვანით პროფ. ლ. მელიქსეთ-ბეგმა· თარგმანს დართული აქვს სხვადასხვა ხასიათის უხვი ცნობები, რომლებიც ამა თუ იმ მხრივ ეხება გამოკრებილ ტექსტსა და მისგან აღძრულ ამა თუ იმ საკითხს.

„ქართლის ცხოვრების“ სომხურმა რედაქციამ სამეცნიერო ლიტერატურაში გასული საუკუნის 50-იანი წლებიდან მიიპყრო ყურადღება. პირველად მისი ფრანგული თარგმანი გამოაქვეყნა აკად. მ. ბროსემ: Chronique Arménienne. Additions et Eclaircissements à l'Histoire de la Géorgie... (სპბ, 1851 წ.). როგორც აკად. ნ. მარი გვაუწყებს, ეს თარგმანი კარაპეტ ბაგრატუნის ნუსხიდან (B) გადაღებული პირის მიხედვით არის შესრულებული. მ. ბროსემვე მიაკვლია სომხური რედაქციის უძველეს ნუსხას (A — № 1902), რომელიც ჩან 1279—1311 წ.წ. შორის დაწერილად მიიჩნია[2]. აკად. მარი ბროსეს ხსენებული ნაშრომების შემდეგ საბოლოოდ შეირყა ზოგიერთი მკვლევრის მიერ შემუშავებული ის შეხედულება, თითქოს „ქართლის ცხოვრება“ XVIII ს-ში შეემუშავებინოს ვახტანგ VI-სა და მის კომისიას, თუმცაღა ზოგ მკვლევარს ეხლა უკვე, სომხური რედაქციის გამოჩენის შემდეგ, ვითარება ისე ეჩვენებოდა, თითქოს იგი ჰქონოდა გამოყენებული ვახტანგ VI „ქართლის ცხოვრების“ შეწუშავების დროს.

„ქართლის ცხოვრების“ სომხური რედაქციის შესწავლა ქართულ რედაქციებთან მიმართებით მას შემდეგ გაცხოველდა, რაც სომხური ტექსტი გამოქვეყნდა. ხოლო ეს უკანასკნელი, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ცალკე წიგნად 1884 წ. გამოიცა. პირველი, ვინც ამ მხრივ ხელი მიჰყო საქმეს, პროფ. ქ. პატკანიანი იყო. მან თავის ნაშრომში — Ванские надписи и значение их для истории Передней Азии. О древней грузинской хронике

[1] Н. Марр, ЗВО, т. XIII, გვ. 0134—0139, СПБ. 1901.

[2] M. Brosset, Rapports sur un voyage archéologique dans la Géorgie et dans l'Arménie, exécuté en 1847—1848, I-re livraison (troisième rapport. SPB. 1849. p. 62-63.

(Журнал Мин. Нар. Просв., 1883 г.[3], часть CCXXII, стр. 199—274)—შემდეგი საკითხები განიხილა: 1. არსებობდა თუ არა ვახტანგ VI-მდის „ქართ. ცხ-ბა“ ქართულად? 2. როდის უნდა შედგენილიყო „ქართ. ცხ-ბა“ ქართულად? 3. რა ღირსებისაა მისი წყაროები? 4. ვისთან გაისმის „ქართ. ცხ-ბის“ გამოძახილი ძველ სომხურ საისტორიო მწერლობაში? 5. რა სისრულითაა ითარგმნა „ქართ. ცხ-ბა“ სომხურად? 6. ნათარგმნობის დამადასტურებელი საბუთები. 7. მთარგმნელის მომზადებულობა. 8. სომხური ტექსტის გამოსადეგობა „ქართ. ცხ-ბის“ გასამართავად. 9. ვახტანგის რედაქცია და ძველი სომხური ტექსტი. გამოიყენა თუ არა ვახტანგმა უკანასკნელი თავისი რედაქციისათვის? 10. „ქართ. ცხ-ბის“ აღმოცენების დრო ქართულად. 11. ვინ უნდა იყოს „ქართლის ცხ-ბის“ ქართული წიგნის ავტორი?

ამ წამოყენებული საკითხების იმ რიგს, რომლებიც უშუალოდ ეხება „ქართ. ცხ-ბის“ სომხურ წიგნს და პატკანიანის მიერ მათზე გაცემულ პასუხს. ვეცდოთ შევეხებით ცალკე, ხოლო დანარჩენის მიმართ იმას შევნიშნავთ, რომ ნათზე ჯეროვანი პასუხი დღეს უკვე სამეცნიერო ლიტერატურაში, კერძოდ ქართულში, მოიპოვება ჯერ აკად. ივ. ჯავახიშვილისა[2] და მერმე პროფ. კ. კეკელიძის შრომებში[3]. ჩვენი აზრით, მთავარი შეცდომა ქ. პატკანიანისა იმაში მდგომარეობს, რომ ის „ქართლის ცხ-ბას“ უცქერის, როგორც მთლიან ნაზულებას და არა როგორც კრებულს. მსჯელობს ამნაირ მთელზე ნაწილის მიხედვით. თავის შრომაში მან მხოლოდ „ქართლის ცხ-ბის“ დასაწყისი ნაწილი (ადერკამდის, ე. ი. ქრისტეს შობამდის) განიხილა დაწვრილებით (თარგმნა კიდეც ეს ნაწილი უკლებლივ რუსულად) და მისგან მიღებული შედეგები გაავრცო მთელ კრებულზე.

„ქართლის ცხოვრების“ სომხური რედაქციის გამომცემლის, ათანასე თიკრანიანის შენიშვნებიც, რომლებიც დართული აქვს მის გამოცემას (*Համառօտ Պատմութիւն Վրաց*-ს, 1884 წ.), უთუოდ მნიშვნელოვანი მასალაა საკითხისათვის, თუ რა მიმართება არსებობს „ქართლის ცხოვრებასა“ და ძველი სომხური საისტორიო მწერლობის ზოგიერთ ძეგლს შორის.

მოსაზრება „ქართლის ცხ-ბის“ წარმოშობის შესახებ გამოთქმული აქვს ინგლისელ ორიენტალისტს პროფ. კონიბერსაც მის მიერ სომხური რედაქციიდან შესრულებულ ნინოს ცხ-ბის თარგმანთან დაკავშირებით. მისი ზედმეტი შენიშვნები იმის შესახებ, რომ ჯუანშერი VIII ს-ის ისტორიკოსია და რომ ნინოს ცხ-ბა აღმოცენებული უნდა იყოს 483 წლამდის, სათანადოდ არის ხსენებული აკად. ნ. მარის რეცენზიაში[4].

„ქართლის ცხ-ბის“ სომხური რედაქციის შესწავლის ცდა ბერძნულ-

---

[1] ქ. პატკანიანი ალბათ *Բազմավէպ*-ში გამოქვეყნებული ტექსტით სარგებლობდა, თორემ ცალკე წიგნად სომხ. „ქართ. ცხ-ბა“ მხოლოდ 1884 წ. გამოვიდა.

[2] ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, თბილისი, 1921 წ., II გამოცემა; პირველი გამოცემაც 1916 წლ.

[3] კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია. I ტ., თბილისი 1923, აგრეთვე მისივე — ლეონტი მროველის ლიტერ. წყაროები (თბ. უნივ. მოამბე, III).

[4] H. Marr, ЗВО, т. XIII. стр, 0135. СПБ. 1901.

რომაულ საისტორიო წყაროებთან დაკავშირებით უკანასკნელად ელია ჭ ა ბ ნ ი მ მოგვცა (*Ирак. древнеармянские источники*, «Византийский временник», 1921 წ., გვ. 493—501 და 1922 წ. გვ. 121—131). ამ ნაშრომში მან შესადარებლად აიღო პერიოდი ალექსანდრე მაკედონელის ხანიდან დაწყებული სომხური ანბანის გამოგონებამდის, ე. ი. V ს-ის დამდეგამდის. შეწამებისას დიდ სხვაობასა და შეუთანხმებლობას პოულობს, მაგრამ. ნიუხედავად ამისა, ბოლონათა წყებაში ზოგიერთი მარცვალი ჭეშმარიტების ნატარებლად მიაჩნია. ანასთან, იგიც განხილულ ნაწილში იწყნარებს სომხური საისტორიო მწერლობის, კერძოდ კი მოსე ხორენელის გავლენას ქართულზე.

ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში „ქართლის ცხოვრებასთან- დაკავშირებული საკითხების განხილვის დროს -ქართ. ცხ-ბის" სომხურ რედაქციას, ანუ როგორც მას ხშირად ეძახიან „სომხურ ქრონიკას"[1]. ანა თუ იმ მიზნით იყენებენ ქართველი ისტორიკოსები იმ დღიდანვე, რაც კი იგი ხელმისაწვდომი შეიქმნა, ან ფრანგული თარგმანის სახით, ანდა უშუალოდ თვით სომხური დედნით. ასე მაგ., ექვთიმე თაყაიშვილი, „ქართლის ცოქცევის" საკითხთან დაკავშირებით და თ. ჟორდანია „ქართლის ცხოვრების" შედგენილობის გარკვევის დროს[2] „სომხური ქრონიკის" ფრანგულ თარგმანს მიმართავენ. მათ რიცხვს კი, რომლებიც „ქართ. ცხ-ბის" სომხურ ტექსტს უშუალოდ იყენებენ ზოგადი თუ კერძო მიზნით, პირველ რიგში აკად. ივ. ჯავახიშვილი და პროფ. იუსტ. აბულაძე ეკუთვნიან.

1901 წ. „მოგზაურში" იუსტ. აბულაძემ მოათავსა ნაშრომი სათაურით: „ქართული მატიანის ძველი სომხური თარგმანი". შრომის ავტორი ე. წ. „სომხურ ქრონიკას" ძველად ქართულად არსებული ასეთივე ბოცულობის „მატიანის" თარგმნად მიიჩნევს. ამბობს, ეს „ქრონიკა" ჯოვანშერ ჯოვანშერიანს მიეწერებაო, რის გამო იგი მას „ჯოვანშერის მატიანეს" ეძახის. ამის სამოწმოდ მას მოჰყავს ის ცნობილი ადგილი, რომელიც არჩილ მეფის წამების შემდეგ გვხვდება „ქართლის ცხოვრებაში". ციტატი სომხური ტექსტს საკუთარი თარგმანით მოჰყავს. თარგმანი მოცემული აქვს ძველი ქართულით. ალბათ, ის გამოღებულია იმ მთლიანი თარგმანიდან, რომელიც ავტორს, როგორც თვით იუწყება, შეუსრულებია ვენეციის გამოცემის მიხედვით და ისიც IX—X საუკუნის ქართული ენით. „სომხური ქრონიკისა" და მისი ქართული წყაროს ადრინდელი შედგენის უტყუარ მოწმობად ავტორს ის მოვლენა მიაჩნია, რომ ძველ სომხურ თარგმანს დასაწყის ნაწილში ბეტი ბოცულობით აქვს შესვედრა ქართულთან, ხოლო შემდგომში თანდათანობით ნაკლებად, რაც იმით აიხსნება, რომ „ქართ. ცხ-ბის" ქართულ რედაქციას ის შემდეგში შეუვსიაო. „ეს მატიანე — ამბობს ავტორი „სომხური ქრონიკის" წყაროს შესახებ — წარმოადგენდა უფრო ძირეულსა და ნამდვილ ხასიათს

[1] სახელწოდება აკად. ბ. ბროსესეულან მომდინარეობს: Chronique Arménienne.

[2] თ. ჟ ო რ დ ა ნ ი ა, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა, ტფილისი, 1892 წ.

ტიანეს, ვიდრე ქართული მატიანეების აწ არსებული რედაქციები“ (გვ. 320). ამიტომაო, დასძენს ცოტა ქვემოთ, „იმას (ე. ი. „ჯოვანშერის ქართ. მატიანეს“) შეიძლებოდა მიეღო ისეთი სათაური, როგორიც დაცულია სომხურ თარგმანში, ე. ი. „მცირედი მოთხრობაჲ ქართლისათვის“. მთარგმნელისა და თარგმანის დროს შესახებ კი ამბობს, რომ „დავითის მეორე თანამედროვე უნდა იყოს ავრეთვე ჯოვანშერის მატიანის სომხურად მთარგმნელი; უკანასკნელი, ეტყვს გარეშეა, უნდა ყოფილიყო ერთი მისი დაახლოვებული სომეხთაგანიო...“. თარგმანის ენა „სწორ ძველ სომხურად“ მიაჩნია, რომლის შეფასებას თითქოს დავით აღმაშენებელს ათქმევინებდეს მთარგნელი ერთ ადგილს, სადაც აღნიშნულია ის მომენტი, რომ დავითი „აქებდა კეთილსა თარგმანებასა სომეხთასაო“. ასეთია ძირითადი მოსაზრებები ხსენებული შრომის ავტორისა „ქართ. ცხ-ბის“ სომხური თარგმანის შესახებ.

იმის დასამტკიცებლად, რომ „სომხ. ქრონიკა“ თარგმანია „ძველი ქართული მატიანისა“, ავტორს მოჰყავს გრაფიკულად მსგავსი ასოების აღრევის გამო აღმოცენებული შეცდომები სომხური ტექსტისა და დაასკვნის, „რომ ეს ძეგლი არის თარგმანი, და თარგმანი, სახელდობრ, ისეთი ძეგლისა, რომელიც ხუცური წიგნით წერებულა“-ო. „შ“-სა და „ბ“-ს, „ჰ“-სა და „ლ“-ს აღრევა ცხოლოდ ხუცურად ნაწერი ტექსტის თარგმნის დროს შეიძლებოდაო. შეცდომებთან ერთად იუსტ. აბულაძე სომხურ თარგმანში ძველი ქართული ორთოგრაფიის მართებულ ხმარებასაც ხედავს საკუთარი სახელების დაწერილობაში, რაც არსებულ ქართულ რედაქციებს უკვე აღარ ახასიათებსო. ასე მაგ., უნი უნდა ყოფილიყო ვინის მაგივრად და სხ...

პროფ. იუსტ. აბულაძეს შენიშნული აქვს სომხურ ტექსტში ზოგიერთი ადგილის უსწორობა. მათ შესწორებასაც გვაწვდის, სულ რვაოდე ადგილას, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ რამდენად ადგილების უმართებულობის შენიშვნა სწორია, იმდენად მის მიერ მოწოდებული მათი შესწორება ყოველთვის მარჯვე ვერაა. ეხლა იმ ნუსხაზე ადრინდელი, რომელიც გამოცემული იყო და ოომლითაც შრომის ავტორი სარგებლობდა, „სომხ. ქრონიკის“ სხვა ხელნაწერი გვაბადია (A), მისგან მომდინარე ნუსხითურთ (C), სადაც გვაქვს სწორედ შენიშნული ადგილების მართებული წაკითხვა, რომელიც ხშირად არ ეთანხება მოწოდებულ შესწორებას. აქ არ შევუდგებით წარმოდგენილ დაკვირვებათა სისწორის რკვევას, მათ ცოტა ქვემოთ განვიხილავთ სათანადო ადგილას.

აკად. ივ. ჯავახიშვილს სპეციალური ნარკვევი „სომხური ქრონიკის“ შესახებ არ მოეპოვება, მაგრამ ამ ძეგლთან დაკავშირებული ზოგიერთი საკითხის შესახებ მას გამოთქმული აქვს თავისი შეხედულება ნაშრომში: „ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა“ (თბ., 1916 წ.), კერძოდ მის ერთ თავში, რომელსაც „ქართლის ცხორება“ ეწოდება (გვ. 251—273). აქ ავტორი ამბობს ერთ ადგილას (გვ. 262), რომ, თუ „ქართ. ცხ-ბის“ სომხურ უძველეს ხელნაწერში, ოომელიც 1279—1311 წწ. ეკუთვნის, თარგმანი დავით აღმაშენებლის მეფობით მთავრდება, ეს იმიტომაა, რომ „მაშინ ქ. ცხ-ში ჯერ არც ერთი სხვა საისტორიო თხზულება არ იყო შეტანილიო“. აქვე აღსანიშნავია ისიც, რომ

სომხურ რედაქციას აკად. ჯავახიშვილი „ქართ. ცხ-ბის“ შემოკლებულ თარგმანად მიიჩნევს. პირვანდელი სახელწოდება იმ კრებულისა, რასაც შემდეგში (XIII ს.) „ქართ. ცხ-ბა“ ეწოდება, „ქართველთა ცხ-ბა“ იყოო. ამას ავტორი სტეფანოს ორბელიანის თხზულების ჩვენებითაც ამაგრებს. თუ მართლაც ეს ასეა, მაშინ სომხური ტექსტიც, რომელიც ხსენებულ კრებულს სტ. ორბელიანის სახელწოდებითვე იცნობს, XIII ს-ად უნდა მივიჩნიოთ.

2. „ქართლის ცხოვრების“ ძველი სომხური თარგმანის ურთიერთობა წყაროსთან, მთარგმნელის ვინაობა და თარგმანის შესრულების დრო

სამეცნიერო ლიტერატურაში, როგორც ზემორე მოყვანილი ცნობებიდან ჩანდა, არ არსებობს აზრთა სხვადასხვაობა იმის შესახებ, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ძველი სომხური რედაქცია ქართულზეა დამოკიდებული, მისგანაა ნათარგმანი. მკლევართა უმრავლესობას ის ქართულიდან შესრულებულ შემოკლებულ თარგმანად მიაჩნია. მხოლოდ პროფ. იუსტ. აბულაძე წარმოადგენს ამ მხრივ გამონაკლისს. მართალია, იგი აღიარებს, რომ სომხური ტექსტი ქართულის თარგმანს წარმოადგენს, მაგრამ მისი აზრით ის დედანი, რომელიც საფუძველად დასდებია სომხურს, ისეთი ვრცელი არ უნდა ყოფილიყო, როგორიც დღეს მისი ვარიანტები ჩანან ქართულში. პირველად ესეც სომხურსავით მოკლე უნდა ყოფილიყოო. სომხური თარგმანის ასეთი დედანი ნაწერი უნდა ყოფილიყო ამასთანავე ხუცურად, რადგან მხოლოდ მის მიხედვით შეიძლება აიხსნას ის, რომ ალაგ-ალაგ „ბ“-ს ნაცვლად „შ“ და „ჰ“-ს წილ „ლ“ არის (და წინაუკმოდ) სომხურშიო.

„ბ“-სა და „შ“-ს აღრევა ჯერ კიდევ მ. ბროსემა და ქ. პატკანიანმა აღნიშნეს. ზოგიერთ სხვა ნიშანთან ერთად ქ. პატკანიანი ცდილობდა დაემტკიცებინა ამით სომეხი მთარგმნელის მცირედ განსწავლულობა. ერთმანეთში არევა ბანისა და შინის, ჰაესი და ლასის, ისიც უცნობი სიტყვების გადაწერის დროს, ძველ ნუსხებში მეტად ხშირია, ასე რომ ის შეცდომები, რომლებიც ამ მხრივ „სომხურ ქრონიკას“ აბადია, მარტო მთარგმნელს კი არ უნდა მიეწეროს, არამედ ის იმ ნუსხის ქართულად გადამწერსაც კი შეეძლო მოსვლოდა, რომლის ნუსხა ხელთ ექნებოდა მთარგმნელს. რაც შეეხება იმას, თუ რა მოცულობისა იყო სათარგმნელად გამოყენებული ქართული დედანი, იყო იგი მოკლე თუ ვრცელი, უნდა ითქვას, რომ ის სომხურსავით მოკლე და სომხური კიდევ ქართულის სიტყვა-სიტყვით შესაბამისი არ ჩანს. ეს რომ ასეა, ამას მოწმობს თუნდ ის ზედმეტი ადგილები, რომლებიც ქართულთან შადარებით აქვს სომხურს[1] და რაც უთუოდ სომეხი მთარგმნელის კალმის ნაყოფია. ის გარემოება კი, რომ სომხური გარკვეულ ნაწილებში ასე თუ ისე მიჰყვება ქართულს, იმით კი არ აიხსნება, რომ ჩვენამდის მოღწეული „ქართ. ცხ-ბის“ ქართული ნუსხები შემდეგში განავრცეს, არამედ პირიქით, როგორც ქვემოთ ვნახავთ, სომხურია გარკვეული თვალსაზრისით შემოკლებული. ერთი სიტყვით, სომხური ტექსტი რაიმე მისებრ მოკლე ქართული

[1] ისინი კურსივითაა წარმოდგენილი ჩვენს თარგმანში.

დედნის სიტყვა-სიტყვით თარგმანს კი არ წარმოადგენს, არამედ ის ქართული რედაქციის გამოკრებითი და შემოკლებული რედაქციაა.

„ქართ. ცხ-ბის“ სომხური რედაქცია რომ ქართულიდან არის გამოკრებით ნათარგმნი და არა წინაუკმო (თითქოს სომხური რედაქცია დასდებოდეს საფუძლად შემდეგში ქართულს), როგორც ეს ზოგიერთებს ეგონა, ამას თვალნათლივ მოწმობს ისეთი ადგილები, სადაც ქართული ზოგიერთი გეოგრაფიული სახელისა და ტერმინის გადაღებასთან ერთად თვით სახელის მნიშვნელობაცაა ნათარგმნი. ასე მაგ., როცა „სარკინე“ სახელწოდების გადაღებაზე მიმდგარა საქმე, სომეხ მთარგმნელს მის ტრანსკრიპციასთან ერთად (*Սարակինէ*) ბოცემული აქვს ასეთი განმარტება, გლოსა: „რომელი ითქმის რკინის ამოსაღებ [ადგილადო]“ (*որ ասի երկաթահանք* — გვ. 21,13). ასე იქცევა სომეხი მთარგმნელი კიდევ შემდეგი სახელების გადაღებისას: „უფლისციხე“ (იხ. გვ. 24,17), „რკინისჭეშე“ (იხ. გვ. 56,5), „ციხე-დიდი“ (იხ. 24,20), „ქართლის ცხოვრება“ (იხ. გვ. 208,1) და სხ...

„ქართლის ცხ-ბის“ სომხური წიგნი რომ ქართულიდან უნდა იყოს ნათარგმნი, ეს უფრო ისეთი შემთხვევებიდან ჩანს, როგორიცაა ე. წ. non sens-ები. ასეთსაც სომხურ თარგმანში თუმცა იშვიათად, მაგრამ თითო-ოროლას მაინც ვაწყდებით. ასე მაგ., „დაბა“ გეოგრაფიულ სახელად მიუჩნევია ფრაზაში: „დაბით ელარბინით“ და გადაუქვს: *‘ի Դարբաչ, ի Լբենայ’* (იხ. გვ. 81.6); „მძნვარე“ მ ძ ი ნ ა რ ე დ აძოუკითხავს და გაუგია, რის გამო ნათარგმნი აქვს „ლომნო მძჭნვარენო“ — „ლომნო ნძინარენო-დ“ (*առիւծք որ ննջէք*, გვ. 56,19)[1]; ასევე „დაწუა“ დ ა წ ე რ ა-დ წაუკითხავს და უთარგმნია კიდევაც (*գրեաց*, იხ. 142,10) და სხ... ერთგან კიდევ მიცემითი ბრუნვის ფორმანტი, ბოლოსართი -ს („მცხეთა-ს“) ფუძისეულად გაუგია და იმ წინადადებას, სადაც ეს სიტყვა იხმარება („ხოლო თუენი გაზაფხულისა და სოფლისა არისანი დაყენის მცხეთას, სამეუფოსა ქალაქსა“), ასე თარგმნის: *գալուն և գարունն առնէր ի Մ ց խ ե թ ա ս քաղաք* (იხ. 36,10). ასეთი შემთხვევა სხვა სახელებთანაც მოიპოვება. ამრიგად, „ქართ. ცხ-ბის“ სომხური რედაქცია რომ ქართულიდან არის ნათარგმანი და ისიც შემოკლებულად, ყველა ზემორე თქმულის შემდეგ ეჭვს აღარ უნდა ტოვებდეს.

„ქართ. ცხ-ბის“ სომხური გამოკრებილი თარგმანი უფრო ნაკლებ დასაწყის ნაწილშია შემოკლებული (ლეონტი მროველისა და ჯუანშერის თხზულებებში), ციდრე დანარჩენებში. რაიმე საგულისხმო მოვლენა ამ ნაწილიდან, ისე რომ ორიოდე სიტყვით მაინც არ იყოს გადაღებული სომხურად გაშვებული არაა. მრავალი მოვლენა, რომლებიც ან ძალზე შეკუმშული, ანდა ხშირად გაშვებული არიან, უფრო მეტად „ქართ. ცხ-ბაში“ შემავალ სხვა დანარჩენ თხზულებებზე მოდის, განსაკუთრებით კი „მატიანე ქართლისაჲსა“ და „დავით აღმაშენებლის ცხოვრებაზე“. „სომხურ ქრონიკაში“ ამ ნაწილებიდან არა ჩანს არა მარტო ქრონოლოგიური ხასიათის ცნობები, როგორც ამას მკვლევრები შენიშნავენ (რასაც იმით ხსნიან, რომ ისინი პირვანდელ

[1] შდრ. მ. ბ რ ო სე, Chron. Arm., გვ. 15.

„ქართ. ცხ-ში“ არც უნდა ყოფილიყვნენ — თ. ჟორდანია. იუსტ. აბულაძე არამედ მრავალი ისეთი შემთხვევა, რომლებიც საოტოროდენ საქართველოს შინაურ ცხოვრებას შეეხება და არა აქვს მიმართება გარე სამყაროსთან. ასეთი შთაბეჭდილება გვრჩება, როცა დაწვრილებით ვეცნობით ამ ნაწარმოებთა ქართულსა და სომხურ ტექსტებს. ის გარემოება, რომ ეს ძეგლები შედარებით მეტი ზომითაა შემოკლებული, ჩვენი აზრით, იმით კი არ აიხსნება, რომ რაღაც ასეთი შემოკლებული რედაქცია არსებულიყოს ქართულადაც, არამედ იმით, რომ სომეხი მთარგმნელი ამ შემთხვევებში საკანონიკო თვალსაზრისით ხელმძღვანელობდა. სურს რა მიაწოდოს მკითხველს ქართველთა ცხოვრება, ის მასში შეპარულ წიგნებში მოთხრობილ ამბებს უფარდებს მომხმარებელთა წრეს. „ქართლის ცხ-ბის“ წიგნებში გადმოცემულ ამბებს ის მკითხველს ყველაფერს, და ისიც დაწვრილებით, კი არ აწყვეტს, არამედ მთავარს, და მასაც მოკლედ. იღებს ისეთებს, რომლებიც რაიმე ახლოს ან მშობლიურ ისტორიულ მოვლენებთან არიან დაკავშირებული, ანდა მათი მომაგონებელია. არ უშვებს გადაუღებლად იმ ადგილებს, სადაც „ქართ. ცხ-ბაში“ წარმოდგენილ რომელსამე შემთხვევაში რაიმე მხრით მონაწილე ჩანს სომხური ელემენტი. თუ აქ ამ ელემენტისადმი რაიმე ჩრდილია მიყენებული ქართველი ისტორიოგრაფის მიერ, მაშინ მისი სომეხი მთარგმნელი ცდილობს წეანელოს ეს მომენტი, ან დააგდოს სრულიად, ანდა, უკეთეს შემთხვევაში, შესცვალოს ის ისე, რომ სომეხი მკითხველისათვის შესაწყნარებელი დარჩეს. ვითარების ასეთი წარმოდგენით, რაც ჩვენ „სომხური ქრონიკის“ შესწავლიდან გამოგვაქვს, ნათელი ხდება, რომ „ქართ. ცხ-ბის“ სომხური რედაქცია უბრალო თარგმანი კი არაა, არამედ იგი შესრულებულია გარკვეული სოფლმხედველობის პირის მიერ გარკვეული მიზნითა და ინტერესით.

ვინ უნდა იყოს მთარგმნელი და რა თვალთახედვის პატრონი?

„ქართლის ცხოვრების“ სომხურად მთარგმნელი უდაოდ სომეხია. ამას მოწმობს თუნდ ის ადგილი, სადაც ქართულში ნინოზე ნათქვამია: „დედა და ემაზი ჩუენი-ო“, ხოლო სომხურში კი: „დედა ქართველთა-ო“ (*մայրն վրաց*). ამასთან დაკავშირებით ის გარემოებაც, რომ „ქართ. ცხ-ბაში“ ჩოხენებული „გრიგოლ პართელი“ მთარგმნელთან „წმიდა განმანათლებლად არის წარმოდგენილი, გვიკარნახებს დავასკვნათ, რომ ასე შეეძლო მხოლოდ არაქართველს, ამ შემთხვევაში სომეხს და ისიც მონოფიზიტს.

„ქართლის ცხოვრების“ სომეხი მთარგმნელი რომ მონოფიზიტური აღსარების მიმდევარია, ეს ნათლად ჩანს აგრეთვე იმ ჩამატებებიდან, რომლებიც მთარგმნელს მოეპოვება. ასე მაგ., როცა მთარგმნელი ბასილი კეისრელმა მიერ ბაგრატ უფლისწულის ძმეელად წაყვანის ამბავს იღებს, მაშინ მას ატოვნდება ის შემთხვევა, როდესაც ამავე ბასილმა ტრაპიზონს წყლის–კურთხევისათვის მიიხმო სომეხთა კათალიკოსი პეტრე, რომლის შესახებ ნათქვამი აქვს: „მიიხმო სომეხთა დიდი კათალიკოსი პეტრე.., იხილა კეისარმა წუალზე დიდი საკვირველება და აქო სომეხთა სარწმუნოებაო“ (*կոչեսցէ առ ինքն զմեծ կաթուղիկոսն Հայոց պետրոս... և տեսեալ կայսերն մեծ սքանչելիս ի վերայ ջրոյն, և զուարս զհաւատս Հայոց*). სომეხი მთარგმნელი

ნოფიზიტობა იმითაც შეღავნდება, რომ დავით აღმაშენებლის დროს მოგბდარი ქართველთა და სომეხთა საეკლესიო პაექრობა, წინააღმდეგ ღედნისა, სადაც სომეხთა წაოპომადგენლების დახასიათება ბძიმე ფერებითაა ვადმოცეწული, სონხურში შენელებულია ანდა სრულიად წაოხოცილი. მონოფიზიტ სომებს და არა დიოფიზიტს შეეძლო ჭხოლოდ მოყვანილი შემთხვევები ამნაირად, და არა სხვანაირად წარმოედგინა. დასასრულ, სომეხ მონოფიზიტს, და არა სხვას, შეეძლო მხოლოდ გაჰოეყვანა იოანე სარკავაგი ისეთ პირად, რომელსაც დავით აღმაშენებელი, ეს მართლმადიდებელი, ე. ი. დიოფიზიტი, მეფე თავის ცოდვებს გაანდობდა აღსარების დროს.

სომეხი მთარგმნელი ცდილობს თავისი ქვეყანა და თანამემულეები ყველგან განდიდებით წარმოადგინოს. ამიტომაა, რომ მას ზოგჯერ ღედნის ის ადგილები გამოუტოვებია, სადაც სომხეთი დაკნინებულადაა წარმოდგენილი, ყოველ შემთხვევაში, არა ისე, რომ ბის წაკითხვაზე სომეხმა მკითხველმა სიამოვნება იგრძნოს. ასე მაგ., ანტიოქოსის სამფლობელო ქვეყნების ნუსხიდან ამოღებულია სომხეთი (იხ. გვ. 27,12-11), სამაგიეროდ, როდესაც სხვა ხალხის ძლეკამოსილებაზეა საუბარი, იქ სომხებიც გამოჰყავს. მაგ., აბიათარ ხუცის მოთხრობაში რომ საუბარია იმ წერილზე, რომლითაც თითქოს ურიასტანიდან მცხეთელ ებრაელებს ატყობინებდნენ, ჩვენი ქვეყანა გაიპო და ჩვენ მიძღვიფანტენით და ეხლა რომაელები გვმთავრობენო, სომეხ მთარგმნელს აქ ნიუშატებია „ბერძენნი და სომეხნიო“ (იხ. გვ. 89,6-5).

ამათ გარდა სომეხთათვის სათაკილო ამბავი ალაგ-ალაგ შენელებულია თარგმანში. თრდატ სომეხთა მეფეზე რომ აროის ნათქვამი „ქართ. ცხ-ბაში“, ღმერთმა იგი „დასცა ზეაობისაგან და იქმნა იგი ეშუად“-ო, სომეხ მთარგმნელს ეშვად გადაქცევა გამოუტოვებია და ასე გადმოუცია: „ტრდატ დიდი ... დაისაჯა უფლისაგან ტანჯვისათვის წმინდა განმანათლებელისაო“ (იხ. გვ. 155,1-5).

„ქართლის ცხ-ბის“ სომეხი მთარგმნელი იმ ადგილებით, რომლებიც მას ღედანთან მიძაოთებით ზედმეტი აბადია, ამჟღავნებს სომხური საისტორიო წწერლობის საკმაო ცოდნას. ასე, მაგ., როდესაც ჯუანშერის თხზულებიდან გადააქვს თხრობა ნებროთის შესახებ. დასძენს, სპარსთა „წინაპარი ბელი კი, რომელიც თვითონაა ნებროთი და რომელსაც კრონოსი ეწოდება, განთავისუფლებულიაო“... ბელისა და ნებროთის იგივეობა მთარგმნელს, როგორც ჩანს, მოსე ხორენელის ისტორიიდან აუღია: *„ბაკურ სა ასპარ ქსიანითად ანაის ჰ ერჩკ, ნაერრორქ კნაკ“* (წიგნი I, თავი 7). მოსე ხორენელს გარდა მთარგმნელი სებეოსსაც უნდა იცნობდეს. ერაკლე კეისრის ლაშქრობის შესახებ საქართველოში „ქართ. ცხ-ბაში“ ნათქვამია, რომ ერაკლე „პირველად მოვიდა ქართლსო“. სომეხი მთარგმნელი ასწორებს ამ ადგილს შემდეგნაირად: „გზა სომხეთზე დაიდვა, მოვიდა ბჯნუნის და იქიდან გადავიდა ტფილისსო“ (იხ. გვ. 189,16). სომხური საისტორიო წყაროებიდან უნდა ჰქონდეს აღებული თხრობაც ისმაიტლებისა და კერძოდ მაჰმადის გამოჩენის შესახებ, რასაც საკმაოდ მოზრდილი ნაკვეთი უჭირავს (იხ. გვ. 203). როცა აღნიშნული სა-

კითხის გარშემო სომხურ წყაროებს[1] ვეცნობით, მთარგმნელის ნაამბობთან ყველაზე მეტ ნათესაობას იჩენენ XII ს-ის მეორე ნახევრის ისტორიკოსები სამუელ და მხითარ ანელები[2] (უკანასკნელს XIII ს-ის ისტორიკოსები იხსენიებენ, როგორც ავტორს რაღაც „საქართველოს ისტორიისას“, რაც დღემდის მიკვლეული არაა). ისმის კითხვა, თუ ვინ ვის ესესხება, მაგრამ ეს ჯერ კიდევ საძიებელია, გადაჭრით თქმა ვერ ხერხდება[3].

პეტრე კათალიკოსის საკვირველმოქმედების თხრობაც, რასაც მთარგმნელი აგრეთვე ურთავს თავის თარგმანში, სომხურიდან მომდინარეობს. იგი აქ კოზერნის შესახები თქმულების ავტორს დასესხებია უშუალოდ[4], ანდა არისტაკეს ლასტივერტელის (XI ს.) შრომიდან აქვს აღებული.

ამრიგად, „ქართლის ცხოვრების“ სომხური შემოკლებული წიგნის რედაქტორი სომხური საისტორიო წყაროების ნაკითხაობას იჩენს, ძველი და მახლობელი წყაროებიდან თვალსაჩინო ძეგლი ასე თუ ისე გამოუყენებელი არ დაუტოვებია; ასე რომ მთარგმნელი საისტორიო მწერლობაში განსწავლულ და მით დაინტერესებულ პირად გვევლინება.

როდის აღმოცენდა „ქართლის ცხოვრების სომხური თარგმანი?

ის გარემოება, რომ თარგმანი 1125 წლის ამბებამდის არის მოყვანილი, ამ თარიღს თარგმანის შესრულების terminus a quo-დ აცხადებს[5]. მართალია, სომხური თარგმანი უჩვეულოდ **Նատուց**... სიტყვაზე წყდება, დაუბოლოვებელია, მაგრამ მას ამ სიტყვის შემდეგ ბევრი აღარ უნდა აკლდეს, სულ რაღაც ორიოდე სტრიქონი მხოლოდ, რადგან დავით აღმაშენებლის ისტორიას მაშინ დედანი, ე.ი. „ქართ. ცხ-ბა“, არ სცილდებოდა, როგორც ეს სათანადოდ დამტკიცებული აქვს აკად. ივ. ჯავახიშვილს[6].

რაც შეეხება terminus ad quem-ს, ასეთად მკვლევართა უმრავლესობა XIII ს-ეს მიიჩნევს.. ამისათვის ისინი უმთავრესად იმით ხელმძღვანელობენ, რომ უკვე XIII ს-ის სომეხი ისტორიკოსები „ქართლის ცხოვრების“ სომხური თარგმანით სარგებლობენო, როგორც მაგ., ვარდანი და სტეფანოს ორბელიანიო. ჩვენი აზრით, ეს მეორე ზღვარი ძეგლის აღმოცენებისა შორსაა წაღებული. ჯერ კიდევ თ. ჟორდანიამ შენიშნა ჩვენი ძეგლის ფრანგული თარგმანის მიხედვით, რომ იგი XII ს-შივეა ნათარგმნი. „რომ ეს თარგმანი — წერს თ. ჟორდანია — თარგმნილია დავით აღმაშენებლის თანამედროვესგან, ეს საგულისხმოა იქიდამ, რომ მთარგმნელი თვითონ ამბობს: „თვით ჩვენის თვალით გვიხილავსო სოლომონ ბრძენის სიტყვების აღ-

---

[1] ეს წყაროები თავმოყრილია და დართული ქ. პატკანიანის გამოცემაზე სებეოსისა: *Պատմութիւն Սեբէոսի եպիսկոպոսի ի Հերակլն*, სპბ. 1879 წ., გვ. 53—71 (II დამატება).

[2] ი ქვე, გვ. 43—47 და გვ. 57—58.

[3] მ. ბროსემ ვარდანის ისტორიაშიც იპოვა ერთგვარი მსგავსება „სომხ. ქრონიკის“ მოთხრობასთან (იხ. Chr. Arm., გვ. 49).

[4] Н. Я. Марр, Сказание о католикосе Петре и ученом Иоанне Козерне (из сборника „Восточные Заметки“, СПБ, 1890).

[5] ეს გარემოება სხვებსაც აქეთ შენიშნული.

[6] ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართ. საისტ. მწერლობა, 1916 წ., გვ. 261-262.

სრულება დავით მეფეზე"[1]. ეს ციტატი ამოღებულია იმ ჩანართიდან, რომელიც ქართულისა და სომხური ეკლესიების წარმომადგენელთა პაექრობას მოსდევს, სადაც აღწერილია დავით აღმაშენებლის დამოკიდებულება სომხურ ეკლესიასთან, მის ერთ-ერთ სავანესთან, ახპატთან, და იქ მოღვაწე ვარდაპეტ სარკავაგთან. უკანასკნელთან შესვედრის დროს, ამბობს მთარგმნელი, დავით მეფე კურთხევას მოითხოვდა, ხოლო სარკავაგი წარმოთქვამდა ფსალმუნს: „ვპოვე დავით მონა ჩემი და საცხებელი წმიდა ვსცხე მას", მეათე მუხლამდისო. სარკავაგის ლოცვა-კურთხევას ამაოდ არ ჩაუვლია მისთვისო, დასძენს მთარგმნელი, „მართლაც ვნახეთ, რომ შესრულდა ფსალმუნის სიტყვა მეფეზე. მრავალი იმ სიტყვათაგანი აუხდა მასო" (*ცხ ოსაად ალჩსამე կատարեալ ղրան սաղմոսին ի վերայ քաւչաւորին. և յոլովք ի բանիւ անտի վայելչին նմա*) და ჩამოთვლის იმ განსაცდელთ, რომელთაგან უვნებელი გადარჩენილა მეფე, რომლებიც დედანშიც არის მოთხრობილი. და მართლაც, თუკი მთარგმნელი მოსწრებია დავით აღმაშენებლის ამა თუ იმ ამბავს, მაშინ ის უცილობლად თანამედროვეა მისი, უმცროსი მაინც, ვინაიდან იგი მის გარდაცვალებასაც კი იხსენიებს თავის თარგმანში.

დავით აღმაშენებლის ისტორიის დაწერას 1123—1126 წლ. შორის დებს აკად. ივ. ჯავახიშვილი და მას ეთანხმებიან სხვებიც. ცხადია, „ქართლის ცხოვრებაში" ის ამ ხნის შემდეგ შევიდოდა. სომეხი მთარგმნელი მას სწორედ კრებულში მოხვედრილს მოსწრებია და იგი მთელ წიგნთან ერთად უთარგმნია. უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს ამბავი დაახლოებით XII ს-ის შუა წლებში მოხდებოდა, არა უგვიანეს მაინც ამ საუკუნის დასასრულისა. ამრიგად, პასუხი კითხვაზე, თუ რა დროის თარგმანი უნდა იყოს სომხური „ქართლის ცხოვრების" წიგნი, შემდეგია: იგი XII ს-ის მეორე ნახევარშია ნათარგმნი სომხურად.

3. „ქართლის ცხოვრების" ძველი სომხური თარგმანის თვისება

ზემოთ არა ერთგზის აღვნიშნეთ, რომ „ქართლის ცხოვრების" სომხური წიგნი ქართულის შემოკლებული თარგმანია, გამოკრებილი გარკვეული თვალსაზრისით. ეს გამოკრებილი სომხური თარგმანი როჳ ქართულს, ე. ი. დედანს შევადარეთ (ვადარებდით, ცხადია, მარიამ დედოფლისა და ანა დედოფლის ნუსხებს და თანაც ვახტანგ VI-ის რედაქციაშიც ვიხედებოდით და ვაჯერებდით ერთმანეთთან), თავისებურება შევნიშნეთ და ეს თავისებური ადგილები განსხვავებული შრიფტითა და დაშლით წარმოვადგინეთ სომხური ტექსტის ჩვენ თარგმანში, რომელიც მის (ტექსტის) პარალელურად დავბეჭდეთ. ორნაირია ეს თავისებურება. ერთს ეკუთვნის ის ზედმეტი ადგილები, რომლებიც თარგმანს აბადია და დედანს კი არა[2], ხოლო მეორეს —

---

[1] ბ. ბროსეს „ფსალმუნის" მაგივრად „სოლომონი" აქვს თავის თარგმანში და მასვე იმეორებს თ. ჯორდანიაც (იხ. „ქრონიკები" I, გვ. XXI).

[2] ამათ კურსივით აღვნიშნავთ ტექსტის თარგმანში.

ისეთი ადგილები, სადაც შესაბამისი კონტექსტები სხვადასხვა მიზეზის გამო სხვაობენ ურთიერთისაგან[1].

ზემორე აღვნიშნეთ, თუ რა მიზეზის გამო, ანდა რა წყაროებიდან მომდინარეობენ ზედმეტი, ჩანართი ადგილები სომხურ თარგმანში. დამატებით უნდა ითქვას, რომ ასეთი ადგილების ერთი წილი განმარტებას ანუ გლოსას წარმოადგენს რომელიმე ადგილისას, ხოლო დანარჩენი კიდევ გამოკრებილი ადგილების ერთმანეთზე გადაბმის მიზნით არის გამოწვეული. ამასთან ერთად აქა-იქ ესა თუ ის ჩანართი სურათის ანდა სხვა რაიმე მომენტის შესავსებად არის მოხმობილი. ზოგიც კიდევ (მცირე ნაწილი) ისეთია, რომ მათი გაჩენის მიზეზი არ ირკვევა (194,11-15; 225,9-10; 228,13-16); ეჭვი არაა, ზოგი ამათგანი დედნის იმ ნუსხასაც ეკნებოდა, რომელსაც მოკლებული არიან დღესდღეობით ცნობილნი.

მიზეზი, რითაც გამოწვეულია შესაბამისი ადგილების ცალკეული სიტყვების სხვაობანი, აგრეთვე სხვადასხვანაირია.

გეოგრაფიული, ეთნიური, ადამიანთა და სხვა საკუთარი სახელები ზოგჯერ ისეა შეცვლილი, რომ სრულიად საწინააღმდეგო არიან ურთიერთისა. მაგ.: ჰრომნი—ასურეთი (23,11-13), თურქნი—თურქასტანი (23,6-7), თრინიკოსი—საბერძნეთი (27,13-13), სპარსნი — ოსები (187,5-8), სპარსეთი — თურქნი (244,13-10), ბაღდადი — სპარსეთი (191,3-4). რითაა ეს გამოწვეული, ძნელია გადაწყვიტო თქმა. ზოგან ასეთი ცვლილება ჩადენილია იმის გამო, რომ მთარგმნელს გაუიგივებია დედნის სახელწოდება მის მიერ ხმარებულთან, ალბათ იმის გამო, რომ ამ უკანასკნელით უფრო ცნობილი იყო ესა თუ ის სახელი სომეხი წრისათვის. ასეთია: კოსარო — ხოსრო (63,11-5...), ქასრე — ხუასრო (191,10-9), ითრუჯან — თრუჯან (85,6-4...), აბოცი — აშოცი (34,14-13...), ოლთისი — უხტისი (222,6-8...). ასეთს შემთხვევებში ალაგ-ალაგ შეცდომა მოსდის; მაგ.: ტასის-კარი — ტაო (35,2-34,19), სომხითი და სომხეთი (243,11-244.14). ისეთი შემთხვევები ამ ნაწილში, როგორიცაა ბაღდადი — ბარდავი (214,17-215,5), ვასილი — ვესტი (226,16-11) შეიძლება გრაფიკულ ნიადაგზე იყოს წარმოშობილი.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს აქ ის გარემოება, რომ რუსთავი ყველგან სომხურში „რიშა“-დ (*Ռիշա*) არის წარმოდგენილი და თრიალეთს ვლოსად „წალკა“ ახლავს. „რიშა“, როგორც ირკვევა, რუსთავის ძველი სახელწოდებაა (← „არიშა“) და არა მარტოოდენ „რუსთავის ციხისა“, როგორც ეს პ. ინგოროყვას ჰგონია[2], ხოლო „წალკა“-დ თრიალეთი ქართული წყაროებით გვიან იწოდება. ეხლა კი ჩანს, რომ არც ისე გვიანდელი ყოფილა ეს სახელწოდება.

ამ კატეგორიის სახელებში რომ ზოგიერთი მკვლევარი (ქ. პატკანიანი. იუსტ. აბულაძე და სხვ.) შინის ნაცვლად ბანს ხვდებოდა, ფიქრობდა,

---

[1] ასეთებს დაშლით გადმოვსცემთ თარგმანში.

[2] პ. ინგოროყვა, «რუსთველიანა», ტფ., 1926 წ., გვ. 175.

თითქოს მთარგმნელმა ხეირიანად ვერ გაარჩია დაწერილობა ქართულში ამ ორი მსგავსი ასოსი და მიტომ აქვს აღრევას ადგილი სომხურშიო, მაგრამ ეს ასე არაა. ასეთი აღრევა, ირკვევა, ქართულ ნუსხებშივე ყოფილა მომხდარი და ერთი მათგანი ჰქონია ხელთ მთარგმნელს. ეს რომ ასეა, ამას მოწმობს შემდეგი. ლეონტი ბროველს თხზულებაში „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა etc.“ ერთგან მოეპოვება: „ვაუწყოთ ქალისა მის ნათესაობა ნებროთიანთა და დიდებულთა არბაკუნიანთა“-ო. სომეხ მთარგნელს ის ასე მოუცია: „*ազգիկն ումի ազգն Ա.բրահունեայց, ոլ է Ա.բ ր ա հ ու ն ե ա յ*“ [ქალია არბაკუნიანთა გვარისა, ე ს ე ი გ ი ა რ შ ა კ უ ნ ი ა ნ თ ა - ო]. ეს გლოსა ნათლად მოწმობს იმ გარემოებას, რომ მთარგმნელი კარგად არჩევს „ბ“-სა და „შ“-ს, და, თუ ისე გადააქვს, როგორც დედანშია, მაშინ განმარტებასაც აახლებს თან, თუ როგორ უნდა გვესმოდეს. ამიტომ, ასეთ შემთხვევაში, საჭიროა, მთარგმნელს მოვეპყრათ გულდასმით და ავაცილოთ დაუმსახურებელი საყვედური. ცხადია, რომ ალაგ-ალაგ ასეთი აღრევისაგან სრულიად თავისუფალი ალბათ არაა მთარგმნელი, მაგრამ მან ჩაიდინა ყველგან ეს, თუ მის დედანსაც მოეპოვებოდა, ძნელია ამისი გარჩევა.

გრაფიკულად მსგავსი ასოების ერთმანეთში აღრევა გვხვდება უფრო მეტად რიცხვების გამოხატვის დროს, მხოლოდ ყველა მას აგრეთვე მთარგმნელს ვერ მივაწერთ, წილი დედნად გამოყენებული ნუსხის გადამწერსაც ეკუთვნის, როგორც ამას „ქართ. ცხ-ბის“ ქართული ნუსხების ერთმანეთთან მიმართება არკვევს. ზოგან სომეხი მთარგმნელი ასეთ გადახვევას საგანგებოდ ჩადის. ასე მაგ., რიფსიმიანთა წამების თხრობისას ქართულში მოწაფეთა რიცხვი დასახელებული არაა, „მრავალი“ო, აცხადებს ტექსტი (გვ. 79,13), ხოლო სომხურ თარგმანში ეს რიცხვი დასახელებულია: ოცდაჩვიდმეტი (გვ. 79,6). იგი აგათანგელოსის სომხური რედაქციით მოჰყავს მთარგმნელს.

„ქართლის ცხოვრების“ სომეხი მთარგმნელი აქა-იქ დედნის ცალკეულ სიტყვას რამდენიმეთი გადმოსცემს, აღწერით; ეტყობა, საბადლო ვერ მოუძებნია. არის შემთხვევები, რომ რომელიმე პირდაპირი სიტყვის მაგიერ სომხურში სინონიმია ნახმარი, რითაც რამდენადმე მაინც სცილდება ზედმიწევნილობას მთარგმნელი. მაგ.: მოზღუდა] ააშენა (გვ. 18,5-1). დაუტევა] დაადგინა (გვ 26,9-7), მკვლალი] ხარჯი (გვ. 70,12-8), და სხ... ასეთ შემთხვევაში თუ საქმე ტერმინს ეხება, სომხურია ხოლმე შერჩეული; მაგ.: დიდებული] ნახარარი (გვ. 38,12-12). შეინიშნება დაცილება ნაირსახეობის გამომხატველ სიტყვათა შორისაც (მამა, დედა, ძმა, ძე, სიძე და სხ...), მაგრამ აქ შეიძლება სხვაობის მიზეზი სათარგმნელად აღებული ნუსხაც იყოს.

საკუთარ სახელთა დაწერილობებს შორის სომხურ ნუსხებში არა თუ ერთმანეთთან მიმართებით, არამედ ერთი ნუსხის ფარგლებშიც კი საკმაო სიჭრელეს აქვს ადგილი. როცა ამ მხრივ ვაკვირდებით მათ, შევნიშნავთ, რომ ეს მხარე ეხება მეტწილად განსაზღვრული ბგერების დაწერილობას. ასეთებია თანხმოვნებიდან ერთი და იგივე ადგილწარმოების მჟღერისა და ყრუ ბგერების ნიშანთა ვარიაცია, ხოლო ხმოვანთაგან გრძელისა და მოკლე „ე“-ებისა, ისე როგორც ზოგიერთი დიფთონგებისაც.

საკუთარი სახელებიდან ისეთები, რომელთა ხმარება უჩვეულო არც სომხურ მწერლობაში ჩანს, მთარგმნელს სომხური ფორმით მოჰყავს. მაგ.: *Աբուբաքը* — აბუბექირ; *Առան* — რან-ი; *Բարձրա* — ბაბილა; *Բասեն* — ბასილი; *Թռիղ ~ ք* — თრიალეთი; *Եղիա* — ელია; *Ղանձակեցուս* — ლონგინოზ; *Նունէ* — ნინო. მაგრამ ის სახელები, რომლებიც წმინდა ქართულია და სომხურს ძველ მწერლობაში არსად, ანდა იშვიათად გეხვდება, სონეხ მთარგმნელთან ნაირ-ნაირად არის ხოლმე წარმოდგენილი. ამისთვის ერთგვარი საბაბის მიმცემი მის ხელთ არსებული ქართული ნუსხა უნდა იყოს, სადაც ნაირ-ნაირად უნდა ყოფილიყო წარმოდგენილი დაწერილობა. ასე მაგ.: ადერკი/ადრეკი — *Ադրկի*; ამბაზუკ / ანბაზუკ — *Ամբազուկ*; ბერდაოჯ-ი/ბერდუჯ-ი — *Բերդահոջ*; თოშეთ-ი / თუშეთ-ი — *Թաշկիթ*; ხუარანძე / ხუარაზმე — *Խորդնձէ/Խորանձէ* და სხ...

სპეციფიკური ქართული ბგერა „ყ" სომხურში წარმოდგენილია ან „ղ" (ღ)-თი და „խ" (ხ)-თი, ანდა უფრო იშვიათად „կ" (კ)-თი. მაგ., გუდანაყარი — *Գուդանաղար*, ჭყონდიდელი — *Ճղունդիտկէ*; ყველი (ყველის ციხე) *խ[ո]ւկի*; ყივჩაყი — *Կիւչաղ*; ყაბა — *Կաապա*; კოდისწყაროელ-ი — *Կաւդիձգարացի*. „ჴ" კი მხოლოდ *խ* (ხ)-თია მოცემული. მაგ.: ორძჴე — *Աւձխէ*.

გამოთქმის ბერით მსგავსი ბგერების ნიშნები გაორეული ზედმიწევნით არაა. მაგ.: ივანე — *Իւանէ*-დაც გვაქვს და *Իվանէ*-დაც; ლატავრი-ში ვ-ნისათვის *վ* იყო მოსალოდნელი, მაგრამ *ւ* გვაქვს, მაშინ როდესაც დავლეთი — *Դ[ո]ւալէթ*-ად აოის და სხ...

როგორც მოსალოდნელი იყო, XII ს-ის სომხურ თარგმანში *ղ* ქართული „ღ"-ს ნაცვლად უნდა ყოფილიყო და გვაქვს კიდევაც, მაგრამ, თუ ის ზოგჯერ „ლ" ს ადგილს შეინიშნება, ეს ორი გარემოებით აიხსნება. ერთ,— ადრინდელი ხმარების ტრადიციით, როგორც მაგ.: *Բաւղնի[ս]* — ბოლნისი, *Թռիղք* — თრიალეთი და სხ.., და მეორე,— ქართული დაწერილობის ნსგავსების გამო ლასისა ღან-თან მხედრულში. ასე მაგ., „შულავერი" ძველ სომხურში არა გეხვდება, ყოველ შემთხვევაში იშვიათია, ხოლო მთარგმნელთან თუ *Շղուլի*-ად აოის, ეს „ლ"-ს „ღ"-დ ამოკითხვის გამოა; ანდა ხან *Բուղջան* და ხან *Բուղջան* გვაქვს, ეს იმიტომ, რომ ეს სიტყვა —„ბულღან"-ად აოის წაკითხული. ასევეა მიღებული „გულგულა" — *Գուղգաղա*-დ, „ლადო-ს"-ი *Լադաւս*-ად და „ღუმეკ-ი / ლომეკ-ი" — *Ղումհկ*-ად. „ლტისი- რომ *Ուխաս[ս]* არის სომხურში, ესეც, შეიძლება, იმით აიხსნებოდეს, რომ „ლ" წაკითხვით „ღ"-დ, აქედან დედანშიც *Ուղհ[ս]* გვექნებოდა, რაც შემდეგ „ღ"-ს დაყრუებით *Ուխաս[ս]*-ს მოგვცემდა.

სომხური *աւ* დიფთონგი XII საუკუნისათვის უკვე „ო" იყო; ამიტომაა, რომ იგი თითქმის ყველგან ქართულ „ო"-ს გადმოსცემს: „ოსი" — *Աւս*; „ბოლნისი„ — *Բաւղնի[ս]*; „ნინო" — *Նինաւ* და სხ... ზოგჯერ ის ქართულ „ავ"-საც შეესაბამისება: „ლატავრი" — *Լատաւրի*, ზოგჯერ „უ"-საც: „თუშეთი" — *Թաւշէթ*; „წუნდა" — *Ծաւնդա*, მაგრამ ეს უკანასკნელი იმით უნდა აიხსნებოდეს, რომ ამ სიტყვებში ქართულში ალაგ-ალაგ „ო" გვაქვს: თოშეთი, წონდა.

გვხვდება სხვა ნოველენებიც, მაგრამ მათს დაწვრილებით აღნუსხვას აღარ განვაგრძობთ. საკუთარ სახელთა საძიებელი ერთვის ვამოცემას ქართული შესატყვისებითურთ და მითაც გაითვალისწინებს კაცი, თუ რანაირ მიმართებაში არიან ისინი ურთიერთთან და რით აიხსნება მათი სხვაობა.

4. „ქართლის ცხოვრების" ძველი სომხური თარგმანი და მისი ქართული დედანი რედაქციულად

„ქართლის ცხოვრების" სომხური წიგნი, როგორც ვნახეთ, ქართულის შემოკლებულ თარგმანს წარმოადგენს. აღვნიშნეთ ისიც, რომ სომხური თარგმანი, განსაკუთრებით მოკლე ჩანს ქართულთან მიმართებით (ვგულისხმობთ ე. წ. ანასეულსა და მარიამისეულ ნუსხებს, თორემ ვახტანგ VI-ისა ხომ ვახტანგის კომისიის მიერ საკმაოდ გავრცობილია!). „მატიანე ქართლისაჲ-სა" და „დავით აღმაშენებლის ცხოვრების" ნაწილებში მრავალი ეპიზოდი აქ შეკეცილია ან დაგდებული; სოჰეხთათვის საჭირო „ქართველთა ცხოვრების" წიგნისათვის სომეხმა მთარგმნელმა, როგორც ეტყობა, ისინი დიდად საჭიროდ არ მიიჩნია.

შედარებით უფრო სრულადაა სომხურ თარგმანში წარმოდგენილი ლეონტი ბროველისა და ჯუანშერის თხზულებანი. მაგრამ აქაც, ერთ ადგილას ერთი შეკვეცილობა სომხური თხრობითაც იგრძნობა, სახელდობრ ჯუანშერის თხზულებაში[1]; ფარსმან II მეფობისა და ევლათის კათალიკოზობის ხსენების შემდეგ უეცარი ნახტომია, უცნაურად იწყება საუბარი ერთ-ერთი კურაპალატის შესახებ, რომლის დროს სამოელ კათალიკოზი კვდება და მის ადგილს ბართლომე იკავებს. ეს კურაპალატი სტეფანოზია. მის წინ გაპოტოვებულია მეფობის ამბები ფარსმან II-ის შვილის ბაკურისა და გურამ კურაპალატის მთავრობისა, ხოლო კათალიკოზების ამბებიდან აკლია მაჭათმთავრობა მაკარისა და სიმეონისა. როგორც ირკვევა, ეს დანაკლისი მთარგმნელს არ ეკუთვნის, იგი იმ ხელნაწერსაც კი გააჩნია, საიდანაც სომხური ნუსხები მომდინარეობენ, ე. ი. ჩვენამდე მოღწეულ უძველეს ნუსხას (A), რომელიც 1279—1311 წ.წ-ში დაწერილად მიიჩნევა. რომ ერთ დროს „ქართლის ცხოვრების" ამ უკანასკნელზე ადრინდელი ნუსხა არსებულა სომხურად და ისიც ზემოხსენებული მეფის ბაკურისა[2] და გურამ კურაპალატის ამბებითურთ, აბას ბხითარ აირივანელის (XIII—XIV ს-ის სომეხი ისტორიკოსის) ის საძიებლები მოწმობენ, რომლებიც მას, როგორც შედარებიდან ირკვევა, უნაკლულო ცალის მიხედვით შეუდგენია. ამ საძიებლებში (იხ. დანართი, გვ. 259-261) კლებული ბეფეები და კათალიკოზები ყველა ნოიპოვება.

[1] ეს მოვლენა ჯერ კიდევ ჩვენი ტექსტის *Համառօտ Պատմութիւն Վրաց*-ის ვენეციელმა გამომცემელმა შენიშნა; იგი შენიშნული აქვს მ. ბროსესაც (იხ. Chr. Arm. გვ. 46).

[2] ამ ბაკურთან დაკავშირებით „ქართ. ცხ-ბაში" მოკლედ მოთხრობილია შუშანიკის თაეგადასავალი. რაც აგრეთვე გამოტოვებულია „სომხ. ქრონიკაში". სომეხ მთარგმნელს თუ ის ეპიზოდი ეკნებოდა შეტანილი თავის თარგმანში, ის, ცხადია, მას გადაკეთებული სახით გაუცემდა სომხურ თვალსაზრისთან შეგუებით.

„ქართლის ცხოვრების“ სომხურ რედაქციას, მიუხედავად მისი სიმოკლისა, შეუძლია ერთგვარი წარმოდგენა მოგვცეს „ქართლის ცხოვრების“ პირვანდელი ქართული რედაქციის შესახებ, რომლის ნუსხები ჩვენამდის არ მოღწეულა. „სომხური რედაქციის“ სიმოკლეზე საუბრის დროს სახე'ში უნდა ვიქონიოთ ის გარემოება, რომ მ ი ს ი ს ი მ ო კ ლ ე მასში შემავალი თხზულებების რიცხვის სიმცირეს კი არ გულისხმობს, არამედ თვით ამ თხზულებათა მოცულობის შეკუმშვა-შეკვეცას.

„სომხურ თარგმანთან“ მიმართებით რომ ვსწავლობთ „ქართლის ცხოვრების“ უძველეს ნუსხებს, ე. წ. ანა და მარიამ დედოფლისეულებს, პირველი რაც დამახასიათებელ მომენტად წარმოგვიდგება XII ს-ის ქართული „ქართლის ცხ-ბისათვის“ ისაა, რომ მაშინ შიგ შემდეგი თხზულებები ყოფილა შეკუ-ლი: 1) ლეონტი მროველის „ქართველთა მეფეთა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა ცხოვრება“; 2) ჯუანშერის „ვახტანგ გორგასლის ცხოვრება და მოქალაქობა; 3) „არჩილის წამება“; 4) „მატიანე ქართლისა“ და 5) „დავით აღმაშენებლის ცხოვრება“ [1].

მეორე დამახასიათებელ მხარედ „ქართლის ცხოვრების“ ძველი ქართული რედაქციისათვის ისტორიკოსი თ. ჟორდანია იმას მიიჩნევდა, რომ სომხურისამებრ ქართულსაც გარკვეულ ნაწილებში („მატიანე ქართლისაში“ და „დავით აღმაშენებელის ცხოვრებაში“) ქრონოლოგიური ცნობები არ უნდა ჰქონოდა [2]. ძნელია თქმა, რამდენად სწორია ეს შეხედულება, რომელსაც შემდეგში იუსტინე აბულაძეც ემხრობოდა, ოღონდ ისე, რომ წყაროს არ ასახელებდა. არა გვგონია, მთარგმნელის გულისყური იმასაკენ იყოს მიპყრობილი, რომ მაინცადამაინც ჟამთაღწერილობითი ბეჯლი შექმნას, მას უფრო „ქართველთა ცხოვრების“ წიგნი სწადია, ვიდრე ქართველთა მატიანე.

შემდგომ დამახასიათებელ თვისებად „ქართლის ცხოვრების“ ძველი ქართული რედაქციისათვის იგივე თ. ჟორდანია იმას ასახელებს, რომ წმიდა ნინოს ცხ-ბა მასშიც, მსგავსად სომხურისა, პირველი პირით უნდა ყოფილიყო მოთხრობილი. „ფრიად საყურადღებოა ის გარემოებაცა, — წერს თ. ჟორდანია, — რომ წმიდა ნინოს ცხოვრება მოთხრობილია თარგმანში პ ი რ ვ ე ლ ი ს პ ი რ ი თ და შეტანილია წ-ა ნინოს ცხოვრების ა ხ ა ლ ვ ა რ ი ა ნ ტ ი თ; და ესეც ხომ ამტკიცებს, რომ მეორე ვარიანტით (მეტაფრასით) ქართლის მოქცევის ისტორია შემდეგს საუკუნეებში შეუტანიათ“ [3]. „ახალ ვარიანტს“ შატბერდის ხელნაწერს უწოდებს ავტორი, ხოლო „მეორე ვარიანტს (მეტაფრასს)“ ლეონტი მროველის აღწერილს. რამდენადაც აქ მართებულად ყურადღება მიქცეულია მასზე, რომ „სომხ. ქრონიკაში“ ნინოს ცხ-ბა პირველი პირით არის მოთხრობილი, იმდენად წყარო ამ თხრობისა ზედმიწევნით ვერაა დაძებნილი. შატბერდის ცხ-ბის წიგნიდან რომ ყოფილიყო ნინოს ცხ-ბა „ქართლის ცხ-ბაში“ შეტანილი, მაშინ სომხურ თარგმანშიც თხრობის რიგი

[1] შდრ. ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ძვ. ქართ. საისტ. მწერლობა, I გამოც., 1916, გვ. 251—264.
[2] თ. ჟ ო რ დ ა ნ ი ა, «ქრონიკები», I, გვ. XXI.
[3] იქვე.

იგივე იქნებოდა, რაც ხსენებულ წიგნს აქვს. მაგრამ რაღდენადაც მისი რიგი, ზედმეტ ადგილებთან ერთად, ზედმიწევნით ლეონტი მროველის ნაწარმოებს ხვდება, ე. ი. ეგრეთ წოდებულ „მეტაფრასს“, ამდენად იგი მისგან არის შესული „სომხურ ქრონიკაში“, ხოლო არა დამოუკიდებლად, არამედ „ქართლის ცხ — ბის“ ისეთი ადრინდელი რედაქციით, რომელშიც ლეონტის მიერ აღწერილი „ნინოს ცხ-ბა“ პირველი პირით ყოფილა წარმოდგენილი.

ე. „ქართლის ცხოვრების“ ძველი სომხური თარგმანისა და მისი ქართული დედნის ზოგიერთი ადგილის ახსნა-განმარტება

როგორც სომხურ ტექსტს, ისე ქართულსაც არა ერთი და ორი ისეთი ადგილი მოეპოვება, რომელიც ბუნდოვანია და ახსნა-განმარტებას მოითხოვს. კრიტიკულად დადგენილი ქართული ტექსტი ჯერ კიდევ არ მოგვეპოვება, რის გამო ძნელია საუბარი მისი ენობრივი მხარის შესახებ სომხურ რედაქციასთან დამოკიდებულებით. სომხურიც აგრეთვე, რამდენადაც, როგორც გაირკვა, ერთი რიგის ნუსხებს წარმოადგენენ და არა პირველ-დედანს, ზოგიერთი ადგილის სწორად გაგების საშუალებას გვისპობს. მაგრამ აქ შედარებით უკეთესი მდგომარეობაა, რადგან პირველ-დედანთან ნახლობელი ხანის ველი ხელნაწერი მაინც გვაქვს.

სომხურს რედაქციაში მოიპოვება ტექსტის ლექსიკიდან რამდენიმე სიტყვა, რომლებიც ქართული დედნიდან არიან შესული, თვითონ ქართულისათვის იშვიათი ხმარებისა ჩანან და ამდენად სომეხი მკითხველისათვისაც გასაგებად ბუნდოვანი. „სომხ. რედაქციის“ ასეთი სიტყვები სომხურ სამეცნიერო ლიტერატურაში საგანგებო დაკვირვების საგნად იქცა. პროფ. ჰრ. აჭარიანს თავის წიგნში *Հայկական նոր բառեր հին մատենագրութիւնների մէջ* (II წიგნი, ვენეტიკი 1913 — 1922), — საგანგებოდ ცალკე თავი აქვს დათმობილი ჩვენი ძეგლის ასეთი „ახალი სიტყვებისათვის“ (*Հայկական նոր բառեր Յուստինէի վրայ պատմութեան մէջ, էջ IV*). გარჩეული აქვს სულ ოთხი სიტყვა: *պասանիկ, սեմփոր, սլտհանդ* და *փրոտոխաոսիկ*:

Պասանիկ-ის შესატყვისია ქართულში პასანიკი ანუ პასანიგი („ხოლო რაჟამს-იგი დამსჭუალეს უფალი ჯუარსა მას ზედა და პასანიკმან კუერითა მით რკინისათა სცა სამშუალთა“). იგი პროფ. აჭარიანს, წინაღმდეგ სომხ. ტექსტის გამომცემლისა, რომელსაც ის ბერძნული παστάκιον-დან გამოჰყავს (რაც „პალოს ცემას“ ნიშნავსო), სამართლიანად ფალაურ pasānīk-იდან, კერძოდ მანიქეურ ნაწერებში დაცული ფორმიდან (pasānīg) გონდინარედ მიაჩნია, რაც „მცველს, ღამის მცველს“ ნიშნავსო[1]. მან არ იცის ამ სიტყვის შესაბამისი ქართულში, იმოწმებს აკად. ნ. მარის ზოგიერთ ნაშრომს და მის მიხედვით ასკვნის, რომ ეს სიტყვა ქართულშიც ნასესხებია ამავე მნიშვნელობითო.

Սեմփոր, რომელიც სომხურ გამოცემაში ასეთ წინადადებაში გვხვდება: *և եղև ի նոսա ախտ սեմփորի*, და რომელსაც განმომცემელი ვერ ხსნის, ხოლო

[1] შდრ. მისივე *Հայկական արմատական բառարան*. V. გვ. 860-861.

Brosset-ს dysenterie-დ მიაჩნდაო, წერს. პროფ. აჭარიანი, ნამდვილად ბერძნული სიტყვაა, გადმოღებაა სიტყვის *συμφορή* (ან *συμφορά*)-სიო, რომელიც სხვადასხვა სენის შეყრილობას (reunion, rencontre de maladies) ნიშნავსო. ამის მიხედვით განსვენებული მკლევარი საჭიროდ მიიჩნევდა შესწორებულიყო სომხური ფორმა ან· *սիմփոլի*-დ, ანდა *Սիմիոլ*-ად.

აქაც პროფ. აჭარიანი ქართულ ტექსტს არ იცნობდა. ქართულში სწერია: „შეედვა სნება მუცლისაო“. ამავე დროს სომხური ხელნაწერები ამ სიტყვას დაბეჭდილსავით კი არ კითხულობენ, არამედ სხვანაირად: ზოგშია *սեմիոլի* (BD), ხოლო ზოგში, მათ შორის უძველესშიც, *սինիոլի*. აქიდან ნათლად ჩანს, რომ *սինիոլի* მთლიანი სიტყვა კი არაა, არამედ ორისაგან შედგება: *սին* და *ոլի*, უკანასკნელი ნათესაობითი ბრუნვის ფორმით. ამასთან *սին* იგივე „სნება-ა“, რაც შესაძლოა დედანში „სენ-ის“ სახითაც ყოფილიყო. *Սին ոլի*, მასაშადამე, „სნება მუცლისა“ არის[1].

Սրահանդ-ი, რომელიც გამომცემელს საკუთარ სახელად აქვს გაგებული, პროფ. აჭარიანს მართებულად საზოგადოდ მიაჩნია. ეს სიტყვა მას სპარსულიდან შემოსულად მიაჩნია (sarahang ან sarhang), რაც ლაშქრის მოწინავეს, ბანაკის მეთაურს ნიშნავსო. ქართულ ტექსტში ეს სიტყვა „სარანგის“ ფორმით იხმარება, რაც უფრო სპარსულ sarhang-ს უჭერს მხარს.

Փրոտիտոսիկ, რომელიც გამომცემელს ბერძნული πρότοκτος-იდან გამოჰყავს, პროფ. აჭარიანის მიხედვით დასაკავშირებელია *փրօՆբ* და მისგან ნაწარმოებ *փրօսքղτός*-თან; სომხურში ეს შესატყვისად მოგვცემდა *վրուբլոտոսիկ*-ს, რაც ნუსხური დაწერილობის ნიადაგზე (*ւ* და *ա*-ს მსგავს დაწერილობათა გამო) მოგვცემდა *վրոտիտոսիկ*-სო. ამიტომ ის წინადადებას იძლევა, ეს სიტყვა *վրուբլոտոսիկ*-ად შესწორდეს. ქართულ ტექსტში ეს სიტყვა „ფროტათოს“ და „ფროტათოსელი-ს“ სახით არის; მაშასადამე, სომხურში კი არ მომხდარა გრაფიკულ ნიადაგზე „ფრურიტოს-ის“ „ფროტიტოს-ად“ ქცევა, არამედ, თუ ის მართლა ბერძნულ *փրօսքղτός*-ს უკავშირდება, თვითონ ქართულში შეცვლილა, რაც დაწერილობის ნიადაგზე ძნელად თუ მოხდებოდა.

მიუხედავად იმისა, რომ «ქართლის ცხ-ბის» სომხური თარგმანი ამაღი სიტყვების (*նոր բառեր*-ის) დასაჩხრეკ საგნად იქცა სომხურ სამეცნიერო დარგში, ზოგიერთი მაინც შეუმჩნეველი დარჩენიათ. გამონცენელსავით პროფ. აჭარიანს, ეტყობა, სომხური ტექსტის *Մուսիկիյի* საკუთარ სახელად გაუგია. მაშინ როცა ის ქართ. „ბუმბერეზის“ გადატანას წარმოადგენს. მთარგმნელს რომ საკუთარ სახელად არ ჰქონდა ეს სიტყვა გაგებული, ამას სხვა ადგილებიც მოწმობენ, სადაც „ბუმბერეზი“ (არაბ. ნუბარიზ—მორკინალი) *ըմբիշ*-ად, *մինամարտիկ*-ად და *ասիլան*-ად არის ნათარგმნი.

ანალოგიური ეითარებითვე აიხსნება შეუცნობლობა *Եբայ*-ისა, რომელიც ხელნაწერებში *Եկբայ*-ის ფორმით გვხვდება, ხოლო ვენეციის გამოცემაში *Նիկբայ*-ის სახითაა. ქართულში აქ „ემბაზი“-ა. სომხური თარგმანის

[1] ეს ჩვენი ახსნა გაიზიარა განსვენებულმა მეცნიერმა. იხ. *Հ. Ա.Ջահուկյան. Հայոց լեզվի պատմություն*, II մաս, Երևան, 1951, გვ. 601.

ლელანში *ნიფალ* იქნებოდა ალბათ[1]; ეს სიტყვა (ემბაზ-ი) ბერძნულიდანაა შეთხული ქართულში: ჴიპ3ძ3ც.

ნიფალი-იც აგრეთვე შეცდომით საკუთარ სახელად აქვთ გაგებული გადამწერებს და, ეტყობა, პროფ. აჭარიანსაც, რადგან ის არაფერს ამბობს მის შესახებ არც ზემოხსენებულ ნაშრომში და არც თავის *Հայկբէն արմատական բառարան*-ში. პროფ. კონიბერს „Niophor“ ჰგონია სირიული სახე ბერძნული γεωκόρος-ისა, სირიული დაწერილობის აღრევის გამო მიღებული („კ“, „ფ“). სხვათა შორის, აქედან მომდინარეობს მისი შეხედულება, რომ ნინოს ცხ-ში სირიული გავლენა ჩანსო[2].

სომხურ ლექსიკონებში ვერსად ეხვდებით მთარგმნელთან ნახმარ *կրապղ*-ს, რომელიც ქართულ „ქვითკირს“ შეესატყვისება, და *պարկապն*-ს (var. *պարպակն*-ს), რომლის საბადლოდ ქართულში „კარი ქალაქისაა“. პროფ. იუსტინე აბულაძე ამათ ასე ასწორებს: პირველს — *զդուռն կրապղի*-ს — „*զդուռն կապնականացն*“-ად, ხოლო მეორეს — *պարպակն*-ს — „*պահրակն*“-ად.

პირველი შესწორება მართებული არაა. *կրապղ*-ში თუ რამეს განვსჭვრეტდით, ისევ „ქვითკირს“ და არა *կապնականացն*-ს, მით უმეტეს, რომ გაუგებარია *զդուռն կապնականացն*-ში ეს ბოლო ნ. *կրապղ* შეიძლება *կրակապղ*-ის დაბახინჯებული სახე იყოს, სადაც კომპოზიტის პირველი წევრი *կիր* (=კირი) არის, ხოლო მეორე *կապղ* (=ნაგები). ამდენად, *կրակապղ* „კირით ნაგები“ იქნებოდა, რაც უფრო ახლოსაცაა „ქვითკირთან“[3]. ასეთი კომპოზიტი არსად გვხვდება, მაგრამ რომ ასეთი წარმოება შესაძლებელია, ამას მოწმობს ძველი სომხურის: *ականակապղ, պնդակապղ, լուսակապղ* და ახლისა: *կաշկապղ, լաճակապղ* და სხ... მეორის შესასწორებლად მოწოდებული სიტყვა *պահրակն* სომხურმა არ იცის.. შემსწორებელს ჰგონია, რომ ქართულ ტექსტში, სადაც ეხლა „კარი ქალაქისაა“, „პაჰრაკი“ ყოფილიყოს, რომელიც მაგ., მათესთან (27, 32) გვხვდებაო ქართულში. მართლაც, მითითებულ ადგილს „პაჰრაკ-ია“, ხოლო სომხურში *պահակ*, რომელიც ადრინდელი ფორმის *պարհակ*-ისაგან არის მიღებული; ესევე, წინანდელი სახე შემოსული ჩანს ქართულშიც, ოღონდ „რ“-სა და „ჰ“ მეტათეზით. „პაჰრაკ“ — *պահակ* (← *պարհակ*) „მცველსა“ ნიშავს, ამიტომ გამოთქმა *և... ի պարպակն* (ან *պարկապն*) შესწორებით *և... ի պահրակն* შეუფერებელია. *Պարկապն* თუ *պարպակն* ნაწევარ-დართული სიტყვა ჩანს, სუფთა ფუძე აქ *պարկապ* ან *պարպակ*-ია. ეს სიტყვაც კომპოზიტად გამოიყურება, *պար* და *կապ* თუ *պակ*: *Պար* „გარშემო“ს ნიშნავს. ხოლო *կապ* ან *պակ* (ჩვენი შეხედულებით უფრო სწორია უძველესი ხელნაწერის ჩვენება: *կապ*) „საკრველს“ უნდა ნიშნავდეს; *պարկապ*, მაშასადამე, გარემოსაკრველი ანუ ზღუდე იქნება. თუ იგი სომხურში ამ ცნების

---

[1] ზედ. შ. ბროსე. Chron. Arm. გვ. 23.

[2] H. Mapp. ЗВО. т. XIII, стр. 0139. СПБ. 1901.

[3] ბროსეს *կրապղն* აქ გეოგრაფიულ სახელად ეგულება, სახელდობრ Tzkhrazma იხ. Chron. Arm. გვ. 11).

გამომხატველი სიტყვის *պարիսպ*-ის დამახინჯებული სახე არაა, მაშინ ის ამავე ცნების გამომხატველ ახლად ნაწარმოებ სიტყვად გამოცხადდება[1].

ლექსიკის სფეროდან სხვაც ბევრი რამ არის საინტერესო. „ქართლის ცხ-ში“ არა ერთი და ორი სიტყვა მოიპოვება, რომლებიც იშვიათი სპარსებისა ჩანან ძველად. როგორ ესმოდათ იგი XII ს-ში, ამის შეპოწმება ჩვენ სომხური თარგმანით შეგვიძლია. ყველა სიტყვა, რომლებიც კი გამოკრებილია ნაწილიდან სომეხ მთარგნელს აუღია, აღნუსხული გვაქვს ცალკე ლექსიკონის სახით (იხ. თანდართული ლექსიკონი). ბევრი რამ არის ამ ნასალიდან საგულისხმო: იშვიათი ხმარების სიტყვები, ესა თუ ის ტერმინი, ამა თუ ის სიტყვის თავისებური გაგება და სხ...

ჩვენ აქ მხოლოდ უძთავრესს აღვნიშნავთ. ასეთებია:

ანძანგ-ი, სომხურით *ալժակ*, რაც „ღირსებას“ ნიშნავს.

[სიტყვა ირანულიდან მომდინარე ჩანს[2]].

ბრინჯვი (ხე ბრინჯისა), სომხურში *բռինչ*-ად არის შესული (*Ծառ բռինչի*).

[პროფ. აჭარიანის ეტიმოლოგიური ლექსიკონის მიხედვით, ეტიმოლოგია ამ სიტყვისა უცნობია. იგი ლათინურ celtis australis ან occidentalis L. ჯიშისა].

ვაც-ბოტ-ი, რომელიც მამალ თხას აღნიშნავს, სომხურ თარგმანში წარმოდგენილია *քաւչ*-ად, რაც იმასვე ნიშნავს, რასაც ქართული. *Քաւչ* თარგმანში „ვაცის“ შესატყვისადაც იხმარება.

[თხის სახეობათა ჩამოთვლის დროს საბას საბოტე წალის (ე. ი. სამამლე თხის) აღმნიშვნელ ტერმინად ვაციკი მოჰყავს, რომელსაც სოგიერთები „ქოშს“ უწოდებენო. ეს „ქოშ“ იგივე სომხ. *քաւչ*-ია, რომელიც წარმომავლობით სემურ სიტყვად ითვლება. პროფ. აჭარიანს როგორც ქართ. „ქოშებს“, ისე ჰანური „ქოშატი“ სომხურიდან ნასესხებად მიაჩნია].

კილიკ-ი (ლ. cilicium) მთარგმნელს მართებულად აქვს გაგებული, როცა მას *մահիճ*-ად თარგმნის. საბასაც ის „საგებლად“ აქვს ახსნილი (იხ. ტერიი).

კნისობა, რომელიც მეტად იშვიათი ხმარების სიტყვაა, *ղպաւսանք*-ად (=განცხრომად) აქვს ნათარგმნი. კონტექსტიც ამას ამართლებს. საბას ის სწორად არ უნდა ესმოდეს, როცა ამბობს, „სიტყვით და საქმით მაწყინრობა“აო. სხვა ადგილი რომ ჰქონოდა დამოწმებული საბას, მაშინ ვიფიქრებდით, რომ შესაძლოა ლექსიკოგრაფი არ სცდებაო, მაგრამ როდესაც წყაროდ „ქართ. ცხ-ბას“ იმოწმებს, მაშინ მისი ახსნა სწორი არა ჩანს.

სეფე, რომელსაც ერთგან ვარიანტად „სახლი სამეუფო“ მოეპოვება, მართებულად არის ნათარგმნი *արքունիք*-ად. ამის შემდეგ გასაგებია, როცა სეფე ქალი ნათარგმნი აქვს *աղախին արքունի*-დ, ხოლო სეფეწული *թագուհյան*-ად.

---

[1] რომ *-կալ* თხზული სახელის შემადგენელია, ამას ადასტურებს პროფ. ჰრ. აჭარიანის „ახალი ეტიმოლოგიები“ (*Նոր ստուգաբանութիւններ*», — ერევანი, 1940 წ., მეცნ. აკადემიის სომხ. ფილიალის „მოამბე“ № 4—5, გვ. 71—72), რომელშიც *հոյակալ* დაშლილია როგორც *հոյ* + *կալ* და *կալ*-ს „ნაგების“ შინაარსი აქვს მინიჭებული.

[2] ეტიმოლოგიისათვის პროფ. ჰრ. აჭარიანის *Հայերէն արմատական բառարան*-ით ვსარგებლობთ.

უძლებ-ი, რომელიც კანტი-კუნტად გვხვდება ძველ წერილობით ძეგლებში (მაგ., «იოანე ოქროპირის ცხ-ში»), აგრეთვე წესიერად აქვს გაგებული მთარგმნელს, როცა მას *ქქ*-დ (ე. ი. ფეხმძიმედ) თარგმნის[1].

ღარღ თუ **ღარღა** („გამაგრდა ღარღათ შინა მასისისათა"). რომლის ვარიანტი ღირღალია, საბამ არ იცის. ღირღალზე კი ნათქვამი აქვს „ღელე-ღულე ადგილი". სომხურში ამ სიტყვის საბადლოდ *ձիրրուկ* — „ოღრო-ჩოღრო ქვიანი ადგილია".

ღრღალ-ი, რომლის ვარიანტია ღრიღალი, საბამ არ იცის. მასთან გვაქვს ღრიღოჲ, რაც ახსნილია როგორც ოღრო-ჩოღრო. სომხურში საპირისპიროდ *հղկհղկատ-ია*, რაც „ნალვარევს" ან „ხევს" ნიშნავს.

ჩუგლუგი საბას ახსნით „მცირე წერაქვია", მთარგმნელი კი ორი სიტყვით გადმოსცემს: *երկաթակուռ մահակ* („რკინა-ნაჭედი კომბალი").

ხანდაკ-ი, რაკ საბას ახსნილი აქვს, როგორც „ხრილი", სწორად არის ნათარგმანი: (*խոր*) *փոս*. „ხანდაკ"-ი არაბულიდან მომდინარე სიტყვაა[2].

ხოსტაკი (‖ ხუასტაგ-ი) აგრეთვე მართებულადაა ნათარგმნი: *գանձ, ստացուած, տուրք*, ერთგან ბეტი სიტყვა-სიტყვითობითაც კი: *խաշն* (= საცხოვარი). ამ სიტყვის ფალაურიდან მომდინარეობას (xvāstak) პროფ. პ. აჭარიანიც აღნიშნავს.

6. ტექსტებისათვის

წინამდებარე გამოცემაში პირველ რიგში წარმოდგენილია „ქართლის ცხოვრების" ძველი სომხური თარგმანი. საფუძვლად მას, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, უძევს ამ ძეგლის შემონახულ ნუსხათაგან ყველაზე უძველესი, ხელნაწერი (A), რომელიც გადაწერილად ითვლება 1279—1311 წწ. შორის. ამაზე დამოკიდებული სხვა ორი ნუსხაც (B და C), რომლებიც უშუალოდ მისგან უნდა იყვნენ გადმოწერილი, აგრეთვე არაა უგულებელყოფილი. მათი თვისების გასათვალისწინებლად და აგრეთვე ძირითადი ტექსტის ზოგიერთი

---

[1] იმ ადგილს, სადაც ეს სიტყვა მოიპოვება „ქართ. ცხ-ში", ახალ სომხურზე თარგმნის პროფ. ლ. მელიქსეთ-ბეგი, რომელსაც ციტატის გვერდით ძველი სომხური თარგმანიც მოჰყავს. ეს ძველი თარგმანი მას, როგორც თითონ აცხადებს, მიტომ მოჰყავს, რომ, ჯერ ერთი, „გაუადვილოს მკითხველს საჭირო შედარების მოხდენა" და მერმე, აჰვენოს, თუ „რამდენად სცილდება დედანს XII ს-ის სომხური თარგმანი" (იხ. მისი *Վրաց ազգաբնակութիւնը Հայաստանի և հայկական մասին*, I, ერევანი 1934 წ., 134). „უძლები" ნათარგმნი აქვს პროფ. მელიქსეთ-ბეგს *տկար*-ად, რაც „უძლურს, შეუძლოს"ნიშნავს. „უძლური" და „უძლები" რომ ერთმანეთის თანაფარდი არ არის, ამას კონტექსტიც გვიჩვენებს, სადაც ნათქვამია, რომ „უძლები (ცოლი მეფისა) წარვიდა სომხითს და მუნ შვა ყრმაო".

პროფ. ლ. მელიქსეთ-ბეგს აქა-იქ სხვაგანაც მოეპოვება არა ზუსტი თარგმანი, მაგ., სიტყვები: არძანგი, წყობა, სოფელი, ახუმა-ალება და განცდა.

[2] ჰ. Ս. Ջ ա ն ա ն ց ե ա ն. *Հայերէն արմատական բառարան*. III, გვ. 373.

[3] იქვე, გვ. 596.

ადგილის შესაჯერებლად მათი უმთავრესი წაკითხვა-სხვაობანი მოყვანილიცაა და საჭირო შემთხვევაში გამოყენებულიც.

სომხურ ტექსტს პირისპირ უდგას ჩვენი თარგმანი ახალ ქართულზე. ვის შეხედვით სპეციალისტის არმცოდნეს შეუძლია გაეცნოს სომხურ ძველ თარგმანს და გარკვეული წარმოდგენა იქონიოს მის თვისებაზე, რამდენადაც კი ეს საზოგადოდ შესაძლებელია თარგმნის საშუალებით. დედნისაგან ძველი სომხური თარგმანის დაშორება, იქნება ეს ნათარგმნ ადგილებში ცალკე სატყვების (ძირითადად საკუთარი სახელების) ფორმის სხვაობა, რაშიც გარკვეული წილი ალბათ ძირითადი ნუსხის გადამწერსაც მიუძღვის, თუ მთარგმნელის მიერ გარკვეული მოსაზრებით შეცვლილი სიტყვები, ჩვენს თარგმანში დაშლითაა მოცემული. ხოლო მთარგმნელის მიერ ჩამატებული ადგილები, იქნება ეს ცალკეული სიტყვის გლოსა თუ საგანგებო ინტერპოლაცია, კურსივით დავბეჭდეთ.

„ქართლის ცხოვრების“ ძველ სომხურ ტექსტსა და მის ჩვენ თარგმანს ვაახლეთ პირველწყაროც — „ქართლის ცხოვრების“ შესაბამისი ტექსტი. ძველი სომხური თარგმანი, როგორც აღინიშნა, შემოკლებულია დედანთან შედარებით, ამიტომ წყაროც აქ შემოკლებით არის მოყვანილი; გამოუყენებელი ადგილები არ ნიშნავს, მათ ადგილს ბრაკეტწერტილია დასმული. „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტისათვის უმთავრესად გამოყენებულია ჩვენი ძეგლის უძველესი ნუსხები — ანა დედოფლისეული (A), მე-15 საუკუნისა, და მარიამ დედოფლისეული (M), მე-17 საუკუნისა. ამათ გარდა უყურადღებოდ არ დაგვიტოვებია მ. ბროსეს გამოცემაც „ქართლის ცხოვრებისა“ (B), საჭირო შემთხვევაში მის მონაცემებსაც ვიღებთ, ან სქოლიოებში ვათავსებთ პირველთა განსხვავებულ წაკითხვებთან ერთად. ლეონტი მროველის ნაწარმოებში, სადაც „ქართლის მოქცევაა“ მოთხრობილი, ჩვენ ლეონტის წყაროსაც,— შატბერდისა (S) და ჭელიშის (T) ნუსხებსაც, — მოვიხმობთ. ამას იმიტომ ჩავდიოართ, რომ, ჯერ ერთი, გავარკვიოთ, ხომ არაა რაიმე ურთიერთობა სომხურსა და ამ წყაროს შორის, რადგან ნინოს თავგადასაელის თხრობა, რომელიც სომხურ თარგმანში პირველი პირით არის მოცემული, ასევეა წარმოდგენილი ლეონტი მროველის დასახელებულ წყაროშიც, და მერმე იმიტომ, რომ ამ უკანასკნელის აღნიშნული ნუსხების მიხედვით გადავიყვანოთ „ქართლის ცხოვრების“ ძველ ნუსხებში მესამე პირით წარმოდგენილი ეს თხრობა პირველზე, რომელიც, „სომხური ძველი თარგმანის“ მსგავსად, ქართლის ცხოვრების“ წინამორბედ ქართულ ნუსხებშიც ასევე უნდა ყოფილიყო წარმოდგენილი.

„ქართლის ცხოვრებაში“, რომელიც წარმოადგენს კრებულს ცალკეული საისტორიო ნაწარმოებებისას, ესენი ყოველთვის არც მის ქართულ ძველ ნუსხებშია ერთიმეორისაგან გამოყოფილად მოთავსებული და არც მისი სომხური თარგმანის შემცველ ხელნაწერებში. აქ ისინი სრულიად არ არიან ერთიმეორისაგან გამოცალკევებული ან თავებად დაყოფილი. წინამდებარე გამოცემაში ჩვენ ისინი ერთმანეთისაგან გამოვყავით, რისთვისაც ვსარგებ-

ლობდით აკად. ივ. ჯავახიშვილის იმ დასკვნებით, რომლებიც მას მიღებული აქვს აპ საკითხის გარშემო თავის „ძველ ქართულ საისტორიო მწერლობაში“.

7. დათქმული ნიშნები

სომხური ტექსტისათვის:

A — მატენადარანის ხელნაწერი № 1902, გადაწერილი 1279—1311 წწ. მორის.

B — მატენადარანის ხელნაწერი № 3070, გადაწერილი 1674 წ.

C — მატენადარანის ხელნაწერი № 5501, გადაწერილი 1684 წ.

D — მატენადარანის ხელნაწერი № 7084, გადაწერილი 1840 წ.

ქართული ტექსტისათვის:

A — ქართლის ცხოვრება, ანა დედოფლისეული ნუსხა. თბილისი, 1942 წ.

B — ქართლის ცხოვრება დასაბამითგან მეათცხრამეტე საუკუნემდის. წიგნი პირველი, მეორე გამოცემა ს. ჯიჯინაძისა (გადაბეჭდილი მ. ბროსეს გამოცემიდან). თბილისი, 1897 წ.

M — ქართლის ცხოვრება, ბარიამ დედოფლის ვარიანტი, გამოცემული ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით, თბილისი, 1906 წ.

S — მოქცევაჲ ქართლისაჲ, X ს-ისა, გამოცემული ე. თაყაიშვილის მიერ (Описание рукописей библиотеки „Общества распространения грамотности среди грузинского населения“, т. II). თბილისი, 1906 წ.

T — მოქცევაჲ ქართლისაჲ, ჭელიშური ნუსხა, XIV ს-ისა, გამოცემული ე. თაყაიშვილის მიერ, იქვე.

[ ] კავებში ჩასმულია დაკლებული ასოები ან სიტყვები, რომლებიც სხვა ნუსხებში მოიპოვებოდა და ძირითადში კი არა.

კავებშივეა ჩასმული ქართულ ტექსტში მარიამ დედოფლისეული ნუსხის გვერდების სათვალავი, — პირველი რიცხვით ნაჩვენებია გამოცემის გვერდი, ხოლო მეორით ხელნაწერის გვერდი.

⟨ ⟩ ფრჩხილებში ჩასმულია ფორმა-შეცვლილი სიტყვა, როცა ის აღებულია ძირითადი ტექსტისათვის სხვა ნუსხიდან, ანდა ჩვენ მიერ არის აღდგენილი.

+ ნიშნავს: უმატებს.

— ნიშნავს: აკლებს.

] ნიშნავს: ნაცვლად, მაგიერ.

ᲞᲐᲢᲛᲝᲮᲘᲮᲜ ᲕᲠᲐᲪ

ᲥᲐᲠᲗᲚᲘᲡ ᲪᲮᲝᲕᲠᲔᲑᲐ

ᲫᲐᲠᲗᲚᲘᲡ ᲪᲮᲝᲕᲠᲔᲑᲐ

I

Լեոնտի Մրովելի

կեանք թագաւորաց վրաց եւ հարց

նախնեաց եւ ազգաց

ლეონტი მროველი

ცხოვრება ქართველთა მეფეთა

და პირველთაგანთა მამათა

და ნათესავთა

Ձիշատակ արասցուք այսմ,[1] զի Հայոց և Վրաց և Ռանաց և Մուխա-նաց և Հներանաց և[2] Լևկաց և[2] Կուխ-կասեաց և Նգերաց հայր մի էր սոցա, Թորգոմ կոչեցեալ, որդի Թո-րաաայ, որդւոյ Գամիրայ, որդւոյ Յաբեթի, որդւոյ[3] Նոյի. և էր նա այր քաջ և հսկայ: Յամս[4] կործան-ման աշտարակին և բաժանման լեզու-ացն, և ի սփռիլն[5] մարդկան ի վե-րայ երկրի, եկն բնակեցաւ ի մէջ լերանց[6] Մասեաց և Ալբագածու. որոյ էին բազում կանայք, և ծնան նմա ուստերք և դստերք, և որդիք և դստերք[7] որդւոց և դստերաց նորա.

ვახსენოთ ის, რომ სომხებს და ქართ-ველებს, რანებსა და მოვ[ა]კ(ა)[ნელ]ებს, ჰერ(ან)ებსა და ლეკებს, კოვკას[იან]თა და მეგრელებს, ამათ ერთი ჰყავდათ მა-მა, სახელად თორგომ[ოს], თირასის ძე, [რომელიც იყო] გ ა მ ი რ ი ს, იაბეთის ძის, შვილი. [ხოლო იაბეთი] იყო ნოეს ძე. ეს იყო კაცი მხნე და გმირი. გოდლის დამხობის, ენათა დაყოფისა და ქვეყანა-ზე ხალხთა გაბნევის წლებში მოვიდა და დაემკვიდრა მას[ის]თა და ა რ ა გ ა წ ი ს მთებს შორის. ჰყავდა მას მრავალი ცოლი. შეეძინა მას ვაჟები და ქალები და მისი ვაჟებისა და ქალების ვაჟები და ქალე-ბი. იცოცხლა ექვსასი წელიწადი და ვერ

[1] *ყაყսմ* D. [2] *և*] — D. [3] *որդւ* ABCD. [4] *ի յամս* AC, *յայսմ* BD. [5] *սփռել* D. [6] *լերանցն* D. [7] *և որդիք և դստերք*] — BD.

[1—95] ცხორება... პირველთაგანია მამათა და ნათესავთა

პირველად ვაქსენოთ ესე[1], რამეთუ სომეხთა და ქართველთა, რანთა და მოვაკნელთა, ჰერთა და ლეკთა, მეგრელთა და კავკასიანთა[2], ამათ თჳსთა[3] ერთი იყო მამა, სახელით თარგამოს[4]. ესე... იყო ძე თარშისი[5], ძისა ა ვ ა ნ ა ნ ი ს ა[6], ძისა[7] იაფეთისი, ნოეს ძისა. და იყო ესე თარგამოს[4] კაცი გმირი. და შემდგომად განყოფისა ენათასა, ოდეს აღაშენეს[8] ბაბილონს გოდოლი და განეყენეს მუნ ენანი, და განიშენნეს[9] მუნ[10] ყოველსა ქუეყანასა, წარმოვიდა[11].., დაემკჳდ-რა[12] ორთა მათ მთათა შუა..,[13] ა რ ა რ ა ტ ს ა და მასისსა...[14] ესხნეს ცოლ მრავალ, ძენი და ასულნი, და[14] შვილნი და შ[1—96]ვილის-შვილნი ძეთა და ასულთა მის-თანი. რამეთუ ცხოვნდა იგი ექუსას წელ, და ვერღარა იტევდა ქუეყანა არა-რატისა და მასისისა...[15] საზღვარი ქუეყანისა მისისა: აღმოსავალით — ზღუა

[1] ესრეთ B. [2] და კავკასიანთა] — M. [3] თჳსთა] ყოველთა B. [4] თარგმაოს M. [5] თარბი-სი M, თარშისა B. [6] ძისა ავანანისა] —M. [7] ძისა] ძის წული M. [8] აღაშენეს] აღაშენა ნებროთ C. [9] განიბნინეს B. [10] მუნით B. [11] წარვიდა B. [12] ემკჳდრა M. [13] შორის B. [14] მასისას M. [15] და]— B. [15] მასისა M.

და ეկեաց[1] ամս վեցհարիւր. և չրաւէր երկիրն[2] բազմութեան ախի նորա. վասն որոյ տարածեցան և ընդարձակեցին զսահմանս իւրեանց ի ծովէն Պոնտոսու[3] մինչև ի ծովն Հնդեթայ և կասպից,[4] և առ լերամբ Կովկասու։

Եւ ընտրեցան յորդւոց նորա արք ութ արիագոյնք և անուանիք. առաջինն Հայկն[5], երկրորդն Քարթլոս,[6] երրորդն Բարդոս, չորրորդն Մովկան, հինգերորդն Լեկան, վեցերորդն Հերոս, եւթներորդն Կովկաս, ուխտ[ո]րդն Եգրէս։ Եւ Հայկն առաւել էր ուժով և քաջութեամբ, որ չեղև նման[7] նմա ի վերայ երկրի, ոչ[8] յառաջ քան զլրհեղեղն և ոչ յետոյ մինչև ցայսաւր ժամանակի։ Սոցա բաժանեցաւ Թորգոմ դաշխարհն[9] իւր. եւ զկէսն[10] Հայկին և զկէսն եւթանց որդւոցն ըստ արժելոյ նոցա։

Զծովակային աշխարհն[11] հիւսիսոյ եւ Քարթլոսոյ[12], յարևելից Բերդաւ-

ոტევდა ქვეყანა მისი სახლის* სიმრავლეს, რის გამო მოეფინნენ და განავრცეს მათი საზღვარი პონტოსის ზღვიდან ჰერეთისა და კასპთა ზღვამდის და კოვკასის მთისაკენ.

მისი შვილებიდან რვა უძლიერესი და სახელოვანი კაცი გამოირჩა: პირველი — ჰაიკი, მეორე — ქართლოსი, მესამე — ბარდოსი, მეოთხე — მოვ[ა]კანი, მეხუთე — ლეკ(ან)ი, მეექვსე — ჰეროსი, მეშვიდე — კოვკასი [და] მერვე — ეგრესი. ძალითა და სიმხნით ჰაიკი უმეტესი იყო, [ისე] რომ არ იყო მისი მსგავსი ქვეყანაზე არც წარღვნის უწინარეს და არც შემდგომ, დღევანდლამდის. ამათ გაუყო თორგომ[ოს]მა თავისი ქვეყანა. ნახევარი მისცა ჰაიკს და ნახევარი შვიდ შვილს მათი ღირსების მიხედვით.

მისცა ქართლოსს ჩრდილოეთის ქვეყანა [საზღვრებით]: აღმოსავლეთით —

[1] *եկաց* BC. [2] *երկինն* C. [3] *Պոնդոսու* A. [4] *Կասպից* A. [5] *Հայկ* D. [6] *Քարթլաւս* A. [7] *նմայն* C. [8] *ոչ* — D. [9] *զաշխարհ* D. [10] *ցկէսն* B. [11] *աշխարհ* B. [12] *Քարթլաւսոյ* A, *Քարթլոսոյ* D.
* ე. ი. ხალხისა და საქონელ-საყოლებლის.

გურგენისი[1], დასავალით — ზღუა პონტოსა, და სამხრით — ზღუა თერისა[2] და ჩრდილოთ — მთა კავკასია.

ხოლო შვილთა შორის მისთა[3] გამოჩნდეს კაცნი რვანი, გმირნი ძლიერნი და სახელოვანნი, რომელთა სახელები ესე არს: პირველსა ერქუა ჰაოს, მეორესა — ქართლოს, მესამესა — ბარდოს, მეოთხესა — მოვაკან, მეხუთესა — ლეკ[4], მეექუსესა — ჰეროს, მეშჳდესა — კავკას, მერვესა — ეგროს... ჰაოს უმეტეს გმირი იყო ყოველთასა, რამეთუ ეგეევითარი არაოდეს ყოფილ იყო არც[ე] წყლის რღუნას წინათ და[5] არცა შემდგომად, ტანითა და არითა[6] და სიმჭნითა... განუყო[7]... თარგამოს.., ნახევარი... [მისცა] ჰაოსს, ხოლო შჳდთა ა(2—97)მათ მისცა ხუედრი მათი არძანგებისაებრ მათისა. წარმოიყვანნა შჳდნი იგი ჩრდილოთ კერძო და განუყვნა ქუეყანანი ღირსებისაებრ მათისა.

მისცა ქართლოსს და უჩინა საზღვარი აღმოსავალით — ჰერეთი[8] და მდინარე ბერდაოჯისა[9], დასავალით — ზღუა პონტოსა, სამხრით[10] — მთა, რომე-

[1] გურგანისა B. [2] ზღუა თერისა] მთა ორეთისა B. [3] შვილთა შორის მისთა] შვილთაგან თარგამოსისთა B. [4] ლეკოს B. [5] და — B. [6] და არითა] ძალითა B. [7] განყო M. [8] მათ M. [9] ჰაერთა M. [10] ბერდუჯისა B, შერდაოჯისი M. [10] სამხრისა M.

հոլոյ գետովն, և յարևմտից Պոնտոս[1] ծովովն[2], և ի ծմակային կուսէ առ լերամբն Կովկասու, առ Կլարջովք և Տայովք մինչև ցՂէխս։ Եւ Բարդաոյ[3] ետ ի նոյն գետոյն Բերդահոլոյ[4] առ կողմամբն կուր գետոյ՝ մինչև ցծովն, որ մտանեն ի նա[5] երասխ և կուր գետ միաւորեալք։ Սա նախ շինեաց զքաղաքն Պարտաւ[6] անուամբն իւրով։ Իսկ Մովկանայ ետ ի կուր գետոյ առ կողմամբն հիւսիսոյ՝ առ գլխովն Ալազանոյ մինչև ցծովն[7]ն. և նա շինեաց զՄովկանքն քաղաք։ Եւ ետ Հերոսոյ ի գլխոյն Ալազանայ[6] մինչև[7] ցլիճն Մայրոյ, որ այժմ կոչի Գաղգաղա[8]. և նա շինեաց քաղաք ի խառնուրդս Սերկուց գետոց, և յանուն իւր անուանեաց Հերէթ[9], և անուն տեղւոյն այժմ ասի Նաւբանիթաւ։ Իսկ Եգրոսոյ ետ յականջն[10] ծովուն առ Լիխաւք, մինչև ցծովն արևմտից՝ առ

ბერდაოჯის მდინარე, დასავლეთით — პონტოსის ზღვა, ჩრდილო[ეთის] მხრით — კოვკასის მთა; კლარჯეთი და ტაო ლეხამდის. ბარდოსს მისცა იმავე ბერდაოჯის მდინარიდან მტკვრის მხარე ზღვამდის, რომელშიც შედის ერასხი და მდინარე მტკვარი შეერთებული. ამან პირველად ააშენა ქალაქი პარტავი თავის სახელზე. ხოლო მოვ[ა]კანს მისცა მდინარე მტკვრიდან ჩრდილოეთის მხარეს, ალაზნის თავიდან დიდ ზღვამდის. ამან ააშენა ქალაქი მოვ[ა]კ(ა)ნეთი. მისცა ჰეროსს ალაზნის თავიდან ტბამდე ტყისა, რომელსაც ეხლა გალგალა ეწოდება. და ამან ააშენა ქალაქი ორი მდინარის შესაკრებელს და უწოდა თავისი სახელი ჰერეთი; იმ ადგილს ეხლა სახელად ხორანთა ჰქვია. ხოლო ეგროსს მისცა ზღვის ყურიდან ლიხზე [გავლით] დასავლეთის ზღვამდის, ხაზარეთის მდინარემდე, სადაც მიებმის

[1] *Պոնդոսի* A. [2] *ծովն* BD. [3] *Բարտաւսոյ* A. [4] *բերդախոլոյ* C. [5] *նմա* D. [6] *Ալազան* C. [7] *մինչ* D. [8] *գաղգաղայ* AC. [9] *Հեթեթ* ABD, *Հեթէթ* C. [10] *յականջոյէ* BD.

ლი მიჰყვების ბერდაოჯის[1] მდინარის თავსა, და მთა, რომელი მიჰყვების დასავალით კერძო[2], რომლისა წყალი გარდამოდის ჩრდილოთ კერძო და მიერთვის მტკუარსა, რომელ მიჰყვების მთა შორის კლარჯეთს და ტაოსა, ვიდრე ზღუამდის, და ჩრდილოთ საზღვარი — ღადო, მთა მცირე[3], რომელი გამოვლის შტოდ კავკასიისაგან და მოჰკიდავს წუერი დასასრულსა ღადოსა[4], რომელსა[5] ჰქჳან ლიხი... ბარდოს[ს] მისცა მტკუარს სამხრით[6] ბერდუჯის მდინარითგან ვიდრე ზღუამდე[7], სადა შეკრბებიან მტკუარი[8] და არახი[9]. ამან ბარდოს აღაშენა ქალაქი ბარდავი... ხოლო[10] მოვაკანს[11] მისცა მტკუარსა ჩრდილოთ, მცირისა ალაზნისა თავითგან[12] ვიდრე ზღუამდე. და ამან აღაშენა ქალაქი მოვაკ(ე—98)ეთი... ხოლო ჰეროსს მისცა ქუეყანა მტკურისა ჩრდილოთ, მცირისა ალაზნისა თავითგან[12] ვიდრე ტყე-ტბამდე[13], რომელსა აწ ჰქჳან გოლგოლა[14]. და ამან ჰეროს აღაშენა პირველად ქალაქი შესაკრებელთა

[1] ბერდუჯის B, შერდაოჯის M. [2] კერძი M. [3] მცირე — B. [4] რომელი გამოვლის შტოდ... ღადოს] — B. [5] + აწ B. [6] ნამხრით M. [7] ზღუამდე — B. [8] მტკუარი — M. [9] რაკსი B. [10] ხოლო] და B. [11] მოვანს M. [12] თავითგან] შესართავითგან B. [13] ტყე-ტბამდენ M. [14] გულგულა B, გოლგოთა M.

გხთიჳს ზაჳარხეთ, ვიდრამდის კჳეს[1] ბიჭს კოქკასიჲ. სა ქჳნისაჲ ანჲიამეს ჲერით ქალაქ ქნგრჲა[2], ჲრ ა[3] აჲძა ასჲ ჩნგჩა[4]; ჩსკ ლხაჩს კოქკასაჲ ძჩნჯს ვგჩსა ძჩბ ქჲიმჩნ'[5] ჭრ ანძმარქაბაჲს. სა ქაჲს ჩრკჲიც ჲრქჲიც ჩრჲიც კოქკასაჲ ა ლჩკანაჲ, ჲრქ ა ანჲიამეს[6] ნიგა კჲიჭიგან ძჩნჯს ყაჲსაც.

ჩსკ ჰაჲკს ქჰასარაკს ძჰაჩანქნაც ჰაჲრჩნჲს' ასაგნაც სახძანაჩქ. ა ჭრ ჩჲსან ანბჩნიც ნგქრარგს[7], ა კაჲკს ჩ ბჩაჲსქნბჩან ნგნქრიქნბაჲ ჰაკაჲჯს, ჲრ ნახ ქბაგაჲჩრჩნც ამნაჲს ჩრკჩრ: ჩსკ ნჩკნ სიჯ ამაც ანგნჩნც' ჩ მჩ ჰაიაქნაც ჰაჲრჩს[8] ჩსრ ა ასაც ნიგა. «ჩჲიაროჩქ ჩნბ, ჰარაგაჩქ

კოვკასის ზღვა. ამან ააშენა თავის სახელზე ქალაქი ეგრისი, რომელსაც ეხლა ბედია ჰქვია. კოვკასის მთა კი ლუმეკის დიდ მდინარემდე უკაცრიელი იყო. თავის ორ შვილს — კოვკასსა და ლეკანს — მისცა იგი. ისინი მათი სახელითვე იწოდებიან დღემდის.

ხოლო ჰაიკმა სამშობლოს ნახევარი დაიმკვიდრა თქმული საზღვრებით. შვიდივე ძმის მთავარი იყო იგი და იყვნენ მონობაში ნებროთ გმირისა, რომელიც პირველად გამეფდა მთელს ქვეყანაზე. მცირე წლების გასვლის შემდეგ შეკრიბა ჰაიკმა ერთად თავისი ძმები და უთხრა მათ: „მისმინეთ მე, საკუთარნო ჩემნო, მოგვცა ჩვენ ღმერთმა ძალი და ხალ-

[1] კჳეს ჲ D. [2] ქნგრჲა D. [3] ა — D. [4] ჩნგჩა AC. [5] ჭრქჲიმჩნ BD. [6] ანჲიამეს D. [7] ნგქრარგს BD. [8] ჰაჲრჩს D.

შორის ორთავე ალაზანთასა, და უწოდა სახელი თჳსი ჰერეთი ... და აწ მას[1] ადგილსა ჰქჳან ხორანთა. ხოლო[2] ეგროსს[3] მისცა ქუეყანა ზღჳს ყურისა და უჩინა საზღვარი: აღმოსავალით — მთა მცირე, რომელსა აწ ჰქჳან ლიხი[4], დასავალით — ზღუა, მდინარე მცირისა ხაზარეთისა, სადა წასწუდების[5] წუერი კავკასიისა[6]. ხოლო ამან ეგროს აღაშენა ქალაქი და უწოდა სახელი თჳსი ეგრისი, აწ მას ადგილსა ჰქჳან ბედია[6]. ხოლო კავკასიათა ჩრდილოთ არა იყო ხუედრი თარგამოსისა[7], არამედ იყო არა[8] კაცი კავკასიათა ჩრდილოთ, და უმკჳდრო იყო ქუეყანა იგი კავკასიითგან[9] მდინარედმდე დიდად, რომელი შესდის ზღუასა[10] დარუბანდისასა. ამისთჳს გამოიყვანნა[11] მრავალთა გმირთაგან ორნი გმირნი, ლეკან და კავკასი[12], (3—99) და მისცა ლეკანს ზღუათაგან[13] დარუბანდისათა ვიდრე მდინარემდე ლომეკისა[14]... (3—99) და მისცა კავკასის ლომეკის მდინარითგან[15] ვიდრე დასასასრულადმდე კავკასისა, დასავალით.

ხოლო ჰაოს დაემკჳდრა[16] საყოფელთა მამისა თჳსისა[17] თარგამოსისათა[18]. და იპყრა[19] ქუეყანა ჩრდილოთა[20], ვითა დამიწერია[21]... და ამათ შჳდთავე გმირ-

[1] მას] მის B. [2] ხოლო — B. [3] ეგროსსა M. [4] ლიხი M. [5] წასწულების M. [6] კავკასისა B. [6] შეედია M. [7] თარგმოოსისა M. [8] იყო არა] არცა იყო B. [9] + ვიდრე B. [10] ზღუა M. [11] მოიყუანნა B. [12] ლეკკაა ავკასი M. [13] ზღუათაგან A. [14] ლომეკს M. [15] მდინარეთაგან ჰომეკის M. [16] დაამკჳდრა M. [17] მამისა თჳსისა]—M. [18] თარგმაოსისათა M. [19] დაიპყრა B. [20] ჩრდილოთ M. [21] დაგვიწერია B.

քմ. ահաւասիկ եւս մեզ Աստուած դաւրութիւն և ժողովուրդ բազում. և[1] *արդ վասն ողորմութեան Աստուծոյ, որ ի վերայ մեր, մի՛ ծառայեսցուք աւտարի, այլ Աստուծոյ ճշմարտի»։ Եւ հաւանեցան ամենեքեան, ասլատամբեալ չետուն զհարկն*[2]*, արկեալ չինքեանս ղշղջակայ ազգն*[3]*։ Եւ լուեալ Նեբրովթայ բարկացաւ. և*[4] *արար ամբոխ բազում հսկայից և խառնապանջից, և դիմեաց ի վերայ նոցա, և եկն չԱտրպատական*[5] *աշխարհն*[6]*։ Եւ Հայկն կայր իւրայովքն*[7] *առ ոտն Մասեաց։ Եւ*[4] *առաքեաց Նեբրովթ վաթսուն հսկայ յոլովից բազմութեամբ. և խառնեալք ի միմեանս*[8] *ահագին և սաստիկ բախմամբ իբրև ղձայն որոտմանց*[9] *ամպոց*[10]*. և եղև*

ხი მრავალი, და ეხლა იმ მოწყალებისათვის ღვთისა, რომელიც ჩვენდაა, ნუ ვემონებით უცხოს [ვისმე], ჭეშმარიტ ღმერთს გარდა". დაეთანხმა ყველა, განუდგნენ და აღარ მისცეს ხარკი; გადმოიყვანეს თავისკენ გარეშემო მყოფი ტომებიც. ესმა ნებროთს, განრისხდა. შეყარა გმირებისა და მდაბიოთა დიდი სიმრავლე და მოჰმართა მათ, მოვიდა ატრპატაკანის ქვეყანაში. ჰაიკი კი თავისიანებით მას[ის]ის ძირს იდგა. გაგზავნა ნებროთმა სამოცი გმირი დიდძალი სიმრავლით; შეეჯახნენ ერთიმეორეს საშინელი და სასტიკი კვეთებით, თითქოს ღრუბელთა ქუხილის ხმააო. ორივე მხრით ურიცხვი და უამრავი ამოწყდა. ჰაიკი კი თავისიანების უკანა მხარეს იდგა, განამტკიცებდა და ამხნევებდა [მათ]. რო-

[1] և — D. [2] հարկս D. [3] ազգն D. [4] և — D. [5] յԱտրպատական BC. [6] յաշխարհն BC, աշխարհ D. [7] իւրաւքն ABC. [8] ընդ միմեանս D. [9] որոտման D, որոտմամբ C. [10] ամրոց ABC.

თა ზედა იყო განმგებელ და უფალ ჰაოს... და ესე რვანივე ერთობით მონებდეს ნებროთს გმირსა, რომელი იყო პირველი[1] მეფე ყოვლისა ქუეყანისა. შემდგომად ამისსა მცირედთა[2] წელიწადთა, მოუწოდა ჰაოს შჳდთა მათ გმირთა. შემოკრიბნა და ჰრქუა მათ: „მოგუცა ღმერთმან მაღალმან ძალი და სიმრავლე ნათესავისა ჩუენისა. აწ შეწევნით ღ˘თისა ... არავის ვჰმსახუროთ, თჳნიერ ღ˘თისა დამბადებელისათა". ეწამნეს[3] შჳდნი[4] იგი გმირნი და დაუმტკიცეს განზრახვა იგი, და განუდგეს[5] ნებროთს და არღარა მისცეს ხარკი. და ეზრახნეს სხუათა ვიეთ(4—100)მე ნათესავთა, და უორგულდეს[6] სხუანიცა ნათესავნი. მაშინ განუწყრა[7] ნებროთ და შემოკრიბნა გმირნი მისნი და ყოველნი, რომელნი ერჩდეს სპანი მისნი, და მოჰმართა თარგამოსიანთა[8]. ხოლო ჰაოს მოუწოდა შჳდთავე გმირთა.., შეკრიბნა ჰაოს ესე ყოველნი და დადგა[9] ძირსა მასისისასა[10]. ხოლო[11] ვითარ მოადგა ნებროთ ქუეყანასა ადარბადაგანისასა[12] და დადგა მუნ, წარავლინნა გმირნი სამეოცნი და მათ თანა სპანი ძლიერნი... მიეგებნეს შჳდნი იგი გმირნი, ძმანი[13] ჰაოსისნი, სპითა ძლიერითა. ხოლო ჰაოს სპითა უძლიერესითა დაუდგა უკანით ზურგით. იქმნა მათ შორის ბრძოლა სასტიკი, რომელი ემსგავსა[14] სასტიკებასა ჰაერისასა.., ვითარცა

[1] პირველი — M. [2] მცირედ M. [3] ეწამნეს] ეწიენ M. [4] შჳდნი] დიდნი M. [5] განდგეს M. [6] დაუორგულდეს B. [7] გაუწყრა B. [8] თარგამოსანთა M. [9] დაგა M. [10] მასისისასა] მისსა M. [11] ხოლო] და B. [12] ადარბადგისასა M. [13] ძმანი — B. [14] ემსგავსებოდა B.

კოთორაჲ[1] *კერკოფაისნიც კოქმანეს*[1a] *ანჰჩი და ანჰამარ*[2]; *ეგე ჰაიკს კაცი კსოსაა კოქმანე იცრიეს*[3]. *და სცოდა-ესესხალ ქაჯალეფესი. და ესენი იცრიეს ფესაკანაჩი, და ესესხიცი ფასაფასაჩი ცოცალეფესი*[4] *იცრიეს ფაცაცეს*[5] *იცრიეს ფაფაზანეფესი*[6] *ანიეს ესესხიცი ფაფაზანეფესი*[7], *ესანი კოთ ფი ეცრიე, კიჩი ფჩაიკს კაცესეს ჰანაფანიფესანს; ესე ჰაიკს ოჩ სთ ფაცასაჰანაჩ ნამა, გორც ელვა დაჰქროდა თვითონ გარეშემო და დასცა სამოცი გმირი მთლიანად მათივე ლაშქრით. ღვთის მადლით შვიდივე ღვიძლითურ მრთელი გადარჩა, და ადიდებდნენ თავიანთ მხსნელს, ყოვლის მპყრობელს. ესმა ნებროთს, შეშფოთდა ძლიერ და თვითონ მიჰმართა ჰაიკს. ხოლო მას არ ჰყავდა მისებრი ლაშქარი, გამაგრდა მას[ის]ის ხევების ნაპრალებში. ნებროთი შეჭურვილი იყო რკინის საჭურვლით ფეხებიდან თავამდის. ავიდა [ის] ბორცვის ერთ თხემზე* [და] მოუწოდა ჰაიკს პირველსავე დასამორჩილებლად. ხოლო ჰაიკმა არ უპასუხა მას, არამედ უთხრა თავის ძმებს: „გამიმაგრეთ ზურგი, ვეშვები მე ნებროთისაკენ“. წავიდა და მიუახლოვდა მას და დასცა ისარი გულის ფიცარს, და ელვის სისწრაფით გაევლო, როგორც მზის სხივები*

[1] *კოთორაჲ* D. [1a] *კერკოცაისნიც კოქმანეს* D. [2] *და ანჰამარ* —D. [3] *იცრიეს* C. [4] *ფესაკანაჩი* D. [5] *ფაცაზეს* C. [6] *ფაფაზანეფესი* D. [7] *კოთ ფი ეცრიე* D.

* სიტყვა - სიტყვით: ფ ე ხ ზ ე.

ელვა ცისა, ჴმა პირისა მათისა — ვითარცა ჴმა ქუხილისა...(4—101) განძლიერდა[1] ბრძოლა მათ შორის და მოსწყდა[2] ორგნითვე ურიცხვ. ხოლო ჰაოს უდგა ზურგად გმირთა მისთა, ძალ[3]-სცემდა ნუგეშინის ცემად ჴმითა საზარელითა, რომელი მსგავსი იყო მეხის-ტეხისა. მაშინ სძლეს თარგამოსიანთა და მოსრნეს სამეოცნი იგი გმირნი ნებროთისნი და სპანი მათნი. ხოლო შჳდნი ესე გმირნი თარგამოსიანნი[4]... დარჩეს ცოცხლებით.., მადლობდეს ღმერთსა. ხოლო ვითარცა ესმა ნებროთს, განწყრა და წარმოემართა მით[5] კერძო[6] ძალითა მისითა ყოვლითა[7]. ხოლო ჰაოსს[8] არა ჰყვეს სპანი ნებროთის სპათა ოდენნი. გამაგრდა იგი ღარღათ[9] შინა მასისისთა. მიუდგა ქუეშე[10] კერძო ნებროთ, და იყო იგი ჭურვილი რკინითა და რვალითა ტერფთაგან[11] ვიდრე თხემამდე. და აღჴდა გორასა ერთსა ზრახვად ჰაოსისა[12] დამორჩილებასაე[13] მისსა... ხოლო ჰაოს ჰრქუა ძმათა მისთა[14]: „განმიმაგრეთ ზურ[5—102]გით კერძო[15] და მივეახლო[16] ნებროთს“. წარვიდა და მოვიდა[17] პირისპირ მახლო-

[1] განძლიერდა] განგრძელდა B. [2] მოსწყდეს B. [3] ძალ] რომელ M. [4] თარაგმოსიანნი B. [5] მათ B. [6] + ყოვლითა B. [7] ყოვლითა — B. [8] ჰაოს M. [9] ღირღალთა B. [10] ქუეშო M. [11] ტერფითგან B. [12] ჰაოსსა M. [13] დამორჩილებასავე] და ეტყოდა დამორჩილებასავე B. [14] ძმათა მისთა] გმირთა M. [15] + ჩემი B. [16] მივეახლოთ B. [17] წარვიდა და მოვიდა] წავიდე და მოვიდე M.

այլ ասէ ցեղբարսն[1] իւր. «Ամբացուեք զիս յետուստ կողմանէ, և իջանիմ եւ առ Ներսոլմն։ Եւ լինքն երթայր մնա-ձնայր առ նա, և նետիւ հարկանէր ի վերայ տախտակաց սրտին, և շեշտակի անցուցանէր թաւ ի[2] լոյսանցոյցս արեգակնացայտս, և շրջէալ առժամայն փչէր դղունչն. և անկաւ[3] բոլոր բանակն իւր, և տունն Թորգոմայ[4] յանհոգս եղեալ հանդչէին. և թագաւորէր Հայկն եղբարց իւրոց և աւելնայն եզերակա-նացն[5] աղգացս։

* * *

Իսկ Բարձրլոսայ[6] գնացեալ ի լե-առն որ կոչի Ամրամ[7], և անդ շինեաց իւր տուն և ամրոց[8], և աւելնայն աշ-խարհն[9] նորա կոչեցաւ անուամբ նորա Բարձր[10], ի Խունանայ մինչև ի ծովն Սպերոյ. նա շինեաց գՈրբէթ[11], որ արդ կոչի Շամշոյտէ, և զաղիւսաշէն[12] բերդն Ղունանու։ Եւ կեցեալ ամս բա-

սარკმელს. გადაბრუნდა მაშინვე და ამოუტევა სული. დაეცა მთელი მისი ბანაკი, და თორგომ[ოს]ის სახლი უზრუნველ იქმნა, და მოისვენა [მან]. მეფობდა ჰაიკი თავის ძმებსა და ყველა მონაპირე ტომზე.

ქართლოსი წავიდა მთას, რომელსაც ჰქვია არმაზი, და იქ აიშენა სახლი და სიმაგრე. მთელ მის ქვეყანას ეწოდა მისი სახელი — ქართლი, ხუნანიდან სპერის ზღვამდე. მან ააშენა ორბეთი, რომელსაც ეხლა შამშუიტე ჰქვია, და ალიზით ნაგები ციხე ღუნანი. იცოცხლა მრავალი წელი და გარდაიცვალა. და-

[1] ցեղբայրսն D. [2] ի] ղի C. [3] անկաւ BD. [4] Թորգոմա AB. [5] եղբայականացն D. [6] Բարձլոսա A, Բարձլօսա BD. [7] Ամրաղ B. [8] ամրուց C. [9] աշխարհն C. [10] Բարձլա BD. [11] ղՈրբեթ CD. [12] զաղիւսայշէն ABC.

ბელად ნებროთისა და სტყორცა ისარი, და ჰკრა მკერდსა ნებროთისსა, ფიცარსა ზედა რვალისასა, და განავლო ზურგით. მაშინ დაეცა ნებროთ, და იოტა ბანაკი მისი. და განთავისუფლდეს ნათესავი თარგამოსისი[1]. და მან[2], ჰაოს, ყო თავი თჳსი მეფედ ძმათა თჳსთა ზე[3], და სხუათაცა ნათესავთა ზე[3], მახლობელთა საზღვართა მისთასა...

... ამბავი ქართლისა და ნათესავისა მათისა...

...ესე ქართლოს მოვიდა პირველად ადგილსა მას ... და განვიდა მთასა მას ზე[3], რომელსა ეწოდების არმაზი. და პირველ[5—103]ად შექმნა მუნ ზედა სიმაგრე[4] და იშენა მუნ ზედა სახლი... ერქუა მთასა მას ქართლი და მის გამო ეწოდა ყოველსა ქართლსა ქართლი, ხუნანითგან ვიდრე ზღუადმდე სპერისა. შემდგომად მისსავე[5] ქართლოს აღაშენა ციხე ორბისა, რომელსა აწ ჰქჳან სამშჳლდე. და კუალად აღაშენა მტუერის[6] ციხე, რომელსა აწ ჰქჳან ხუნანი. ცხოვნდა იგი მრავალთა წელთა და განმრავლდა ნათესავი მისი. ხოლო შვილთა შორის მისთა გამოჩნდეს

[1] და განთავისუფლდეს... თარგამოსისი] — B; თარგმოსისი M. [2] მან — B. [3] ზედა B. [4] მუნ ზედა სიმაგრე] სიმაგრენი მას ზედა B. [5] მისსავე] ამისსა ამანვე B. [6] მტკვრის B.

ცოცხ[ა]ლი, ვახტანგ გორგასალი, თეიმურაზ I, ერეკლე I, გიორგი XII, ალექსანდრე II, დავით V, ვახტანგ VI, ბაგრატ III, გიორგი V, ალექსანდრე I, ანტონ I, დავით VI, ერეკლე II, გიორგი VI, სოლომონ II, ირაკლი II, გიორგი VII, ალექსანდრე III, გიორგი VIII, ბაგრატ IV, დავით VII, ბაგრატ V, გიორგი IX, ალექსანდრე IV, ვახტანგ VII, ბაგრატ VI, გიორგი X, ალექსანდრე V, ვახტანგ VIII, ბაგრატ VII, გიორგი XI, ალექსანდრე VI, ვახტანგ IX, ბაგრატ VIII, გიორგი XII, ალექსანდრე VII, ვახტანგ X, ბაგრატ IX, გიორგი XIII, ალექსანდრე VIII, ვახტანგ XI, ბაგრატ X, გიორგი XIV, ალექსანდრე IX, ვახტანგ XII, ბაგრატ XI, გიორგი XV, ალექსანდრე X, ვახტანგ XIII, ბაგრატ XII, გიორგი XVI, ალექსანდრე XI, ვახტანგ XIV, ბაგრატ XIII, გიორგი XVII, ალექსანდრე XII, ვახტანგ XV, ბაგრატ XIV, გიორგი XVIII, ალექსანდრე XIII, ვახტანგ XVI, ბაგრატ XV, გიორგი XIX, ალექსანდრე XIV, ვახტანგ XVII, ბაგრატ XVI, გიორგი XX, ალექსანდრე XV, ვახტანგ XVIII, ბაგრატ XVII, გიორგი XXI, ალექსანდრე XVI, ვახტანგ XIX, ბაგრატ XVIII, გიორგი XXII, ალექსანდრე XVII, ვახტანგ XX, ბაგრატ XIX, გიორგი XXIII, ალექსანდრე XVIII, ვახტანგ XXI, ბაგრატ XX, გიორგი XXIV, ალექსანდრე XIX, ვახტანგ XXII, ბაგრატ XXI, გიორგი XXV, ალექსანდრე XX, ვახტანგ XXIII, ბაგრატ XXII, გიორგი XXVI, ალექსანდრე XXI, ვახტანგ XXIV, ბაგრატ XXIII, გიორგი XXVII, ალექსანდრე XXII, ვახტანგ XXV, ბაგრატ XXIV, გიორგი XXVIII, ალექსანდრე XXIII, ვახტანგ XXVI, ბაგრატ XXV, გიორგი XXIX, ალექსანდრე XXIV, ვახტანგ XXVII, ბაგრატ XXVI, გიორგი XXX, ალექსანდრე XXV, ვახტანგ XXVIII, ბაგრატ XXVII, გიორგი XXXI, ალექსანდრე XXVI, ვახტანგ XXIX, ბაგრატ XXVIII, გიორგი XXXII, ალექსანდრე XXVII, ვახტანგ XXX, ბაგრატ XXIX, გიორგი XXXIII, ალექსანდრე XXVIII, ვახტანგ XXXI, ბაგრატ XXX, გიორგი XXXIV, ალექსანდრე XXIX, ვახტანგ XXXII, ბაგრატ XXXI, გიორგი XXXV, ალექსანდრე XXX, ვახტანგ XXXIII, ბაგრატ XXXII, გიორგი XXXVI, ალექსანდრე XXXI, ვახტანგ XXXIV, ბაგრატ XXXIII, გიორგი XXXVII, ალექსანდრე XXXII, ვახტანგ XXXV, ბაგრატ XXXIV, გიორგი XXXVIII, ალექსანდრე XXXIII, ვახტანგ XXXVI, ბაგრატ XXXV, გიორგი XXXIX, ალექსანდრე XXXIV, ვახტანგ XXXVII, ბაგრატ XXXVI, გიორგი XL, ალექსანდრე XXXV, ვახტანგ XXXVIII, ბაგრატ XXXVII, გიორგი XLI, ალექსანდრე XXXVI, ვახტანგ XXXIX, ბაგრატ XXXVIII, გიორგი XLII, ალექსანდრე XXXVII, ვახტანგ XL, ბაგრატ XXXIX, გიორგი XLIII, ალექსანდრე XXXVIII, ვახტანგ XLI, ბაგრატ XL, გიორგი XLIV, ალექსანდრე XXXIX, ვახტანგ XLII, ბაგრატ XLI, გიორგი XLV, ალექსანდრე XL, ვახტანგ XLIII, ბაგრატ XLII, გიორგი XLVI, ალექსანდრე XLI, ვახტანგ XLIV, ბაგრატ XLIII, გიორგი XLVII, ალექსანდრე XLII, ვახტანგ XLV, ბაგრატ XLIV, გიორგი XLVIII, ალექსანდრე XLIII, ვახტანგ XLVI, ბაგრატ XLV, გიორგი XLIX, ალექსანდრე XLIV, ვახტანგ XLVII, ბაგრატ XLVI, გიორგი L, ალექსანდრე XLV, ვახტანგ XLVIII, ბაგრატ XLVII, გიორგი LI, ალექსანდრე XLVI, ვახტანგ XLIX, ბაგრატ XLVIII, გიორგი LII, ალექსანდრე XLVII, ვახტანგ L, ბაგრატ XLIX, გიორგი LIII, ალექსანდრე XLVIII, ვახტანგ LI, ბაგრატ L, გიორგი LIV, ალექსანდრე XLIX, ვახტანგ LII, ბაგრატ LI, გიორგი LV, ალექსანდრე L, ვახტანგ LIII, ბაგრატ LII, გიორგი LVI, ალექსანდრე LI, ვახტანგ LIV, ბაგრატ LIII, გიორგი LVII, ალექსანდრე LII, ვახტანგ LV, ბაგრატ LIV, გიორგი LVIII, ალექსანდრე LIII, ვახტანგ LVI, ბაგრატ LV, გიორგი LIX, ალექსანდრე LIV, ვახტანგ LVII, ბაგრატ LVI, გიორგი LX, ალექსანდრე LV, ვახტანგ LVIII, ბაგრატ LVII, გიორგი LXI, ალექსანდრე LVI, ვახტანგ LIX, ბაგრატ LVIII, გიორგი LXII, ალექსანდრე LVII, ვახტანგ LX, ბაგრატ LIX, გიორგი LXIII, ალექსანდრე LVIII, ვახტანგ LXI, ბაგრატ LX, გიორგი LXIV, ალექსანდრე LIX, ვახტანგ LXII, ბაგრატ LXI, გიორგი LXV, ალექსანდრე LX, ვახტანგ LXIII, ბაგრატ LXII, გიორგი LXVI, ალექსანდრე LXI, ვახტანგ LXIV, ბაგრატ LXIII, გიორგი LXVII, ალექსანდრე LXII, ვახტანგ LXV, ბაგრატ LXIV, გიორგი LXVIII, ალექსანდრე LXIII, ვახტანგ LXVI, ბაგრატ LXV, გიორგი LXIX, ალექსანდრე LXIV, ვახტანგ LXVII, ბაგრატ LXVI, გიორგი LXX, ალექსანდრე LXV, ვახტანგ LXVIII, ბაგრატ LXVII, გიორგი LXXI, ალექსანდრე LXVI, ვახტანგ LXIX, ბაგრატ LXVIII, გიორგი LXXII, ალექსანდრე LXVII, ვახტანგ LXX, ბაგრატ LXIX, გიორგი LXXIII, ალექსანდრე LXVIII, ვახტანგ LXXI, ბაგრატ LXX, გიორგი LXXIV, ალექსანდრე LXIX, ვახტანგ LXXII, ბაგრატ LXXI, გიორგი LXXV, ალექსანდრე LXX, ვახტანგ LXXIII, ბაგრატ LXXII, გიორგი LXXVI, ალექსანდრე LXXI, ვახტანგ LXXIV, ბაგრატ LXXIII, გიორგი LXXVII, ალექსანდრე LXXII, ვახტანგ LXXV, ბაგრატ LXXIV, გიორგი LXXVIII, ალექსანდრე LXXIII, ვახტანგ LXXVI, ბაგრატ LXXV, გიორგი LXXIX, ალექსანდრე LXXIV, ვახტანგ LXXVII, ბაგრატ LXXVI, გიორგი LXXX, ალექსანდრე LXXV, ვახტანგ LXXVIII, ბაგრატ LXXVII, გიორგი LXXXI, ალექსანდრე LXXVI, ვახტანგ LXXIX, ბაგრატ LXXVIII, გიორგი LXXXII, ალექსანდრე LXXVII, ვახტანგ LXXX, ბაგრატ LXXIX, გიორგი LXXXIII, ალექსანდრე LXXVIII, ვახტანგ LXXXI, ბაგრატ LXXX, გიორგი LXXXIV, ალექსანდრე LXXIX, ვახტანგ LXXXII, ბაგრატ LXXXI, გიორგი LXXXV, ალექსანდრე LXXX, ვახტანგ LXXXIII, ბაგრატ LXXXII, გიორგი LXXXVI, ალექსანდრე LXXXI, ვახტანგ LXXXIV, ბაგრატ LXXXIII, გიორგი LXXXVII, ალექსანდრე LXXXII, ვახტანგ LXXXV, ბაგრატ LXXXIV, გიორგი LXXXVIII, ალექსანდრე LXXXIII, ვახტანგ LXXXVI, ბაგრატ LXXXV, გიორგი LXXXIX, ალექსანდრე LXXXIV, ვახტანგ LXXXVII, ბაგრატ LXXXVI, გიორგი XC, ალექსანდრე LXXXV, ვახტანგ LXXXVIII, ბაგრატ LXXXVII, გიორგი XCI, ალექსანდრე LXXXVI, ვახტანგ LXXXIX, ბაგრატ LXXXVIII, გიორგი XCII, ალექსანდრე LXXXVII, ვახტანგ XC, ბაგრატ LXXXIX, გიორგი XCIII, ალექსანდრე LXXXVIII, ვახტანგ XCI, ბაგრატ XC, გიორგი XCIV, ალექსანდრე LXXXIX, ვახტანგ XCII, ბაგრატ XCI, გიორგი XCV, ალექსანდრე XC, ვახტანგ XCIII, ბაგრატ XCII, გიორგი XCVI, ალექსანდრე XCI, ვახტანგ XCIV, ბაგრატ XCIII, გიორგი XCVII, ალექსანდრე XCII, ვახტანგ XCV, ბაგრატ XCIV, გიორგი XCVIII, ალექსანდრე XCIII, ვახტანგ XCVI, ბაგრატ XCV, გიორგი XCIX, ალექსანდრე XCIV, ვახტანგ XCVII, ბაგრატ XCVI, გიორგი C, ალექსანდრე XCV, ვახტანგ XCVIII, ბაგრატ XCVII, გიორგი CI, ალექსანდრე XCVI, ვახტანგ XCIX, ბაგრატ XCVIII, გიორგი CII, ალექსანდრე XCVII, ვახტანგ C, ბაგრატ XCIX, გიორგი CIII, ალექსანდრე XCVIII, ვახტანგ CI, ბაგრატ C, გიორგი CIV, ალექსანდრე XCIX, ვახტანგ CII, ბაგრატ CI, გიორგი CV, ალექსანდრე C, ვახტანგ CIII, ბაგრატ CII, გიორგი CVI, ალექსანდრე CI, ვახტანგ CIV, ბაგრატ CIII, გიორგი CVII, ალექსანდრე CII, ვახტანგ CV, ბაგრატ CIV, გიორგი CVIII, ალექსანდრე CIII, ვახტანგ CVI, ბაგრატ CV, გიორგი CIX, ალექსანდრე CIV, ვახტანგ CVII, ბაგრატ CVI, გიორგი CX, ალექსანდრე CV, ვახტანგ CVIII, ბაგრატ CVII, გიორგი CXI, ალექსანდრე CVI, ვახტანგ CIX, ბაგრატ CVIII, გიორგი CXII, ალექსანდრე CVII, ვახტანგ CX, ბაგრატ CIX, გიორგი CXIII, ალექსანდრე CVIII, ვახტანგ CXI, ბაგრატ CX, გიორგი CXIV, ალექსანდრე CIX, ვახტანგ CXII, ბაგრატ CXI, გიორგი CXV, ალექსანდრე CX, ვახტანგ CXIII, ბაგრატ CXII, გიორგი CXVI, ალექსანდრე CXI, ვახტანგ CXIV, ბაგრატ CXIII, გიორგი CXVII, ალექსანდრე CXII, ვახტანგ CXV, ბაგრატ CXIV, გიორგი CXVIII, ალექსანდრე CXIII, ვახტანგ CXVI, ბაგრატ CXV, გიორგი CXIX, ალექსანდრე CXIV, ვახტანგ CXVII, ბაგრატ CXVI, გიორგი CXX, ალექსანდრე CXV, ვახტანგ CXVIII, ბაგრატ CXVII, გიორგი CXXI, ალექსანდრე CXVI, ვახტანგ CXIX, ბაგრატ CXVIII, გიორგი CXXII, ალექსანდრე CXVII, ვახტანგ CXX, ბაგრატ CXIX, გიორგი CXXIII, ალექსანდრე CXVIII, ვახტანგ CXXI, ბაგრატ CXX, გიორგი CXXIV, ალექსანდრე CXIX, ვახტანგ CXXII, ბაგრატ CXXI, გიორგი CXXV, ალექსანდრე CXX, ვახტანგ CXXIII, ბაგრატ CXXII, გიორგი CXXVI, ალექსანდრე CXXI, ვახტანგ CXXIV, ბაგრატ CXXIII, გიორგი CXXVII, ალექსანდრე CXXII, ვახტანგ CXXV, ბაგრატ CXXIV, გიორგი CXXVIII, ალექსანდრე CXXIII, ვახტანგ CXXVI, ბაგრატ CXXV, გიორგი CXXIX, ალექსანდრე CXXIV, ვახტანგ CXXVII, ბაგრატ CXXVI, გიორგი CXXX, ალექსანდრე CXXV, ვახტანგ CXXVIII, ბაგრატ CXXVII, გიორგი CXXXI, ალექსანდრე CXXVI, ვახტანგ CXXIX, ბაგრატ CXXVIII, გიორგი CXXXII, ალექსანდრე CXXVII, ვახტანგ CXXX, ბაგრატ CXXIX, გიორგი CXXXIII, ალექსანდრე CXXVIII, ვახტანგ CXXXI, ბაგრატ CXXX, გიორგი CXXXIV, ალექსანდრე CXXIX, ვახტანგ CXXXII, ბაგრატ CXXXI, გიორგი CXXXV, ალექსანდრე CXXX, ვახტანგ CXXXIII, ბაგრატ CXXXII, გიორგი CXXXVI, ალექსანდრე CXXXI, ვახტანგ CXXXIV, ბაგრატ CXXXIII, გიორგი CXXXVII, ალექსანდრე CXXXII, ვახტანგ CXXXV, ბაგრატ CXXXIV, გიორგი CXXXVIII, ალექსანდრე CXXXIII, ვახტანგ CXXXVI, ბაგრატ CXXXV, გიორგი CXXXIX, ალექსანდრე CXXXIV, ვახტანგ CXXXVII, ბაგრატ CXXXVI, გიორგი CXL, ალექსანდრე CXXXV, ვახტანგ CXXXVIII, ბაგრატ CXXXVII, გიორგი CXLI, ალექსანდრე CXXXVI, ვახტანგ CXXXIX, ბაგრატ CXXXVIII, გიორგი CXLII, ალექსანდრე CXXXVII, ვახტანგ CXL, ბაგრატ CXXXIX, გიორგი CXLIII, ალექსანდრე CXXXVIII, ვახტანგ CXLI, ბაგრატ CXL, გიორგი CXLIV, ალექსანდრე CXXXIX, ვახტანგ CXLII, ბაგრატ CXLI, გიორგი CXLV, ალექსანდრე CXL, ვახტანგ CXLIII, ბაგრატ CXLII, გიორგი CXLVI, ალექსანდრე CXLI, ვახტანგ CXLIV, ბაგრატ CXLIII, გიორგი CXLVII, ალექსანდრე CXLII, ვახტანგ CXLV, ბაგრატ CXLIV, გიორგი CXLVIII, ალექსანდრე CXLIII, ვახტანგ CXLVI, ბაგრატ CXLV, გიორგი CXLIX, ალექსანდრე CXLIV, ვახტანგ CXLVII, ბაგრატ CXLVI, გიორგი CL, ალექსანდრე CXLV, ვახტანგ CXLVIII, ბაგრატ CXLVII, გიორგი CLI, ალექსანდრე CXLVI, ვახტანგ CXLIX, ბაგრატ CXLVIII, გიორგი CLII, ალექსანდრე CXLVII, ვახტანგ CL, ბაგრატ CXLIX, გიორგი CLIII, ალექსანდრე CXLVIII, ვახტანგ CLI, ბაგრატ CL, გიორგი CLIV, ალექსანდრე CXLIX, ვახტანგ CLII, ბაგრატ CLI, გიორგი CLV, ალექსანდრე CL, ვახტანგ CLIII, ბაგრატ CLII, გიორგი CLVI, ალექსანდრე CLI, ვახტანგ CLIV, ბაგრატ CLIII, გიორგი CLVII, ალექსანდრე CLII, ვახტანგ CLV, ბაგრატ CLIV, გიორგი CLVIII, ალექსანდრე CLIII, ვახტანგ CLVI, ბაგრატ CLV, გიორგი CLIX, ალექსანდრე CLIV, ვახტანგ CLVII, ბაგრატ CLVI, გიორგი CLX, ალექსანდრე CLV, ვახტანგ CLVIII, ბაგრატ CLVII, გიორგი CLXI, ალექსანდრე CLVI, ვახტანგ CLIX, ბაგრატ CLVIII, გიორგი CLXII, ალექსანდრე CLVII, ვახტანგ CLX, ბაგრატ CLIX, გიორგი CLXIII, ალექსანდრე CLVIII, ვახტანგ CLXI, ბაგრატ CLX, გიორგი CLXIV, ალექსანდრე CLIX, ვახტანგ CLXII, ბაგრატ CLXI, გიორგი CLXV, ალექსანდრე CLX, ვახტანგ CLXIII, ბაგრატ CLXII, გიორგი CLXVI, ალექსანდრე CLXI, ვახტანგ CLXIV, ბაგრატ CLXIII, გიორგი CLXVII, ალექსანდრე CLXII, ვახტანგ CLXV, ბაგრატ CLXIV, გიორგი CLXVIII, ალექსანდრე CLXIII, ვახტანგ CLXVI, ბაგრატ CLXV, გიორგი CLXIX, ალექსანდრე CLXIV, ვახტანგ CLXVII, ბაგრატ CLXVI, გიორგი CLXX, ალექსანდრე CLXV, ვახტანგ CLXVIII, ბაგრატ CLXVII, გიორგი CLXXI, ალექსანდრე CLXVI, ვახტანგ CLXIX, ბაგრატ CLXVIII, გიორგი CLXXII, ალექსანდრე CLXVII, ვახტანგ CLXX, ბაგრატ CLXIX, გიორგი CLXXIII, ალექსანდრე CLXVIII, ვახტანგ CLXXI, ბაგრატ CLXX, გიორგი CLXXIV, ალექსანდრე CLXIX, ვახტანგ CLXXII, ბაგრატ CLXXI, გიორგი CLXXV, ალექსანდრე CLXX, ვახტანგ CLXXIII, ბაგრატ CLXXII, გიორგი CLXXVI, ალექსანდრე CLXXI, ვახტანგ CLXXIV, ბაგრატ CLXXIII, გიორგი CLXXVII, ალექსანდრე CLXXII, ვახტანგ CLXXV, ბაგრატ CLXXIV, გიორგი CLXXVIII, ალექსანდრე CLXXIII, ვახტანგ CLXXVI, ბაგრატ CLXXV, გიორგი CLXXIX, ალექსანდრე CLXXIV, ვახტანგ CLXXVII, ბაგრატ CLXXVI, გიორგი CLXXX, ალექსანდრე CLXXV, ვახტანგ CLXXVIII, ბაგრატ CLXXVII, გიორგი CLXXXI, ალექსანდრე CLXXVI, ვახტანგ CLXXIX, ბაგრატ CLXXVIII, გიორგი CLXXXII, ალექსანდრე CLXXVII, ვახტანგ CLXXX, ბაგრატ CLXXIX, გიორგი CLXXXIII, ალექსანდრე CLXXVIII, ვახტანგ CLXXXI, ბაგრატ CLXXX, გიორგი CLXXXIV, ალექსანდრე CLXXIX, ვახტანგ CLXXXII, ბაგრატ CLXXXI, გიორგი CLXXXV, ალექსანდრე CLXXX, ვახტანგ CLXXXIII, ბაგრატ CLXXXII, გიორგი CLXXXVI, ალექსანდრე CLXXXI, ვახტანგ CLXXXIV, ბაგრატ CLXXXIII, გიორგი CLXXXVII, ალექსანდრე CLXXXII, ვახტანგ CLXXXV, ბაგრატ CLXXXIV, გიორგი CLXXXVIII, ალექსანდრე CLXXXIII, ვახტანგ CLXXXVI, ბაგრატ CLXXXV, გიორგი CLXXXIX, ალექსანდრე CLXXXIV, ვახტანგ CLXXXVII, ბაგრატ CLXXXVI, გიორგი CXC, ალექსანდრე CLXXXV, ვახტანგ CLXXXVIII, ბაგრატ CLXXXVII, გიორგი CXCI, ალექსანდრე CLXXXVI, ვახტანგ CLXXXIX, ბაგრატ CLXXXVIII, გიორგი CXCII, ალექსანდრე CLXXXVII, ვახტანგ CXC, ბაგრატ CLXXXIX, გიორგი CXCIII, ალექსანდრე CLXXXVIII, ვახტანგ CXCI, ბაგრატ CXC, გიორგი CXCIV, ალექსანდრე CLXXXIX, ვახტანგ CXCII, ბაგრატ CXCI, გიორგი CXCV, ალექსანდრე CXC, ვახტანგ CXCIII, ბაგრატ CXCII, გიორგი CXCVI, ალექსანდრე CXCI, ვახტანგ CXCIV, ბაგრატ CXCIII, გიორგი CXCVII, ალექსანდრე CXCII, ვახტანგ CXCV, ბაგრატ CXCIV, გიორგი CXCVIII, ალექსანდრე CXCIII, ვახტანგ CXCVI, ბაგრატ CXCV, გიორგი CXCIX, ალექსანდრე CXCIV, ვახტანგ CXCVII, ბაგრატ CXCVI, გიორგი CC, ალექსანდრე CXCV, ვახტანგ CXCVIII, ბაგრატ CXCVII, გიორგი CCI, ალექსანდრე CXCVI, ვახტანგ CXCIX, ბაგრატ CXCVIII, გიორგი CCII, ალექსანდრე CXCVII, ვახტანგ CC, ბაგრატ CXCIX, გიორგი CCIII, ალექსანდრე CXCVIII, ვახტანგ CCI, ბაგრატ CC, გიორგი CCIV, ალექსანდრე CXCIX, ვახტანგ CCII, ბაგრატ CCI, გიორგი CCV, ალექსანდრე CC, ვახტანგ CCIII, ბაგრატ CCII, გიორგი CCVI, ალექსანდრე CCI, ვახტანგ CCIV, ბაგრატ CCIII, გიორგი CCVII, ალექსანდრე CCII, ვახტანგ CCV, ბაგრატ CCIV, გიორგი CCVIII, ალექსანდრე CCIII, ვახტანგ CCVI, ბაგრატ CCV, გიორგი CCIX, ალექსანდრე CCIV, ვახტანგ CCVII, ბაგრატ CCVI, გიორგი CCX, ალექსანდრე CCV, ვახტანგ CCVIII, ბაგრატ CCVII, გიორგი CCXI, ალექსანდრე CCVI, ვახტანგ CCIX, ბაგრატ CCVIII, გიორგი CCXII, ალექსანდრე CCVII, ვახტანგ CCX, ბაგრატ CCIX, გიორგი CCXIII, ალექსანდრე CCVIII, ვახტანგ CCXI, ბაგრატ CCX, გიორგი CCXIV, ალექსანდრე CCIX, ვახტანგ CCXII, ბაგრატ CCXI, გიორგი CCXV, ალექსანდრე CCX, ვახტანგ CCXIII, ბაგრატ CCXII, გიორგი CCXVI, ალექსანდრე CCXI, ვახტანგ CCXIV, ბაგრატ CCXIII, გიორგი CCXVII, ალექსანდრე CCXII, ვახტანგ CCXV, ბაგრატ CCXIV, გიორგი CCXVIII, ალექსანდრე CCXIII, ვახტანგ CCXVI, ბაგრატ CCXV, გიორგი CCXIX, ალექსანდრე CCXIV, ვახტანგ CCXVII, ბაგრატ CCXVI, გიორგი CCXX, ალექსანდრე CCXV, ვახტანგ CCXVIII, ბაგრატ CCXVII, გიორგი CCXXI, ალექსანდრე CCXVI, ვახტანგ CCXIX, ბაგრატ CCXVIII, გიორგი CCXXII, ალექსანდრე CCXVII, ვახტანგ CCXX, ბაგრატ CCXIX, გიორგი CCXXIII, ალექსანდრე CCXVIII, ვახტანგ CCXXI, ბაგრატ CCXX, გიორგი CCXXIV, ალექსანდრე CCXIX, ვახტანგ CCXXII, ბაგრატ CCXXI, გიორგი CCXXV, ალექსანდრე CCXX, ვახტანგ CCXXIII, ბაგრატ CCXXII, გიორგი CCXXVI, ალექსანდრე CCXXI, ვახტანგ CCXXIV, ბაგრატ CCXXIII, გიორგი CCXXVII, ალექსანდრე CCXXII, ვახტანგ CCXXV, ბაგრატ CCXXIV, გიორგი CCXXVIII, ალექსანდრე CCXXIII, ვახტანგ CCXXVI, ბაგრატ CCXXV, გიორგი CCXXIX, ალექსანდრე CCXXIV, ვახტანგ CCXXVII, ბაგრატ CCXXVI, გიორგი CCXXX, ალექსანდრე CCXXV, ვახტანგ CCXXVIII, ბაგრატ CCXXVII, გიორგი CCXXXI, ალექსანდრე CCXXVI, ვახტანგ CCXXIX, ბაგრატ CCXXVIII, გიორგი CCXXXII, ალექსანდრე CCXXVII, ვახტანგ CCXXX, ბაგრატ CCXXIX, გიორგი CCXXXIII, ალექსანდრე CCXXVIII, ვახტანგ CCXXXI, ბაგრატ CCXXX, გიორგი CCXXXIV, ალექსანდრე CCXXIX, ვახტანგ CCXXXII, ბაგრატ CCXXXI, გიორგი CCXXXV, ალექსანდრე CCXXX, ვახტანგ CCXXXIII, ბაგრატ CCXXXII, გიორგი CCXXXVI, ალექსანდრე CCXXXI, ვახტანგ CCXXXIV, ბაგრატ CCXXXIII, გიორგი CCXXXVII, ალექსანდრე CCXXXII, ვახტანგ CCXXXV, ბაგრატ CCXXXIV, გიორგი CCXXXVIII, ალექსანდრე CCXXXIII, ვახტანგ CCXXXVI, ბაგრატ CCXXXV, გიორგი CCXXXIX, ალექსანდრე CCXXXIV, ვახტანგ CCXXXVII, ბაგრატ CCXXXVI, გიორგი CCXL, ალექსანდრე CCXXXV, ვახტანგ CCXXXVIII, ბაგრატ CCXXXVII, გიორგი CCXLI, ალექსანდრე CCXXXVI, ვახტანგ CCXXXIX, ბაგრატ CCXXXVIII, გიორგი CCXLII, ალექსანდრე CCXXXVII, ვახტანგ CCXL, ბაგრატ CCXXXIX, გიორგი CCXLIII, ალექსანდრე CCXXXVIII, ვახტანგ CCXLI, ბაგრატ CCXL, გიორგი CCXLIV, ალექსანდრე CCXXXIX, ვახტანგ CCXLII, ბაგრატ CCXLI, გიორგი CCXLV, ალექსანდრე CCXL, ვახტანგ CCXLIII, ბაგრატ CCXLII, გიორგი CCXLVI, ალექსანდრე CCXLI, ვახტანგ CCXLIV, ბაგრატ CCXLIII, გიორგი CCXLVII, ალექსანდრე CCXLII, ვახტანგ CCXLV, ბაგრატ CCXLIV, გიორგი CCXLVIII, ალექსანდრე CCXLIII, ვახტანგ CCXLVI, ბაგრატ CCXLV, გიორგი CCXLIX, ალექსანდრე CCXLIV, ვახტანგ CCXLVII, ბაგრატ CCXLVI, გიორგი CCL, ალექსანდრე CCXLV, ვახტანგ CCXLVIII, ბაგრატ CCXLVII, გიორგი CCLI, ალექსანდრე CCXLVI, ვახტანგ CCXLIX, ბაგრატ CCXLVIII, გიორგი CCLII, ალექსანდრე CCXLVII, ვახტანგ CCL, ბაგრატ CCXLIX, გიორგი CCLIII, ალექსანდრე CCXLVIII, ვახტანგ CCLI, ბაგრატ CCL, გიორგი CCLIV, ალექსანდრე CCXLIX, ვახტანგ CCLII, ბაგრატ CCLI, გიორგი CCLV, ალექსანდრე CCL, ვახტანგ CCLIII, ბაგრატ CCLII, გიორგი CCLVI, ალექსანდრე CCLI, ვახტანგ CCLIV, ბაგრატ CCLIII, გიორგი CCLVII, ალექსანდრე CCLII, ვახტანგ CCLV, ბაგრატ CCLIV, გიორგი CCLVIII, ალექსანდრე CCLIII, ვახტანგ CCLVI, ბაგრატ CCLV, გიორგი CCLIX, ალექსანდრე CCLIV, ვახტანგ CCLVII, ბაგრატ CCLVI, გიორგი CCLX, ალექსანდრე CCLV, ვახტანგ CCLVIII, ბაგრატ CCLVII, გიორგი CCLXI, ალექსანდრე CCLVI, ვახტანგ CCLIX, ბაგრატ CCLVIII, გიორგი CCLXII, ალექსანდრე CCLVII, ვახტანგ CCLX, ბაგრატ CCLIX, გიორგი CCLXIII, ალექსანდრე CCLVIII, ვახტანგ CCLXI, ბაგრატ CCLX, გიორგი CCLXIV, ალექსანდრე CCLIX, ვახტანგ CCLXII, ბაგრატ CCLXI, გიორგი CCLXV, ალექსანდრე CCLX, ვახტანგ CCLXIII, ბაგრატ CCLXII, გიორგი CCLXVI, ალექსანდრე CCLXI, ვახტანგ CCLXIV, ბაგრატ CCLXIII, გიორგი CCLXVII, ალექსანდრე CCLXII, ვახტანგ CCLXV, ბაგრატ CCLXIV, გიორგი CCLXVIII, ალექსანდრე CCLXIII, ვახტანგ CCLXVI, ბაგრატ CCLXV, გიორგი CCLXIX, ალექსანდრე CCLXIV, ვახტანგ CCLXVII, ბაგრატ CCLXVI, გიორგი CCLXX, ალექსანდრე CCLXV, ვახტანგ CCLXVIII, ბაგრატ CCLXVII, გიორგი CCLXXI, ალექსანდრე CCLXVI, ვახტანგ CCLXIX, ბაგრატ CCLXVIII, გიორგი CCLXXII, ალექსანდრე CCLXVII, ვახტანგ CCLXX, ბაგრატ CCLXIX, გიორგი CCLXXIII, ალექსანდრე CCLXVIII, ვახტანგ CCLXXI, ბაგრატ CCLXX, გიორგი CCLXXIV, ალექსანდრე CCLXIX, ვახტანგ CCLXXII, ბაგრატ CCLXXI, გიორგი CCLXXV, ალექსანდრე CCLXX, ვახტანგ CCLXXIII, ბაგრატ CCLXXII, გიორგი CCLXXVI, ალექსანდრე CCLXXI, ვახტანგ CCLXXIV, ბაგრატ CCLXXIII, გიორგი CCLXXVII, ალექსანდრე CCLXXII, ვახტანგ CCLXXV, ბაგრატ CCLXXIV, გიორგი CCLXXVIII, ალექსანდრე CCLXXIII, ვახტანგ CCLXXVI, ბაგრატ CCLXXV, გიორგი CCLXXIX, ალექსანდრე CCLXXIV, ვახტანგ CCLXXVII, ბაგრატ CCLXXVI, გიორგი CCLXXX, ალექსანდრე CCLXXV, ვახტანგ CCLXXVIII, ბაგრატ CCLXXVII, გიორგი CCLXXXI, ალექსანდრე CCLXXVI, ვახტანგ CCLXXIX, ბაგრატ CCLXXVIII, გიორგი CCLXXXII, ალექსანდრე CCLXXVII, ვახტანგ CCLXXX, ბაგრატ CCLXXIX, გიორგი CCLXXXIII, ალექსანდრე CCLXXVIII, ვახტანგ CCLXXXI, ბაგრატ CCLXXX, გიორგი CCLXXXIV, ალექსანდრე CCLXXIX, ვახტანგ CCLXXXII, ბაგრატ CCLXXXI, გიორგი CCLXXXV, ალექსანდრე CCLXXX, ვახტანგ CCLXXXIII, ბაგრატ CCLXXXII, გიორგი CCLXXXVI, ალექსანდრე CCLXXXI, ვახტანგ CCLXXXIV, ბაგრატ CCLXXXIII, გიორგი CCLXXXVII, ალექსანდრე CCLXXXII, ვახტანგ CCLXXXV, ბაგრატ CCLXXXIV, გიორგი CCLXXXVIII, ალექსანდრე CCLXXXIII, ვახტანგ CCLXXXVI, ბაგრატ CCLXXXV, გიორგი CCLXXXIX, ალექსანდრე CCLXXXIV, ვახტანგ CCLXXXVII, ბაგრატ CCLXXXVI, გიორგი CCXC, ალექსანდრე CCLXXXV, ვახტანგ CCLXXXVIII, ბაგრატ CCLXXXVII, გიორგი CCXCI, ალექსანდრე CCLXXXVI, ვახტანგ CCLXXXIX, ბაგრატ CCLXXXVIII, გიორგი CCXCII, ალექსანდრე CCLXXXVII, ვახტანგ CCXC, ბაგრატ CCLXXXIX, გიორგი CCXCIII, ალექსანდრე CCLXXXVIII, ვახტანგ CCXCI, ბაგრატ CCXC, გიორგი CCXCIV, ალექსანდრე CCLXXXIX, ვახტანგ CCXCII, ბაგრატ CCXCI, გიორგი CCXCV, ალექსანდრე CCXC, ვახტანგ CCXCIII, ბაგრატ CCXCII, გიორგი CCXCVI, ალექსანდრე CCXCI, ვახტანგ CCXCIV, ბაგრატ CCXCIII, გიორგი CCXCVII, ალექსანდრე CCXCII, ვახტანგ CCXCV, ბაგრატ CCXCIV, გიორგი CCXCVIII, ალექსანდრე CCXCIII, ვახტანგ CCXCVI, ბაგრატ CCXCV, გიორგი CCXCIX, ალექსანდრე CCXCIV, ვახტანგ CCXCVII, ბაგრატ CCXCVI, გიორგი CCC, ალექსანდრე CCXCV, ვახტანგ CCXCVIII, ბაგრატ CCXCVII, გიორგი CCCI, ალექსანდრე CCXCVI, ვახტანგ CCXCIX, ბაგრატ CCXCVIII, გიორგი CCCII, ალექსანდრე CCXCVII, ვახტანგ CCC, ბაგრატ CCXCIX, გიორგი CCCIII, ალექსანდრე CCXCVIII, ვახტანგ CCCI, ბაგრატ CCC, გიორგი CCCIV, ალექსანდრე CCXCIX, ვახტანგ CCCII, ბაგრატ CCCI, გიორგი CCCV, ალექსანდრე CCC, ვახტანგ CCCIII, ბაგრატ CCCII, გიორგი CCCVI, ალექსანდრე CCCI, ვახტანგ CCCIV, ბაგრატ CCCIII, გიორგი CCCVII, ალექსანდრე CCCII, ვახტანგ CCCV, ბაგრატ CCCIV, გიორგი CCCVIII, ალექსანდრე CCCIII, ვახტანგ CCCVI, ბაგრატ CCCV, გიორგი CCCIX, ალექსანდრე CCCIV, ვახტანგ CCCVII, ბაგრატ CCCVI, გიორგი CCCX, ალექსანდრე CCCV, ვახტანგ CCCVIII, ბაგრატ CCCVII, გიორგი CCCXI, ალექსანდრე CCCVI, ვახტანგ CCCIX, ბაგრატ CCCVIII, გიორგი CCCXII, ალექსანდრე CCCVII, ვახტანგ CCCX, ბაგრატ CCCIX, გიორგი CCCXIII, ალექსანდრე CCCVIII, ვახტანგ CCCXI, ბაგრატ CCCX, გიორგი CCCXIV, ალექსანდრე CCCIX, ვახტანგ CCCXII, ბაგრატ CCCXI, გიორგი CCCXV, ალექსანდრე CCCX, ვახტანგ CCCXIII, ბაგრატ CCCXII, გიორგი CCCXVI, ალექსანდრე CCCXI, ვახტანგ CCCXIV, ბაგრატ CCCXIII, გიორგი CCCXVII, ალექსანდრე CCCXII, ვახტანგ CCCXV, ბაგრატ CCCXIV, გიორგი CCCXVIII, ალექსანდრე CCCXIII, ვახტანგ CCCXVI, ბაგრატ CCCXV, გიორგი CCCXIX, ალექსანდრე CCCXIV, ვახტანგ CCCXVII, ბაგრატ CCCXVI, გიორგი CCCXX, ალექსანდრე CCCXV, ვახტანგ CCCXVIII, ბაგრატ CCCXVII, გიორგი CCCXXI, ალექსანდრე CCCXVI, ვახტანგ CCCXIX, ბაგრატ CCCXVIII, გიორგი CCCXXII, ალექსანდრე CCCXVII, ვახტანგ CCCXX, ბაგრატ CCCXIX, გიორგი CCCXXIII, ალექსანდრე CCCXVIII, ვახტანგ CCCXXI, ბაგრატ CCCXX, გიორგი CCCXXIV, ალექსანდრე CCCXIX, ვახტანგ CCCXXII

երկու զեղաքաղաք[1] *բևրդուլ զԾանդա*[2] *և զԱրտահան*[3]*, որ նախ ասիբ Քաջաց-քաղաք. եւ Ուսիլոս շինեաց զՈւսիլիսցիխէ և զՈւրբնիս և զԿասբ. մինչ*[4] *ցՏայոց-դուռն*[5] *սմա վիճակ կոչեցաւ. Ներքին Քարթլ. եւ շինէին*[6] *զամրոցսն Թորգոմեանքն*[7] *սակս Նբևրովթակեանցն*[8]*, որք նեղէին զնոսա վասն վրիժուց արեանն նախնեացն իւրեանց Նեբրովթայ. բայց ոչ կարէին յաղթել նոցա վասն միաբանութեան նոցա մինչև ցամհն Մցխեթայ.*

ქაჯთა-ქალაქი. უფლოსმა ააშენა უფლისციხე, ურბნისი და კასპი. ტაოს-კარამდის ამის ხვედრს შიდა-ქართლი ეწოდა. თორგომ[ოს]იანნი სიმაგრეებს აშენებდნენ შიშის გამო ნებროთიანთა, რომლებიც ავიწროებდნენ მათ მათი წინაპრის ნებროთის სისხლის ძიებისათვის, მაგრამ ვერ შეძლეს მათი ძლევა მცხეთ[ოს]ის სიკვდილამდის მათი ერთიანობის გამო.

Իսկ յ[9] *մնռանալն Մցխեթայ շփոթեցան ամենայն տուընն Քարթլայ ընդ միմեանս, զի ոչ կամէին զՈւսիլոսն տիրել ի վերայ իւրեանց, զոր կացուցեալ էր Քարթլոսայ*[10] *հաւր*

ხოლო მცხეთ[ოს]ის სიკვდილის დროს აირია ქართლის მთელი სახლი, რადგანაც არ უნდოდათ ეუფლებინათ თავიანთ თავზე უფ(ა)ლოსი, რომელიც დაედგინა მთელს ქვეყანაზე მამამისს —

[1] *գԻղաքաղաք* B. [2] *զԾօնդայ* D. [3] *զԱրտահան* BD, *զԱրտախան* C. [4] *մինչև* D. [5] *Տայոց-դուռն* D. *Ծայոց-դուռն* C. [6] *շինեաց* D. [7] *Թորգոմեանք* D. [8] *Նեբրովթակեանց* D. [9] *յ* — BD. [10] *Քարթլոսա* AB.

ვიდრე ზღუამდე სპერისა[1], ქუეყანა კლდოვანი. ამან ოძრჯოს[2] აღაშენა ორნი ციხე-ქალაქნი[3]: ოძრჯე და თუხარისი. ... ჯავახოს[4] აღაშენ[ნ]ა ორნი ციხე-ქალაქნი: წუნდა და ქალაქი არტანისა, რომელსა მაშინ ერქუა ქაჯთა-ქალაქი... [7—106] ხოლო უფლოს... აღაშენა უფლისციხე, ურბნისი[5], კასპი, არაგვითგან[6] და არმაზითგან[7] ვიდრე ტასის-კართამდე. უწოდა ამას ქუეყანასა ზენასოფლისა, რომელსა აწ ჰქჳან შინა-ქართლი[8]. ხოლო ვიდრე სიკუდილამდე მცხეთოსისა[9], ესე ყოველნი ნათესავნი თარგამოსისნი[10] იყვნეს სიყუარულსა ზედა ერთმანერთისასა და შიში აქუნდა ნებროთიანთა. და ჰგონებდეს იგინი ნებროთიანთაგან ძებნასა სისხლისა ნებროთისსა, და ისწრაფდეს[11] იგინი მაგრე-ბ[ა]სა ციხე-ქალაქთასა შიშისათჳს ნებროთიანთასა[12].

ხოლო, ვითარცა მოკუდა მცხეთოს[13], ძე ქართლოსისი[14], შთავარდა შური შორის შვილთა ქართლოსისთა,[15] იწყეს ბრძოლა[დ] და ჴდომად ურთიერთას, რამეთუ უფლოს[ს][16], ძესა მცხეთოსისსა[17], არ[ა] ერჩდეს, არცა ხადოდეს უფლად, რომელი დატევებულ იყო საყდართა ქართლოსისთა მამისა მისისაგან, მიცემულ იყო უფლება ქართლოსიანთა... განაგრძელეს [7—107] მათ შორის ბრძო-

[1] სპერის M. [2] ოზრიკოს M. [3] ციხენი ქალაქნი M. [4] ჯაოხოს M. [5] ურბნისი — M. [6] კასპი არაგვითგან] კასპიაგვითგან M. [7] არმაზისგან M. [8] შიდა-ქართლი B. [9] მცხეთეოსისა M. [10] თარგმოსისნი M. [11] ისწრაფდეს] იხარებდეს M. [12] ნებროთიანთა M. [13] მცხეთეოს M. [14] ქართლოსი M. [15] ქართლოსთა M. [16] უფოს M. [17] მცხეთეოსსა M.

ხოლო ჲ ქალაჲ ამისაჲ სერკერსა, სად თანაც მარტნ ჟამისაკა დაზიმა. ეგრე, ეს ჩანს ეხლაც ჲ ამჟ ნიგა, ა ეგრ. ეს დაბანაჲ ანაკანეს ხიდისკენ ჲ ამჟ ნიგა: ჟამსა მას ესე დიდსა ქალაქსა მცხეთასა[1], ა ანუანანეგაჲ მაგრ ქალაქა ცა თანნ ჩარჩალა. ა ხუთანუთ[2] კიჩიბ ამანაჲ სერკერსა. ოჩ ბაგაჲნრ ა ოჩ ნაბარად ა ოჩ აჲ ინჩ ანუნ ფატიჲ ჴნჩეს ჲ ქალაჲ ნიგა: ჱხთ იგრ ა მიაცან ქაათიაბ, ქალარიჩნ ხიბანც, ა ფაჭათხენს[3] ქალიგაკნ ა ქჩიაჩს ა ჯჩინგ[4] აჲ აათხეგან. ა ჱრჴნიჩს ჲ გერგეთანნ ჩარჩალა ჟამ ხაბ ხიბანც:

ქართლოსს. დიდ ხანს გაგრძელდა ბრძოლა. ხდებოდა ისე, რომ ბრძენი კაცები მცირე რამ [დროით] მშვიდობას ჩამოაგდებდნენ მათ შორის, და ხდებოდა ისედაც, რომ კვლავ ატყდებოდა არეულობა მათ შორის. მაშინ გადიდდა ქალაქი მცხეთა და ეწოდა ქართლის სახლის დედა-ქალაქი, და მთავარს, რომელიც იქ იჯდა, მთელი ქვეყნის მამასახლისი ეწოდებოდა; არც მეფეს, არც ერისთავსა. და არც სხვა რაიმე საპატიო სახელს სდებდნენ მას. იმის შემდეგ დაივიწყეს ღმერთი, მათი შემოქმედი, და ჰმსახურეს მზეს, მთვარესა და ხუთ სხვა ვარსკვლავს; ფიცულობდნენ თავიანთი მამის ქართლოსის საფლავს.

*ჟამსა მას ჟამისაკა ქაბრაგხაჲ[5] ანაკან ხაგრაგ კიჩიბ ჩინ ანაკან ა ჯიქასიჩ. ორგ ანკხაჲ ჲ კარჩ, ჩინჩიბ არარჩნ ჲ ჩიჩნნ ჩორგჩიაჟ ქნ ანაგაც, ორგ ჲ ჩინგიბხან ა ჲ ჩიჩნნ ჩორგჩიაჟ ა ჩიჩნნ ჩორგჩიაჟ ა ჩიჩნნ ჩორგჩიაჟ ა

խաղաղութեան կալչին յաւուրսն յայնոսիկ, զալ աւգնել նոցայ Որք և[1] *չոդան իսկ յաւժարութեամբ*[2] *և կազմ պատրաստութեամբ, և անցին ընդ լեառն Կովկասու, և*[3] *գերեցին գերիսն զորս Խաղրաց ի ձեռն Դուծուկին, որպէսն Տիրիմիսոյ, որ կոչեաց զնոսա յաւգնականութիւն։*

Զկնի այսորիկ դարձեալ ժողովեցան Խազիրք, և եդին իւրեանց թագաւոր, և եղեն բանակ մեծ, և ելին ընդ դուռն Դարբանդու ի վերայ Թորդոմայ՝ մինչև ցՄկրարատու[4] *դաշտն և Մասեաց, և*[5] *կոտորեցին և*[6] *գերեցին զնոսա, զի էին անբուռք։ Եւ հնացին միայն բերդաքաղաքքն ծմակայինք՝ և մոխրաբերդն Խունան, և Սամշոյկտէ. և Դարբ և Եգրիս*[7]*։ Եւ գտին Խազիրքն դուռն մի այլ, որ ասի Դարխալայ. և յաճախեցին զգաշն ասպատակաւ ի վե-*

և მშვიდობიანობას მისცემოდნენ, მისუ-ლიყვნენ მათ საშველად. ისინი წავიდნენ კიდეც გულმოდგინედ და მზა აკაზმულობით, გადაიარეს კოვკასის მთა, მოარ-ბიეს ხაზართა ქვეყანა ტირეთისის შვილის დუწუკის ხელით, რომელმაც მოუწოდა მათ დასახმარებლად.

ამის შემდეგ კვლავ შეიკრიბნენ ხაზარები და დაიდგინეს თავიანთი მეფე. შეიქმნა დიდი ლაშქარი, გავიდნენ დარ[უ]ბანდის კარით და [გაეშურნენ] თორგომ[ოსიანებ]ზე არარატის ველამდისა და მასისამდის. ამოწყვიტეს და წარტყვენეს ისინი, რადგან იყვნენ [ხაზარნი] ურიცხვნი. გადარჩნენ მხოლოდ ჩრდილო[ეთი]ს ციხე-ქალაქნი: მტუერის ციხე* — ხუნანი, სამშუილტე; დაბი და ეგრისი. იპოვეს ხაზარებმა ერთი სხვა კარი, რომელსაც ჰქვია და-

[1] *որք և*] *որ* D. [2] *յաւժարութեամբ* A. [3] *և*—D. [4] *ցՄկրարատու* B. [5] *Էգրիս* B.
* სომხურად ეს სახელწოდება ნათარგმნია: *Մոխրաբերդն* — მოხრ-ა-ბერდ (ნაცრის-ციხე).

სა იყვნეს სიყუარულსა ერთმ[8—108]ანერთისასა მშჯდობით. ხოლო შვილთა ზედა კავკასისათა[1] იყო უფალ[2] დურძუკ[4], ძე ტირეთისი. ეზრახნეს ესე ექუსთავე ნათესავთა თარგამოსიანთა[5] და ითხოვეს შუელა ხაზართა[6] ზედა. ხოლო შეკრბეს ყოველნი ნათესავნი თარგამოსიანნი[7] [და] გარდავლეს[8] მთა კავკასია[9] და მოტყუენნეს ყოველნი საზღვარნი ხაზარეთისანი...

ამისსა შემდგომად ხაზართა იჩინეს მეფე და დაემორჩილნეს ყოველნი ხაზარნი მეფესა მას ჩინებულსა მათსა. და წარმოიძღუანეს [იგი] და გამოვლეს ზღუს-კარი, რომელსა აწ ჰქჳან დარუბანდი. ვერ წინა აღუდგეს თარგამოსიანნი[10], რამეთუ იყო სიმრავლე ურიცხჳ ხაზართა[11]. წარტყუენნეს ქუეყანანი თარგამოსიანთანი[12] და შემუსრნეს[13] ყოველნი ქალაქნი არარატისა[14] და მასისისანი[15] და ჩრდილოსანი[16]. და[17] დაურჩეს ციხე-ქალაქნი: თუხარისისი, სამშჳლდე და მტუერის[18] ციხე, რომელ არს ხუნანი[19]; შიდა-ქართლი[20] და ეგრისი[21]. და ისწავეს ხაზართა ორნივე ესე გზანი, რომელ არს ზღუს-კარი, დარუბან-

[1] კავკასიისთა B. [2] იყო უფალ] — M. [3] დურძუკ] და ურძუკ M. [5] თარგამოსანთა M. [6] ხაზარათა M. [7] თარგამოსანი M. [8] გარდაავლეს M. [9] კავკასა M. [10] თარგამოსანნი M. [11] ხაზარეთ M. [12] თარგამოსანთა M. [13] შემუსრეს M. [14] არარატისანი B. [15] მასისანი M. [16] ჩრდილოეთისანი B. [17] და] ხოლო B. [18] მტკვრის B. [19] ხუნნი M. [20] შიდა-ქართლი] შიდა M. [21] ეგრესი M.

რაჲ ბორგომაჲ, և արաբին ընդ հարկաւ եւ զառաջին գերեալսն ի Հայոց և[1] ի վրաց եւ թագաւորն Խաղրաց որդւոյ իւրոյ Ուռվրոսի[2], և մասն ինչ ի Կովկասու՝ յՂամխակաց գետոյն մինչև ցսպառումն լերինն առ արևմտիւք: եւ շինեաց Ուռվրոս աղգաւն իւրով զլերկիրն, որ կոչի Աւսէթ: Իսկ Դերճուկ ոմն, այր երևելի յորդւոցն Կովկասու, չոգաւ ամրացաւ յանձուկս լերինն և տայր հարկս թագաւորին Խաղրաց. և կոչեաց զանուն տեղւոյն Դուրճկէթ: Այլ և նոյն թագաւորն Խաղրաց եւ հաւրեղբաւրորդւոյն իւրոյ[3] ոման ինչ Լեկանայ ի ծովէն Դարբանդայ՝[4] յաբևելից, մինչև[5] ցգետն արևմտից[6] Ղումխակայ[7], տալով նմա գերիս յՈանայ և ի Մովկանայ. և շինեաց նա անդ իւր բնակութիւն: Իսկ Խուդունի ոմն, յորդւոցն Լեկանայ, ել ի փապարս լերինն և շինեաց քաղաք իւրով

რიალა. გააბშირეს რბევით მოსვლა თორგომ[ოსიანებ]ზე და ყვეს [იგინი] მოხარკე. სომხეთისა და ქართლის პირველი ტყვეები ხაზართა მეფემ თავის შვილს უობოსს მისცა და [აგრეთვე] კოვკასის ერთი ნაწილი ლამეკის მდინარიდან მთის დასასრულამდის, დასავლეთით. გააშენა უობოსმა თავისი ტომით ქვეყანა, რომელსაც ოსეთი ჰქვია. ხოლო ვინმე დერძუკი, კოვკასის შვილთა შორის გამოჩენილი კაცი, გაემართა და გამაგრდა მთის ვიწრო ადგილებში და ხარკს აძლევდა ხაზართა მეფეს. იმ ადგილს დურძ[უ]კეთი უწოდა. ხაზართა იმავე მეფემ მისცა თავის ბიძაშვილს ლეკანის ნაწილთაგანი, დარ[უ]ბანდის ზღვიდან, აღმოსავლეთით, ლუმეკის მდინარემდის დასავლეთისა. მისცა მას რანისა და მოვ[ა]კ(ა)ნის ტყვეები. და ააშენა მან იქ თავისი სამკვიდრებელი. ხოლო ვინმე ხუზუნი, ლეკანის შვილთაგანი,

[1] և — D. [2] Ուռբոսի ABC. [3] իւրոյ — C. [4] Դարբանդա B. [5] մինչ D. [6] յարևմտից B. [7] Կոկմն եկա BD, կոզմն եկայ AC.

დი, და არაგვს-კარი, რომელ [9—109] არს დარიალა[1]. და განამრავლეს ხაზართა გამოსლვა[2] და ტყუენვა მათი, და ვერღარა წინა აღუდგეს. მიერითგან იქმნეს ესე[3] ყოველნი თარგამოსიანნი მოხარკე ხაზართა. ხოლო [4] ოდეს პირველ გამოვიდა ხაზართა მეფე და მოტყუენნა ქუეყანანი.., უობოსს[5], ძესა მისსა, მისცა ტყუე სომხითისა და ქართლისა. და მისცა ქუეყანა, კავკასის ნაწილი,— ლომეკისა[6] მდინარის დასავალით დასავლეთამდე მთისა, და დაეშენა უობოს. და მათნი ნათესავნი არიან ოვსნი, და იგი არს ოვსეთი, რომელ ნაწილი იყო კავკასისა. ხოლო[7] დურძუკ[8], რომელი[9] უწარჩინებულეს[10] იყო შვილთა შორის კავკასისთა, მივიდა და დაჯდა ნაპრალსა შინა მთისასა[11] და უწოდა სახელი თჳსი დურძუკეთი[12]. მისცემდა ხარკსა მეფესა ხაზართასა. ხოლო მასვე გზობას მისცა მამის[13] ძმის წულსა მისსა[14] ხაზართა მეფემან ნაწილი ლეკანისა[15] აღმოსავალით, ზღუთგან დარუბანდისით მდინარემდე ლომეკისა[16], მის-

[1] დარიალა] დარღალა M. [2] გამოსულა M. [3] იქმნეს ესე M] იქმნეს B. [4] + ხაზართა M. [5] უობოს BM. [6] ლომეკის B, ლომეკისა M. [7] ხოლო] და B. [8] დურძოკ M. [9] რომელნი M. [10] უწარჩინებულეს M. [11] მათისასა M. [12] ურძუკეთი M. [13] მამამის M. [14] ძმის წულისა მისისა M. [15] ლეკანისა M. [16] ღუმეკისა BM.

ანუამბეն ქსოვილისა: და ანგელოზ ჰ ქვრაჲ ძალსანაჲ ბაგრატისა, ხოლო ამისაჲნ ადგნ ჰისტორიაჲ ეგზ ჰარქაჲ ქართაჲ:

ჱსთ აჲსიერქ თანაჲ ადგნ ნებროთ[1] ჰ ქოფნ არაბელჲ[2], და ჯაჰანსცაჲ აჲე ქრ ჰ ნიფანჲ აბრჰთონ ანუნ, ეიმჴ ასხნ, ქჲ კაფსაჲ ადგნდოქ ქჩჩანნ აჲძჲ ქერქაქრთ, ქჩჩნჲანჲაჲნ ბრ[ა]ბაფქრ, ქანნნაკ ქერქნ რაქსაჲ, იეფქჲ და ჴრსაქ ჰ ქათაჲნ ფაროჲნ: ჱა აჲრ ეგზ ჰარქაჲ ადგნ ფაროჲნ, და[3] ათაჴაჲ ქაქრა[4], ქდაბრაგჩქნ ჩრ ჰ ბნნიდგნ[5] ნებრო[ჩ]თაჲ, ქერქჩრნ ქრაჲ. იე და ჴქ-ჴაქ აბრჰთაჲ ჴდჴათაჴ და[3] ქჴრჰნ, და ქითიჴრჰაჲ ჴიიჲ ჴგჰთ ჰ ბაგრაჲ, და თრ-ჰაჲ ჴრქრნ: ჱა ქნნაჲ ქჲნ ბიქნ ქ ჴარბაბანქ, იე ჰ ფაკჰა ჴდჴნ:

ავიდა იმ მთის ნაპრალ-გამოქვაბულებში და თავის სახელზე ააშენა ქალაქი ხუზუნიხი. გავიდა დიდი ხანი და ჩრდილოეთის ყველა ტომი ხაზარების მოხარკე შეიქმნა.

ამის შემდეგ აღორძინდა ნებროთის ტომი აღმოსავლეთის მხარეს. გამოჩნდა მათ შორის ერთი კაცი, სახელად აბრიტონი, რომლის შესახებ ამბობენ, რომ გრძნების მეოხებით შეკრა რკინებით რაისის უმკვიდრო მთაში გველთა მთავარი, რომელსაც ბივრასპი ეწოდებოდა, როგორც [ეს] სწერია სპარსთა მატიანეებში. ამან მოხარკე ყო მრავალი ტომი და ეუფლა სპარსთა სახლს. გააგზავნა ქართლს თავისი მხედართმთავარი, ნებროთის ნაშობთაგანი ადარმა, რომელიც მოვიდა და ააოხრა ქალაქები და ციხეები, ამოწყვიტა [ყველა], ვისაც იპოვა ხაზართაგანი, და ეუფლა ქვეყანას. ამან ზღვის ნაპირას ააშენა

[1] *ნებრო[თ]ჲ* ABC. [2] *კარქნელჲ* D. [3] *და*] —D. [4] *ქადრამაჲ* B, *ქადარამაჲ* CD. [5] *ბნიდგნ* ABC.

ცა ტყუე რანისა და მოვაკნისა, და დაეშენა[1] იგი მუნ, რომელ ნაწილი იყო [9—110] ლეკანისი. ხოლო[2] ხოზონიხ[3], რომელ უწარჩინებულეს[4] იყო ნათესავთა შორის ლეკანისთა, მივიდა და დაჯდა ნაპრალსა შინა მთისასა[5]. აღაშენა ქალაქი და უწოდა სახელი თჳსი ხოზანიხეთი[6]. და გარდაჴდეს მას შინა ჟამი მრავალნი[7], და ესე ყოველნი ნათესავნი იყვნეს მოხარკე ხაზართა.

მიერითგან განძლიერდეს სპარსნი, მზისა აღმოსავალითგან, ნათესავნი ნებროთისნი, და გამოუჩნდა ნათესავთა შორის ნებროთისთა[8] კაცი ერთი გმირი, რომლისა სახელი აფრიდონ[9], რომელმან შეკრა[10] ჯაჭჳთა ბევრასფ[11], გუელთა უფალი[12], და დააბა[13] მთასა ზედა, რომელ არს კაცთა შეუვალი[14]. ესე ვითარი წერილ არს ცხოვრებასა სპარსთასა. აფრიდონ ეუფლა ყოველსა ქუეყანასა სპარსთასა.., რომელიმე ქუეყანა მოხარკე ყო[15]. ამან წარმოგზავნა[16] ერისთავი თჳსი[17] სპითა[18] დიდითა, რომელსა სახელი[19] ერქუა არდამ, შვი-

[1] ეშენა B. [2] ხოლო — B. [3] ხოზანიხ B. [4] უწარჩინებლეს M. [5] მათისასა M. [6] ხოზანაბეთი M. [7] ჟამი მრავალი M. [8] მებროთისთა M. [9] აფრიდონ] არფიმო M, რომლისა სახელი] — B. [10] შეკრაო B. [11] შევრასფ M. [12] უფალიო B. [13] დააბა] დიდება M. [14] შეუალიო B. [15] ეყო BM. [16] წარმოუგზავნა M. [17] თჳსი] მისი M. [18] სპითა] სულითა M. [19] სახელი —B.

Აკა Ადარმოს ჴინკაც კლიაკატაკა ქიმაკ ქმჳსკხჳა[1], ა სკკიქრი ატარ პარაკოყ კაბრმაკ[2] კაანჴ[3] მჴიკა[4] ყგკაი კიკ: ჳა ოკ ჭიტჴრ თიკჳი ქკრაც, ოტ ჴ ჭა[ტ]ჩკ, ჭატიკაჳთ კკროყ ა ქატრ მჴიკა ცაყა[5]:

Ისკ კ კაძაჳიკკი აბრკთჴიკოყ[6] ჴიაკიგკაიკა კიკ ბრკც ოტჭც, კთ ქპატრსკკა ა ქკრაცჴა მკოყ ოტჭიკა, ოტოყ აჳიკა[7] ჴრ ჱატრგბრატ: ჳა Ადარმოს კბყკაკ ჱჩკაი ქკრაც ამა კოკკა, ა კკჴი ჳიტა აკკ კა ჳიტც კჭკაიტც ქკატკჴიკა ჭიტკაიტც ჭიტკაჳი ჳიტა: ჱჳთ ოტოყ[8] აჳკაკ კაიკკაკ ქკატკჴიკოყ, ა აიაკჴიკა ბრკჴკ ქჱაკაიტც[9]: ჳა ჭიტაკ ძამაჳიკაკ ქკრც, აძკჴი კაცგჳიტჩკაც ქჱაკაიც[10], ა აიაკ-

დარუბანდი, რომელიც ნიშნავს — დახაშ კარი. ამ ადარმოსმა ააშენა კირხსნარი ლოდებით მცხეთა და დაიწყო ზღუდე არმაზის მთიდან მდინარე მტკვრამდის. არ იცოდა აქამომდის ქართველთა სახლმა, ე. ი. ქართლმა, კირისა და ქვის ხელობა.

ხოლო როცა აბრიტინმა გაუყო თავისი ქვეშევრდომნი სამს შვილს, სპარსეთი და ქართლი მისცა ერთ შვილს, რომელსაც ერქვა იარედერახი. ადარმოსმა ქართლის ერისთავად დაყო მრავალი წელი და მის შემდეგ სხვა ოთხმა მთავარმა შესცვალა მისი ადგილი. ამის შემდეგ ჩამოვარდა შფოთი აბრიტონის შვილებს შორის და შეთქმულმა ორმა ძმამ მოკლა იარედერახი. იპოვეს დრო ქართველებმა, მოიყვანეს დამხმარედ

[1] *ქმჳსკხჳა* D. [2] *კამრაკ* B. [3] *კაანჴ* D. [4] *მჴიკ* D. [5] *ცაყაყაკ* D. [6] *აბრკთჴიკოყ* D. [7] *აჳიკაკ* D. [8] *კკთ ოტოყ] კკთოყ* C. [9] *ქაბრკთაბრკჴ* ABCD. [10] *ქჱაკაიკ* BC, *ქჱაკაიც* D.

ლი ნებროთის ნათესავთა. მოვიდა ქართლად და შემუსრნა ყოველნი ქალაქნი და ციხენი ქართლისანი და მოსრნა[1] ყოველნი, რაოდენნი ხაზარნი პოვნა[2] ქართლსა შინა. ამან, არდამ ერისთავმან[3] აღაშენა ქალა[10—111]ჭი ზღუდე კარს და უწოდა სახელი დარუბანდი, რომელი ითარგმანების: დაკეტილი კარი. და მანვე მოზღუდა მცხეთა ქალაქი ქვითკირითა. და აქამომდის[4] არა იყო ქართლსა შინა საქმე ქვითკირისა. ამის გამო დაისწავლეს ქვითკირი. ამანვე არდამ[5] მოჰკიდა კირით[6] ზღუდე ციხესა არმაზისასა[7] და აქათ მტკურამდის, და წარმოზღუდა ცხჳრი არმაზისი ვიდრე მტკურამდე...

ხოლო ოდეს განუყო აფრიდონ ყოველი ქუეყანა სამთა ძეთა მისთა, მაშინ რომელსაცა ძესა[8] მისცა სახლად[9] სპარსეთი, მასვე[10] ხუდა წილად ქართლი, რომელსა სახელი[11] ერქუა იარედ. ხოლო შემდგომად ადარმა[12] ერისთავისა გარდაიცვალნეს ოთხნი[13] ერისთავნი. მიერითგან[14] უცალო იქმნეს ძენი აფრიდონისანი[15], რამეთუ იწყეს ბრძოლად ურთიერთას[16], და მოკლეს ორთა ძმათა იარედ, ძმა მათი. მაშინ პოვეს[17] ჟამი მარჯუე ქართლოსიანთა... [10—122]რა-

[1] მორა M. [2] ყოველი, რაოდენი ხაზარი პოვა M. [3] არდამ ერისთავმან] — M. [4] აქამომდე B, აქამამდის M. [5] ადარ M. [6] კირი M. [7] არდამაზისსა M. [8] რომელსაცა ძესა] რომელ სძლეს M. [9] სახელად M. [10] მასვედ M. [11] სახელად B. [12] ადარიმა M. [13] ოთხნი] და M. [14] ჳიერთგან M. [15] არიდონისნი M. [16] ურთიერთა არს M. [17] პოვის M.

Նմն զգվխաւորն Պարսից յանգի, ի գլուսանն. և զայլ ևս գլուխ նոցա կոտորեցին. և եղեն յանհնդս ի Պարսից: Բայց երկիրն Ռանայ[1] և Հերեթոյ[2] մնաց առ Պարսից: Յետ այնորիկ պարձեալ զաւրանայր թագաւորն Պարսից, որոյ անուն էր Ֆիկաւոս[3]. և եկն ի Մովկան և ի Հերէթ, և խորհէր մտանել ի Լեկէթս. այլ գլխաւորն Լեկաց էր ազգային Խուռանխոյ[4], և էր կախարդ. որ և դիւթութեամբ կուրացոյց զԲիւկաւոս և զաւրս իւր. և դարձան յետս. և ապա բացան աչք նոցա, և արարեալ ընդ հարկաւ գՎրաց երկիրն՝ դնացին:

Յայնմ ժամանակի սկսեցան զրոյգք զարմացման, եթէ Մովսէս[5], բարեկամն մեծին Աստուծոյ, անցոյց ընդ ծովն կարմիր ազգս երկոտասանսն, բնուրք վեց, և կան ի Սինա անապատի, և

ოსები და მოკლეს სპარსთა მთავარი ველს, სეირნობისას; სხვა მათი ლაშქარიც ამოხოცეს და უზრუნველი შეიქმნენ სპარსთაგან. ხოლო რანისა და ჰერეთის ქვეყანა დარჩა სპარსელებს. ამის შემდეგ კვლავ გაძლიერდა სპარსთა მეფე, რომელსაც ერქვა ქეკაპოსი. მოვიდა მოვ[ა]კანსა და ჰერეთს და განიზრახა ლეკეთს შესვლა, მაგრამ ლეკთა მთავარი ხუზან[ი]ხის ნათესავი იყო მგრძნებელი, რომელმაც გრძნებით დააბრმო ქეკაპოსი და მისი ლაშქარი. გაბრუნდნენ უკან და მერმე აეხილათ მათ თვალები; მოხარკე გახადეს ქართველთა ქვეყანა და წავიდნენ.

მაშინ მოედვა [ქვეყანას] საოცარი ამბავი, — მოსემ, ღმერთის მგოზარჯა, გაიყვანა მეწამული ზღვით თორმეტი ტომი, სამოცი ათასი, და არიან სინას უდაბნოში და ჭამენ მანა-

[1] *Ռանայ* D. [2] *Հերթոյ* B. [3] *Ֆիկաւոս* A, *Բիկաւոս* BD. [4] *Խուռանխոյ* ABCD. [5] *Մօսէս* B.

მეთუ მკვდრთა მის[1] ადგილისათა ზრახნეს[2] ოვსთა, გარდამოიყვანნეს[3] ოვსნი და პოვეს ერისთავი სპარსთა ველსა გარე და კნისობდა[4], და მ[10—123]ოკლეს იგი. და რომელ პოვეს სპარსი, ყოველი მოსწყუედეს ოვსთა და ქართველთა, და განთავისუფლდეს ქართველნი. ხოლო რანი და ჰერეთი[5] დარჩა სპარსთა. და შემდგომად ამისსა მრავალთა წელიწადთა და კუალად განძლიერდეს სპარსნი, და განდიდნა მეფე[6] სპარსთა, რომელსა ერქუა ქეკაპოს[7]... იყო კაცი ვინმე მას ჟამსა ლეკეთს[8] მგრძნებელი, ნათესავი ხოზანიხიზისი[9], და მან[10] გრძნებითა თჳსითა აბრმო[11] ქეკაპოს[12] მეფე და სპა მისი. და ვერ შევიდა ლეკეთს, უკმოიქცა და მაშინღა განუნათლდა თუალები. ამან[13] კუალად მოხარკე ყვნა ქართველნი და წარვიდა.

შემდგომად[14] ამისსა რაოდენთამე წელიწადთა მოვიდა ჰამბავი, ვითარმედ მოსე განავლო[15] ზღუა ისრაელთა და იზრდებიან იგინი[16] უდაბნოსა მანანათა. განკჳრდეს ყოველნი, და მათ ყოველთა წარმართთა აქეს ღმერთი ისრაელთა.

[1] მას M. [2] ეზრაებნეს B. [3] გარდამოიყვანეს BM. [4] კნისობად B. [5] და ჰერეთი] ერთი M. [6] მეფობასა M. [7] კეკაპოს M. [8] კაცი ვინმე... ლეკეთს] — M. [9] ხოზანიხიზისი] ხოლო ზანიხიზი M, ზანიხიზი B. [10] მათ M. [11] დააბრმო B. [12] ქელკაპოს M. [13] + ქეკაპოს მეფემ B. [14] შემდგომად] კუალად M. [15] განავლო M. [16] იგი M.

ուեան մանանայ՝ հաց[1] յերկնից[2] իջ-
եալ։ եւ լուեալ զայս ամենայն հեթա-
նոսացն, գովէին և աւրհնէին զԱս-
տուածն[3] Իսրայէլի[3a]։

Յորում ժամանակի միաբանեալ ընդ
Հայոց ամենայն ազգին Թորգոմայ, ի
բաց կացին ի պարսից, ամրացուցեալ
զբաղաքս և զդղեակս[4]։ եւ ղչարեալ
Ւեվկալոս[5], առաքեաց ի վերայ Թոր-
գոմայ զղաւրագլուխն իւր զՓարաբո-
րոտ զաւրաւք բազմաւք։ եւ գնացեալ
ընդ յառաջ նոցա Հայոց և Վրաց,
գտին զնոսա յԱտրպատական, և հա-
րեալ ի դիմի՝ կոտորեցին զբազումս. և
փախեաւ Փարաբորոտն սակաւուք։ եւ
սրտմտեալ Ւեվկալոս[6], արձակեաց
զիւրն իւր, զորդին[7] Բիուրքու գե-
ղեցկի, սպանելոյ ի Թուրքացւոց, որում
անուն էր Ք[ո]էչ-Խոսրով. և ոչ կարա-
ցին դիմանալ նմա Հայք և Վիրք, այլ

նան, — ჰურს, ციდან ჩამოსულს. ესმა რა ყველა ეს წარმართებს, აქებდნენ და აკურთხევდნენ ისრაელის ღმერთს.

იმ დროს შეუერთდა სომხებს თარგამოსის ყველა ტომი და განუდგნენ სპარსეთს, გაამაგრეს ქალაქები და ციხეები. გაბოროტდა ქეკაპოსი, გაგზავნა თორგომ[ოს]ის წინააღმდეგ თავისი მხედართმთავარი ფარაბოროტი მრავალი ლაშქრით. მოეგებნენ მათ სომეხნი და ქართველნი, იპოვეს ისინი ატრპატაკანს, ეკვეთნენ პირდაპირ და ამოწყვიტეს მრავალი. გაიქცა ფარაბოროტი მცირედით. განრისხდა ქეკაპოსი, გაუშვა თავისი შვილისშვილი, თურქთაგან მოკლულის ბიუაბ მშვენიერის შვილი, რომელსაც ერქვა ქვეხოსრო. ვერ შეძლეს სომხებმა და ქართველებმა წინააღდგომოდნენ მას, არამედ საზოგადოდ დაით-

[1] *զմանանայ հացն* D. [2] *ի յերկնից* A. [3] *Աստուած* D. [3a] *Իսրէլի* CD. [4] *զդեղեակս* C. [5] *Կեվկալոս* ABC, *Կեբաբոս* D. [6] *Կեվկալոս* ABCD. [7] *զորդին*] — D.

და შემდგომად ამისსა რაოდენთამე წელიწადთა უცალო იქმნა[1] ქეკაპოს[2], მეფე სპარსთა, რამეთუ იყო ბრძოლა თურქთა. პოვეს ჟამი მარჯუე სომეხთა და ქართველთა, და განუდგეს სპარსთა და განამაგრნეს ციხენი და ქალაქნი მათნი, და შეერთნეს[3] ყოველნი ნათესავნი თარგამოსიანნი[4]. შემდგომად ამისსა რაოდენთ[11—124]ამე წელიწადთა გამოგზავნა ქეკაპოს[5], სპარსთა მეფემან[6], რომელსა ერქუა ფარაბოროტ[7], სპითა[8] დიდითა[9], სომეხთა და ქართველთა და ყოველთა თარგამოსიანთა ზედა. ხოლო შეკრბეს[10] ყოველნი თარგამოსიანნი, მიეგებნეს და ეწყუნეს[11] ადრაბადაგანს[12]. სძლეს და იოტეს ფარაბოროტ[7] და მოსრნეს[13] სპა მისი. შემდგომად ამისსა მცირედთა წელთა[14] კუალად მოგზავნა ამანვე ქეკაპოს ძისწული[15] მისი, ძე ბიობ[16] ბედნიერისა, რომელი მოიკლა თურქეთს... წარმოემართა[17] ესე [ძე] ბიობისი[18], სახელით ქეიხოსრო[19], ვერ წინა აღუდგეს მას სომეხნი და[20] ქართველნი, რამეთუ დიდი იყო ძალი მისი. მოვლო ყოველი სომხითი და ქართლი, მოტყუენა ყოველივე, იავარ ყვნა ყოველნი ციხენი და ქალაქნი, და დაუტევნა

[1] იქნეს M. [2] კეპოს M. [3] შეიერთნეს B. [4] თარგამოსაანნი M. [5] ქესაპოს M. [6] + ძე მისი B. [7] ფარშოროტ B. [8] სპათა M. [9] დიდთა M. [10] + ესე B. [11] დაეწყუნეს M. [12] ადარგადგას M. [13] მოსპეს B. [14] წელიწადთა B. [15] დისწული M. [16] შიოშ B. [17] წარემართა B. [18] შიოშისი B. [19] ქაიხოსრო B. [20] და — M.

կոխան եղեն ոտից նորա առ հասարակ։ Եւ կարգեաց իւր գործակալս. և շինեաց յԱտրպատականն[1] տուն աղաւթից ըստ դնին իւրեանց, և դնաց յերկիր իւր. և սկսաւ կո[ո]ւել ընդ Թուրքաց, որք սպանին զհայր նորա։ Եւ փախեան[2] ի նմանէ արք ոմանք ի Թուրքաց՝ տուն քսան և ութ, և եկին առ տանուտէրն[3] Մցխեթոյ, և խընդրեցին ի նմանէ քարայր մի յարևելից կուսէ քաղաքին. և պարսպեցին զնա տուն ընակութեան իւրեանց և կոչեցին Սարակինէ, որ ասի երկաթահանք։ Եւ զի անպարապ էր Ք[ո]էՙ-ն խոսրով ի հայոց և ի վրաց, յայսմանէ այժ առեալ կոտորեցին զիշխանսն Պարսից, և կազմէին զամուրս իւրեանց[4]։

Ի նմին ժամանակի եկին փախստականք ոմանք ի Ցունաց և յԱսորոց և

րգუნენ მის ფეხთაგან. გააწესა თავისი მოხელეები, ატრპატაკანს ააშენა სამლოცველო სახლი მათი სჯულის მიხედვით. და წავიდა თავის ქვეყანაში, დაუწყო ბრძოლა თურქებს, რომლებმაც მოუკლეს მას მამა. გაექცნენ მას კაცები თურქთაგან — ოცდარვა სახლი — და მოვიდნენ მცხეთის მამასახლისთან. სთხოვეს მას ერთი გამოქვაბული ქალაქის აღმოსავლეთის მხარეს, შემოზღუდეს იგი თავიანთ სამკვიდრებელ სახლად და უწოდეს სარ(ა)კინე, რომელი ითქმის რკინის ამოსაღებ [აღგილად]. და რადგან მოუცლელი იყო ქვეხოსრო სომეხთა და ქართველთაგან, ამის გამო ძალა მოიკრიბეს [მათ] და ამოწუვიტეს სპარსთა მთავრები და გაიწუვეს სიმაგრენი.

იმ დროს მოვიდნენ ქართლს ზოგიერთნი, ბერძენთა, ასურთა და ხაზარ-

[1] *յԱտրպատական* B. [2] *փախեն* AC. [3] *տանուէրն* C. [4] *իւրեանց* — BD.

ერისთავნი, და აღაშენა ადარბადაგანს[1] სახლი სალოცველი[2] სჯულისა მათისა და წარვიდა. და შემდგომად ამისსა რაოდენთამე წელიწადთა უცალო იქმნა ქეიხოსრო მეფე[3] და იწყო ბრძოლად თურქთა... და პოეს[4] ჟამი სომეხთა და ქართველთა, განუდგეს სპარსთა და მოსრნეს ერის[12—125]თავნი[5] სპარსთანი და განთავისუფლდეს. მასვე ჟამსა მოვიდეს თურქნი, ოტებულნი მისვე ქეიხოსროსგან[6]... მცხეთას, სახლი ოცდარვა. და ეზრახნეს მამასახლისსა მცხეთისასა, აღუთქუეს შეწევნა[7] სპარსთა ზედა... ხოლო უმრავლესნი მათგანნი მოვიდეს და პოვეს ადგილი ერთი მცხეთას, დასაგალით კერძო, კლდეთა შორის მოკუეთილი[8], ღრმა. და მოითხოვეს ადგილი ერთი[9] იგი მცხეთელთა[10] მამასახლისითგან[11]. მისცა და აღაშენეს[12] იგი, მოზღუდეს მტკიცედ. და ეწოდა მას ადგილსა სარკინე... ამაგრებდეს ციხეთა და ქალაქთა.

მას ჟამსა შინა, სადაცა ვინ მოვიდის ძჩრისმოქმედთაგან[13] ოტებულნი[14] საბერძნეთით, გინა ასურით[15] [12—126] ოტებული[16], გინა ხაზარეთით, ყოვე-

[1] ადარბაგანს M. [2] სალოცავი B. [3] მეფე — B. [4] იპოეს B. [5] + სთავნი M. [6] ქაიხოსროსაგან M. [7] შეწევა M. [8] გამოკუეთილი B. [9] ერთი — B. [10] მცხეთელის B. [11] მამასახლისისაგან B. [12] აღაშენა M. [13] ძჩრისმოქმედთაგან] — B. [14] ოტებულნი — M. [15] ასურეთით B. [16] ოტებული — B.

ի Խաղրաց, նեղեալք ի Թշնամեաց իւրեանց, [յ]Երկիրսն Վրաց. և ընկալան զնոսա յաղագս աւգնելոյ[1] *նոցա ընդդէմ Պարսից. Զայնու ժամանակաւք եկին և Հրէայք*[2] *զերծեալք ի Նաբուգոդոնոսորայ*[3]*, որ գերեալ էր զԵրուսաղէմ. և խնդրեցին ի տանուտեառնէն*[4] *Մցխիթոյ*[5] *տեղի հարկելոյ. և ետ նոցա ի վերայ գետոյն Աւրագոյ՝ յաղբերն*[6]*, որ կոչի Զանաւ, և արդ ասի Խերկ*[7] *վասն հարկելոյն։ Եւ*[8] *մինչև ցայս վայր հայելչէն էր*[9] *լեզուն Վրաց. և ապա սկսան այլայլել*[10] *յաղագսն, որ բնակեցան ի մէջ նոցա. և եղև ամենեցունցն խառնակիլ, և ցայս*[11] *մոռացեալ՝ որ այժմ ասի Վրացերէն։ Եւ յայնմհետէ ընտրեցին*[12] *կրաւնս և վարս անսալարկեաց և զաղիր քան զամենայն աղգ։ Զի յամուսնալիսն ընտրուիսն*[13] *աղգի ոչ առնէին, և զամենայն գիտուն կայտառ ուտէին, և զճճիս և զմիւսեալս. և ոչ գոյր նոցա գերեզման։*

թագան ლტოლვილნი, მათი მტრებისაგან შევიწროებულნი, და შეიწყნარეს ისინი იმისთვის, რომ დაეხმარნენ მათ სპარსთა წინააღმდეგ. იმავე დროს მოვიდნენ ურიებიც, თავდახრწეულნი ნაბუქოდონოსორისაგან, რომელსაც წაეტყვენა იერუსალემი. სთხოვეს მცხეთის მამასახლისს ხარკით ადგილი. მისცა მათ მდინარე არაგ[ვ]ზე წყაროსთან, რომელსაც ეწოდება ზანავი, ეხლა კი [მას] ხერკი ჰქვია ხარკისა გამო. აქამომდის სომხური იყო ქართველთა ენა, ხოლო შემდეგ იწყეს გადასხვაფერება ტომთაგან, რომლებიც მათ შორის დაემკვიდრდნენ, და მოხდა ყოველთა შერევა და ამ შეერთებულს ეხლა ქართული ეწოდება. იმიერიდან აირჩიეს სჯული და ქცევა (=ცხოვრება) უფერი და ყველა ტომზე უფრო საძაგელი. ქორწინებისას გვარის გარჩევას არ ჩადიოდნენ და ყოველ ქვეწარმავალსა და მცურვალს ჭამდნენ, ჭიებსა და მკვდრებსაც, და არ ჰქონდა მათ სამარე.

[1] აւգնելոց C. [2] Հրէայքն BD. [3] Նաբուգոդոնոսորա AC. [4] տանուտեառնէն CD. [5] Մցխեթոյ CD. [6] աղբիւրն BD. [7] Խերկ B. [8] և — D. [9] էր —D. [10] այլևայլել D. [11] այս D. [12] ընդրեցին A. [13] ընդրուիսն A.

ლიე მეგობარ არიან[1] ქართველთა შემწეობისათჳს სპარსთა ზედა. და გამოჴდეს[2] ამას შინა ჟამნი მრავალნი. მაშინ ნაბუქოდო[ნო]სორ მეფემან წარმოსტყუენა იერუსალემი, და მუნით ოტებულნი ჰურიანი მოვიდეს ქართლს და მოითხოვეს მცხეთელთა[3] მამასახლისისაგან ქუეყანა ხარკით. მისცა და დასხნა არაგუსა ზედა, წყაროსა, რომელსა[4] ჰჴჳან ზანავი. და რომელი ქუეყანა აქუნდა მათ ხარკითა, აწ ჰჴჳან ხერკ ხარკისა მისთჳს. აქამომდის ქართლოსიანთა ენა სომხური იყო, რომელსა ზრახვიდეს, ხოლო ოდეს შემოკრბეს ესე ურიცხუნი ნათესავნი ქართლსა შინა, მაშინ ქართველთაცა[5] დაუტევეს ენა სომხური, და ამათ ყოველთა ნათესავთაგან[6] შეიქმნა ენა ქართული. იპყრეს[7] სჯული უბოროტესი[8] ყოველთა ნათესავთა[9], რამეთუ ცოლ-ქმრობისათჳს[10] არა უ[ჩ]ნდა ნათესავობა და ყოველსა ნათესავსა[11] სულიერსა ჰამდეს; საფლავი არა იყო, მკუდარსა შესჰამდეს.

[1] მეგობარ არიან] დაიმეგობრნიან B. [2] გამოჴდეს] გამოვიდეს B. [3] მცხეთელ B. [4] რომე B. [5] ქართუელთაც M. [6] ნათესავთაგანი M. [7] დაიპყრეს B. [8] უბოროტესი M. [9] ნათესავთასა B. [10] ცოლქრმობისათჳს M. [11] ნათესავსა — B.

Իսկ զկնի այսորիկ եկն դարձեալ այլ ոմն թագաւոր Պարսից՝ Սպանդիար անուն, որդի Վաղթարիոյ[1], ի վերայ Հայոց և Վրաց. և[2] ի գալն յամրապատական[3], լուաւ լուեալ դուժի, եթէ սպանին աղգն Թուրքաց զհաւրեղբայրն[4] նորա, և դարձաւ անդրէն ի Թուրքաստան. և հանդեան Հայք և Վիրք, Զկնի այնորիկ թագաւորեաց Պարսից Վահրամ, որդի Սպանդիարին, որ և Արտաշէս[5], որ առաւել սգև զաւրութեամբ քան զամենայն թագաւորսն Պարսից, որ էառ զԲաբելոն, և ընդ հարկաւ ալար զԱսորեստան և զՅունս[6] և զՎիրս։

Եւ յայնմ ժամանակի խաւսէին ի Վիրս վից լեզու՝ հայերէն և խաղրի, ասորի և երբայեցի, յոյն և որ ի խառնից նոցա հաւաքեցաւ՝ վրացին։

ხოლო ამის შემდეგ წამოვიდა ისევ სომხებსა და ქართველებზე სხვა ვინმე სპარსთა მეფე, სახელად სპანდიარი, შვილი ვაშთაბიშისა. როდესაც მოვიდა ატრპატაკანს, ესმა სავალალო ამბავი, რომ თურქთა ტომმა მოუკლა მას ბიძა (=მამის ძმა). მიბრუნდა თურქასტანს, და მოისვენეს სომხებმა და ქართველებმა. იმის შემდეგ გამეფდა სპარსეთს ვარამი, სპანდიარის შვილი, რომელიცაა არტაშესი. იგი სპარსთა ყველა მეფეზე უმეტესი იყო ძლიერებით, აიღო ბაბელონი და მოხარკე გაიხადა ასურეთი, საბერძნეთი და ქართლი.

მაშინ ქართლში ექვს ენაზე მეტყველებდნენ: სომხურად და ხაზარულად, ასურულად და ებრაულად, ბერძნულად და მათი შერევისაგან შენაკრებს — ქართულზე.

[1] *Վաղդասպիոյ* BD· [2] *և* — D. [3] *Յամրապատական* BC. [4] *զհաւրեղբայրն* AC. [5] *Արտաշէս* A. [6] *զՈրմնս* AC.

შემდგომად ამისსა რაოდენთამე წელიწადთა აღმოვიდა ძე სპარსთა მეფისა[1] ვაშტაშა[13—127]მბისა[2], სახელით სპანდიარ რვალი[3], გოლიათი იგი[4] და სახელოვანი. ხოლო ვერ წინა აღუდგეს[5] სომეხნი და ქართველნი... ხოლო მოვიდა-რა[6] იგი ადარბადაგანს[7], ეწია ჰამბავი სპარსთა[8], რამეთუ[9] მოკლეს მამის მამა თურქთა[10]; შემოვიდეს თურქნი სპარსთად[11]. მაშინ დაუტევა სპანდიატ ბრძოლა სომეხთა და ქართველთა, შეიქცა თურქთა ზედა ძებნად სისხლსა[12] მამისა მათისასა[13], და განთავისუფლდეს სომეხნი და ქართველნი. შემდგომად ამისსა რაოდენთამე წელიწადთა მეფე იქმნა სპარსეთს ძე სპანდიატისი[14], რომელი არს სახელით ბარამ[15], რომელი იცნობების არდაშიოშობით[16]. ესე განდიდნა უფროს ყოველთა მეფეთა სპარსთასა. ამან დაიპყრა ბაბილოვნი და ასურეთი, მოხარკე ყვნა ბერძენნი და ჰრომნი. და მაშინ ქართველნი მოხარკე იყვნეს მისდავე.

და იყვნეს ქართლსა ესრეთ აღრეულ ესე ყოველნი ნათესავნი, და იზრახებოდა ქართლსა შინა ექუს ენა: სომხური, ქართული, ხ[13—128]აზარული, ასურული, ებრაული და ბერძული[17]...

[1] მეფისა] M. [2] ვაშტაშაბისა B, ვაშთაშიშისი M. [3] სპან და ტარვალი M. [4] იგი — B. [5] წინააღუდგა M. [6] მოვიდა M. [7] არდააბადგანს M. [8] სპარსთა] ვითარმედ შევიდეს თურქნი სპარსეთად B. რამეთუ] და B. [10] თურქთა] —B. [11] შემოვიდეს... სპარსთად] — B. [12] სისხლისა B. [13] მამისა მათისასა] მამის მამისა მისისა B. [14] სპანდიატ-რვალისა B. [15] რომელსა ერქუა სახელად ბაამან B. [16] არდაშირობით B. [17] ბერძნული B.

* * *

*Ვაჴტან ჟამსა მას[1] ამბრძანა მბრძანებელმან ალექსანდრე[2], ძემან ნექტანებისმან ფილიპოსისაჲ, კაცმან ბერძენთა მეფემან მაკედონელმან[3], რომელმან ალაშქრა ყოველი ქუეყანა ქუეშე მზისა აღმოსავალით ვიდრე ოკეანოზამდე[4], და ალაშქრა ქუეყანა ინდოეთისა და ეგვიპტისა და ბაბილონისა და სპარსეთისა და ასურეთისა და ქალდეველთა და ბერძენთა და ფრიგიელთა და ლუკიელთა და ლიკაონელთა და ფისიდელთა და ფრიგიელთა და ლიდიელთა და ეთიოპელთა და ამაზონელთა და ყოველთა ქუეყანათა ზღუისა ამის ქუეშე მზისა აღმოსავალით ვიდრე ოკეანოზამდე, და ალაშქრა ქუეყანა ჩრდილოეთისა

თაჳն ჰრქჳნ, ესრეთ, ჳმაყრაჲსაჲნ Շամշուէ[1], և գԿուր գետոյ[2] ընդն՝ Խունանն, յորս եղեալ կոտորեալ կորուսիս. և ի սոսա յամենասան բաժանեալ զգաւրս իւր, և ինքն նստաւ ի տեղւոջն, որ կոչի Աստղիկ. հայց ընդ ընդրան Թուղարսոյ և Խունանայ[3] ոչ մարտեաւ, ղի անառիկ էին. Իսկ զԱրտակսիկսեան պաշարեաց զերկոտասան ամիս[4], ղի նախատեցին զԱղվքսանդր[5], և ոչ դնէր ընդ նոսա դաշն, մինչև ծաւկեցին զկաղուզ անձաւ այրին ընդ այլ կողմն և ելին ամենեքեան, և փախեան ի Կովկաս ի գիշերի. Իսկ յայլոց անոտի կոտորեաց զրազդումս և զերեսայ[6] կանայս և մանկտիս անմեղս, մինչև ցերկոտասաներորդ ամիսն:

ზავანი,—რიშა,დედა-ციხე შამშუ[ლ]დე და მდინარე მტკვრის ციხე ხუნანი. მათ შორის იპოვა ძლიერად მებრძოლები და ამათ ყველას შორის გაანაწილა თავისი ლაშქარი. ხოლო თვით დაჯდა იმ ადგილს, რომელსაც ეწოდება ასტაგი. მაგრამ თუღარ[ის]ა და ხუნანის ციხეებს არ შეჰბრძოლებია, რადგანაც მიუდგომელი იყვნენ. ხოლო სარ(ა)კინელები გარემოიცვა თორმეტი თვე. რადგან შეურაცხყვეს ალექსანდრე. არც დადვა მათთან ზავი. ამასობაში მათ გახვრიტეს გამოქვაბულის რბილი მღვიმე მეორე მხარემდე, გავიდნენ ყველანი და გაიქცნენ ღამე კოვკასს. ხოლო სხვათაგან მრავალი ამოწყვიტა, ტყვედ წაიყვანა დედაკაცები და უცოდველი ბავშვები თორმეტ წლიანამდის.

[1] Շամշուէ BCD. [2] գետոյն D. [3] Խունանա ABD. [4] ամիսս D. [5] զԱղվքսանդր BC. [6] + զրազդումն C.

მცხეთა და უბანნი მისნი: სარკინე და ციხე-დიდი [და] ზანავი[1] — უბანი ჰურიათა—და რუსთავი და დედა-ციხე[2] სამშჳლდე და მტკურის[3] ციხე, რომელ არს ხუნანი, და კახეთისა ქალაქნი[4]. ამათ ყოველთა ციხე-ქალაქთა[5] შინა პოვნა კაცნი სასტიკად მბრძოლნი. და განუყო ლაშქარი მისი და ყოველთა ამათ[6] ციხე-ქალაქთა გარე მოადგინნა, და თჳთ დგა[7] მცხეთას; და დაუდგინა ლაშქარი იმიერ[8] ზემოთ და ქუემოთ. და თჳთ დადგა ქსანს[9] ზედა, ადგილსა, რომელსა ჰქჳან ნასტაგისი[10]. მტკურის[11] ციხეს და თუხარისსა[12] არა [14—113] ჰბრძოდა, რამეთუ ვერ შეუძლებდა დაპყრობად. ხოლო სხუანი ესე ციხენი და ქალაქნი დაიპყრნა ექუს თთუე. ხოლო სარკინელთა ბუნთურქთაგანთა[13] [აგინეს] მეფესა. განუწყრა ალექსანდრე და არღარა ინება[14] ზავი[15]... და მოიცვა ქალაქი სარკინე, და ვერასადათ[16] განეპარა[17] ერთიცა კაცი. ხოლო სარკინელთა შესჯირდა, რამეთუ ჰბრძოდა ათერთმეტ თთუე. იწყეს ფარულად კლდესა კაფა და განჴურიდეს კლდე იგი, რომელი ღბილ იყო და ადვილად საჴურეტელი. და განკრბეს ჴურელსა მას სარკინელნი ღამე და შეივლტოდეს კავკასად, და დაუტევეს ცალიერად[18] ქალაქი. დაიპყრა ალექსანდრე, მოსრნა ყოველნი იგი ნათესავნი ... და დატყუენვა და დედანი და ყრმანი

[1] ზავნი M. [2] დედა-ციხეს M. [3] მტურის M. [4] კახეთი საქალაქნე M. [5] ციხეთა და ქალაქთა B. [6] ამა M. [7] დადგა B, დგაა M. [8] + და ამიერ B. [9] ქასანს M. [10] ნასტარ იგი M, პასტაკისი E. [11] მტუერის M. [12] თუხრისასა M. [13] ბუნთურქთაგანთა] შუაა ნათქურთაგანთა M. [14] ინება — M. [15] ზაავი M. [16] ვერასადეთ M. [17] განერა B. [18] ცალიერადი B.

ხე ყოველ ჲ ქუეყანაჲ ერქუინ პატრიკი, რ ჱ ჩუენ მაკედონაჲ Ა[ზონ][1] ჴოხებასა, ოთხასა ქალაქსა ზედა ჰარჩიე ჰაზარ, ორგე ჴის ფროთიტოსიკ[2] ქალაქითგან და ბინაძარ-სიკე, ორგ და საათიკ ნაჴჴის ქუეყნის[3] კაცსარჩინ ჩერებანე. ქალს ორიე ჴნიათ ყოველ ანთ და სთ ჲ ჴნია Ა[ზონ]ს. და Ა[ზონ] ყოველ ჲ ნიეანთ ჩე-ლსგიეთ ენგ ამნაჲს ერქერს ქრაც. ხე პათრიქრებაე Ა[ზ]ქალაჲნი Ა[ზონ]ს[4] პათრ ნქნე არქალაჲნ და ლიანს და ჴნიგ აათხეთაჲნ, და ბაიაკსაჲნს მიე ანთანს[4] Ა[ათრ]ბაე[5], აათჴბაეჲნ ჴრქნ და ჴრქრ. და ქაეჲნ აქრჴნაიქრჴე ამნაჲნ ჴრქრ, ქანგ ოქ ქაე ქარე ბქმართრიქრჴანნ ყაქრიანს ყაჩიანს:

Ის Ა[ზონ] ქანგაე ქამნაჲნ აქრიანს ყაჩსარჩნ ქრაც, ქიდეაქ ჯიქა

დაადგინა ქვეყნის [გამგედ] პატრიკი. რაც უხეცესს (=უფროსს) ნიშნავს, კაცი ერთი მაკედონელი, რომელსაც ერქვა აზონი. მისცა მას ასი ათასი ლაშქარი, რომლებიც ფროტიტოსიკი იყვნენ, ძლიერნი და მებრძოლნი. ისინი სასტიკად ავიწროებდნენ ბერძნებს მათს ქვეყანაში, რის გამო მოიშორა ისინი იქიდან და ხელთ მისცა აზონს. აზონმა მათგან დაადგინა მთავრები მთელ ქართლის ქვეყანაზე. ამცნო ალექსანდრემ აზონს, რათა პატივი ეცათ მზისა და მთვარისა და ხუთი ვარსკვლავისათვის და ემსახურნათ ერთი უხილავი ღვთისათვის, რომელმაც შექმნა და ქვეყანა. ესევე დაუდგა სჯულად მთელ ქვეყანას, რადგანაც არ იყო მაშინ ჭეშმარიტების მქადაგებელი.

ხოლო აზონმა დაარღვია ქართლის ქვეყნის ყველა სიმაგრე, დატოვა ოთხი

[1] *Ა[ზ]ონ* C. [2] *ფროთიტოსიკ* D. [3] *ქ[ვ]ეყნის* AC. [4] *ანთანს* D. [5] *ანთანს Ა[ათრ]ბაე] Ა[ათრ]ბაეს ანანს* B.

უცებნი, ათხუთმეტისა წლისა უმცროსნი[1], და დაუტევნა ნათესავნი ქართლოსიანნი[2].

და დაუტევა მათ ზედა პატრიკად[3] სახელით აზონ, ძე იარდოსისი[4], ნათესავი მისი[5], და მისცა ასი ათასი კაცი[6] ქუეყანით ჰრომით[7], რომელსა ჰქჭან ფრო[15—114]ტათოს. ესე ფროტათოსელნი იყვნეს კაცნი ძლიერნი და მჭნენი[8] და ეკირთებოდეს ქუეყანასა ჰრომისასა. და მოიყვანნა ქართლად, მისცნა აზონს პატრიკსა[9]. და დაუტევა აზონ[10] ქართლს[11] ერისთავად[12], მის თანა სპანი იგი მპყრობელად ქართლისა. უბრძანა ალექსანდრე აზონს, რათა პატივ-სცემდენ მზესა და მთოვარესა და ვარსკულავთა ხუთთა, და ჰმსახურებდენ[13] ღმერთსა უხილავსა, დამბადებელსა ყოვლისასა, რამეთუ მას ჟამსა არა იყო წინასწარმეტყუელი და მოძღუარი სჯულისა ჭეშმარიტისა, რომელმანცა[14] ამხილა...

ხოლო ამან აზონმან[15] მოარღვნა ზღუდენი ქალაქსა[16] მცხეთას საფუძველითურთ და დაუტევნა ოთხნი იგი ციხენი, რომელნი მოსდგმიდეს პირსა

[1] უმცირესნი B. [2] ქართლოსანნი M. [3] პატრიაქად M. [4] იარედოსისი B. [5] მისი] + ქუეყანით მაკედონით B, + მისი M. [6] და მისცა ... კაცი] — M. [7] ჰრომი M. [8] და მჭნენი] — M. [9] აზროს პატრიაქსა M. [10] აზნო M. [11] ქართლოს M. [12] ერისთავად] ვითარმედ M, + აზონ პატრიკსა და B. [13] მსახურებდეს B. [14] + ასწავა და B. [15] აზოვამან M. [16] ქალაქისა B.

ბერდა ი დრანს ქრაც, ცყხალ ღაცრაცდ ენაცაც ენ ბარ ენდ ჰარქიც ქქსც ა ქსაც ა ქმაგრიქც. ა იქრაც ამენაც ქრაც ი ყიმანც ჰიბერთ ა ბერდაჰოჯიდ[1] ქნენჭ ი ბიქც Საკრიც

ენ Ალექსანდრ ბაგაც[2] აქა ერ-ყითაცან ჰნაგანდცაქ დაჭიარ, ა[3] ი ჰნაჭითაცან ამქნ არბაქცაც ყაც-ყიარნ იცრანც დყათანდცნ, ორდ[4] ჭქნ ენდ ნაქ ი ბაიაყიცრან[5], ენ ცაძანაც დიჭყანიცრქიც[6] იც ჯი-ცრც აყდაქანაც იცრიც Ანიაიხდც, ორ ქAნიაიხდ ჭნიაც, ან ქAიცრც-თან. ა Ჰიიიაბ ან[7] ქBიჯიც[8] ყარი-ქიც, ორ ჭნიაც დაგად იცრით ა-ნიაიქმჭნ. ა Ბიციანდიაბ, ორ ქBიცი-დრნ[9] ჭნიაც, ან ქრდაქჭიყ[10],

ციხე ქართლის კართან და აავსო ისინი ლაშქრით. მოხარკე გახადა ლეკები, ოსები და ხაზ[ა]რ(ი)ები და ეუფლა მთელ ქართლს ჰერეთის მხარეებიდან და ბერდაჰოჯიდან სპერის ზღვამდის.

ალექსანდრე მეფემ ქვეყანა თორმეტ წელიწადში დაიმორჩილა და მეთხუთმეტე წელს გაუშვა თავის ქვეყნებში მძევლები, რომლებიც ჰყავდა მას მონობაში. გაუყო თავისი სამფლობელო თავის ოთხ ნათესავს: ანტიოქ[ოს]ს, რომელმაც ანტიოქი ააშენა, მისცა ასორესტანი; და ჰრომოსს მისცა საბერძნეთი, დასავლეთით, რომელმაც ააშენა ქალაქი თავის სახელზე; ბიზანდოსს, რომელმაც ააშენა ბიზანდიონი, მისცა თრაკია, ბივთანია და ქართლი. მისწერა

[1] *ბერდაჰოჯიდ* A, *ბერდაჰოჯიდ* C. [2] *ბაგაც* — D. [3] *ა* — D. [4] *ორ* D. [5] *ი ბაიაყიცრან* BD. [6] *ციცჯანიცრქიც* AC. [7] *ან* — BD [8] *ქიჯიც* AC. [9] *ქბიციდრნ* C. [10] *ქრდაქჭიყ* BCD.

ქართლისასა... და ესენი მომტკიცნა და განავსნა იგინი ლაშქრითა, და ყო[15—115]ველთა ქართლის[ა] ქალაქთა დამოარღვნა[1] ზღუდენი და დაიპყრნა ყოველნი საზღვარნი[2] ქართლისანი ჰერეთითგან[3] და ბერდუჯითგან[4] ვიდრე ზღუადმდე სპერისა... და მოხარკე ყვნა ოსნი, ლეკნი და ხაზარნი...

წარვიდა ალექსანდრე ეგვპტედ ... და თორმეტ წლამდის მოვლო ყოველი ქუეყანა. ათორმეტსა წელსა შინა დაეპყრნეს ყოველნი კიდენი ქუეყანისანი, და მეთორმეტესა[5] წელსა შინა ალექსანდრიას შინა მოკუდა. თა ვითარ მოკუდებოდა იგი, სიცოცხლესავე[6] შინა მისსა განუტევნა ყოველნი[7] მთავარნი, რომელნი[8] დამონებულ იყვნეს მისდა[9] თჳსად[10] ქუეყანად[11]. და მოიყვანნა ოთხნი[12] ტომნი მისნი, რომელნი იყვნეს სახელით — ანტიოქოს, რომოს, ბიზინტოს და პლატონ. და მისცა[13] ანტიოქოს[ს] ასურასტანი[14] და სომხითი, და კერძო აღმოსავლეთისა უჩინა მას, და მან აღაშენა სახელითა მისითა[15] ანტიოქი. ხოლო ჰრომოსს[16] მისცა თრინიკოსი[17] და უჩინა კერძო დასავალისა[18], და მან აღაშენა ქალაქი ჰრომი. და ბიზინტიოს[ს] მისცა საბერძნეთი და ქართლი და უჩინა კერძო ჩრდილოსა. და მოუწერა წიგ-

[1] *მორღუნა* M. [2] *სახღუარნი*] *ზღუდენი* M. [3] *ჰაერითითგან* M, — B. [4] *და ბერდუჯითგან*] *ბერდუჯის მდინარითგან* B. [5] *მეთოთხმეტესა* M. [6] *სიცოცხლესა* B, *სიცოცხლისავე* M. [7] *ყოველნი* — B. [8] + *შეპყრობილ* და B. [9] *მისგან* B. [10] *თჳსად*] და *იგინი წარვიდეს თჳს თჳსად* B. [11] *ქალაქად* R, *ქუეყნად* M. [12] + *კაცნი* B. [13] *რომელნი იყვნეს... და მისცა*] და M. [14] *ასუროსტანი* M. [15] *სახელითა მისითა*] *ქალაქი* B. [16] *რომს* M. [17] *თრიმიკოზი* B. [18] *დასავლეთისა* B.

ქრისტჱსნაჲ[1] და ქრისტჱ. და გჳხაც ჲთ Ალჳნ, ჴჱ ბაიაყიყჳ ქრისტჱსნაჲ ჲნ ქუჽაჲსტანს, ჲთ არჩაქჱაც ჯნჱფსტოს, თალოქ ნიმა ქალექსანდრიაჲ[2]. და ჩნჱნ ქწარიაც ქჴანს:

ისქ ქჴნის აჯნორიქ მოჲაცაჲ Ალჳნ ქნაჲაჲნ ჲთჱაჲ ქალექსანდრჱ, და არაჲ ლრქჲ · კჲჲქ[3] არბაქრ, ფაყჱსჲ და ფაყრსჲ ანჲაჲნქ ნიცა, და ფაშჲჲრ ქნიაა: ნაჲ ჴრ აყრ ბრნაჲრ[4] და არჲჲნაჩაჴრ, და ბაიაყრ ბრჲქანქაყ[5]; ნაჲ ნქ აჲრქნა Ალჳნ ჲჲრიც, ქჴ ირ ოქ ფაჩანჴ ჲ ქრაც ალქჴ ქნჯნქ და ჩაჲაკქნ და ჯრნჯნ ქრაქაჲ, და ჯრნჯნ ქჴნჯნ ქრაქაჲ: ნაჲ ფაქბაჲ ჲ ჱაჲ-ნაც, და ჴრაქ ჲ ნიცანჴ ქრაქაჲ:

ჱაჯნძაქ ქნიქჴაჲ აყრ ქჴ კირქჲიც Ფქრნაჲაქ ანჲაჲ ჲ

აზონს, რომ ემსახუროს ბიზანდოსს. გაუშვა პლატონი ეგვიპტეს და მისცა მას ალექსანდრია, ხოლო თვით დაასრულა სიცოცხლე.

ამის შემდეგ დაივიწყა აზონმა ალექსანდრესგან მოცემული სარწმუნოება და შექმნა ორი ვერცხლის კერპი, გაცი და გაიმ მათი სახელი, და ჰმსახურებდა მათ. იყო კაცი მძლავრი და სისხლის მოყვარე, ჰმსახურებდა ბიზანდს. დაუდგა სჯული აზონმა თავისიანებს, რათა ვისაც იპოვნიდნენ ქართველთა ტომთაგან მდიდარს, ტანადსა და მარჯვეს, მოეკლათ იგი და წაერთმიათ ქონება. მობრუნდა საბერძნეთიდან და დასცა მათგან მრავალი.

მაშინ მცხეთ[ოს]ის შვილთაგან გამოირჩია ერთი კაცი, სახელით ფარნავა-

[1] ქრისტჱსნაჲ B. [2] ქალექსანდრიაჲ C. [3] კიცი C. [4] + და ჴრ აყრ ბრნაჲრ B. [5] ბრიდანდა ABD.

ნი, ანდერძი აზონ პატრიკსა, ერისთავსა[1] ქართლისასა, რათა ჰმსახურებდეს იგი ბი[16—116]ზანტოსს[2], და მან აღაშენა[3] ქალაქი[4] ბიზანტია... ხოლო პლატონ დაუტევა ალექსანდრიას.

ამან აზონ[5] დაუტევა[6] სჯული ალექსანდრეს[7] მოცემული, იწყო კერპთმსახურებად. და შექმნნა ორნი კერპნი ვეცხლისანი, გაცი და გაიმ[8], და მონებდა[9]... იყო კაცი ძნელი და მესისხლე[10], და ესე დააწესა[11] და ამცნო სპათა მისთა[12]: «ყოველმან ქართველმან ერმან[13], რომელმან ჰოეოს საჭურველი, მოკალთ[14] იგი». და ჰყოფდეს ესრეთ ჰრომნი ქართველთა ზედა, — ვინცა ვინ გამოჩნდის ქართველთაგანი ქმნილკეთილ-ჰასაკოვანი[15], მოკლიან... და ესე აზონ მათ ჰრომთა[16] ზედა იყო მოსისხლე და მოესრნეს[17] მათგანნი მრავალნი.

მას ჟამსა შინა[18] იყო ჰაბუკი ერთი მცხეთას ქალაქსა შინა, რომელსა ერქუა სახელი[19] ფარნავაზ. ესე ფარნავაზ იყო... დედულად სპარსი ასპანელი. და იყო იგი დისწული[20] სამარისი[21], რომელი მოსლვასა მას ალექსანდრესსა

[1] და მოუწერა ... ერისთავსა] — M. [2] ბიზინტიას M. [3] აღაშენეს M. [4] ქალაქი] — B. [5] ამან აზონ] — M. [6] დაუტევა] ვითარცა M. [7] ალექსანდრესი M. [8] კაცი და გაიმ] განწმედად M. [9] მონებად M. [10] მესისხლე] მრისხანე B. [11] დააწერა B. [12] + ვითარმედ B. [13] ყოველმან ქართველმან ერმან] ყოველთა ქართველთაგანმან B. [14] მოჰკალით M. [15] ქმნა კეთილი და ასაკი M. [16] ჰრომთაცა B. [17] მოსრნეს M. [18] შინა — B. [19] სახელი — B. [20] ძმისწული B. [21] სამარასი B.

պարսիկ մաւրէ Ասպահանեցւոյ[1]. *և էր նա որդի քեռ. Սամարոսի, որ տանուտէր էր Մցխիթոյ ի գալն Աղվքսանդրի*[2], *զոր և սպանն իսկ։ Եւ էր Փառնաւազ մտաւոր և որսորդ աչողաձեռն. և եղև ծանաւթ Աղոնի։ Եւ մայրն Փառնաւազոյ ասէր՝ մի՛ յայտնել զինքն Ազոնի, «այլ տար զիս, ասէ, յԱսպահան*[3] *առ եղբարն իմ, և ապրիս դու ընդ իս». և ոչ ախորժէր Փառնաւազ թողուլ զհայրենիս*[4] *իւր։ Եւ տեսանէր երազ, որպէս թէ կայցէ նա ի տան նեղագունի, և խորհէր ելանել, և ոչ կարէր. և յանկարծակի ծագէր շող արեգականն ընդ պատուհանն, և պատէր զմիջոյ նորա, և քարշէր զնա ի դուրս։ Եւ յելանելն՝ մերձ տեսանէր զինքն արեգականն*[5] *և սրբէր զերիրտն, և աւծանէր զերեսս իւր. և զարթուցեալ զարմանայր։ Եւ զնէր ապա ի մտի՝ թէ «երթամ յԱսպահան*[6], *բարի*

ზი, სპარსი, დედისა ასპაჰანელისა. იყო იგი დისწული სამაროსისა, რომელიც ალექსანდრეს მოსვლისას მცხეთის მამასახლისი იყო, რომელიც მოკლა კიდევაც. ფარნავაზი გონიერი და ხელმარჯვე მონადირე იყო. აზონის ნაცნობი იყო [ის]. ფარნავაზის დედა ეტყოდა [მას], რომ „ნუ განუცხადებ თავს აზონს, არამედ წამიყვანე მე ასპაჰანს, ჩემ ძმებთან, და გადარჩე შენ ჩემთან [ერთადო]». ხოლო ფარნავაზს ეძნელებოდა თავისი სამშობლოს დატოვება. იხილა სიზმარი, ვითომც იდგა იგი მეტად ვიწრო სახლში, ლამობდა გამოსვლას და ვერ ახერხებდა. უცბად სარკმლიდან შემოანათა მზის შუქმა, მოერტყა მის წელს და გაითრევდა მას გარეთ. გასვლისას ხედავდა თავს მზის ახლოს, იხოცდა ოფლს და იცხებდა სახეზე. გაეღვიძა და გაოცდა. განიზრახა მერმე, რომ „წავალ ასპაჰანს, კეთილი

[1] *Սպահանեցւոյ* BD. [2] *Աղէքսանդրայ* C. [3] *յՍպահան* D. [4] *զհայրենիսն* C. [5] *արեգականն* AC. [6] *Ասպահան* C.

მცხეთელ მამასახლისი ყოფილ იყო. ესე სამარ[1] და ძმა მისი, მამა ფარ[17—117]ნავაზისი, მოკლულ იყო ალექსანდრესგან... და ესე ფარნავაზ[2] იყო კაცი გონიერი, მჭედარი შემმართებელი და მონადირე ჭელოვანი ... ხოლო მონადირებით[3] იქმნა[4] მეცნიერ აზონისსა... ევედრებოდა ფარნავაზს[5] დედა მისი: „შვილო ჩემო, ეკრძალე აზონს, და ნურას[6] იჩინებ თავისა შენისა სიკეთესა... დაუტევე საყოფელი მამათა შენთა და წარმიყვანე[7] მამულსა ჩემსა, ასპანს, ძმათა თანა, და განერე შენ ცოცხალი ჭელისაგან აზონისა“... ჰპირი უჩნდა ფარნავაზს დატევება საყოფლისა[8] მამათა მისთასა... [17—118] იხილა ფარნავაზ სიზმარი, რეცა იყო იგი სახლსა შინა უკაცურსა და ეგულვებოდა განსლვა[9] და ვერ გავიდა. მაშინ გამოვიდა[10] სარკუმელსა მისსა შუქი მზისა და მოერტყა წელთა მისთა, განიზიდნა[11] და გამოიყვანა სარკუმელსა მას. ვითარ განვიდა ველად, იხილა მზე ქუე-მდაბლად[12], მიჰყო ჭელი მისი და მოჰჭოცა ცუარი პირსა მისსა[13] და იცხო პირსა მისსა. განიღვძა ფარნავაზ და განუკჳრდა სიზმარი იგი: „ესე არს, მე წარვალ ასპანს და მუნ კეთილსა[14] მივეცემი“.

[1] სარამ M. [2] ფარნავოზ M. [3] მონადირეობითა B. [4] იქმნა] მისითა იქმნა B. [5] ფარნავაზ M. [6] ნურარას B. [7] წარიყვანე M. [8] საყოფელსა M. [9] განსულა M. [10] მაშინ გამოვიდა] — M. [11] გაზიდინი M [12] ქუემდებარედ B. [13] პირისა მისისა B. [14] სიკეთესა B.

ქინჩ ქინა». და ხორხნეցաւ ղնալ նա ի նոյն[1] աւուրն[2] ելանէր յորս միայն, և ետես երկ մի ի հղկեզատան Տփղեաց[3] և նհար զնա նետիւ, և անկաւ երկն ի կիրճ[4] մի քարի. և նա զկնի նորա պնաց։ նա եմուտ արեգական[5] և միայց անդ զգիշերն. և կին անձրև ձիւնաւորառն, և խնդրէր փառնաւազ հովանի. և ետես անդ խցեալ քարամբք[6] մուտ մի ի հին ժամանակաց, և էր խախտեալ. և բացեալ՝ ետես այր մի[7] ընդարձակ, լցեալ գանձիւք ոսկեղինաւք և արծաթեղինաւք. և խնդացեալ՝ յիշեաց զերազն։ նա չոգաւ կոչեաց զմայր[8] իւր և զերկուս քորն. և պեղեցին ըզգանձն հնգետասան դիշերս, և պահեցին ընդ ձեռամբ ի[9] զանխուլ տեղիս յայլ և յայլս։

იქნება ჩემთვისო“, და დაასკვნა წასვლა. იმავე დღეს გავიდა მარტოდ სანადიროდ. დაინახა ერთი ირემი ტფილისის ღელე-ღულეებში, ესროლა მას ისარი, დაეცა ირემი კლდის ნაპრალში, და მიჰყვა მას. ჩავიდა მზე და დარჩა იქ ღამით. მოვიდა თოვლნარევი წვიმა და იძია ფარნავაზმა საფარველი. და ნახა იქ ძველი დროიდან ქვებით დახშული ერთი შესავალი, რომელიც დარღვეული იყო. გააღო და ნახა ერთი ვრცელი გამოქვაბული ოქროსა და ვერცხლის განძით აღსავსე, გაეხარდა და მოაგონდა სიზმარი. წავიდა და დაუძახა თავის დედასა და ორ დას. ამოთხარეს განძი თხუთმეტ ღამეს და დაიცვეს ხელ ქვეშ სხვადასხვა ფარულ (=მიყრუებულ) ადგილს.

[1] *ի նորայն* D. [2] *աւուր* C. [3] *Տփխեաց* ABCD. [4] *կիրճ* B, *կիճր* D. [5] *արևգակնն* AC. [6] *քարամբ* D. [7] *+արձակ* D. [8] *զմայրն* BD. [9] *ի* — C.

ხოლო მას დღესა შინა განვიდა და ნადირობდა მარტო. და დევნა უყო ირემთა ველსა დიღომისასა; და ივლტოდეს ირემნი ღრღალთა[1] შინა ტფილისისათა. მისდევდა ფარნავაზ, სტყორცა ისარი, ჰკრა ირემსა და მცირედ წარვლო ირემმან და დაეცა ძირსა კლდისასა. მოვიდა[2] ფარნავაზ ირემსა ზედა, და დღე იგი[3] მწუხრი გარდაჰვდა და დაჯდა ირემსა მას თანა, რათამცა დაყო მუნ ღამე და დილეულმცა წარვიდა. ხოლო კლდისა მის ძირსა ქუაბი იყო, რომლისა კარი ამ[ო]ქმნილ[4] იყო ქვითა ძუელად, და სიძუელითა შეჰქმნოდა[5] დარღუევა შენებუ[18—119]ლსა[6] მას. მუნ[7] დაასხა წჳმა მძაფრი. ხოლო ფარნავაზ აღმოიღო ჩუგლოგი[8] და გამოარღჳა კარი ქუაბისა მის, რათამცა მუნ შიგა დაიმშრალა[9] წჳმისა მისგან. და შევიდა ქუაბსა მას და იხილა მუნ შინა განძი მიუწდომელი, ოქრო და ვეცხლი მიუწდომელი. მაშინ ფარნაოზ განკჳრდა და აღივსო[10] სიხარულითა და მოეგონა სიზმარი. და დაჰკრძალა კარი ქუაბისა ეგრეთვე. მსწრაფლ წარმოვიდა და უთხრა დედასა თჳსსა და ორთა დათა მისთა. მასვე ღამესა წარმოვიდეს სამნივე იგი საჴედრებითა და იწყეს გამოკრებად[11] განძისა მის და დაფლეს[12] სიმარჯუესა თჳსსა... და ესრეთ[13] გამოკრიბეს იგი ხუთ ღამე, და დაიგულეს სიმარჯუესა მათსა მრავალგან[14].

[1] ღრიღალთა B. [2] მივიდა B. [3] + იყო B. [4] აღმოქმნულ B. [5] და სიძუელითა შეჰქმნოდა] შეჰქონდა M. [6] შინებელსა M. [7] მუნ] მაშინ B. [8] ჩუგლუგი B. [9] დამაშურალი M. [10] აღივსნეს M. [11] გამოღებად B. [12] დაფლვად B. [13] ეგრეთ B. [14] მრავალგან — B.

Եւ առաքեաց Փառնաւազ առ Բուռջիս և ասէ ցնա. «Կայ մաւտ[1] առ իս խաշն. թէ[2] կամիս՝ դամ առ քեզ, և տանիմք զսա ի բան. արդ է նա (!) հակառակ Աղոնոյ[3], և յոյն մեր բարեաց տայ մեզ յաղթութիւն». Եւ իրրև լուաւ Բուռջիս խնդաց և ասաց. «Ե՛կ առ իս և տանիմք ի խաշնէդ զաւրս ընդդէմ Աղոնի և զուարճանայ տուընա վրաց. և ձեռն տան մեզ Յոյնք[4], զի այստամբեաց ի նոցանէ Աղոնն». Եւ չոգաւ Փառնաւազ ընտանեաւքն[5] իւրովք առ Բուռջի. և ընկալաւ զնա խընդութեամբ, և ասէ ցնա. «Ի նախնեաց տանուտէրաց տանն վրաց ես դու, և վայել է քեզ իշխանութիւնն. և արդ, դու՝ տէր, և ես՝ ծառայ քո». Եւ նոյնհետայն աղդ արարին Լիկաց և Աւսից. և յոյժ ուրախ եղեն, որպէս

გაგზავნა ფარნავაზმა ქუჯისთან და შეუთვალა მას: „ჩემთან საქონელია, თუ გნებავს, მოვალ შენთან და მოვიხმაროთ ეს ჩვენ. ეხლა იგი(!) აზონის წინააღმდეგია და ჩვენი იმედი კეთილად მოგვცემს ჩვენ ძლევას". ესმა რა ეს ქუჯის, გამხიარულდა და თქვა: „მოდი ჩემთან და შევიძინოთ მაგ საქონლით ლაშქარი აზონის წინააღმდეგ, და გამხიარულდება ეს სახლი ქართლისა, ხელს გამოგვიწვდიან ჩვენ ბერძნები, რადგანაც განუდგა მათ აზონი". წავიდა ფარნავაზი თავისი ოჯახით ქუჯისთან. შეიწყნარა ის სიხარულით და უთხრა მას: „ქართლის სახლის პირველ მამასახლისთაგანი ხარ შენ და შეგშვენის შენ მთავრობა. და ეხლა შენ — ბატონი, და მე—მონა შენი". მაშინვე აცნობეს ლეკებსა და ოსებს, ძლიერ გამხია-

[1] *կայ մաւտ*] կաւաւտ BD. [2] *եթէ* D. [3] *Աղնոյ* D. [4] *Յոյնքն* B. [5] *ընտանիւքն* AB.

მაშინ ფარნავაზ წარგზავნა მონა თჳსი ქუჯის თანა და ჰრქუა: „... არს ჩემ თანა ხოსტაკი[1] დიდძალი, აწ ინებო, რათა[2] მოვიდე შენ თანა და ვიყვნეთ ჩუენ ძმა, და ვიჴმაროთ ჩუენ ხოსტაკი[3] იგი ორთავე, გამოუჩნდეთ ჩუენ მტერ[4] აზონ ერისთავსა[5] და [18—120] სუემან ჩუენმან გუცეს ძლევა და კეთილი". მაშინ განეხარა ქუჯის სახარულითა დიდითა, ჰრქუა: „აღდეგ და მოვედ ჩემ[6] თანა, და ნუ შურობ ხუასტაკსა[7] შენსა, და ხოსტაკითა[8] შენით განგიმრავლნე სპანი შენნი. ვიდრე გამოვჩნდეთ მტერად, აზონისა მაშინ განიხარონ ყოველთა ქართველთა, აწყუედილთა მისგან და მიწყუდეულთა. და ეჰგონებ[9], რომელ ჰრომთა მათგანნიცა გამოგუერთნენ[10], რამეთუ ურიცხუნი აწყუედილ არიან მათგანნიცა აზონისგან". მაშინ ფარნავაზ წარვიდა სიხარულით და, რომელი შეესაძლებელ იყო[11], წარიტანა თანა და დედაცა[12] და დანი მისნი მის თანა. და მივიდა ქუჯის თანა. და ჰრქუა მას ქუჯი: „შენ ხარ შვილი თავთა მათთა ქართლისათა და შენ გმართებს უფლება ჩემი[13]. აწ ... შენ ხარ უფალი ჩუენი და მე ვარ მონა შენი". მაშინ შეიერთნეს, ეზრახნეს ოვსთა და ლეკთა. ხოლო მათ განიხარეს, რამეთუ არა სთნდა ხარკისა[14] მიცემა აზონისა, და გამოჰყევეს[15]

[1] ხუასტაგი B. [2] + მით ხვასტაგითა B. [3] ხუასტაგი B. [4] მტერად B. [5] ერისთავისა B, ევასა M. [6] ჩუენ M. [7] ხუასტაგსა B. [8] ხუასტაგითა B. [9] ვაგონე M. [10] გამოგვეერთნენ B, გამოგჯრთნენ M. [11] + განძისა მისგან B. [12] დედა B, დაედაცა M. [13] ჩუენი B. [14] ხარკისა — M. [15] მოყუეს B.

ձանձրացեալք [1] ի հարկատուբենէն Աղոնի: եւ ժողովեալք ի միասին, ակնի առ նոսա բազումբիւն յոյժ հնծկոց. նոյնպէս ակնի և [2] յեգերայ [3]: Լուաւ զայս Աղոն և ժողովեաց զզաւրս իւր. և հաղար այր՝ հատուածեալ ի զաւրաց նորա, զնաց տո Փառնաւազ, որք էին [ի] Յունաց: Իսկ Աղոն անվատահ եղեալ ի մնացեալ զաւրն, վախեաւ յամուրան [4] կլարճնէոյ: Իսկ Փառնաւազ չոգաւ ի Մցխէթայ [5] և առ [6] զնա և զչորս բերդսըն [7], որ առընթեր, զամենայն [8] վիբս՝ յամի միում: Եւ արձակեաց դեսպանս պռ Անտիոքոս բազում ընծայիւք և խնդրեաց աւգնութիւն ընդդէմ Յունաց, և խոստացաւ ծառայել նմա: Եւ Անտիոքոս ընկալաւ զբանս նորա յաւժարութեամբ, և անուանեաց զնա որդի իւր. և առաքեաց նմա թագ, և հրամայեաց իշխանացն Հայոց աւգնել նմա:

რულდნენ, როგორც გაბეზრებულნი აზონის მოხარკეობისაგან. შეიკრიბნენ ერთად, მოვიდა მათთან მხედრობის დიდი სიმრავლე. მოვიდნენ აგრეთვე ეგ(ე)რ[ის]იდანაც. ესმა ეს აზონს და შეკრიბა თავისი ლაშქარი. ჩამოსცილდა მის ლაშქარს და წავიდა ფარნავაზთან ათასი კაცი, რომლებიც იყვნენ საბერძნეთიდან. ხოლო აზონი ვეღარ მიენდო დანარჩენ ლაშქარს და გაიქცა კლარჯეთის სიმაგრეებში. ხოლო ფარნავაზი წავიდა მცხეთას, აიღო იგი და ოთხი ციხე, რომლებიც მახლობლად იყვნენ, [მერმე კი] — მთელი ქართლი ერთ წელიწადში. გაუგზავნა დესპანები ანტიოქოსს მრავალი საჩუქრით, ითხოვა დახმარება ბერძენთა წინააღმდეგ და აღუთქვა მას მონება. ხოლო ანტიოქოსმა შეიწყნარა მისი სიტყვები გულმოდგინებით და უწოდა მას თავისი შვილი. გაუგზავნა მას გვირგვინი და უბრძანა სომხეთის მთავრებს, რათა დაეხმარონ მას.

[1] ձանձրացեալ D. [2] և — D. [3] յեգերաց D. [4] յամուրն D. [5] Մցխեթայ D. [6] էառ BD. [7] բերդն BD. [8] և զամենայն D.

ოვსნი და ლეკნი, და განიმრავლნეს სპანი ეგრისით. შეკრბეს ურიცხუნი სპანი და მოჰმართეს ა[19—121]ზონს [1]. ხოლო აზონმან მოუწოდა სპათა თჳსთა და შემოკრიბნა. მაშინ ათასი მჴედარი [2] ჰრომთა [3] მათგანი, რომელთა ბოროტი წაჰკიდებოდა აზონისგან, განუდგეს აზონს და მოვიდეს წინაშე ფარნაკაზისა. მაშინ ყოველნი ქართველნი განუდგეს აზონს. ხოლო [5] სპანი, რომელ დარჩეს [6], ვერღარა მიენდო მათ, რამეთუ ყოველთა ზედა [7] ბოროტის მოქმედი იყო. წარვიდა აზონ და მოვიდა კლარჯეთს, და გამაგრდა იგი სიმაგრეთა შინა კლარჯეთისათა. ხოლო მოვიდა ფარნავაზ მცხეთას და დაიპყრნა ოთხნი [8] ციხენი მცხეთისანი. და მასვე წელიწადსა შინა დაიპყრა ყოველი ქართლი თჳნიერ კლარჯეთისა. ამან ფარნავაზ წარავლინნა მოციქულნი წინაშე მეფისა ანტიოქოს ასურასტანისა, და წარსცა ძღუენი დიდძალი, და აღუთქუა მას მსახურება. და ითხოვა მისგან შეწევნა ბერძენთა [9] ზედა. ხოლო ანტიოქოს შეიწყნარა [10] ძღუენი მისი. და უწოდა შვილად თჳსად და წარმოსცა გჳრგჳნი, და უბრძანა ერისთავთა [11] სომხითისათა, რათა შეეწევოდიან [12] ფარნავაზს [13].

[1] აზრის M, აზონსა B. [2] + რჩეული B. [3] ჰრომით M. [5] ხოლო —M. [6] დარჩომილ იყვნეს B. [7] ყოველთა ზედა] —B, ზედა] — M. [8] + იგი B. [9] ბრძენთა M. [10] შეიწყნაროს M. [11] ერთა M. [12] შეეწეოდენ B. [13] ფარნავოზს M.

Իսկ ի գալ միւսոյ ամին սիրանանեայսա Սպան ընդ Յունաց և սպառ ժողով բազմութեան հնծելոց ի վերայ Փառնաւազայ։ Եւ նա կլեսն ժողովեաց. և եկն նմա պատ քաւնտիորդու[1]։ Եւ յառաջաց գան զՍպան ի քաղաք և յերկիրն Սբատահանու, որ յայնժամ սահմանք Բաղաց-Բաղաք, և անդ դիպեցան սիմեանց. և յաղթեցաւ Սպան և սիւնեաւ ի տիգրէն. և հարան զաւրքն Յունաց։ Եւ դնաց Փառնաւազ ի կողմանս Յունաց, և պերեաց զՍնձիանձուրա[2] և գնչեհապիս. և գարձաւ ի Կլարճէթ և առ[3] դնա[4]. և եկն ի Մըցխիթա մնծաւ ուրախութեամբ. և զրահուց յինքն[5] դամենայն գանձն Սպանի և մնծացաւ յոյժ։ Եւ նա նմա յեղերդըն[6] իւր [ի] կնութիւն Աւսաց թագաւորին և զմիւսն՝ Բուջկոսյ. և նա նմա յեղերդըն[7] և [ի] Բիւսնայ[8], միջնածովիչն

Მეორე წლის მოსვლისას შეეყართდა აზონი ბერძნებს, შეკრიბა მხედართა სიმრავლე ფარნავაზზე [გასალაშქრებლად]. მანაც თავისიანები შეკრიბა, მოვიდა ლაშქარი ანტიოქიისგან. მიისწრო აზონს არტანის ქალაქსა და ქვეყანაში, რომელსაც მაშინ ქაჯთა-ქალაქი ეწოდებოდა. იქ შეხვდნენ ერთმანერთს. იძლია აზონი და მოკვდა იმ ადგილს. ამოწყდა ბერძენთა ლაშქარი. წავიდა ფარნავაზი საბერძნეთის მხარეებში, წარტყვენა ანძიანძურა და ელეკა(ის)ი,მობრუნდა კლარჯეთს და აიღო იგი. მოვიდა მცხეთას დიდი სიხარულით. მიისვენება აზონის მთელი განძი და გამდიდრდა ფრიად. მისცა თავისი და ცოლად ოსთა მეფეს და მეორე — ქუჯისს. მისცა მას ეგე(ე)რ[ის]ის წყლიდან და რიონიდან, შუა ზღვიდან დიდ მთამდის, რომლის ქვემოთ არიან ეგერლები და

[1] *քաւնտիորդ* C. [2] *զՍնձիանձուրա* ABCD. [3] *էառ* D. [4] *դայն* D. [5] *յինքն*]—BD. [6] *զդուր* C. [7] *ի Ցեղերդըն* ABCD. [8] *յեղերիանայ* ACD, *յեղերիանա* B.

ხოლო წელსა მეორესა აზონ[1] მოირთნა სპანი საბერძნეთით, განძლიერდა ფრიად და მომართა ფარნავაზს. ხოლო ფარნავაზს[2] განემრავლნეს ქართველნი მჭედარნი ქართლისანი[3]. მოუწოდა მათ, და უჴმო ქუჯის და ოვსთა. და შეკრბეს ესე ყოველნი და მოერთნეს ერისთავნი[4] ანტიოქოზისნი სომხითით. და ესე ყოველნი შეკრიბნა ფარნავაზ და მიეგება ნაქალაქევსა თანა არტანისასა, რომელსა[5] ერქუა მაშინ ქაჯთა-ქალაქი, რომელ არს ჰური. და ეწყვნეს[6] მუნ. და იქმნა ბრძოლა დიდძალი, და მოსწყდეს[7] ორთავეგანნი[8] ურიცხუნი. ხოლო იძლივნეს ბერძენნი ფარნავაზისგან. იელტოდა ბანაკი მათი, და მოკლეს აზონ[9], და ურიცხუნი სპანი მათნი ჴოსრნეს და ტყუე ქმნეს. და წარვიდა ფარნავაზ და მოტყუენა საზღვარი საბერძნეთისა, ანძანძორა[10], და ეკლეციო შემოიქცა, მოვიდა კლარჯეთს და იპყრა[11] კლარჯეთი, და წარმოვიდა მცხეთად სიხარულითა დიდითა. ხოლო სიმდიდრესა ზედა[12] მისსა დაერთო[13] ხუ[ა]სტაკი[14] აზონისცა, და იქმნა სიმდიდრე გარდარეული [20—128]... მაშინ ფარნავაზ მისცა და მისი[15] ოვსთა[16] მეფესა ცო-

[1] აზონამ M. [2] ხოლო ფარნავაზს] — M. [3] ქართლისანი] —M. [4] ერისთავნი] ევანი M. [5] რომელთ M. [6] უწყნეს M. [7] მოსწყჳდეს B. [8] ორგზითვე B. [9] მოჰკლაეს აზონა M. [10] ანძანძორისა B. [11] დაიპყრა B. [12] ზედა] — B. [13] ზედა დაერთო B. [14] ხვასტაგი B. [15] დაჲ თჳსი B. დაა მისი M. [16] ოსთა M.

მწყსა ცხოანი მისნი, ორეულ ნაღდად ყოფა ნეტრეფლად[1] და სიონ. და ანარიცხაჲ ი ჩუამთაჲ: ნა ჩიჩლი ქრისტე ჩიჩლ:

ნა სამანანაჲ ჭოანაჲად კოლმნაყაი იქ და ისყარაყით ის.—კოლმაყით ის ი ქნია, იი ქრისტე ნიდ ქრ ქნორან და ქრისმე[2]. და ქნიკ-ნიდ ჭოანა ი ნაყაქ. და ქნიდ-ნიდ ჭ ჩიდისქნია[3] ისნა ჭისქნია და ჭისაყქნაჲ, იი ჯ ჭარჭარან[4]. და ქჯიდნიდ ჭოანაჲ ი შაისჯოყ, და ნა ნამ ი საკიჩიქმე[5] ისნა ჭნაქნ და ჭაჩიჯ. და ქნისნიქნიდ ჭოანაჲ ი შიჩნქნა, ი ჭაჩიჩნე ისნა[6] ი ქნიქნა კიდ ქნაჲ, იი ჯ ჯაიაქნქ, და ჭაჩიანან. და ქნქნჯნიდ ჭოანაჲ ჯიჩნჯნიქნა, ჲაიქ ნამ ი ნაჲ ისნა ჭაჩიანან, და ჯიაჲაჲ

სონები. უზრუნველი გახდა მტერთაგან, და ქუჯიმ ააშენა ციხე ქუჯი.

დააწესა ფარნავაზმა რვა მსარეთმპყრობელი და ერთი სპასპეტი: ლეხს — ერთი მხრის მთავარი, რომელმაც ააშენა ორი ციხე—შორ[აპ]ანი და დიმოცი; მეორე გაგზავნა კახეთს; მესამეს [მისცა] ბერდაოჯიდან ტფილისამდის და გაჯუნთამდის, რომელიც არის გარდაბანი; მეოთხე გაგზავნა შამშუი[ლ]ტეს და მისცა მას საკურეთიდან ტაშირამდის და აშოცამდის; მეხუთე გაგზავნა წუნდას, ფარავნიდან მდინარე მტკვრის თავამდის, რომელიც არის ჯავახეთი, და არტაჰანამდის, მეექვსე გაგზავნა უნძრხისს და მისცა მას ტაოდან არსიანამდის და ოსტანის თავიდან ზღვამდის, რომე-

[1] ნეტრეფლად C. [2] ქრისმე D. [3] ჩიდისქნია ABD. [4] ჭარჭარან ABCD. [5] საკიჩიქმე D. [6] ისნა AC.

ლად, და მეორე და თჳსი მისცა ქუჯის ცოლად. და მისცა ქუჯის[1] ქუეყანა[2] ეგრისის[3] წყალსა და რიონს შუა, ზღვითგან მთამდე, რომელსა შინა არს ეგრისი და სუანეთი, და დაამტკიცა[4] ერისთავად მუნ. და მან, ქუჯი, აღაშენა ციხე გოჯი.

მაშინ ფარნავაზ... განაწესნა ერისთავნი[5] რვანი და სპასპეტი. ერ[20—12?]თი გაგზავნა მარგუს[6] ერისთავად[7] და მისცა მცირით მთითგან[8], რომელ არს ლიხი, ვიდრე ზღუამდე, რიონს ზემოთ. და ამანვე ფარნავაზ აღაშენნა ორნი ციხენი: შორაპანი და დიმნა. და გაგზავნა მეორე[9] კახეთისა ერისთავად[10], მისცა არაგვითგან ვიდრე ჰერეთამდე. რომელ არს კახეთი[11]. მესამე[12] გაგზავნა ხუნანისა ერისთავად[13], და მისცა ბერდუჯის მდინარითგან ვიდრე ტფილისამდე და გაჩიანთამდის, რომელ არს გარდაბანი[14]. მეოთხე[15] გაგზავნა სამშვლდეს ერისთავად[16], და მისცა სკურეთისა[17] მდინარითგან ვიდრე მთამდე, რომელ არს ტაშირი[18] და აბოცი[19]. მეხუთე[20] გაგზავნა წუნდას, ერისთავად[21], და მისცა ფანავარითგან[22], ვიდრე თავადმდე მტკურისა, რო-

[1] და მეორე დაჲ... ქუჯის] და ერთი დაა მისი მიეცა M. [2] ქუეყანა] — B. [3] ეგრისი M. [4] + იგი B [5] ერისთავნი] ევანი M. [6] მარგუს B. [7] ერისთავად] ევად M. [8] მათგან M. [9] ერთი M. [10] ერისთავად] ევად M. [11] + და კუხეთი B. [12] ერთი M. [13] ერისთავად] ევად M. [14] გარბანი M. [15] ერთი M. [16] ერისთავად] ევად M. [17] სკორეთისა M. [18] ხაშირი M. [19] გოცი M. [20] ერთი M. [21] ერისთავად] ევად M. [22] ფანავარითგან B.

ქსეროს [1] მსხჳლ ი ბიწს, იგი Სამცხჱ და Ჳაფარეთ. და ქალწისიერიჲს თჳალჲსაგან ი ყლორწჴჲნ, თჳალ ნიმ კჳრიანობ მსხჳლს ყბიწს [3]. და ფიცხერიჲს თრმაჴსაც ი ზიცჴაჲნ [4] და ჯიგრ. და ჭაეყენ თჳალ[ებ]ი: ნუ ი ჳიწყებ ნაკლებ და ნუ ი ჳიწყებ ჭრელ და ნჳთაშიდიწჩს ნჳთაჲნი: ნუ ი ბჩს ი ჴნიწჩს ფაიჩაჲნაჲ ი ზიცჴაჲნ, კაზეს კიქსაი:

ნუ ჴარგნეთ აქსარს [5] ნიმან ნაჲნაიჩჲანს ზაიჩაჲ. და ოჴ ენეზიმაჲან [6] ჳიჴნდ, ქი ანაჲთაჲ ჴჲნ ი ჰაი[ქ]მაჴნეთნ: ნუ ითაჲსჴაჲ ფაიჩაჲ ქმუჴიმ ჯიაქ [7] და ნაჲნიჩაჲ ამიჩის კჳქიდანიქჩ: ნუ ითარ ითაჲსჴი მი ჰიბ კანაჲს ჩიბ, და

ლიც არის სამცხე და აჭარა; მეშვიდე გაგზავნა კლარჯეთს და მისცა მას არსიანიდან ზღვამდის, ხოლო მერვე გაუშვა ქუჯ(ა)ეთს და ეგერს. დააღგინა სპასპეტი ერთი ტფილისიდან და არაგ[ვ]იდან ტაოს-კარამდის, რომელიც არის შიგა-ქართლი. ყველასაგან მოდიოდა ხარკი და მორჩილება სამეფოსადმი. მოჰგვარეს ცოლად ფარნავაზს [ქალი] დურწუკისაგან, კოვკასის ტომისაგან.

მოეწყო ქვეყანა სპარსთა სამეფოს მსგავსად. ვერ წინააღუდგნენ ბერძნები, რადგან მოუცლელი იყვნენ რომაელთაგან. შემოზღუდა ფარნავაზმა ქალაქი მცხეთა და ალექსანდრესგან დანგრეული სიმაგრეები. შექმნა ერთი დიდი კერპი თავის სახელზე; იგი თვით არის არმა-

[1] ქსეროს D.[2] მსხჳლ AC. [3] ი ბიწს C. [4] ზიცჴაჲნ C. [5] კაქსარს C. [6] ენეზიმაჲ C. [7] ქაღარს C.

ველ არს ჯავახეთი, და კოლა-არტან. მეექჳსე [1] გაგზავნა ოძრჯის ერისთავად [2] და მისცა ტასის-კარითგან ვიდრე არსიანთამდის, ნოსტის თავითგან ზღუამდის, რომელ არს სამცხე და აჭარა. მეშჳდე [3] გაგზავნა კლარჯეთს [4], მისცა არსიანითგან [5] ზღუამდე, და მერვე — ქუჯის [6]... და ეგრის [7]. ხოლო ერთი [8] დაადგინა სპასპეტად და მისცა ტფილისითგან და არაგვითგან ვიდრე ტასის-კარამდე [9] და ფანავარადმდე [10], რომელ არს შიგა-ქართლი. და ესე სპასპეტი იყო შემდგომადვე [11] [21—130] წინაშე მეფისა მთავრობით [12], განაგებდის ერისთავთა [13] ზედა. ხოლო ამათ ერისთავთა [14] ქუეშე, ადგილთა და ადგილთა, განაჩინნა სპასალარნი და ათასის თავნი, და მათ ყოველთაგან მოვიდოდა [15] ხარკი სამეფო და საერისთავო [16]. და მოიყვანა ცოლი დურძუკელთა, ნათესავი კავკასისი [17]...

ესრეთ განაწესა ესე ყოველი ფარნავაზ მიმსგავსებულად სამეუფოსა სპარსთასა. ვერღარა იძიეს შური ბერძენთა მის [18] ზედა, რამეთუ უცალო იყვნეს ბერძენნი [19] ბრძოლისაგან [20] ჰრომთასა. ამან ფარნავაზ მოზღუდა ქა-

[1] ერთი M. [2] ერისთავად] ევად M. [3] ერთი M. [4] კლარჯეთს] კლარჯეთის ერისთავად B. [5] + ვიდრე Ს. [6] ქუჯის] ქუჯოს ერისთავები M. [7] ეგრისი M, და მერვე... ეგრისს] და ქუჯი იყო ერისთავი ეგრისისა B. [8] ხოლო ერთი] მერვე B. [9] თასის-კარამდე M. [10] ფანავარამდე B. [11] ყოვლადვე B. [12] მთავრობდის B. [13] ერისთავთა] ერისთავთა ყოველთა B. [14] ევათა M. [15] მოვიდა B. [16] საერისთო M. [17] და მოიყვანა ... კავკასისი] — M. [18] მის] ფარნავაზსა B. [19] ბერძენნი] იგინი B. [20] ბრძოლისაგან] უფლისაგან B.

ნა ჩინდი ჱ Ალმაზ. ქჩ ჩ ალაბაჩ ლჩ-
ჩიან Ალმაზ[1] *ქიჯჩნი ქშაიანაჩაზ. ჩ*
ქანიჩნანაც ქალაიჩლჩნი ჩ ქლიჩნი ჩარ-
ჩლიაც[2]*, იი ათჩ ჩჩნიჯჩ ცაიჯშ ლჩიან*
Ალმაზ: ჩიან ჩ ნაიჩნი ამაც ჯი ჩ
ჩაქაიაიჩლჩ ჩიჩლიან, ჩ ქაჩჩიან ჩ
ჩჩნიქ ამ ჩაქაიაიჩიანც ჩიაქაჩიქიან ჩ
იიჩაჩაქიან ჩჩნაიჩ, ჩ ბაიაიცჯი Ან-
ჩიჩქიიჩ აიჩცაც: Ჯაქიჩნი ჩ ქჩაიჩიჩნი
აიჩნჯი ჩ Მცჩნიჩჩაა[3] *ქაქაც, ჩ ქაი-*
ამაიჩ' ჩ Ჯაიაჩაჩჯი, ჩ ქჩიჩიჩ' ჩ Ჟიან-
ჩჩნიან. ჩ ციი აქაიჩ ჩ ამამიანაჩჩი
ამაიჩნი ჩ ჩიაჩჯი ჩ ჯიჯიჩა, ჰიქაიიჩ
ქაიიაიიაც აიჩიაჩაიაც, ჩჩ აიც ჰამიაი ჩ
ჩამიაიაიჩ ჩიაც ჩ აჩიიაიიაც ქიიაი
აიჩიაჩაც, ჩ ციჩჩ აიჩჩი ჩიიაი ჩჩ
აიჩნაც ჩიაც ჩ აჩიიაიიაც ჩიიაი
აიჩიაჩაც, ჩ ციჩჩ აიჩჩი ჩიიაი ჩჩ

ზი, რადგანაც სპარსულად არმაზს ეძახდნენ ფარნავაზს. ის კერპი ალმართა ქართლოსის თავს, რომელსაც აქამომდის არმაზის მთა ეწოდება. ოცდაშვიდი წლის იყო, როდესაც იგი გამეფდა, და სამოცდახუთ წელს იმეფა მშვიდითა და მხიარული ცხოვრებით, და ჰმსახურებდა ანტიოქოს მეფეს. შემოდგომასა და გაზაფხულს ქალაქ მცხეთას იყო, ზაფხულს — ჯავახეთს, ხოლო ზამთარს — გა(ნ)ჩენს. დრო და დრო შედიოდა კლარჯეთსა და ეგრისს, და ზრუნავდა სოფლის სარგებლობისათვის, რადგანაც ის მცოდნე და ბრძენი კაცი იყო. ათასი კაცი, მოსული მასთან აზონისგან, დაანაწილა ქართლის კუთხეებში და უწოდა მათ აზონელნი, და კეთილს უყოფდა მათ. ქართლის მთელი სახლი მსხვერპლს სწირავდა კერპს და ამბობდა: «მადლო-

[1] *Ალაც* ABD. [2] *ჩარჩლიაც* BD. [3] *Მცხიჩჩაა* C.

ლაქი მცხეთა მცკიცედ, და ყოველნი ქალაქნი და ციხენი ქართლისანი, მოოჴრებულნი ალექსანდრესგან, ამან აღაშენა. და მანვე შექმნა კერპი დიდი სახელსა[1] ზედა თჳსსა, ესე[2] არს არმაზი. და ფარნავაზს[3] სპარსულად არმაზ ერქუა. ამართა კერპი იგი არმაზი თავსა ზედა ქართლისასა, და[4] მიერითგან ეწოდა არმაზი კერპისა მისთჳს. და ქმნა სატფურება დიდი კერპისა მისთჳს ალმართებულისა. ოცდაშჳდისა წლისა მეფე იქმნა, სამეოცდახუთ წელ[5] ჴეფობდა ნებიერ[6], და მსახურებდა იგი ანტიოქოსს[7], მეფესა ასურასტანისასა. და ყოველნი დღენი მისნი, რაჲ[8] დაჴდა, მშჳდობით დაყჳნა[9]. აღაშენა და განავსო ქართლი. ხოლო თუენი გაზაფხულის[10] და სთულისა არისანი[11] [21—131] დაყჳნის[12] მცხეთას, სამეუფოსა ქალაქსა[13], და თუენი ზამთრისანი დაყჳნის გაჩიანთა, ხოლო თუენი ზაფხულისანი წუნდას. და ჟამითი-ჟამად მივიდის ეგრისს და კლარჯეთს, და მოიკითხნის[14] მეგრელნი და კლარჯნი, და განაგის ყოველი საქმე დაშლილი. ხოლო იგი ჰრომნი, ათასნი მჴედარნი, რომელნი აზონისგან მოერთნეს ფარნავაზს, რომელი ზემოთ ვაჴსენეთ, იგინი განყჳნა ჴევთა და ჭუეყანათა შინა. იპყრნა იგინი კეთილად, რამეთუ ბრძოლასა მას აზონისსა მჴნედ იყუნეს, და უწოდა მათ სახელად აზნაურნი. და

[1] სახლისა M. [2] ესევე B. [3] ფარნავაზ M. [4] და] რომელსა B. [5] წელს B. [6] ნებიერად B. [7] ანტიოჭოს M. [8] რაა M. [9] დაყჳნა] — M. [10] გაზაფხულისანი B. [11] არსნი M. [12] დაყჳნეს M. [13] ქალაქსა] — B. [14] მოიკითხნეს M.

ჴსენეს, և ասէին. «Դոհուբիჩն յուսոյն մերոյ, ոլ եղև մեզ թագաւոր յազգէն Բարբարոսաց, նախանձոյն մերոյ»:

Եւ եղև որդի փառնաւազայ, և կոչեցաց զանուն նորա Սայուրմակ. եւ էր փառնաւազ առաջին[1] թագաւոր յազգէն Բարբարոսաց. սա եհաս հրամանն ամենայն հրէիցն խաւսել ձկնուն վրայ. և արար դիր լեզուին վրայ. և մնաւս, և[2] թագեցաւ առաջի կաց իւրոց Աբռազայ:

Եւ թագաւորեաց որդի նորա ի նմին աւուրս: Եւ խորհեցան իշխանքն վրայ սպանանել զՍայուրմակ, ոլ մի ծառայեացն աղախին իւրեանց[3], այլ աւուրն՝ որ ոք ամբառնայ զդէմս իւր: Եւ լմնայաւ Սայուրմակ. և առեալ զմայրն, գնաց ի Դաւրձուիչէթ առ

ձա ჩვენს სასოს, რადგანაც გვეძნა ჩვენ მეფე, ჩვენი წინაპრის ქართლოსის ტომისაგან».

ფარნავაზს ეყოლა შვილი და უწოდა მას სახელად საურმაკი. ქართლოსის ნათესავთაგან პირველი მეფე იყო ფარნავაზი. მან უბრძანა მთელ ქვეყანას, რომ ელაპარაკათ ქართველთა ენაზე, და შეუქმნა წიგნი (=წერილი, ასო) ქართულ ენას. მოკვდა და დაეფლა თავისი კერპის არმაზის წინაშე.

გამეფდა მისი შვილი იმავე წელს. განიზრახეს ქართლის მთავრებმა საურმაკის მოკვლა, რათა არ ჰმსახურონ თავიანთ გვარებს, არამედ უცხოს, რომელიც კი წამოყოფდა თავს. შეიტყო საურმაკმა, აიყვანა თავისი დედა და წავიდა დურძუკეთს თავისი დედის ძმებთან.

[1] *კაცაჲნն* ABD. [2] *և*] — AD. [3] *իւրոց* D.

რადგან[1] წარვიდა ალექსანდრე, არღარა ჰამდეს კაცსა, თჳნიერ რომელ შესწირიან კერპსა მსხუერპლად. იყო განსუენება და სიხარული ყოველსა ქართლსა ზედა მეფობისათჳს ფარნავაზისა[2], და იტყოდეს ამას ყოველნი: „ვჰმადლობთ სუესა[3] ჩუენსა, რამეთუ მოგუეცა[4] ჩუენ მეფე ნათესავთაგან[5] მანათა ჩუენთასა“...

ესუა ძე და უწოდა[6] საურმაგ. და ესე ფარნავაზ იყო პირველი მეფე ქართლსა შინა ქართლოსისა[7] ნათესავთაგანი. ამან განა[22—132]ვრცო ენა ქართლისა[8], და არღარა იზრახებოდა სხუა ენა ქართლსა შინა თჳნიერ ქართლისა[9]. და ამან შექმნა მწიგნობრობა ქართული. და მოკუდა ფარნავაზ, და დაჰფლეს[10] წინაშე არმაზისა კერპისა.

და ამის წილ მეფე იქმნა ძე მისი საურმაგ. მას ჟამსა შინა ზრახეა ყუეს ერისთავთა[11] ქართლისათა და თქუეს: „არა კეთილ არს ჩუენდა, რათამცა ვჰმსახურებდეთ ნათესავსა ჩუენსა, არამედ ვყოთ[12] ერთად და მოვკლათ ჩუენ საურმაგ[13], და ვიყვნეთ ჩუენ თავისუფალ, ვითარცა ვიყუენით პირველ, და მივსცემდეთ ხარკსა, ვინცა ვინ გამოჩნდეს მძლე...“ განამტკიცეს განზრახვა[14] და მოკლეს საურმაგისი[15]. ხოლო იგრძნა საურმაგ და წარვიდა[16] ფარულად

[1] რადგან] არადგან. [2] ფარნავაზისა M. [3] სუესა] სპასა M. [4] მოგუცა M. [5] ნათესავისაჳან B. [6] + სახელი B. [7] ქართლოსისსა M. [8] ქართული B. [9] ქართულისა B. [10] + იგი B. [11] ერისთავთა] ევათა M. [12] ვიყოთ BM. [13] სურმაგ M. [14] + ესე B. [15] მოკლა საურმგისი M. [16] და წარვიდა] წარელიდა B.

სჳრდა ძალი ჱრეჯ: ჩუკ ადჱნაჲჭკჲ კოჩჳნჲალ ღაჲრჲ ჯოქან ად ნა ალან ჱრალთანაჲ ნაჲრ ნიერა: ჱა კოჩჳალ ად ჩჳნ ქჲან ქჲაალაჲ ჩადალჲრ ჯაღჲნაჲრჩჲნ. ა ჯოღალ ა ალჩჲნაჲ ერქჲრჩჲნ ქჲჱრჲნჩჲალ. ა ალალაქჲალ ქჩჳნალჲნ ჩჲნ, ა ალანჲ ჩჩჩოლ ქჯანჲალან. ა ალ-ბაჲაკ ღადჩნაჲჩჲნ, ა ნიჲალალაჲაკ ქჩჩრაჲნ. ა ად ქრადმაჲნალ კოლჩალალ ალჲქჩნ ნაალაჲრალჩნ ა ბნალქნაკ ჩ Mბრიქჲბ[1] *ოლ ჩ U[ი]ანქბ. ა ჩ ალაჲანქ*[2] *ალალ ნახალალაბ' ნაჲალთალბრალ კოჩნქოლ: Uა ალალ ალათქნბ[ა] ჯოღ Uჯჩნჩნაკ ა ღადანაკ ჩ ქნალბჲაკ Mჲნქნბაკ*[3]*: ა ად ქრალჲალაკ ღჩნალალ ჩადალანჩ ჩქჯანჩ ჩჲნ ჩ ქნალბჲნ, ალალჩქნ ალქალ. ა ბნალ ნაძა ნქრალ. ღმნნ ა Mბრალაკ' ძალრაბნალრქალაკ ქნაჩ ჩჲნ*

ხოლო აზონელებად წოდებული ლაშქარი გაემართა მასთან მამამისის სიკეთის გამო. მოუწოდა დასახმარებლად ოსთა მეფეს, გაემართა და დაეუფლა იმ ქვეყანას ადვილად. ამოწყვიტა თავისი მტრები; ზოგს მიუტევა დანაშაული. გაადიდა აზონელები და დაამდაბლა ქართველნი. მოიყვანა კოკაისოსის გამრავლებული ტომის ნახევარი და დაასახლა მთიულეთს, რომელიც არის სვანეთი. ამათგან შექმნა ნახარარები (=ერისთავები), რომელთაც მისანდონი უწოდა. ამან შექმნა ოთხი გამოსახულება აინინასი და დადანასი მცხეთის გზაზე. მოიყვანა ცოლად პარტავის მთავრის ასული, ტომით სპარსი. [ამან] უშვა მას ორი ქალი. ერთი მისცა მირვა[ნ]ს, თავისი სპარსელი ცოლის დედის დისწულს, და უწოდა თავისი შვილი, ხოლო მეორე მისცა ქუ-

[1] Mბრიქბ ABCD. [2] ჩ ალალ] ალალ ABC. [3] Mჲნქნბაკ C.

და ივლტოდა. წარიტანა თანა დედა მისი[1]. მივიდა ქუეყანასა[2] დურძუკთასა[3], დედის ძმათა მისთა თანა. მაშინ ჴჰრომთა იგი აზნაურნი წარვიდეს და მივიდეს დურძუკეთსვე[4] და ჰრქუეს საურმაგს[5]: „დიდი კეთილი დგას ჩუენ ზედა[6] მამისა შენისა, ამისთჳს ვართ ჩუენ მტკიცე[7] ერთგულებასა შენსა“. მაშინ საურმაგ ეზრახა ოვსთა მეფესა, მამისა დისწულსა მისსა[8], და ითხოვა შეწევნა[9]... და საურმაგ... წარმოემართა ქართველთა ზე[23—133]და.., და დაიპყრა ქართლი და მოსრნა განდგომილნი მისნი[10]. და რომელთამე შეუნდო, ხოლო დაამდაბლნა ქართლოსიანნი[11] და წარჩინებულ ყუნა აზნაურნი... მაშინ ამან საურმაგ წარმოიყვანნა იგინი, ყოველთა კავკასიის ნათესავთა ნახევარნი, და რომელნიმე[12] მათგანნი წარჩინებულ ყუნა და სხუანი დასხნა მთიულეთს[13] დიდოეთითგან ვიდრე ეგრისამდე, რომელ არს სუანეთი. და ესენი დაიპყრნა მისანდობელად თჳსად, დიდებულნი[14]. და დაჯდა საურმაგ მცხეთას მეფედ... და მან შექმნა ორნი კერპნი — აინინა და დანანა[15] — და ამართნა გზასა ზედა მცხეთისასა... და მოიყვანა ცოლი სპარსი, ასული ბარდაველის[16] ერისთჳსა[17]. და ესხნეს მის თანა ორნი ასულნი, და არა ესუა ძე. მაშინ მოიყვანა[18] სპარსეთით შვილი ნებროთისა ნათესავითგან[19] ცოლისა მისისა, დედის

[1] მისი] თჳსი B. [2] ქუეყანასა] — M. [3] ურძუკთას M. [4] ურძუკეთსვე M, დურძუკეთსავე B. [5] სარმაგს M. [6] ჩუენ ზედა] — M. [7] მტკიცე] — M. [8] მისსა] თჳსსა B. [9] ითხოვა შეწევნა] შეწერია M. [10] მისნი] თჳსნი B. [11] ქართლოსანნი M. [12] რომელნი M. [13] დასხნა მთიულეთს] მიითვალეს M. [14] დედულნი B. [15] დანა M. [16] ბარდაელისი M. [17] ერისთავისა] ევისა M. [18] მოიყუანნა M. [19] ნათესავისაგან B.

პარსკჱს, და ანუჱანჱაყ იეղს ქჲր, და [ղ]მჩჱան ևա იეղჲაყ ჩიჲჟჱს, იე ჴր հաւրաքևաորչს ქჲր: Եւ Սաკჲրմაჱს[1] վկჲցჱაქ ամս քաղաქմս՝ մնռաւ:

Եւ թագաւորեաց Մրւան ჲ տեղჲ նորա, այր խմաւտն և քաջ և անձամբ պղտեցիկ: Իսկ Դուբդուվկեցիքն[2] մոռացեալ զուխտն՝ եկին ჲ դուրս, և մխաբանեցան ընդ Ջարճաքս՝[3] ընդ ընտ-վկիչսն կռվկաւոս, և դներցին զկախէթ[4] և զհաղպէն: Յայնժամ Մրւան ժողովեաց զհաւատարիմս ქჲր՝ գնձեալ և գհետևակ[5], և գնաց ჲ վերայ Դուբդվկեցոյ. և եղև մարտ սաստիկ, և պարտեցան Դուբդուվկքն[6] և հարան. և Ամուտ Մրւան յերկիրն, և առ[7] զԴուբդձուվկ[8] և զՃարճաքս[9], և զդուռն կրապղնն, որ կայր անդ Դարբաջ[10]. և

[1] *Սաուրմակն* C. [2] *Դուբդուվկեցիքն* D. [3] *Ջարճաքն* BD. [4] *զկաթիթ* BD. [5] *գհետևակ* C. [6] *Դուբդվկունքն* A, *Դուբդվկունքն* BD. [7] *Էառ* BD. [8] *զԴուբդուվկ* C. [9] *զՃարճար* C. [10] *անդ Դարբաջայ*] *անդաւար Բալայ* BD.

ჯის შვილს, რომელიც იყო მამამისის დისწული. იცოცხლა საურმაკმა მრავალი წელი და მოკვდა.

გამეფდა მის ადგილს მირვანი, კაცი მძლე და ბრძენი და პირად მშვენიერი. დურძუკელებმა დაივიწყეს აღთქმა, გამოვიდნენ და შეუერთდნენ ჩართალ[ელ]ებს, კოკასის მკვიდრთ, და წარტყვენეს კახეთი და ბაზალეთი. მაშინ მირვანმა შეკრიბა თავისი მისანდონი, მხედარი და ქვეითი, და გაემართა დურწ[უკ[ებ]ზე. იქმნა ბრძოლა სასტიკი, იძლივნენ დურწუკნი და დაეცნენ. შევიდა მირვანი იმ ქვეყანაში და აიღო დურძუკ[ეთ]ი, ჭართალი და კარი ქვიტკირისა, რომელიც იქ იყო — დარბაზლა. და სიხარულით მოვიდა მცხეთას. მო-

დისწული, და დაიჭირა იგი შვი[23—134]ლად, რომელსა ერქუა სახელი მირვან, და მისცა ასული მისი ცოლად... და ერთი ასული მისცა ძესა ქოჯის[ს]ა[1], შამის დისწულსა მისსა[2]. მეფობდა საურმაგ ბედნიერად მრავალთა წელთა და მოკუდა...

და მეფე იქმნა მის წილ შვილი[3] მისი მირვან. ესე მირვან იყო ტანითა სრული, შუენიერი, ძლიერი, მჭვნე[4] და ქველი. ამისსა მეფობასა დურძუკთა[5] დაივიწყეს[6] სიყუარული[7] ფარნავაზისი და საურმაგისი, და გარდამოვიდეს დურძუკეთს[8] მყოფნი და გაერთნეს[9] თანა ჭართალეთსა[10] მსხდომნი კავკასიანნი[11]. მოტყუენეს კახეთი და ბაზალეთი. მაშინ მირვან[12] მეფემან... შემოკრიბნა ყოველნი სპანი, მჭედარნი და ქუეითი[13], და ყოველნი კავკასიანნი იყუნეს სარწმუნოდ მორჩილებასა მირვანისსა[14]... წარემართა დურძუკეთს[15]... [24—135] იქმნა მათ შორის ბრძოლა ძლიერი.., მოსწყდა ორგნითვე ურიცხუ; ხოლო[16] იძლივნეს დურძუკნი[17] და ივლტოდეს. მიუდგეს უკანა ქართველნი, მოსრნეს და ტყუე ქმნეს. და შევიდა[18] მირვან[19] დურძუკეთს, და

[1] *ქუჯისასა* B. [2] *მამისა დისწულისა მისისა* M. [3] *შვილობილი* B. [4] *მკნე*] — M. [5] *და ურძუკთა* M. [6] *და დაიწყეს* M. [7] *სიყუარულითა* M. [8] *ურძუკეთს* M. [9] *გააერთნეს* M. [10] *ჭართათჳს* M. [11] *კავკასანნი* M. [12] *მირიან* M. [13] *+მკედარი და სპანი და ქუეითი* M. [14] *მირიანისსა* M. *ზედა მირვანისასა* B. [15] *და ურძუკეთს* M. [16] + *უკანასკნელ* B. [17] *დრკუნი* M. [18] *შევიდეს* M. [19] *მირიან* M.

სჴვა ალრაჴიცამდ ჲ Ოყსჴე: ესე მსჴალ Ასარ-ხად[1] ბაგაოსეს Ასარ-ხეთ ჲ ბარსჴნის, ჲ [ბაგაოსეს]აგან ჲ Հայք Սբրակ. ჲ სად Ოբანი[2] ჲდჲსად ჲლ ორჲსჴს ჴარჲლაჴაყ. ჲ მსჴალ Ოբანი

ესე [ბაგაოსეს]აგან ორჲს[3] ჲლ ფარ-ნაჴჟომ. ორ[4] ჴჩნაად ჲდჲრჲს [ჲ]ატჴნ, ჲ ყანჴნაად ფაასჴლ ჲ [ჲ]ადჴნ[5]. ჲ ჴჩნაად ჯაჭად ჲ ყაყჴლ[6] ჩჴნჴჲჴად. ესე ყად აჲაორჲს მსბაოსად ჯჲბაჲს ჭარაყაჭჴნ, ჲ ჴჩნაად ნიგად ასჴჲ, ორ ალჲ. ასჩ Ოორჲაყ, ჲ ჴჲჴნ თაჲნ ჴჲრაყჴჲ

ესე ჩარჴაგან ჴჲრჲ ჲ ყანდრაგჴნ ჲ ჴაჲრაყაყ Հայոց ალჯაყჴ, ჴჲ თა-ყჴ ნიგად ჲდჲრჲს[6] ჲლ ბაგაოსეს. ჴჲ

კვდა ასურ[ასტანელ]თა და ბაბელონის მეფე ანტიოქოსი და გამეფდა სომხეთს არბაკი. მისცა მირვანმა თავისი ქალი ვარბაკის შვილს. და მოკვდა მირვანი.

გამეფდა მისი შვილი ფარნაჯომი, რომელმაც ააშენა ციხე ზადენი; აღმართა კერპი ზადენს. და ააშენა ქალაქი კახეთს — ნეკრესი. ამის შემდეგ განადიდა სპარსთა სჯულის მოგვები და აუშენა მათ ადგილი, რომელსაც ეხლა მოგ[უ]თა ჰქვია. დადგეს ცეცხლის სახლი.

განრისხდნენ ქართველები და სთხოვეს ვარბაკს, სომეხთა მეფეს, რომ მიეცა მათთვის მეფედ თავისი შვილი, რადგა-

[1] *Անդիոքոս* BC. [2] *Մրուան* B. [3] *որիչին* C. [4] *որն* A. [5] *յԱչին* ABCD. [6] *դորչին* C.

მოაოჯრა დურძუკეთი და ქართალი[1], და შეაბნა კარნი ქვითკირითა[2] სახელად[3] დარუბალა. და დაჯდა მირვან[4] მცხეთას ნებიერად, უშიშად... და ჰხსახურებდა იგი მეფესა ასურასტანელთასა. ამის ზე მიიცვალა[5] ანტიოქის ხეფობა ბაბილონს. და მას ჟამსა შინა მეფე იქმნა სომხითს, რომელსა ერქუა არბაკ[6]. ეზრახა (!) მირიან არბაკს[7] და მისცა ასული თჳსი ძესა არშაკისსა, არშაკს[8]. და მოკუდა მირვან[4].

და მეფე იქმნა მის წილ ძე მისი ფარნაჯომ. ამან უმატა[9] ყოველთა ციხე-ქალაქთა შენება. და ამან აღაშენა ციხე ზად[24—136]ენი და შექმნა კერპი, სახელით ზადენ, და ამართა ზადენს. და იწყო შენებად კახეთს ქალაქსა ნელქარისასა, რომელ არს ნეკრესი. ამისა შემდგომად შეიყუარა სჯული სპარსთა, — ცეცხლისა[10] მსახურება. მოიყვანნა[11] სპარსეთით ცეცხლისა[12] მსახურნი და მოგუნი, ღა დასხნა[13] იგინი[14] ადგილსა მას, რომელსა აწ ჰქჳან მოგუთა.

ამისთჳს მოიძულვეს იგი მკჳდრთა ქართლისათა... მაშინ შეითქუნეს ერისთავნი[15] ქართლისანი უბრავლესნი, და წარავლინეს მოციქული წინაშე სომეხთა მეფისა და ჰრქუეს: „მეფე ჩუენი გარდაჴდა სჯულსა მამათა ჩუენთასა, არღარა ჰმსახურებს[16] ღმერთთა, მპყრობელთა ქართლისათა, და შემოიღო[17]

[1] ჭართლი M. [2] ქჳტკირითა M. [3] სახელად] და ეწოდა სახელად B. [4] მირიან M. [5] მიიცუალა M. [6] არშაკს B. [7] არშაკს B. [8] და მისცა ასული... არშაკს]—M. [9] უმეტა M. [10] ცეცხლის M. [11] მოიყვანეს M. [12] ცეცხლის M. [13] დასხნეს B. [14] იგინი] იგინი მცხეთას B. [15] ერისთავნი] ევანი M. [16] მსახურებდეს M. [17] შემოიღეს M.

«Ძმე[1] ჩუჩაეორნი, ასმნი, ფალიფიქ სქმ, და მიიგეთ ქუეყანაი მიეც ქალდეველ, და ფაშენ ქუაყრნეც ქეიანნი»: Და ჩუჩაეორნი Ქაყიე იალფაეჩმიმ დაიბიეყ ეუქსაფანნი: Და ქიაე ჩაინაჟიმ, და ქაბ ქაეი ქ ჩაიბიქ, და იაიაქ ქიაეც[2] ძიეიქაყ[2], და ეც ენიექმ ჩუჩაეორნი Ქაყიე: Და ქაიეიქჩე Ქაყიეც და ქიაეი ძიეიქნაი ქაიაი ჩაინაჟიმ ენიე ჩაინაჟიმ ქ ჩაიაიი Ბაეიეყ, და ეაჩან ქნაი. და ქიაიიქაც ეჩიეიც ნიიეა ქ ეაჩაი: Და ჩუჩაეიიეყეყ ქიეყ ქიიეიეაქ[3] იიეჩ[3], იც აანქჩ ქიი ეჩიეაი[4] Ჩიეანაყ[5]. და აჟიეიქყაც[6] ჩუჩაეიიეიჩნ ნიიეა. და ჩჩნიაეყ აანიეიი ჩიეჩიაა, და აანიეყეყ ეიიეიჩიაჩნ Ჟიაეიანჩნ[7]' ჩიეიაჩნ Ბიაჩნაეყიეყ. და ეყეიჩი აჟიეიიეიანიჩ ქიცეაც[8] ანიაი

Და ჩუჩაეიიეაც Ეიეაიქ, იეჩჩ ნიიეა, ჩ ქიიეყ Ქიეყ აია ქიქიაა: Ბაი-

ნაც «ჩვენი მეფე სპარსი გახდა და დაივიწყა თავის დედათა სარწმუნოება და ჰმსახურებს მაგეულ სჯულსო». სომეხთა მეფემ სიბარულით დააბრუნა დესპანები. ესმა ფარნავაზომს, მოიყვანა ჯარი სპარსეთიდან და, საიდანაც კი შეეძლო, შემოიკრიბა და გავიდა სომეხთა მეფის წინააღმდეგ. ხოლო ვარბაკესი სომხებითა და ქართველებით შეებრძოლა ფარნავაზომს ტაშირის მხარეში, მოკლა ის და ამოწყვიტა მისი ჯარი სრულიად. გაუმეფა ქართველებს თავისი შვილი არბაკი, რომელსაც ჰყავდა ცოლად მირვანის ასული. წარემართა მისი მეფობა: ააშენა მრავალი სიმაგრე და გაამაგრა ჯავახეთის ზღუდე, წუნდელთა ქალაქისა. და ესრე წარმართებული ცხოვრობდა და მოკვდა.

იმეფა ქართლს მისმა შვილმა არტაგმა ორი წელიწადი. ამის დროს მოვიდ-

[1] ქე ძმე] ქძიე C. [2] ძიეიქაყ D. [3] ეიეიქჩე C. [4] ეჩიეაი Ä. [5] Ჩიეანაყ AB, Ჩიეანაყ C. [6] აჟიეიქყაც C.

სჯული მამული[1] და დაუტევა სჯული დედული[2]. აწ არღარა ღირს არს იგი მეფედ ჩუენდა, მოგუეც ძე შენი არბაკ[3], რომელსა უზის ცოლად ნათესავი ფარნავაზიანთა მეფეთა ჩუენთა... მაშინ სთნდა სომეხთა მეფესა განზრახვა ესე. გაგზავნა მოციქული მათი პასუხითა კეთილითა... [25—137] მაშინ სომეხთა მეფე ყოვლითა ძალითა მისითა წარმოემართა ქართლს. ხოლო ფარნავაზომ მეფემან მოუწოდა სპარსთა. და მოიყვანნა სპარსნი ძლიერნი და რომელნიმე დარჩომოდეს, შემოკრიბნა ქართველნიცა. ხოლო ერისთავნი[4] ქართლისანი[5] მიეგებნეს სომეხთა მეფესა ტაშირს. და მუნ შეკრბა სიმრავლე სომეხთა და ქართველთა. ხოლო ფარნავაზომ მიეგება მუნვე ტაშირს. იქმნა მათ შორის ბრძოლა ძლიერი, მოსწყდა ორთაგანვე[6] ურიცხვ... და მოსრეს სპა[7] მისი... ხოლო სომეხთა მეფემან მოსცა ძე მისი არბაკ[8], და იპყრა ყოველი ქართლი და მეფობდა ნებიერად, და უბატა ყოველთა სიმა[25—138]გრეთა ქართლისათა და უმეტეს მომტკიცნა ზღუდენი ჯავახეთს[9], ქალაქსა წუნდას. მოკუდა არბაკ[3].

და მეფე იქმნა ძე მისი[10] არტაგ, და ორ წელ ოდენ მეფობდა. და მეორესა წელსა მეფობისა მისისასა მოვიდეს ერისთავნი[11] სპარსთანი სპითა დი-

[1] დედული M. [2] და დაუტევა სჯული დედული]—M. [3] არშაკ M. [4] ერისთავნი] ევანი M. [5] + განდგომილნი B. [6] ორგნითვე B. [7] სპაა M. [8] არშაკ B. [9] ჯავახეთს M. [10] ძე მისი] — M. [11] ერისთავნი] ევათნი M.

ესრეთ სიტყვა ნიკრის ფარნაჯომისაჲ. და ოჴ ყოველ ერისთავთა ქართლისათა, მაშინ ამბორყოფილ ჰქონდეს, მაშინ და ცხოველ

*ჴედრეს ასრეთ ფარნაჯომს: ვითარ ჴედავ ცხოველ ვიყო, ანუ ვითარ ვიცხოვრო, ანუ ვითარ ვიხილო ნათელი ესე, ანუ ვითარ ვიხილო ცხოველი ესე, ანუ ვითარ ვიხილო ცხოველი ესე, ანუ ვითარ ვიხილო ცხოველ

ეր ոչ կամէին զաւատալ աղուէ քրիստոսութիւնն, այլ պիտանաւորութիւնն միայն. այլ և նա սպանաւ ի նմին պատերազմի[1], որում անուն էր Բարքամ: Եւ կին նորա, դուստր[2] Բարտոնի, յոլով՝ դնայ ի Հայս և ծնաւ որդի, և կոչեաց դնա Ադրի[կ]: Իսկ Մրեան[3] մնայ ի վիրս, մինչեայ ամենայն աշխարհն, ըստ[4] քրիստոսականն դանդնայ զամբարշտին ի դրնայս, և երկամաւ արտաքս բերեալ յանաւրէկ անդնացն: Եւ ի Շահրաւոյ[4] հանեալ զկինն Բարտոնի՝ կին արար դնա, որ էր դուստր նոյն Աբրակունեայց: Եւ ծնաւ ի նմանէ[5] որդի, և կոչեաց դնա Աբրակ: Եւ կենդալ Մրեան[6] ամս սակաւ՝ մնաւ և քրիստոնեայ որդի նորա Աբրակ:

უნდოდათ უცხო გვარის მეფობა, თუ არა მხოლოდ ფარნავაზიანთა. მაგრამ ისიც, რომელსაც ქართამ ერქვა, მოიკლა იმავე ბრძოლაში. ხოლო მისი ცოლი, ბარტონის ასული, ფეხმძიმე იყო და წავიდა სომხეთს, შვა ვაჟიშვილი და უწოდა მას ადრი[კ]ი. ხოლო მირვანი შევიდა ქართლს, დაეუფლა მთელ ქვეყანას; მძლავრობით დაიმორჩილა ციხეებში გამაგრებულები და ფიცით გამოიყვანა შეუვალი ადგილებიდან. შემდგომ გამოიყვანა ბარტონის ცოლი, ცოლად აიყვანა ის, რომელიც იმავე არბაკუნიანთა ასული იყო. ეყოლა მისგან ვაჟი და უწოდა მას არბაკი. იცოცხლა მირვანმა ცოტა ხანი (=წლები) და მოკვდა. გამეფდა მისი შვილი არბაკი.

[1] *պատերազմին* C. [2] *դուստր* D. [3] *Մրեան* BD. [4] *ի Շահրաւոյ* D. [5] *ի նմանէ*]—BD. [6] *Մրեան* BCD.

ბულნი[1], წარვიდეს[2] და ბიერთნეს მირვანს[3]. ხოლო მეფემან ბარტომ შეიკრიბნა ყოველნი მყოფნი ქართველნი[4] და მოირთო ძალი სომხითით. დ[27—140]ა მოეგება იგი ხუნანს. და იპყრა ზურგად ქალაქი[5] ხუნანი. და მივიდა[6] მირვან[7] და დადგა მდინარესა ბერდუჯისასა. იწყეს ბრძოლად... თუესა ერთსა.., და იძლივნეს სომეხნი და ქართველნი. და მოკლეს ბარტომ, მეფე ქართველთა. ხოლო ამას ბარტომს[8] არა ესუა ძე, არამედ ასული ერთი. და სიცოცხლესავე მისსა მოეყვანა ეგრისით ძისწული ქუჯისი, სახელით ქართამ, რომელსა შესდგებოდა ფარნავაზიანობა, ფარნავაზის დის[9] ქუჯის ცოლისაგან და დედისა მის[27—141]ისა, საურმაგის ასულისა ქუჯის ძის ცოლისაგან[10]... მიეცა[11] ასული მისი[12] ცოლად ბარტამ[13] მეფისა[14] და აღზრდა შეილად. და ესე ქართველთა სათნოებისათჳს ექმნა ბარტამს, რამეთუ ქართველთა დიდი სათნოება აქუნდა ფარნავაზიანთა [მი]მართ. და არა ნებებოდა სხჳსა ნათესავისა მეფობა, რომელსამცა არა შესდგმოდა ფარნავაზიანობა. ესე ქართამ[15]... მასვე წყობასა მოიკლა ბარტამის თანა[16]. ხოლო ცოლი მისი, ასული ბარტამისი[17], ჳძლები დარჩა; ივლტოდა და წარვიდა სომხითს, და მუნ შვა ყრმა და უწოდა სახელად ადრეკი[18], და იზარდებოდა მუნ. ხოლო ვითარ

[1] წარჩინებულთაგანნი B. [2] წარმოვიდეს M. [3] მირიანს M. [4] მყოფნი ქართველნი] სპანი ქართლისანი B. [5] ქალაქი] ქართლი M. [6] მოვიდა M. [7] მირიან M. [8] + მეფესა B [9] ფარნავაზის დის] ფარნავაზისი და M. [10] საურმაგისაგან ასულისაგან ქუჯის ცოლისა M. [11] მიეცა] — M. [12] მისი] — B. [13] ბარტომ M. [14] მეფესა B. [15] ქართამ] ქართულთა Mi. [16] ბარტომისთა M. [17] ბარტემისი M. [18] უწოდეს სახელი ადერკი B.

Իսկ Աղբիկ անհալ ի Հայս՝ եղև այր անձնեալ, և աւրսալկ ի պատերազմունս գտեալ՝ որ ընդ Հայս և ընդ Աւսրիս, կռուորեալ ի հոգանէ յոյլ մեմբևելիզ։ Սա առեալ զղաւրս Հայոց՝ մաղտաւ ընդ Աբրահայ յերկիրն Բահլաց[1], որ է Ծաղկաց. և աւր մի ոչխարն կռուհալ սուսերաւք՝ խորտակեցին զնա. և ոչ ոք գարձոյց ի նոցանէ թիկունս եւ հանդիման զդիմիցն, և ի վաղիւն կռուհեցան երկաթիակուռ մանահաւք, իբրև զուառնս գարնանց՝ որ բախին ի միմեանս[2]։ Ապա առեալ զաղեղունս՝ հետամուխ եղեն առ միմեանս. և հնար Աղբիկ հետիւ զքանջս Աբրահայ՝ եղեբաւր մաւր իւրոյ, և սպան զնա. և գարձան վերըք ի փա-

ხოლო ადრიკი აღიზარდა სომხეთში. იყო კაცი წარმოსადეგი, და მარჯვე აღმოჩნდა ბრძოლებში, რომლებიც სომხებსა და ასურებს [შორის მოხდა], ამოეწყვიტა ამათი მრავალი ბუმბერაზი. ამან აიყვანა სომეხთა ლაშქარი, შეებრძოლა არბაკს თრიალ[ელ]თა ქვეყანაში, რომელიცაა წალკ[ელ]თა. მთელი დღე იბრძოლეს სმლებით და შემუსრეს ისინი, და არავინ მათგანმა შეაქცია ზურგი. მოისვენეს ღამე და დილით იბრძოლეს რკინის ნაჭედი კომბლებით, როგორც მჭედელთა უროებით, რომლებსაც სცემენ გრდემლზე; არც ერთი მიიქცნენ ერთმანეთისაგან. მერმე აიღეს მშვილდები, სტყორცეს ერთმანეთს ისრები, და მოარტყა ადრიკმა ისარი მკერდში არბაკს, თავის დედის ძმას, და

[1] Բահլաց BD. [2] ի միմեանս C, ի միմեացն A.

ბოკლა მირვანმან ბარტამი[1], და[2] შემოვიდა მირვან[3] ქართლად, და რომელნიმე დაბრუნებულ იყვნეს ერისთავნი[4] ქართლისანი ციხეთა და სიმაგრეთა შინა, მისცა მათ ფიცი და აღთქუმა და მოიყვანნა ყოველნი და მძლავრებითა გამოიყვანა ცოლი ბარტომისი[5] სამშჳლდითა[6] და წეროთო ცოლად, რომელი შვილი იყო არბაკუნიანთავე[7]. ჯდა მცხეთას და ნებიერად მეფობდა მცირედ[8] ჟამ[ად]—142]ს, და მოკუდა. და დაჯდა მის წილ ძე მისი არბაკ. ესე არბაკ[9] მეფე იყო[10] დედით არბაკუნიანი[11] და მამით ნებროთიანი... იყო ესე ძლიერი ძალითა, დიდი და გოლიათი.

ხოლო ესე ადრეკი[12]... აღზარდეს[13] სომხითს. და იყო კაცი ასაკით შუენიერი, ტანით დიდი და გოლიათი, მრავალგზის გამოცდილ იყო ბრძოლასა სომეხთა და ასურთასა[14], და მას მოეკლა მრავალი ბუმბერენი[15]... ამან მოითხოვნა სპანი სომეხთა მეფისაგან, და მოსცნა მას[16] და წარუწართა არბაკს[17] ქართველთა მეფესა ზედა... ხოლო არბაკ[18] შემოკრიბნა ყოველნი ერისთავნი[19] ქართლისანი... და მიეგება წინა, და შეკრბეს ორნივე სპანი თრიალეთს... [ად—145] მიეტევნეს ურთიერთას, და იწყეს ორთავე გურემად ოროლითა[20]... ბრძოლისა სიგრძესა შინა განუტყდა ოროლები[21]... ოდეს უხეთქნიან ჩუგ-

[1] მირიანმან ბარტამი M] იგი ბარტამ B. [2] და] — S. [3] მირვან] — M. [4] ერისთავნი] ყოვნი M. [5] ბარტამისი M. [6] სიმშვიდითა M. [7] არბაკუნიანთავე M, არშაკუნიანთათვე B. [8] მცირედ M. [9] არშაკ B. [10] ესე არბაკ მეფე იყო] — M. [11] არშაკუნიანი B. [12] ხოლო ესე ადრეკი] სუადგრეკი M, ხოლო ეს ადერკი B. [13] აღზარდ M. [14] ბრძოლათა შორის სომეხთა და ასურთასა B. [15] ბუმბერაზნი B. [16] მოსცა მან B. [17] წარმოემართა არშაკს B. [18] არშაკ B. [19] ერისთავნი] ყოვნი M. [20] გურემა ოროლი M. [21] ოროლები M.

*ხოსათ[1]; და კაცანსა ანჩისაკ Აყრისკ' ოდენ ჲ ქოთოლიოყ ქვრაჲსესა. ეს «ესე ის, ოდესა, ოჯოხისთან ბოდაოლეს ნიყო ენორისად ჰაც»: და ანჩისაჲს დაჲს ქვრაჲ ანჩისაკ სეკისლოლაჲს[2] Აყრისაყ[3], ჲ ეღის ჲ ეკაჲ ნორა ეშაჲს Აღრაჰაყ. ჲ ის ეღის Ჰაყ ჲ ქვიდ ჲ ოთანს Ისაანაყ: ნესანს ათაყ ჰე Აყრისკ ჲ ბოდაოლეს ხისთან ჲ ქნოსაკ ჲ ქნოსაკ ჲ ქნოსაკ

*ესე ეწერა სარკესა ოქროსა ქრისტეს ეკლესიისა ქალაქსა იერუსალემს, რომელ აღაშენა ერისთავმან ერისთავთა ფარნაოზ ძემან ქართლოსისამან, ნათესავისა ჯოჯისა, ძმისწულისა ფარავნისა, ძისა ბარდანოზისა, ძისა ბერდანოზისა, ძისა ბერდანოზ ბერისა, ძისა ბერდანოზ ბერისა, ძისა ბერდანოზ ბერ

ჩუ ჯარჯარიანაჲს Ტაოს, და ნიკჳა ღმერთს ფლობაშინაჲს Ტაოს ჲ Მცხეთასა

Და ყაენსა ნიერს ჭაფაილის Ალღუღაჲ ეძლო ერეთსა ათორმეტ ათასად კილოთაჲსა ოდენ, Ანდრეს[1] და Სჳმონს კანანელს, Აფხაზეთს და ეგრისს. და აღესრულა წმიდა სჳმონი ქალაქ ნიკოფს[ს]ისს, ბერძენთა საზღვარსა. ხოლო წმიდა ანდრიამ მოაქცია ეგრისი და წაჳიდა კლარჯეთს. ესმა ადრიკს და განრისხდა. გაგზავნა და მოაქცია უკანვე კერპთთაყუანისმცემლობაზე ეგრისი. დამალეს ჯვარი და ჯვრის გამობატულება. ბრალი დასდეს კლარჯთა ერისთავს, რაჟამს მშჳდობით გაუშვა ანდრე.

Და ესე ჟამსა მას ეგრისსა ზედა ერისთავ იყო ერისთავთა ერისთავი ბაგრატ, ძე დიდისა ბაგრატისი, ნათესავით ბაგრატიონი, ნათლისღებული ანტონის ხელით კათალიკოზისა. ამან ბაგრატ ერისთავთა ერისთავმან ააშენა ეკლესია ქალაქსა ქუთაისსა, ნათლისა ღმრთისა მშობლისა სახელსა ზედა, და ეპისკოპოზად დასვა ეფრემ ეგრისისა. ამან ეფრემ ეპისკოპოზმან ააშენა ეკლესია ციხესა ბაღდათისასა, სახელსა ზედა ნათლისა ღმრთისა მშობლისა. ამან ეფრემ ეპისკოპოზმან ააშენა ეკლესია ციხესა ბაღდათისასა, სახელსა ზედა ნათლისა ღმრთისა მშობლისა. ამან ეფრემ ეპისკოპოზმან ააშენა ეკლესია ციხესა ბაღდათისასა, სახელსა ზედა ნათლისა ღმრთისა მშობლისა.

Ამავე ჟამსა მაკედონელებს განუძღნენ სპარსელები და დაისვეს მეფედ აჯიან ბრძენი. ამ ადრიკმა დაადგა გვირგვინი თავის ორ შვილს და გაუყო მათ ქვეყანა ვიდნენ, შეესწრნენ უფლის ვნებას ღიღ პარასკევ ღღეს და მოიტანეს მათ უფლის კვართი მცხეთას.

იმავე მეფის ადრიკის დროს მოვიდნენ ორნი ათორმეტ მოციქულთაგანნი, ანდრე და სიმონ კანანელი, აფხაზეთსა და ეგრისს. და აღესრულა წმიდა სიმონი ქალაქ ნიკოფს[ს]ისს, ბერძენთა საზღვარში. ხოლო წმიდა ანდრიამ მოაქცია ეგრისი და წავიდა კლარჯეთს. ესმა ადრიკს და განრისხდა. გაგზავნა და მოაქცია უკანვე კერპთთაყვანისმცემლობაზე ეგრისი. დამალეს ჯვარი და ჯვრის გამობატულება. ბრალი დასდეს კლარჯთა ერისთავს, რაჟამს მშვიდობით გაუშვა ანდრე.

Ამავე დროს მაკედონელებს განუძღნენ სპარსელები და დაისვეს მეფედ აჯიან ბრძენი. ამ ადრიკმა დაადგა გვირგვინი თავის ორ შვილს და გაუყო მათ ქვეყა-

[1] Ანდრეს C. [2] ყაენად C.

ელიოზ მცხეთელმან, ვითარცა წერილ არს ესე განცხადებულად მოქცევასა შინა ქართლისასა»...

და მისვე ადერკის მეფობასა შინა[1] მოვიდეს[2] ათორმეტთა[3] მოციქულთაგანნი ანდრია და [30—147] სჳმონ[4] კანანელი აფხაზეთს და ეგრისს. და მუნ აღესრულა წმიდა სჳმეონ[4] კანანელი[5] ქალაქსა ნიკოფსისასა[6]; საზღვარსა ბერძენთასა. ხოლო ანდრია მოაქცი[ნ]ა მეგრელნი და წარვიდა გზასა კლარჯეთისასა. ხოლო ესე[7] ვითარცა ესმა მეფესა ადრეკის[8], მეგრელთაგან[9] სჯულისა დატევება, განუწყრა და წარავლინნა ერისთავნი[10] მისნი და[11] იძულებით კუალადვე[12] მიაქცევნა მეგრელნი. და დამალნეს ჯუარნი და ხატნი[13]. და შერისხნა მეფე[15] ერისთავსა[16] კლარჯეთისასა[17], რომელ მშჳდობით განუტევა[18] ანდრია მოციქული.

და ამასვე[19] ადრეკის[20] მეფობასა გამოჩნდა კუალად მეფობა სპარსეთისა, რამეთუ, რათგან შესრულ იყო ალექსანდრე და განირყუნა[21] სპარსეთი,

[1] შინა] — A. [2] მოვიდა B, მივიდეს M. [3] ათორმეტთა] + წმიდათა AB. [4] სიმონ A. [5] კანაველი] — A. [6] ქართლისა ნაკოფისსა M, ქალაქ[სა ნი]ფისისასა A. [7] ესე] — A. [8] ადერკის AB, + ქართველთაგან B. [9] მეგრთაგან A. [10] ერისთავნი] ევანი M. [11] და] — A. [12] კუალად AB. [13] ო ხატნი და ჯუარნი A. [14] შერისხდა A. [15] + ადერკი AB. [16] ევათა M. [17] კლარჯეთისათა M. [18] განუტეს M. [19] ამისვე A. [20] ადერკის B, ადერკისა A. [21] განერყუნა E.

կուշ որպէս լերան, յաժանելով նոցա զերկիրն. դ[ր]ձն բազում սահմանսն, ևս Բարսեանց. և ի նմանէ մինչև [ի] սկարճէմ ևս Քարխամայ[1], և անտուա ի սոցա թագաւորեալսն Սպասպահաս կայսր հռոմայ զերկոց զերեսաւորէսն. նե. կիչն ի հրեից սնալ փախստականք, և յարեցան յառաջին Հրէայն[2] Ս'ըզեկիմ. ընդ նոսա էին և զորքիքն Բարբարայ աւազակէն, զոր Հրէայքն հայցեցին[3] ի Պիղատոսէ փոխանակ Տեառն մերոյ: նե. Բարսոն և Քարխամ կային ի հնազանդութիւն թագաւորացն Հայոց, յԱրքայ ըս կսեալ. և աւելի՝ Արմազու թագաւորքն աւգնէին Հայոց ընդդէմ կալով թշնամեաց նոցա:

ნა; ქართლი, მრავალი საზღვრით, მისცა ბარტოსს, ხოლო ხუნანიდან კლარჯეთამდის მისცა ქართამს, და მოკუდა. ამათ მეფობის დროს რომის კეისარმა სპასიანოსმა წარტყვენა იერუსალემი. და მოვიდნენ იქაურ ურიათაგან ლტოლვილნი და შეუერთდნენ მცხეთის პირველ ურიებს. მათთან იყვნენ შვილებიც ბარაბა ავაზაკისა, რომელიც ურიებმა ითხოვეს პილატესგან ჩვენი უფლის ნაცვლად. ბარტონაცა და ქართამიც ემორჩილებოდნენ სომეხთა მეფეებს ადრიკისგან დაწყებული; მეტიც — არმაზის მეფეები ეწეოდნენ სომხებს და წინააღუდგებოდნენ მათ მტრებს.

[1] Քարթամանայ BD. [2] Հրէասն B. [3] հայցէին BD.

აქა ჟამამდე არა[1] ჯდომილ[2] იყო მეფე სპარსეთს... მაშინ შეკრბეს ერისთავნი[3] სპარსეთისანი და დასუეს მეფედ აჟღალან ბრძენი[4]... და ამას ადერკის ეს[31—148]ნეს ორნი ძენი[5], რომელთა განუყო ქალაქი მცხეთა და ქუეყანა მტკუარსა: შიგა[6]-ქართლი, მცხეთა[7] — მუხნარით კერძი[8] — და ყოველი ქართლი მტკუარსა ჩრდილოთ[9], ჰერეთითგან[10] ვიდრე თავადმდე ქართლისა[11] და ეგრისისა[12], ესე მისცა ბარტოს[13], ძესა თჳსსა. ხოლო არმაზით კერძი ქალაქი, მტკუარსა სამხრით ქართლი, ხუნანითგან[14] ვიდრე თავადმდე მტკურისა, და კლარჯეთი მისცა ქართამს, ძესა თჳსსა[15]. და მოკუდა ადერკი[16]... ხოლო[17] ამათსა მეფობასა ზე[18] სპასიანოს[19], ჰრომთა კაისარმან[20], წარტყუენა[21] იელუსალემი, და მუნით[22] ოტებულნი ურიანი მოვიდეს მცხეთას და დასხდეს ძუელადვე[23] მოსრულთა[24] ურიათა თანა, რომელთა თანა[25] ერთნეს შვილნი ბარაბასნი, რომელი ჯუარცუმასა უფლისასა განუტევეს ჰურიათა უფლისა ჩუენისა იესუს წილ... ხოლო[26] ადრეკისითგან[27] ვიდრე აქამომდე[28] ესენი[29] მეფობდეს[30] მორჩილებასა შინა სომეხთა მეფეთასა[31]. და[32] უმეტეს

[1] არღარა A, არღა B. [2] დაჯდომილ AB. [3] ერისთავნი] ევანი M. [4] აჟღალან ბრძენი] წინა ბერძენი M. [5] ორ ძე M. [6] შიდა B. [7] მცხეთა] — B. [8] + ქალაქი B, და ქუეყანა მტკუარსა... კერძი] — A. [9] ჩრდილოეთით B, ჩრდილოეთი A. [10] ჰურიდგან M, ერეთითგან A. [11] მტკურისა AM. [12] ეგრისა A. [13] ბარტამს A, ბარტომს B] + უხუცესსა B. [14] ხუნანითგან] ყოველი A. [15] + უმრწემესსა B. [16] ადერკი] რა ადერ M. [17] ხოლო] — A. [18] ზე] — A. [19] უესპასიანოს B. [20] კეისარმან B. [21] წარმოტყუენა AB. [22] მუნ A. [23] ძუელთაკე A. [24] მოსრულთა]—A. [25] რომელთა თანა] და A. [26] ხოლო]—A. [27] ადერკითგან A. [28] ვ'ე აქამომდე] — A. [29] ესენი] ესე A. [30] მეფობდეს] მეფენი იყვნეს AB, მეფენი AB. [31] მეფისასა A. [32] და] — A.

Ვხეთ აყიორიკ ტაფაւიორსაց Հայոց Երուանդ մსპჳն[1], և առ[2] ի վրաց զՍբատահան մինչև ցկուր գետ, և դքաղաքն Ծաւնդայ. և բնակեցոյց ի նմա մարդ դիւահասս, և անուանեաց զնա Քաջատուն: Եւ մեռան ტაფაւიորքն վրաց տրտմութեամբ՝ Փարսման և կայոս: Իսկ Սմբատ[3] Բիւրատայ սպան զեր[ո]անդ[4], և ტაფაւიորեցոյց զեղբայր նորա զՍբատաբատ:

Յայնժամ ტაფაւიորքն վրաց՝ Ազուվ և Ազմայէր կոչեցին յաւդնութիւն զՀեկաց և զՍասաց[5] ტაფაւიորքն, երկու եղբարք[6] զԲաղուվ և զԱնբաղուվ: Եւ ածին նոքա ընդ ինքեանս զՊաճանիկք և զՋիկք, զԴուրժուկք և զԴիդաւք. և զաւրքն վրաց առ հասարակ ի մի վայր ահեալ, մտին յանկարծուստ[7] յաշխարհն Հայոց, մինչդեռ

ამის შემდეგ სომხეთს გამეფდა ერვანდ დიდი და წაართვა ქართველთ არტაჰანი მდინარე მტკვრამდის და ქალაქი წონდა. დაასახლა მასში ეშმაკებრ მეტყველი კაცები და უწოდა მას ქაჯატუნი. მოკვდნენ მწუხარებით ქართველთა მეფეები — ფარსმანი და კაიოსი. ხოლო სუმბატ ბივრატ[იან]მა მოკლა ერვანდი და გაამეფა მისი ძმა არტაბატი.

მაშინ ქართლის მეფეებმა, აზუკმა და აზმაიერმა, მოუწოდეს დასახმარებლად ლეკთა და ოსთა მეფეებს, ორ ძმას, ბაზუკსა და ანბაზუკს. თან მოიყვანეს მათ პაჭანიკები და ჯიქები, დურძუკები და დიდოები. ქართველთა ლაშქარი საერთოდ ერთ ადგილს მოვიდა, უეცრად შევიდა სომეხთა ქვეყანაში, როცა ესენი მოუმზადებელნი იყვნენ და წარტყვენა შირა-

[1] თმსპჳն Երուանդ BD. [2] Էառ BD. [3] Սմպատ BCD. [4] Երուանդ BD. [5] Աւսաց AC. [6] եղբարքն C. [7] յանկարծաւստ BD.

არ[31—149]მაზელნი[1] მეფენი შეეწეოდიან სომეხთა ყოველთა მტერთა მათთა[2] ზედა.

მაშინ მეფე იქმნა სომხითს დიდი იგი მეფე იარვანდ[3]... და მიუღო[4] საზღვარსა ქართლისასა[5] ქალაქი წუნდა და არტანი მტკურამდე[6]. დასხნა[7] წუნდას შინა კაცნი მჭეტნი, ნათესავნი [დევთანი], და უწოდა სახელად ქაჯატუნი[8], რომელი-ესე[9] ითარგმანების ღევთა სახლად, და ვერ ძებნეს[10] მეფეთა ქართლისათა საზღვარნი[11], და მოკუდეს მწუხარებასა შინა დიდსა ფარსმან და კაოს[12] ... მას ჟამსა[13]... მოკლა სუმბატ[14] ბივრიტიანმან[15] იარვანდ[16] სომეხთა-იგი მეფე[17], და დასუა მეფედ ძმა იარვანდისი[18] არტაბ[ა]ტ[19].

მაშინ ამათ მეფეთა ქართლისათა, აზორკ და არმაზელ[20], მოუწოდეს ოვსთა და ლეკთა, და გარდამოიყვანნეს ოვსნი[21] მეფენი, ძმანი ორნი[22] ბაზუკი და ამბაზუკ[23], სპითა ოვსეთისათა, და მათ[24] გარდამოიტანნეს[25] თანა პაჭანიკნი[26] და ჯიქნი. და გარდამოვიდა[27] მეფე ლეკთა და გარდამოიტანნა[28]

[1] არმახელინ M. [2] მათთა] — A. [3] იარვნდ M, იარავანდ A. [4] მოუღო A. [5] საზღუარი ქართლისა B. [6] მტკურამდენ M. [7] დაასხნა A. [8] საჯატუნი A, ქაჯატონი M. [9] რომელი AB. [10] იძებნეს AB. [11] სახღვარი AB. [12] კასპო M. [13] მას ჟამსა] მაშინ AB. [14] სამბატ AM. [15] ბავრიტიანმან AM. [16] არვან M, იარავანდ A. [17] სომეხთა იგი მეფე] მეფე სომეხთა AB. [18] ძარვანდისავე M, იარავანდისი A. [19] არტაშან AB. [20] არზოლ და არმახაელ A, ახოკ და მახვარ M. [21] ოვსთა A. [22] ორნი + გო[ლიათნი] AB. [23] აბახუკ B, აბაზოკ A. [24] ამათ A. [25] გარდამოატანეს M. [26] პაპანიგნი M, პაპანაკნი A. [27] გარდამოვიდეს M. [28] გარდამოატანნა M.

ანკაზმ[1] *կային նոքա, և դիրեցին զՇիրակ և զՎանանդ մինչև ցԲասեն. և դարձան ի դաշտն Նախջաւանուս, և առին աւար բազում. և եկին ընդ դուռն Փառխաւաւոյ, և փուխով անցին ընդ կուր գետ. և երթեալ ի կամբէջ, բանակեցան ի վերայ Խաւրի գետոյն։ Իսկ Սմբատայ*[2] *ժողովեալ զղաւրս Հայոց, չոգաւ զկնի նոցա մինչև ցկուր գետ. և արձակեաց դեսպանս, և ասէ ցնոսա. «Զոր սպանիք ի Հայոց՝ թողեալ ձեզ, և զոր ուն[ի]ք՝ առ և աւար ձեզ լիցի. բայց գերի, զորս ուն[ի]ք կենդանի՝ այսրէն դարձուցէք»։ Իսկ նոքա*[3] *հպարտացեալ*[4] *խստագոյնս պատասխանեցին նմա, ոլպէս թէ դառնալոց են ի վերայ, զի զնա ևս առնուցուն։ Եւ լուեալ Սմբատայ*[5] *անց*[6] *ընդ գետն կուր, և դիմեաց առ նոսա առիւծա-*

կი და ვანანდი ბასიანამდის; მიიქცა ნახჯავანის ველს და აიღო მრავალი ნადავლი. გავიდა ფარისოსის კარით და სასწრაფოდ გადავიდა მდინარე მტკვარს. მივიდა კამბეჭს და დაიბანაკა მდინარე იორზე. ხოლო სუმბატმა შეკრიბა სომეხთა ლაშქარი, მიჰყვა მას უკან მდინარე მტკვრამდის. გაუგზავნა მოციქულები და შეუთვალა მას: «რომლებიც მოჰკალით სომეხთაგან, გეპატიოს თქვენ, და რაც გაქვთ ნადავლი, იყოს თქვენი; ხოლო ტყვეები, რომლებიც ცოცხალი გყავთ, მოაბრუნეთ». ხოლო ისინი (ე. ი. ქართველები) გაამაყდნენ, მკაცრად მიუგეს მას, ვითომც [კვლავ] უნდა მობრუნდნენ, რომ ისიც წაიყვანონ. ესმა სუმბატს, გადავიდა მდინარე მტკვარზე და ლომებრ მიჰმართა მათ. ხოლო ოსთა მეფემ, ბაზუკმა, სთხოვა [სუმბატს], რომ შებმო-

[1] *անկազմ* ABCD. [2] *Սմպատայ* BC [3] *նոքա*] — C. [4] *հպարտայեալք* C. [5] *Սմպատայ* ABC. [6] *էանց* BD.

დურძუკნი[1] და დიდონი. და ამათ მეფეთა ქართლისათა შემოიკრიბნეს სპანი თჳსნი. და შეკრბა ესე ყოველი სიმრავლე ურიცხჳ. და სიმარჯჳთ ფარულად შეკრბეს[2], ვიდრე შეკრბებოდეს სპანი სომეხთანი; და შევიდეს ესენი სომხითს და უგრძნებლად წარმოსტყუენეს შირაკუანი[3] და ვანანდი ბაგრევანამდე[4] და ბასიანამდე[5]. და შეიქცეს და ჩატყუენეს დაშტი ვიდრე ნახჭევანამდე და და აღიღეს ტყუე და ნატყუენავი[6] ურიცხჳ. და აღივსნეს ყოველითა[7] ხოსტაკითა[8], და გამოვლეს გზა ფარისოსისა[9]. მაშინ სუმბატ ბივრიტიანმან[10] მოუწოდა სპათა სომხითისათა, და შეკრბეს სომეხნი მსწრაფლ და დევნა უყვეს. ხოლო ესე ჩრდილონი[11] ყოველნი განსრულ[12] იყვნეს მტკუარსა და მისრულ იყვნეს[13] კანბეჩოვანს[14] და დაებანაკა[15] იორსა ზედა... მაშინ სუმბატ წარავლინა მოციქული და ჰრქუა: „რომელი აღგიღია ნატყუენავი სომხითით, პირუტყჳ, ოქრო, ვეცხლი და ნაქსოვი, ყოველი მიმინიჭებია თქუენდა, და რომელი დათხეულ არს სისხლი სომეხთა თქუენ მიერ, იგიცა უძებნელ იყოს[16] თქუენ ზედა, გარნა[17] რომელი აწე [33—151] გყავს კაცი[18] ტყუედ, განუტე-

[1] დურძუკენი M. [2] შეიკრებს M. [3] შირეთი M, ბირაეთი A. [4] შაგრევანდამდე M. [5] ბასიანადმდე B. [6] დაშტი.. ნატყუენავი] — M. [7] ყოვლითავე A. [8] ხვასტაგითა B; ხუასტაგითა A. [9] ფისოსისა AM. [10] ბევრეტიანმან M. [11] ჩოდილოვანი M. [12] გაყრილ M, გაუყრელ A. [13] მტკუარსა და მისრულ იყვნეს] — M. [14] კამბეჩოანსა A, კამბეჩანს M. [15] დაებანაკათ B. [16] იყოს] არს A. [17] გარნა] არამედ A. [18] გყავსთ კაცნი B.

ეარი: Իսկ Թագաւորն Աւասայ՝ Բաղուկ ქუაբնայց մինամարտել ընդ նմա, և ძեռաւ ի ձեռաց նորա, անցուցեալ զնիզակն Թափ ընդ լանջսն կանգուն մի: Եւ նզրայր նորա Անրազուկ պէ- ძեաց ընդդէմ նորա. և զնա ևս ևհար նիզակաւն և անկաւ մեռեալ. և ասէ «Վրէժխնդրութիւն լիցի այս Հայոց կանանց և անմեղ մանկանց, սպանեալոցն ի ձեռաց ձերոց»: Եւ խառնեցաւ առննայն բանակն ընդ միմեանս կոյժ ահաւորապէս, և անկան յերկուց[1] կողմանց[2] անթիւք մինչև ցերեկոյ. և պարտեալ հիւսիսայնոցն զթափեցուցա առին. և յանխնայս[3] խողոտէին, ընկենուին ի նոցանէ զաւրքն Հայոց, մինչև ցինալ կոյժ սակաւուց, զորս

და მას. მოკვდა მის ხელთაგან [ისე, რომ] გაავლო მკერდში ერთი წყართა ჰოროლი. მისმა ძმამ კი, ანბაზუკმა მიჰმართა მის წინააღმდეგ. მასაც დასცა ჰოროლი და დავარდა მკვდარი, უთხრა: «იყოს ეს შურისძიება სომეხთა დედებისა და უცოდველ ბავშვთათვის, რომლებიც თქვენი ხელით მოიკლნენ». ფრიად საშინლად შეერია ერთმანეთს მთელი ბანაკი და საღამომდის ორივე მხრით ურიცხვი დაეცა. იძლივნენ ჩრდილოელნი და გაიქცნენ. დაუზოგავად იწყლვებოდა და სცვიოდა სომეხთა ლაშქარი, სანამ არ დარჩა ფრიად მცირე, რომელიც ღამემ გადაარჩინა. ქართველთა ორივე მეფე დაიჭრა, გადაიხვეწნენ და მიცვივდნენ მცხეთას. ხოლო სუმბატი

[1] *კერკუ* BD. [2] *კოლმანცს* D. [3] *ანკნაია* D.

ვეთ და წარვედით მშჯდობით[1] განვდიდრებულნი". ხოლო მათ პასუხი უგეს[2] ესრეთ, ვითარმედ[3]: „არა სხუად შემოვედით სომხითს, არამედ ძიებად შენდა, და ვერა გპოეთ შენ[4]. ხოლო[5] აწ მოვედ ჩემდა[6] და მიიღე ნაწილი შენი; და თუ არა, მოვიდეთ[7] ჩუენ[8], სადაცა იყო, და ვერ განერე ჴელისაგან ჩუენისა ცოცხალი". მაშინ სუმბატ ბივრიტიანთან განვლო მტკუარი და ბაზოკ ოვსთა მეფემან სთხოვა მუქარა. მიუგზავნა მოციქული და სთხოვა თავის-თავ ბრძოლა... მიეტევნეს, და სცნა სუმბატ ჰოროლნი[9] სარტყელსა ზედა და განავლო ზურგით წყართა ერთი... მაშინ მიეტევა ანბაზუკ შუელად[10] ძმასა თჳსსა. და მოსწუადნა სუმბატ ჰოროლნი[9] იგი, მიეგება და ეგრეთვე მას სცნა და განავლო. და დასცა[11] ქუეყანასა ზედა და თქუა: „ესე[12] სომეხთა დედათა და მამათა, ყრმათა ჩჩულთათჳს, [33—152] რომელნი თქუენ მოსრენით"[13]... მაშინ იქმნა ბრძოლა დიდძალი მათ შორის, და გაგრძელდა მათ შორის ბრძოლა სამ ჟამითგან ვიდრე მეცხრედ ჟამადმდე. და მოსწყდა ორგნითვე ურიცხჳ... და აღრეულ იქმნეს ერთგან... მაშინ იძლია ბანაკი ჩრდილოსა[14] სომეხთაგან, მეოტ იქმნეს და დაიფანტნეს[15] ყოველნივე. მიუდგა სუმბატ, მრავალთაგან მრავალთა მოწყლული, და სდევნა ღამემდის და მოსრნა ყოველნი ოვსნი და ლეკნი, რომელთაგან მცირედნი დაურჩეს.., შემოიხუეწნეს ... ორივე მეფენი ქართლისანი [34—154] მცხეთას, მოწყლულნი. მაშინ სუმბატ გამარჯუებული

[1] მშჯდობით]—A. [2] უგეს] მოუგეს A. [3] ესრეთ, ვითარმედ] — A. [4] არამედ... შენ] — M. [5] ხოლო] და A. [6] ჩუენდა A. [7] მოვედით M. [8] ჩუენ] შენდა A. [9] ჰოროლნი M, ოროლნი B. [10] შვილად M. [11] დასცნა M. [12] ესე] — M. [13] მოსენით M. [14] ჩრდილოსა] — M. [15] დაუარნეს M.

დჱსლეն ապրևցուցանէր: Եւ թագաւորքն ևրկոքին վրաց խոց առած՝ դարձան անկան ի Մցխէթայ[1]: Իսկ Սմբատ[2] յաջողութեամբ մտեալ ի ֆա[բ][թլ՝ աւերեաց զերկիրն. և շինեաց բերդ մի յերկրին[3] Ունձբխևոյ՝ զը~ Սամցխէ, և եմող անդ զաւրս աւգնական Ծունդուացւոցն, որք հնազանդեցան նմա:

Իսկ թագաւորքն վրաց՝ Արղուկ և Ամզիէր առեալ ընդ ինքեանս զԱսաց ազգն, հարկանէին զերկիրն Հայոց՝ առ գետովն Նուստէ, և առ Պաոխարաւ՝ որ են Տայք, և առ ճանապարհին Աշոցաց: Ապա թագաւորն Հայոց Սբատաբան խաղաց ի վերայ վրաց, և[4] նստաւ ի վերայ Մցխէթայ հինգ ամիս՝ քանդելով զաշխարհն, մինչև յողով անկեալ խնդրեցին զհաշտութիւն, զի ծառայես-

գამარჯვებული შევიდა ქართლს და ააოხრა ქვეყანა. ააშენა ერთი ციხე უ ნ ძ რ ხ ე ვ ი ს ქვეყანაში—სამცხე, და დატოვა იქ ლაშქარი დამხმარედ წუნდელთა, რომლებიც დაემორჩილნენ მას.

ხოლო ქართლის მეფეებმა, არზუკმა და ა მ ზ ი ე რ მ ა, წაიყვანეს თან ოსთა ტომი, ესხმოდნენ სომეხთა ქვეყანას მდინარე ნ უ ს ტ ე ს ა და პ ა რ ხ რ ი ს ახლოს, რომელიც ტაოა, და ა შ ო ც ი ს გზასთან. მერმე სომეხთა მეფე არტაბანი წამოვიდა ქართლზე და დაჯდა მცხეთას ხუთი თვე [და] ანგრევდა ქვეყანას, სანამ არ შეევედრნენ და სთხოვეს შერიგება [პირობით], რომ დაემონებოდნენ მათ ქართ-

[1] *ի Մցխէթայ* D. [2] *Սմպատ* ABC. [3] *յերկիրն* ABC. [4] — D.

შემოვიდა ქართლად და მოაოჯრა ქართლი.., აღაშენა ციხე ერთი[1] ქუეყანასა[2] ო ძ რ ხ ე ვ ი ს ა ს ა[3], რომელსა ეწოდების[4] სამცხე... და დაუტევნა მას შინა[5] ლაშქარნი შემწედ წუნდელთა[6]...

მეფენი ესე ქართლისანი, არზუკ[7] და ა მ ზ ა ე რ[8].., არა დასცხრეს კირთებისაგან[9] სომეხთა ზედა. და იწყეს ოვსთა ძებნა სისხლისა მათისა სომეხთა ზედა, გარდამოვიდოდეს[10] ქართლად, დაემეგობრნეს ქართველთა და მარადის ჰბრძოდეს[11]... [34—154] და უფროსი ბრძოლა მათი იყვის მდინარესა ზედა, რომელსა ჰქჳან ნ ო ს ტ ე. და იყო კლარჯეთს ერისთავი არძუკ მეფისა... და იგი ავნებდის აზნაურთა სომხითისათა ქუეყანასა პ ა რ ხ ლ ი ს ა ს ა[12], რომელ არს ტაო.. ხოლო თჳთ მეფენი ქართლისანი მცხეთით გაემართვოდიან[13] სომხითს, გზასა ა ბ ო ც ი ს ს ა... მაშინ წარმოემართა ძალითა მისითა ყოვლითა[14] არტაბან[15], მეფე სომეხთა... და მოვიდეს სომეხნი და დადგეს მცხეთას და ჰბრძოდეს ხუთ თუ[35—155]ე... შესჭირდა ქართველთა და ოვსთა, და ითხოვეს მშჳდობა, და აღუთქუეს მორჩილება... მაშინ ისმინა სომეხთა მეფემან ვედრება მათი, ქმნეს ფიცი და აღთქმა, და დაიმონნა იგინი, ქართველნი და

[1] ერთი] — M. [2] ქუეყანასა] — B. [3] ოძრხისსა B. [4] ეწოდებოდა M. [5] მას შინა] შინაგან B. [6] წუნდათ M. [7] აზორკ B. [8] არმაზელ B. [9] კრებულისაგან M. [10] გარდამოვიდეს B. [11] ჰკრთებდა M. [12] პარტლისსა M, პარხისასა B. [13] გაემართვოდიან] გალმართ ევნებოდიან M. [14] ყოველთა M. [15] არტაშან B.

ցին նոցա վիրք և Աւաք։ Եւ լուաւ նոցա, և եղ հարիւս. և դնաց ի նոցանէ Թագաւորն Հայոց, և գոռայր ընդդէմ Յունաց և Պարսից։ Եւ պարապ առեալ վրաց և Աւսաց, ասպատակէին ի Հայս։ Եւ Արտաբան առաքեաց զորդի իւր զՋարէն ընդդէմ նոցա սակաւաձեւն. և նորա դնայեալ[1] *իբրև պանդուխտ ըմբռնեցաւ ի նոցանէ ի տեղին, որ կոչի Ցիլս լիճ. և կամեցան Աւսքն սպանանել դնա վասն արեան իւրեանց Թագաւորացն, և արգելին վիրք, զի առցեն նովաւ զահմանս իւրեանց, զոր առեալ էին Հայք. և արգելին դնա ի Դալարայ։ Իսկ Հայք ոչ արարին փոյթ զամս երիս. ապա զկնի ամաց երից գնաց Սմբատ*[2] *որդւովք Թագաւորին Աբտաւազդ և Տիգրանաւ և ամենայն զաւրաւքն*[3] *Հայոց յերկիրն Թաւզադ։*

ველები და ოსები. უსმინა მათ, დაადგა ხარკი და წავიდა მათგან სომეხთა მეფე; გრგვინავდა ბერძენთა და სპარსთა წინააღმდეგ. მოიცალეს ქართველებმა და ოსებმა და არბევდნენ სომხეთს. ხოლო არტაბანმა გაგზავნა თავისი შვილი ზარენი მათ წინააღმდეგ მცირე [ლაშქრით]. წავიდა იგი [და] როგორც ბავშვი შეიპყრეს ადგილას, რომელსაც ეწოდება ცილხტბა. მოისურვეს ოსებმა მისი მოკვლა თავისი მეფეების სისხლისათვის, და შეაჩერეს ქართველებმა, რომ მით ავიღებთ ჩვენს საზღვრებს, რომლებიც სომხებს აქვს წაღებული. და შეაყენეს ის დალარაზ. ხოლო სომხებმა არ იზრუნეს სამი წელი, სამი წლის შემდეგ კი წავიდა სუმბატი მეფის შვილებით, არტავაზითა და ტიგრანით, და მთელი სომხეთის ლაშქრით

[1] *դնացեալ*] *եւ* C. [2] *Սմպատ* ABC. [3] *զօրքն* D.

ოვსნი, სომეხთა მეფემან და წარვიდა... მაშინ უცალო იქმნეს სომეხნი. და იწყეს ბრძოლა სპარსთა და ბერძენთა. და პოვეს მას შინა ჟამი მარჯუე ქართველთა და ოვსთა, იწყეს კირთებად სომეხთა... მაშინ არტაბ[ან][1] მეფემან შეკრიბნა სპანი, რომელნი შინა დარჩომოდეს და მისცნა[2] ძესა თჳსსა[3] ზარენს[4], და წარმოგზავნა ქართველთა ზედა და ოვსთა[5]. [35—156] ხოლო შეკრბეს ქართველნი და ოვსნი და მიეგებნეს ქუეყანასა ჯავახეთისასა. ეწყუნეს და სძლეს ზარენს და აოტეს იგი[6]. და მოსრეს სპა მისი ყოველი, და სდევნეს საზღვართამდე[7] სომხითისა[8], და შეიპყრეს ზარენ, ძე მეფისა[9], ტბისა პირსა, რომელსა ცელი სახელ-ედების[10], და უკმოიყვანეს. ხოლო ოვსთა ნებეიდა[11] მოკლვა ზარენისი სისხლისათჳს[12] მეფეთა მათთასა, არამედ ქართველთა დაიცეს ცოცხლებით ძიებისათჳს საზღვართა მათთასა და დასუეს პყრობილად ციხესა დარიალანისასა[13], ვიდრე[14] ძებნეს სომეხთა, ხოლო[15] უცალო იქმნეს[16] სპარსთაგან. მაშინ წელსა მესამესა მოვიდა სუმბატ ბივრიტიანი და ძენი მეფისანი, არტავაზ და ტიგრანი[17], ყოვლითა სპითა სომხითიანითა[18]. მაშინ ქართლისა მეფეთა უბრძანეს ქუეყანათა მათთა შელტოლვა[19] ციხეთა და ქალაქთა და

[1] არტაშან A. [2] მისცა BM. [3] მისსა A. [4] ზარენას M, ზარნეს A. [5] და ოვსთა] —A. [6] და სძლეს ზარენს და აოტეს იგი] და დასძლევეს ქართუელთა და ოვსთა, დაუტევეს ზარენ ძე სომეხთა მეფისა M. [7] საზღურამდე A. [8] + ქუეყანასა პარხრისასა, რომელ არს ტაო. მიეწივნეს ზარენს, ძესა მეფისასა A. [9] ზარენ, ძე მეფისა] — A. [10] სახელ-ედების] რჩუიან A. [11] ნებებვდა A. [12] სისხლთათჳს M. [13] დარალანისასა A, დარიალასსა M. [14] ვერ AB. [15] ხოლო] რამეთუ A. [16] იყვნეს A. [17] ტიგრინი M. [18] სომხითისათა AB. [19] შელტოლა A.

Իսկ թագաւորքն Վրաց ամրացան, և գաղթնեցին ներկիրն, և խնդրեցին զհաշտուխիւն, տալով ի նոսա պատուով[1] դորղի թագաւորին. և խոստացան ծառայուխիւն այսպէս՝ «Զդրաճն դրով և անուամբ Հայոց թագաւորին վարել և, թէ գայ թշնամին ի վերայ ձեր, երկոքին թագաւորքս Վրաց կեսամբ և մեռանիմբ[2] ընդ ձեզ. և եթէ դուք երթայք ի պատերազմ ընդ այլում ազգի, ասան հազար սպառազէն ի Վրաց դան ընդ ձեզ». Եւ հաւանեալ այսմ Հայոց, անդրէն դարձուցին զառեալ սահմանն Վրաց՝ զԾաւնդայ, զԴմուխս[3], զՋաւախէթ[4] և զԱրտահան[5]. և եղեն Հայք և Վիրք և Աւսք ազգ մի:

თრიალეთის ქვეყანაში. ქართლის მეფეები კი გამაგრდნენ და დახიზნეს ქვეყანა; ითხოვეს ზავი, მისცეს მათ პატივით მეფის შვილი და აღუთქვეს მონობა ისე, [რომ] «ფულს სომეხთა მეფის სახელით და წარწერით შემოვიღებთ და, თუ შემოგესევათ თქვენ მტერი, ჩვენ ქართლის ორივე მეფე ვიცოცხლებთ და მოვკდებით თქვენთვის. ხოლო, თუ წახვალთ ბრძოლით სხვა ხალხზე, ათი ათასი შეჭურვილი [კაცი] წამოვა ქართლიდან თქვენთან ერთადო». მოიწონეს ეს სომხებმა, მაშინვე დააბრუნეს ქართლის წაღებული საზღვარი: წონდა, დმუხისი, ჯავახეთი და არტაჰანი. გახდნენ სომხები, ქართველები და ოსები ერთი ხალხი (=ნათესავი).

[1] պատուեղով C. [2] մեռանիմ C. [3] զԴմուխս BD. [4] զՋօսխեթ BD, զՋաւսխեթ AC. [5] զԱրդահան B.

მთიულეთა[1] განამაგრნეს ციხენი და ქალაქნი. ხოლო[2] მოვიდეს სომეხნი და დადგეს თრიალ[36—157]ეთს. აღადგინეს[3] მათ შორის მოციქულნი[4], დაიზავნეს[5]. მისცეს[6] ქართველთა ძე მეფისა შეპყრობილი[7]. უთქუეს[8] შეწევნა ესრეთ, ვითარმედ[9] „უკუეთუ ვინმე[10] აღდგეს მტერი თქუენ ზედა[11] და მოღმართ გბრძოლდეს[12], ჩუენ[13] ორნივე მეფენი თავითა[14] და სპითა ჩუენითა თანამდგომ შემწე გექმნეთ; და უკუეთუ კუალად მიღმართ ვისმე[15] ჰბრძოლდეთ, ათას-ათასითა მჴედრითა ჰურვილითა შეგეწეოდეთ“. და ესეცა აღუთქუეს[16] ქართველთა, ვითარმედ[17] „ქალაქსა ამას[18] ჩუენსა ქართველთასა[19] დრამა[20] არტაბან[21] მეფისა ხატითა დავსცეთო“[22]. და ამისთჳსცა[23] უკმოსცეს სომეხთა საზღვარი ქართლისა: ქალაქი წუნდა და ციხე დემოთისა[24], ჯავახეთი და არტანი. და მიერითგან იქმნეს მოყუარე სომეხნი და ქართველნი და ოვსნი, და სამნივე ერთობით[25] ბრძოლდეს მტერთა.

[1] მთიულელთა B. [2] ხოლო] — A. [3] აღდგეს A. [4] მოციქული BM. [5] და დააზავნეს A. [6] მოსცეს M. [7] შეპყრობით A. [8] უთქუეს] და აღუთქუეს A. [9] ვითარმედ] — A. [10] ვინ A. [11] თქუენ ზედა] — A. [12] ებრძოდეს M, ჴებრძოდეს A. [13] + იგი M. [14] + ჩუენითა A. [15] თანამდგომ... ვისმე] თანა დაგიდგეთ და გიშუელოთა; და თუ ვისმე მიღმა A. [16] აღუთქუეს] უქმნეს A. [17] ქართველთა ვითარმედ] — A, და ესეცა... ვითარმედ] — M. [18] ამას] — AB. [19] ქართველთასა] — AB. [20] დრამა] და ძმა M. [21] არტაშან AB. [22] დავსცეთო] — M. [23] და ამისთჳსცა] ხოლო ამისთუის A. [24] დამოთისა A. [25] ერთად A.

Կատարեցին զկնանս[1] իւրեանց ա-
սացեալ թագաւորքս վրաց. Եւ առին
զթագաւորութիւնն որդիք նոցա[2], Յա-
մազ՝ թագաւոր Համազասպ, և ի Վար-
թել՝ Դերուկ, և զկնի սոցա[3] Փարսման
և Միհրդատ.

Այս Միհրդատ էառ կին պարսիկ
յազգէ թագաւորացն, և ի խրատուէ[4]
Պարսից եղև առեալ Փարսմանայ
Արմազուհւոյ, և խորհեցաւ սպանանել
զնա ի գինւոյ՝ ի տան իւրում: Եւ յմա-
ցեալ Փարսմանայ՝ ոչ զնաց ի կոչ
նորա. և յայնմհետէ իրքն, և նովին
թշնամիք միմեանց: Եւ էր Փարսման[5]
այր բարի և զգեցիկ ի ղէմս և ի
հասակ, և ողորմած և խոհատուէն, և
քաջ պատերազմող իրքև զանմարմին.
և ամենայն վիրք սիրէին զնա և
առէին զՄի[հ]րդատ, վասն որոյ վտա-
խեաւ ի Պարսս. և Փարսման կացոյց
ի տեղի նորա զՓառնաւազ սպարա-

აღასრულეს თავისი სიცოცხლე ქართლის ნახსენებმა მეფეებმა და გამეფდნენ მათი შვილები: არმაზს — მეფე ჰამაზასპი, ხოლო ქართლს — დერუკი, ამათ შემდეგ კი: ფარსმანი და მირდატი.

ამ მირდატმა ცოლად შეირთო სპარსი, მეფეთა გვარისა. სპარსთა რჩევით შეიქმნა მოძულე ფარსმან არმაზელისა და განიზრახა მისი მოკვლა განცხრომის დროს თავის სახლში. შეიტყო ფარსმანმა, არ წავიდა [ის] მის მიწვევაზე. გამომჟღავნდა საქმეები და შეიქმნენ ერთმანეთის მტრები. ფარსმანი იყო კეთილი კაცი, სახითა და ტანით ლამაზი, მოწყალე, ბრძენი და მხნე მეომარი [ისე], როგორც უხორცო. ყველა ქართველს უყვარდა იგი, სძულდათ მირდატი, რის გამო [ეს] გაიქცა სპარსეთს, ხოლო ფარსმანმა დაადგინა მის ადგილს ფარნავაზი, თავისი მხედართ-

[1] + *իւրեանս* D. [2] *և առին... նոցա*]—BD. [3] *սորա* BD. [4] *խրատով է* C. [5] *Փարսմոյն* D.

და აღესრულნეს აზუკ[1] და ამაზერ[2], ნუგეშინის-ცემულნი დიდად... და შემდგომად მათ[36—158]სა მეფობდეს შვილნი მათნი, არმაზს — ამზასპ[3], შინა-ქართლსა[4] — დეროკ[5]. და შემდგომად მათსა მეფობდეს შვილნი მათნი: არმაზს[6] — ფარსმან ქველი[7] და შინა-ქართლსა[8] — მირდატ[9]...

მაშინ ამან მირდატ ქართველმან[10] მოიყვანა ცოლი სპარსი, ნათესავი მეფეთა, და წურთითა[11] სპარსთათა მტერ ექმნა[12] ფარსმან ქველსა[13] არმაზელსა, განიზრახა მუხთლად სიკუდილი ფარსმან ქველ[ი]სა არმაზელ[ი]სა[14] და მოხადა[15] მირდატ სახლსა შინა თჳსსა ფარსმან ქველისა[16], რეცა მიჯლიშად[17] და განცხრომად, რომელი ესე აუწყა[18] ვინმე ფარსმანს და განკრძალა[19]. ხოლო იგი არღარა[20] მივიდა. მიერითგან იქმნეს[21] იგი[ნი][22] მტერ ურთიერთას.

[1] აზოკ B, არზოკ A. [2] არმაზელ B, არმაზაელი A. [3] ამზასპ] ამზაპ A, და ამაზსადა M. [4] შიდა-ქართლსა B, და შინა-ქართლს A. [5] დერკუ M. [6] არმაზს] არმაზ და M. [7] ფარსმან ქუეელი A. [8] შიდა-ქართლს AB. [9] მირდაატ A. [10] ქართუელმან M. [11] წუეთითა AB (უნდა იყოს სომხურისებრ: წურთითა = *ի խրատուէ*). [12] იქმნა M, ექმნეს A. [13] ქუეელსა A. [14] ფარსმან ქუელსა არმაზელსა M, არმაზელ[ი]სა]—B. [15] და მოხადა]—M. [16] ქუელსა B,—A. [17] მეჯლისად B. [18] აუწყა] უთხრა B, რომელი ესე აუწყა] უთხრა A. [19] განაკრძალა B] — A. [20] ხოლო იგი არღარა] და არა A. [21] იქმნა M. [22] იგი[ნი] — AB.

ალანთ ქედ[ა]ნ[ა]ლით და სამარხაკად და ქალაქის აგე: ხე. მ[ე]ფეთა ჴიდად[ა]ნ[ა]ლ ქ[ა]რთა[1] ნაკნ[2] ი ქვიყ[ა]ნ[ა]ყ. და ქართანი ამბავად ქალი ი ჰაყ[ა]ნ[ა]ყ ჯიქაძე ენით კაცად[ა]ნ[ა]ლ ნიგა ი რკინისკ[ა]ნ[ა]ლ[3], რე ე ერკაბაძირე: ხე. ხანდრეყინ მანამარანიკი ი ქართით ქ[ა]რთა[ა]ნ და ცაცარაკანი ქედ. და საქან ქართანი ნაჩ[ა]ნ[ა]ლ[ა]ნ აგე, და საქარაკანი ქედ[4] არა[5] ქანი და ერქი: ჰაკ[ა]ნ[ა]ძამ აგე მი ი ქართით, ჯანა-ქედ ანიც, ნაკაგ და ანგიანი[ა]ნ[ა] ხენიდ[ა]ნ[ა]ნ ქართანი. და ნა ედ ხანდაც-ქედმე ენიდედ ნიგა იგიანი ამაც ჟამი გაგიც. საკაკი ქინიგენიც აკი კიდიც ქართანი ნაჩ[ა]ნ[ა]ლ ენიდენიგ და ანანაიც ქანაც[ა]ნ[ა]ლ ნაკაკი. და ჰაკ[ა]ნ[ა]ლ ანც ქაც[ა]ნ[ა]ლ[ა]ნ: «ა[ა]ც[ა]ლ ნაკაც ანაკა აც-იც[ა]ბ[ა]ც იგ ანნ[ა]ჯ[ა]ც[6], ანანიც ი კიჯ-

მთავარი, ძუძუს-მტე (= რძის მოზიარე), თანამოასაკე, და გულადი კაცი. მირდატმა აიყვანა სპარსელები და წამოვიდა ფარსმანზე. ფარსმანმა მოიყვანა ლაშქარი სომხეთიდან, მიეგება მათ რკინისხევს, რომელიც ნიშნავს ერკაბაძირს. გამოითხოვეს სპარსმა მორკინალებმა ფარსმანი და მისი სპასპეტი. მოკლა ფარსმანმა ჩვიდმეტი კაცი, და მისმა სპასპეტმა—ოცდასამი კაცი. მაშინ ერთმა სპარსმა, სახელად ჯევანშერმა, გმირმა და გოლიათმა, გამოითხოვა ფარსმანი. იგი გავიდა სიხარულით მის წინააღმდეგ. და მათი ბრძოლა იყო მსგავსი ღრუბელთა ჭექისა [და] მრავალ ჟამს[გაგრძელდა]. მაგრამ მძლე და მშვენიერმა ფარსმანმა დაჭრა და დააგდო ბუმბერაზი გმირი. უხმო და უთხრა თავის ლაშქარს: «ადეგით ეხლა თქვენ, ლომებო, რომლებსაც გძინავთ, მიდით

[1] ქალაქი BC. [2] ნაკნ D. [3] ჰრკინის-ხევი ABCD. [4] ქედ]—BCD. [5] აგე C. [6] ნჯნ AC.

და[1] მირდატს შეეწეოდეს სპარსნი... ხოლო ფარსმან ქველი იყო[2] უხუად მიმნიჭებელი[3] და კაცი კეთილი და შემნდობელი[4], და[5] ჰასაკითა[6] შუენიერი, ტანითა დიდი და ძლიერი, მჭვნე, და[5] მჭედარი და[5] მიმ[მ]ართებელი[7] ბრძოლასა, უშიში, ვითარცა უჭორცო... [37—159] უყუარდა ესე მირდატის კერძთაცა ქართველთა, სძულდა მირდატ მესისხლეობისა და მედგრობისა მისისათჳს. და გამოერთნეს[8] უმრავლესნი მირდატის კერძნიცა. უმძლავრა[9] ფარსმან ქველსა[10] და აოტა, და წარვიდა მირდატ სპარსეთს[11]. ხოლო[12] იყო მაშინ[13] სპასპეტი ფარსმან ქველისა, ეგრეთვე ქველი და გოლიათი, სახელით ფარნავაზ[14], ძუძუჲსმტე[15] ფარსმან ქველისა[16], სარწმუნო და ერთგული[17]. და[5] იგი დაადგინა შიგა-ქართლსა[18], ადგილსა მირდატისსა... მაშინ მირდატ გამოიყვანნა სპარსნი, სპანი ძლიერნი, და მომართა[19] ფარსმანს. ხოლო ფარსმან შეკრიბნა[20] სპანი ქართლისანი და მოირთო ძალი სომხითით[21], და მიეგება იწროთა რკინის-ჴევისათა, და[5] იწყეს ბრძოლად ბუმბერეზთა[22]

[1] ურთიერთას და]—A. [2] იყო]—AM. [3] მომნიჭებელი A. [4] შემანდობელი M. [5] და]—A. [6] ასაკითა A. [7] შემმართებელი AB. [8] გამოერთვნეს A. [9] ემძლავრა B. [10] ქუელი B. [11] სპარსეთად AB. [12] ხოლო]—A. [13] მაშინ]—A. [14] + ესე ფარნავაზ BM. [15] + იყო BM. [16] ფარსმან ქველისა] ფარსმანისი A. [17] ერთგული] + მისანდომელი A. [18] შიგა-ქართლსა] ქართლსა A, შიდა-ქართლსა B. [19] და მომართა] მიმართა B. [20] შემოკრიბნა A. [21] სომხითითი] სამხრეთით M. [22] მუმბარეზთა A.

ხարად կոշկոճեալս[1] ի կալիկէ։ Յայնժամ զաւրքն Հայոց և Վրաց յանխնայ դնէին զամենայն Պարսիկսն արևմտից հալածելս ընդ երեսս երկրին։ Եւ զերծեալ Մ[հ]րդատ՝ անկաւ ի Պարսս։ Եւ յերկրորդ[2] ամին կրկին զաւրայ բազմութեամբ դարձաւ ի վերայ Փարամանայ. և նկն ի Մցխեթա, և նստաւ անդ։ Եւ նոյնպէս խնդրէին ախոյեանք ի Պարսից զՓարաման և զսպարապետն իւր։ Եւ սպան ի նոցանէ Փարաման երկուտասան այր, և սպարապետն իւր վեցտասան այր. և ապա անկաւ[3] ի վերայ նոցա սակաւուք, և կոտորեաց և ջնջեաց զրազմութիւն նոցա։ Եւ փախեաւ Մ[հ]րդատ ի Պարս. և ինքն քաջն Փարաման ուժովն Հայոց աւերէր և քանդէր զՊարսս։ Որոյ[4] մանել ի հնարս՝ առաքէն այր մի խորտակա-

ცხვრებზე, რომლებიც სეტყვისაგან არიან დაჩეჩქვილი». მაშინ სომეხთა და ქართველთა ლაშქარმა დაუზოგავად დასცა მთელი სპარსობა [და] სისხლით მორწყა პირი ქვეყნისა. დაახრწია თავი მირდატმა და გადაიხვეწა [იგი] სპარსეთს. მეორე წელს ლაშქრის ორმაგი სიმრავლით მოუბრუნდა ფარსმანს. მოვიდა მცხეთას, დაჯდა იქ. ისევ ითხოვდნენ სპარსთა ახოვნები ფარსმანსა და მის სპასპეტს. მოუკლა მათ ფარსმანმა თორმეტი კაცი, ხოლო მისმა მხედართ-მთავარმა — თექვსმეტი კაცი. მერმე დაესხა მათ მცირედით, ამოწყვიტა და აღმოფხვრა მათი სიმრავლე. გაიქცა მირდატი სპარსეთს და თვით მხნე ფარსმანი სომეხთა ლაშქრით აოხრებდა და ანგრევდა სპარსეთს. იპოვეს ამათ ღონე [და] გაგზავნეს ერთი კაცი

[1] կոշկոճեալ C. [2] ի յերկրորդ ABCD. [3] ապա անկաւ] ապականաւ BD. [4] որոյ AC.

დღეთა მრავალთა და [38—160] რომელი გამოჩნდის ბუმბერეზი[1] სპარსთა შორის მძლედ ბუმბერეზთა ზედა ქართლისათა და სომხითისათა[2], მას ზედა განვიდის[3] თჳთ ფარსმან მეფე ანუ სპასპეტი მისი ფარნავაზ... ხოლო მოკლა ფარსმან[4] აჩჳდმეტი ბუმბერეზი სპარსთა[5], ხოლო სპასპეტმან ფარნავაზ[6] მოკლა ბუმბერეზი ოცდასამი. მაშინ იყო სპარსთა შორის კაცი ერთი გოლიათი, სახელით ჯუანშერ[7]... და მან[8] სთხოვა ბრძოლა[9] მეფესა ფარსმანს. ხოლო ფარსმან ქველი სიხარულით აღიჭურა[10] და განვიდა. და[11] აღიზახნეს[12] ორთავე ჴმითა სასტიკითა. და[11] მიეტევნეს ურთიერთას[13]... და ჟამი[14] ბრძოლისა მათისა ემსგავსა ჟამსა[15] ქუხილისასა და ტეხასა[16]. აჯობა ფარსმან, ჩამოაგდო და მოკლა[17]. და მიიქცა[18] სპისა მისისა კერძო და ჴმა უყო[19] ჴმითა დიდითა[20] და ჰრქუა[21]: «აჰა[22] ლომნო მძლენარენო[23], ცხოვარნი[24] და[48—161]სეტყჳლნი». მაშინ მიეტევნეს ქართველნი და სომეხნი მათ[25] ზედა, აოტნეს და მოსწყჳდნეს, და ტყუე ყვნეს ურიცხუნი. და წარვიდა[26] სპარსე-

[1] მუმბარეზი A, ბუმბერაზნი B. [2] მძლედ... სომხითისათა] რომელსა ვერ ებრძოდიან მუმბარეზნი ქართლისანი A. [3] განვიდეს M. [4] + მეფემან A. [5] ჩუიდმეტი მუმბარეზი სპარსი A. [6] სპასპეტმან ფარნავაზ] სპასპეტმან მისმან A. [7] ჯუმბერ M, სახელი ჯონბერ A. [8] და მან] ამან A. [9] +თავის-თავ A. [10] აღიჭრა A. [11] და] — A. [12] აღისახნეს A. [13] ერთმანერთსა A. [14] ჟამი] კმა A, ხაჰმი B. [15] კმასა A, ხაჰმსა B. [16] და ტეხასა] — AB. [17] და მოკლა] — A. [18] მოაქცია A. [19] ყო A. [20] დიდითა] მაღლითა A. [21] და ჰრქუა] — A. [22] აჰა] — M. [23] ბრძენვალენო A. [24] ცხრანი M. [25] მათ] სპარსთა A. [26] + მირდატ მეფე. A, მირდატ მეოტი B.

ეარ' ჰათჳაბჲ აცათწაიაქ, აიქსაც ყნაა ჲქე ძანიც, ქჲ კანკასაცაბა აცანეჭ ქფარაძანი. ქიე ც აფარჲ ჩაქ. ც აცან ნანიფჩ ჟამნანაკაქჲნ ქაჭ, ც ცაეიკე ჟაიანს ჩკაც ჲ ფიქიანც აჩნჭც ყანბაძანბაი ნც აცაკაცანი ფაფაძანაკ ფაიანიაქ აიქსაც ჲქჩნ ც ჲიქჲფ ფაფაძანაკ ქნაც ჲ Ჰაკაი. ც აიქნიცჩჩაიჩ ნიეკა ეჲ კაცაიაცსი კჩიძაქ ც კაძანიაკჲნ ბაძჩანი[1] ნიჩაი, იიქ (!) აკანკჲნს ქჩჩაიძანიაკჲ. Ჩაქ Მჩ[ნ]ჩდაი აიქსაც ჩქაფაძანაკ ქაფარძაც აიქ ჲ ჩჩჩაც, ც აი ქჟაის ჩიც. ნც ჩაიაცაიცსი ეიც ჩაიაცაიცსი ნიეკა ჲ ჩჩაც ც ჟაიანს ჩიც. ც აცან ქMჩ[ნ]ჩდაი ც ქჩჩანაის ჩაფაძანც, ც აიაიანაჩაც Ნიეკა ჲ ჩჩაც ც ჟაიანს ჩიც. ც აცან ქMჩ[ნ]ჩდაი ც ქჩჩანაის ჩაფაძანც, ც აიაიანაჩაც Ნიეკა ჲ ჩჩაც ც ჟაიანს ჩიც. ც აცან ქMჩ[ნ]ჩდაი ც ქჩჩანაის ჩაფაძანც, ც აიაიანაჩაც

მზარეული ვითომ გამდგარი მათგან. მისცეს მას სასიკვდინე წამალი, რათა მოულოდნელად მოკლას ფარსმანი, რაც შეასრულა კიდევაც. მოკლა მზაკვრობით ყოვლად ძლიერი მხნე და აატირა ქართლი მცირიდან დიდამდის. ფარსმანის სპასპეტმა, ფარნავაზმა, წაიყვანა ფარსმანის ცოლი და შვილები [და] წავიდა სომხეთს. მათი შემწეობით არმაზსა და მთელს მის ხვედრში დასვა კუთხის გამგებელი, რომლებმაც (!) დაიცვეს ფარსმანის ერთგულება. ხოლო მირდატმა წამოიყვანა სპარსები, მოვიდა ქართლს და აიღო თავისი ნაწილი. სომეხთა მეფე დაეზავა ბერძნებს, გაემართა სპარსებისა და მირდატის წინააღმდეგ, შეხვდა მათ მდინარე ლეხთან, მოკლა მირდატი და სპარსთა მთავარი. გაამეფა ქართლს ფარსმანის შვილი

[1] ბაძჩნი BD.

თადვე. და წელსა მეორესა კუალად მოვიდა მირდატ სპითა უძლიერესითა. ხოლო ფარსმან ქველმან[1] შემოიკრიბნა[2] სპანი თჳსნი[3], მჴედარნი და ქუეითნი, და[4] დადგა მცხეთას ქალაქსა შინა... მოვიდა მირდატ და დადგა ჯაჭჳს[5]. და ეგრეთვე[6] ყოველთა დღეთა[7] იბრძოდიან[8] ბუმბერეზნი[9]. და ბრძოლასა ზას შინა[10] მოკლა ფარსმან მეფემან თავის-თავ ათორმეტი ბუმბერეზი[11], ხოლო სპასპეტმან ფარნავაზ — ათექუსმეტი[12]. მაშინ... ფარსმან მეფემან ქველმან[13] არღარა განასხა[14] სიმრავლე სპათა, არამედ განვიდა ჟამსა განთიადისასა სპითა თჳსითა და[4] დაესხა. და მოსცა სუეთან მისმან ძლევა, აოტა ბანაკი მათი და მოსწყჳდა ურიცხჳ[15]. და წარვიდა მირდატ მეოტი სპარსეთადვე. და[4] მიერითგან[16] განითქუა სახელი ფარსმან ქველისა და სპასპეტისა მისისა ფარნავაზისი. და[4] წინამძღუარ ექმნა იგი სპათა ქართლისათა და[17] სომხითისათა. და იწ[39—162]ყო ბრძოლად სპარსთა[18] შესლვად... და ვერღარა[19] ოდეს ვინ[20] წინააღუდგა[21] ფარსმან ქველსა[22]. მაშინ სპარსთა გება-ყვეს სიმარჯუე ესე, რამეთუ[23] მოიყვანეს მზარეული[24] ერთი და აღუთქუეს მას კე-

[1] ქველმან] — A. [2] შემოკრიბნა A. [3] სპანი თჳსნი] ქართველნი A. [4] და] — A. [5] ჯაჭოს M. [6] ეგრეთ A. [7] ო დღეთა ყოველთა A. [8] იბრძოდა A. [9] ბუმბერეზნი] — A. [10] ო და მას ბრძოლასა შინა A. [11] თ ფარსმან მოკლა თავის თავითა მუმბარეზი თორმეტი A. [12] ხოლო სპასპეტმან ფარნავაზ —ათექუსმეტი] — A. [13] ქველმან] + სიფიცხით გულისათა A. [14] განასხნა A, განახა M. [15] მოსწყჳდნა ურიცხუნი A. [16] ამიერითგან A, მიერიდგან M. [17] ქართლისათა და] — A. [18] სპარსთა] + და A. [19] ვერღარა] ვერა A. [20] ვინ] — A. [21] წინააღუდგეს A. [22] ფარსმან ქველსა] სპარსნი A. [23] ესე რამეთუ] და A. [24] მზუარეული A.

մանայ՝ զԱդմ, որ կէցեալ ամս հրիս՝ մեռանի, թողեալ որդի երախայ, և նուաւ իշխէր վրաց կիրն Փարսմանայ։

ადამი, რომელმაც იცოცხლა სამი წელი და მოკვდა. დარჩა ჩვილი შვილი და მისით მთავრობდა ქართლს ფარსმანის ცოლი.

Եւ զկնի նորա թագաւորեաց Համազասպ թոռն նորա, այր քաջ և պատերազմող։ Յաւուրս սորա հրկէզ Աւանքըն, բազմութիւն յոյժ, յանկաւսիածա ընդ ճանապարհն Դ[ո]ւալեթոյ. և նստան

მის შემდგომ გამეფდა მისი შვილიშვილი ამაზასპი, კაცი მხნე და მებრძოლი. მის დროს გამოვიდნენ ოსები, სიმრავლე დიდი, უშიშად, დვალეთის გზით, და დასხდნენ მდინარე ლიახ[ვ]ზე

თილი დიდი და ჰრქუეს: „წარვედ და შეეწყნარე[1] ფარსმან ქველსა[2] და წარიტანე შენ[3] თანა წამალი სასიკუდინე[4] და შეუზავე[5] საჭმელსა თანა[6] მისსა და შეაჭამე მას“[7]. ხოლო[8] წარვიდა მზარეული[9] იგი და ყო ეგრეთ, ვითარცა ემცნო სპარსთა მათ[10]. და ესრეთ[11] მოკლა ფარსმან მეფე ქველი[12]. მაშინ იქმნა გლოვა და ტირილი და ტყება ყოველთა ზედა ქართველთა[13] წარჩინებულითგან ვიდრე გლახადმდე[14]... **[39—163]** მაშინ გამოვიდეს სპარსნი და გამოიტანეს თანა მირდატ და დაიპყრეს . ქართლი, და მისცეს მირდატს ნაწილი მისი... და დაუტევეს ერისთავი არმაზისი[15], ხოლო ფარნავაზ სპასპეტმან წარიყვანა ცოლი და ძე მეფისა ქველისა ფარსმანისი[16], იქლტოდა და მივიდა სომხითს... და დაიპყრეს[17] ქართლი მირდატ და ერისთავმან[18] სპარსთამან. ხოლო მეგრელნი[19] ეგნეს[20] ერთგულებასაე[21] ფარსმანის[22] ძისასა. ხოლო[8] მას ჟამსა შინა[23] მოყუარე იქმნეს[24] ურთიერთარს[25] სომეხნი და ბერძენნი. მაშინ სომეხთა მეფემან მოირთო ძალი საბერძნეთით[26] და წარმოემართნეს[27] ბრძოლად სპარსთა... მაშინ მირდატ და ერისთავმან[18] მოირთეს ძალი სპარსთაგან[29]. ხოლო სომეხნი და ბერძენნი და მეგრელნი შთავიდეს შიგა-**[40—164]**ქართლს[30]. და მუნ მიეგებნეს ქართველნი და სპარსნი[31] მდინარესა ზედა, რომელსა ჰრქჳან ლიახჳ. და მუნ იქმნა ბრძოლა... იძლიენეს[32] სპარსნი და ქართველნი, მოკლეს[33] მირდატ და ერისთავი სპარსთა... და[34] დასუეს მეფედ ძე ფარსმან ქველისა სახელით[35] ადამი. და იმეფა რა სამ წელ[36], მოკუდა. და დარჩა ძე მისი ერთისა წლისა[37] ყრმა. და ვიდრე აღიზარდებოდა ყრმა იგი, მეფობდა დედა ადამისი და ცოლი ფარსმან ქველისა[38]...

და ვითარ აღიზარდა ძის წული ფარსმან ქველისა, სახელით ფარსმანეე[39],

---

[1] შეიწყნარე M. [2] ქუელისა M] — B. [3] შენ] — A. [4] საკლავი A. [5] შეუზავე] ჩაურთე A. [6] თანა] — A. [7] ბას] — A. [8] ხოლო] — A. [9] მზუარეული. [10] ემცნო სპარსთა მათ] უთხრეს სპარსთა A. [11] ესრეთ] — A. [12] ქველი] — A. [13] თ ქართველთა ზედა A. [14] წარჩინებულთაგან ვიდრე გლახაკთამდე A. [15] არმაზს A. [16] თ ფარსმან ქუელისა A, მეფისა] — A. [17] დაიპყრა A. [18] ერმან A. [19] მეგრნი A. [20] ეგნეს] დადგეს A. [21] ერთგულობასა A. [22] ფარსმანისსა M. [23] შინა] — A. [24] მოყუარედ იყუნეს A. [25] ურთიერთარს] — A. [26] ძალი საბერძნეთით] ძალი ბერძენთაგან A,—M. [27] წარმოემართა A. [28] + სპარსთამან A. [29] სპარსეთით A. [30] შიდა-ქართლს B. [31] თ სპარსნი და ქართუელნი A. [32] იძლიენეს A. [33] და მოკლეს A. [34] და] — A. [35] სახელით] რომელსა ერქუა A. [36] იმეფა რა სამ წელ] სამ წელ ოდენ მეფობდა A. [37] თ წელიწადისა ერთისა A. [38] და ცოლი ფარსმან ქველისა] — A. [39] სახელით ფარსმანვე] — M.

ი ქვრაჲ ქსაჲ[1] *ფსითჳს ათრეს იქთ, და ჰანგსანს. და ამას ჯიქან, ნათან*[2] *ქმუსხიჲაჲ ქალაქსა*[3]: *ისკ ჰამალასაც ქსეფთისათჳს ჰაიქარ ჩაბჭქაფ და ერქსაჲნ ჰაქარ ჩაჩაქაფ ქსქაფ ქსეფთისა ჰაი

Ძկნჱ აყიორიკ հպարտացաւ յանձն իւր Համազասպ, և ապստամբեաց ի Հայոց. և սպան յիւրոցն[1] արս սրևեւլիս և ապաւինեցաւ ի Պարսս: Եւ վասն այսորիկ ատեցին զնա վիրք, և խնդրեցին իւրեանց թագաւոր ղորդի թագաւորին Հայոց ղՎրոյն՝ ղքեռորղին Համազասպայ: Եւ լուաւ նոցա թագաւորն Հայոց, և եկն ի վիրս: Եւ եկին առ նա իշխանքն արևմտից կողմանն հնգիքեան, և իշխանն Ուռնբրսեւոյ և իշխանն Ծուենդայ[2], կոչեցին և ղղաւրսն Աւսաց, և եկին խնդութեամբ վասն վրիժուց արեանն, զոր պարտ էր նոցա Համազասպ. և եղև թագաւորն (!) Հայոց բանակ մեծ: Իսկ[3] Համա-

ამის შემდეგ გაამაყდა ამაზასპი, განუდგა სომხებს, მოკლა თავისიანთაგან გამოჩენილი კაცები და მიენდო სპარსელებს. ამისთვის მოიძულეს ის ქართველებმა და თავის მეფედ ითხოვეს სომეხთა მეფის შვილი—ვრუინი, ამაზასპის დისწული. გაუგონა მათ სომეხთა მეფემ და მოვიდა ქართლს. მოვიდნენ მასთან დასავლეთის მხარეების ხუთივე მთავარი, უძრახევის მთავარი და წუნდის მთავარი. მოუწოდეს ოსების ლაშქარსაც, და მოვიდნენ სიხარულით სისხლის ძიებისათვის, რაც მათი ემართა ამაზასპს. შეექმნა სომეხთა მეფეს დიდი ბანაკი. [ხოლო] ამაზასპმა დახმარებისათვის სპარსებს მოუწოდა. იქმნა სასტი-

[1] յիւրոց C. [2] Ծուենդայ D. [3] Համազասպ. և եղև թագաւորն Հայոց բանակ մեծ[ի]—BD.

ხუნა ოროლნი. და გამოვიდა ოვსთაგან კაცი ერთი, სახელით[1] ხუანხუა[2], ურჩეულესი სპათაგან[3] ოვსთასა. აღიზახნეს ორთავე.., სცნა[4] ოროლნი ამაზასპ[5], განავლო[6] ზურგით და მოკლა იგი... და მას ღამესა კუალად მოემატნეს მჭედარნი... დაესხა ოვსთა[7] განთიადსა[8] ჟამსა მჭედრითა და ქუეითითა ყოვლითა[9], სძლია[10] და აოტა[11] ბანაკი მათი. და მოკლა მეფე ოვსთა, და მოსრა ყოველი სიმრავლე მათი. და[12] წელსა მეორესა მოირთო ძალი სომხითით და შეიკრიბნა[13] სპანი მისნი ყოველნი და გარდავიდა[14] ოვსეთს: და[12] ვერვინ წინააღუდგა, და მოტყუენა ოვსეთი და მოვიდა შინა გამარჯუებული.

და[12] შემდგომად ამისსა შეიქმნა[15] სილაღე და იწყო მესისხლე[ო]ბად, და მოს[42—168]წყჳდნა მრავალნი წარჩინებულნი. და ამისთჳს მოიძულეს[16] იგი ერმან ქართლისამან, და მტერ ექმნა[17] იგი სომეხთა, და შეიყუარნა სპარსნი. მაშინ აღდგეს[18] ერისთავნი დასავლეთისანი ხუთნი: ორნი ერისთავნი ეგრისისანი[19], ერთი ოძრჯისა, ერთი კლარჯეთისა[20] და ერთი წუნდისა[21]. ეზრახნეს ესე[ნი] სომეხთა მეფესა და ითხოვეს ძე მისი[22] მეფედ, რამეთუ დისწული იყო ამაზასპისი[23]. მაშინ სომეხთა მეფე ძალითა მრავლითა[24] წარმოემართა ქართლად, და მოირთო ძალი საბერძნეთითაცა[25] და ეზრახნეს ოვსთაცა. ხოლო ოვსნი სიხარულითა წარმოვიდეს, რამეთუ მესისხლე იყო ამაზასპ მათი[26]...

[1] სახელით] რომელსა ერჭუა სახელი A. [2] ხანხუა A. [3] ურჩეულესი სპათაგან] იგი გამორჩეული იყო სპათა შორის A. [4] სცნა] ჰკრა A. [5] ამზასპ A. [6] და განავლო M. [7] ოვსთა] — A. [8] განთიადსა] განთენების A. [9] და ყოვლითა A. [10] სძლია] ძალითა A. [11] აოტა] და იოტა M. [12] და] — A. [13] შეკრიბნა A. [14] გარდავიდა] განვიდა A. [15] შეექმნა A. [16] მოიძულა A. [17] იქმნა A. [18] აღდგეს] განდგეს A. [19] ეგრისანი BM. [20] ერთი კლარჯეთისა] — M. [21] წონდისა A. [22] ძე მისი] სომეხთა მეფისა ძე მისი H. [23] ამზასპისი A. [24] მრავლითა] მისითა A. [25] საბერძნეთით A, საბერძნეთიცა M. [26] თ მათი ამზასპ A.

ფასად կոչնად յաւդնութիւն զտուննն Պարսից. և եղև պատերազմ սաստիկ, և յաղթեցաւ Համազասպ, և սպանաւ ի պատերազմին, և հարան զաւրքն Պարսից։

Եւ թագաւորեաց Վրոյն[1] ի վերայ վրաց. և ածաւ նմա ի կնութիւն յաբգրէն Յունաց զուստրն Լողոթաթոյն, որում անուն էր Սեվելիա. նա ևրեք զպատկերն Աւրորիտեայ, և կանչնեաց զնա ի գլուխն Մցխիթոյ[2]։ Եւ էր թագաւորն ողորմած և նեղելոց վրէժխնդիր. և սակաւ ինչ տեղեկացեալ Տնաոն մերոյ տնաւրէնութեանն՝ սիրէր ջրբիստոս և արդել զմարդաղոհութիւնն ի վրաց, սակայն երկրպագէր կռոց և գոհել տայր արջառս և ոչխարս։ Եւ կոչեցաւ անուն նորա Րէվ, որ ասի յաղթող. և վախեաց զսա որդի իւր վաչէ և ասպա Ասպագուր որդի[3] վաչէի։

կი ბრძოლა, იძლია ამაზასპი და მოიკლა ბრძოლაში. დაეცა სპარსთა ლაშქარი.

გამეფდა ვრუონი ქართლს. და მოიყვანა ცოლად ბერძენთა ქვეყნიდან ლოღოთელის ასული, რომელსაც ერქვა სეფელია. მან მოიტანა აფროდიტეს გამოხატულება და აღმართა ის მცხეთის თავს. იყო მოწყალე მეფე და გაჭირვებულთათვის შურის მგებელი. მცირე რამე შეეტყო ჩვენი უფლის მოღვაწეობისა. შეუყვარდა ქრისტე. აკრძალა ქართლს კაცის მსხვერპლად შეწირვა, თუმცა თაყვანს სცემდა კერპებს და აწირვინებდა ძროხებსა და ცხვრებს. ეწოდა სახელად რევი, რომელიც ნიშნავს მძლეს. შესცვალა იგი მისმა შვილმა ვაჩემ, და შემდეგ [იყო] ასპაგური, ვაჩეს შვილი.

[1] *Վիրոն* BD. [2] *Մցխիթայ* C. [3] *Վաչէ և ասպա... որդի*] — BD.

მაშინ ამაზასპ[1] მოუწოდა სპარსთა, და მოვიდეს სპარსნი[2] ძლიერნი...[42—169] იქმნა[3] ბრძოლა მათ შორის. იძლია ამაზასპ[1] და ივლტოდა[4] სპა მისი. დაიპყრეს[5] ქართლი, და მოკლეს ამაზასპ და მოსრეს სპა მისი[6].

და[7] დაუტევა სომეხთა მეფემან ძე თჳსი[8] მეფედ ქართლ[ი]სა[9], დისწული ამაზასპისი, სახელით რევ[10]. და[7] ამან მოიყვანა ცოლი საბერძნეთით[11], ასული ლოღოთეთისა, სახელით სეფელია. და ამან[12] სეფელია მოიხუნა თანა კერპნი[13], სახელით აფროდიტოს[14] და აღჰმართა თავსა ზედა[15] მცხეთისასა. ესე რევ მეფე დაღაცათუ იყო წარმართი, არამედ[16] იყო მოწყალე და შემწე ყოველთა ჭირვეულთა, რამეთუ სმენილ იყო მისდა[17] სახარება უფლისა ჩუენისა იესუ[18] ქრისტესი, და აქუნდა რამე სიყუარული ქრისტესი. და მან[19] მეფობასა შინა მისსა არღარაჲს უტევა[20] ქართლსა შინა ყრმათა კლვა[21], რომელსა იგი ამისსა უწინარეს და პირველ კერპთა მიმართ შესწირვიდეს

[1] ამზასპ A. [2] სპარსნი] სპანი A. [3] ქმნა M. [4] ივლტოდა] იძლია A. [5] და დაიპყრეს A. [6] და მოკლეს... სპა მისი] — A. [7] და] — A. [8] თჳსი] მისი A. [9] ო ქართლისა მეფედ A. [10] დისწული... რევ] რომელსა სახელი ერქუა რევ, დისწული ამაზასპისი A. [11] საბერძნეთით] ბერძენთა A. [12] მან A. [13] მოიხუნა თანა კერპნი] მოიტანა თანა კერპი A; კერპი M. [14] აფროდისტოს A, აფროდიდოს M. [15] ზედა] — A. [16] ამად M. [17] მისდა] მცირედ რამე A. [18] იესოს M, იესო AB. [19] და მან] ამან A. [20] არღარაჲს უტევა] აკრიბა A. [21] თ კლვა ყრმათა A, კლვა]—M

Յայնմ ժամանակի թագաւորեաց Պարսից Բարսէ-Շապհան, որպէ Սահատնայ, որ եբարձ զԱրշակունեսն, որ կոչին Արշ-Բիւրոյք· Եւ թագաւորն Հայոց Խոսրով կռուէր ընդ նմա՝ աւգ-նականութեամբ[1] *Աստուածապատուհասն, որ ածէր ընդ դուռն կովկասու զԱխէր և զԱհկս և զԱւսս և զԽազիրս*[2] *առ թագաւորովն մեծ Խոսրով· Եւ մահանէր նա բազմախուռն ամբոխիւ ի Պարսս, հարկանէր զղաւրան Պարսից· և փախուցանէր լինէր թագաւորն Պարսից Բարսէ-Շապ, որ նա լինքն է Աբուաշիր·*

მაშინ გამეფდა სპარსეთს ქარსე-შარვანი, შვილი სასანისა, რომელმაც აფხვრა არშაკუნ[იან]ები, რომელნიც იწოდებიან არ'ბივრ[იან]ებად. სომეხთა მეფე ხოსრო ებრძოდა მას შემწეობით ასპარაგურისა, რომელმაც მოუყვანა კოვკასის კარით ლეხები, ლეკები, ოსები და ხაზირები დიდ მეფეს ხოსროს. შევიდა იგი ფრიად ნარევი ხალხის სიმრავლით სპარსეთს და დასცა სპარსთა ლაშქარი. ივლტოდა სპარსთა მეფე ქარსე-შარ[ვან]ი, რომელიც თვით არის არტაშირი.

[1] აւգնութեամբ AC. [2] զԽազիրք ABCD.

მსხუერპლად ყრმათა, არამედ ცხურისა და ძროხისა შეწირვა განუწესა[1], და[2] ამისთჳს[3] ეწოდა მას[4] რეგ[5] მართალი. და[6] მოკუდა რა რეგ[7], მეფე იქმნა[8] ძე მისი ვაჩე. და შემდგომად ამისსა[9] მეფე იქმნა[10] ძე ვაჩესი ბაკურ. და შემდგომად ბაკურისსა მეფობდა ძე ბაკურისი მირდატ[11]. და შემდგომად მირდატისსა[12] მეფობდა ძე მისი ასფაგურ... ხოლო[13] ალექსანდრეს მეფობითგან ესე ყოველნი მეფენი მეფობდეს ქართლს[14] და იყვნეს კერპთმსახურ[15]. და ესე ასფაგურ[16] იყო უკანასკნელი[17] მეფე ფარნავაზიანთა ნათესავისა[18].

და ამის ზე[19] მეფე იქმნა სპარსეთს ქასრე[20]-ანუშარვან[21] სასანიანი[22], რომელმან მოსრნა მეფენი აჟღალანიანნი[23], რომელნი იცნობების არდაბიროზით[24], ვითარცა წერილ არს ცხორებასა სპარსთასა. ხოლო,[25] სომხითს მეფე იქმნა კოსარო[26]. და მან კოსარო[27], სომეხთა მეფემან, უწყო ბრძოლად ქასრე მეფესა სპარსთასა. და შეეწეოდა მას ასფაგურ[16], მეფე ქართველთა. და მან[28] ასფაგურ[16] განუხუნის კარნი კავკასიანთანი და გამოიყვანნი[44--171]ს[29] ოვსნი, ლეკნი და ხაზარნი. და მიჳიდის კოსარო[30] მეფისა[31] თანა სომეხთასა[32] ბრძოლად სპარსთა. და პირველსავე[33] შესლვასა[34] სპარსეთად,

[1] რომელსა-იგა ... შეწიოვა განუწესა] რომელსა შესწირევდიან კერპთა მსხუერპლად. ვიდრე იყო იგი მეფედ, არღარავინ კლვიდა ყრმათა კერპთათჳის, არამედ ცხოვარსა და ზროხასა A. [2] და] — A. [3] ამისთჳისცა A. [4] მას] — A. [5] რევა M. [6] და] იყო და A. [7] რა რევ] — A, რევა M. [8] მეფე იქმნა] და შემდგომად ამისსა მეფობდა A. [9] ამისსა] ვაჩესსა A. [10] მეფე იქმნა] მეფობდა A. [11] მიდრატ A. [12] მიდრატისა A. [13] ხოლო] — A. [14] ქართლს] — A. [15] კერპთმსახური A. [16] ასფაგორ M. [17] უკანასკნელ A. [18] + ნათესავისა M. [19] ზე] ძე M. [20] ქასეო M. [21] ანუ შირვან E. [22] სასნიანი M. [23] აჟღალიანნი B. აჟაღანიანი M. [24] არდაშიროზით B [25] ხოლო] მაშინ A. [26] კოსარო] კასრო M, კოსაროს B, რომელსა სახელი ერქუა კოსარო A. [27] და მან კოსარო] ამან კოსარო A, და მან კოსაროს B, და მან კასრო M. [28] და მან] ამან A. [29] გამოიყუანნეს M. [30] კოსაროს B, კასრო M. [31] მეფესა BM. [32] სომეხთასა] — A. [33] პირველსა A. [34] შესულასა A.

* * *

Ხորհէր აჴსուհեան ընդ մեծամნბა լուր, ჰქ զինչ արասցին յերեսաց Թա- գաւորին Հայոց, որ տասն ամ նեղէր ղնიոսი: Ապա յառաջ եկաց იშն աղգա- ჯին Խոսրովու, անուն Անակ կոչեցեալ, և ասաց ի լուր[1] ամենեցուն. «Պարտ է քեզ ბառაჯել հարկատուրեβեամբ Խոս- րովու, և հանդարտին Պարսք ի չա- բաց նորա»: Եւ գաղտ մերձեցեալ՝ յա- կանջս նորա ասաց. «Երթայր առ նա ընտանուβեամբ սիրոյ, որպէս ասպ- տամբեալ ի քէն, և սպանից[2] ղնա նենդուβեամբ». զոր և արարն իսկ: Եւ եկն առ նա հանդերձ եղբարբն իւրով. և ի գալ մխսոյ ամին՝ յորս[3] սպան ղնա, յորժամ կամէր ելանել ի Պարսս: Եւ մնաւ ինքն և իւրքն ամենայն,

იმიერიდან ბჭობდა თავის წარჩინე- ბულებთან ერთად, თუ რა ექმნათ წი- ნაშე პირთა სომეხთა მეფისა, რომე- ლიც ათ წელს ავიწროებდა მათ. მაშინ წარუდგა ერთი ვინმე ნათესავი ხოსრო- სი (=ქარსესი),. სახელად ანაკი რომ ერქვა, და უთხრა ყველას გასაგონად: „შენ უნდა ემონო ხარკის მიცემით ხოსროს და დაწყნარდებიან სპარსნი მისი ბორო- ტებისაგან“. მიუახლოვდა ჩუმად და ყურში უთხრა: «წავალ მასთან სახლეუ- ლური სიყვარულის [ნიშნით], ვი- თომც შენგან განდგომილი, და მოვკლავ მას ვერაგობით». მან შეასრულა კიდევაც ეს. მოვიდა მასთან თავისი ძმებით და მეორე წლის მოსვლისას, მოკლა ის ნადი- რობისას, როცა უნდოდა წასულიყო

[1] *ասէ լուր* C. [2] *և սպանից*] — BD. [3] *ի յորս* ABCD.

ეწყო რა[1] მეფე სპარსთა[2], აოტეს[3] იგი[4]. და მოსრეს სპა მისი კოსარო[5] და ასფაგორ სპითა მათითა[6]. და[7] მიერითგან ვერღარა[8] წინააღუდგა ამათ მეფე იგი სპარსთა[9]... ხოლო დაესრულნეს მეფენი ქართლისანი ფარნავაზიანნი[10].

... ქართლს შეხლვა[11] სპარსთა[12] და[7] მეფობა მირიანისი[13]...

... მაშინ მეფემან სპარსთამან ... მოუწოდა მთავართა სო[44—172]ფლე- ბისათა[14], პატიახშთა[15] და ერისთავთა სოფლებისათა[16]; და ყო განზრახვა და ეძიებდა ღონესა ბოროტისა მის მოწევნულისასა[17], და აღუთქმიდა ნიჭ- სა დიდსა და პატივსა, რომელმან[18] უძლოს და უძიოს[19] ღონე შურის გებისა. ხოლო იყო კრებულსა მას შორის[20] წარჩინებული[21] მთავარი, სახელით ანაკ[22], ნათესავისაგან კოსორისა[23], სომეხთ მეფისა. აღდგა იგი, წარმოდგა და თქუა: ... „აწ ესე არს განზრახვა ჩემი, რათა მშჯდობითა და ვედრებითა[24] და ხარკისა მიცემითა დავამშჯდოთ კოსარო[25] მეფე“... მიეახლა მეფესა და

[1] რა] — A. [3] მეფესა სპარსთასა A. [3] და აოტეს A. [4] იგი] ამათ A. [5] ქასრო M. [6] და მოსრეს სპა მისი .. სპითა მათითა]—A; კოსარო და ასფაგორ სპითა მათითა] — B. [7] და] — A. ვერაოდეს A. [9] ამათ მეფე იგი სპარსთა] — A. [10] ხოლო დაესრულნეს... ფარნავაზიანნი] — A. [11] ქართლისა შესულა M. [12] შემოსულა სპარსთა ქართლს A. [13] + ქასრეს ძისა A. [14] სოფლისათა A. [15] პატიახშთა] — A. [16] სოფლებისათა]—A. [17] ბოროტისა მის მოწევნულისასა] ბოროტსა მოწევ- ნულსა A. [18] რომელ A. [19] და უძიოს] — A. [20] თ კრებულსა მათ შორის იყო A. [21] + ერთი A. [22] ანკა M. [23] კასრო M, კოსაროს B. [24] ვედრებისა A. [25] კასრო M, კოსორ A.

ჴაყე კლდჱსა[1] თჳსაყოჲ, ღონ ართჳალ ჴაკჱდაყაჲს, փახანას[1] ითჳს ჶ ჴოგჲს ჳიჩნაჲ ჲ ითჳს ჶ ჩაჩაჴჲს:

ჲჱ კიჩჱალ ჴაყა ჩაჴაჩაჲრჲს ჩარ-ჴაჲს ჲ ჱრჲს ჶ ჴაყა. ჲ ჴოთაჩჱალაჲ ჴა-ითჳნაჲს თიჴაყჲნაჲს ჩჱთაჩოლაჲ. ჲჱ ღერბაჲჴჲნ თიჴაყ[2]ჲს ჶ ჳიჩნაჲ თჳჴაჩარ-რჲნ[3] ჴეჴაჲ ითიჩნ: ჩაკ ჲაიაჴაჲრ[4] ჩაჴაჩაჲრჲს ჳკეაჲ, ჴიჴაჩ კჱაჩკჲ[5] აიბრ ითიჩ ჴაჩრა, ჲ ითნაჩ ითიჴჲს. ჲ ოჳ ჴაყი ნიეაჲ ირჲს, აკკ ჴჩაჩაჲ ჩჲ: ჲჱ ჩაჩრჲნაჲ ჩაჴაჩაჲრჲნ[6], ირ-ჴ ჩაჩრჲნ კჱაჲჩაჩჴჲანჴ ჩაჩ ჴაჩაჲ ჲ ითჴ ჩაჴაჩაჲრჲ: *

სპარსეთს. მოკვდა თვითონაცა და ყველა მისიანები; ხოლო ორ ჩვილთაგან, რომლებიც წაიყვანეს აღმზრდელებმა, გაიქცა ვინ საბერძნეთისა და ვინ სპარსეთის მხარეს.

როდესაც ეს ესმა სპარსთა მეფეს, მოვიდა სომხეთს და ამოწყვიტა ხოსროს ყველა ნათესავი. გადაარჩინეს ერთი ჩვილი საბერძნეთის ქვეყანაში, სახელად ტრდატი. ხოლო ქართველთა მეფე ასპაგური წავიდა ოსეთს იქიდან ლაშქრის მოსაყვანად და მოკვდა იქვე. არ პყავდა შვილი, გარდა ერთი ქალისა. დასრულდნენ ფარნავაზიანნი, რომლებიც ითვლიდნენ 28 მეფეს ალექსანდრედან. *

[1] ჲ კლდჱსა ABCD. [2]თიჴაყ]—C. [3] ჳაჴჴაჩრჲნ C. [4] ჲაიაჴაჲრ AB. [5] ჲ კჱაჩკჲ ABCD. [6] փახანაჲაჴანჴ A.
* ამ წინადადების შესაბამისი ტექსტი ქართული დედნით ზემოთ (გვ. 64,3) შეგვხვდა.

ჰრქუა[1] თჳსგან, ვითარმედ: [2][45—173]... „წარვიდე[3] მე მის თანა[4] დედა-წულითურთ ჩემითა[5] და მე[6] მონჴენდობის[7] იგი ნათესაობისათჳს, და სუეანთ შენმან მოავლინოს კეთილად, მოვკლა[8] მეფე იგი და დავდვა თავი ჩემი შენთჳს...“. და მოკლეთა დღეთა წარმოვიდა ანაკ[9] და ძმა მისი დედა წულითურთ[10], რეცა განდგომილად[11] სპარსთა მეფისაგან...[45—174]... და განმზადებულ იყო კოსარო[12] მეფე კუალად შესლვად სპარსეთს[13]. მაშინ დღესა ერთსა განვიდა მეფე ნადირობად, და განჰყვეს[14] ანაკ[9] და ძმა მისი.., პოვეს ჟამი[15] და მოკლეს მეფე და იელტოდეს. ხოლო დევნა უყვეს მთავართა სომხითისათა. და[16] მოუსწრეს[17] ვიეთმე ჳიდსა ზედა[18]... და მოსრნეს... ყოველით ნათესაჲთ მისითურთ[19]. და ვერღარა წარვიდეს თჳნიერ მათისა[20], რომელ[21] დაშთეს ორნი შვილნი მათნი, და განარინეს[22] მამა-მძუძეთა მათთა, რამეთუ წარიყვანა ერთმან საბერძნეთს, ხოლო მეორემან საზღვართა სპარსეთისათა[23].

და[16] ვითარცა ესმა ამბავი ესე[24] სპარსთა მეფესა ქასრეს[25] სასანიანსა[26], აღივსო სიხარულითა[27] და წარმოემართნეს[28] ყოვლ[46—176]ითა ძალითა

[1] ჰრქუა] თქუა A. [2] თჳსგან ვითარმედ] — A. [3] წარვედ M. [4] მე მის თანა] —A. [5] დედა-წულით ჩემითურთ A. [6] მე] — A. [7] მამენდობის M. [8] და მოვკლა A. [9] ანკა M. [10] დედაწულითა მათითა A. [11] განდგომად A. [12] კოსორ A, კოსაროს B, კასროს M. [13] კუალად შესლვად სპარსეთს] და შევიდა სპარსეთად M. [14] განიყუეს M, + თანა A. [15] ჟამი] დრო A, დარი B. [16] და] — A. [17] მიუსწრეს A. [18] ზედა] — A. [19] ყოველით ნათესაჲთ მისითურთ] ყოველნი ნათესავნი მისნი A. [20] და ვერღარა წარვიდეს თჳნიერ მათისა] თუინიერ A. [21] რომელ] — A. [22] და განარინეს] აღიხუნეს A. [23] რამეთუ წარიყვანა... საზღვართა სპარსეთისათა] ერთი შეიქცეულტოდა საზღვართა საბერძნეთისათა, მეორე საზღკართა სპარსეთისათა A. [24] ამბავი ესე] — A. [25] ქასერს M. [26] სასნესა M. [27] აღივსო სიხარულითა] —A. [28] წარმოემართა A.

Ვსთ აყაიერიქ ძიეიქსეგან ქექსანძეს ქ[ა]რეც ქ Მეყსეჩა ათ Მაყჩძან ადაქსიაქსით ნიეთ' ჰარეყანსქ, სქწ ქქინქ არაიეგსინ: ნქ ნათ ათქ ენნიად. «სქწ ქყარ მსიე ჩაქაჩარე, ენსნად ეიქქიქ მსიე ქ მან. ქ [სქწ] ფიყე ძიათანდ ჩაქაჩარეიქწსნან მსიე, მთანსნად ყათსიეც ქ ათთნად ქმსი მარეიე, იეიქჯე ჰარქნ მსიე. ქ ქქ აყა ოქ ჯ, ჩძიე ხანიქრსმქ ყაიქეაყჯნ ფაიქსიე ეიქრიე ადქრქ ადაქსნიე ქიქრიე ქმ[ა]რჯნან ქსიც ქ თაგაჩარე ძსე. ქ თაიეიც ნათ

ამის შემდეგ შეიკრიბნენ ქართლის მთავრები მცხეთას, მათს მაიჟან სპაპეტთან [იმის] საკითხავად, თუ რა ქნან. მან უთხრა მათ: «რომ ყოფილიყო ჩვენი მეფე, დავსდებდით ჩვენ თავს სასიკვდილოდ, და, რომ ყოფილიყო ჩვენი სამეფოს მემკვიდრე, შევიდოდით სიმაგრეებში და ვჭამდით კაცის ხორცს, როგორც ჩვენი მამები. და რადგანაც ეს არაა, დაე ვსთხოოთ სპარსთა მეფეს მისი მხევლის [შვილი] მაჰრანი ჩვენთვის სიძედ და მეფედ, და მივსცეთ

თჳსითა[1]. და[2] მოვიდა პირველად სომხეთს[3] და[2] დაიპყრა სომხითი, მოსრა და ტყუე ყო ყოველი ნათესავი სომეხთა მეუფეთა[4]. ხოლო ერთი ძე კოსაროჲ[5] მეფისა, ყრმა მცირე[6], შეივლტოდა საზღვართა საბერძნეთისათა, სახელით თრდატ მეფე, და იზარდებოდა მუნ[7]. მაშინ, ვითარცა დაიპყრა სომხითი სპარსთა მეფეჯან[8] და შემოვიდა ქართლად, და[9] წარვიდა ასფაგურ[10] ქართველთა მეფე ოვსეთს, რათამცა მოიმატნა ოვსეთით სპანი... ხოლო[11] რაჟამს შევიდა ასფაგურ[12] ოვსეთს[13], ეწყია სიკუდილი და მოკუდა მუნ. და არა ესუა ამას ასფაგურს ძე[14], არამედ ესუა[15] ასული ერთი.

მაშინ შეკრბეს ერისთავნი ყოველნი[16] ქართლისანი მკხეთას ქალაქსა შინა[17] სპასპეტისა თანა, რომელსა ეწოდა სახელად[18] მაიჟან[19]. ზრახეს ყუეს[20] სავსეთა მწუხარებითა და თქუეს[21]: „... ვიძიოთ ღონე ჭირთა და განსაცდელთა ჩუენ[46—176]თათჳს“. მაშინ თქუა მაიჟან[22] სპასპეტმან: „უკუეთუმცა იყო ჩუენ თანა[23] ძალი ეზომი[24].., და-მცა-ვისხენით[25] თავნი ჩუენნი სიკუდილად და წინააღუდგეთ[26] მათ. და თუმცა დარჩომილ[27] იყო მკჳდრი ჩუენისა... მეფობისა[28], დავდეგითმცა[29] ციხე-ქალაქთა შინა, და[2] და-მცა-ვისხენით[30] თავნი ჩუენნი[31] სიკუდილად და[2] ვჭამეთმცა ჯორცი კაცისა, ვითარცა პირველ[32] მამათა ჩუენთა. არამედ ჟამთა[33] მოწევნადთა[34] ესრეთ მოუვლენია[35], რაჲთუ[36] სპარსთაგან

---

[1] თჳსითა] მისითა A. [2] და] — A. [3] სომხითს A. [4] მეფისა A. [5] კოსაროს B, კასრო M, კოსრო A. [6] ყრმა მცირედ BM, მცირე ყრმა A. [7] სახელით... მუნ] და მუნ იზარდებოდა, რომელსა ერქუა თრდატ A. [8] სომხითი სპარსთა მეფემან] სპარსეთი სომეხთა მეფემან A. [9] და შემოვიდა ქართლად და] — A. [10] ასფაგორ AM. [11] ხოლო] — A. [12] ასფაგორ M] — A. [13] ოვსეთად A. [14] თ ამას ასფაგურს არა ესუა ძე A; ასფაგორს M. [15] ესუა] — A. [16] თ ყოველნი ერისთავნი A. [17] შინა] — A. [18] ეწოდა სახელად] ერქუა A. [19] მაჟან A. [20] + ერთბამად A. [21] თქჳს M. [22] მაჟან A, მაიზან M. [23] ჩუენ თანა] — A. [24] ეზომი] ესოდენი A. [25] დავმცავსხენით A, დამცავსცენით B. [26] აღუდგებით M. [27] დარჩომილ] — A. [28] მეფისა A. [29] დავდგითცა A. [30] დავსხენით-მცა A, და-მცა-ვსცენით B. [31] ჩუენნი] — A. [32] პირველად A. [33] ჟამთა] — A. [34] მოწევნადსა AB, მოწევნისა M. [35] მოუვლინე M. [36] რამეთუ]—A.

ეპისტოლე Ასალგეტელთა ქრისტეშობის მსრულ ქალაქსა:

*და ნაწილი ხეს ჯვრისაჲ ამისგანვე. და არბაკელები ღმრთისა და ბანიერები ალბათური, სწორ აღმოსავლით ალბანეთისა, ერი ალბანელთა, ენა ალბანური, ასო ალბანური, ეპისკოპოსი ალბანელთა, ეპისკოპოსი ალბანეთისა, ეპისკოპოსი ალბანეთისა, ეპისკოპოსი ალბანეთის

*
* *

Და ყოველ დაბადებულთ და მოსულთ თყალის ეგზარებლის ქუე მწირებისა, ქრისტესთვის თავ მისი დადებისა ქუე ნიშა ქართაის ჰაერთ ეკლესიაჲ[1] შორის ქალაქსა შინა ცხორებისა. და ესრეთ დაეზავა ქართველთა, რათა ... „იყოს შვილი ესე[2] ჩემი ორსავე სჯულსა ზედა: მამათა ჩუენთა[3] ცხოვრებისა-მსახურებასა და თქუენთა კერპთასა“. ... და წარვიდა მეფე, და აღიხუნა და დაიმორჩილნა ყოველნი[4] ჴევნი კავკასიათანი[5]... და უბრძანა მირიანს, ძესა თჳსსა, და[6] მირვანოზს, მამა-მძუძესა მირიანისსა[7], რათა ჰბრძოლდიან[8] ხაზართა,

დაადგინა ქვეყნის (= კუთხის) მმართველად და ბავშვის აღმზრდელად თავისი მამა-მძუძე მირვანოსი. დაუტოვა მას ორმოცი ათასი რჩეული ჯარის-კაცი სპარსელებისა და ბრძანა, ხუთი ათასი მათგან ყოფილიყვნენ მეფესთან და სხვა კი დამსდარიყო ჰერეთს და შებრძოლებოდა ხაზირებს და, რომ მსახუროზ მისმა შვილმა ცეცხლს და სცეს თაყვანი ქართლის კერპებს, რადგანაც ქართველები იმას ეძიებდნენ, რომ არ გადაეყვანათ ისინი თავიანთი სარწმუნოებიდან, რადგან «უმჯობესიაო—ამბობდნენ — მოვკვდეთ, ვიდრე განვუდგეთ ჩვენი მამების სჯულსო». დაიძრა სპარსთა მეფე და წავიდა კოვკასის ძირ-ძირ

[1] *արանց* BD. [2] *հինգ հազար*] *ե՛* AC, *և՛ռ* BD. [3] *կեալ* C. [4] *թագաւոր* BD. [5] *Մխրհան* C.

მელი იგი მაშინ თანა ჰყვა წლისა შჳდისა[1], შობილი ცჳველისაგან თჳსისა[2], რომელსა სახელ-ედებოდა[3] სპარსულად მიჰრან[4], ქართულად[5] ბირიან...

... ცხორება მირიანისი...

[49—180] ... დაუტევა მამა-მძუძედ და განმგებელად წარჩინებული ერთი, სახელით[6] მირვანოზ[7]. და დაუტევა ორმეოცი ათასი მჳედარი, სპარსი რჩეული, ... დასხნა ჰერეთს[8] .. ხოლო[9] უბრძანა მირვანოზს[10], რათა სპარსთა მათგან[11] რჩეული შჳდი ათასი ყოვლადვე[12] ქალაქსა შინა იპყრას[13] მცველად ძისა მისისა. და ესრეთ დაეზავა ქართველთა, რათა[14] ... „იყოს შვილი ესე[15] ჩემი ორსავე სჯულსა ზედა: მამათა ჩუენთა[16] ცეცხლის-მსახურებასა და თქუენთა კერპთასა“. ... და წარვიდა მეფე, და აღიხუნა და დაიმორჩილნა ყოველნი[17] ჴევნი კავკასიათანი[18]... და უბ[49—181]რძანა მირიანს, ძესა თჳსსა, და[19] მირვანოზს, მამა-მძუძესა მირიანისსა[20], რათა ჰბრძოლდიან[21] ხაზართა,

[1] რომელი-იგი... წლისა შჳდისა] რომელ ჰყვა მუნით შეიდისა წლისა A. [2] შობილი მკჳდლისაგან თჳსისა] ნაშობი მკჳდლისა A. [3] სახელ-ედებოდა] ერქუა A. [4] მირან A, მირიჰან M. [5] და ქართულად A. [6] სახელით] რომელსა ერქუა A. [7] მარვანოზ A, მირავანოზ M. [8] ჰჰქართეს A, ერთს M. [9] ხოლო] და A. [10] მირავანოს M. [11] მათგანი A. [12] ყოვლადვე] მცედარი A. [13] იპყრნა M. [14] რათა]—A. [15] ესე]—A. [16] მამათა ჩუენთა] მამათასა და A. [17] და აღიხუნა და დაიმორჩილნა ყოველნი] და ყოველნი წარიხუნა A. [18] კავკასიანთანი A. [19] მირიანს, ძესა თჳსსა, და]—A. [20] მირვანოზს, მამა-მძუძესა მირიანისსა] მამა-მძუძესა მირიანისსა მისსა მირვანოზს A. [21] ბრძოდენ M.

ანსაც და հասեալ յարս՝ սիրեաց զ[1]ի[ր]ս, և նոցա լեղուաւն վարէր, և կրկրեալ-պէր հինգ պատկերաց[1] առընթեր կրա-կարանին։ Եւ ի հնգետասան ամն նո-ր մեռաւ կինն. և ըստին նմա կին ի Պոնտոսէ[2] զԱննա[3]՝ դուստր Ուլիտոսի։ Եւ միշտ կուռէր Միհրան ընդ Նա-պիրս, քանզի չանս եդին Նաղիրք առ-նուլ դարբազանդն[4] և բանալ զդուռն լայն, և ելանել ի վերայ Պարսից. և ոչ տայր նոցա թոյլ Միհրան։

Ի քառասուն ամին սորա մեռաւ հայր[5] նորա Աւրտաշիր, և առ[6] զթա-գաւորութիւնն[7] կրսեր եղբայր նորա Բաւրտամ։ Եւ յորժամ լուաւ Միհրան[8]՝

թავის ქვეყანაში ისე, რომ წარტყვენა მთის ხევები. ხოლო მიჰრანი გაიზარდა და მოიწიფა კაცად, შეიყვარა ქართველები და გამოიყენა მათი ენა. თაყვანს სცემდა ხუთ კერპს საცეცხლოს მახლობლად. თხუთმეტი წლისას მოუკვდა ცოლი, და მოჰგვარეს ცოლი პონტოსიდან ანნა, ულიტოსის ასული. ნიადაგ ებრძოდა მიჰრანი ხაზარებს, რადგანაც ცდილობდნენ ხაზარები დარუბანდის აღებას, ამ კარის ფართოდ გაღებას, რათა შესეოდნენ სპარსეთს, და არ უშვებდა მათ მირიანი.

ორმოცი წლის რომ იყო, მოუკვდა მამა, არტაშირი, და მეფობა მიიღო მისმა უმცროსმა ძმამ ბარტამმა. როცა ესმა მირიანს, გასწია ბაღდადს, ლაშ-

[1] *պատկերսյն* C. [2] *Պոնդոսէ* ABC. [3] *զԱննայ* AC. [4] *զդարպանդն* C. [5] *հայրն* D. [6] *էառ* B. [7] + *նորա* D. [8] *Միհրան* D.

და წარვიდა თჳთ[1] სპარსეთადვე[2]... და[3] აღიზარდა მირიან[4] მსახურებასა მას[5] შინა შჯდთა მათ კერპთასა და ცეცხლისა[სა]. ხოლო[6] შეიყუარნა ქართველნი და დაიეწყა ენა სპარსული და ისწავა ქართული[7]... ყოველთა მეფეთა ქართლისათა უმეტეს აღასრულებდა მსახურებასა მათ[8] კერპთასა... ხოლო[9] იქმნა რა[10] მირიან[4] წლისა ათხუთმეტისა[11], მოუკუდა [50—182] ცოლი, ასული ქართველთა მეფისა ... და მოიყვანა ცოლი საბერძნეთით, პონტოთ, ასული ულიტორისი[12], სახელით ნანა. იწყო[13] ბრძოლად ხაზართა და ჰბრძოდა იგი მარადის[14]...[50—183]... და უფროსი ლაშქრობა მისი იყვის დარუბანდს, რამეთუ მოვიდიან ხაზარნი და მოადგიან დარუბანდს[15], რათამცა წარიღეს და მუნ[16] განაღეს კარი ფართო, და მუნით იწყესმცა განსლვა[17] სპარსთა ზედა. ხოლო ოდეს მოვიდიან[18] ხაზარნი დარუბანდს, მაშინ[19] წარვიდის და შეეწევის მირიან დარუბანდს[20]...

ვითარ იქმნა მირიან წლისა ორმეოცისა[21], მაშინ[19] მოკუდა მამა მირიანისი[22], მეფე სპარსთა[23], და დაჯდა შემდგომად მისსა[24] მეფედ სპართა[25]

[1] თჳთ] მეფე A. [2] სპარსეთადვე] — A. [3] და] — A. [4] მირვან A. [5] მას] — A. [6] ხოლო] და A. [7] ქართული] ენა ქართული A. [8] მათ] — A. [9] ხოლო] და ვითარ A. [10] რა] — A. [11] თ თხუთმეტისა წლისა A. [12] ოლიღოტოსისი AM. [13] და იწყო A. [14] და ჰბრძოდა იგი მარადის] და მარადის ბრძოდის A. [15] რამეთუ მოვიდიან... დარუბანდს] — A. [16] წარიღეს და მუნ] წარვლეს და M. [17] იწყეს გასულად A. [18] მივიდიან M. [19] მაშინ] — A. [20] და შეეწევის მირიან დარუბანდს] მირიან შეულად დარუბანდისა A. [21] ორმოცისა M, თ ორმეოცისა წლისა A. [22] მირიანისი] მისი A. [23] თ სპარსთა მეფე A. [24] შემდგომად მისსა] — A. [25] სპარსთა] —A.

ჴოდაჲ ი ჩაგთათ გაგმიტხამდ ღაჲ-
ცაც, ა კინდე ათნიჲ ჯანაყე ქმა-
გაჲთეიტხინნ პაიტხეც, იეპჯა ღაჲაგ
ედეაყე. «ჯი კაჲთაიტხან კამ,
ათკი, ა ანჰანიპკით ი მაიტხც ჰაგ-
ცაც, ქი ჰი ათც ნიეა ანცანიდ[1] ი
პაიტაა»: ითკ ედეაყე ნიეა ნახკათკი
ქნა, იეპჯა ქჰაიტიეტქი, ა ითკ ათკი
ანგ ქმაგაჲთეიტხინნ, ქი ჰაყეი
ჭითამ[2] ითეიტ ედით ეკ ქმაქნ[3] ი
გჲტხ ნიეა, ა გეიტ ჰაიტაითით ქნა
კაქმიტ ითეი: ჩაჯა ჰაიტნ Მიჰეანაკ
ქჯაჲტეიქმ ა ქკჲა[4] ეიკეიჲნ შამაკ ა
ქჩაიეპაიტაკაჯ[5]. ა ქჴაკა ა ქმითქკაჯ
ა ქჩაჯ ა ქჴნეიქმ ჰაიტაითიეკჲნ, ქიე
კაიაჯაგიკ იჯნეი: ნა ეიიტხაჲ Მი-
ეიჯაჯ ი კითქაჯიაჯ Აჩაჯნმაგ[6] ა ქნა-
ნეაც ქჯიიაკ, კაჯიქ კითჩ, ნმნ აი-
ეპაიტაკნეჯნ ჯიტკ ი ქჴეიც, ქეიტა-

ქრის სიმრავლით და ცდილობდა თვით მიეღო სპარსთა სამეფო, როგორც უფროს ძმას, «რადგანაც უცხოობაში ვარ — იტყოდა — და მოუსვენებელი ხაზირთა ბრძოლებისაგან, რომ არ გადავუშვა ისინი სპარსეთს». ხოლო მისი ძმა აყვედრიდა მას ხარჭის შვილობას და თავის წილად იტყოდა სამეფოებს, რადგან მამას თავისი ხელით დაედო მის თავს გვირგინი და წიგნით დაემტკიცებინა ის თავის ტახტზე. მერმე მისცეს მიჰრანს. ჯაზ[ი]რეთი, შამის ქვეყნის ნახევარი ატრპატაკანი; სომხეთი, მოვაკანი, რანი და ჰერეთი, რომლებიც წინათ ჰქონდა, დაუმტკიცეს. მიბრუნდა მირიანი ოსთა მხარეებში, წარტყვენა ისინი, რადგანაც ესმა, რომ მათ ქართლს ილაშქრეს, როცა შეიტყვეს მისი წასვლა სპარსეთსო. მიაღწია მიჰრანმა ხაზარეთამდის,

[1] ანცანიდ C. [2] ჭითამ BD. [3] ქმაქნ C. [4] ქკჲა C. [5] ქჩაიეპაიტაკაჯ BC. [6] Აჩაჯნმაგ C.

ძმა მირიანისი უმრწემესი[1], სახელით[2] ბარტამ. და[3] ვითარცა ესმა ესე[4] მირიანს, მოუწოდა ყოველთა სპათა მისთა, შეიკრიბნა[5] და წარემართა ბაღდადს, რათამცა დაჯდა საყდართა მამისა მისისათა[6]. მაშინ[7] ძმამან[ცა მისმან შეიკრიბნა სპანი ურიცხუნი და მიეგება ბრძოლად... და ვით[51—184]არცა იხილეს მოხუცებულთა და მარზაპანთა სპარსეთისათა, ვითარმედ მახჯლი დაეცემის ურთიერთას[8], აღდგეს მათ შორის მოციქულად და ბჭედ... მაშინ[9] მირიან იტყოდა[10] და ესრეთ ისარჩლა[11] დედა-შვილი[12]: „პირმშო მე ვარო[13] მამისა ჩემისა, და საუფლისწულოდ ებოძნეს[14] ქუეყანანი უცხონი[15], მკლავითა წახმულნი, და მუნ დღენი ჩემნი ბრძოლასა შინა დამიყოფიან მრავალნი ხაზართასა[16], და მრავალგზის სისხლითა ჩემითა დამიცავს[17] სპარსეთი ხაზართაგან, და მისთჳს[18] ჩემი არს საყდარი[19] მამისა ჩემისა“. ხოლო ბარტამ იტყოდა ამას ესრეთ, ვითარმედ[20]... „მირიან[21]... ნაშობი არს მჴევლისა, და ნაშობსა მჴევლისასა ეყოფის სუედ, რომელ მას მიხდომიან სამეფონი... და მოგისმენია[22] ანდერძი მამისა ჩემისა და მოგინახავს, რომელ[23] ჴელითა

[1] უმრწამესი AM. [2] სახელით] რომელსა ერქუა A. [3] და] — A. [4] ესე] — A. [5] შეკრიბნა A. [6] მისისათა] — A. [7] მაშინ] ხოლო A. [8] ურთიერთსა A. [9] მაშინ] — A. [10] იტყოდა] იოტა M,—A. [11] და ესრეთ ისარჩლა] სარჩლა A. [12] დედა-შვილი] — A. [13] ო მე პირმშო შვილი ვარ A. [14] და საუფლისწულოდ ებოძნეს] — M. [15] ო უცხონი ქუეყანანი A. [16] და მუნ... ხაზართასა] და მუნ ყოველნი დღენი ჩუენნი დამიყოფიან ბრძოლასა შინა ხაზართასა A. [17] დამიტევეს M. [18] და მისთჳს] ამისთჳს A. [19] საყდარი] — M. [20] ესრეთ, ვითარმედ] — A. [21] მირიან] — A. [22] მოგსმენია A. [23] რომელ] რამეთუ A.

ესალჳ ქალქსն ნიჩა ჲ Պარս[ս]ս եւ հնաս Միհրան[1] *մինչև ყსპაղალჳ. և դալჭաւ ընդ կողմանս Դվალეթოյ, և ևկն ի Մցխեթաւ Զինի այսորիկ արշաւեցին Խաղլიք ի Դարբանդն*[2]*. և չոգաւ Միհրան՝ ընդդէմ նոցա կալ աւուրս քաղումս:*

მობრუნდა დვალეთის მხრით და მივიდა მცხეთას. ამის შემდეგ ილაშქრეს ხაზარებმა დარ[უ]ბანდს; წავიდა მიჰრანი, რომ წინააღდგომოდა მათ დიდი ხნით.

Յայնմ ժամանակի որպէս Խոսրովու Տրդատէս քաջութիւն մեծ ցուցեալ[3] *ի Յոյնս և ըմբռնե[լ] անդ զԹաւպաւերն Դաւթայոյ՝ դնեցիչն Յունաց, և վասն այսորիկ պսակեալ ի նոցանէ պատնայր ի հայրենիս իւր, և սատակէր զամենայն աւազակս, զորս գտանէր, և զդաւրան Միհրանայ: Իսկ Միհրան եւեթ զաղգականն*[4] *իւր զՊիւրոյ*

მაშინ ხოსროს შვილმა ტრდატეს მა დიდი სიმხნე აჩვენა საბერძნეთს; შეიპყრა იქ გოთთა მეფე, ბერძნების შემაწუხებელი. ამისთვის გრირგვინ-შემკობილი მათგან მობრუნდა თავის სამშობლოში. ამოწყვიტა ყველა უცხოელი, რომლებიც იპოვა, და მიჰრანის ლაშქარი. ხოლო მიჰრანმა თავის დასახმარებლად მოიყვანა თავისი ნათესავი პე-

[1] *Միրհան* C. [2] *Դարպանդն* ABCD. [3] *ցուցանելով* D. [4] *զաղգական* BD.

ნისთა დამდგა[1] გჳრგჳნი თავსა ჩემსა[2]...“ ხოლო მათ[3] გაბრჯენეს და მისცეს ნეფობა სპარსეთისა[4] ბარტამს, ხოლო მირიანს მისცეს ბარტამისგან გულის[5] სადებელად[6] ჯაზირეთი და ნახევარი შამისი[7] და ადარბადაგანი[8], და[9] ესე ყოველნი[10] ქართლს, სონხითს, რანს და[9] ერეთს[11] და მოვაკანს[12] ზედა მოურთეს; და წარმოვიდა[13] მირიან. ხოლო[14] ვიდრეღა ჯერეთ[15] იყო[16] მუნვე[17].., გარდამოვლეს ოვსთა... და განრყუნეს ქართლი. მირიან გარესგარ გარდავიდა ოვსეთს[18], მოტყუენა[19] ოვსეთი, და მოიწია[20] ხაზართამდე[21], რამეთუ[22] გარდამოვლო გზა დვალეთისა და მოვიდა შინა. და შენდგომად ამისსა რაოდენთამე წელიწადთა[23] ჩუეულებისაებრ მოვიდეს ხაზარნი ბრძოლად დარუბანდისა. ხოლო მირიან წარვიდა წუელად დარუბანდისა[24].

და ვიდრე იგი მუნ[25] იყო წყობად ხაზართა, მაშინ უკუე[26] მეფე გუთთა სპითა[27] ურიცხჳთა შევიდა საბერძნეთს[28]. ხოლო მეფე ბერძენთა შეკრბა სპითა დიდითა[29], წინააღუდგა. მაშინ მეფემან გუთთაჲმან[30] სთხოვა თავის თავ ბრძოლა[31] კეისარსა. ვერ ძალ-ედვა კეისარსა[32] ბრძოლა მისი, არამედ[33] იყო ძე კოსაროჲ[34] სომე[ხ]—186]თა მეფისაჲ, სახელით თრდატ... და[9] აღზრდილ

[1] დამადგა A. [2] ჩემსა] — A. [3] მათ] — A. [4] სპარსთა A. [5] გულის] ლის M. [6] სადებად M; თ გულის სადებელად მისცეს ბარტამისგან A. [7] თ შამის ნახევარი A; ბამისი M. [8] არდარბადაგანი M. [9] და] — A. [10] ყოველნი] — A. [11] ერეთას M. [12] მოვკანსა A. [13] წარვიდა M. [14] ხოლო] — A. [15] ჯერეთ] — A. [16] იყო] — M. [17] მუნ A. [18] ოვსეთით A. [19] და მოტყუენა A. [20] მოწეა B, მოუწია A. [21] ხაზართა A. [22] რამეთუ] — A. [23] წელთა A. [24] ხოლო მირიან... დარუბანდისა] — M. [25] მუნ] სრულ A. [26] უკუე] — A. [27] სპითა] სპარსეთისათა A. [28] საბერძნეთად A. [29] დიდითა] მისითა და A. [30] გუთეთმან BM. [31] ბრძოლა] ძულა M. [32] თ ხოლო კეისარსა ვერ ძალ ედვა A. [33] არამედ] და A. [34] კოსაროს B, კოსორო A, კასრო M.

კაცნიცა ჩუენ ესე, თուალ նմա ի հնազանդსა ղդուստր իւր, ესრეთ կա- ცად հներքել დაჭერა Տլղատայ, և ոչ[1] կարէր, զի մեծ տագնապ հասուցանէր վասն աշխարհին և ամենայն պար- սից:

Յաւուրսն յայնոսիկ[2] թագաւորէր ևր- ղորդ եղբայրն Մհերդանայ ի պարս. և առաքեաց առ Մհերդան՝ զի առնել զկարողութիւնն իւր դնասցէ ընդդէմ ի Հայս և ի Տայս: Նա չոգաւ ընդ յառաջ նմա ամենայն ուժով իւրով. և կռուեցան ամբոխ յոյժ, որ դանցանէր զչափով համարուս: Նա մտին ի Հայս և առին գերի յոլով, զի Տրդատ ոչ կա- րաց պատահել նոցա սակս բազմու- թեանն[3] նոցա, այլ մնաց յամուրս[4] աշխարհին: Իսկ նոցա[5] առնել զՀայս՝ անչին յաշխարհն Յունաց, քանզէրն,

რ ო ზ ი; მისცა მას ცოლად თავისი ასუ- ლი, ეგებოს შესძლებოდა და გაეძევებინა მხნე თრდატი. მაგრამ ვერ შეძლო, რადგანაც ღიდ გაჭირვებას მოაწვეღა [ის] ქართლის ეკვეყ- ნასა და მთელ სპარსეთს.

იმ დროს გამეფდა მიჰრანის მესამე ძმა სპარსეთს და შეუთვალა [მიჰრანს, რომ წაიყვანოს თავისი ძალა და მიმარ- თოს სომხეთსა და საბერძნეთს. შეეგება მას მთელი თავისი ძალით; შეგროვდა დიდის იმრავლე, რომელიც აღემატებოდა რიცხვის ზომას. შევიდნენ სომხეთს, დაატ- ყვევეს მრავალი, რადგანაც ტ რ დ ა ტ- მ ა ვერ შეძლო შეხვედროდა მათ მათი სიმრავლის გამო. ამიტომ დადგა ქვეყნის სიმაგრეებში. ხოლო მათ აიღეს სომხე- თი, გადავიდნენ საბერძნეთის ქვეყანაში, არღვევდნენ, ამსხვრევდნენ და უზრუნვე-

[1] կարասցէ... և ոչ] — BD. [2] այնոսիկ AC. [3] բազմութեան D. [4] յամուրս BD. [5] նորա AC.

იყო იგი[1] საბერძნეთს. და იყო იგი გოლიათი... გამოარჩიეს იგი[1].., შემოსეს იგი... საჭურველითა კეისრისათა და სახედ კეისრისა[2] გაუგზავნეს[3] ბრძოლად მეფესა მას გოლიათსა[4]. და[5] გამო-რა-ვიდა[6] მუნით მეფე გუთთაჲ[7], მიეტევნეს ურთიერთას[8] ბრძოლად. და[5] სძლო თრდატ და ჴელად შეიპყრა... ხოლო კეისარმან მისცნა სპანი თრდატს[9] და გამოგზავნა სომხითს, მამულსა თჳსსა. და გამო-რა-ვიდეს სომხითს[10], გამოასხნეს სპანი[11], ერისთავნი მირიანისნი. მაშინ მირიან შეიქცა[12] წყობისა მისგან[13] ხაზართასა და მოიყვანა[14] სპარსე- თით თჳსი ტომი, მისი[15] ნათესავი მეფეთა, სახელით ფ ე რ ო ზ... და მისცა ნირ[ი]ან ასული თჳსი ფეროზს ცოლად[16]...[53—187]...

ხოლო[17] ამისსა შემდგომად[18] მეფე იქმნა სპარსეთს[19] მესამე ძმა[20] მირიანი- სი... მოუვლინა მირიანს მოციქული[21] და ჰრქუა, რათა „შეევკრბეთ[22] და[5] გარდავ- ლოთ სომხითი და შევიდეთ ს[53—188]აბერძნეთად“. მაშინ გამოვიდა სპარსთა მეფე, და მიეგება მირიან. და შეკრბა სიმრავლე[23] ურიცხჳ ... გარდავლეს სომხითი. და ვერ წინააღუდგა თრდატ, არამედ განამაგრნა[24] ციხე-ქალაქნი. და[5] წარტყუენეს

[1] იგი] —A. [2] თ კეისრისა სახითა A. [3] გაგზავნეს A. [4] მეფესა მას გოლიათსა] გუთთა მეფისა A. [5] და] — A. [6] გამოვიდა A. [7] თ გუთთა მეფე A. [8] და მიეტევნეს ურთიერთსა A. [9] თრდატს] — A. [10] და გამო-რა-ვიდეს სომხითს] შემოვიდეს და A. [11] სპანი] — A, სპარსნი M. [12] შემოიქცა A. [13] წყობაისა მისგან] წყობისაგან A. [14] მოიყვანნა M. [15] თ თჳსი მისი სპარსეთით A. [16] და მისცა მირიან ასული თჳსი ფეროზს ცოლად] — A. [17] ხოლო] —A. [18] თ შემდგომად ამისსა A. [19] სპარსეთს] —A. [20] მესამე ძმა] ძმისწული A. [21] მოციქული] — BM. [22] შეკრბეთ M. [23] სიმრავლე] — A. [24] გაამაგრნა A.

ყოთიერჴნი, და ალაფ ჰარყანჴნი კაცნი-
ჰოფა: ეგ ფიგალეფნი ნიყა ყოთიანი-
ფჴიანია იჴ ყოფჴე ყიტიქ ნიოა,
ა ყაკე ი ძიბ თაჴჳაფი: ბაკუძიძ
თიფიქ ეფაფიე ოფჴ ნქი ნიძ' ეჴჴ
ფფაკიოიფგ ეჴფაჴეფი Ა.ფიოიაბ, კაფ-
ფჩიოქ ფაეფიფჩიძ ქაჴჴნი ანნიაი
ფიიაყჴ[1] ნიგა: ჷიი ა ოფფი ქიყ.
ა ოაეჴჴნიოჴფ ოფფიაე ფნჴაი ქაჴჴნ'
ნჴჴი ი ქფიფა, ა ნჴაი ჴნიოა ფაეფიი-
ფჩიძი ჩიფიოოიძ' ყიოიფიძ ფიიე,
ძიბჴი კიკ ოიყაეიი ძიფაოფიი ქი-
ნიე ფჩიგაიფიფჴ ფაფიფჩ ა ქფიგა:
Ა.ქქ ძიჩიფი ძიიაე კიიიი ძიყიჩ-
ფჩაკ ა გჩიოიგჴაე, ჩჴჴ ყიფიი იიძი-
ნიი ჴნიფიფჴჴ ქფიგა ა ფაფიფჩ, ქიფ
ოიფიიფფიქი ფჴნიიყი ა ქაყი ი ოიგჴ-

ლად იტაცებდნენ ნადავლს. ხოლო მათ მეფეს, კოსტანდიანოსს არ შეეძლო შებრძოლებოდა მათ და იდგა დიდ გასაჭირში. მაშინ სიზმრის ხილვით ეცნობა მას, რომ, თუ ჰმსახურებს ჯვარცმულ ღმერთს, ჯვრის ძალით სძლევს მათს უზომო ბანაკს. შეასრულა [მან] ეს კიდევაც. იწინამძღვრა ჯვრის ნიში, გაემართა და დასცა ისინი ქრისტეს ძალით, მახვილით წყვეტდა, სანამ ფრიად მცირედი [ძალებით] ძლივს დაახრწიეს თავი სპარსელთა და ქართველთა მეფეებმა.

მიჰრანი შევიდა მცხეთის სიმაგრეში და, როცა შეიტყო, რომ დაიღუპნენ ქართველებისა და სპარსელების ყველა წარჩინებულნი, შეიმოსა ღრმა მწუხარება

[1] *ბანაკსა* D.

სომხითი და შევიდეს საბერძნეთად, და ვერ წინააღუდგა მათ მეფე ბერძენთა[1] კოსტანტინე[2], რომლისათჳს[3] შთავარდა დიდსა[4] მწუხარებასა[5]. და ვითარ[6] იწყეს მათ[7] ტყუენვად[8] საბერძნეთისა, მაშინ არწმუნეს მეფესა კოსტანტინეს კაცთა ვიეთმე ღმრთის-მსახურთა[9] [და] ჰრქუეს:[10] „იხილე[11] სასჯულებაჲ ქრისტესი, ძლევა[12] მტერთა მოსავთა[13] მისთაგან, ვითარ ყოველნი მოსავნი ქრისტესნი წარძლუანებითა ჯუარისათა სძლევენ მტერთა მათთა". ხოლო[14] კოსტანტინე მეფემან ირწმუნა მათი.., ნათელ-იღო კოსტანტინე და წარმოიძღუანა სახე ჯუარისაჲ და[15] ეწყო მტერთა, სპარსთა[16] მათ ურიცხუთა, სპითა მცირითა და ძალითა [54—189] ქრისტესითა აოტა ბანაკი მათი და მოსრა სიმრავლე მათი. და[16] იელტოდეს ორნი იგი[17] ძმანი[18] მცირედითა მჴედრითა...

ხოლო მირიან დადგა ქართლად და განამაგრნა[19] ციხე-ქალაქნი. უღონო იქმნა მირიან და შეეშინა ოტებისათჳს ქართლით[20], რამეთუ მომწყდარ[21] იყუნეს წყობასა მას შინა ყოველნი წარჩინებულნი მისნი[22], სპარსნი და ქართველნი. და ამისთჳსცა[23] წარგზავნა მოციქული წინაშე კოსტანტინე მეფისა[24] და[15] ითხოვა მისგან მშჳდობა, და აღუთქუა მას მსახურება

[1] თ ბერძენთ მეფე A. [2] და კოსტანტინე M. [3] რომლისათჳს] და A. [4] დიდსა] — A. [5] წუხარებასა შინა A. [6] ვითარ] — A. [7] მათ] — A. [8] მოტყუენვად A. [9] თ კაცთა ღმრთის მსახურთა მეფესა კოსტანტინეს A. [10] თქუეს A, + ვითარმედ A. [11] იხილეს M, ვიხილეთ A. [12] და ძლევა A. [13] მოსავთა] — A. [14] ხოლო] — A. [15] და] — A. [16] მტერთა, სპარსთა] სპათა A. [17] ორნი იგი] ორნივე A. [18] ძმანი] მეფენი A. [19] გაამაგრნა A. [20] ოტებისათჳს ქართლით] ოტებასა სრულიად ქართლი A. [21] აწყუედილ A. [22] მისნი] მათნი A. [23] და ამისთჳსცა] — A. [24] კოსტანტინესა მეფესა A.

*ნაფლ. და ანდრია ქ მცხეთა და მისცა მისი ნინოს, და ქრისტეს ეკლესიად ააშენა. ნინოს და [და] მისმა ამბავი ესრეთ აღწერა: ჩვენ ნინო და ჩვენი ქალაქი ქართლისა ნინოწმიდა ეწოდა ჩვენ ნინოს სახელით. ამის ნინოს ქალაქისა ეპისკოპოსი ეწოდა ნინოწმიდელი. და

և այր იմն, Զաբողոն[1] անուն, կապաւ-
դո[վ]կացի յաղթեաց նոցա Բրխատոսի
զաւրավարին, և ըմբռնեաց[2] զթա-
գաւորն և զղաւրան. և[3] նոցա զարմա-
նեալ, խնդրեցին զնորա միքաւելնանն,
զոր և տուեալ[4] նոցա, արձակեցին
յաշխարհն իբրանոց լուսաւորեալս ի
Բրխատոսէ: Գնաց և լինքն Զաբողոն
ազգն նոցա. և արար զազգն իբրանոցայ
քրիստոնեայ: Եւ ակն առ թագաւորն,
և առեալ ի նմանէ բազում պարգևս՝
չորաւ յերուսաղէմ պատ[ո]ւել զսուրբ
տեղիսն: Եւ եգիտ անդ սրիկուս որբս,
եկեալ ի կլաստրաւտայ զկնի մահուան
ծնաւղացն իբրանոց քրիստոնէից, անուն
մխոյն[5] Յորնաղ[6], և քեռն իւրոյ՝ Սու-
սան, որ ծառայէր զնխաւորի[7] Բեղ-

կაცმა, რომელსაც ერქვა ზაბოლონი, სძლია მათ ქრისტეს ძალით და შეიპყრა მეფე და ლაშქარი. ისინი განცვიფრდნენ და ითხოვეს ნათლისღების მადლი, რაც მისცეს მათ და გაუშვეს თავის ქვეყანაში ქრისტეს მიერ განათლებული. გაჰყვა მათ თვით ზაბოლონიც და გააქრისტიანა ბრანჯთა ხალხი. მივიდა მეფესთან, მიიღო მისგან დიდძალი ძღვენი და წავიდა იერუსალემს წმიდა ადგილების პატივის საცემად. იპოვა იქ ორი ობოლი, რომლებიც მოსულიყვნენ კ[ო]ლასტ[ა]რ(ატ)იდან, მათ ქრისტიან მშობელთა სიკვდილის შემდეგ. ერთს ერქვა იობ[ე]ნალი, ხოლო მის დას — სუსანა, რომელიც ემსახურებოდა ბეთლემელ ნიაფორს. ზაბოლონმა შეირთო ცოლად სუ-

[1] Զաբողոն C, Զաբուղոն D. [2] ընմռնեաց C. [3] և] — C. [4] տվեալ A. [5] մխուն A. [6] Յուրնաղ AC. [7] զնխայիոր C.

სა[1] დედისა ჩუენისა და ყოვლისა ქართლისა განმანათლებელისა ნინო მოციქულისა, რომელი-ესე[2] თჳთ მანვე ნეტარმან მოგჳთხრა ჟამსა აღსრულებისა[3] მისისისა, რომელი აღწერა მორწმუნემან დედოფალმან სალომე უჯარმელმან[4]... „იყო[5] მათ ჟამთა შინა[6], ოდეს წმიდა იგი კაბადუკ[ი]ელი იწამა ქრისტესთჳს, კაბადუკიათ[7] ქალაქით[8] კაცი ვინმე მთავართა შესაბამი, მონა ღმრთისა, სახელით ზაბულონ[9]. და ესე[10] წარვიდა ჰრომედ წინაშე მეფისა, მსახურებად [56—192] და ნიჭისა ბოღებად[11]. და[12] მათვე დღეთა შინა[13] კაცი ვინმე იყო კოლასტარს[14] შინა. და ესხნეს მას ორ შვილ: ძე და ასული[15]. და[12] სახელი ძისა მისისა იობენალი[16], ხოლო ასულ[ი]სა — სუსანა[17]. და[12] აღესრულნეს მეუღლენი იგი, და[12] დარჩეს და-ძმანი იგი[18] ობლად. და[12] აღდგეს და წარვიდეს ქალაქად წმიდად იერუსალემად[19]... ესე ძმა იობენალი[16] მიემთხჳა დევტალარობასა[20], ხოლო და იგი მისი[21] სუსანა[22] მსახურებდა ნიაფორსა[23] სარა ბეთლემელსა[24]. ხოლო ესე ჟაბუკი[25] კაბადუკ[ი]ელი, სახელით ზაბულონ[26], მიიწია ჰრომედ[27] წინაშე მეფისა. და აღდგომილ იყვნეს ბრანჯნი

[1] და ნეტარისა] — A. [2] რომელი A. [3] აღსრულებისა] აღსარებისა A. [4] უჯარმოელმან B. [5] იყო] — A. [6] შინა] — A. [7] იყო კაბადუკიათ A, კაბადუკელთა M. [8] ქალაქთა M. [9] ზაბილონ A. [10] და ესე]—A. [11] + მისგან M. [12] და] — A. [13] დღეთა შინა] ჟამთა A. [14] კოლასტასა A, კოლასტრას B. [15] ასულ A. [16] იობანელი A, იობენელი M. [17] სოსანნა A, სოსან M. [18] იგი]—A. [19] იერუსალიმად AB, იელუსალემად M. [20] დევლტრობასა M. [21] და იგი მისი] — A. [22] სოსან M. [23] ხამფროსა M. [24] სარბე თვლემელსა M. [25] ჟეშმარიტი M. [26] სახელით ზაბულონ] + წესულასავე M, ზაბილონ A. [27] ჰრომედ] — A.

ყოვლისაგან. և առ[1] Զարեղան զՍուրբան իւր ի հնութիւն, և դնաց ի Կլստատաս քաղաք. և ծնաւ նա ի նոցանէ:

«Նա իմ եղեալ երկոտասանամեայ՝ Եվին չերեսաղէմ. և հայրն[2] չոգաւ յանապատ, զիս յՍատուած յանձնեալ և ի չնորհն Քրիստոսի, զի նուիրեցայց կուսութեամբ երկնաւոր փեսայ-

սանա და წავიდა ქალაქ კ[ო]ლასტატას. და ვიშევ მე მათგან.

«მე რომ თორმეტი წლისა შევიქენ, მოვიდნენ იერუსალემს; მამა[ჩემი] წავიდა უდაბნოს, მიმაბარა მე ღმერთს და ქრისტეს მადლს, რათა შევეწირო ქალწულებით ზეციერ სიძეს. შევედი მე

[1] հառ. BD. [2] հայր BD.

მას ჟამსა[1] ბრძოლად ჰრომთა[2]... და მოსცა[3] უფალმან ძალი ზაბულონს[4] ჰაბუკსა[5] მას კაბადუკ[ი]ელსა უძლეველი[6] და ქმნა[7] წინააღდგომა ურიცხჳ[8] მტერთა[9] მიმართ[10]... და შეიპყრა მეფე ბრანჯთა და მისნი[11] მთავარნი მრავალნი[12]...[56—193]... და[13] ევედრებოდეს ზაბილონს[14]: მოგუეც პირველად შჯული[15] შენი[16]... და მოსცეს[17] ნათელი ჴელსა ქუეშე[17a] ზაბილონისსა...[57—194]... შევიდა ზაბილონ წინაშე მეფისა[18], გამოითხოვნა იგინი[19] მეფისაგან და ნიჭითა[20] განუტევნა[21]. ხოლო იგინი ევედრებოდეს ზაბილონს, რათა წარჰყვეს[22] ქუეყანასა მათსა და მისცეს შჯული [58—195] ქრისტესი და ნათლისღება წყლითა ყოველსა ერსა მათსა... [58—196]... განუწესა ყოველი წესი[23] ქრისტიანობისა[24]... დაუტევა[24a] მშჯდობა[25] და წარვიდა ნიჭითა დიდითა ჰრომედ[26]. და განიზრახა გონებასა[27] თჳსსა: წარვიდე იერუსალემად[28]... წარვიდა და[29] განუყო ყოველი იგი მონაგები თჳსი[30] გლახაკთა... დევტალარი იგი[31] პატრიაქ[32] ქმნილ[33] იყო. ფრიად დაიმეგობრნეს ურთიერთას ზაბილონ და პატრიაქი[34]. და[35] ჰრქუა[36] სარა ნიაფორმან[37] პატრიაქსა[38]: ესე ზაბილონ მამა და ემბაზი ბრანჯთა.., მიეც უკუე დაჲ[39] შენი სოსანა[40] ცოლად მისა... და მისცა სოსანა[40] ცოლად ზაბილონს[41] და წარვიდა[42] თჳსად ქალაქად კოლასტრად*. და მე ოდენ ვიშევ მათგან...

„და ვითარცა ვიქმენ მე ათორმეტის წლისა, მშობელთა ჩემთა განყიდეს

[1] თ მას ჟამსა ბრანჯნი A. [2] ჰრმსა M. [3] მისცა A. [4] ზაბილონ A, ზაბილონს M. [5] ჰეშმარიტსა M. [6] მას კაბადუკიელსა უძლეველი] — A. [7] + უზომო M. [8] ურიცხჳ] —M. [9] თ მტერთა ურიცხუ A. [10] მიმართ] — A. [11] მისნი] ყოველნი იგი M. [12] მრავალნი] მათნი M. [13] და]—M. [14] + და ეტყოდეს, ვითარმედ M. [15] თ პირველად უკუე მოგუეცა სჯული M. [16] შენი] თქუენი M [17] მისცეს A. [17a] კელთა შინა A. [18] შევიდა ზაბილონ წინაშე მეფისა] —A. [19] იგინი] —A. [20] ნიჭითა M] შეკაზმულნი A. [21] განუხუნა M, განუტევნა იგინი A. [22] + იგი M. [23] თ წესი ყოველი A. [24] ქრისტიანობისა] — A. [24a] დაუტევა] ამისა შემდგომად მისცა A. [25] + ყოველთა A. [26] ჰრომედვე M. [27] გონებასა]—M. [28] იელუსალიმად A] + დავმარხო ნიჭი ესე ჩემი ადგილსა ღმრთისასა A; წარვიდე იერუსალემად] იელუსალემად წარსლვა M. [29] წარვიდა და] და ვითარ მიიწივა იელუსალიმად M. [30] თჳსი] მისი A. [31] დევხალარი M. [32] პატრიაკ M. [33] ქმნილი A [34] პატრიახი M. [35] და] იგი. მაშინ M. [36] თქუა M. [37] სარნიაფორმან M. [38] პატრიაქმან M; + ეპრეთ ვითარმედ M. [39] მიეც უკუე დაჲ] და მეტყჳს დაა ესე M. [40] სოსან M. [41] ზაბილონს] — A. [42] + ზაბილონ A.

* აქიდან ლეონტისთან მესამე პირით მიდის თხრობა, ხოლო მის წყაროსთან

ჴნ: ნც მთჱ სი ჲ თოს ნსიოსეთაჲ ჰაკჱსიოსჲ ჲ Დ[ი]ანაჲ[1] ქუაქჲს, ჲ სალათაჲლებს ნთა ქთა სჱქოს. ჲ ჰანათალთჲ თჱქსკანაჲს ქთაჲ თნაჲლჴნაჲნ Ჴრსთოსის Ათოჲბაჲ ისჲ- ქოჲ, ჲ ჩჴ ჱრაქჲა სჱქ ჰათაჲლაჲნ, ჲ ოჲ ნს ალათანჲ ჩოქთან Ტჱოსნ ისჲ- ქოჲ: ნც ოჲათჲსჲნ ქსი, სჩჴ ქრსჲალჲს ჲ თარქარჲა ლჲთ ჲ Ტჴრს' ჲ ჰაჯსჲ- ყაჲ ჲ კარსაჲ ჲ სქ კჱრჴსჲნა, ჲ ქა- ლიყ ჱ: ნც ქალათანთ სჴნს Პჴალთოის ჰნალრსაყ, ჲ ჰაჲათაიყ ჲ Ჴრსთოს. ჲ ჯიქაჲ ჲ Პნთოს ჲ თოს ჲლ. ჲ სჴნს ძთანთანკაყ ანკაჲ ჲ Ղოჴკოს ოსჲ- ათაოანსჴ, ჲ ნთ ქსთ ქსნჴ ათაო: ნც ვაოჯათანკს, ათნს, Պჱთოს თაოაჲ ընղ ლ. ჲ ქიოოანკსაჲ ალათთოჲჴანნს

სომეხი ნიოფორის სახლში [რომე- ლიც იყო] ქალაქ დვინიდან, და ვემსახუ- რე მას ორი წელიწადი. და მუდამ ვეცნო- ბოდი ქრისტეს, ჩვენი ღვთის ღვაწლს, თუ როგორ იქმნა მისი აღსასრული და სად არის ჩვენი უფლის დაფლვის სახვევ- ლები. მასწავლეს მე, რომ წინას- წარმეტყველთაგან დაწერილი აღ- სრულდა უფალზეო: ჯვარს ეცვა, აღდგა, ავიდა ცაში და [ისევე] მო- ვაო სახვევლები პილატეს ცოლმა ით- ხოვა, ირწმუნა ქრისტე და წავიდა პონ- ტოსს, თავის სახლში. [რამდენიმე] ხნის შემდეგ [ისინი ხელში] ჩაუვარდა ლუკა მახარებელს და მან იცის, თუ რა უყო. ხოლო ვარშამაგი, იტყვიან, პეტრემ წაიღო თან, ქსოვილმა კვართმა კი

[1] Დ[ი]ანა C.

აწ, რაჲცა აქუნდა, და წარვიდეს იერუსალემდ. მაშინ მამამან ჩემმან დაიწერა ჯუარი პატრიაქისაგან და განიჯმნა დედისაგან ჩემისა.., და მრქუა: შენ, მხოლოო ასულო ჩემო, ესერა დაგიტევებ შენ ობლად ჩემგან, და მიგითუალავ შენ[1] მამასა ზეცათასა და[2] ყოველთა მზრდელსა ღმერთსა... და მომცა ამ- ბორებაჲ საუკუნოჲ და წარ[59—198]ვიდა წიაღ იორდანესა, კაცთა მათ თანა[3] ველურთა[4]... ხოლო მე ვჰმსახურებდ ნიაფორსა[5] სომეხსა, დვინელსა[6], ორ წელ. და ვჰკითხევდი ყოველადვე[7] ვნებათა მათთჳს ქრისტესთა: ჯუარცუმისა, დაფლვისა და აღდგომისათჳს[8] მისისა, და სამოსლისა მისისა[9] და ჯუართა[10] და ტილოთასა[11] და სუდარისასა[12], ყოველსა მიწყებით[13]... იწყო უწყებად ჩემდა[14]... [61—200]... და რაჲ იგი უნდა [ყოფად][15] ქრისტესა[16], მათ აღას- რულეს: ჯუარს აცუეს და სამოსელსა მისა ზედა[17] წილ ითხინეს[18]. და წი- ლით ჰხუდა[19] ჩრდილოთა[20] მცხეთელთა[21] კუართი იგი უფლისა იესუ-

პირველი პირით. ეხლა უკვე ამ წყაროდან („მოქცევაჲ ქართლისაჲ“—S) ვკრებთ შესატყვის ადგილებს. „ქართ. ცხ-ბის“ ისეთ ადგილებს, რომელთაც შესატყვისი არ მოეპოვებათ სომხურთან, ისე როგორც თავის წყაროსთან, ვაგდებთ, ხოლო ისეთებს, რომელთაც შესატყვისი სომხურთან აბადიათ, თუნდ ისინი წყაროს არც ჰქონდეს, ვიღებთ. რაც შეეხება ვარიანტებს, მათ მხოლოდ არსებითი ხასიათისას ვათავსებთ.

[1] შენსა A] —M. [2] და] — A. [3] თანა + ღ[თისათჳს M. [4] ველურ ქმნილთა M. [5] მიაფორსა S, ნიამფორს A, ნაფორსა M. [6] სომეხსა დვინელსა] დანიელსა M. [7] ყოვლადვე] —S. [8] აღდგომისა AM. [9] სამოსლისა მის M. [10] და ჯუართა]—ABM. [11] ტილოთა ABM. [12] სუდრისა- სა A; სუდარისა + და ჯუარისა M. [13] ო მიწყებით ყოველსა A; და სხჳსა ყოველისაჲვე შემ- დგომითი-ნემდგომად M. [14] ჩემდა] მისა A, მისსა M. [15] უნდა [ყოფად]] ჯერ იყო ყოფად A, არა იგი ჯერ იყო ყოფად M. [16] + მათგან S. [17] ზედა] —A. [18] წილ ითხინეს] წილი განაგ- დეს A, წილი იგდეს M. [19] წილით ჰხუდა] ხუდა A, ხუდა წილითა მით M. [20] ჩრდილოელთა AM. [21] + მოქალაქეთა AM.

ჰნაა ბანაკსჲნ ჰერჩჩჲნ[1], *և կայ ի քաղաքն Մցխեթոյ*[2]. *և խաչն Տեառն յՆրուսաղէմ թաղեալ կայ, և յայտնի՝ յորժամ և*[3] *կամիս։ Եւ իմ լուեալ զայս ամենայն՝ դնացի առ պատրիարգն*[4] *և աւրհնեալ ղիս։ Եւ չոգայ ի Հռոմ, ինձէս գտից ինչ անդ մասն ի շնորհացն Քրիստոսի. և զերեսս իմ հաստատեալ ի յոյսն կենդանի՝ գտի զլանն Պաւղոսի, յորում բնակէին կուսանք*[5] *անձինք երեքհարիւր։ Եւ*

մიაღწია ჩრდილო[ეთის] ქვეყანას და ქალაქ მცხეთას არის; უფლის ჯვარი იერუსალემს არის დამარხული და გამოცხადდება, როცა უნდა. მე რომ ყოველივე ეს მესმა, წავედი პატრიარქთან და მაკურთხა მე. წავედი რომს, ეგების მეპოვა იქ რამე ნაწილი ქრისტეს მადლთაგან. დავამტკიცე ჩემი პირი ცხოველს სასოებაზე [და] ვიპოვე პავლეს სავანე, სადაც იყვნენ ქალწულნი, სამასი სული. აღდგა იქ ჩვენზე განსაცდელი და მოვე-

[1] *երէչրն* D. [2] *Մցխեթոյ* C. [3] *և*] — BD. [4] *պատրեարգն* C. [5] *կուսանքն* C.

სი[1]. და[2] დაჰფლეს მათ[3] დამბადებელი თჳსი[4] და დაჰკრძალეს[5] საფლავი. ხოლო[6] იგი აღდგა, ვითარცა თქუა პირველ[7]... და ტილონი იგი[8] პოვნეს. და[9] მოითხოვნა[10] იგინი[11] ცოლმან პილატესმან. და წარვიდა წრაფითა დიდითა[12] პონტოდ, სახედ თჳსა[13]... ხოლო[14] შემოგომად ჟამთა მრავალთა[15] მოვიდეს იგინი ჴელთა ლუკა მახარებელისათა, და დასხნა იგინი მან[16], სადაცა თჳთ იცის[16a]. ხოლო სუდარი არა იპოვა... თქუეს ვიეთმე პეტრესთჳს[17], ვითარმედ[17a] იჴელწიფა[17b] ახუმად და აქუნდეს...[61—201]...* ხოლო ჯუარნი ამას ქალაქსა შინა დამარხულ არიან. ხოლო[6] ადგილი მათი ვერვინ იცის, ოდეს ინებოს ღმერთმან, გამოჩნდენ[18]. ხოლო ვითარცა ესე მესმა მე ნიაფორისაგან[19], მივეც კურთხევაჲ უფალსა ღმერთსა[20] და მადლი დედოფალსა მას ჩემსა ამას ყოველსა ზედა თხრობასა[21]...[62—202]... მიწოდა წმიდამან მამამან ჩემმან პატრეაქმან, ძმამან დედისა ჩემისამან.., დამასხნა ჴელნი მისნი[22] მჴართა ჩემთა... და თქუა: უფალო ღმერთო, ... ჴელთა შენთა შეეჰვედრებ ობოლსა ამას შვილსა დისა ჩემისასა...[62—203]... და მიჯმნა დედისაგან ჩემისა[23] და მომცა მე ჯუარი და კურთხევაჲ[24] საგზლად[25]. და წარვემართე... ჰრომს[26]... ბუნ

მიაღწია ჩრდილო[ეთის] ქვეყანას და ქალაქ მცხეთას არის; უფლის ჯვარი იერუსალემს არის დამარხული და გამოცხადდება, როცა უნდა. მე რომ ყოველივე ეს მესმა, წავედი პატრიარქთან და მაკურთხა მე. წავედი რომს, ეგების მეპოვა იქ რამე ნაწილი ქრისტეს მადლთაგან. დავამტკიცე ჩემი პირი ცხოველს სასოებაზე [და] ვიპოვე პავლეს სავანე, სადაც იყვნენ ქალწულნი, სამასი სული. აღდგა იქ ჩვენზე განსაცდელი და მოვე-

* ამას ქვემოთ იმდენად მრავალია წაკითხვა-სხვაობანი, რომ ყველა განსხვავების აღნუსხვა ძნელდება, მხოლოდ უმთავრესს წარმოვადგენთ.

[1] კუართი დგი უფლისა იესუჲსი] — AM. [2] და] ხოლო AM. [3] მათ] — A, + ურიათა M. [4] დამბადებელი თჳსი] იესო A, ქრისტე M. [5] + და დაბეჭდეს M. [6] ხოლო] არამედ ABM. [7] პირველად AM. [8] + ვითარ AM. [9] და] — ABM. [10] მოითხოვნა] მოიხუნა AS. [11] იგინი] — ABM. [12] წრაფითა დიდითა] მსწრაფლ ABM. [13] სახლად თჳსად ABM. [14] ხოლო] და A. [15] მრავალთა] რაოდენთამე M, ჟამთა მრავალთა] — A. [16] მან] — A. [16a] იცის] უწყის AM. [17] პილატესთჳს M, პეტრესთჳს] — A. [17a] + პეტრეს A. [17b] კელეწიფა AM. [18] გამოჩნდეს AM. [19] ხოლო ვითარცა ესე მესმა მე ნიაფორისაგან ← ხოლო (— A) ვითარცა ესმა ესე ყოველი (ესე ესმა M) წმიდასა ნინოს ნიაფორისაგან (სარნიაფორისაგან M) ABM] მაშინ S. [20] კურთხევაჲ უფალსა ღმერთსა] კურთხევა და მადლი ღმერთსა A, (შეწირა) ღ̃თისა მადლობა და აკურთხა M. [21] და მადლი დედოფალსა მას ჩემსა ამას ყოველსა ზედა თხრობასა] — ABM. [22] მისნი] + წმიდანი M. [23] მიჯმნა დედისაგან ჩემისა S] უჯმნა დედისაგან (+თჳსისა ამბორის ყოფითა განწმორებისათა M) AM. [24] და მომცა მე ჯუარი და კურთხევაჲ] და მისცა ჯუარი და კურთხევა A, და გამოსცა (გამოსახა B) სასწაულმან (მას ზედა სასწაული B) ჯუარისამან (ჯუარისა B) BM. [25] საგზლად] — ABM. [26] ჰრომს] — ABM.

კარსაჲ ანუ ი მწ[1] *ქრისტ*[2] *ფიროჳსანც*[3], *და ექმც*[4] *ი Հაჲս Եւ კესიაჲ կაჲսրն Թուղթ առ Տրդատ. և արարեալ ჩუნჩი, գոლն ոմն ի հնձանս այգեայս Եւ ջանս եդեալ ქართաւորն՝ ոչ կարաց հաբանայուացանել ჩუნჩიան գնարան Տրիհատոսի Հուիսմէ. և սուր եղեալ՝ կոտրեաց ի ძկնջ երեսն և եաւթն ոգիս. և այլք*[5] *ցրուեցան:*

«Եւ ՚ծաղի ես ի ներքոյ վարդինայ, որ ոչ էր ბաղինալ. և ամբարձեալ գաչս ի վեր՝ տեսի գհոգիս սրբոյն, զի գնայրն ընդ երկինս Եւ գաւրապետս ՚ի էր կրաւնաւոր, գաւրաւք հրեղինաւք գայր ընդ յառաջ, ունկնով

დით სომხეთს. გამოუგზავნა კეისარმა წიგნი ტრდატს, ყვეს ძიება და გვიპოვეს ჩვენ ვენახის საწნეხელში. ეცადა მეფე, [მაგრამ] ვერ იქორწინა ქრისტეს რძალზე — რიფსიმეზე, დასდო მახვილი [და] ამოწყვიტა ჩვენ შორის ოცდაჩვიდმეტი სული, ხოლო სხვები გაიფანტნენ.

«დავრჩი მე ვარდნარის ქვეშ, რომელიც არ იყო აყვავებული. როცა აღვმართე თვალები, ვიხილე წმიდათა სულები, მიდიოდნენ რა ცაში. ძალთა მთავარი იყო ერთი მოწესე (=ბერი), ცეცხლოვანი გუნდით მოდიოდა წინ [და] ეჭირა

[1] *ի մեր* A] — D. [2] + *մեր* D. [3] *փրկաւորիչնց* D. [4] *սկսաք* BCD. [5] *այլն* ABC.

ვპოვეთ[1] დედუფალი ვინმე მეფეთა ვადაგი[2], სახელით რიფსიმე, და დედაძძუძე მისი, გაიანე, რომელნი-ესე იყოფოდეს მონასტერსა შინა ქალწულთასა[3]...[63—204]... მივეც მას ნათელი ჴელსა ქუეშე ჩემსა, მას და ორმეოც[სა] და ათსა სულსა მის თანა...[64—205-6]...* (ვიხილენით)... განსაცდელი ესე (ჩუენ) ზედა მოწევნულად[4]... (დაუტევეთ) ქუეყანა იგი ფარულად[5]... და (მოვიწიენით) ლტოლვილნი[6] არეთა და სანახებთა[7] სომხითისათა... და (შევედით) საწნეხელთა ვენაკისათა[8]... [64—207]... მოიწივნეს მოციქულნი კეისრისანი წინაშე თრდატ სომეხთა მეფისა და მოართუეს წიგნი კეისრისა...[65—208]... ხოლო აღმოიკითხა რა თრდატ[9] ბრძანება ესე[10] კეისრისა, ჴყის[11] იწყო ცოსწრაფებით[12] ძიება მათი[13] და პოვნა[14] საწნეხელთა[15] მათ შინა[16]... და დაამტკიცა მოყუანება მისი ცოლად მისდა[17]. ხოლო ურჩ ექმნა[18] რა თრდატს საქმისა ამისთჳს[19] წმიდა რიფსიმე, მაშინ იწამა იგი მის ბიერ წაბებისა ღუაწლითა[20], მის თანა გაიანეცა[21]... და სხუანი მრავალნი ნათესავნი... ხოლო რომელნიმე [66—210]... დაიმალნეს და ივლტოდეს...

„ხოლო მე დავშთი ეკალთა შინა ვარდისათა, რომელი-იგი ჯერეთ არა-

* აქიდან (სტრიქ. 4-დან) სტრიქ. 15-მდის ტექსტი „ქ. ცხ-ბის“ მიხედვით მოგვყავს, რადგან შესაბამისი თხრობა „ნინოს შატბერდულ ცხ-ში“ (Ა-ში) საზოგადოდ არ მოიპოვება. ნაწილი პირით თხრობილი პირველზე გადავგვაქვს, ხოლო ამით შეცვლილ სიტყვებს კი კუთხოვან ფრჩხილებში ვათავსებთ.

[1] ვპოვეთ] ჰპოვეს A, იხილეს BM. [2] ვადაგი] ნათესავი A, ტომი BM. [3] და დედა-მძუძე მისი... ქალწულთასა] — S. [4] განსაცდელი... მოწევნულად] — A. [5] (დაუტევეთ)... ფარულად] დატევებასა ქუეყანისა მის და წარვლტოლა ფარულად A. [6] (მოვიწიენით) ლტოლვილნი] მოვიდეს A. [7] და სანახებთა] — A. [8] საწნეხელთა ვენაკისათა] მუნ ტალავართა მათ შინა საწნახელთასა M. [9] ხოლო აღმოიკითხა რა თრდატ] ვითარცა წარიკითხა A. [10] ესე] იგი A. [11] მსწრაფლ A. [12] მოსწრაფებით] — A. [13] ძიებად მათდა A. [14] + იგინი A. [15] საწნახელთა M. [16] შინა] ქირველ კსენებულთა A. [17] და დაამტკიცა მოყვანება მისი ცოლად მისდა] გაბაზრახა ცოლებად მისი A. [18] ურჩ ექმნა] არა ერჩდა A. [19] რა თრდატს საქმისა ამისთჳს] — A. [20] მის მიერ წამებისა ღუაწლითა] — A. [21] მის თანა გაიანეცა] დედა-მძუძე მისი გაიანე A.

ბაღდათ ჲ ანიჶს სპრეან. ს ჲ ეიდ-
მანჴ ჴსნაჲს ცეთა ოსნაღდ. ს ეიცჴ-
ოსლსალ ოდეიჲ ჩაანაყ ნიდაად
ანფრჴნ, ს ოთანსჴნ ჲ ნაღდჴნ ყიქ
ფაღაფაღჴნ: ნა ჲთ ადაჩანსჴ[ა]ჴ თა
ნჴ, თასთ ენდჴ ჩიქნ ყიდ თა-
ნჴნ, ოსჴ ჲთ ნჴნთაა ნა ჲთ ნაოთაა თა
ჲთ ოჴ ოსჴნსჴნ, ყიდ ჲთ ნაოჲ ჴსთანა-
ყიქ ფა. ს ყიჴნ თაა ჴნ ოთაა ნა ნაოთ
ჩაა ნა ჴნ ნაოთ ნა. ოყჴ ოსჴ, ყიდ
ჩაა ნა ჴნ ნაოთ ნა ნაოთ ნა ნაოთ ნა
*ნაოთ ნა

ձկնորսս ի ծովուն, և հովիւս առ նզեր[1] ծովուն. և լուայ, զի երկնուին յԱրմազդ[2] և ի Զադէն, զի անզիակ էր լեզուայն Հայոց, ուսեալ ի տանն Նիաֆորոյ Դիշատոյ[3], Եւ հարցեալ զուստին, ասեն՝ ի Դարբաս, ի Երբնաս, [ի] Սափուբուսս, ի Քինծերոյ[4], յՈսպատէն և ի մեծ քաղաքն Մցխեթոյ, ուր աստուածք[5] վառաւորին[6] և թագաւորքն թագաւորին[7]. և գնաս այս, որ եղանէ ի ծովէս, անդր երթայ։ Եւ իմ առանձնացեալ՝ եկի զգուշս իմ և ննջեցի։ Եւ առաւ լինի զկր մի հառմայերէն, կնքեալ մատանեաւ. և զկր կնքոյն էր անունն Յիսուսի Քրիստոս

թողեզուրնი ტბაში და მწყემსები — ზღვის ნაპირზე. მესმა, რომ ფიცულობდნენ არმაზსა და ზადენს, რადგანაც მცოდნე ვიყავ სომეხთა ენისა, [რომელიც] დვინელი ნიაფორის სახლში ვისწავლე. ვჰკითხე სადაურობა და მითხრეს: დ ა რ ბ ი დ ა ნ, [ე]ლ[ა]რბინიდან, საფურსლიდან, ქინწერიდან, რაპატიდან და დიდ ქალაქ მცხეთიდან [ვართო], სადაც ღმერთნი იდიდებიან და მეფენი მეფებობ; ხოლო ეს მდინარე, რომელიც ამ ტბიდან გამოდის, იქით მიდის. და მე განვმარტოვდი, დავდეგ თავი ჩემი და დავიძინე. მომეცა მე წიგნი ერთი რომაული, ბეჭდით დაბეჭდილი. და ბე-

[1] ნგრ BD. [2] յԱրամազդն BD. [3] Դիշացոյ ABD, Դիշևցո C. [4] Քինծերէոյ AC. [5] չաստուածք BD. [6] վառաւորէին BD. [7] թագաւորէին D.

თაგან, ტბასა მას შინა მონადირეთასა[1]... და[2] მწყემსნი იყვნეს მასვე ადგილსა[3] და ჯუმილვიდეს საჯუმილავესა[4] ღამისასა სამწყსოთა შინა მათთა[5]. და ხადოდეს ღმერთთა მათთა დაწყეულთა[6], არმაზს და ზადენს...[67—212]... და ამას იტყოდეს იგინი ენითა სომხურითა[7], რომელი-ესე ⟨ვისწავე⟩ მცირედ რამე პირველვე ნიაფორისა მისგან[8]... და ⟨ვჰკითხე⟩ ერთსა მწყემსთა[9] მათგანსა[10], თუ[11] რომლისა სოფლისანი ხართ თქუენ[12]. ხოლო მან მომიგო მე[13]: ზოგნი[14] დ ა ბ ი თ ელარბინით[15], და ზოგნი[16] საფურცლით, და ზოგნი[16] ქინძარელნი[17] და რაბატელნი[18], და[19] დიდისა ქალაქისა მცხეთისანი[20], სადა ღმერთნი ღმერთობენ[21] და მეფენი მეფობენ. ⟨ვჰკითხე⟩: სადათ არს მცხეთა?[22] ხოლო მწყემსმან მან ესრეთ ოდენ ⟨მაუწყა⟩, რომელ მდინარე გასდის ტბასა ამას, მცხეთას მისლვად [არს][23]... ⟨შევძრწუნდი[24].., მოვიღე⟩ ლოდი ერთი და ⟨დავიდევ⟩[25] სასთუნლად[26] თავსა[27] და გარდასადინელსა მის ტბისასა ⟨დავიძინე⟩... და მოვიდა ჩუენებით[28] კაცი ერთი ჰასაკითა ზომიერი[29]... და ⟨მომცა მე⟩ წიგნი დაბეჭ[68—213]დული. და ⟨მრქუა მე⟩: აღდეგ და სწრაფით[30] მიაროთ ესე მცხეთას მეფესა წარ-

[1] ტბისა მას შინა მონადირეთასა] — AT. [2] + რმეთუ M. [3] ადგილსა მას M. [4] კუმილვასა A. [5] შინა მათთა] მათთა ზედა A. [6] დაწყეულთა] — ABM. [7] და ამას იტყოდეს იგინი ენითა სომხურითა M] ხოლო წმიდა ნინო მეცნიერ იყო მცირედ ენასა [სომხუ]რსა A; — T. [8] რომელი-ესე ვისწავე... ნიაფორისა მისგან] რამეთუ პირველვე ესწავა ნიაფორისგან A. [9] მწყემსთა] — T. [10] მათგანსა] + და ჰრქუა ენითა სომხურითა M. [11] და ვჰკითხე... მათგანსა, თუ] პოვა მწყემსთა მათ შორის სომხურად მზრახველი და ჰკითხა მას A. [12] თქუენ] — AM. [13] მომიგო მე] მიუგო და ჰქუა M, რქუა A. [14] ზოგნი] ვითარმედ ვართ ჩუენ M; — A. [15] ელარშნით A; — T. [16] ზოგნი] — AM. [17] ქინჯარელნი AT. [18] რაატელნი A. [19] და] — T. [20] მცხეთისანი] სომხითისანი M. [21] ღმერთობენ] ხედვენ A. [22] სადა ღმერთნი... მცხეთა]—M. [23] ვჰკითხე... მისლვად [არს]] ხოლო მან მიუგო, ვითარმედ: გარდამდინარე ესე ტბისა თანა წარვლის ქალაქსა მას მცხეთასა M; — T. [24] შევძრწუნდი] — A. [25] მოვიღე... დავიდევ] დაიდვა ლოდი ვრთი M, დაიდვა ლოდი A. [26] სასთუნლად A, სასთუმალ M. [27] თავსა] — AM. [28] ჩუენებით] — A. [29] ზომა A. [30] აღდეგ და სწრაფით] — A.

ხმ: ნე ასჱ ყრა აყრნ, იც ნთ ყრა ჳშიჲლჱნ' Ალჱ ჭნა ჲ ქარიჳნი, ჳიც ინჭ ჭრჱლ ჱ აყჳც: ნე ასჱმ ყნა' ი°ვ სმ ნი, ყჱნ მჱ ანგჱლი ჲ ოჱლარ: ნე ასჱ ყრა' ი ჴნირნი ქრჱნაონჱჱ- ჴნან ჲ[1] კაჴჩარნი ყჱნაყ, იც ჱ ჳჱრჱნნ ნჱრჱაყაჴმ, ოჴ ჱ ანჱდ აიჱ ი ჱდ, ჲ ოჱლარიჴრჱნ ჲ ოდჩთიჴრჱნ ოჴ ასჱ, ქანდჱ ჩრჱნაია[2] Ააოიჱბიყ ჳაჱრიჴრჱნ ჲ Ააოიჱბიყ ჩმაოთიჱ- ჴრჱნ[3] ჱ. ჲ Მარჩიმ Მაგდაყინია- ყინ[4] ქარიჳნაყ ჳკარიჴრჱნნ ჩრჱნ- ოთაჱ Ააიაქსიჳნ ჲ აყკიყ ბაჳმაყ, ჲ ოჴ ხჳნ ამაიჴრ ინჭ ააიჳნ ჲ ყამ ყიჳაყნ: ნე ბიგჱაყ ჳგჱრნ' ჱჳ ანდ ყარქაიაჱაჱ ჩრჱაყ აინნაკნ ჳაჱრიაჱ- ჴრჱნ აჱჱაიარანჳნ ჩ ოიაან ბან ბი- ვანჳაყჱჱაყ: ნე ჩმ ჳნჴრჱნყაყ ლ[5] ჩმაოანიგაყ' ჳარჴრჱაყ:

ჰდის წარწერად იყო იესო ქრისტეს სახე- ლი. მეუბნება მე ის კაცი, რომელმაც მომ- ცა წიგნი: ადეგ, წადი და იქადაგე, რაც რომ სწერია მაგაში. და ვეუბნები მას: ვინ ვარ მე, დედაკაცი ერთი უცოდი- ნარი და უღონო. მეუბნება მე: ქრის- ტიანობის მადლისა და ქვეყნის ცხოვრე- ბისათვის, რომელიც ზემო იერუსალიმია, არ არის იქ მამრი და მდედრი, უღონოება და უმეცრებაც არ ითქმის, რადგანაც ქრისტე ღვთის ძალა და ღვთის სიბრძნეა; და მარიამ მაგდალენელმა უქადაგა ქრის- ტეს აღდგომა მოციქულებსა და სხვებს მრავალს, არ იყო [ეს] სირცხვილი არც მთქმელისა და არც გამგონეთათვის. გახსნა წიგნი და იყო იქ მოკლედ აღ- წერილი სახარების ყველა ძალი, რო- მელიც ათ მცნებად იყო გადმოცემული. წავიკითხე, გავიგე და გამეღვიძა.

«ნე ჴნიდრჱაყ ააჱნაიჱჩჱნ[6] [ჩ] Სჱაი- ნჱ' ჱჩჩ ქჩნჩ ქჱაიჳნ ყარიმიჩჳ ყიი-

«და ესთხოვე შეწევნა უფალს, მოვყევ მდინარეს დასავლეთის მხრიდან, ვიდ-

[1] + ჲ ABD. [2] ჩრჱაიაიაიჱ BD. [3] ჩმაოთიჴრჱნნ D. [4] Მარჩიმ Მაგდაყინიაყნ AC. [5] ლ]—C [6] აიჱნაიჴრჱნნ] — BD.

მართთასა... და ⟨ვიწყე⟩ ტირილით ვედრებად მისსა და ⟨ვარქვ⟩: უფალო. დე დაკაცი ვარ უცხოჲ და უმეცარი, ვითარ მივიდე მე, არცა ენაჲ ვიცი, თუ- რაჲ ვთქუა უცხოთა ნათესავთა თანა. მაშინ განჴსნა წიგნი იგი და ⟨მომცა მე⟩ კითხვად. დაწერილი იყო ჰრომაელებრ, რომელსა ზედა იყო ბეჭედი იესუ ქრისტესი[1]. დაწერილნი იყვნეს ათნი სიტყუანი, ვითარცა-იგი პირველ ფი- ცართა ქვისათა... — „სადაცა იქადაგოს სახარებაჲ ესე, მუნცა ითქმოდის[2] დე- დაკაცი ესე. არცა მამაკაცებაჲ, არცა დედაკაცებაჲ, არამედ თქუენ ყოველნი ერთ ხართ... [68—214] ...ფრიად უყუარდა მარიამ უფალსა, რამეთუ მა- რადის ისმენდა[3] მისსა სიბრძნესა ჰეშმარიტსა... ჰრქუა მარიამ მაგდალენელსა იესუ: წარვედ, დედაკაცო, და ახარე ძმათა ჩემთა“. და ვითარცა ესე ⟨წარვი- კითხე, ვიწყე⟩ ვედრებაჲ ღმრთისა მიმართ და ⟨გულისჴმა-ვყავ⟩, ვითარმედ ზე- ცით იყო ჩუენებაჲ ესე. და ⟨აღვიხილენ⟩ თუალნი ⟨ჩემნი⟩ ზეცად და მაღალი იგი ⟨ვაკურთხე⟩[4] და მისგან ⟨ვითხოვე⟩ შეწევნაჲ ⟨ჩემი⟩ ჭირთა შინა[5].

„და გარდმოსადინალსა მის ტბისასა ⟨მოვყევ და წარმოვემართე⟩*. და იყო

[1] რომელსა ზედა იყო ... ქრისტესი] და დაბეჭდილი იყო იჳსჳსი T. [2] იქმოდის M, ითქუას A. [3] ისმინენ T. [4] და მაღალი იგი ვაკურთხე] — ABM. [5] ჭირთა შინა] — ABM.

* აქ მთავრდება შატბერდის ნუსხის დანაკლისი (იხ. ზემოთ, გვ. 80).

ას, მრნჳ ღარბაძ ჴուրն ընդ արևևլս եւ հասի յՈւրբնիս, և եղէ անդ ամիս մի. և գնդի վաճառականայ Աւիլ ի Մցխեթա, և յաւուր տաւնի Աւրաամաղեայ՝ գնդի թագաւորին և ամենայն ժողովրդեանն. և տեսի անդ այր մի սլնձի, գլուխ[1] և սաղաւարտ[2] գլեայեալ ոսկի, երկու ակամրք գմրըխիւք և միով բիւրգիւ զարգարեալ, առւսեր ի ձեռն իւր[3] ունելով որպէս վայելակն, և շարժէը գնա, ահ առնէր. լով ժողովրդեանն: Եւ նորա սարսեին և տագնի՝ վաճ մեզ, թէ սխալեցաք ի գոն կամ մեղաք բանիւ ընդ Հրէի կամ ընդ մոդուց և մեռանելոց համք Աբրաամաղեայ: Եւ կայր ընդ աչմէ նորա պատակեր ոսկի՝ անուանելն Գոգաց, և ի ձախմէ նորա պատկերն արծաթի՝ կոչեցեալն Գայլի: Եւ չիշեցի զբանն

рე მობრუნდა წყალი აღმოსავლეთისაკენ. მივიწიე ურბნისს და ვიყავი იქ ერთი თვე; გამომჰყევნ ვაჭრებს და მოვედი მცხეთას. არამაზდის დღესასწაულის დღეს მეფესა და მთელ ხალხს [გავყევ] უკან. ვიხილე იქ ერთი სპილენძის კაცი, ეცვა ჯაჭვი და ჩაფხუტი ოქროსი ზურმუხტის ორი თვლითა და ერთი ბროლით შემკული; ხელში ეპყრა მახვილი ელვისებრი, იქნევდა მას და შიშს ჰგვრიდა ხალხს. ისინი ცახცახებდნენ და ამბობდნენ: ვაი ჩვენ, თუ დავაკელით [რამე] მსხვერპლს, ან ვცოდეთ სიტყვით ურიასთან ან მოგვებთან და მოვკვდებით არამაზდისგან. იდგა მის მარჯვნივ ოქროს გამოსახულება, რომელსაც ეწოდებოდა გაცა, და მის მარცხნივ — ვერცხლის გამოსახულება, რომელსაც ერქვა გაიმი.

[1] *ղլուխ* D. [2] *սաւաւդաւրտ* A. [3] *իւր*] — AC.

დინებაჲ მისი დასავალით კერძო. და ⟨მიუდგე⟩ გზასა ძ[69—215]ნელსა.., ვიდრე ⟨მოვიწიე⟩ აქა, ვინაჲ იგი წყალმან აღმოსავალით იწყო დინებად. მიერითგან იყო ლხინებაჲ ⟨ჩემი⟩და ⟨ვპოვენ⟩ მოგზაურნი და ⟨მივიწიე⟩ სანახებსა ქართლისასა,ქალაქსა ურბნისისასა... და ⟨ვიყავ⟩ მუნ ერთ თთუე... აღიძრნეს ერნი ძლიერნი... წარმავალნი დიდად ქალაქად მცხეთად... ვაჭრობად და ლოცვად არამაზ ღმრთისა მათისა. ხოლო ⟨მე წარვჰყევ⟩ მათ თანა და ⟨მივიწიენით⟩ ქალაქად მცხეთად...[70—216]... და ⟨ვხედევდით⟩ ცეცხლის მსახურსა მას ერსა ... გამოვიდა მირეან მეფე... [70—217]... ⟨წარვედ⟩ ხილვად არმაზისა... ⟨ვიხილე⟩ და აჰა დგა კაცი ერთი სპილენძისაჲ, და ტანსა მისსა ეცუა ჯაჭჳ ოქროჲსაჲ და ჩაფხუტი ოქროჲსაჲ. და სამჴარნი[1] ესხნეს, და თუალნი მისნი იყუნეს ზურმუხტისა და ბივრიტისანი[2]. და ჴელსა მისსა აქუნდა ჴრმალი ვითარცა ელვა[3], რომელი ბრწყინვიდა და იქცეოდა ჴელსა შინა მისსა, და შიშითა მისისა მიმთხუევისა და სიკუდილისა მის მიერითა, არავინ განუკრძალველად შეემთხუოდეს კერპსა მას, არამედ ესრეთ განიკითხის თავი თჳსი და თჳჴს[4]: ვაჲ თუ და-სადა-ვაკლო რაჲ[5] დიდებასა დი[71—218]დისა ღმრთისა არმაზისსა და შე-რასმე-ვსცეთ სიტყუასა ებრაელ-

[1] სამკრენი M. [2] და სამკარნი ესხნეს, და თუალნი მისნი იყუნეს ზურმუხტისა და ბივრიტისანი] და სამკარნი ესხნეს ფრცხილი და ბივრიტი S, და თუალნი ესხნეს ზურგით A. [3] ვითარცა ელვა] ელვარე BM, ლესული S. [4] მისსა და შიშითა... თავი თჳსი და თჳჴს BM] რეცა თუ რომელი შეეზებინ, თავი თჳსი სიკუდიდ განიწირის და იტყჳნ AS. [5] ვაჲ თუ და-სადა-ვაკლო რაჲ] ნუ უკუე სამე ვაკლე A, ჭი ჩემდა, უკუთუ და-სამე-ვაკლდი M.

*ვიდრეთაჳ ფალრიარქმან ერუსალჱმ, იგი ითხოვა ეფსი, ეწყნარებინა ეს ეკლესიები[1] ფალესტინეველთაჲ ნეშთისაჲ ჲაშტიბოჲ. და ეგრეც ექმნა, და ჰაეგზავნა ეპისკოპოზი ჲაშტიბოჲ ითხოვებდა ეკლესიათა ეგრეთვე, და ეგრეთვე

პაიერნი და ამისნაჲნი ძოგიოქიდეტნი, ესენი-
ერქჱნი ფალატნაოსი ესეთნი ფაჲნი
ჱაკჱძამ ასქჱნი იმანჲ, ესჱ[ჲ] ჩაფ-
ქჱაფცოე ასათიაბნი ბ[ე]ოეჲანი[1] და ამერნი
ალამაფ[2] ბჭნამქი ნნი ი ასქიანნქ, და
ანჯიმნი მჱი ასათიაბნ ქითოეა ენა
ჲითი, და აფე ნა ჭაი ფქიქძნი ნი
ქჱაჲი ბქიაფიანი ასქჱნი, ესჱ[ჲ][3] მნბნ
ასათიაბ, იი ნჱაი ფქაფაიიფნ ჭაე-
ოე და ფაიბნაფ ჯძქნიაე ჭაჲასათა-
ნნაი[4] ნანდიჱბ, ნა აიაი ფაჯანა-
ჭნიიაა ფაჲი ნი ქო ძათაფ ჯანჭნ ბიი-
ჯიჯ[5] ანდ ფიიე აიი

Შინ ზოგიერთები ამბობდნენ, რომ: ქალდეველთა ღმერთი [ი]თრუჯანი და ჩვენი არამაზი მტრები არიან დასაბამითგანვეო; ოდესღაც ჩვენმა ღმერთმა დაღუპა იგი წყლით და ეხლა მან იძია შურიო. ზოგიც ჰეშმარიტს ამბობდა, რომ დიდმა ღმერთმა, რომელმაც სომეხთა მეფე დასცა და კვლავ განკურნა სომხეთთან ერთად, მან ქმნა ეს საკვირველებაო. მე ვიპოვე ბროლის თვალი და მოვედი ბრინჯის ხესთან, რომელსაც იტყვიან ბარტამ მეფის საგრილობელად, და ვილოცე იქ ექვსი დღე.

[1] Ბოეჲანი D. [2] Ალამაფ C. [3] ესჱ[ჲ] ესჱ BD. [4] Ჰაჲასათანაი BD. [5] ფაიბნაფ C.

ეცა მათ დროჲ, რაჲთა შეიპრონ კაცნი საყოფლად[1]. და ვითარ განიბნინეს იგი ყოველნი[2], მეყს მოიწია რისხვისა იგი ღრუბელი და მოიღო სეტყუაჲ ლიტრისა სწორი[3] მას ადგილსა ოდენ და დალეწნა[4] კერპნი იგი ... ხოლო* დღესა მეორესა გამოვიდა მირიან მეფე და ყოველი იგი ერი ძიებად[5] ღმერთთა მათთა და არა პოვეს[6], რომლისათჳს [6a]... [73—222]... უმრავლესნი იგი ერნი[7] იტყოდეს, ვითარმედ [7a]: ქალდეველთა ღმერთი ითრუჯან[8] და ჩუენი ესე ღმერთი არამაზ ყოვლადვე ურთიერთას[9] მტერ არიან, რამეთუ ამან ოდესმე მათ ზედა[10] ზღუა მოაქცია, და აწ მან[11] შური იძია... ხოლო რომელნიმე ესრეთ იტყოდეს, ვითარმედ [11a] რომლისა ღ[მ]თისა[12] ძალითა თრდატ[13] სომეხთა[14] მეფე ეშუად[15] შეიცვალა[16] და კუალად ეშჳსაგან კაცადვე მოაქცივნა, მან[17] უკუე ღმერთმან[18] მოაწია ესე[19]... [73—223]... და** ვითარცა დასცხრა რისხვაჲ იგი, ⟨გამოვედ⟩ კლდისა მისგან ნაპრალისა და ⟨ვპოვე⟩ თუალი იგი ბივრი-

* აქიდან აკლია შატბერდისა და ჰელიშის ნუსხებს. ტექსტი ეხლა „ქ. ცხ-ბის" მიხედვით მოგვყავს. ** აქიდან ტექსტი კვლავ გრძელდება შატბერდულ ნუსხაში, რომელსაც კვლავ მივსდევთ უშუალო წყაროსთან ერთად.

[1] მაშინ ივლტოდა... საყოფლად] მაშინ იწყეს მსწრაფლ სირბილად, შელტოლვად ქალაქთა და სოფელთა თჳსთა და რამეთუ მცირედ დრო სცა ღმერთმან, ვიდრე განრინებადმდე თავთა მათთა და ყოფად ამისსა, რათამცა შეესწრნეს იგინი მომსრულსა მას საყოფელთა შინა თჳსთა M; და ეცა მათ დროჲ... საყოფლად] მიეცა დრო, რომელ შეესწრნეს კაცნი საყოფელთა მათთა შინა A. [2] და-ჭითარ განიბნინეს იგი ყოველნი] — SA. [3] ლიტრისა სწორი] ქჳსა BM. [4] დააწულილნა AM. [5] ეძიებდეს A. [6] ჰპოვეს M, ჰპოვებდეს AB. [6a] რომლისათჳს] — A. [7] უმრავლესნი იგი ერნი] გულფიცხელი ერი იგი A. [7a] ვითარმედ] გულფიცხელნი მოუდრეკელნი ესენრთ, ვითარმედ M. [8] ითიროჯ A. [9] ყოვლადვე ურთიერთას]—A. [10] რამეთუ ამან ოდესმე მათ ზედა] ამან სამე მას ზედა A. [11] ამან M. [11a] ესრეთ იტყოდეს ვითარმედ] იტყოდეს A. [12] ღ[მ]თისა] — A. [13] თარდატ M. [14] სომეხთა] — A. [15] ეშვად B] იშვა და M, — A. [16] შეიცვალა] იქმნა A. [17] და კუალად... მოაქცივნა, მან] და მისვე ძალითა ღმრთისა იქმნა კაცად A. [18] + ყო და M. [19] მოიწია ესე M.

*«და კაცად[1] მსჯელ ღუნაფიხაძე ქსანს ჴსაონს, კიდეთამ ჰგიკეყ ჴქენს ღაფაჩქერს ჴაღე ქქხაღორაე ჲოაქბე- ლეე და მარდაღქჴეს, ისქს ოდ ეხ ადა- ხესს მქ ოღდუნს' შიდეან ანიძს. და 5 ოხაბაღ ქეხ' ქადრმაეშაღ. და ობბაღ ქმაღდმან ჩიიმაკღქნ' ხჴარეე[2] ქეხ, ქქმაღიღ ჲ ქქღრაე ქიმ იიდქს კაღიშერქ. და ქამიწაღ თანიქ ქეხ კარდუნიხიძ: და ეს ოჯ ქნაეს ენდ ნიმ. აკქ ქნაეშაღ 10 ანთ' ქად ქქსნ მქ ჩსნაღთიძ ქიქჭი- ენაღ, იი ჴე[3] ამიძიხსნ ოძს, იი ადა- ჩქჴე ქჩიდრაღთანს ოღდუნს, და ენქა- ღაძ ქეხ ხსნდიდქნამ. ძა ედქ ჲ თან ნიეშა ქქსნ ამქხ: ეძ ოჯ ქაიე ნიეშა 15 ქაძაკ. და ქაან აჯსიდიკ ჴქსნ ჲ მსბჲ თიდთმიდქნან: ეძ აკქ მქ ლიღაძიე აძჴ ეყხ' Მიძა ჲ ბიძქრაღთანიდ[4], და კაი- მათიე ენმჲ ქმიჭ ოძ ქაიდჩსნძაეჲ ოძეხ ჩიე, და თაეხ ქიეშ ნიეშა 20

«ხოლო უფლის ფერიცვალების დიდ დღეს, როცა უფალმა მამის ხატი უჩ- ვენა მთავარ მოციქულებსა და წინასწარ- მეტყველებს, მოვიდა ჩემთან სამეფო კარის ერთი მხევალი, სახელად შუშანი, და მე რომ მიხილა, გაუკვირდა. მოიყ- ვანა რომაულის მთარგმნელი და მკით- ხა მე; შემიბრალა როგორც უცხო, ინე- ბა წაყვანა სამეფო კარს. მე არ წავყევ მას, არამედ წავედი იქიდან და ვიპოვე ერთი ვინმე დედაკაცი, რომელსაც ერქვა ა ნ ა ს ტ უ. იგი იყო მეუღლე [იმ] კა- ცისა, რომელიც იცავდა სამეფო ბაღს. მიმიღო სიხარულით და ვიყავ მათ სახლში ცხრა თვე. მათ არ ჰყავ- დათ შვილი და ამისთვის იყვნენ დიდს მწუხარებაში. ნათლით შემოსილმა ერთ- მა კაცმა მითხრა მე: შედი მაგ ბაღ- ში, ვარდნართან, ნაძვის ბუჩქნარის ძირიდან აიღებ მიწას, მისცემ მაგათ,

[1] ჲ კაცად ABCD. [2] ა ხარე A. [3] ჴ C. [4] ბიძრაღთანთ A.

ტი, ⟨აღვიღე⟩ და ⟨წარმოვედ⟩... მუნ დგა ხᲘ შუენიერი ბრინჯისად, მაღალი და რტომრავალი, სადა-იგი ყოფილ იყო ბარტამ მეფისა საგრილი და განსასუე- ნებელი; და[1] ⟨მოვედ⟩ ქუეშე ხესა მას... და ⟨ვილოცევდი⟩ მუნ ექუს დღე...

„დღე იყო მეექუსე თთჳსად მის[2], ოდეს-იგი ევმანუელ თაბორს მამისა ხატი უჩუენა[3] თავთა მათ წინასწარმეტყუელთა და მოწაფეთა თჳსთა[4].[72—224] მა- შინ მოვიდა დად ესე ჩემი[5] შროშანა, სეფე ქალი[6], ⟨მიხილა⟩ მუნ ესრეთ მყო- ფი, განუკჳრდა[7], და მოიყვანა ბერძლ მეტყუელი დედაკაცი და ⟨მკითხა⟩ ყო- ველი გზად ჩემი. მაშინ ... მოწყალე ქმნილი[8] უცხოებისა ⟨ჩემისათჳს... მაიძულა⟩ წარყვანებად ⟨ჩემი⟩ სეფედ[9]. ხოლო ⟨მე არა ვინებე⟩ და იგი წარვიდა. და მესა- მესა დღესა ⟨ჩამოვედ⟩ ქალაქად მცხეთად[10] და ⟨მივიმართე⟩ სამოთხესა მას მე- ფისასა. და ⟨მი-რაად-ვედ⟩ კარსა ზედა სამოთხისასა, იყო სახლაკი მცირე სა-

[1] სადა-იგი ყოფილ იყო... განსასუენებელი და] — MST. [2] დღᲘ იყო მეექსᲘ თთჳსად მის S] და დღე მეექუსე და თუისა მის A, იყო თუე მარტითგან მეექუსე აგვისტოსი და დღე მე- ექუსე M. [3] ოდეს - იგი ევმანოელ... ხატი უჩუენა A; აჩუენა S; რომელსა შინა ფერი იცუალა ქოისტემან წინაშე BM. [4] თავთა მათ წინასწარმეტყუელთა და მოწაფეთა თჳსთა M] თავთა მათ მოწაფეთა და თავთა მათ წინასწარმეტყუელთა A, თავთა მათ ცხოველთა და თავთა მათ მიცვალებულთა S. [5] დად ესე ჩემი] — ABM. [6] სეფე ქალი ვინმე, რომელსა ერქუა შროშან A, სეფე ქალი ერთი სახელით შროშან M. [7] მუნ ესრეთ... განუკჳრდა]—S. [8] მოწყალე ქმნილი M] ვჴედევდ მე თუალთა მისთა ცრემლთა დინებასა S, შეეწყალა შროშანას A. [9] სეფედ] სახიდ სამეუფოდ BM. [10] ქალაქად მცხეთად S] ქართლად.გ ამოვლო მტკუარი A, განივლტო მტკუარი M.

კანონს Ნაომს, և սուրբ գոյա զաւակս· Եւ արարի այնպէս. և նոցա նոյա կանոն Ցիսուսի Քրիստոսի Աստուծոյն Սաբաոթպեթայ, որ ևին խոնարհութեամբ և գալոց է փառաւք իւրովք դատել զաշխարհս ըստ արժանեացս· Եւ նոցա լուեալ՝ հաւատային ի Քրիստոս, և առին զխոստացեալ զմանուկն·

«Եւ իմ ելեալ ի տանէ նոցա՝ արաւաքոյ[1] պարսպին ի պրակս մուշհնաց արարի[2] ինձ գաւարտ, և անդ կացի զամս[3] Երիս. խաչ մի ձևացուցեալ՝ երկրպագէի առաջի նորա սրբոյ Երրորդութեանն ի տուէ և ի գիշերի· Եւ աւր ըստ աւրէ գնայի առ Հրէայսն սակս լեզ[ո]ւոյն և ի տեղեկութիւն

რომ ჰამონ უფლის სახელით, და მიეცემა მაგათ შვილი. ვყავ ეგრე, მივეც მათ საბაოთ ღვთის იესო ქრისტეს სახელით, რომელიც მოვიდა სიმდაბლით და მოვა [კიდევ] თავისი დიდებით, რათა განსაჯოს მსოფლიო ღირსებისამებრ. მათ ისმინეს, ირწმუნეს ქრისტე და შეეძინათ აღთქმული ბავშვი.

«მე გამოვედი მათი სახლიდან და ზღუდის გარეთ, მაყვლის ბუჩქებს შორის, გავიკეთე სადგომი. იქ დავდეკ სამი წელი. შევქენ ერთი ჯვარი, თაყვანს ვსცემდი მის წინაშე წმიდა სამებას დღისით და ღამით. დღითი-დღე დავდიოდი ურიებთან ენის გამო და შესატყობად უფლის კვართისა. აბიათარ მღვდელმა და მის-

[1] և արտաքոյ ABCD. [2] արար BD. [3] ամս BD.

ბოთხის მცველისაჲ [74—225] და ⟨შე-რაჲ-ვედ⟩ შინა, ჯდა ესე დედაკაცი, ცოლი საბოთხის მცველისა მის, სახელით[1] ა ნ ა ს ტ ო ს[2]... ⟨შემიტკბო მე⟩ ვითარცა მეცნიერმან... და ⟨დავყაე⟩ მის თანა ცხრა თთუე. ესე იყო უშვილოჲ, რომლისათჳს ფრიად ნწუხარე იყვნეს[3]... ჩუენებით ⟨ეხედევღ⟩, მოვიდა კაცი ნათლით შემოსილი[4] და ⟨მრქუა მე⟩: სამოთხესა შევედ, ნაძუთა ქუეშე ბაბილოთა ადგილი არს მცირე საყუარელად შემზადებული[5], მიწაჲ აღიღე ადგილისა მისგან და შეაქმე კაცთა მაგათ[6] და ესუას შვილი. ხოლო მე ⟨ვყავ ეგრეთ⟩ * [75—226] და ⟨ეარქუ⟩ მათ: ძალითა ქრისტეს ძისა ღმრთისათა დაუსაბამოსა, რომელი თანამოსაყდრე არს მამისა და სულისა წმიდისა და ჴსნისათჳს ჩუენისა განკაცნა, ჯუარს ეცუა, დაეფლა და აღდგა მესამესა დღესა, და ამაღლდა დიდებით, და დაჯდა მარჯუენით მამისა, და მერმე მოსლვად არს განსჯად ცხოველთა და მკუდართა, მან მოგცეს... და ესხნეს ძეებ და ასულებ... რომლისათჳსცა ჰრწმენა მათ ქრისტე[8]...

[1] ცოლი სამოთხის მცველისა მის სახელით] — AS. [2] სახელით ანასტოს] რომელსა ერქუა ანასტო A, ანასტოს S. [3] რომლისათჳს ფრიად მწუხარე იყვნეს M] და ზრუნვიდა ესე და ქმარი მაგისი S; და ზრუნვიდეს ფრიად A. [4] ნათლით შემოსილი M] ნათლისა ფერი AS. [5] ნაძუთა ქუეშე... შემზადებული] ბაბილო არს მცირე ნაძუთა ქუეშე, საუფლო, შეზავებული A. [6] კაცსა მაგას A. მეუღლეთა მაგათ M. [8] რომლისათჳსცა... ქრისტე M] მაშინ ცოლ-ქმართა აღიარეს ქრისტე A.

* ამას ქვემოთ ამ თავის ფარგლებში აღარ გასდევს „მოქცევაჲ ქართლისაჲს", არამედ მასზე აღმოცენებულ ლეონტი მროველის ტექსტს, შესულს „ქართ. ცხ"ბაში, უმთავრესად ანასეულ ნუსხას (A). თხრობა სომხურში მაინც პირველი პირით მიმდინარეობს, რის გამო ქვემოთ „ქართ. ცხ"ბის" ტექსტი (უპირატესად ანასეული ნუსხისა) მას შესაბამისად მოვეცით. ის, რაც ჩვენ ამ მხრით შევცვალეთ ტექსტში, კუთხოვან ფრჩხილებში წარმოვადგინეთ.

Ესაიან მოციქულსანი: Ეჲ დანანაჲ Აქრისპარ და ტიტუე ჲეი Სჳრიაჲ ჰაიათაჲსჲნი ჲ პალესტინ ჶრჲსტოსჲ, ჲ ესე ჰჩნ ჰრჭაჲ[1] ენდ ნიაჲ: Ეჲ ჰარჲნაჲ ოსაჲსჲა ჰაბრისპარაჲ ჭჳმარიტებანი:

მა ქალმა სიდონ[ი]ამ ირწმუნეს ქრისტეს მოსვლა, ექვსმა ურიის დედაკაცმაც მათთან ერთად.— ჰკითხავ და ისწავლი აბიათარისგან ჭეშმარიტებას».

Ეჲ დაჲა ამნიაჲნ ლიხაჲ ლმაითიხნ ჶატჲიხჩნ' დაჲმანაჲრ ჲ ჰაჲათაჲრ აითაჩჩიხნ: Ეჲ კორძამ ლიხაჲ ჳმნ აჲჳნჭჩიხნ, იო ხჩჩ აო ჰაჲრნ ჲჲ Ტრიაჲსჲა, აოაჲხ ჩა ჰაითაითჩრ ჲ ჰაჲათა ჲ ჶაოაჲიორჩრ ჳAათიაჲნ კანიპათაჲმ ჶაოა ჲჲ:

ყველა ეს ესმა ბრძენ ელოფალს, გაუკვირდა და ირწმუნა ნათქვამი. და როცა ესმა დიდი საკვირველებანი, რომელნიც იქმნენ მამამისის, ტრლატიოსის დროს, უფრო მტკიცეზოდა სარწმუნოებაზე და აღიღებდა ღმერთს მისი მიუთხრობელი დიდებით.

* * *

Ისჩ დანანაჲ Აჲრისპარ პათამსაჲ ჲ ლიჲ აჳჩნსაჲჳხნ დაჲა ჭნ აჲრჩნაკ[2] ჲანჩ[3], ჩრჩ' ჩჭამჩნ, კორჲმ

სოლო აბიათარ მღვდელმა ყველას განაგონად წარმოთქვა ასეთი სახის სიტყვა. — «იმ წელს, როდესაც წმიდა ნუნი მოვიდა

[1] ჩრჲაჲ ACD. [2] აჲრნაკჩ BD. [3] ჲანჩნ D.

«შემდგომად[1]... ქალაქისა ზღუდეთა გარეგნით [2] ⟨ვპოვე⟩ ქოჩი ერთი ბრწამლი[3] მაყულისა [4]... იგი ⟨შევქმენ⟩ ⟨საყოფელად⟩ ჩემისა და ⟨შევქმენ⟩ ჯუარი ნასხლევისა და ⟨აღვჰმართე⟩... და მარადის ⟨ვიღოცევდ⟩ დღე და ღამე დაუცხრომელად [5]. და მრავალგზის ⟨მივიდი⟩ უ[75—227]ბანსა ურიათასა ენისათჳს ებრაულისა და გამოძიებისათჳს კუართისა უფლისა .., რათამცა ⟨ცან⟩ რამე საქმე კუართისა. და ⟨ვპოვე⟩ ურია ერთი მღდელი, სახელით აბიათარ, და ⟨უქადაგე⟩ მას და ასულსა მისსა სიდონიას სახელი [6] უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესი. ხოლო მათ ჰრწმენა და ⟨დამემოწაფნეს⟩ იგინი და ექუსნი დედანი სხუანი ურიანი...».

[76—228] თქუმული აბიათარ მღუდელისა...

„მე, აბიათარ, მღუდელი ვიყავ წილით ხუედრებული სამღდელოსა ზედა[7] მის წელიწდისასა [8], ოდეს [9] წმიდა ესე დედაკაცი[10], ნეტარი ნინო, მოვიდა[11]

[1] შემდგომად] — A. [2] ქალაქისა ზღუდეთა გარეგნით A] (პოვა) გარეგნით (გჳრჳკნი M) ზღუდეთა მათ ქალაქისათა BM. [3] ქოჩი ერთი ბრწამლი]— M: ბწამი A. [4] მაყულისა] სახლდ ტალავარისა მცირისა მაყუალთა მიერ შემზადებული M. [5] და მარადის ... დაუცხრომელად] რომლისა წინაშე განათენ იგინი ღამეთა მარადის მღჳძარებითა და ეგრეთვე შეალამებენ დღეთა დაუცხრომელად ლოცვითა, მარხვითა და ვედრებითა ღ'თისათა M. [6] სახარება BM. [7] სამღდელოსა ზედა] — AM. [8] მისი წელიწდისა BM, მის წელიწადისა A. [9] ოდეს] — M. [10] დედაკაცი] — BM. [11] მოიწია BM.

ჰქნ სიტყუნ Նունի ի Մցխէթա, քահանայ էի ես վիճակաւ տպգին լսոյ. և ընդաւ առ իս գիր յԱնտիոքացւոյ[1] ի Հրէից անտի, որ անդ կայր, ևթէ՝ Թագաւորութիւնս հերձաւ ընդ երիս[2] և իշխան մեզ Հռոմք[3] և Յոյնք և Հայք. և լուեցին[4] մարդարէքն մեր, և քանզեցաւ տաճարն մեր: Եւ դայս գիտեմք ի գրոց, զի յորժամ մեղանչէին հարքն մեր, Աստուած բարկանայր և տայր զնոսա ի գերութիւն. և յորժամ դիմորձն տեսեալ ղղջանայր[5] և կարդայր առ Տէր աղաչելով՝ հաշտէր Աստուած և առնէր նոցա դարձ և ողորմութիւն. և եւթն անգամ նզև այս յաւուրսն առաջինս: Իսկ յորմէ հետէ խաչեցին հարքն մեր զտէրդն աղքատ[6] կնոջն տառապելով՝ դանդաղեաւ Տրիստոս, այս երկբհարիւր

մცხეთას, ვიყავ მღვდელი ჩემი ტომის წილით. და მომიტანეს წერილი ანტიოქიიდან იმ ურიებისაგან, რომლებიც იქ იყვნენ, რომ ეს სამეფო გაიპო სამად და გვმთავრობენ ჩვენ ჰ(ო)რომნი, ბერძენნი და სომეხნიო, დადუმდნენ ჩვენი წინასწარმეტყველები და ღირღვა ჩვენი ტაძარიო. ვიცით წერილთაგან, რომ როდესაც ცოდავდნენ ჩვენი მამები, ღმერთი რისხდებოდა და ტყვეობაში აგდებდა მათ, ხოლო როდესაც სდადგნენ განსაცდელს, ინანებდნენ და ლოცვით მოუხმობდნენ ღმერთს, ურიგდებოდა [მათ] ღმერთი, მოაქცევდა მათ და უყოფდა მათ მოწყალებას. შვიდგზის იყო ეს პირველ ხანებში. ხოლო მას შემდეგ, რაც ჩვენმა მამებმა ჯვარს აცვეს ღატაკი, უმწეო დედაკაცის შვილი, ქრისტედ წოდებული, უკვე სამასი წელია, რაც გახშირდა

[1] յԱնդիոքացւոյ C. [2] յերիս A. [3] Հռոմք BD. [4] մեզ Հռոմ... լուեցին] — C. [5] ախքատ A.

მცხეთას, მასვე ჟამსა მოვიდა ჩემ თანა წიგნები[1] ანტიოქიით ჰურიათა მღუდელთაგან[2], რომელსა შინა წერილ იყო ესრეთ, ვითარმედ[3]: სამად განხეთქა ღმერთმან[4] მეფობა ისრაელისა[5]; აჰა ესერა წინასწარმეტყუელნი ჩუენნი დასცხრეს. და რომელსა[6] სული[7] აწუევდა[8], აღესრულა ყოველი[9], და განვიბნიენით[10] ყოველსა ქუეყანასა, და ჰრომთა დაიპყრეს ქუეყანა ჩუენი[11]...[77—229]... აწ განიხილენ[12] შენ[13] წიგნნი იგი მოსესნი[14], რომელ[ნ]ი მან[15] დამიწერ[ნ]ა[16] ესრეთ ვითარმედ[17]: ყოველი, რომელი იტყოდა[18] ქუეყანასა ზედა თავსა თჳსსა ძედ ღ~თისა, ნოკუედინო[19]. ანუ შე- უკუე- ვსცეთით[20] ნაზარეველისა მის იესუჲს[21] სიკუდილისა, რამეთუ ეხედავთ, ოდეს პირველთა[22] მამათა ჩუენთა შესცოდიან[23] ღმერთსა და ყოვლად დაივიწყიან ღმერთი[24], მაშინ[25] მისცნის[26] ჯელნწიფებასა ქუეშე[27] ძნელსა და[28] ტყუეობასა ბოროტსა[29], ხოლო მოიქციან რა[30], ღაღად ყვიან ღმრთისა მიმართ[31], სწრაფით[32] განარინნის იგინი[33] ჶირისა-

[1] Ցოვიდა ჩემ თანა წიგნები] მოწევნულ იქმნა ჩემდა წიგნი M; ჩემ თანა წიგნები] — A. [2] ურიათაგან მღურდელთა M. [3] რომელსა შინა... ვითარმედ] ესრეთ წერილი, ვითარმედ A. [4] ღ განხეთქა ღმერთმან სამ ნაწილად M. [5] + რამეთუ M. [6] რომლისა M [7] + ღმერთსა M. [8] + მათ და თქუეს M. [9] ყოველივე M. [10] +ჩუენ M. [11] ჩუენი]—A. [12] განიხილეღა M. [13] შენ]—A. [14] წიგნი მოსესი A. [15] მან] — A. [16] + ჩუენ A. [17] ესრეთ, ვითარმედ] ესე A. [18] იტყოდის M. [19] მოაკუდინა M. [20] ანუ-მე უკუე შევსცეთით A. [21] მის იესუჲს] მისთჳს M. [22] პირველ M. [23] + რა M. [24] ღმერთი] იგი M. [25] მაშინ] და A. [26] მისცის A. [27] ქუეშე] — A. [28] და] — A. [29] ბოროტსა] ძნელსა A. [30] ხოლო მოიქციან რა] — A. [31] ღმრთისა მიმართ] — A. [32] მსწრაფულ A. ნსწრაფით M. [33] იგი M.

ამ[ე] ენი. ეს ეკლესიაჲ ნაჭაბუკევსა ჲ მიჯ, ა თავადისმე ნაა ეყოფა ა ეგრეთ, ა ო[ჯ] ითა მიჯ უკეთ აოხანის ა ო[ჯ] ჰაშაი ენიჯ მიჯ: ისაი ჲმანიაჲ აჯობან ეს, ისჯ ნაა ეს[1] ორეში ისთიბოა, ნიკითიანი კაბერნაც ა ჲ მაგიდისგი: ეა დაჯ აწა ა ჯნიანი ჲმაითიბისმე ჯი ჲ ბანიაბისიანჯ ეროც, ისჯ ირეში კითაიცის ამიანაი ეროჯეი, ა კიჯისგი ეი ითიჯ ჯაიდ[ა]ეში მაგი აი[2]:

«ისჯ ია ჲ ითამიბიანი მიბჲ ენიაჯ ეროჯით აიბი, ა თიკ ჲნიეროჯ ჯიი ისჯ ჯაჯამიანიში ნიშანიკიაჯ ჲ ბანისიჯ, ჲ ეჯიბ ესიაჯ ით ისიგითო[ი]ბ კაკისიი ჰბითაიკაი: ეა ისჯ[3] კაკითიბიკ ეჲ ია ითი ეაიბ ნაიჯ. ა ითიკიცაჯაჯ ჯიით ჲ

ჩვენზე უფლის რისხვა და ვღაღადებთ მის მიმართ დღე და ღამე. არ გვცემს ჩვენ ის პასუხს და არც გვირიგდება ჩვენ. ამის გამო საჭიროა ვიცოდეთ, იგია თუ [არა] ძე ღვთისა, აღნიშნული სჯულთა და წინასწარმეტყველთაგან. ხოლო შენ ნახე და გამოიძიე შენი სიბრძნით წერილთა მცოდნეობისაგან, თუ როგორ შესრულდნენ ყოველივე დაწერილნი და ზეცით იყო [თუ არა] ნამდვილად ის კაცი.

ხოლო მე ღიღ მწუხარებაში ვიყავ მრავალი ღღე. მერმე მოვიძიე წიგნები, ვიპოვე დანიელისაგან დანიშნული ღრო, როცა მივაღწიე რომთა კეისრის ავგუსტოსის ზეობას. და სანამ ამით ვიყავ მე [გართული], ვნახე წმიდა ნუნი. შევიტყე და მესმა მისი პირით ჩვენი წინასწარმეტყველების წიგნების

[1] ეჲ AC. [2] თ მაგდა აის ითიჯაჯაჲს BD. [3] ისჯ D.

გან[1]. ესე[2] შჯდგზის უწყით[3] წერილისაგან. ხოლო აწ[4], ვინათგან ჭელნი შეასხნეს[5] მამათა მათ ჩუენთა[6] ძესა მას დედაკაცისა მწირისასა[7] და მოკლეს იგი[8], აღიღო ღმერთმან[9] ჭელი მისი ჩუენ ზედა, და[10] განხეთქა მეფობა ჩუენი, განმაშორნა[11] ტაძარსა თჳსსა[12] და უგულებელს ყო ნათესავი[13] სრულიად. და არს მით ჟამითგან[14] სამასი[15] წელი და უნეტესცა[16], რომელ[17] არა ისმინა ვედრე[77—230]ბა ჩუენი და აცილა ყო[18] ლხინება ჩუენი, რომლისათჳს[19] საგონებელ გჳჩნ ჩუენ, ვითარ[ე]ცე: ნუ უკუე და[20] ზეცით იყო კაცი იგი[21]...

„ხოლო მე ვითარცა მესმა ესე, ვიწყე კითხვად დედაკაცისა მის ნინოსგან[22] ქრისტესთჳს, თუ ვინ[23] იყო იგი... მაშინ აღაღო[24] პირი თჳსი - წმიდამან ნინო... და იწყო სიტყუად[25], დასაბამითგან[26] წიგნთა ჩუენთა[27] ჴეპირით წარმოიტყოდა და განმიმარტებდა[28] ძალსა მათსა[29], რომლითა-იგი[30] ვითარცა მძინარესა განმაღჳძებდა.., ვიდრემდის მრწმენა მე[31] სიტყჳთა ბი-

[1] ჰპირისა მისგან M. [2]+ესრეთ ყოფადი და აღსრულებადი M. [3] უწყით] ვიცით A. [4] ხოლო აწ] — A. [5] კელი შეახეს A. [6] მამათა მათ ჩუენთა] — A. [7] მცირისასა A; მის მცირისა დედაკაცისა M. [8] იგი] — A. [9] ღმერთმან] — A. [10] და] — A. [11] და განმაშორნა A] განგუაშორნა M. [12] მისსა A] + წმიდასა A. [13] + ჩუენი A. [14] მით ჟამითგან] — A. [15] სამი A. [16] და უმეტესცა] — A. [17] რომელ] და A. [18] არცა იყო A. [19] რომლისათჳს] — A. [20] ნუ უკუე და] — SA. [21] კაცი იგი] განგეცა ესევითარი A. [22] ნინოსგან] — A. [23] ვინა A, ვინაჲ S. [24] აღიღო M. [25] სიტყუად] — A. [26] საუკუნითგანთა AS. [27] წიგნთა ჩუენთა] — A, ჩემთა წიგნთა S. [28] აღმოიტყოდა და განაგებდა A, წარმოთქუმად და განმარტებულად M. [29] ძალსა მათსა] — AS. [30] რომელთა-იგი M] — AS. [31] ჲ] — A.

բերանոյ նորա ղբանս գրոյ մերոյ մարդարէից, և զորպիսութիւն անաւրինութեան նորա կարգաւ գաւնեայն[1] ի ծննդենէն մինչև ցկամբառնալն յերկինս. և հաւատայլ ստուգութեամբ, եթէ նա էր յոյն հնխմանոսաց և վերկութիչն ժողովրդեան իսրայէլի[1]; եւ ահա եղաք արժանի ես և զաւակս իմ ջրոյն կրաղոյ[2] որ է Բեդղայէմի, որում ցանկացեալ Դաւիթ՝ և ոչ կոյս. և յիշեաց զմեզ Տէր ընդ հաճոյս ժողովրդեան[3] իւրոյ, և այց արար մեզ ի վերկութիւն իւրում, և բնակեցաք մեք ի տան Տեառն, զի յաւիտենից աւրհնեսցուք զՏէր, քանզի զմեզ կրանեաց սուրբն Դաւիթ. և տացէ ինձ Աստուած և այլ աքանչելիս և բարութիչնս տեսանել ի քաղաքիս ի ձեռն սրբուհ[ե]ոյն[4] Նունեայ»:

* * *

Եւ զուարճացեալ լսողացն ասեն ցԱբիաթար՝ Զոր լուչ պիտոս յաղագս այդորիկ, պատմեա մեզ: Եւ ասէ ցնո-

սიტყვები და მისი მოღვაწეობის ვითარება რიგით, ყოველივე, შობიდან ვიდრე ცად ამაღლებამდის. ვირწმუნე ჭეშმარიტად, რომ ის იყო წარმართთა იმედი და ჩემი ხალხის ისრაელის ხსნა. და აი მე და ჩემი შვილი ღირსი გავხდით ეწებაზის წყლისა, რომელიც არის ბეთლემისა, რაც სწადდა დავითს, მაგრამ ვერ ეწია. მოგვიხსენა ჩვენ უფალმა თავისი ხალხის სათნოების გამო და მოგვგზავნა ჩვენ თავისი ხსნით, დავემკვიდრეთ ჩვენ უფლის სახლში. რათა სამარადისოდ ვაქოთ უფალი, რაჟგანაც გვნატრიდა ჩვენ წმიდა ღვთით. ღმერთმა მომცეს მე, რომ ვიხილო წმიდა ნუნეს გან სხვა საკვირველებაცა და სიკეთეც ამ ქალაქში».

განმხიარულდნენ მსმენელნი და უთხრეს აბიათარს: რაც რომ იცი მაგის შესახებ, გვიამბე ჩვენ. მან მიუგო მათ: «გვესმა

[1] *Իսրայելի* A. [2] *Իբդղոյ* ABCD. [3] *ժողովրդեանն* C. [4] *սրբուհոյն* AC.

სითა[1] იესუ ქრისტე, ძე ღ[ვ]თისა, ვნება მისი და აღდგომა, მეორედ მოსლვა მისი[2]... იგი არს მოლოდება წარმართთა. და ღირს ვიქმნენით მე და შვილი[3] ესე ჩემი სიდონია[4] მოღებად[5] საპკურებელსა მას განსაწმედელსა[6] ცოდვა[78—231]თაგან, წყალსა ემბაზისასა[7], რომელსა ინატრიდა წინასწარმეტყუელი[8] დავით და ვერ ეწიფა[9]... კუალად სხუანიცა[10] სასწაულნი მრავალნი[11] ვიხილენ თუალითა ჩემითა[12] მცხეთას შინა ნინოს[13] მიერ აღსრულებული[14].

5

... თქუმული აბიათარ მღუდელისა კუართისათჳს უფლისა...

„მე, აბიათარ, მიგითხრობ თქუენ თხრობასა მას[15], რომელი მეუწყა და ყუ-რი[79—232]თა ჩემითა ვისმინე[16] დედისა[17] მამისა და მამის დედისა[18] ჩემისაგან[19]

10

[1] სიტყუათა მისთა A. [2] ვნება... მოსლვა მისი] ვნებულად და აღდგომილად და კუალად მომავლად M. [3] თ მე და შვილი ჩემი ღირს ვიქმნენით A. [4] ესე ჩემი სიდონია] — A. [5] მოღებად] — A. [6] განწმედელსა A. [7] წყალსა ემბაზისასა] ემბაზისა შვილსა A. [8] წინასწარმეტყუელი] — A. [9] იხილა A. [10] სხუანიცა] — A. [11] თ მრავალნი სასწაულნი A. [12] იხილნა თუალმან ჩემმან A. [13] წმიდისა ნინოს A. [14] აღსრულებული] — A. [15] მიგითხრობ ... მას] თხრობასა მოვითხრობ A. [16] რი მეუწყა... ვისმინე] — AS. [17] დედისა] — S. [18] და მამის დედისა] — AS. [19] ჩემისასა A.

სა. «ქიცად მძლ ჲ ჰარეს მძიეც, ეიც ცალთაჲსაჲ ჴელი ჰარეს ხიეა, ჰმჴ კაჲცჲა ჰჴიეი[ქ]ჴე ციჴეაკს ჰჰს ჰამცსაჲ ცა ჰჴეკაჲს Მეჴსჴჰიე, ჰმჴ კაჲაჲ ჴიეიც ჲ Ჩაეიჴეც ჰაკჰაჲ' ცაჰჰს ჴეჴიჲ ცაეჴჲ, ა დაჰანაიკჴს ჩიჲჲაჲე ა ჩაჲჴჰჲაეიჴეჲს ჴაჰჴიც, ა ჩანაჲ[1] ჩაეიჴეჲაჰჰიჴჴ ჴჰჰნჴჰს ცაჰჴჲაჲ ჰაჰჴიჲაჲ, ა ჲ აიც ცაჰს ჰაჰჴიჲაჲ ჰჴეკაჲც ჰაჰჴიჲაჲ, ჰმჴ ჲ ჩაეიჴეჲაჰჰიჴჴ ჴჰჰნჴჰს ჩიჲჲაჲე ჰაჰჴიჲაჲ, ეიც ჲ აიც ცაჰს ჰაჰჴიჲაჲ ჰჴეკაჲს[2], აკკ ჰჴეჴიეჩაჲიჲ ჴჰჰნჴჰს ჩიჲჲაჲე ჩაჴიჲ[ა]ჲ ჩჰჲ' ბაჰჴჲ ჲ ჩაიაკჴ Ჩაიჴჴ, აიაჯჴიეჩ იჰჰნჴჰს[3] აიიც ჩანაკაჰს ა ჰიჰიაიიჰს, ეიც ჩაიაკაჲ ჯაჰაჩაიაჴ'

ჩვენი მამებისაგან, რაც ეამბნათ მათ მამებს, რომ ჰეროდე მეფის დროს მცხეთის ებრაელებს მოუვიდა ამბავი: სპარსეთიდან მოსულმა მეფეებმა აიღეს იერუსალიმიო. ბუდას მღვდლებმა, კოდიწყაროელმა მწიგნობრებმა და კანანელმა მთარგმნელებმა ლტოლვით მიმართეს აღმოსავლეთს. გლოვამ მოიცვა ყველა ურია. ცოტა [ხნის] შემდეგ გაისმა სასიხარულო ამბავი, რომ სპარსელები, რომლებიც მოვიდნენ იერუსალიმს, არა თუ საბრძოლველად მოვიდნენ, არამედ თაყვანის საცემლად ერთი ქალწულის შვილისა, რომელიც დავითის ჩამომავლისაგან იშვაო. წინამძღვრად ჰყავდათ [მათ] ზეცით ვარსკვლავი, გონიერი და ბრძენი, რომელიც იპოვეს უდაბნოს და

[1] ჩანანაგჩჲ BD. [2] თ იც ცაჰს ჰაჰჴიჲაჲ ჰჴეკაჲს BD. [3] ჲ ჴჰჰნჴჰს ABCD.

და რომელი[1] წიგნთაგანცა უწყი[2], რამეთუ მათცა პაპათა და მშობელთაგან თჳსთა მოთხრობით და სმენით[3] უწყოდეს ესრეთ[4]. ოდეს-იგი[5] მეფობდა ჰეროდე იერუსალემს, მაშინ ჟამსა მას[6] გუესმა ესრეთ[7], ვითარმედ: იერუსალემი სპარსთა დაიპყრესო, რომლისათჳს-იგი[8] იქმნა გლოვა და წუხილი[9] ჰურიათა ზედა ქართველთა, მცხეთელთა[10] მკჳდრთა, ბოდელთა[11] მღუდელთა[12] კოდისწყაროელთა მწიგნობართა და სობის[13] კანანელთა[13] თარგმანთა, რომლისათჳსცა[14] ესე[15] ყოველნი აღიძრნეს[16] სიელტოლად[17] და შეწევნად იერუსალემელთა[18]. ხოლო შემდგომად[19] მცირედთა დღეთა სხუა მოიწია[20] ღაღადისი ნუგეშინის-ცემისა, ვითარმედ: სპარსნი[21] იგი[22] არა დაპყრობად იერუსალემისა მოვიდესო[23], არამედ საჭურველთა[24] წილ აქუნდა ოქრო სამეუფო და[25] მური მსწრაფლ მკურნალი წყლულებისა[26] და[25] გუნდრუკი სურნელი[27]. და[25] ეძიებდეს ყრმასა ვისმე შობილსა თესლისაგან[28] დავითისსა, რომელცა[29] პოვეს მწირი ერთი მწირისა დედაკაცისაგან[30] შობილი უჟამოდ... და[79--23ა] ესე[ნი] მის ყრმისა მოვიდეს, თაყუანის-სცეს მას[31] და შეწირეს მისა

[1] რომელიცა A. [2] წიგნთაგანცა უწყი] ვიცი წიგნთაგან A; + მამისა და დედისა ჩემისათა A. [3] სმენადა M. [4] ესრეთ] — B; რამეთუ მათცა ... ესრეთ] სმენით ყურთა ჩემთა ესმოდის მამისა თჳისისაგან A. [5] ოდეს-იგი] ვიდოდა იგი M. [6] მეფობდა ჰეროდე... ჟამსა მას] — A. [7] ესრეთ] — A. [8] რომლისათჳს-იგი] — A. [9] მწუხარება A. [10] მცხეთას A. [11] ბუდელთა მღურდელთა M. [12] ხობის B. [13] კანანელთა] სინელთა A. [14] რომლისათჳსცა] — A. [15] ეს M. [16] აღიზრასნეს M. [17] წარსლვად M. [18] და შეწევნად იერუსალემელთა]—A. [19] შემდგომად] — A. [20] მოვიდა A. [21] სპანი M. [22] იგი] — A. [23] თ მოვიდეს იელუსალიმისა A. [24] საჭურველთა] მურისა A. [25] და] — A. [26] წყლულებათა A. [27] სულ ამო A. [28] თესლისაგან] ძესა A. [29] რომელ ძეცა M. [30] დედაკაცისა M. [31] თაყუანის-სცეს მას] თაყუანის ცემად A.

*ცხაურიხეს ცნა ეღრა ცAათუაბ, ცი ცხანაკ ცქინუე ცაათაღაც ოუ-ნჱჴინ ენდ ინქჱნა' ითკი აცქუნა-კან[1] და ცთუი ბძჳკუბჱან და კნდრუკი, ნუჱღ Aათუბიე. და ცაკათხკი ითათუ-ცჱაკ თანკჳან'[2] ცნაეჳნი: ნჱ ეუნაკ ცქანაკ ჰქჳჴე ცაინაკ ქჳნდრუკი ით

ესრეთ ნათელ და ასრ: მწყ ჰაგიოდრიტ, იდ-
ნაკ, ხორჩდუე ჰრჩჩყნ, დანიელ պատ-
պաննն մարգարէից և առաք աւրինաց
է[1] բանն Աստուածոյ կենդանուէ:

«Զնաց ընդ նմա և Ղազնկիանոս կա-
բանացի. և երթևեկ՝ դիպեցան աւուրն
խաչելութեան: Եւ իբրև պատանիկն
այնչափ ցրուեան, զմայր Ելիոսի[2] ընդ-
ուստաչ[3] մասն մարգարէութեան, որ
ի նմա, և ասաց՝ ի խաղաղութիւն հն-
թականացս, թագաւորդ Իսրայելի[4],
փրկիչ աշխարհի. և երթոյս վայ ձեզ՝
սպանողք արարչին ձերոյ, այլ խնայ-
եա ի մեզ, տէր Աստուած մեր: Եւ
հանգեաւ ի Քրիստոս հաւատացեալ
նոյնժամայն:

«Իսկ փորանկեալ պատմուճանն վի-
ճակաւ հասեալ եղև Մեխիթայ Հրէից.
գաւոյ նմա և ասէ՝ Մի՛ հագուրդիր, որ-
դեակ, խորհրդոյ Հրէիցն, քանզի պատ-
պաննն մարգարէից և առաք աւրինաց
է[1] բանն Աստուածոյ կենդանուէ:

«Զնաց ընդ նմա և Ղազնկիանոս կա-
բանացի. և երթևեկ՝ դիպեցան աւուրն
խաչելութեան: Եւ իբրև պատանիկն
այնչափ ցրուեան, զմայր Ելիոսի[2] ընդ-
ուստաչ[3] մասն մարգարէութեան, որ
ի նմա, և ասաց՝ ի խաղաղութիւն հն-
թականացս, թագաւորդ Իսրայելի[4],
փրկիչ աշխարհի. և երթոյս վայ ձեզ՝
սպանողք արարչին ձերոյ, այլ խնայ-
եա ի մեզ, տէր Աստուած մեր: Եւ
հանգեաւ ի Քրիստոս հաւատացեալ
նոյնժամայն:

գაიზიარებ, შვილო, ურიათა განზრახვას, რადგანაც წინასწარმეტყველთა მცნებაა და სჯულის იგავი ცხოველი ღვთის სიტყვა.

«წავიდა მასთან ერთად ლუნკიანოს კარსნელი. მივიდნენ და მოხვდნენ ჯვარცმის დღეს. და როცა პასანიკმა დაამაგრა სამსჭვალნი, შეახტუნა ელიოსის დედა წინასწარმეტყველების ნაწილმა, რომელიც მასში იყო, და თქვა: წარმართთა სამშვიდობოდ, ისრაელის მეფევ, სოფლის მხსნელო, და სამგზის ვაჲ თქვენ თქვენი შემოქმედის მკვლელნო; და მოგვხედე ჩვენ, უფალო ღმერთო ჩვენო. ქრისტე ირწმუნა და განისვენა მაშინვე.

«ხოლო უკერავი კვართი მცხეთელ ურიათაგანს ერგო წილით. აიღო ელი-

[1] ნ] և ACD. [2] Իլիոսի ABC. [3] ընդ ոստոյ BD. [4] Իսրայելի C.

შვილო[1] ჩემო[2], რამეთუ იგი არს სიტყუა წანასწარმეტყუელთა და იგავი[3] ბრძენთა და საიდუმლო, დაფარული ჰურიათაგან, და წარმართთა ნათელ და ცხორება საუკუნო[4].

„და წარვიდა ელიოზ მცხეთელი და ლონგინოზ კარსნელი. და[5] მუნ დახუდეს ჯუარცუმასა უფლისასა. ხოლო რაჟამს-იგი[6] დამსჭუალეს უფალი ჯუარსა მას ზედა[7] და[5] პასანიკმან[8] კუერითა[9] მით რკინისათა[10] სცა[11] სამსჭუალთა[12], აქა დედასა ელიოზისსა ესმა[13], მეყსეულად[14] იკრჩხიალნა და თქუა: მშჳდობით მეფობაო[15] ურიათაო, რამეთუ მოჰკალთ თავისა თქუენისა[16] მაცხოვარი და მჴსნელი[17] და იქმნენით[18] ამიერითგან[19] მკლველ და მესისხლე[20] შემოქმედისა[21]. ვაჲ თავსა ჩემსა, რომელ არა მეუფლა ამისსა უწინარეს სიკუდილი[22].., მშჳდობა ისრაელსა[23]. და მყის[24] შეისუენა.

„ხოლო კუართი იგი[25] ხუდა წილით[26] მცხეთელთა მათ ურიათა[27]. და მოიღო იგი მცხეთად ელიოზ[28], და მიეგება დაჲ მისი[29] ცრემლითა მიერ შე-

[1] ნუ შვილო A. [2] ჩემო] — A. [3] იგავი] იგივე M. [4] და საიდუმლო... საუკუნო] — A. [5] და] — A. [6] რაჟამს-იგი] ოდეს A. [7] ჯუარსა მას ზედა] — A. [8] პასენაკმან A, პასანგმან M, ჰასანიგმან B. [9] კუერთხითა M. [10] მით რკინისათა] — A. [11] დაჰკრა A. [12] + მათ ზედა უფლისათა იელუსალემს M. [13] აქა დედასა ელიოზისსა ესმა] მაშინ ესმა კმა სამსჭუალთა მათგან გამოსრული დედასა ელიოზისსა, მყოფსა მცხეთას შინა M. [14] მეყსეულად] — A. [15] მეფეო M, ჲ მშუიდობაო და მეფობაო A. [16] თავისა თქუენისა] თავისი A. [17] და მჴსნელი] — A. [18] იქმენ A. [19] ამიერითგან] — A. [20] და მესისხლე] — A. [21] + თუისისა A. [22] მეუფლა... სიკუდილი] წინათვე მოკუედ A. [23] მშჳდობა ისრაელსა] — A. [24] მყის] ამას ზედა A. [25] იგი] უფლისა A. [26] ო წილით ხუდა A. [27] მათ ურიათა] — A. [28] და მოიღო... მცხეთად ელიოზ] წარმოიღო ელიოზ და მოიღო მცხეთას A. [29] მისი] — A.

და თანაჲ ელიეს: ელიე ესა ჲ თანს ჩუ. და ენდ თაჲ ერქმაჲ დაყე ნიერთ: თანაჲ ჴართეულნი და ესენი ჲ ფსალ ჯანჯაჳს, და თანისნეი ღრიტნი ზრქისთაის, ერქა ისნელ ფაჩაჳთა: ღმანი Ჳსაჲს, და ღმაჲრე ანი, და ფიფეაჲრი ფსალანჯნი ენდ ჰერჯაჲს:

«ნა Ანჯრის ეე ჩაჭაჲე ფ ჲრაე, ლეაჲ: აგანჯაჲა, ჩაყე ოჳ ყანჯაჲა თა ენდი ისნელ ფაჭათანაჲნ[1] ანაჲლეს. და ფაჩნყეს ესა ჲ ისნერგაე ნიერა ჲ ანერანაჲს: ნა თა თანს ელიეს[2], ით ყაე კარანაჩე Ანჭნაე კანერჯნა:

[1] ფაჭათანაჲნ C. [2] ანიეს ABCD.

ოსმა და მოიტანა იგი თავის სახლში. მიეგება მას მისი და, აიღო და ჰკოცნიდა. დაიდვა მკერდზე და მიაბარა სული ქრისტეს. სამი ჰქონდა [ამის] მიზეზი: უფლის სიკვდილი, დედის სიკვდილი და ძმის შეერთება ურიებთან.

«ადრიკი იყო ქართველთა მეფე. ესმა და გაოცდა, მაგრამ არ ისურვა თვით ჰქონოდა მკვდრის კვართი. და შეინახეს იგი ნაძვის ხის ქვეშ, რომლის ნერგი მოტანილი იყო ლიბანიდან. და აი ელიოსის სახლი, რომელიც ღვას მოგვთას ხიდის დასავლეთით».

სუარული[1], და[2] [80—235] მოეხვა ყელსა ძმასა თჳსსა, ელიოზს[3], და მოუღო მას[4] სამოსელი იგი იესუსი, შეიტკბო მკერდსა თჳსსა[5] და ფიცხლა[6] სულნი წარჰვედეს[7], სამითა ანით ტკივილითა[8]: ქრისტეს[9] სიკუდილისათჳს[10] და დედისათჳს[11] და ზიარებისათჳს უარის მყოფელთა ქრისტესთა ძმისა თჳსისა[12].

„მაშინ იყო საკჳრველი დიდი შეშფოთება[13] მცხეთას[14] შინა, რამეთუ[15] განკჳრდა თჳთ მეფე[16] ადრეკი[17] და ყოველი სინრაველ ერისა[18] და მთაჲართა[19]. და სთნდა მეფესა ადერკის[20] სამოსელი იგი, გარნა[21] საკჳრველებისა მისგან ზარგანჴდილ და შეშინებულ იქმნა იგი[22] და ვერღარა იკადრა გამოღებად[23] ჴელთაგან მის მკუდრისა[24] ... და ესრეთ ჴელთაჲე მჭონებელი სამოსლისა... დაჰმარსა ძმამან მისმან ელიოზ დაჲ იგი თჳსი[25] ადგილსა მას[26], რომელ უწყის ღ[ა]ნ მხოლმან[27]... არს ადგილი იგი მახლობელ ნაძჳსა მის ლიბანით წარმოღებულისა და მცხეთას დანერგულისა[28]...[81—236]... ხოლო დამარხულ იყავნ[29] ესეცა, ვითარმედ[30]: სახლი[31] ელიოზისი, რომელმან კუართი

[1] ცრემლითა მიერ შესუარული] შესუარული ცრემლითა AS. [2] და]—A. [3] ელიოზს]—AS. [4] და ბოლო მას] და აღიღო A. [5] თჳსსა]—A. [6] ფიცხლა] ცყის ცეყსუსულად M. [7] + მასვე ჟამსა M [8] სამთა ამათ ტკივილთა სიმწარითა M. [9] ქრისტეს]—A. [10] სიკუდილითა M. [11] დედისა თჳსისა M. [12] და ზიარებისათჳს... ძმისა თჳსისა] რომელ ესიარა სისხლსა უფლისასა A. [13] შეშფოთება]—A. [14] მცხეთა-ქალაქსა A. [15] რამეთუ]—A. [16] თჳთ მეფე]—A. [17] ადერკ A, ამაბაერ S. [18] სინრაველ ერისა] ერი A. [19] და მთავართა]—A. [20] ადრეკს A. [21] გარნა] არამედ A. [22] ზარგანკდილ და შეშინებულ იქმნა იგი]—A. [23] ვერღარა იკადრა გამოღებად] არა ინება გამოღება A. [24] კელთაგან მის მკუდრისა] მკუდრისა მისგან A, მკუდრისაგან M. [25] და ესრეთ კელთაჲე... დაჲ იგი თჳსი] და ელიოზ დამარხა დაჲ თჳისი და კელთა აქუნდა სამოსელი იგი უფლისა A. [26] ადგილსა მას] და ადგილი იგი A. [27] უწყის ღ[ა]ნ მხოლომან] უფალმან უწყის A. [28] არს ადგილი იგი... დანერგულისა] არავინ უწყის ადგილი იგი, რომელ არს მახლარობლად ნაძჳისა, ლიბანით მიღებულისა A. [29] იყუენ M. [30] ხოლო დამარხულ... ესეცა ვითარ] — A. [31] სახელი AM.

Իբրև լուհին զայս ամենայն Հրէայքն՝ ամաչէին յանձինս իւրեանց, և խորհուցան քարկոծել զնա, քանզի կոծոլն լմնատուխեամբն իւրով ի վէն կատակարանաց անտի ճշմարտէր զաստուածուխիւնն Քրիստոսի՝ ընդ Հաւր և ընդ Հոգւոյն վաւաւորեալ եւ լուեալ խոտաւորին զաղմուկ Հրէիցն՝ սաստեաց նոցա. և հրամայեաց մի արկանել զբարեզործութիւնն զայն յաչխարհն իւրմէ. քանզի լուեալ էր զհրաշսն, որ եղև ի Հայս և ի Հռոմս [1]։

Յայնժամ սուրբն Նունէ համարձակեալ հաւատացեալ աշակերտաւքն տաբածանել զհաւատսն Քրիստոսի պէսպէս նշանաւքն [2], զոր առնէր նկարեալ խաչիւն։ եւ տեսանէր երից անգամ ի նիրհին իւրում ի վերայ ծնկացն, զի երամք սևաթոյր թռչնոց իջեալ

[1] Հռոմս BD. [2] նշանօք BD.

როცა ესმათ ყოველივე ეს ურიებს, შერცხვათ თავიანთი თავისა და განიზრახეს მისი ჩაქოლვა, რადგანაც [იგი] თავისი ძლიერი სიბრძნით ჭეშმარიტს ჰყოფდა ქრისტეს ღმრთეებას ძველი აღთქმიდან, რათა ედიდებინათ მამასა და სულთან ერთად. ესმა მეფეს ურიების შფოთი და განურისხდა მათ. ბრძანა, არ დაებრკოლებინათ ქადაგება მის ქვეყანაში, რადგანაც სმენოდა სასწაულები, რომლებიც მოხდა სომხეთსა და რომს.

მაშინ წმიდა ნუნიამ გაბედა მორწმუნე მოწაფეებით გაევრცელებინა ქრისტეს სარწმუნოება სხვადასხვა სასწაულებით, რომელთაც იქმოდა გამოხატული ჯვრით. და იხილა სამგზის მუხლებზე მირულვის დროს, რომ ჩამოდიოდნენ ფრთაშავი ფრინველების

უფლისა მოიღო და დაჰმარხა მითურთ დაჲ მისი [1], იყო [82—237] ქალაქსა [2] დასავალით, წიაღ [3] მოგუთასა, ჴიდსა ზედა...“.

...[83—239]განეცხადა... ნინოს ქადაგება [4] ქრისტეს სჯულისა [5].., გამოეჩინა [6] ჯუარი იგი ნასხლევისა და იქმოდა მის მიერ [6] საკჳრველებათა დიდთა... მაშინ აღიძრნეს [7] ურიანი აბიათარს ზედა, რათამცა ქვა დაჰ[83—240]კრიბეს მას [8]. ხოლო მირიან [9] მეფემან მიავლინნა მსახურნი, განარინა აბიათარ მოკლვისაგან [10].., რამეთუ... ასმოდა [11] მრავალნი სასწაულნი [12] ქრისტესნი [13] საბერძნეთით და სომხითით, და [14] არა დააბრკოლებდა [15] ქადაგებად ნინოს [16]...

[82—237] მათ დღეთა შინა იხილა წმიდამან ნინო საბგზის [17]... ჩუენებასა შინა [18] მცირედსა მას მირულებასა მისსა მუჴლთა მისთა ზედა [19] რეცა [20] მოვიდიან მფრინველნი [21] ფრთითა შავნი [22] და შთავიდიან [23] მდინარესა მას შინა, და [24] გან[ი]ბანნიან და განსპეტაკნიან [25] და აღვიდიან [26] სამოთხესა მას შინა [27]...

[1] რომელმან კუართი უფლისა... დაჲ მისი]—A. [2] + შინაA. [3] წინა M. [4] ქადაგება] ქება A. [5] ჯუარისა M. [6] გამოაჩინა A. [6] იქმოდა მის მიერ] მით იქმოდა A. [7] აღიძრახნეს M. [8] მას]—A. [9] მირიან]—A. [10] სიკუდილისაგან A. [11] ასმოდეს BM. [12] მრავალნი სასწაულნი] სასწაული A. [13] ქრისტეს სჯულისა A. [14] და]—A. [15] + იგი A. [16] დაბრკოლებად ქადაგებდა ნინოსა M. [17] სამგზის] —A. [18] ჩუენებასა შინა S] ძილსა შინა ჩუენებით M, ჩუენება A. [19] მცირედსა... მისთა ზედა] რომელიცა იგი მჴკლსა თჳსსა ზედა მიყრდნობილმან მცირედ რამე მიერულის, რამეთუ ხედვიდა ესრეთ, ვითარმედ M. [20] რეცა] — S; თუ BM. [21] + ციანი A. [22] ფრთითა შავნი] — AS. [23] + შავნი A. [24] და] —¼A. [25] განსპიტაკნიან M. [26] + იგი BM. [27] შინა] — AS.

ჶ დგთ անդր՝ ելանէին սպիտակայեալ ჶ բուբաստանն, և արածէին ჶ ծաղիկս նորա. և սակաւ ինչ առեալ անօր՝ տայլն տեառն ծաղկոցին՝ եւ պատմեաց դստերն Աբրահ[ար]այ՝ զտեսիլն. և նա ասէ՝ «ելդ և պանդուխտդ, ժառանգեցուիչ դբախտին և ծառոյն կենաց. այդ աւետիքն է հարցն մերոց և գործ երկնաւոր մարդոյն Ձիսուսի և անմոռ արեան նորա։ Ա՛յլ դու, Երուսաղէմ, Երուսաղէմ, սիրեա զքՒն քո, և հաւաքեա զլիճակեալս երկնաւորին, ընդ որս[1] և զմեզ ժողովեսցես ի ձեռն սրբուհ[ւ]ոյս այսորիկ, որ առնէ զտեսիլս զայս դրախտ փափկութեանն։ Իսկ սուրբն Նունէ յա-

գუნდნი მდინარეში და ამოდიოდნენ ბაღში გათეთრებულნი და ძოვდნენ მის ყვავილებში; ცოტა რამეს აიღებდნენ იქედან და მისცემდნენ ბაღის პატრონს. ის ხილვა აბიათარის ასულს უამბო. მან უთხრა: შენ, მოსულო და მწირო, სამოთხისა და ცხოვრების ხის მემკვიდრევ! ეგ ჩვენი მამების ხარებაა და საქმე ზეციერი კაცის იესოსი და მისი უცოდველი სისხლისა. ხოლო შენ, იერუსალიმ, იერუსალიმ, გაშალე შენი ფრთა და შეკრიბე იმ ზეციერის ხვედრნი, რომლებთანაც ჩვენც შეგვკრებ ამ წმიდა ქალის მიერ, რომელიც ამ ადგილს ფუფუნების სამოთხედ აქცევს. ხოლო წმიდა ნინო უმატებდა მოღვაწეობასა და განუწყვეტელ

[1] *որ* BD.

ბაბილოს[1], და მუნ შინა[2] მოისთულებდიან ნაყოფსა მისსა[3] და ყუავილთა მათ იჴუმევდიან[4]. და ესრეთ მოწლედ[5] და სურვილით წმიდისა ნინოსადა მიელენ[6], რეცა მისი არს სამოთხე იგი... ხოლო ესე რა ესრეთ იხილა[7] წმიდამან ნინო, აუწყა[8] მოწაფესა თჳსსა სიდონიას, ასულსა აბიათარისსა, რომლისათჳს-იგი მიუგო[9] მან და ჰრქუა[10] წმიდასა ნინოს[11]: „უცხოო და აქა არა[13] შობილო, ტყუეო, სიტყჳსაებრ შენისა, და ჩუენ[13], ტყუეთა მჳს[82—238]ნელო, უწყი, რამეთუ შენ ზედა მოიწია ახალი ესე[14] ჟამი და შენ მიერ[15] ისმის[16] ჰამბავი იგი ძუელი[17], მამათა ჩუენთა ნაქმარი, ზეცისა მის კაცისა ზედა[18], უბრალოსა მის[19] სისხლისა უსამართლოდ[20] დათხევა, რომლითა[21] იქმნა ჰურიათა სირცხჳლი... იერუსალიმ[22], იერუსალიმ[22] ვითარ[23] განგიმარტვან[24] ფრთენი შენნი და შეიკრებ ყოველითა ცის კიდითა[25] ნათესავთა[26] ფრთეთა ქუეშე შენთა[27], რამეთუ[28] აქაცა ღრსრულ არს დედაკაცი ესე, რომელმანცა[29] შესცვალოს ყოველი[30] წესი ამის ქუეყანისა[31]... [84—240]... ხოლო

[1] ბაბილონს M; შინა... ბაბილოს] ბაბილოვანისასა A. [2] და მუნ შინა] — A. [3] ნაყოფსა მისსა] — A. [4] და ყუავილსა მას ძოვდიან AS. [5] მოწყალედ M. [6] და სურვილით... მიელენ] — A. [7] ხოლო ესე რა ესრეთ იხილა] ესე უთხრა A. [8] აუწყა] — A. [9] რომლისათჳს-იგი... მიუგო] — A. [10] თ და მან რქუა A. [11] წმიდასა ნინოს] — A. [12] არა] — AMS. [13] სიტყჳსაებრ შენისა და ჩუენ] — A. [14] ესე] იგი A. [15] ძლით A, ჴმით M. [16] ისმეს BM. [17] მუელი M. [18] ზედა] — BM. [19] მის] — BM. [20] უსამართლოდ] — BM. [21] რომლითაცა A. [22] იელუსალიმ AM. [23] ვიდრემდის A. [24] განგვიმარტავან M. [25] ყოველთა .ცისკიდეთა A. [26] ნათესავთა] — A. [27] თ შენთა ქჳშე A. [28] რამეთუ] აჰა A. [29] რომელმან A. [30] ყოველი] — A. [31] ჲ ქჳეყანისა ამის A.

ეხლოვე ჲ ბჭნიერჩისნი և յաղաւթսն[1] հանապազորդ. և զարմանային ընդ ժուժկալութիւն նորա հնթանიოსքն։

*Ցաւուրսն յայնոսիկ կին ոմն չրջնցուցանէը զմանուկ ախտացեալ անբժշկելի ցաւաւք, թերևս թէ գտցէ ոք ապրեցուցիչ տղայոյն հնարաւք դեղոց. և էր ինքն չարաբարոյ և հայհոյիչ Ջրիստոսի, և զբազումս արդեւլոյր ի քարոզութենէն[2] Նունեայ։ Բայց յորժամ թափեցաւ յամենայն հնարից, տարաւ ընկէց զմանուկն առաջի սրբոյն Նունեայ։ Եւ ասէ սուրբն՝ «Ջժշկութիւն մարդկային ես ոչ ունիմ, բայց զՋրիստոսն իմ զարարիչն երևելեաց և աներևութից»։ «Եւ եղեալ զտղայն ի մահիճս իւր՝ խաչակընքեաց ասելով՝ «Ա՛ստուածդ իմ Յիսուս Քրիստոս, որ ասացեր ցաշակերտսն քո, եթէ «Ամէն ասեմ ձեզ, եթէ ամենայն ինչ որ խնդրեսջիք յանուն իմ յհաւր, տացէ ձեզ», և ես խնդրեմ զքեզ, զի տացես ողջոյն տղայոյս»։ Եւ ասէ կինն՝ «Ո՛չ ունիմ հաւատս, զի ողջասցի տղայս, զի ոչ ինչ ես ինձ»։ Եւ ասէ սուրբն՝ «Ո՛չ ես ինձ, այլ ես Քրիստոսի

սուս, թագաւոր յաւիտենից, բժշկեա զմանուկս զայս յանուն զաւրութեան քո, զի գիտասցեն հեթանոսք, եթէ դու ես կենցուիչ ազգի մարդկան, որ քո իսկ են արարածք, և քեղ իսկ պարտին երկրպագութիւն և պատիւ և փառք յաւիտեանս, ամէն»։ Եւ զայս ասացեալ՝ եւս զմանուկն բժշկեալ և կեղեկացեալ ի լի զուարթութեամբ կկինն։ Եւ նորա ասացեալ, եթէ՝ «Ոչ գոյ այլ Աստուած, բայց ի քէն Քրիստոս, տէր և իշխան կենաց և մահուն։ գնաց խնդութեամբ և պատմեաց առնելոցն։ և զարձաւ առ Նուն[ի], և ոչ մեկնէր ի նմանէ։

Յաւուրսն յայնոսիկ անկաւ թագաւորին Նաման յախտս անբժշկելի. և զպարտուիլն խոստովանեցան ամենայն

განკურნე ეს ბავშვი შენი ძლიერების სახელით, რომ შეიტყონ წარმართებმა, რომ შენ ხარ კაცობრიობის მაცხოვარი, რომ შენივე ქმნილნი არიან და შენდამი მხოლოდ ჰმართებთ თაყვანისცემა, პატივი და ღიღება საუკუნოდ, ამინ». ეს რომ თქვა, მისცა განკურნებული, გამშვენიერებული და მხიარულებით აღსავსე ბავშვი იმ დედაკაცს. მან კი თქვა: «არ არსებობს სხვა ღმერთი შენს გარდა, ქრისტე, უფალო და ხელმწიფეო ცხოვრებისა და სიკვდილისაო». წავიდა სიხარულით და უამბო ყველას, მობრუნდა ნ უ ნ ი ს თ ა ნ და აღარ შორდებოდა მას.

იმ ხანებში ნანა დედოფალი დაიგდო განუკურნებელმა სენმა. სამკურნალო საქმის ყველა ხელოვანმა დამარცხება

სა მის[1]. და იწყო[2] ვედრება უფლისა[3], და მასვე[4] ჟამსა განიკურნა ყრმა იგი, და განცოცხლებული[5] მისცა დედასა მისსა[6]. ხოლო დედამან ყრმისამან აღიარა ქრისტე და თქუა: „არა არს სხუა ღმერთი თჳნიერ ქრისტესსა, რომელსა ქადაგებს ნინო“. და დაემოწაფა წმიდასა ნ ი ნ ო ს და[7] შეუდგა კუალსა მისსა...

მაშინ ნანა დედოფალი[8] შევარდა სენსა ფიცხელსა[9], დიდსა და მწარესა, რომლისა[10] კურნება ვერვინ შეუძლო, რამეთუ ყოველთა ჴელოვანთა მკურნალთა წარმოაცარიელნეს წამალნი მათნი და ვერა შეუძლეს კურნება მისი[11], ულონო იქმნნეს და სასოწარკუეთილ. ხოლო აუწყეს ვიეთმე დედოფალსა, ვითარმედ: „დედაკაცისა ტყუსა[12] ჰრომისა მიერ[13], რომელსა ჰრქჳან ნ ი ნ ო, ლოცვითა მისითა მრავალნი სენნი[13a] განუკურნებიან“. მაშინ უბრძანა მსახურთა თჳსთა[14], რათა მოიყვანონ ნინო. და[7] მივიდეს მსახურნი დედოფლისანი და პოვეს ნინო[15] [85—243] ქოხსა მას[16] ქუეშე მაყულისასა[17], ილოცვიდა ჟამსა მეექუსესა, და მიუთხრეს ბრძანება დედოფლისა. ხოლო წმიდამან ნინო ჰრქუა: „არა ბრძანებულ არს ჩუენდა[18], სადა ბუნება[19] ჩუენი არს, არა განვიდეთ მიერ[20], არამედ დედოფალი აქა მოვიდეს[21], საყოფელსა[22] ჩემსა ჰეშ-

[1] ყრმისა მის] სნეული იგი BM. [2] იყო M. [3] ვედრებად ღმრთისა მიმართ A. [4] მასვედ M. [5] განცოფებული და მხიარული M. [6] თჳსსა BM. [7] და] — A. [8] თ დედოფალი ნანა A. [9] ფიცხელსა] — A. [10] რომელსა A. [11] მისი] — A. [12] სიტყჳსა M. [13] თ დედაკაცისა მის რომისა ტყუისა მიერ A. [13a] სნეულნი A. [14] თჳსთა] მათ A. [15] წმიდა ნინო A. [16] ქოხსა მას] ქუეს ნის A. [17] მაყუალთასა B, ბწამლთასა A. [18] ჩემდა A; + რათა განვიდე A. [19] შუება A, ბანაკი B. [20] არს... განვიდეთ მიერ] არა არს A. [21] აქა მოვიდეს] მოვედინ A. [22] + ამას A.

ნაჲნ ჭარտաբერն յարուհստս բժշկուե-
ցեան, եթէ անհնար է ցաւդ այդ
բժշկել[1] ի մարդկանէ: եւ պատմեցին
վասն Նունեհայ՝ թագուհ[ե]ոյն. և առա-
քեաց ածել զնա առ իւր: եւ չոգան
դտին զնա յաղաւթս ի մացառս պա-
րուկին մոշենեաց առաջի խաչին. և
պատմեցին նմա զբանս տիկնոջն: եւ
ասէ ցնոսա՝ «Ցայսմ ժամու ես ոչ իշու-
ցանեմ զսիրտ իմ[2] ի Տեառնէ իմմէ-
*եթէ կալիցի նա՝ առ մեզ եկեսցէ»: եւ
լուեալ զբանն տիկնոջն, ասէ՝ «Բարձէ՛ք
և տարայք զնա առ նա»: Ցնացին զնետ
նորա յոյժ բազմութիւն արանց և կա-
նանց. և տարեալ՝ եդին զնա ի մահիճան
Նունեհայ: եւ նորա աղաւթեալ յերկար՝
եդ զխաչն ի վերայ նորա չորեքկուսի,
և նոյնժամայն նստաւ ողջացեալ: եւ
յարուցեալ ի տեղւոյնէն՝ գնաց ի տուն
իւր, փառաւորելով զՔրիստոս Աս-
տուած, ամենայն բազմութեամբն հանս-*

աղიარა: შეუძლებელია კაცთაგან მაგ სენის განკურნებაო. უამბეს ნუნეს შესახებ დედოფალს, გაგზავნა, რომ მოეყვანათ იგი მასთან. წავიდნენ და იპოვეს იგი, ლოცვას [ასრულებდა] მაყვლის ბუჩქში ჯვრის წინაშე. უთხრეს მას დედოფლის სიტყვა და მან მიუგო მათ: «ეხლა მე არ დავიღებ გულს ჩემი უფლისაგან, თუ ნებავს მას, ჩვენთან მოვიდეს». ესმა რა ეს სიტყვა დედოფალს, თქვა: «ამიღეთ და წამიღეთ მე მასთან». გაჰყვა მას მამაკაცებისა და დედაკაცების დიდძალი სიმრავლე. მიიყვანეს და დადვეს ის ნუნეს ლოგინზე. ილოცა მან ხანგრძლივ, დაადგა მას ოთხკუთხედი ჯვარი და მაშინვე წამოჯდა გამრთელებული. ადგა ადგილიდან, წავიდა შინ და ადიდებდა ქრისტე ღმერთს მთელ ხალხთან ერთად. ამიერიდან დაეწაფა ჭეშმარიტებას და სწავლობდა ქრისტეს სჯულს წმიდა ნუნესგან და

[1] *բժշկեալ* C. *իմ*] — BD.

მარიტსა და განვკურნო[1] ძალითა ქრისტესითა". ხოლო მსახურთა[2] მიუთხრეს დედოფალსა თქმული[3] იგი ნინოსი. მაშინ დედოფალი გულსმოდგინედ ეტყოდა მათ: „შემიმზადეთ მე ცხედარი და მიმიყვანეთ მისსა"[4]. მაშინ წარიყვანეს ცხედრითა მსახურთა მათ, და ძე მისი რევ და სიმრავლე ერისა მის თანა. ვითარ მივიდეს საყოფელსა მას წმიდისა[5] ნინოსსა და[6] დადვეს დედოფალი კილიკსა[7] მას მისსა[8]. და[6] დაიწყო[9] წმიდამან ნინო ზედა[10] ლოცვად და ვედრებად ღ~თისა[11] მყოვარ ჟამ. და მოიღო ჯუარი იგი, რომელი აქუნდა, და[6] შეახო თავსა, მჯართა, და ფერჴთა[12] სახედ ჯუარისა[13] და მეყსეულად განიკურნა, და აღდგა განცოცხლებული. ჰრწმენა[14] ქრისტე და თქუა: „არა არს[15] ღმერთი, თჳნიერ ქრისტესა"... და[6] მიერითგან შეექმნა[16] იგი მეგობრად თჳსად [86—244] შინაურად, და[6] მარადის ჰკითხავნ და გა-

[1] *բժշկեալ* C. *իմ*] — BD.

[1] ჰეშმარიტსა და განკურნო] და ჰეშმარიტად განიკურნოს A. [2] + მათ A. [3] სათქმელი BM. [4] მისსა] მე A. [5] წმიდისა] — A. [6] და] — A. [7] კილენსა M. [8] მას მისსა] ზედა A. [9] იწყო A. [10] ზედა] — A. [11] + მიმართ A. [12] ∞ ფერკთა და მკართა A. [13] ∞ ჯუარის სახედ A. [14] და რწმენა A. [15] + სჯუა A. [16] შეჰქმნა A.

ტკრა: ეჲ კაკანჩხეტ აჭაკლეტხაკ ჭკმარეთიხანს' იცაჲნეკ ქაიჩნას ჩიკითაის ჲ ითეთის ნიჩნაკაკ ჲ კაჩიაშიკ ქანანაკჲნს, ით ჲ ფაიქონს კოჭნეცაი ჲ ჩაიაითაჲს:

*ეჲ ტბაგაიჩეს მკიჩიან[1] ქარმაკეხაკ ჭკინეკ ჲ ჩარეცანეკ ქფაიქონს. ხტჩ' «ი°ტკჲს ეხჲ აათიაბ მაკიქ, ჲ ტჩინჭ ან იცამინდეკ აკჲ ჲ ანიინდ[2] ქტჩაითანჩხეიტხანს»: ' ეჲ ნაი ფაიმკეს ნაიი ეცით კაიტ ქამინანჩნს კიიტგაიც ჲ ეჲ მკიჩიანს[3] იინეკ ქიიტ ათ, ით ფაითმკეს კაჭაგაც ათქჩნ ნკიტიოკკაკ ჲ ჭიტანიანს[4] ჩაგანიაკ[5]. ჲ ათ ტჩიტკიკ ქაჭნ აიაბჭჲ ჩიტ. ჲ ეიხტიტეიხაკ ქაჭნ, ხიკით ჩ ნაიი ქკხ[ა]კ აკიიფიტ ჩინჭ ცან, ხტჩ' «ჱიიტძამ იფცან ჭჩინკ ქაჭიათაიქნ ჲ ქტაგაიქნ ჩაგანჭ, ჩიჩნ ბაჭნ ჩ ტაიბბანც, ით ითეჭ' ეი აბიათაი მღვდლისაგან, რომელსაც პავლე ეწოდა სარწმუნოებაზე [მოქცევისას].

მეფე მირიანი გაკვირვებული იყო და ჰკითხავდა პავლეს, თუ: «როგორ იქმნა ღმერთი კაცად და რაა ეგ მოძღვრება და ეგ სახელი ქრისტიანობისაო». მან შეძლებისამებრ ყოველივე რიგზე უამბო მას. მირიანს ჰქონდა ერთი წიგნი, რომელშიც მოთხრობილი იყო ნებროთის თესლ-ტომობისა და ქ ა ლ ა ნ ე ს აშენების შესახებ. მოატანინა ის თავის წინ, ამოიკითხა იგი და იპოვა მასში დაწერილი ასეთი სიტყვა, რომ, «როდესაც იწყეს გოდლისა და ქალანე ქალაქის შენება, მოვიდა ხმა მაღლიდან, რომელიც ამბობდა: მე ვარ მიქაელი, ამ აღ-

[1] *მკიჩიანს* C, *მკიჩანს* D. [2] *ანიინდ* B. [3] *მკიჩანს* D. [4] *ჭიტანიანს* BD. [5] *ჩაგნიაკ* BD.

მოიწულილავენ[1] ზეცით[2] სჯულსა ქრისტესსა. და ასწავებდის[3] წმიდა ნინო და აბიათარ, ახალი პავლე[4]... და იქმნა დედოფალი მორწმუნე...

მაშინ მირიან მეფე განკჳრდა და იწყო გამოძიებად სჯულსა ქრისტესსა და მარადის[5] ჰკითხვენ ჰურია-ყოფილსა[6] მას აბიათარს ძუელთა[7] და ახალთა წიგნთა[7a], და იგი[7b] აუწყებდა ყოველსა. და წიგნიცა, რომელი ჰქონდა მირიან მეფესა ნებროთისი, მას[7c] წიგნსა შინა პოვა წერილი ესრეთ. — „აღშენებასა მას გოდლისასა[8] ჴმა იყო ზეცით[9] ნებროთის მიმართ, რომელი ეტყოდა[10]: მე ვარ მიქაელ, რომელი დადგინებულ ვარ ღ°თისა მიერ მთავრობასა ზედა აღმოსავალისასა; განვედ ქალაქით მაგით, რამეთუ ღმერთი დაჰფარავს[11]. ხოლო უკუანასკნელთა ჟამთა მოკიდეს მეუფე იგი ცისა, რო[86—245]მლისა შენ გნებავს ხილვა, შ ე უ რ ა ც ხ ი[12] ერსა შორის შეურაცხსა[13]. შ ი შ მ ა ნ მისმან განაქარვნეს[14] გემონი სოფლისანი; მეფენი დაუტეობდენ მეფობასა და ეძიებდენ სიგლახაკესა. მან გიხილოს ჰირსა შინა და გიჴსნას[15] შენ'. მაშინ გ ულისჴმა-ყო[16] მეფემან მირიან[17], რამეთუ ძუელნი წიგნნი[18] და ახალნი ეწაწებოდეს[19] და ნებროთის წიგნნიცა[20] დაამტკიცებდეს[21]. და შეექმნა სურვილი

[1] ჰკითხუენ და გამოიწულილვენ M. [2] ზეცით] — A. [3] ასწავებს BM. [4] პირველვე M. [5] მრავალგზის A. [6] ურიათა ყოფილსა A. [7] ძეუელთა A. [7a] წიგნთასა BM. [7b] და იგი] სადაიგი A. [7c] მას] და მასცა A. [8] გოლიათისსა M. [9] ზეცით] — A. [10] ეტყოდა] — M. [11] დაჰფარავს] ჰფარავს A. [12] შეურაცხი] — A. [13] შეურაცხის M. [14] განაქარვნის A. [15] გიკსნეს A. [16] გულისკმა-ჰყოფდა A. [17] მეფე მირიან A. [18] წერილნი A. [19] ემოწმებოდეს BM. [20] წიგნიცა A. [21] დაამტკიცებდა A.

სძ მჩქაჲჴე, ქსანი აღჩჩეანი მა-
სჩია. ჩოეჴ'ც, ღორ ქჩისჴდჲ, ჩჩ Ად-
თჩაბ ყოჩბანსნელოე ჴ ღდა, ჩაყე ყჩ-
თჩს[1] ძამანსაყა დაყ აოჩდაჲს ჩოჩყ-
საჩაოჩ ა ყაოთაოჩჴ ოჩოაძ ჲანყაგჩსაქ
ჴც. ა თჩსანსნს ჲანაოჩსამაოჩსნს აო-
სამაოჩსჩსაქ ქ ძჲჲოვჩდჲდვ. ა საც
ნოოა სალაბჴ ყქაყჩსყჩდჩქს აქსაო-
სჩ. ჩჩ ჩბადაოჩდ ჩბოჲნს ჩბადა-
ტოოჩბქსნსა ა საჩჩსნს ჲადჩდათაჩ-
ბქსნსა ა ოქ ყიქაოდ, ღორ ძაჩ ჩსჩნდ-
ჩსა, ნ[2] ნსჩჩოვქბ: ნა ნნბჩოგსაქ
ჲაჲა ბადაოჩნ' ძთახოოჩ ქსნჴც ა
სქანაყჩ, სქჴც ყჩ ყქაყსნს ჩ'ბქსთოსქ
ნსჩდქსნ ა აოთადქსნ დბჩდ. ა ოქ სა-
ჩჩც ჲადაშთაჩნს[3] ქაყჩჩსქ სთყოოჩ-
ბსანს ბოჲნს' ჲაოჩდადქს ა ჲნჩჩ, ა
ყშ.ოათამად ა ჲაყჩ ყჩთქსჩჩნს[4];

ვაჩჩჩჩს ყაყნოთქს ქსჩანჲნდაგაჩ
მნდ მჩ ადჲდაქს ბადაოჩბქსნ. ა თად
ვაოჩბჩს ნაჩნქ მჩ'ქჩსს' «ღჩჩ ღჩჩთაჩ
ჴა აოათამადაყ ა სამ ჲადაშ Ჯადჩ-
ნაყ, ოჩდ ბჩბჩნ[5] ქდჴნ თათ ჩბჩდ
ჲადაშთაჩ, ა ნანოჩნსგნ ქსნ ჲაბჩჩ-
ბქსნ ბძჲსნოსქსნ, ქჩ ჩთაოაჩბჩთა-

მოსავლეთი ნაწილის მთავარი, დატო-
ვეთ, რასაც აშენებთ, რადგანაც ღმერთ-
მა უნდა დაამხოს ეგ. ხოლო უკანას-
კნელ ჟამს მოვა ზეციერი მეფე და
აასრულებს, რაც გნებავთ; ნახვენ არა-
შეურაცხს შეურაცხყოფილად ხალხთა
შორის, და მისი სიყვარული სდევ-
ნის სოფლის შვენებას, რადგანაც მეფე-
ნი მიატოვებენ მეფობას და შეიყვარებენ
სიგლახაკეს და არა მაგ დიდებას, რომელ-
საც შენ ეძებ, ნებროთ!». რომ ამოიკითხა
ეს მეფემ, ჩაფიქრდა და გაუკვირდა,
რომ ქრისტესთვის მოწმობენ შინა და
გარეშე წიგნები. და არ შეეძლო მიეტო-
ბინა მშობლიური ჩვეულების სამსახუ-
რი: მზე და ცეცხლი, არ(ა)მაზი და
სხვა კერპები.

იმ ჟამად ავად გახდა ერთი მოგვი,
მეფის ნათესავი. მირიანმა უთხრა წმი-
და ნინოს: შენ ასული ხარ არამაზ-
დისა, ანდა შვილი ზადენისა, რომ-
ლებმაც მოგიყვანეს შენ აქ როგორც
უცხო და მოგმადლეს შენ მკურნალო-
ბის სიმხნე, რომ დიდებულ იქმნე შენ.

[1] ჩ ჴსჩნ ABC. [2] ნ'ჴ A, ჴოჴ BD. [3] ღალაშთნ BD. [4] ალათკჩღა BD. [5] ბჩრჩნ C.

ქრისტეს სჯულისა, არამედ[1] ჰბრძოდა მტერი იგი უჩინო[2], აყენებდა აღსა-
რებასა ქრისტესსა[3], გულსა შთაუგდებდა სასოებასა კერპთასა დი ცეცხ-
ლისასა...

შემდგომად ამისსა მოგჳ იგი მთავარი სპარსი, სახელით ხუარასნელი[4],
იყო სულითა უკეთურითა და ფიცხლად[5] იგუემებოდ[87—246]ა და სიკუ-
დილსა მიახლებულ იყო. და იყო მთავარი იგი ნათესავით[6] მირიან მეფისა[7].
მაშინ ევედრებოდეს[8] წმიდასა ნინოს ნანა[9] დედოფალი და მეფე..: „ხარ
შენ ასული არმაზისი, ანუ შვილი ზადენისი და[10] უცხოებით მოხუედ და[10]
შეურდი... და მიგანიცეს[11] ძალი კურნებათა, რათა მით სცხოვნებოდი[12]
უცხოსა ქუეყანასა. და დიდებულმცა არიან[13] უკუნისამდე. ხოლო შენ წინაშე

[1] არამედ] და A. [2] თ უჩინო იგი მტერი A. [3] აღსარებად ქრისტესა A. [4] ხუარა სნეულ A, ხურსნელი M, ხვარასნელი B. [5] და ფიცხლად] ფიცხელითა A, ფიცხებულად BM. [6] ნათესავითგან BM. [7] მირიან მეფისა] მირიანისი A. [8] ევედრნეს A. [9] ნანა] — A. [10] და] — A. [11] მიგანიცეს A. [12] სცოვნებოდე A. [13] არს A.

ენნ[1] *ქ̃ქ̃ნ. и мрч*[2]*, мрѡ ꙗ̃ѕ̃ѕ̃ѵ̃ѣ-ѣ̃ѣ̃ѣ ѯ̃ѣ̃ѣ ѯ̃ѣ̃ѣ[ѣ]ѡꙗ ѣ̃ѣ̃ѣ ѧ̃ѣ̃ѣ̃ѣ ѯ̃ѣ̃ѣ-ѡꙗ, и ѧ̃ѣ̃ѣ ѧ̃ѣ̃ѣ̃ѣ ѧ̃ѣ̃ѣ̃ѣ ѯ̃ѣ̃ѣ ѯ̃ѣ̃ѣ ѯ

და ალათჩა, ორაქსა და ქვეყ. ქი სთ ქვე მჩთა და ერან ქი გჩთათვეს ქვერკნიე ბარგულიჩნის და ქათასტიქათ ქჩრა და ყბიულა ხორულჩიან და ქვერკერ ლანთულჩნი, და ითქაალ ჭანიანჯითვა ქკათ[1] ოლარ ითვა და ქ[კ]აერინიჯნი: ესა ითსთ ქვე, სერჩ ითნჯათ ძნბულჩიანს აკნ, ორ ყგჯითვანთ ქვერკჩინა ამ-ალაალ, და ორითაკ ჭანჩია აიყით, და ჩ ჭანს ძნბ ყჩითთჩნ ჯარძ ქამა-ნაკნ ერკერ, ნთ ჩყნაალ ჩ ერგჭანით ითორმიულჩთამ, და ითანაალ ყმერ ენია-ულჩნთ' ყათარჯთა ძამანაყა ერნ-ითი და ერჩკ ამაყ. და კანმჩით ითყჯნ ანთარყნვაია და ხაჯნვაია ყამაალ და ოჯ ჩ ჯარკჯ. და ერნქაიერნთაკ კაროა-ვნთალ' ყერკაია ჯერკჯნით. და ქერითა ითაქჯნა ჯაკხარს' ჯაითითაალ კანითნ

ცოცხლეს, საზრდელსა და პატივს, როგორც [მაგ.,] შენ, რადგანაც მოგცა შენ გონება და სიტყვა, რათა ცნა ცათა სიმაღლე და ვარსკვლავთა მდებარეობა, ზღვის სიღრმე და ქვეყნის სიგანე, და ამით იცნო ამათი მმართველი და განმწესებელი. გეტყვი შენ, რომ ის მიუწდომელი სიდიადე, რომელიც მოსავს ცას ღრუბლებით და ქუხს ჰაერთა ხმით, და დიდი ვეშაპის მიერ არყევს მთელ ქვეყანას, იგი გადმოვიდა სიმაღლიდან მოწყალებით, მიიღო ჩვენი ბუნება, აღასრულა დრო — ოცდაცამეტი წელი; უგნური ტომისაგან შეიგინა და ჯვარს ეცვა ნებით და არა იძულებით. სამი ღღისა აღდგა, ამაღლდა ცად. გამოგზავნა სოფლად ქადაგნი, რომ ირწმუნონ მისი სახელით და იცხოვრონ ღვთის-მსახურებით, [და რომ] განუდგნენ

[1] ნიგყა C.

დედისა მისისათა[1] და მის თა[ნა] ყოველთა წმიდათათა მოავლინენ შენ ზედა ღმერთმან, ცისა და ქუეყანისა შემოქმედმან, დამბადებელმან ყოვლისა[1a] დაბადებულისამან[2] და[3] დიდებულისა მისისა და აურაცხელისა მრავალმოწყალებისაგან[4] მოგიელინენ[5] შენ[6], ვითარცა საკუმილისაგან ნაბერწყალი ერთი მადლისა მისისა, რათა სცნა და გულისჴმა-ჰყო სიმაღლე ცისა და ნ[88—248]ათელი მზისა, სიღრმე ზღჳსა საძირკუელისა[7] და სივრცე ქუეყანისა და[8] საფუძველი მისი. და უწყებულ იყო შენ[9], მეფე, ვინ შემოსნის[10] ცანი ღრუბლითა და ქუხნ[11] ჴმითა ჰაერისათა, და იძრვინ ქუეყანა სიმძაფრითა[12] მისითა, და რბიედ[13] მეხის-ტეხანი, და ყოველსა მთასა[14] ეგზების ცეცხლი გულისწყრომითა მაჲთითა. ანუ[15] ოდეს შეიძრის ვეშაპი იგი დიდი[16], შეძრის[17] ყოველი[18] ქუეყანა, ვიდრემდის[19] დაირღჳან[20] მთანი და[21] მყარნი, კლდენი და ქვანი და[21] მეცნიერ გყვენ[22] შენ ამას მიწევნად ყოველსა[23], რამეთუ ღმერთი არს[24] ცათა შინა, უხილავ არს თავადი იგი ყოველთა დაბადებულთაგან, თჳნიერ ძისა მისისა, რომელი მისგან[25] გამოვიდა, ქუეყანასა ზედა გამოჩნდა, ვითარცა

[1] შენისათა M. [1a] ყოვლისა] — A. [2] დაბადებულისა M. [3] და] დიდისა A. [4] მისისა და აურაცხელისა მრავალმოწყალებისაგან] მრავალმოწყალებისა მასისაგან A. [5] მოავლინენ A. [6] + ზედა A. [7] საძირკუელისა] — A. [8] და] — BM. [9] იყო შენ] იყავნ A. [10] შემოსცნის M. [11] ქუხან BM. [12] სიმძლაფრითა A. [13] რბინ ABM. [14] ყოველსა მთასა] კუალსა მისსა A. [15] ანუ] მუნ M. [16] შეიძრის ვეშაპი იგი დიდი] — AM. [17] შეძრა A, შეიძრის M. [18] ყოველი] — A. [19] + შეიძრა და A. [20] დაირღუეს A, დაირღუნ M. [21] და] — A. [22] ყუენ M. [23] ∞ ყოველსა მიწევნად A. [24] არს] — BM. [25] რომელი მისგან] რომლისაგან M.

ნიერა, և կեալ աստուածպաշտուբեամբ, ի բաց կացեալ ի կռոյն անօտեայ, զոր և ես քեզ աւետարանեմ, զի հաւատասցես, եթէ զոր ինչ առնեմ ես՝ անուամբ Նորա։ Եւ կայ աստ պատմուճան մի Նորա ծածկեալ. և որպէս ասեն, մաշկեակն Եղիայի՝ տեսողին Աստուծոյ, աստ է։ Եւ զի յայտնապէս տեսջիք զասացեալս՝ բերէ՛ք առ իս զմոգն Սարաւանեան, զքշնամին ճշմարտութեան[1], և ուրասցի զպատանդն իւր, և հաւատով դաւանեսցէ, զոր ինչ տամ նմա ասել»։

Եւ իբրև ածին առ նա ի պրախտ անպըը, ի ներքոյ տնկոյն չոճաց, գարձոյց զնա յարևմուտս, և ասել ետ ևրէոյս, եթէ՝ «Հրաժարեա ի քէն սատանայ». և դարձուցեալ յարևելս[2], ասել ետ՝ «Ահա կանխի առ քեզ սուրբ Երրորդութիւն և դիմեմ ի քեզ խաչեալդ Աստուած»։ Եւ ելաց Նունի [և] տեառնագրեաց խաչ-

ცრუ კერპებს, რასაც მეც გახარებ შენ, რათა ირწმუნო [ის], რომ, რასაც მე ვშვრები, მისი სახელით [არის]. აქ მისი სამოსელია დამალული და, როგორც ამბობენ, ხალენიც ელიასი, რომელმაც ღმერთი იხილა, აქ არის. და რომ ცხადად ჰნახოთ ჩემი თქმული, მოიყვანეთ ჩემთან ხორასნელი მოგვი, მტერი ჭეშმარიტებისა; ის უარყოფს თავის მწვალებლობას და სარწმუნოებით აღიარებს [მას], რასაც ვათქმევინებ მას».

და როცა მოიყვანეს [ის] მასთან იქ, სამოთხეში, ნაძვთა ნერგის ქვეშ, მიპბრუნა ის დასავლეთით და ათქმევინა სამჯერ, რომ «ვიჯმნი შენგან, ეშმაკო». და როცა მოაბრუნა აღმოსავლეთით, ათქმევინა: «შეგივრდები შენ, წმიდაო სამებაო, და მოგმართავ შენ, ჯვარცმულო ღმერთო». ატირდა ნუნი,

[1] ճշմարտութեանն C. [2] յարևեալս AC.

კაცი, რომელმან აღასრულა ყოველი, რომლისათჳს მოსრულ იყო, და აღვიდა მათვე სიმაღლეთა მამისა თანა და იხილა[1] დაუსაბამო, იგი მხოლო[2] მაღალ არს და მდაბალთა[3] ხედავს და მაღალნი იგი შორით იცნის. მეფე, ახლოს არს მიახლება შენი ღ~თისა მიხედვად, რამეთუ[4] არს ჭალაქსა[5] ამას შინა სასწაული ერთი: სამოსელი ძისა ღ~თისა აქა[6] არს, და ხალენისა მის ელიასი თქუეს ვიეთმე[7] აქავე[8] ყო[88—249]ფა. და[9] მრავალნი სასწაულნი არიან, რომელნი ღმერთმან გამოაჩინნეს, თუ არა მე კუალა[10] მთავარი[11] ესე შენი განვკურნო სახელითა[12] ქრისტეს ღმრთისა[13] ჩემისათა და ჯუარითა ვნებისა მისისათა ... და რა იგი ვაუწყე, მას[14] ჰყოფს...".

და მიჰგუარეს მას[14] მთავარი იგი... სამოთხესა მას შინა, ნაძუთა მათ ქუეშე. დაადგინა[15] იგი[16] და[9] აღმოსავალით აღპყრობად სცნა ჴელნი[17]. ათქუმია[18] სამგზის: „ვიჯმნი შენგან, ეშმაკო[19], შეურდები[20] ქრისტესა, ძესა

[1] + მხოლო A. [2] იგი მხოლო] რომელი A. [3] დაბადებულთა M. [4] რომელი BM. [5] ქალაქსა] — A. [6] აქან A. [7] თქუეს ვიეთმე] — BM. [8] + არს BM. [9] და] — A. [10] თუ არა მე კულა] და აწ A [11] + მე A. [12] ძალითა A. [13] ღმრთისა]—BM. [14] მას]—A. [15] და დაადგინა A. [16] იგი] — A. [17] თ სცნა კელნი აპყრობად A. [18] ათქუმია S] პრქუა მას BM, და თქუა A. [19] + და A. [20] შეუდგები AS.

ჩს, ა სლ ჲ სმანჱ ოგჩს ჯარ ჩრრა. ა ოყჯაცაა აჯრს ჲ ყსაჩჩს ა ჲ ცაიოცს, ა ჰაააათაც ჲ ჩრჩსთაა ამსსაჯს თაიმ ჩსროყ. ა ფაიაააორაბ-ცჩს თჱსოყდს ზჳაჯრ ა ზორდჩ ა ზჳაპჩს სიარრ, ჯაჩსთჱაჰსა ჯაჩსთჱსსჩჯ. აიჱსა

ჯვარი დასწერა და გამოვიდა მისგან ბოროტი სული კვამლივით; და განიკურნა ის კაცი ეშმაკისა და ტკივილთაგან, ირწმუნა ქრისტე მთელი თავისი სახლით. და ადიდეს მნახველებმა მამა, ძე და სული წმიდა უკუნითი უკუნისამდე, ამინ.

* * *

ვსთ აჯაორჩყ ჟსაც ჩაჟაააორს ჯორა ცსდ Მოსჩჰსაორს, ჯაოსჱაჰსს ჯოააჩსა ჩ ჩჟაჰსს[1], ჯაააოჩ ჳაჩაჩპოაოსჩ სა. ოთაჰსაა ჩ ჩაჰსაოყაორჩყ' ჰსყჱაც საოთაჰსაა ჩ სჩრთ ჩაჟაააორჩს, ა აოჩ ჟყჯრა ჩორრრდჟაყჩცაჰს[2] ჩაო' «ცსდჩჟ'ო ჰჱჟდაჳაც მჱც ჩ ყჳაშთჩყა ჟდჩჰსა, ჯორმჩ ჰჱთჩ ჱსყს ყჩჰაჩრდჟ აჯდ ა ჳაო-ცსდჱაც ჟჳცჩჰაოსჰჯჩსჩ. ა აოდ ყჯრააოჯაააც ზმყჯრჱაჰსს ჩ ჰსმანჱ

ამის შემდეგ მეფე სანადიროდ წავიდა მუხნარზე, ივლისის თვეში, ოცს, შაბათ დღეს. როცა გზაზე იყვნენ, მიჰბერა ეშმაკმა მეფის გულს და [ამან] უთხრა თავის ოთხ თანამზრახველს: «რად დავიზარეთ ჩვენ კერპთა სამსახური მას შემდეგ, რაც ის მისანი მოვიდა და ქრისტიანობა იქადაგა? ეხლა კი მოვსპოთ მისგან შეცთენილნი მასთან ერთად და გავახშიროთ მამეული

[1] ჳაო CD. [2] ჩორრრდჟაყჩცაჰს C.

ღ[ვთისასა". და ტიროდა ნინო სულთქუმითა[1] და ითხოვდა ღ[ვთისაგან შე]წევნასა კაცსა ამას ზედა... და მსწრაფლ განვიდა მისგან სული იგი ბოროტი, და დაემოწაფა[2] ნინოს იგი ყოვლით სახლეულით[3] და ერითურთ მისით, და ადიდებდა[4] მამასა, და ძესა და წმიდასა სულსა, რომლისაჲ არს დიდებაჲ[5] უკუნითი[6] უკუნისამდე, ამენ[7].

თქმული სიდონია დედაკაცისა... — მოქცევა... მირიან [89—250]
მეფისა ... ჯუარისა აღმართებისათჳს, ეკლესიათა აღშენებისათჳს...

და იყო[8] დღესა ერთსა ზაფხულისასა, თუესა ივლისსა[9], ოცსა, დღესა შაბათსა, განვიდა მეფე ნადირობად[10] მუხნარით[10a] კერძო. და მოუვდა უჩინო იგი მტერი, ბოროტი[11] ეშმაკი, და შთაუგდო გულსა[12] სიყუარული კერპთა და ცეცხლისა. და ჰგონებდა[13] ყოველსა მსახურებასა მათსა[14] მახჳლითა მოწყუედასა ყოველთა ქრისტიანეთა[15]. და ჰრქუა მეფემან ოთხთა თანამზრახვალთა მისთა: „ღირს ვართ ჩუენ ღმერთთაგან ჩუენთა[16] ბოროტის ყო-

[1] + სულისა თუისისათა A. [2] დაემოწაფნეს A. [3] იგი ყოვლით სახლეულით] სახლით A. [4] ადიდებდეს A. [5] რომლისაჲ არს დიდებაჲ] — A. [6] უკუნითი] აწ და მარადის და A. [7] ამენ] — A. [8] და იყო] მაშინ იქმნა A. [9] ივნისსა A. [10] ნადირობად] — A. [10a] მუხრანით A. [11] ბოროტი] მტერი A. [12] გულსა] — M. [13] იგონებდა A. [14] მისსა A; + და A. [15] ქრისტიანეთასა A. [16] ღმერთთა ჩუენთაგან A.

նովաւ հանդերձ, և յաճախեսցուք ի պաշտաւնն հայրենի, եւ նոցա լուսով՝ խնդացին, և առաւել ևս յորդորեցին առնել[1] *ղևսորհաւն*[2]*, եւ շրջեալ նոցա ընդ Մուխ[ն]արայ*[3] *սահմանն՝ եկին ի լեառն Թխուրթոյ*[4]*, ղի [ի] բարձրութենէ անտի տեսցեն զկաղքս և զուսխիսցխէխէ։ եւ ահա եղև ի վերա մէգ և մառախուղ*[5]*, և խաւարեցաւ արեգակն ի մէջաւրէի, և եղև դիշեր։ եւ անկաւ ի վերայ*[6] *արհաւիրք. և թողեալ զմտացուորն՝ յրուեցան։ եւ նա ի դողման եղեալ և յուսահատեալ ի կենաց, ասաց՝ «Ցիսուս Քրիստոս, Աստուած նուինակ, ստացիր զիս քեզ ի ծառայութիւն*[7]*, և հան ի պժոխոց զանձն իմ, զի աստուածքն իմ չկարացին*[8] *լինձ աւդնել. և հաւատամ, զի դու*

սამსახური. მათ რომ მოისმინეს, გამხიარულდნენ, უფრო მეტად ააგულიანეს, რომ ექმნა განზრახული. მიმოვლეს მუხნარის საზღვარი და ავიდნენ თხუთის მთაზე, რომ მისი სიმაღლიდან ენახათ კასპი და უფლისციხე. და აი გაჩნდა ნისლი და ბურუსი, დაბნელდა მზე შუადღისას და იქმნა ღამე. დაეცათ შიშის ზარი, მიატოვეს მეფე და გაიფანტნენ. იგი შეძრწუნდა, წარეკვეთა სიცოცხლის იმედი და თქვა: «იესო ქრისტე, ღმერთო ნუნესო, მიმიღე მე შენ სამსახურებლად და ამოიყვანე ჯოჯოხეთიდან ჩემი სული, რადგანაც ჩემმა ღმერთებმა ვერ მიშველეს მე. და მრწამს, რომ შენ ხარ შემძლებელი და შენია დღე და ღამე. ჯვარცმულო უფალო, შენი ჯვრით გვაცოცხლე ჩვენ, რადგანაც მგონია, რომ ყვე-

[1] առեալ BD. [2] ղևսորհալսն BD. [3] *Մուխարա* ABC. [4] *Թախուրոյ* D. [5] *մաքախուխ* ABC [6] վրայ C. [7] ի ծառայութիւն] ծառայութեան BD. [8] չկարացան C.

ფასა, რამეთუ უდებ ვიქმნენით მსახურებისაგან მათისა[1], და მიუშჯთ ჩუენ ქრისტიანეთა გრძნეულთა ქადაგებად[2] სჯულსა მათსა ქუეყანასა ჩუენსა, რამეთუ გრძნებითა ჰყოფენ საკჳრველებათა მათ[3]. აწ ესე არს გა[90—251]ნზრახვა ჩემი, რათა ბოროტად მოვსრნეთ[4] ყოველნი მოსაენი ჯუარცუმულისანი და უმეტესად[5] შეუდგეთ მსახურებასა ღ̅თთა[6] მათ მპყრობელთა ქართლისათა... დაუმტკიცეს[7] განზრახვა მისი[8] თანამზრახვალთა მათ, რამეთუ მჴურვალედ იყუნეს იგინი საქმესა ამას[9]... ხოლო მეფემან მოვლო ყოველი სანახები მუხნარისა[10] და აღვიდა[11] მთასა ზედა თხოთისასა მაღალსა, რათამცა მოიხილა კასპად და[12] უფლისციხედ. განვიდა[13] თხემსა მთისასა. შუა სამხრის ოდენ დაბნელდა მათ ზედა მზე[14] და იქმნა ვითარცა[15] ღამე ბნელი, უკუნი. და დაიპყრნა ბნელმან არენი და ადგილნი. განიბნივნეს[16] ურთიერთას ჰირისაგან და ურვისა. და დაშთა მეფე მარტო.., შეშინებული და შეძრწუნებული[17]... წარეწირა სასოება ცხოვრებისა მისისა... და განიზრახვიდა ესრეთ[18] გულსა შინა[19] თჳსსა: „აჰა ესერა, ეხადე[20] ღმერთთა ჩემთა და არა ვპოვე[21]

[1] მსახურებასა მათსა A. [2] ქადაგება A. [3] მათთა A. [4] მოისრეს M. [5] უმეტეს A. [6] ღმერთთასა M. [7] დაუმტკიცეს] და უმეტეს A. [8] დაუმტკიცეს განზრახვა მისი] — M; მისი] — A. [9] მას A. [10] მუხრანისა A. [11] მოვიდა BM. [12] და] — A. [13] და განვიდა A. [14] თ მზე მათ ზედა A. [15] ვითარცა] — BM. [16] და განიბნინეს A. [17] და შეძრწუნებული] — M. [18] ესრეთ] — A. [19] შინა] — A. [20] ვხედავ A. [21] ვპოვებ A.

ყარეղ ես, և ը է աւր և գիշեր: Խաչիալդ Տէր, խաչիւ ը կեցո՛ զմեղ. զի կարծեմ ես, եթէ ի վերայ ամենեցունց ոչ է խաւարս այս, այլ մեր միայնոյ, որ զկնի լուսոյդ եկելոյ[1]եան սիրեմք զխաւար»: Եւ զայս իբրև ասաց՝ ծագեաց արեգակն պայծառ աւդով. և պտին գնա զաւրքն իւր: Եւ իջեալ յերկաթարցն՝ անկան ի վերայ երեսաց իւրեանց: Եւ երկրպագեցին Խաչելոյն, ասելով՝ «Դու ես աստուած յերկինս ի վեր, և ի վերայ երկրի, և ը է լոյս, և ը է խաւար. զքեզ աւրհնեմք, Տէր տերանց և Աստուած աստուածոց[1]*. և զի սաացար զմեզ ի տեղւոյս յայս, աստ կանգնեսցուք գնշան խաչի ը, որով վաստաւորի*[2] *ը անպատուհ սքանչելեաւքս անուն ը յաւիտեանս»:*

ლაზე არ არის ეს სიბნელე, არამედ მხოლოდ ჩვენზეა, რომლებსაც სინათლის მოსვლის შემდეგ გვიყვარს სიბნელე». და ეს რომ თქვა, ამოვიდა მზე ბრწყინვალე აერით, და იპოვა ის მისმა ლაშქარმა. ჩამოხტნენ ცხენებიდან, დაეცნენ პირქვე, თაყვანისცეს ჯვარცმულს და თქვეს: შენ ხარ ღმერთი ცათა შინა, ზევით, და ქვეყანაზე, შენია სინათლე და შენივეა სიბნელე. შენ გაკურთხევთ, უფალთა უფალო და ღმერთთა ღმერთო. და რადგან შეიძინე ჩვენი თავი ამ ადგილას, აქ აღვმართავთ შენი ჯვრის ნიშს, რომლითაც იდიდება შენი მიუთხრობელი საკვირველებით სახელი შენი საუკუნოდ».

[1] *աստուածոց* BCD. [2] + *անուն* BD.

ჩემ ზედა[1] [90—252] ლხინებაჲ[2]. აწ რომელსა[3] ქადაგებს ნინო, ჯუარსა და ჯუარცუმულსა.., არამცა ძალ ედვა ჭნსა[4] ჩუენი[5] ჭირისა ამისგან[6], რამეთუ ვარ მე ცოცხლივ ჯოჯოხეთსა შინა. არა[7] უწყი, თუ ყოველისა ქუეყანისათჳს[8] იქმნა დაქცევა ესე და ნათელი ბნელად გარდაიქცა, და თუ[9] ჩემთჳს ოდენ[10]. აწ, თუ ჩემთჳს ოდენ[11] არს ჭირი ესე, ღმერთო ნინოსო, განმინათლე ბნელი ესე ღამე[12] და მიჩუენე საყოფელი ჩემი, და აღვიარო სახელი შენი, და აღვჰმართო ძელი ჯუარისა, და თაყუანის-ვსცე მას...". ესე ყოველი რა წართქუა[13], განთენა[14] და გამობრწყინდა მზე. და გარდამოვიდა[15] მეფე ცხენისაგან და დავარდა პირ-დაქცევით ქუეყანასა ზედა[16], განიპყრნა ჭელნი[17] აღოსავალით[18] და თქუა: „შენ ხარ ღმერთი ყოველთა ზედა ღმერთთა და უფალი ყოველთა ზედა უფალთა[19], ღმერთი რომელსა[20] ნინო იტყჳს, და საქებელ[21] არს სახელი შენი[22] ყოვლისა დაბადებულისაგან ცასა ქუეშე და ყოველსა[23] ქუეყანასა ზედა, რამეთუ შენ მიჴსენ მე ჭირისაგან და განმინათლე ბნელი ჩემი. აჰა ესერა მიცნობი[91—253]ეს, რამეთუ გინდა ჭნსა ჩემი და[24]

[1] ჩემ ზედა] — A. [2] ლხინებასა A. [3] + იგი A. [4] აჴსნა M. [5] ჩემი A. [6] ჭირისა ამისგან] ჭირისაგან A [7] ვერა M. [8] ყოვლისა ქუეყანისათჳს] ყოველსა A. [9] და ნათელი... და თუ] და ბნელი A. [10] + იქმნა A. [11] თ ოდენ ჩემთჳს A. [12] ბნელი ესე ღამე] ღამე ესე BM. [13] წარმოთქუა A. [14] განუთენა M. [15] გარდაკდა A. [16] და დავარდა პირ-დაქცევით ქუეყანასა ზედა T] დადგა მასვე ადგილსა ABM. [17] კელნი] მკარნი BM. [18] + ცად მიმართ A. [19] უფლებათა BM. [20] რომლისა A. [21] საქებელად A. [22] შენი] — A. [23] ყოველსა] — A. [24] და] — A.

და დარბან ჲ თուն, ალსთალიდი არქაკლიով კათალჯადუն, ირიც, ხელთჱჩნ ჲ თուქ վասն չար համբաւուն, զոր լուեալ էჩն კათალჯადუն; իսկ իրև լսեցჩն զխաղաղութեամբ դառնալն, ելჩն մնծաւ ուրախութեամբ ընդ կათალ թագաւորին ամենայն բազմութիւն քաղաքին; եւ ասէ թագաւորն՝ «Փառք თուք ჲ մի ընդրան Ւրիստոսի Աստուծոյ, արարչին երկնի և երկրի. և ոՒր է თուրքն Նունէ, մայրն իմ, քանզի Աստուած նորա Աստուած իմ էր; Ասէն ցնա՝ «Ահա աղաւէթ վասն քո ჲ մորենուէչն, չխուն ոգւովք»; եւ չոգան առ նա, և անկեալ՝ երկրպագէչն նմա; եւ նա բուռն հարեալ՝ կանչնէր դնոսա և դարձուցանէր չարեսլս[1]*. և խրատ տայր փրկողին իւրեանց Ւրիստոսի՝ երկրպագել և խոստովանել դնա*

[1] *չարեսլս* AC.

მობრუნდნენ შინ, წინდაწინ გაუგზავნეს მახარებლები [მათ], რომლებიც ისხდნენ გლოვაში ცუდი ამბისათვის, რაც [მათ] წინასწარ გაეგოთ. ხოლო როცა გაიგეს მშვიდობით დაბრუნება, შეეგება მეფეს დიდი სიხარულით ქალაქის მთელი ხალხი. მეფემ უთხრა: «დიდება მიეცით ერთი პირით ქრისტე ღმერთს, ცისა და ქვეყნის შემოქმედს, სად არის წმიდა ნინო, დედაჩემი, რადგანაც მისი ღმერთი ჩემი ღმერთია? უთხრეს მას: «აი შენთვის ლოცულობს მაყვლოვანს ორმოცდაათი სულითურთ». გაემართნენ მასთან, დაცვივდნენ და თაყვანისცეს მას. ხოლო მან ხელი მოჰკიდა მათ და ააყენა ისინი, მიაბრუნა აღმოსავლეთისკენ; ურჩია, რომ თაყვანი ეცათ მათი მხსნელის ქრისტესთვის და აღეარებინათ იგი ცხოველი ღვთის ძედ. ტიროდა მთელი

ლხინება, და მიანლება შენდა[1], უფალო კურთხეულო. ამას ადგილსა აღვჰმართო ძელი ჯუარისა, რომლითა იდიდებოდის[2] სახელი შენი და იქსენებოდის[3] საქმე ესე[4] და[5] სასწაული უკუნისამდე...".

და წარმოემართა[6]. და[5] იხილა[7] ერმან მან[8] ნათელი და გამოერთო[9] ერი განბნეული[10]. ხოლო მეფე ღაღადებდა: „მიეცით ღმერთსა ნინოსსა დიდება[11] ყოველმან ერმან[12], რამეთუ იგი არს ღმერთი საუკუნეთა[13]... ხოლო ნანა დედოფალი და ყოველი ერი განვიდეს[14] მიგებებად მეფისა, რამეთუ ესმა პირველ წარწყმედა და კუალად[15] მოსლვა მშჳდობით[16], და მიეგებოდეს... ხოლო ნეტარი ნინო დადგომილ იყო ლოცვასა მჳუხრისასა მაყულოვანსა მას შინა... და ჩუენ მის თანა ორმეოცდაათი სული. და იყო[17], ვითარცა შემოვიდა[18] მეფე, იძრვოდა[19] ქალაქი და ჴმითა მაღლითა ღაღადებდა მეფე: „სადა არს დედაკაცი იგი უცხო, რომელ არს დედა ჩემი, და ღმერთი მისი—მჴსნელი ჩემი". და ვითარცა ჰრქუეს, ვითარმედ[20]: „აქა[21] მაყულოვანსა არს და ილო-[92—254]ცავს", მოდრკა[22] მეფე და ყოველი იგი ლაშქარი. მოვიდა და გარ-

[1] შენდა] ჩემი A. [2] იდიდებოდეს AB, იდიდების M. [3] იკსენებოდეს A. [4] ესე] — A. [5] და] — A. [6] წარმომმართა B. [7] იხილეს A. [8] ერმან მან] — A. [9] მოერთო A. [10] დაბნელებული A. [11] ∞ დიდება ღმერთსა ნინოსსა A. [12] ყოველმან ერმან] — A. [13] ∞ საუკუნითგან ღმერთი A. [14] განვიდა AM. [15] კუალად] — A. [16] დიდებით M. [17] იყო] — A. [18] მოვიდა A, გამოვიდა M. [19] შეიძრა A, აღიძრვოდა B. [20] ჰრქუეს, ვითარმედ] ესმა, თუ M. [21] აქა] — A. [22] მოვიდა A.

Ითქუ Აստուծოյ կենդան[ւ]ოյ: Եւ լայը ամենայն բազմութիւնն ի տեսանելն վիպատաւորն, և տային աւրհնութիւն Աստուծոյ կենդան[ւ]ոյ:

ხალხი მეფის დანახვაზე და კურთხევას სწირავდა ცხოველ ღმერთს.

Ապա գրէ սուրբն Նունի[1] առաջի Հնդիննայ սիկինոյն Հռոմայ[2] թուղթ, և Մխրեան՝ առ մեծն Կոստանդիանոս, զի «Տէր այց արար տանս վրաց մեծաւ ողորմութեամբ. և առաքեցէք մեզ քահանայս՝ տալ մեզ կնանս ջրով և հոգ[ւ]ով»: Եւ ինքն սրբուհին Նունի ոչ դադարէր ի քարոզութենէ սիրոյ տասան կանամբք, որք ընդ միշտ[3] ընդ նմա[4] լինէին:

მერმე წერილს სწერს წმიდა ნუნი რომის დედოფალს ელენეს, ხოლო მირიანი—დიდ კოსტანდიანოსს: «მოხედა უფალმა ქართლის სახლს დიდი მოწყალებით, გამოგვიგზავნეთ მღვდლები, რომ მოგვცე ჩვენ ცხოვრება წყლითა და სულით». ხოლო თვით წმიდა ნუნი არ სცხრებოდა ქადაგებისაგან თორმეტ დედაკაცთან ერთად, რომლებიც მუდამ მასთან იყვნენ.

* * *

Եւ խորհի այնուհետև թագաւորն շինել եկեղեցի, մինչև քահանայքն

ამის შემდეგ მეფეს ჰგულავს ააშენოს ეკლესია, სანამ მღვდლები მოვიდოდ-

[1] Նունէ C. [2] Հռոմա A. [3] ընդ միշտ] միշտ BCD. [4] դմա A.

დაიჭრა[1] საკვედრისაგან[2] და ეტყოდა ნინოს: „აწ ღირს მყავ[3] სახელისდებად სახელსა ღ~თისა შენისასა და მსჯნელისა ჩემისასა“[4]. ხოლო წმიდა ნინო ასწავებდა[5] და აწუევდა[6] მსწრაფლ თაყუანის-ცემად აღმოსავალით და აღსარებად ქრისტესა, ძესა[7] ღ~თისასა. მაშინ იქმნა[8] გრგჳნვა და ტირილი ყოველისა კაცისა, ოდეს[9] ხედვიდეს მეფესა და დედოფალსა ცრემლოსანთა[10].

და ხვალისა დღე[11] წარავლინნა მოციქულნი[12] საბერძნეთად მირიან მეფემან წინაშე კოსტანტინე ბერძენთ[13] მეფისა, და წიგნი ნინოსი ელენე დედოფლისა[14] წინაშე. და აუწყეს[15] ესე ყოველი სასწაული ქრისტეს-მიერ, რომელი იქმნა მცხეთას შინა[16], რ~ ღმერთმან მოხედნა ქუეყანასა ამას[17]... და ითხოვნეს მოსწრაფებით მღდელნი ნათლის-ღებისათჳს. ხოლო წმიდა ნინო და მოწაფენი მისნი ქადაგებდეს ... დაუცხრომელად, და უჩუენებდა[18] გზასა ჰეშმარიტსა სასუფეველისასა.

თქმული მისვე აღშენებისათჳს ეკლესიათა

ოდეს წარემართა მეფე და ყოველი ერი ქრისტეანობასა [92—255] მოსწრაფებით, ვიდრე მღუდელთა [მათ] მოსლვადმდე, ჰრქუა მეფემან წმიდასა ნი-

[1] მოვიდა და გარდაიჭრა] გარდაიჭრა მეფე A. [2] ცხენისაგან A. [3] მყავ] ვარ AM. + მე A. [4] ჩემისა A. [5] ასწავლიდა M. [6] ეტყოდა A. [7] ძისა BM. [8] იყო A. [9] ოდეს] რაჟამს A. [10] ცრემლოვანთა A. [11] დღე] — A. [12] წარავლინა მოციქული A. [13] ბერძენთ] — BM. [14] დედოფალს M. [15] აუწყა A. [16] + მირიან მეფე]ა ზედა AM. [17] რამეთუ ღმერთმან მოხედნა ქუეყანასა ამას T] — ABMS. [18] უჩუენებდეს A.

*Նկեսցեն, եւ մտին ի դրախտն և հա-
տին զծառն շոճի, և կազմեցին ի նմա-
նէ վեց սիւն. և արկին գհիմունսն և
կանգնեցին զվեց սիւնն, և զեւթներ-
որդն, որ մեծ[1] էր քան զամենայն, ոչ
կարացին շարժել ի տեղւոյն՝ ոչ բազ-
մութեամբ և ոչ հնարիւք մեքենայիւ,
մինչև ի մտանել արեգականն. և ապա
թողին և գնացին մեծաւ հիացմամբ:*

*Եւ սուրբն Նունի երկոտասանիւքն
հետ անդէն զդիշերն և աղաւթէր արտա-
ս[ո]ւսւք. և ի մէջ գիշերին լինէին արհա-
ւիրք և շարժմունք և որոտմունք, որ-
պէս թէ փլանել երկուց լերանցն Ար-
մազայ և Զադէ[ն]ի, և աւերել զերկո-
սին[2] գետսն՝ Կուր գետոյ և Արագոյ,
և դառնալ նոցա ի վերայ քաղաքին և
բերդին: Եւ զարհուրեցան կանանչին,
որ ընդ Նունեայ, և սկսան փախչել
Եւ ասէ սուրբն՝ «Մի՛ զարհուրիք, զի*

ნენ. შევიდნენ სამოთხეში (= ბაღში), მოკვეთეს ნაძვის ხე, დაამზადეს მისგან ექვსი სვეტი, დასდვეს საფუძველი და ამართეს ექვსი სვეტი. ხოლო მეშვიდე, რომელიც ყველაზე დიდი იყო, ვერ დაძრეს ადგილიდან ვერც [ხალხის] სიმრავლით და ვერც მანქანების ხერხით მზის ჩასვლამდის. მერმე დატოვეს და წავიდნენ დიდად გაოცებულნი.

წმიდა ნუნე კი თორმეტთანავე დარჩა იქ ღამე და ლოცულობდა ცრემლებით. შუა ღამეს მოხდა საშინელებანი და ძრვანი, გრგვინვანი, თითქოს დაინგრა ორივე მთა — არმაზი და ზადე[ნ]ი — და დაიქცა ორივე მდინარე, მტკვარი და არაგვი, და მიბრუნდნენ ისინი ქალაქისა და ციხისაკენო. ზარი დაეცათ დედაკაცებს, რომლებიც ნუნესთან იყვნენ. იწყეს გაქცევა. უთხრა წმიდამ: «ნუ

[1] *մեծն* BD. [2] *զերկուսին* CD.

ნოს: „მესწრაფების მე აღშენებად სახლსა ღ˘თისასა.., არა[1] ვჰრიდო სამოთხესა ამას[2] სამეფოსა[3] და ნაძუთა ამათ სიმაღლესა[4]... და მუნ აღვაშენო[5] სახლი ღ˘თისა...“. და მეყუსეულად მოიღო ძელი.., მოჰკუეთა ნაძუ იგი, და ნაძუსა მისგან შემზადნა შჳდნი სუეტნი...[93—256]... და ძირთა მისთა ზედა დადვეს საფუძველი ეკლესიისა[6]... და ა[ჰ]მართნეს ექუსნი[7] იგი სუეტნი თჳსთჳსად, ხოლო სუეტი იგი უდიდესი.., საშუალ ეკლესიისა[8] შესაგდებელად[9] განმზადებული[10], ვერ[11] შეუძლეს აღმართებად მისა ... მაშინ მოვიდა მეფე სიმრაელითა ერისათა, და მოიხუნეს[12] მრავალ-ღონენი მანქანანი. და[13] სიმარჯჳთა და ერისა სიმრავლითა[14] ეცადნეს აღმართებად და ვერ შეუძლეს შეძრვადცა[15]... და ვითარ იყო მწუხრი, წარვიდა მეფე სახლად თჳსა[16] შეწუხებული დიდად.

ხოლო წმიდა ნინო და ათორმეტნი მოწაფენი მისნი, დედანი, დაადგრეს სუეტსა მას თანა[17]. ხოლო იგი სანატრელი[18] გოდებდა[19] [და] სუეტსა მას ზედა

[1] არამედ A. [2] მას A. [3] სამეუფოსა A. [4] სიმაღლეთა BM. [5] აღვაშენოთ A. [6] და ძირთა მისთა ზედა... ეკლესიისა ST] — ABM. [7] შჳდნი A. [8] საშუალ ეკლესიასა A. [9] შესაგდებლად M. [10] განმზადეს A. [11] და ვერ A. [12] მოეხუნეს B. [13] და] — A. [14] სიმრავლისა ძალითა BM. [15] შეძრვადცა S] — ABM. [16] თჳსად BM. [17] სუეტისა მის თანა BM. [18] თ სანატრელი იგი A. [19] გოდებითა B.

*ყნორდ ჱ აჲა ⱑ ოჴ ბჭმარიოლჩჱს. ქანჲლ ლჲრნჲდ ჩან հաստատուն, ⱑ գնտდդ դնան ղընწმაჲա խლբեանց, ⱑ խաղաղնալ ննჲჩნ մարդկ[1] քաղաքիս. აჲլ անհաւատուրჩჱն լհնացնալ՝ փլաւ ստուգալչჱս, ⱑ արիւն մանկանցն՝ կռոյն մատուցնալ, անդրչն դարձաւ, զոր գնտդդ նշանակն. ⱑ ձაյնդ ողբչլաւնաց, որդ աշխարհն զկորուստս իւրեանց՝ մոլորեցուցիչ[2] դնդ սիւդბ»։ եւ դաჲս ասացնալ՝ յորդորչը դնոսա ի ժրուլჩჱն, ⱑ յորդչը ինդն զաղրնւլաս արտասուաց։ եւ մինչչն էր հաւս խաւսնալ՝ լինչը խռովուլჩჱն ⱑ աղաղակ, իբր զաւրս ծանու պատել ղքաղաքն ⱑ առնուլ զնա ⱑ կոտորել. ⱑ տալ հրաման ի ձაյն զաւրուլჩեան, եթէ՝ «Ծայ ձեզ հրաման Խոր[3] թագաւորն Պարգეშინიათ, რადგანაც ოცნებაა ეს და არა ჭეშმარიტება, მთები ისევ მყარი დგანან და მდინარენიც მიდიან თავისი სვლით, და დამშვიდებით სძინავს ქალაქის ხალხს. ხოლო მთად ქცეული ურწმუნოება დაირღვა ჭეშმარიტად და ყრმათა სისხლი, კერპთათვის შეწირული, იქითვე მობრუნდა, რასაც მდინარენი აღნიშნავენ, ხოლო მგოდებელ-მოტირალთა ჴმები რომ თავის დაღუპვას გოდებენ, შემაცთუნებელი ბილწი ეშმაკებია». ეს რომ თქვა, აგულოვნებდა მათ სამოღვაწოდ და თვითონ ადენდა ცრემლთა წყაროს. და სანამ ეყოვლა ქათამს, შეიქმნა შფოთი და ღაღადი, როგორც ძლიერი ლაშქრის მიერ ქალაქის მოცვის დროს, მისი აღებისა და ამოწყვეტისას. გამოდიოდა [თითქოს] ბრძანება ძლიერი

[1] *մարդկ* C. [2] *մոլորեցուցչ* B. [3] *Խորայ* A.

დაადინებდა ცრემლთა[1]. ვითარცა შუა ღამე[2] ოდენ იყო[3] წარმოიქცეს ორნივე[4] მთანი — არმაზ და ზადენ[5] — რეცა თუ ჩამოირღუეს და დააყენნეს წყალნი[6] ორთავე. და მტკუარმან გარდამოხეთქა[7] და წარჰქონდა[8] ქალაქი. და შეიქმნეს ჴმანი საზარელნი ტყეებისა და ტირილისანი. ეგრეთვე არაგვ გარდამოჴდა ციხესა ზედა[9] და იქმნებოდეს საზარ(93—257)ელნი გრგჳნეანი[10]. შეშინდეს[11] დედანი[12] და ივლტოდეს. ხოლო ნეტარი ნინო[13] ღაღადებდა: „ნუ გეშინინ, დანო ჩემნო, მთანი მუნვე ჰგიან და წყალნი მუნვე დიან, და ერსა ყოველსა სძინავს, ხოლო ესე, რომელ რეცა მთანი დაირღუნეს, სამართლად გეჩუენების, რამეთუ ურწმუნოებისა მთანი დაიურღუნეს[14] ქართლს[15] შინა, და წყალნი რომელ დაეყენნეს[16], სისხლი იგი ყრმათა კერპთა მიმართ შეწირულისა[17] დაეყენოს. ხოლო ჴმა ესე ტყეებისა არს ეშმაკთა სიმრავლისა, რამეთუ იგლოვენ იგი[ნი] თავთა მათთა[18] ... მოიქეცით და ილოცევდით ღ[თ]ისა მიმართ...“. და[19] დადგა წმიდა ნინო[20], განეპყრნეს ჴელნი და ილოცვიდა[21] ღ[თ]ისა მიმართ[22]... და ვიდრე[23] არა ეყოვლა ქათამსა, სამთავე კართა[24] ქალაქისათა დასცა ზარსა ლაშქარმან ძლიერმან და[25] დალეწნეს კარნი და აღივსო ქალაქი სპარსთა[26] ლაშქრითა, და შეიქმნა... კლვა.., და აღივსო

[1] + მისთა A. [2] ღამე] ღღე A. [3] იქმნა A. [4] + ესე A. [5] არმაზი და ზადენი M. [6] წყალი M. [7] გამოხეთქა A. [8] და წარჰქონდა] წარმოაქუნდა A. [9] ზედა] — A. [10] გურგუენვანი A, გჳორგენვანი M. [11] შეეშინა A. [12] დედათა მათ A. [13] იგი M. [14] დაირღუეს AMS. [15] ქართლს] ქალაქსა A. [16] დაეყნეს B. დაეყუნეს M. [17] შეწირვისა B, შეწირვის M. [18] მათთა] თუისთა A. [19] + არა A. [20] წმიდა ნინო] — A. [21] ილოცვიდეს A. [22] და დადგა ... მიმართ] — M. [23] ვიდრე] კიდევე M. [24] კართა] კერძთა BM. [25] და] — A. [26] სპარსითა A.

սից, և արքայից արքային Խոսրովոյ հրամայէ. և թէ՝ Ամենայն[1] Հրէաւքդ ի բաց կացէ՛ք և զատարուք, և մի՛ մեռանիք. և թէ՝ Ահա սպանաւ Մհրդան[2] թագաւորն»: Իսկ սուրբ առաքեալուհին տարածեալ ղրաղուխան[3] ասէ. «Դնացէ՛ք ի խաւարն արտաքինն, ահա եկն Խաչեալն՝ սպանիչն Ճիր, երթա՛յք ի կոկին հիւսիսոյ»: Եւ նոյնժամայն եղեն անեղևոյթ: Եւ մատ ընդ առաւաւտն երեկը պատանի մի հրեղէն ծածկեալ ի լոյս անմատչելի. և խաւսէը ընդ սուրբն Նինայ[4] բանս երկիս. և ապա երթեալ[5] առ սիւնն, վկայացուցանէը զնա ի բարձունս: Եւ տեսա-

ხმით: გიბრძანებს თქვენ სპარსთა მეფე ხორა, და მეფეთ-მეფე ხორა-ხოსრო ბრძანებს, რომ—გაეშორეთ ყველა ურია, გაეცალენით და ნუ მოკვდებით; და [აგრეთვე], რომ—აი მოიკლა მირიან მეფე». ხოლო წმიდა მოციქულმა ქალმა გაშალა მკლავები და თქვა: «წადით გარესკნელ ბნელს, აი მოვიდა ჯვარცმული, თქვენი მკვლელი, მიაშურეთ ჩრდილოეთის მხარეს». მაშინვე შეიქნენ უჩინარნი. განთიადის ახლო [ხანს] გამოჩნდა ერთი ცეცხლოვანი ახალგაზრდა, დაფარული მიუკარებელი სინათლით და უთხრა წმიდა ნინას სამი სიტყვა. მერმე მივიდა სვეტთან, ამართა ის მაღლა. ყოვე-

[1] *ամենայն*] — BD [2] *Մհրդատն* BD. [3] *ղբաղուխս իւր* D. [4] *Նունեայ* C. [5] *երթայր* BD.

ყოველი ადგილი...[94—258].., და მსწრაფლ ისმოდა, ჭმობდეს რა ძლიერად: „მეფე[1] სპარსთა ხუარა ბრძანებს[2] და მეფეთ-მეფე ხუარან-ხუასრა[3]: ყოველი ჰურია განარინეთ პირისაგან მახჳლისა“... და[4] ისმა ჴმა ძლიერი — „მირიან მეფე შეიპყრესო“. გარე მოიხილა მჴნემან[5] მოღუაწემან[6] და თქუა: ... „ესე ნიშანი[7] მათისა წარწყმედისა[8] არს და ქართლისა ცხოვრებისა“... და ნუ გეშინის-გუცემდა, ვითარცა მოძღუარი ჴელოვანი... და მოციქული სანატრელი[9]. მიექცა ერსა მას მომსრველსა[10] და ჰრქუა[11]: „... წარგუალეთ[12] ბნელად[13] ჩრდილოთ კერძო.., აჰა მოვიდა, რომელსა თქუენ ევლტით“. და განძრა[14] ჴელი ჯუარის სახედ და მეყუსეულად უჩინო [95—259] იქმნნეს ყოველნი იგი, და[4] იქმნა დაყუდება დიდი[15]... ხოლო, ვითარცა ცისკარი აეღებოდა, მიერულა დედათა მათ[16]. ხოლო სიდონია მღჳძარე იყო[17], და იგი დგა ჴელ-განპყრობით. და[4] აჰა ესერა მოადგა[18] ჭაბუკი ერთი ნეტარსა მას, ყოვლად ნათლითა შემოსილი[19], შებღარდნილი[20] ცეცხლისა ზეწრითა. და ჰრქუა[21] რამე სამნი სიტყუანი... და ჭაბუკმან მან მიჰყო ჴელი სუეტსა მას და აღმართა[22] და[4] წარიღო სიმაღლესა შინა... მივეახლე[23] მე, სიდონია[24], და ვარქუ ესრეთ: „დედოფალო, რაჲ არს ესე“? ხოლო[25] მან მრქუა: „მოიდრიკე

[1] მეფეთა M. [2] ხუარა ბრძანებს] — A. [3] ხუარან-ხუარა AS, ხუარან-ხვასრა B, ხუარასან ხუარნა M; + ბრძანებს A. [4] და] — A. [5] მჴნედ A. [6] + მან A. [7] ნიშ̃ი AB. [8] თ წარწყმედისა მათისა A. [9] ქრისტესი A. [10] მომავალსა AS. [11] და ჰრქუა] — A. [12] წარვედით A. [13] ბნელით BM. [14] განიძრა BM. [15] თ დაყუდება იქმნა დიდი A. [16] დედათა მათ] ყოველთა მათ დედათა A. [17] სიდონია მღჳძარე იყო] მე, სიდონია, მღჳძარე ვიყავ BM. [18] ზედა მოადგა A. [19] შემოსილი S] შებღარდნილი A, შემკობილი B,— M. [20] შებღარდნილი BM] შემკობილი A. [21] ჰქუან M, ჰრქუა B, არქუნა S. [22] აღამაღლა BMS. [23] მე ვიახელ M. [24] მე სიდონია] — A. [25] ხოლო] და A.

ნჱღე ჯამჱნაჲს ჸჱს ამჱ՝ Სჱდჱნაჲ[1] აჲნიჲს, იე և գնացեալ առ Ნჱნიჲ՝ ասէ, «Զჱნჱ ჴე აჲა, սուրբ դჳსიդ: Եւ նա ասէ ցնա՝ «Ჸიჲ ჸე և աղաւթեայ: Եւ ահա տեսჱն[2] ղჱ գնაჲე սჱჲჲნն՝ վառեալ լուսով մեզմიւթեամբ, և իշնանէը ի հատեալ արմատոյն իւրոյ: Եւ ընդ լուսանაჲն ჸჱჲն թագաւորն, և ամբոխ յոյժ ընդ նմա, և տեսჱն, զի հրաცեալ[3] ჴე սჱჲნն, և ჸჱჲն առանց ձեռჱն և հաստատեցաւ ի վերայ սարսჱსჱն. և ամբարձեալ դձაჲნս իւրեանց՝ հառჲն փառս Աստուծոյ:

Եւ յաւուր յայնմիկ եղჱն բազում աքանչելիք ի տեղուջն, զի Հրէայ մի ჸոյը ի ბնէ մերձ տարան սեանն, և առժամაჲն բացաւ: Եւ ապա թագաւորազն մի Համազասպուն, ութմեայ անդամալոյծ, բեբեալ մաւրն և

ლივეს ხედავდა დედაკაცი ერთი, რომელსაც სიდონა ერქვა. მივიდა იგი ნინოსთან და უთხრა: «რა იყო ეს, წმიდაო დედოფალო?» მან მიუგო: «გაჩუმდი და ილოცე». და აი, იხილეს, რომ მოდიოდა სვეტი ანთებული სინათლით ნელ-ნელა, და ეშვებოდა თავის მოკვეთილს ძირზე. გათენებისას მოვიდა მეფე და ხალხი მრავალი მასთან ერთად. ნახეს, რომ ცეცხლად ქცეულიყო სვეტი, ჩამოვიდა ხელუხლებლად და დაემყარა თავის ხარისხზე. აიმაღლეს ხმა და მისცეს დიდება ღმერთს.

იმ დღეს ადგილზე მრავალი საკვირველება იქმნა. ურია ერთი, შობიდანვე ბრმა, მიუახლოვეს სვეტს და მაშინვე აეხილა [თვალი]. და მერმე მეფის ნათესავთაგანი, ვინმე ამაზასპუნი, რვა წლის დავრდომილი, მოიყვანა დედამ,

[1] *Սիդինայ* ABC. [2] *տեսի* A. [3] *սբացեալ* BD.

თავი ქუეყანად"... ხოლო დედანი[1], ვითარ იყვნეს კიდე[2], აჰა[3] იხილეს მათ ცა[4] სუეტი იგი, ცეცხლის სახედ ჩამოვიდა[5] და მოეახლა[6] ხარისხსა მას[7].., და ნელიად ჩამოიცვალებდა ხარისხად თჳსად[8] მონაკუეთსა და[9] ძირსა მისვე[10] ნაძჳსასა. ვითარცა რიჟურაჟუ ოდენ იყო, აღდგა მეფე...[96—260]... მკჳრცხლ[11] მოვიდოდა და ყოველი სიმრავლე სახლისა მისისა და ყოველი ერი ქალაქისა მოვიდა[12]... ვითარცა იხილეს საკჳრველი იგი, ნათლითა ბრწყინვალე სუეტი ჩამოვიდოდა ადგილად თჳსად, რეცა ვითარცა ზეცით, და[13] დადგა ხარისხსა მას ზედა, და დაემყარა ჴელით შეუხებელად კაცთაგან... სიხარულითა აღივსო მცხეთა ქალაქი... და ადიდებდეს ღმერთსა...

და იქმნეს სასწაულნი დიდნი მას დღესა შინა[14]. პირველად: მოვიდა ჰურია, ბრმა შობითგან, მიეახლა სუეტსა მას ღ[თივ აღმართებულსა[15] და მუნთქუესვე იქმნა მხედველ[16] და ადიდებდა[17] ღმერთსა. მეორე: სეფე-წული[18] ვინმე[19] ყრმა, ამაზასპანი[20], იდვა რვისა წლისა. მოიღო დედამან მისმან სარწმუნეობით და დადვა ცხედრითა წინაშე სუეტსა.., ეგედრებოდა ნინოს: მოხედენ, დედოფალო, ძესა ამას ჩემსა...[96—261]... მაშინ[21] ნინო შეახო

[1] + იგი A. [2] კიდე] — A. [3] აჰა] — A. [4] მათცა] — A. [5] ჩამოდიოდა A. [6] მოახლდებოდა A. [7] ხარისხსა მას] ხარისხად A. [8] და ნელად... თჳსად] — A. [9] და] ზედა A. [10] მისვე] — A. [11] კჳრცხლ M. [12] მივიდა B. [13] და] — A. [14] ო მას დღესა შინა სასწაულნი დიდნი A. [15] ღ[თივ აღმართებულსა] — A. [16] თ იქმნა მხედველ მუნთქუესვე A. [17] ადიდებდეს A. [18] მეფე-წული M. [19] ვინმე] მოვიდა A. [20] ამაზასპანი] — ST. [21] + წმიდამან A.

ნგნალ առաջի սեանն մահճաւքն. և աղաչեալ[1] զնիւնաւ վասն փրկութեան մանկանն եւ նորա հասուցեալ ղձնեն իւր ի սիւնն՝ եդ ի վերայ մանկանն. և ասէ՝ «Յիսուս Քրիստոս, որ նկիր մարմնով վասն փրկութեան աշխարհի, ապնեա տղայոյս այսոքիկ»։ եւ առժամայն յարեաւ մանուկն և նկաց ի վերայ ոտից իւրոց. և ամենայն բազմութեանն[2] տեսեալ՝ սային սարկունութիւն Աստուծոյ. և անկաւ ահ ի վերայ ամենեցուն։ Եւ թագաւորն սարր ծածկուլթ սեանն. և կատարեցին զնկնգեցին շինելով ի փառս Աստուծոյ։

Իսկ թագաւորն կոստանդ՛ևանոս տեսեալ զերեւոյթսն Մերհրանայ՛[3] խնդաց յոյժ վասն դարձի վրաց ի Քրիստոս. և զի հաւատաց, նթէ ընաւին ի բաց կացին ի մեռանելոյն՝ պարսից, նոյնպես և պչնոյն Հնդկաց

դադვა სვეტის წინ საწოლითურთ და ევედრებოდა ნინოს ბავშვის ხსნისათვის. მან მიჰყო ხელი სვეტს, დაადვა ბავშვს და თქვა: «იესო ქრისტე, რომელიც მოხვედი ხორციელად ქვეყნის სახსნელად, შეეწიე ამ ყრმას». მყისვე ადგა ბავშვი, დადგა თავის ფეხებზე. [ეს] რომ მთელმა ხალხმა ნახა, ღმერთს მისცა კურთხევა, და დაეცა ყველას შიში. მეფემ სვეტს საბურველი შეუქმნა და დაამთავრეს ეკლესიის შენება ღვთის სადიდებლად.

ხოლო კოსტანდიანოს მეფემ რომ ნახა მირიანის მოციქულები, ფრიად გაეხარდა ქართველთა მოქცევისათვის ქრისტესადმი. და როცა დარწმუნდა [ის] და აგრეთვე ელენე დედოფალი, რომ სრულიად განუდგნენ სპარსელებთან ერთო-

[1] աղաչէր BD. [2] բազմութիւն C. [3] Մերհրանայ C.

ველი სუეტსა მას[1] და დასდვა ყრმასა მას და ჰრქუა: „გრწმენინ[2] იესუ ქრისტე, ძე ღ~თისა, ცხორებისათჳს ყოველისა სოფლისა ჴორცითა მოსრული, ამიერითგან განიკურნე[3] და ადიდებდი მას... და მსწრაფლ აღდგა ყრმა იგი, ვითარცა მრთელი[4]. და დაეცა შიში დიდი მეფესა და ყოველსა ერსა[5]... მეფემან შეუქმნა საბურველი ძელისა გარემოს[6] სუეტსა მას.., და განასრულა ეკლესია სამოთხესა მას[1] შინა.

და ვითარცა მიიწივნეს[7] მოციქულნი მირიან მეფისანი წინაშე კოსტანტინე მეფისა[8] და მიუთხრეს ყოველი, რაცა იქმნა, მაშინ აღიესო სიხარულითა მეფე და დედა მისი ელენე დედოფალი; პირველად ამისთჳს, რამეთუ... ჴელსა მათსა ქუეშე[9] ნათელს-იღებდა[10] ყოველი ქართლი, და შემდგომად ამისთჳს განმხიარულდეს, რამეთუ დაიდასტურეს მირიან მეფისაგან სრულიად მოწყუედა სპარსთა... და ჰმად[ენ—262]ლობდეს ღმერთსა. და წარმოგზავნეს ნღუდელი ჴეშმარიტი იოვანე ეპისკოპოზად[11] და მის თანა მღუდელნი ორნი და

[1] მას] — A. [2] გრწამს BM. [3] ო განიკურნე ამიერითგან A. [4] მრთელი] უტკივნელი AS. [5] და დაეცა შიში... ერსა] — M. [6] გარემო A. [7] მოიწივნეს M, მივიდეს A. [8] წინაშე კოსტანტინე მეფისა] კოსტანტინე ბერძენთა მეფესა წინაშე A. [9] ო ჴელსა ქუეშე ნათლს A. [10] ნათლის ღებად M. [11] ეპისკოპოზ M.

ნახაე, ა ფიცაცირ ანუკ̈ჩის ქ̈ამოიცაბ̈ა: ეა ცაცაკ̈ეჩის ეაქ̈ისკოპოსი მის ჲოქ̈ანანუკ̈ა ანუის[1] კოკ̈ეგკაკ̈ა, ა ქაჰანაყა ეჩკოა ა ცარკაცაგა ეჩის, ა ქაკ̈ ენდ ნიოა ა პატკეჩ ფიკ̈კ̈აჰანს. ეა ეკ̈კაკ̈ა კოაცაცრეგკ̈ის მკ̈ეჩტიკ̈ამქ ქ̈ჩაგაცრის ა ქკ̈ის ჩაც ა ქორქ̈ის ა ქარა ეჩკ̈აჩა ჩ ტეგცჩ, ირ კოკ̈ჩ Მოკ̈ჩა. ა კოკ̈ეგცაც ტეგის[2] «ჩკ̈აცაცრაგ კოაცაცრაც»: ეა მკ̈ეტეგცან ამნაყა ფკ̈ირ, ბაყგ ჩ Მჩკაცკ̈აცყნ ა ჩ ჩოფკ̈აცც, ა ჩ ჰრჩკ̈ეგს[3] ირ ჩ Მგჩყჩჩყ. აყკ̈ ჩ ჩაცაჩბაყანთაგნ მკ̈ეტეგცან ჯჩიც[3], ა ცჩრეგ ქნიოა ქაჰანაყა ეჩკოა, ა ეთ ნიოა ქ̈ჩ-ქ̈ჩაგკ̈ჩკ̈ც: ეა ჩ̈ეროჯ, ირ იცნკ̈ც ქაიცნს ჩანაყ მკ̈ინკ̈ ჩ ჩაცცაც, ირ ჩ̈ეცაყ ეჩ Მკ̈ჩრანაყ[4], იკ̈ კოცაც ბანჩს კენაგ:

ბასო, ადიდებდნენ ღმერთს. გამოგზავნეს ეპისკოპოსი ერთი, რომელსაც ერქვა იოანე და ორი მღვდელი და სამი დიაკონი და მათთან ერთად ჯვარი და მაცხოვრის ხატი. მოვიდნენ და გაანათლეს ნათლისცემით მეფე და მისი ცოლი, შვილები და გამოჩენილი კაცები [იმ] ადგილს, რომელსაც ეწოდებოდა მოკ[უ]თა და ეწოდა ამ ადგილს «მთავართა სანათლავი». მოინათლა მთელი ქართლი, გარდა მთეულთა, კოკკასისა და ურიებისა, რომლებიც მცხეთას [იყვნენ]. ხოლო ბარაბაანთაგან მოინათლა ორმოცდაათი კაცი. შეიყვარა ესენი მეფემ და მისცა მათ დიდი სიხე. ხოლო ფეროჟმა, რომელსაც ეპყრა რანი(ს სახლი) პარტავამდის და სიძე იყო მიჰრანისა, არ ისმინა ცხოვრების სიტყვა.

[1] ანუის] — AB; კოკეგკაკა ანუის] — D. [2] ტეგის] — C. [3] ჯიც D. [4] Მკრანაყ BD, Მირანა C.

დიაკონნი სამნი... და წარმოსცა ჯუარი და ხატი მაცხოვრისა... მოიწია[1] ებისკოპოზი[2], მღუდელნი და დიაკონნი[3] და მოციქულნი მცხეთად... მაშინ ნათელ-იღო[4] მეფემან ქელსა ქუეშე წმიდისა ნინოსსა და შემდგომად დედოფალმან და შვილთა მათთა[5] ... შემზადა ადგილი ერთი მიწურვით[6] ქიდის კარსა მოგუეთისასა...[97—263]... და მუნ ნათელ-სცემდა წარჩინებულთა ერთა[7], და ეწოდა ადგილსა მას „მთავართა სანათლავი“[8]... და ესრეთ სახედ ნათელ-იღეს ყოველმან ერმან და[9] სიმრავლემან ქართლისამან, თჳნიერ ხოლო არა ნათელ-იღეს მთეულთა[10], კავკასია[ნ]თა... და ჰურიათა მცხეთელთა არაღე ნათელ-იღეს, გარნა ბარაბიანთა[11] ნათელ-იღეს ორმეოცდაათამან სულმან[12] და იქმნეს ქრისტიანე[13] ჭეშმარიტ. ამისთჳსცა დიდ იქმნეს იგინი[14] წინაშე მეფისა. და მიუბოძა დაბა[15], რომელსა ჰრქჳან ციხე-დიდი. არა[95—264]ნედ არა ნათელ-იღო ფეროზ, სიძემან მირიან[16] მეფისამან, რომელსა ჰქონდა[17] რანი[18] ბარდავამდის[19]...

[1] + იოვანე A. [2] ებისკოპოსი M; + და მის თანა A. [3] და დიაკონნი] — BM. [4] ნათელიღეს A. [5] შვილმან მათმან A. [6] მიწურვილთა BM. [7] + ერთსა M; ერთა] ერთი ერთასა B. [8] სანათლო A. [9] და] — A. [10] მთიულთა A, მათელთა M. [11] ბარბიანთა A, კაბარბიანთა M. [12] სახლმან B. [13] ქრისტიანე] — BM. [14] იგინი] — BM. [15] დიდება M. [16] მირიან] — A. [17] ჰქონდა] რჭუიან A. [18] ჰრანი M. [19] ბარდავამდინ A, შარვანამდის M.

Եւ առաքեաց Մհերան ղՅովհան-
նէս[1] *եպիսկոպոս և այլ*[2] *մի աւագ*
ընդ նմա՝ առ Կոստանդիանոս, և խընդ-
րեաց յոլովութիւն քահանայից և
մասն ի Խաչէն Տեառն, և քարակոփս
ի շինուածիւն եկեղեցեացն։ Եւ նա ա-
ռաքեաց զամենայն, զոր խնդրեաց,
և զսախտակն ոտիցն Տեառն և զբե-
ւեռս ձեռացն, և այլ սպասս եկեղեց-
ւոյ և ծախս, զի յանուն նորա շինեա-
ցին եկեղեցի յերկիրն Տարթլայ։ Եւ
Եկն եպիսկոպոս յերկիրն [Եր]ուշէթ, և
արկ[3] *հիմն եկեղեցւոյ, և եդ անդ*
զրեւեռան. և եթող անդ շինող և
ծախս։ Եւ անցեալ ի Մանկլիս և անդ
եդ հիմն եկեղեցւոյ, և եդ անդ զսախ-
տակն սուրբ։ Եւ լուաւ թագաւորն, և
ապստմեցաւ վասն մասանցն այլուր
դնելոյն և ոչ յարքունական քաղա-
քին, և զի ոչ անդր եկիր դեսպանքն

გაგზავნა მიჰრანმა იოანე ეპისკოპოსი და ერთი უფროსი კაცი მასთან ერთად კოსტანდიანოსთან, და სთხოვა მღვდლების სიმრავლე და უფლის ძელის ნაწილი და ქვის მთლელები ეკლესიების ასაშენებლად. მანაც გამოუგზავნა ყველა, რაც კი სთხოვა, და უფლის ფეხების ფიცარი, ხელების სამსჭვალნი და ეკლესიის სხვა სამსახურებელი და სახარჯო, რათა მის სახელზე ააგონ ეკლესია ქართლის ქვეყანაში. მოვიდა ეპისკოპოსი [ერ]უშეთის ქვეყანას, დადგა ეკლესიის საფუძველი, დადგა იქ სამსჭვალები და დატოვა იქ მაშენებლები და სახარჯო. გადმოვიდა მანკლისს, იქაც ჩაუყარა ეკლესიას საფუძველი და დადგა იქ წმინდა ფიცარი. გაიგო მეფემ და დაღონდა ნაწილების სხვაგან და არა სამეფო ქალაქს დადებისათვის და [მისთვის], რომ პირველად იქ არ მივიდ-

[1] ղՈհանէս A, ղՅովհանէս C. [3] տայր C, ղայր D. էարկ BD.

მაშინ წარავლინა მირიან მეფემან ებისკოპოსი იოვანე და მის თანა წარჩინებული ერთი წინაშე კოსტანტინე მეფისა, და ითხოვა ნაწილი ძელისა ცხოვრებისა.., და ითხოვნა მღუდელნი მრავალნი ... და ითხოვნა ქვით-ხურონი[1] აღშენებისათჳს ეკლესიათა... კოსტანტინე ... სიხარულითა მიანიჭა[2] ნაწილი ძელისა ცხოვრებისა და ფიცარნი იგი, რომელთა[3] ზედა ფერჴნი დაუმსჭუალნეს[4] უფალსა[5], და სამსჭუალნი ჴელთანი. წარმოგზავნნეს[6] მღუდელნი და ხურონი[7] ფრიად მრავალნი...[99—265]... და მისცა განძი დიდძალი ებისკოპოსსა იოვანეს, უბრძანა[8]: სადაცა ჯერ-იყოს[9] ადგილთა ქართლისათა, მუნცა[10] აღაშენენ ეკლესიანი სახ[ე]ლსა ზედა ჩემსა[11]... და წარმოვიდა ებისკოპოსი და მის თანა მოციქული. და ვითარ მოიწივნეს ადგილსა, რომელსა ჰრქჳან ერუშეთი, დაუტევნა მუნ[12] ხურონი[13] საქმედ ეკლესიისა, დაუტევნა[14] განძი და სამსჭუალნი უფლისანი, და წარმოვიდა[15]... და მოვიდა მანგლის[ს] და იწყო ეკლესიასა შენება[16]. დაუტევნა[17] ფიცარნი იგი უფლისანი. მაშინ შეწუხნა მირიან მე[ფე] ამისთჳს[18], რამეთუ პირველ არა სამეუფოსა ქალაქსა მოვიდეს[19]... და დაუტევნეს ნაწილნი. ხოლო მოვიდა[20]

[1] ქვით-ხურონი] ქვითა ხუროს მოძღუარნი BM. [2] მოანიჭა A. [3] რომელსა BM. [4] დამსჭუალულ იყუნეს A. [5] უფლისანი A. [6] და წარმოგზავნნა A. [7] ხურონი] დიაკონნი A. [8] და უბრძანა A. [9] ჯერ-იყოს] ჯერ-იჩინო A. [10] მუნცა] — A. [11] თ ჩემსა ზედა A. [12] მუნ] — A. [13] მუნ ხურონი] — M. [14] და დაუტევა A. [15] წარვიდა A. [16] შენება] — BM. [17] და დაუტევნა A. [18] ამისთჳს] — BM. [19] მოვიდეს] — M. [20] + მისსა BM.

ნახა: ეჲ ასჴ სიღრნი ნჱნაჲ· «მჱ ჴძაჲლიღ, ალჴაჲ, ზჱ ყამნნაჲნ თჩ-ჴლჲ ალჴძან ჴ სჱრმანნჱ ჴანაჲნ Ѳჩაჩნ. ჲ ყაჲ აათ მნბ სიღრიჴჱნ ჲ ყჲშაჲთაკ ჲ Ѳჩაჩნჴ· պատմուճանն սուրբ: Եւ լուաւ[1] թագաւորն յԱբխազ թարաչ զամննაჲნ որպէսութիւն պատմուճանին, և փառաւորեաց զՔրիստոս ասելով· «Աւրհնեալ է աէր Աստուած, որ եհան զնա յատելեաց իւրոց հրէից, և շնորհեաց մեզ հետաւորացս ողորմութեամբն իւրով»:

Եւ սկսան ապա քարակուիքն ի գալ եպիսկոպոսին շինել եկեղեցի արտաքոյ քաղաքին, որ է այժմ[2] եպիսկոպոսարան: Եւ ասաց սուրբն Նինաւ ի սկսանել գործոյն· «Փառաց բաշխողդ Քրիստոս· Որդի Աստուծոյ,

[1] լուեալ C. [2] + և D.

նեն დესპანები. და უთხრა წმიდა ნინომ: «ნუ გიმძიმს, მეფეო, რადგან ყოველ ადგილს არის საჭირო დაითესოს უფლის სახელი, და არის აქ დიდი სიწმინდე და უფლის სახსოვარი — წმიდა კვართი». გაიგო მეფემ აბიათარისგან კვართის ყოველივე რაობა, ადიდა ქრისტე და თქვა: «კურთხეულ არს უფალი ღმერთი, რომელმაც გამოაცალა იგი მის მოძულეთ — ურიებს — და მოგვმადლა ჩვენ, შორიელთ, თავისი მოწყალებით».

იწყეს მერმე ქვის მთლელებმა ეპისკოპოსის მოსვლისას ეკლესიის აშენება ქალაქს გარეთ, იქ, სადაც ეხლა საეპისკოპოსოა. და თქვა წმიდა ნინომ საქმის დაწყებისას: «დიდებათა მომნიჭებელო ქრისტე, ძეო ღვთისაო, მოხვედი შენი სისავსითა და ძლიერებით

წმიდა ნინო[1] და ჰრქუა: „ნუ სწუხ, მეფეო, რამეთუ ესრეთ ჯერ-არს: სადაცა მივიდოდიან[2], დასთესვიდიან[3] სახელსა[4] ღ˘თისასა. ხოლო არს ქალაქსა ამას შინა სამოსელი იგი დიდებული[5] უფლისა“. მაშინ მოიყვანა მეფემან აბიათარ ... და გამოიკითხა[6] კუართისა მისთჳს[7]. და[8] მათ მიუთხრეს ყოველი, რომელი ზემო წერილ არს. და[9] აღიპყრნა ჴელნი [99—266] თჳსნი[10] მირიან[11] და თქუა: „კურთხეულ ხარ შენ, უფალო იესუ ქრისტე, ძეო ღ˘თისა ცხოველისაო, რამეთუ... სამოსელი იგი შენი წმიდა[12] წარმოეც[13] წმიდით ქალაქით შენით[14] — იერუსალიმით — ებრაელთა მათ, ღ˘თაებისა შენისაგან უცხო ქმნილთა და ჩუენგან[15] უცხოთა ნათესავთა“...

იწყეს ხუროთა შენებად ეკლესიისა[16] გარე უბანსა[17], მაყუალთა მათ ზედა, საყოფელსა[18] წმიდისა ნინოსა[19], სადა აწ არს ეკლესია საებისკოპოსო[20]. მაშინ თქუა წმიდამან ნინო: „კურთხეულ არს უფალი[21] იესუ ქრისტე და მამა უფლისა ჩუენისა[22], რომელმან მოავლინა სიტყუა მისი[23]... შობილი უეჭუელად[24] თესლისაგან დავითისა[25], დედაკაცისაგან ბარტოდ შობილისა,

[1] + წინაშე მეფისა A. [2] მოვიდოდიან A. [3] დასთესვიდენ A. [4] სახლსა AM. [5] ო დიდებული სამოსელი A. [6] + მათგან M. [7] + მათგან A. [8] და] ხოლო A. [9] და] — A. [10] თჳსნი] — A. [11] + მეფემან A. [12] თ წმიდა შენი A. [13] წარმოეცა BM. [14] შენით] — A. [15] ჩუენ M. [16] თ ეკლესიათა შენება A. [17] უბანთა A. [18] საყოფელთა B, — M. [19] ნინოსითა M. [20] საებისკოპოსოდ BM. [21] + ღმერთი A. [22] + იესო ქრისტესი A. [23] მისი] — A. [24] უვეჰველად A. [25] დავითისსა BM.

ნაკლი ლიმამ და დաւიდჩამ დი ყազეն[1] Դաւիթ, և ի միածին մաւրէ ბნաი միաბჩნդ Աստուած. լոյսէ ամնենեցունց, պատկերդ Հաւր, որ իրր կարաւտ առեւ մկրտուիթուն ի ջրոյ և ի Հոդւոյ, խաչեցար և թաղեցար ի սիլտ երկիր, յարեար ելենքաւրեայ, եվեր յերկինս և գաս դատաւոր կենդանեաց և մեռելոյ. դու լեր հովանի և ամյուրիւն ամենայն յուսացելոց ի քեզ. և քեզ աւրհնուրիւն յաւիտեանս. ամէն»:

დავითის ტომს [შორის], და მარტოდ შობილი დედისაგან დაიბადე შენ, მხოლოდ შობილი ღმერთი, ყოველთა ნათელი, მამის ხატება, რომელმაც, ვითომც მსაჭიროებელმა, მიიღე ნათლისღება წყლისა და სულისაგან, ჯვარს ეცვი და დაეფალ ქვეყნის გულში, აღდეგ სამი დღისა, ახვედ ცად და მოხვალ მსაჯულად ცოცხალთა და მკვდართა. შენ იყავ საფარველი და სიმაგრე ყველა შენი მოიმედისა და შენდა კურთხევა საუკუნოდ, ამინ!»

* * *

Եւ պատմեցին ոմանք ի նմին ժամու[1] եպիսկոպոսին՝ եթէ ի ստոյգս վիճակ լերկինն կայ ծառ մի գեղեցիկ և անուշահոտ, և լինին ի նմանէ բժշկութիւնք ելէից[2], որք վիրաւորին յոյսոյդացս, յոյժամ ուտին[3] ի թա-

მაშინ ზოგიერთებმა უამბეს ეპისკოპოსს, რომ მცირე მთის ძირას ერთი ხე არის მშვენიერი და საამური სუნისა; მისგან იკურნებიან ნადირები, რომლებიც მონადირეთაგან იკოდვიან, როდესაც [ისინი] მის და-

[1] ազն AB. [2] ժամանակի D, երէից AB. [3] + տերև C.

წმიდისა და უბიწოსა, რომელი სათნო-ეყო მას...[100—266]... რომელი იშვა ვითარცა კაცი, ნათელი, ყოველთა ხატი ღ^ოთისა[1], და ვითარცა მსახურმან ვინმე სჯულისამან ნათელ-იღო წყლისაგან და სულისა, ჯუარს-ეცუა, დაეფლა და აღდგა მესამესა დღესა, ამაღლდა[2] სიმაღლესა მამისა თანა, და კუალად მოვალს დიდებითა[3], რომელსა ჰშუენის ყოველივე დიდება თანა მამით და სულით წმიდითურთ[4], აწ და მარადის და უკუნითი უკუნისამდე, ამენ“[5].

აღმართებისათჳს[6] პატიოსნისა ჯუარისა

... მაშინ დგა ხე ერთი ადგილსა ერთსა... და იყო ხე იგი შუენიერი ფრიად და სულნელი[7]. და ესე[8] საკჳრველება იყო ხისა მისგან, რამეთუ ისარცემული ნადირი, რომელი მივიდის[9] და ჰამის ფურცელი მისი, გინა[10] თესლი ჩამოცჳნებული[11], განერის სიკუდილისაგან, დაღაცათუ საკლავსა ალაგსა[12] დიდად წყლულ იყვის...[100—268]... აუწყეს ებისკოპოსსა იოვანეს ხისა[13] მისთჳს. ხოლო ებისკოპოსმან თქუა: „აჰა ესერა[14], ჴეშმარიტად პირველითგანვე[15] დამარხულ არს ქუეყანა[16] ესე ღ^ოთისაგან მსახურად[17] თჳსად“[18]...

[1] + მამისა A. [2] აღვდა A. [3] დიდებითა] — A. [4] წმიდით A. [5] აწ და მარადის... ამენ] — A. [6] ამაღლებისათჳს A. [7] და სულნელი] სულნელად M. [8] და ესე] — BM. [9] მოვიდის A. [10] და გინა A. [11] ჩამოცჳნებული] მისი A. [12] ადგილისა A. [13] სახელისა M. [14] ესერა] — BM. [15] პირველითგან A. [16] ქუეყანასა M [17] თ მსახურად ღმრთისაგან A. [18] თჳსად] — A.

ქალ თჳრიგ ნიღა և կամ ի պտղոյն: Եւ ասէ ցնոսა՝ «Ստուգապէս երկիրս այս խնամեալ է մերմ ի Տեառնէ նախ քան զՀանաչելն [1] զնա»: Եւ առեալ զՐէվ արքայորդին՝ չոգաւ եպիսկոպոսն [2]. և կոչեալ զծառն ոստովքն՝ բերին ի քաղաքն, մատոյ քսան և հինգ, յուրբաթու. և լի էր տերևաւք. և կանգնեալ զնա ի դրան եկեղեցւոյն՝ զաւուրս երեսուն և հինգ մնաց անթառամ, որպէս յաւրական աւրամտոյն: Եւ ի մայիսի մին կազմեցին երիս խաչս. զմինն կանգնեցին յեկեղեցւոյն [3]. և ի տեսիլ ամենայն ժողովրդեանն լինէին յերկինէ լուսեղէն, պսակեալ աստեղաւք, և զգեստոյր զվայտեղէնն [4] մինչև ցառաւաւտն: Եւ ասլա եկու աստեղք եւանէլին ան-

ცვენილ ფურცელს ანდა ნაყოფს ჰამენ. და უთხრა მათ: ნამდვილად ეს ქვეყანა მარად დაცულია უფლისაგან [ჯერ კიდევ] მის ცნობამდის». აიყვანა მეფის შვილი რევი და წავიდა ეპისკოპოსი. მოჰრეს რტოებიანად ხე და მოიტანეს ქალაქს მარტის ოცდახუთს, პარასკევს. [ხე] სავსე იყო ფურცლით. ამართეს ის ეკლესიის კარს და ოცდათხუთმეტ დღეს დარჩა [ის] დაუმჭკნარი, თითქოს თავის ძირზეევაო. მაისის პირველს შეამზადეს სამი ჯვარი. ერთი ამართეს ეკლესიაში. მთელი ხალხის დასანახავად გადმოვიდა ციდან სინათლის ჯვარი, გვირგვინად [შემოვლებული] ვარსკვლავებით, და შემოსა ის ძელი დილამდის. მერმე ორი ვარსკვლავი გამოვიდა მისგან: ერთმა აღმოსავლეთისაკენ გასწია

[1] ჭანაჭელ C. [2] առ եպիսկոպոս ABCD. [3] յեկեղեցին] — BD. [4] վայտեղէնն

წარვიდეს [1] რევ, ძე მეფისა, და ეპისკოპოსი მის თანა [2] და სიმრავლე ერისა, და მოჰკუეთეს ხე იგი, წარმოიღეს [3] რტოთურთ... და ფურცლითურთ [4] შემოაქუნდა ქალაქად... ჟამსა ზამთრისასა [5], ოდეს სხუა ყოველი ხე ჴმელ იყო [6], ხოლო ესე ფურცელ-დაუცჳნებელი [7] და სულ-ჰამო [8] და სახილველად შუენიერი. და ძირსა ზედა აღჰმართეს ხე იგი კარსა ზედა ეკლესიისა...[101—269]... ესე მოჰკუეთეს მარტსა ოცდახუთსა, დღესა პარასკევსა. და დაადგრა ხე იგი ეგრეთ დღესა ოცდაჩჳმეტსა, და არა შეიცვალა ფერი ფურცელმან მისმან, ვითარცა დგა ძირსავე ზედა თჳსსა [8ა]... მაშინ თუესა მაისსა ერთსა შეიქმნ[ნ]ეს ჯუარნი [9] ესე... აღემართნეს... იყვნეს ეკლესიასა შინა. და [10] იხილა ყოველმან [11] ერმან ქალაქისამან [12]... აჰა, ჩამოვიდის [13] ჯუარი ცეცხლისა ზეცით [14] მის ზედა [15], გარემოს [16] მსგავსად გჳრგჳნთა ვარსკულავისათა [17], და დაადგრის [18] ზედა ეკლესიასა [19] ვიდრე განთიადმდე. და რიჟურაჟუ ოდენ გამოვიდიან მისგან ორნი ვარსკულავნი: ერთი წარვიდის აღმოსავალით და ერთი დასავალით [20]. და იგი თავადი ეგრეთ მბრწვინვალედ და [10] ნელიად-ნელიად [21] განვიდის მიერ კერძო... და დადგის ბორცუსა [22] ზედა კლდისასა...

[1] წარვიდა B. [2] მის თანა]—A. [3] და წარმოიღეს A. [4] ფურცლითა A. [5] ზაფხულის პირისასა A, ზაფხულისასა M. [6] იყოს A. [7] ფურცელ-დაუცჳნელი BM. [8] ამაო B. [8ა] მისსა A. [9] შექნეს ჯუარი A. [10] და] — A. [11] ყოველმან] — A. [12] ქართლისამან B. [13] ჩამოვიდეს BM. [14] ზეცით M. [15] მის ზედა] — A. [16] და მისა გარემოს A. [17] გუირგუინისა ვარსკულავთა A. [18] დაადგრეს M. [19] ეკლესიათა A. [20] და ერთი დასავალით] — M. [21] ნელიად BM. [22] + მას A.

.ոլ, մինն յարևևլս[1] սլայևալ և մինն յարևմուտս կոյս եւ ասէ սուրբն Նինաւ՝ «ելէ՛ք ի բարձր տեղիս և դիտա-ցէ՛ք, թէ ուր երթան աստեղքն» եւ ելիալ տեսին և ասացին, եթէ մինն աստղն վայրէ ի ծայրս լերինն Թխո-ւոյ, որ ելանէ ի կասպ[2], և միւսն յերկիրն Կախեթոյ, ի Դարբաս եւ տա-րան զերկոսին խաչն և կանգնեցին ի տեղին, զոր Տէր եցոյց ի ձեռն վայրատակեալ աստեղացն. և զաւագ խաչն կանգնեցին ի վերայ վիմին՝ ուր կայ հանդէպ քաղաքին. և կարգե-ցին զաւր մինչ Զատկին՝ տուն Քաչին ամենայն տանն Ջո[ր]թայ, զուիթ աւր եւ գիշի աւուրց զարձեալ լուսով վայրատակեալ խաչն բոլբո-քէր[3] յաւուր չորեքշաբաթու, ունկալով[4] ի գլուխն պսակ յերկոտասան աստեղայ:

და მეორემ დასავლეთის მხარეს. უთხრა წმიდა ნინომ: «ადით მაღალ ადგილს და დააკვირდით, თუ საით მიდიან ვარსკვლავები». ავიდნენ და ნახეს. უთხრეს, რომ ერთი ვარსკვლავი ბრწყინავს თხოთის მთის წვერზე, რომელი [მთაც] მიიმართება კასპს, ხოლო მეორე — კახეთის ქვეყანაში, დაბას. წაიღეს ორივე ჯვარი და ამართეს იმ ადგილებზე, რომლებიც ღმერთმა უჩვენა [მათ] ელვარე ვარსკვლავების მიერ. უდიდესი ჯვარი ამართეს კლდეზე, რომელიც იმყოფება ქალაქის პირისპირ. და დააწესეს დიდი ზატიკის დღე ჯვრის დღესასწაულად მთელი ქართლისათვის, — რვა დღეს. რამდენიმე დღის შემდეგ კვლავ ატყინდა სინათლით აელვარებული ჯვარი ოთხშაბათ დღეს და ჰქონდა თავზე თორმეტ ვარსკვლავიანი გვირგვინი. საკვირველებანი

[1] յարևևալս ABC. [2] կասբ BCD. [3] բորբոքեալ C. [4] գլուխքշաբթու B.

[102—270]... და მუნით აღიმაღლის[1] ზეცად... მაშინ იწყეს კითხვად ნეტარისა[2] ნინოსა, თუ რა არს, რომელი გამოვაღს... ხოლო მან ჰრქუა[3]: „განავლინენით კაცნი მთათა ზედა მაღალთა, აღმოსავალით[4], ვიდრე კახეთისა მთამდე, და დასავალით, ვიდრე სანახებამდე ამის ქალაქისა, და, ოდეს გამობრწყინდენ მთიებნი იგი, იხილონ[5], თუ სადა დადგენ[6], მუნცა აღემართნენ ორნი იგი[7] ჯუარნი“... მაშინ ყო მეფემან ეგრე... მოვიდეს[8] დასავლისანი... და მიუთხრეს მეფესა: „ვითარცა[9] გამოვიდა ვარსკულავი იგი, ამაღლდა და ეიწია მთასა ზედა თხოთისასა[10], გარდასავალსა[11] კასპისა[12], და[13] დაადგრა ადგილსა ერთსა... ეგრეთვე მოვიდეს მთით კახეთისათ[14] და თქუეს: „ვიხილეთ ვარსკულავი აქათ მომავალი და[13] დაადგრა დაბასა ბოდესა[15] კუხეთისა[16] ქუეყანასა“[17]. მაშინ უბრძანა ნეტარმან ნინო: „წარი[102—271]ხუენით ორნივე ესე[18] ჯუარნი და აღჰმართენით ერთი თხოთს[19]... და ერთი მიეც სალოცველს ... და აღჰმართოს უჯარმას[20] ქალაქსა“... და ყვეს ეგრე[21], ვითარცა უბრძანა დედოფალმან. ხოლო ესე სასწაულთაგან[22] ზეცისათა[23] ჩუენებული[24] პა-

[1] აღამაღლის M. [2] წმიდისა A. [3] თქუა AB. [4] ხოლო მან ჰრქუა... აღმოსავალით] — M. [5] ნახონ AM. [6] დგენ A. [7] ორნი იგი] — A. [8] მივიდეს M. [9] ვითარცა] — A. [10] თხოთისსა BM. [11] + ზედა A. [12] კასპისა M. [13] და] — A. [14] კახეთისით MB. [15] ბოდისასა B, ბუდის M. [16] კუთხისასა M. [17] ქუეყანასა] — A. [18] ორნივე ესე] ორნი A. [19] თხოთას A. [20] უჯარმოს BM. [21] ეგრეთ A. [22] სასწაულითა AM. [23] ზეცისა M. [24] ჩუენებით AM.

და ი თჱსჲლ სდანჴლჱსაჲნ კოლოჲ ი ჰნჱჩანიოსაჲნ დაჲბაან ი ჽჱი და ჰსლეს ბაგრატ. და ჰაჲათაგჰაჲლჲ, ა'ი ჰაათათჰაჲლე ი ჰაჲათა, თაჲს აჲრწნიჲლჲს Ⴀათიბჲ ჱლჲლეფაჲჲ-ბჱაო სეღიჲ ნჲშანჲს. დანჲლ, ჲღლა ზჰაჯბაჴჲნიაა ი დღაჲსე, ჰღჱჴათაჰლ Ⴀათიბჲ ჭეჴჲს ზჰაჯჲს და ჱსა-ნჱჴჲს ი ვჰაჲაჲ ნიღა:

Ⴟაიაიდეაი ჲაჲნიიიჰ იეჲჲს Ⴊჴჲაჲ[1], იი ჴი ჟიანიდ ჩჩაჭაიეიიჱჩანიაი, ჰჲიანჲაყაა ჰჱიბ ი ჰან. და ბჴიჩაა ჰაიჴს ჲნჲჴჴჲ ჭიაჲჲს, და ია-ჟიანაჲს იეჲჴ ჴიდ. და ვჰაიდეი ჭიაჲჲს ჰაჲაჲ Ⴀათიბჲ: ჴი ჰაჲჲი ჲაჲჲ-ჲაჲ[2] ჭაიია-

[1] ჴრჴჲაჲ BD. [2] ჲაიჩრჩიაჲ C.

რომ იხილეს, წარმართთაგან მრავალი მიიქცა უფლისადმი და მოინათლა, ხოლო მორწმუნეები, კიდევ უფრო დამტკიცებული სარწმუნოებაზე, აკურთხევდნენ ღმერთს და თაყვანსცემდნენ წმიდა ნიშს, რადგანაც, როგორც ბრძმედის ნაპერწკლები, ისე შემოსტრიალებდნენ ჯვარს ღვთის ანგელოზები და ადიოდნენ მასზე.

იმ დღეებში რევის შვილი, რომელიც სამეფოს მემკვიდრე იყო, ავად შეიქმნა [და] მიახლოვებული იყო სიკვდილს. მოიყვანა მამამ, დააგდო ჯვრის წინ და მაშინვე გამრთელდა; დიდება მისცეს ღმერთს. ბავშვის მამამ ჯვარზე ააშენა მარმარილოს გუმბათი (=კარავი) და ყოველწლივ მოდიოდა შესაწირავი ძღვნით

ტიოსანი ჯუარი[1] მცხეთას[2] იპყრეს... და... ბორცუსა მას[3] ზედა... [103—272]აღემართა... და დღესა კჳრიაკესა აღვსებისა ზატიკსა ყო მირიან მეფემან... შესაწირავი[4]. დღე იგი[5] განაწესეს ჯუარისა მსახურებად... და იყო რაოდენისამე დღისა შემდგომად, ... იხილეს სასწაული დიდად საშინელი, დღესა ოთხშაბათსა: აჰა ესერა, სუეტი ერთი[6] ნათლისა, სახედ ჯუარისა დგა ჯუარსა მას ზედა, და ათორმეტნი ვარსკულავნი სახედ გჳრგჳნისა გარემოს მისსა... და[7] ხედვიდეს[8] სასწაულსა ამას ყოველნი[9], და მრავალნი ულმრთ[103—273]ოთაგანნი მოიქცეს და ნათელ-იღეს... ხოლო[10] ქრისტეანენი[11] უფროს მორწმუნე იქმნებოდეს და ადიდებდეს ღმერთსა. მერმე[12] კუალად იხილეს სხუა სასწაული ჯუარისა: ვითარცა ცეცხლი დგა თავსა ზედა მისსა... დაადგრა მას, ვითარცა[13] საჭუმილსა ნაბერწყალნი აღვლენ, ეგრე[14] სახედ ანგელოზნი ღ~თისანი აღვიდოდეს[15] და[7] გარდამოვიდოდეს მის ზედა... ვითარცა იხილეს სასწაული იგი, დაუკჳრდა ყოველთა[16] და უმეტესად ადიდებდეს ღმერთსა...

მას ჟამსა რევს[17], ძესა მეფისასა, ესუა ყრმა მცირე წული[18], და იყო სნეულ და[7] მიწევნულ იყო სიკუდილად[19]... მოიღო და დადვა იგი წინაშე,

[1] ო ჯუარი პატიოსანი ჩუენებით A. [2] მცხეთისაჲ B. [3] მას] — A. [4] შესაწირავად B. + იგი A. [5] იგი] — A. [6] ერთი] — A. [7] და] — A. [8] მიჰხედვიდეს A. [9] ო ყოველნი სასწაულსა ამას A. [10] ხოლო] — M. [11] მორწმუნენი S. [12] და მერმე A. [13] + რა A. [14] ეგრეთ A. [15] ო აღვიდოდეს ანგელოზნი ღმრთისანი A. [16] + უფროსად A. [17] რევის BM. [18] ო ყრმა წული მცირე A. [19] სიკუდილსა A; და იყო სნეულ... სიკუდილად] — M.

ცაგაყ [ა]ნერეულაგიულნის ქაჯნი: ნა კიყი ის ნერკი აჯაიდი ნჩნი, ანჩაა აიაჟჯი ისეიყ ნაშანჩნი, ა ცაცაა ქჩნის ნაიდნ აიიდ: ნა კჩნი ის' იცმანაყ ლქნაა ი ქჩაც, ცანერნი[1] ანაჰაიდ ა ცნკნეგნი კოია ქაჯნი. ა ქჩნი ნერკი-ოიაიან აიიდ ქნაც იქჯაგნაა ი ოიუნნ ჩიდ: ნა ანაიიქ ის' ანიიაა, ნერნ ანაც ნიცა, ჰქჩაც აიიდნცნ ქაჯნი. ა კიქიდ აიჩჩნი ვნა' «ი ცაც ოიი ა ცშიქნი ქჩა, ა ის კანდჟნჩნი. აჯა ნა ოჩ ჰაიოანჩჩ ქკიკან ჩიდ. ა ი ძიან ნერქკიდნი[2] კაიქაა ანაიიქჩნ, ა იიაიაა ქნა ანაც ნიცა ი ოიუნ ჩიდ. ა ქიდ იჩიჩაა ძიქიქდიჟნ' ოიაჩნი აიჟნაიცჩიის Ააოიიბიკ კაჯნეგნეკიკნი: Აჯა ა ოჩ ანიბჰ ნქნეიჟნ ცაცქნჩნი ცძკიიცჩჰან ქნიჟნ'ქნ ანიაკნი, აჯა ა

[1] *ცანერნი* C. [2] *ნერქკიკნი* BD.

ჯვრის თაყვანის საცემლად. მოვიდა ერთი [კაცი], ორივე თვალით ბრმა, დაეცა წმიდა ნიშის წინაშე და აეხილა შვიდი დღის შემდეგ. ეშმაკთაგან რვა წელს გვემული ერთი დედაკაცი მოიყვანეს საწოლით და შეაგდეს ჯვრის ფეხთ და თორმეტი დღის შემდეგ გამრთელებული წავიდა შინ. ერთი მკვდარი ბავშვი მოიტანა დედამისმა და ჯვრის ახლოს დააგდო. ბევრი ეუბნებოდა მას: «წაიღე და დამარხე ეგ და ნუ კადნიერდები», მაგრამ ის არ კარგავდა იმედს. საღამო ჟამს ადგა ბავშვი და წაიყვანა [ის] დედამისმა თავის სახლში. ეს რომ ნახა ხალხმა, კურთხევა მისცა ჯვარცმულ ღმერთს. არა მარტო ახლოს მოსულებს ხვდებოდა განკურნების მადლი, არამედ შორიელთაც, რომლებიც კი მოუხმობდნენ

ჯუარისა წმიდისა[1] და ცრემლით ითხოვდა...[104—274]... და[2] მუნთჳუესე განიკურნა ყრმა იგი... მერმე მოვიდა აღნათჳემისა[3] აღსრულებად[4], და ყო[5] მადლისა მიცემა ღმრთისა[6] დიდითა სიხარულითა. და გულს-მოდგინებით აღაშენა კუბო ჯუარისა[7]... და წლითი-წლად მოვიდის და აღასრულის აღნათჳემი იგი მსხუერპლისა... იყო ვინმე მამაკაცი ჭაბუკი, და ორნივე თუალნი დასდგომოდეს... მოვიდა და შეუვრდა პატიოსანსა ჯუარსა[8], ... და[2] შემდგომად შჯდისა დღისა[9] აღეხილნეს თუალნი მისნი[10]... მერმე დედაკაცი ერთი[11] იყო მარადის გუემული სულთაგან უკეთურთა[12] ეგეოდენ, რომელ ძალი და გონება მისი მიეღო რვასა წელსა[13]... და ვითარ მოიყვანეს, პატიოსანსა ჯუარსა[14] შეამთხჳეს, შემდგომად ათორმეტისა დღისა[15] განიკურნა და თჳსითა ფერჴითა წარვიდა... მერმე[16] კუალად იყო ყრმა ვინმე[17] მცირე და[2] მეყუსეულად დაეცა და მოკუდა. [105—275] აღიღო იგი[18] დედამან მისმან და დააგდო წინაშე ჯუარსა ყრმა იგი მომკუდარი[19] დილეულითგან[20] მიმწუხრადმდე[21]. ხოლო დედა მისი ტირილითა იღოცვიდა წინაშე ჯუარსა და[22] სხუანი ეტყოდეს: „წარიღე[23], დედაკაცო, და დამარხე, რამეთუ მომკუდარ არს

[1] წმიდისა] — A. [2] და] — A. [3] აღთქმისა A. [4] აღმასრულებელად A. [5] იყო A. [6] ღმრთისა] — BM. [7] კუბო ჯუარისა] გუმბადი S. [8] მოვიდა ... ჯუარსა S] ჯდა იგი წინაშე ჯუარსა ABM. [9] წლისა A. [10] მისნი] — A. [11] ერთი] ვინმე A. [12] სულისაგან უკეთურისა A. [13] თ წელსა რვასა A. [14] + და A. [15] წლისა A. [16] მერმე] და A. [17] ვინმე] — BM. [18] იგი] — A. [19] მომწყდარი A. [20] დილითგან A. [21] მიმწუხრი A. [22] და] — M. [23] წარვედ A.

ნაირაირაჲსა, ოდეს ყარდაკის დასცეს ბერძენ ხაკანი. ესრეთ ამბობენ, ვითარმედ ოდეს[1] ქალაქი, ამოვლე, ახლის დაჭრილი ჲ ყარდაკისაჲ ხაკანი.

ნუნეს წმიდა ჯვრის სახელს, რის გამო მრავალ უშვილო ქალს ჯვრის მონიჭებით შეეძინა შვილები.

***

*ჰაერეთსა ქალაქსა კოსტანტინეპოლისასა მეფობდა ერთი, რომელსა ეწოდა ლეონტი[2] ჲ ბრანჯთა ტომისაგან, რომელსა ჰქონდა ერთი ძე ბრანჯი, რომელსა ეწოდა ლეონტი

მსწაჯნ ათიგუჩსაჲსმ[ა]ნ თარეგს აჩ ნიოსა, იც ქსჲ ი ჰაჯა ა ი ქსჩრა ქრგ ხგსნ ი ცჩაჩა Ააოთჩბოჲ; Ჯიც ქსაგხაქ სარქსაჩაგჩსნ ა[1] ჯრხაქ ი ძაოსნსი თაჩრაჩ ჯაქხარსნ ქსრ ი Ბრანჯსი.

*Ჲაჯსძ ჟამანაკსი ქსირქსგაჩ ჩაგქსგაჩრნ Ძსრსაი პაოხრაგძაქგ ბგიჩსნქსჩსაი აბხქ ი ჰაჩაოთა ყ[ა]ქსრიგ[ა]ჲ ცსიაჯნ ქსრ, ა ყ[ა]ძსნაჯნ ქსრ, ა ყძსნაჩაქსნ: ა აიგხაქ ყსნიოა ჩაჩგრ Ნაჩსი, ააოქსიძ, სგსჲ «Ჩქგრნ ოჯ სსჩნ აგიძ ა აყსყძაი, აჯქ ქაჯსჩ ა აიჩხაოჩაიაჩ»: Ეჩ ჯიგაჩ ხყსჰაკიაგჩნ ა Ნსჩაჩ, ა ქსქაჩ ძსი ცნდ ნიოსა ი Ბიგხნ, ი Ბაგხაქ, ი Ბსქხაქ, ი Ბსქსქაჩ, ი Ბსქსჩაჩ, ი Ბსქსჩაჩ, ი Ბსქსჩ

და მოინათლნენ. ფხ[ო]ელებმა მიატოვეს თავისი ქვეყანა და წავიდნენ თოშეთს, და მთიელთაგან მრავალი დღევანდლამდის კერპთაყვანისმცემელია.

წმიდა ნინო წავიდა რანის ქვეყანაში, რომ ექადაგნა ფეროზისთვის. დადგა კუხეთის საზღვრის ახლოს, ავად შეიქმნა იქ. მეფის ძე რევი და მისი ცოლი სოლომე, რომლებიც უჯარმას იყვნენ, მოვიდნენ მის სანახავად. გაიგო მეფემ და გაგზავნა ეპისკოპოსი, რომ წაეყვანა ის მცხეთას, და არ ინება წასვლა. მერმე მასთან მოვიდნენ მეფე და მისი ცოლი, პელუქავრ სივნიელი და დიდძალი ხალხი, შემოუსხდნენ მას ირგვლივ და ტიროდნენ. იგი მისჩერებოდა ცას თვალის დაუხამხამებლად, მხიარულებით აღსავსე. მაშინ უთხრეს მას დედოფლებმა: «დე-

და ჰართლელთა, ფხოელთა, წიაღ-ლაკასანელთა და[1] გუდამაყრელთა, და უქადაგეს მათ სჯული[2] ქრისტიანეთა... ხოლო მათ არა ისმინეს[3] ნათლის-ღება. მაშინ... გარდამოვიდეს მუნით და დადგეს ჟალეთს, და უქადაგეს ერწო-თიანელთა. ხოლო მათ შეიწყნარეს და ნათელ-იღეს. ხოლო ფხოველთა დაუტევეს ქუეყანა მათი და გარდავიდეს თოშეთს[4] და სხუანიცა მთიულელნი[5] უმრავლესნი არა მოიქცეს.., რომელნიმე მათგანნი დარჩეს წარმართობასავე[6] დღესამომდე[7].

ხოლო წმიდა ნინო წარემართა წარსლვად რანს მოქცევად ფეროზისა. და ვითარცა მიეახლა[8] კუხეთს[9], დაბასა ბოდისასა[10], დაყუნა ბუნ დღენი...[107—279]... მაშინ დასნეულდა მუნ და, ვითარცა ცნა[11] რევ, ძემან მეფისამან, და სალომე, ცოლმან[12] მისმან, რომელნი ცხოვნდებოდეს[13] უჯარმას[14], მოვიდეს ნინოსა[15]. და აცნობეს მეფესა და დედოფალსა. ხოლო მათ მიავლინეს ებისკოპოსი იოვანე წარყუანებად[16]. ხოლო[17] წმიდა ნინო არა ერჩდა. მაშინ მივიდა[18] თჳთ მეფე და სიმრავლე ერისა... და... ხედვიდა[19] ყოველი ერი იგი[20] პირსა ნინოსსა, ვითარცა[21] ზეცისა ანგელოზისასა... ევედრებოდეს ყოველნი მეფენი და[22] დედოფალნი, გარემოს მსხდომნი[23], რომელ-

[1] *რჱ* C. [2] *ა*] — C. [3] + *ცრუ* C.

[1] ჭიაღლა კასანელთა და A] — BM. [2] ჯუარი BM [3] ინებეს AB. [4] თოშეთს S] თუშეთს ABC. [5] მთეულნი A. [6] წარმართებასავე M. + შინა A. [7] დღეს-აქამომდე A. [8] მიიაახლა M. მივიდა A. [9] კახეთს A. [10] ბუდისასა B. [11] ცნა] — M. [12] დამან M. [13] ცხორებდეს A. [14] ჯუარმოს BM. [15] ნინოსსა BM. [16] წარმოყვანებად A, + ნინოსსა A. [17] ხოლო] — BM. [18] მივიდა A] ხოლო წარვიდა M. [19] ხედვიდეს BM. [20] + იგი ერი A. [21] + პირსა A. [22] ბუდენი და] — M. [23] გარემოს მსხდომნი] — M.

.ասէն ցնա թագուհիքն՝ Մայր սուրբ, ոլպէս լուաք ի քէն, կայիր Որդւոյն Աստուծոյ բազմութիւնք մարգալիէից, և Եղէն նորա երկոտասան առաքեալք և նաւթանասուն և երկու աշակերտք, և ոչ ոք ի նոցանէ առաքեցաւ առ մեզ, բայց միայն դուն սրբուհի. և արդ պատմեա մեզ զորպիսութիւն ծննդեան և աննդեան քո և զաւրինակ վարուց և առաքմանն[1] առ մեզ», եւ ասէ ցնոսա սուրբն՝ *«Զի՞ կամիք տեղեկանալ յաղագս տառապեալ ազախնոյս Քրիստոսի, որ այսուհետև կոչէ զիս առ ինքն և ի մայրն իմ յաւիտենից. և պատմեալ է ինձ յականջս Սուղմեայ՝ գասերդ արքայի Հայոց, համառատ զաւրինակ գալոյն իմ[ոյ] այսր. տուր բերել քարտէս և մելան[2], և գրեցէ՛ք ի բերանոյ դորա.*

դաო წმიდაო, როგორც შენგან გვსმენია, ღვთის ძეს ჰყავდა ბევრი წინასწარმეტყველი, ჰყავდა თორმეტი მოციქული და სამოცდათორმეტი მოწაფე და მათგან არავინ მოივლინა ჩვენთან, შენს გარდა, წმიდაო. ეხლა გვითხარ ჩვენ შენი დაბადებისა და აღზრდის ვითარება, როგორ ცხოვრობდი და გამოგგზავნეს ჩვენთან». უთხრა მათ წმიდამ: რად გინდათ ჩემი ამბავი საცოდავი მხეცისა ქრისტესი, რომელიც ამიერიდან საუკუნოდ მეძახის თავის თავთან და დედაჩემთან? მე მიამბნია მოკლედ სომეხთა მეფის ასულის სოლომესთვის ჩემი აქ მოსვლის ამბავი. მოატანინეთ ქარტა და მელანი, და დაწერეთ მაგის პირით, ხოლო სხვა, რაც გაიგონეთ და ნახეთ, თქვენ თვით იცით.

[1] *և զաւրինակ... առաքմանն*] — BD. [2] *մհան* A, *մննան* C.

თა მოსდიოდეს[1] ცრემლნი... და ეტყოდეს სალომე[2] უჯარმელი და პეროჟავრ სივნელი[3] და მათ თანა ერისთავნი და მთავარნი, ჰკითხვიდეს, თუ: „ვინა ანუ სადათ მოხუედ ამა ქუეყანასა მაცხოვრად ჩუენდა ანუ[4] სადათმე იყო აღზრდა შენი, დედოფალო, ბაუწყე ჩუენ[4ა] საქმე[5] შენი... რამეთუ ესერა[6] გჳს[108—280]წავიეს შენ მიერ[7], ვითარმედ ყოფილ არიან წინასწარმეტყუელნი პირველ ძისა ღ[ვთისა და შემდგომად მოციქულნი ათორმეტნი და სხუანი სამ[ე]ოცდაათორმეტნი[8], და ჩუენდა არავინ მოავლინა ღმერთმან სხუა[9], გარნა შენ...[ა] ხოლო[10] მაშინ იწყო სიტყუად წმიდამან ნინო და თქუა: „ასულნო სარწმუნოებისანო, ...გხედავ თქუენ... ყოველთა[11] სარწმუნოებასა[12] და სიყუარულსა[13] ქრისტესსა, და გნებავს[14] გზათა ჩემთა ცნობა, გლახაკისა მჴეველისა[15], და გაუწყოცა, რამეთუ ესერა ბოსრულ არს სული ჩემი ჴორჴად ჩემდა და მეძინებას[16] მე ძილითა დედისა ჩემისათა საუკუნოდ, არამედ[17] მოიხუენით საწერელნი და დაწერეთ[18] გლახაკი და უდები ცხორება ჩემი[19], რათა უწყოდიან შვილთაცა თქუენთა სარწმუნოება თქუენი... და[20] სასწაულნი ღ[ვთისანი, რომელ[ნი] გიხილვან“. მაშინ მსწრაფლ მოიხუნეს საწერელნი სალომე უჯარ-

[1] გარე ამოსდიოდეს M. [2] ხოლნე B. [3] პეროჟ ავრისხველი M. პეროჟავარი სივნელი A. [4] ადათ მოხუედ... ჩუენდა ანუ] — BM. [4ა] ბაუწყე ჩუენ B] მაუწყეს M. [5] საქნე] აღზრდა A. [6] ესერა] — A. [7] შენ მიერ] შენგან A. [8] სამოცდაათნი A. [9] სხუა] — A. [ა] ხოლო] — A. [10] ყოველთა] — A. [11] + ზედა A. [12] და სიყუარულსა] — A. [13] გნებავს] — A. [14] მჴეველისათა BM. [15] მეძინებიან BM. [16] არამედ] — A. [17] დაწერეთ] დაიწერეთ A. [18] ჩემი] — M. [19] და] — A.

ჟამს დიად ენებოდა, ვიდრე ლიაკნელ და თანაშემწე ეყვნეს. და ესრეთ ეგრეთ ეწამნეს ორნივე ესენი ერთ დღეს, ოდეს

կայր առ նմա պատանդ, և ասէ՝ «Ես Կոստանդիանոս ինքնակալ, նոր Ծառայ Յիսուսի Քրիստոսի, նովաւ աղաւեալ ի գերութենէ սատանայի, առաքեցի առ քեզ, Միրիան՝ թագաւոր Վրաց, ղորդիդ զո. ղի Տէրն մեր լեցի ի մէջի մերում երաշխաւոր, կալ ղքեզ[1] մնգ ի[2] հնազանդութիւն, և նա հալածէ ղխաչանիչ գնն ի սահմանաց քոց»։

Իսկ Միրիան արար ուրախութիւն մեծ նանայիւ, մարդ մանկանն, և ամենայն աշխարհաւն՝ ի փառս Աստուծոյ։ Ցետ այսորիկ կատարեաց գնկեղեցի եպիսկոպոսարանին, և եղից զարդուք։ Եւ յաւուրսն յայնոսիկ մեռաւ Րէվ որդի Նորա, կենդեալ ամս երեսուն և չորս։ Եւ ի նոյն ամի հիւանդացաւ թագաւորն Միրիան, և կոչեաց զորդի իւր,

[1] քեզ BD. [2] ի] — B.

მასთან, და შეუთვალა: «მე, კოსტანდიანოს თვითმპყრობელმა, ქრისტეს ახალმა მონამ, მისით გათავისუფლებულმა ეშმაკის ტყვეობისაგან, გამოგიგზავნე შენ, მირიან ქართლის მეფევ, შენი შვილი, რომ ჩვენ შორის იყოს თავმდები ჩვენი უფალი, და იყო შენ ჩვენს მორჩილებაში. იგია, რომ სდევნის დამაბრკოლებელ ეშმაკს შენი საზღვრებიდან».

ხოლო მირიანმა დიდი მხიარულება გადაიხადა ნანასთან, ყრმის დედასთან, და მთელ ქვეყანასთან ერთად ღვთის სადიდებლად. ამის შემდეგ დაამთავრა საეპისკოპოსო ეკლესია და აავსო სამკაულით. იმ დღეებში მოკვდა მისი შვილი რევი, რომელმაც ოცდათოთხმეტი წელი იცოცხლა. იმავე წელს ავად გახდა მირიან მეფე, მოუწოდა თავის შვილს, დაადგა გვირ-

მონა ცათა მეუფისა[1] პირველ ეშმაკისაგან წარტყუენული და მერმე გამოჴსნილი[2] დამბადებელისა ბიერ[3], მოვსწერ[4] შენდა ღ̃თივ განბრძნობილ[ი]სა და ჩემ თა[ნა]ვე ახალ-ნერგისა მორწმუნისა მეფისა მირიანისსა, იყავნ შენ თანა მშჳდობა და[5] სიხარული ... არღარა მიჴმს მე შენგან მძევალი, არამედ კმა არს ჩუენ შორის შუამდგომელად ქრისტე, ძე ღ̃თისა...[110—283]... შვილი შენი შენდავე მიმინიჭებიეს[6]... განსდევნენ ღმერთმან დამბადებელმან ეშმაკი მაცთური საზღვართაგან შენთა“...

მოვიდა ბაჰქარ[7], ძე მეფისა[8], და მოციქული კოსტანტინე მეფისა[9] მცხეთას. აღიჴსნეს სიხარულითა მირიან მეფე და ნანა დედოფალი და[10] ჰმადლობდეს ღმერთსა... მაშინ მირიან მეფემან განასრულა ეკლესია საეპისკოპოზო და აღასრულა სატფურება მისი... მოქცევითგან მირიან მეფისათ[11] ოცდამეხუთესა[12] წელსა[13] მოკუდა ძე მისი რევ, სიძე თრდატ[14] სომეხთა მეფისა... მასვე წელიწადსა დასნეულდა მირიან მეფე, რომელიცა[15] აღესრულა. და მოიყვანა ძე მისი ბაჰქარ[7*] და უთხრა[16]: „აჰა ესერა, მე წარვალ, ვინაცა მოვედ, და ეჰმადლობ მრავალ-მოწყალესა ღმერთსა...[110—284]... შენ, ნანა, უკუეთუ გეცესღა მოცალება ცხორებისა ჩემისა

[1] ცათა მეუფისა] მეფისა A. [2] და მერმე გამოკსნილი] — A. [3] მე კოსტანტინე... მიერ] — B. [4] მოვსწერე A, მოვსწერი M. [5] და] — BM. [6] მიმინიჭებია BM. [7] ბაჰქარ A, ბ̃აჰქარ M. [8] + მირიანისი A. [9] + კარსა M. [10] და] — A. [11] მეფისათა M. [12] მეოცდახუთესა A. [13] წელი M. [14] თარდატ M. [15] რომლითაცა A. [16] და უთხრა] — M.

* აქედან A-ს აკლია (131,2-მდის).

და სქემაჲ ყმაჲն ი ფიცრაჲ ხატჲն, და ოდეს აჰაჲლ ანთს[1] ფნჯრ ი ყლიხ ნიღა, ფსთაჲხრწლით ნამ ფჩრაჲნა და ჩქარეი ააოთაჲაბფალაოთაჲწჩანი. და ათჯ ჭყჩინ ხაღ «ბერ, ენაჩყა ი ფხ-ბრფმანი ფრდეჭი ნიჩნაჲა, და ანდ ყჩაჲ. და ჭჩინაი ჩყჩნჭი, და ფდთაჲხაი ფთხყჩი, და ბაჭჩაი ჭდეჲთ ფნდ ად-ფთათა ენდ ჩრყოი ნაჩთაყ. და აი ანა ჩრფთ, ოათი ჩყჩ. და ფინთანთ ჭაათაჲბეჲ, იი დარბაჲეჲ ჭხაოაჲრი ჩმ ი ლეჲი და ჭმთნი ხ ყჩაჲნი, და ჭბაჩნი[2] ეთჭ. და დიდ ძეთაჭჭდ, და ჭჩითყაყაყ[3] ყოიდთნ ყიდბთნაჩჭეჭდ. და ჩქჩეჭ ენდ ბნდ ბნდ ჭჭრ ამჩნთაყაჲდ: ხაი ფდეჲ ათჩნთაყაჲდ ნთნ ი ჭრ: ნთნ ჩრყრდრდაჩ ამჩნი ჩთნჭაი ბთდოჩჩნი ნთნა ი ჭრ:

Ბაეჲ ოჭ თაჩნი ჩაეჲდ ბთდაოდაჩ Ბთნჭდრთეჲ, ჭჩ ყთამჩნი ჭდრდჩ ჭდაა-

გვინი ჯვარს, შემდეგ გადმოიღო და დაადვა მას თავზე და ამცნო მას ღვთისმსახურების სჯული და წესი. უთხრა თავის ცოლს: «წადი და დასახლდი წმიდა ნუნეს სასაფლაოზე და იქ იცხოვრე, ააგე ეკლესია და პატივი ეც ადგილს, გაუყავ ჩვენი ქონება შუაზე ღატაკებს. მე კი აი მივდივარ, საიდანაც მოვედი. ვმადლობ ღმერთს, რომელმაც მოაქცია ჩემი სიბნელე სინათლედ, სიკვდილი — სიცოცხლედ და მარცხენა—მარჯვენად. და თქვენ გამხნევდით და დანარჩენი კერპები დაამხვეთ, და იყოს თქვენთან ყოვლის მპყრობელი უფალი». ეს რომ თქვა, დაიძინა. მეორე წელს განისვენა უფლისა მიერ ნანა დედოფალმაც.

მაგრამ არ აძლევდნენ [საშუალებას] სომეხნი, რომ ემეფნა ბაქარს, რადგან

[1] + ა C. [2] ჭაა BD. [3] ჩთოეჲ A.

შენდგომად, განყავ[1] სამეფო განძი ჩუენი ორად, და მიიღე სამარხავსა[2] ნინოსა.., რათა არა შეირყიოს უკუნისამდე იგი ადგილი"... ეგრეთვე დაევედრ[ებ]ებისკოპოსნი, რათა ადიდონ დიდება ნის ადგილისა, რამეთუ ღირს არს პატივ[ის]-ცემასა. ხოლო ძესა თჳსსა ჰრქუა: „შვილო ჩემო, შეცვალე[3] ბნელი ნათლად და სიკუდილი ცხორებად, შენდა მიმიცემია[4] გჳრგჳნი მეფობისა ჩემისა, ღმერთმან ... განგამტკიცენ შენ[5] ხრულსა სარწმუნოებასა ზედა. იწურთიდი ყოვლადკე მცნებათა ძისა ღ[ვ]თისათა[6].., სიკუდილი ცხოვრებად გიჩნდენ, რომლითა წარუვალი ცხორება მოიგო. და სადა პოვნე ვნებანი იგი ცხოველისანი, კერპნი[7], ცეც[111—285]ხლითა დაწუჳენ[8]... და პატივ-სცემდი სუეტსა მას ცხოველსა, ღმრთივ აღმართებულსა"... და ჩამოჰკიდა[9] გჳრგჳნი სანეუფო ჯუარსა მას და მიიყვანა ძე თჳსი ბაჰჭარ და ... აღიღო გჳრგჳნი ჯუარისაგან და დადგა თავსა ზედა ძისა თჳსისასა. და აღეს[111—286]რულა მირიან მეფე და დაეფლა ზემოსა ეკლესიასა... და მეორესა წელსა მოკუდა ნანა დედოფალი, და დაეფლა მასვე სუეტსა...

და[10] დაჯდა მეფედ[11] ძე მისი ბაჰჭარ, და იყო მორწმუნე... ამან მოაქ

[1] განიყო M. [2] მიიღე სამარხავსა] მიიღეს მარხუასა M. [3] შეიცვალა B. [4] მამიცემია M [5] განგამტკიცენ შენ] განამტკიცენ M, განგამტკიცნეს შენ B. [6] მცნებასა ძისა ღმრთისასა M. [7] კერპნი] ცეცხლის მსახურებისანი და კერპნი B. [8] დაწუნა M. [9] ჩამოჰკიდე M. [10] და] — A [11] მეფედ] — BM.

ისრეს Ტრდატაჲ ქართლისაჲ: իսկ Բահքար ապաქինեցաւ ի Պարս[ս] ասելով նոցա ևրկիր. և փեսայն նո[ր] ի Շամշոյտոյ մինչ[1] ի գլուխն[2] Աշոցոյ. և նորին[պ]ն աղաչանս արձակեալ ի Յոյնս և յամենայն կողմանց ժողովեալ զաբա՝ տուչն պատերազմ ընդ Հայս ի Ջաւախէթ, և հալածեցին զնոսա. և քաղաքացեաց Բահքար, և ուժ[ովն] Յունաց և Պարսից զիր էառ[3] ի Սողոմնայ և յորդւոց իւրմէ, զի որչափ չէ հասեալ ազգն Բահքարու՝ ոչ խընդրեսցեն նորա քաղաքացիքն: Եւ էառ նոցա զնաւախէթ[4], և կայսրէ իշխան ჩրիշոյ: Եւ էր ինքն հաստատուն ի հաւատս, և զարձոյց զքրիստոս[5] ի Կաւկասեցիսայց[6] ի Բրկաստոս. և

უნდოდათ გაემეფებინათ ტრდატის ქალის შვილი. ხოლო ბაქარი მიენდო სპარსეთს და მისცა მას ქვეყანა. ფეროზს მისცა შამშუი[ლ]ტიდან აშოცის თავამდის. აგრეთვე თხოვნით მიმართა საბერძნეთს, და ყოველი მხრიდან შეკრიბა ლაშქარი. გაუმართეს ბრძოლა სომხებს ჯავახეთში და განდევნეს ისინი. გამეფდა ბაქარი საბერძნეთისა და სპარსეთის ძალით. აიღო [ხელ]წერილი სოლომესა და მისი შვილისაგან, რომ სანამდის არ ამოიკვეთება ბაქარის გვარი, ისინი არ ეძებენ მეფობას. მისცა მათ კუხეთი და დაადგინა მთავრად რიშისა. თვით იგი სარწმუნოებაზე მტკიცედ იდგა და მოაქცია მრავალი კავკასიელთაგანი ქრისტესადმი, ააშენა წილკანს ეკლესია

[1] *մինչև* BD. [2] *գլուխ* BD. [3] *զիր էառ*] *զրէ առ* BD. [4] *զնախևթ* D. [5] *բազումս* A. *Կաւկասնայից* C, *Կովկասեայ* D.

ცივნა ღმრთაელესნი კავკასიანნი... და შთავარდა შორის მისსა და[1] სომეხთა შ*ე*ჯ*ე*რობა[2], რამეთუ სომეხნი ბაჰქარ[ი]ს ძმისწულ[ი]სა, რევის ძისა, თრდატ[3] მეფისა[4] ასულისა წულისა მეფობასა ლამოდეს ქართლს. ხოლო ესე ბაჰქარ[5] ეზრახა სპარსთა მეფესა... დაემოყურა და გაუცვალა ქუეყანა მისი[6], და სიძესა[7] მისსა ფეროზს, რომელსა ჰქონდა[8] რანი ბარდა[ვა]მდის .., მისცა მის წილ სამშკლდითგან მიმართ[9] ქუეყანა[10] თავამდე აბოცისა[11]... მოირთეს ძალი ხოსროთაგან[12] და ეწყუნეს სომეხთა ჯავა[112—287]ხეთს, სძლიეს და აოტნეს[13] სომეხნი. მაშინ მეფემან ბაჰქარ შუამდგომლობითა[14] ბერძენთა[15] მეფისა და სპარსთა[16] მეფისათა დააწერინა[17] ჴელით-წერილი ძმისწულთა[18] მისთა[19] და დედასა მათსა სალომეს[20]: „ვიდრემდის იყოს ნათესავი ბაჰქარისი, რომელსა[21] ეძლოს პყრობა მეფობისა, მათი[22] იყო[ს] მეფობა, არაოდეს[23] ძებნონ[24] მეფობა ნათესავთა რევისთა“. მაშინღა მოიყვანნა ძმისწულნი მისნი, და ნისცა[25] კუხეთი, და დასხნა რუსთავის[26] ერისთავად. ამან ბა[ჰ]ქარ[27] ყოველნი დღენი ცხოვრებისა მისისანი დიდსა სარწმუნოებასა შინა

[1] და] — A. [2] თმტერობა სომეხთა A. [3] თრდატისა A. [4] სომეხთა მეფის A. [5] ბაქარ A. [6] მისი] — M. [7] და სიძ*ჲ*სა] ძესა A. [8] აჲნდა A. [9] მიღმართ AB. [10] ქუეყანა] — M, ქუეყანანი A,+ვიდრე A. [11] აშოტისა A, აბაოცისა M. [12] ხუროსაგან A. [13] სძლეს და აოტეს A. [14] შუამდგომლობითა A. [15] ბერძენით A. [16] სპარსთ A. [17] დააწერა B, დაიწერა M. [18] ძმისწულსა A. [19] მისსა A. [20] დედისა მათისა სალომესაგან M; დედასა მისსა სალომეს ესრეთ, ვითარმედ A. [21] რომელ BM. [22] მისი A. [23] და არაოდეს A. [24] ძებანონ M. [25] მისცა AM. [26] რუსთავს A. [27] ბაქარ A.

* აქამდის აკლია A-ს (იხ. გვ. 129, შენიშვნა).

*ქრისტეჱსა ეპისკოპოზი ქალაქსა მცხეთასა. და ბაგრატ ერისთავთა-ერისთავი ქართლისა და სპარსთა მოურავი. და ამირსპასალარი ქართლისა ადარნასე. და ამილახორი ქართლისა ასურეთ. და ათაბაგი ქართლისა ბერდუკ. და ყოველნი ერისთავნი ქართლისანი. და ყოველნი ეპისკოპოზნი ქართლისანი. და ყოველნი ხუცესნი ქართლისანი. და ყოველნი ბერნი ქართლისანი. და ყოველნი ერნი ქართლისანი. და ყოველნი ქალნი ქართლისანი. და ყოველნი ყრმანი ქართლისანი. და ყოველნი ჭირისუფალნი ქართლისანი. და ყოველნი ტირილით ტიროდეს ქართლისა ცხოვრებისა დაცემასა ზედა. და ყოველნი ერნი ქართლისანი

արար կանայս երկուս[ս], զդուստրն Ռէվայ[1]*, և զթոռն Փլրոզայ*[2]*, որ ծնաւ նմա զՓարսման*[3]*. և զդուստրն Ռէվայ ծնաւ զՄիրդատ և զՏրդատ. եւ ինքն Վարդա-Բաք[ա]ր էր Քսլի ի հաւատոց*[4] *և վատաբի, ոչ արար գործ ինչ արժանի չիշատակի. Յաւուրսն յայնոսիկ Սին զաւարգուխն Պարսից մնծաւ ուժով ի սահմանս Հայոց և Վրաց, յաւուրս Խոսրովայ՝ արքայի Հայոց, որդւոյ քաջին Տրդատայ. և խնդրէր հարկս ի Հայոց և ի Վրաց. եւ հրամայեաց Խոսրով Թագաւորին Վրաց՝ ածել զբնակիչս Կովկասու՝ զՀկս և զՍւանս, զի կռուհասցին ընդ Պարսս. եւ հնամարդին այն Վարդա-Բաքար*[5] *երկիւղից Տեառ՝ Թագեաւ ի ձորն Կուխսեթոյ. և Հկին Պարսիկք և շինեցին*

ასული და ფეროზის შვილისშვილი, რომელმაც უშვა მას ფარსმანი, ხოლო რევის ასულმა შვა მირდატი და ტრდატი. თვით ვარზა-ბაქარი იყო მცირედ მორწმუნე და მხდალი, და არ უქმნია რამე საქმე ღირსი ხსენებისა. იმ დროს მოვიდა სპარსეთის მხედართმთავარი დიდი ძალით სომხეთისა და ქართლის საზღვრებში, სომეხთა მეფის ხოსროს დროს, რომელიც შვილი იყო მხნე ტრდატისა, და მოითხოვა ხარკი სომეხთა და ქართველთაგან. ხოსრომ უბრძანა ქართლის მეფეს, მოეყვანა კოვკასის მკვიდრნი, ლეკები და ოსები, რომ შებმოდნენ სპარსელებს. ქალაჩუნა ვარაზ-ბაქარი შიშმა შეიპყრო და დაიმალა კუხეთის ხევს. მოვიდნენ სპარსელები და ააგეს ციხე ტფილისის კარს,

[1] *Ռևա* AD. [2] *Փեռոզա* A, *Փլրոզայ* C. [3] *զՓարսման* C. [4] *հաւատոցն* BD. [5] *Վարդաբարք* ABCD.

უშვა ფეროზის ძისწულმან, რომელსა ერქუა ფარსმან. ესე ვარაზ-ბაქარ მეფე კაცი იყო[1] ურწმუნო და მოძულე სჯულისა ... ვერ განაცხადებდა დატევებასა სჯულისასა, არასადა აღაშენა ეკლესია.., იქცეოდა უსჯულოდ. ამის[2] ზე გამოგზავნა სპარსთა[3] მეფემან ერისთავი სპითა დიდითა სომეხთა და ქართველთა ზედა ხარკის[4] დადებად. მაშინ მოგზავნეს სომეხთა[5] ვარაზ-ბაქარისსა[6] მოციქული და ჰრქუეს, რათა შეკრბენ და მოირთონ ძალი ბერძენთაგან და განახუნენ [114—290] კარნი კავკასიანთანი[7], გამოიყვანნენ[8] ოვსნი და ლეკნი და წინააღუდგენ[9] სპარსთა... არა ისმინა არცა[10] სომეხთა, არცა წარჩინებულთა მისთა[11], რამეთუ იყო იგი ჩუკენი და[12] მოშიში, უკუჯდა[13] ჴევსა კახეთისასა .. მოვიდეს სპარსნი პირველად სომხითს და მოაოჯრეს და[14] შემოვიდეს ქართლს[15]. აღაშენა[16] ერისთავმან სპარსთამან ტფილისის[17] კართა შორის ციხე[18] მცხეთისა. მაშინ ვარაზ-ბაქარ[19] ეზრახა შევრდომით და ითხოვა მშჯდობა[20]. ხოლო ერისთავმან სპარსთამან ჰრქუა მას[21]: „პირველად მომეც რანი და მოვაკანი, რამეთუ საზღვართა სპარსეთის[ა]განი[22] არს .., და თქუენდა კმა არს ქართლი, რომელნი ნაშობნი

[1] კაცი იყო მეფე M, მეფე კაცი იყო B. [2] ამისსა BM. [3] სპარსთ A. [4] ხარკისა A. [5] თ სომეხთა მოგზავნეს A. [6] ვარზა-ბარიჭისსა M, ვარზა-ბაქარს A. [7] + და A. [8] გამოიყვანნეს M. [9] წინააღუგდეს M. [10] არცა] — A. [11] მისთა] თუისნიცა ეტყოდეს წინააღდგომასა მტერთასა A. [12] და] — A. [13] და უკუჯდა A] + იგი A. [14] და] სომხითი A. [15] ქართლსა A. [16] და აღაშენა A. [17] ტფილისი BM. [18] ციხე BM. [19] ვარზა-ბაქარ AM. [20] შენდობა A. [21] მას] — A. [22] სპარსეთისაგან A.

ბერდ ი ჳრანն Տվխնաց՝ հակառակ Մցխիթայ· Եւ յորժամ խնդրէին վկրք զիսպասպետքին, նա խնդրէը ղՒրան և ղՄովկան, ղի Պարսից է, ասէը, և ձեզ բաւական է Քարթլ, յորում ծընեալ էք ուղիք աղախնոյ, և տուք հարկս կոսրովունանայ· Զոր և արա-ւլին իսկ՝ Թողով ի Պարսս ղՒրան և ղՄովկան, և յանձն առին զհարկսնէն. և դարձաւ զաւրն Պարսից· ի նմին ժամանակի[1] աստւածահիւրըն Յոյնք, և ղրաւեցին յհնգետասն զԹո[ւ]խարս[2] և զկալսէա, ի ծովէն մինչև ցՍպասիան. և մնաց մխայն Քարթլ և Հերէթ և եղբիս ընդ Վարազ-Բաք[ր]ատ· Եւ յետ սակաւ աւուրց մնուանէը, Թողեալ մանր զաղաքան· Եւ Քագաւորեցուցէն իշխանքն զՏրդատ, զորդի[3] դստերն

մცხეთის საწინააღმდეგოდ. და როცა ითხოვეს ქართველებმა მშვიდობა, მან მოითხოვა რანი და მოვ[ა]კანი, რადგანაც სპარსეთისააო, ამბობდა, თქვენთვის საკმარისია ქარლიც, სადაც შობილ ხართ მხევლის შვილებიო, მიეცით ხარკი ხოსროიანებსო! ეს მაშინვე აასრულეს, — დაუტოვეს სპარსელებს რანი და მოვ[ა]კანი და თავს იდვეს ხარკის გაღება. დაბრუნდა სპარსთა ლაშქარი. მაშინ ილაშქრეს ბერძნებმა, დაიპყრეს თუხარისი და კლარჯეთი ზღვიდან არსიონამდე, და დარჩა მარტო ქართლი, ჰერეთი და ეგრისი ვარზა-ბაქარს. მცირე ხნის შემდეგ მოკვდა და დატოვა წვრილი შვილები. გაამეფეს მთავრებმა ტრდატი, სომხეთის ქვეყნის მეფის დიდი ტრდატის ასულის შვილი, კაცი კარგი,

[1] ჟამანაკს ABCD. [2] ქթողալս AC. [3] զորդի] զոր C.

ხართ მჭევლისანი, გაქუნდეს უკუე ქართლი[1] და ხარკსა მისცემდით[2] ნეფეთა ხუასროვანთა[3]. მაშინ ვარაზ-ბაქარ[4]... მისცა რანი და მოვაკანი [115—291] და განუკუეთა ხარკი. ხოლო მან[5] ერისთავმან[6] მისცა[7] ციხე ტფილისისა და წარვიდა[8]... ამისსა შემდგომად განუდგეს[9] კლარჯნი ვარაზ-ბაქარს[10] და მიერთნეს ბერძენთა. და[11] დაიპყრეს ბერძენთა თუხარისი და[11] ყოველი კლარჯეთი ზღუთგან არსიანთამდე. და[11] დაჰრჩა ვარაზ-ბაქარს[12] ქართლი, თჳნიერ კლარჯეთისა, და ჰერეთი[13] და ეგრისი... და მოკუდა ვარაზ-ბაქარ[14] და დარჩეს ძენი[15] მისნი სამნი[16] წურილნი[17], რომელნი ვერ იპყრობდეს მეფობასა. მაშინ წარჩინებულთა ქართლისათა ... დასუეს მეფედ[18] სიმაღრი ვარაზ-ბაქარისი[19], კაცი მოხუცებული, თრდატ[20] სახელით[21]... ესე თრდატ[20]... იყო კაცი მორწმუნე, ბრძენი და გონიერი. ამან სი[115—292]ბრძნითა თჳსითა დაამშუდნა სპარსნი... შეჰკაზმნა ეკლესიანი. და ამის ზე[22] მოკუდა ეპისკოპოსი იობ[23], და დასუა მის წილ ელია, და ხარკსა მისცემდა სპარსთა მეფესა.

[1] რომელნი ნაშობნი... ქართლი] — A. [2] მოსცემდეთ A. [3] ხოვასროვანთა M. [4] ვარხა-ბაქარ AM. [5] მან]—A. [6] სპართამან A. [7] მოსცა A. [8] და წარვიდა] — A. [9] განდგეს A, განაგდეს M. [10] ვარხა-ბაქარისგან A. ვარხა ბაქარ არს M. [11] და] — A. [12] ვარხა-ბაქარს AM. [13] ერეთი A. [14] ვარხა-ბაქარ AM. [15] შვილნი A. [16] სამნი] — A. [17] სამნი წურილნი] — M. [18] მეფედ] — A. [19] ვარხა-ბაქარისი AM, + მეფედ რევის ძე, ძის წული მირიანისი A, + ძე რევისა, ძისწული, მირიანისი B. [20] თარდატ BM. [21] თ სახელით თრდატ A. [22] ამის ზე] ამისსა შემდგომად A. [23] იაკობ A,— M.

Მსგავსი ნეტარსა ამას აქუნდა ჴელმწიფობაჲ ქართლისაჲ ყოველისა, ვიდრე ჴანაბრამდე, რომელსა ეწოდა ჴანაბრისციხე. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ჴანაბრისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ბორჯომისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ატენისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ურბნისისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ხუნანისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ბოდბისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ნინოწმიდისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ხერთვისისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ართანისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ჯავახეთისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ტაშისკარისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ფოცხოვისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ახალციხისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ახალქალაქისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ნარეკუანისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ხრამისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ბოლნისისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ქსნისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ატენისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ურბნისისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ხუნანისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ბოდბისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ნინოწმიდისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ხერთვისისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ართანისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ჯავახეთისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ტაშისკარისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ფოცხოვისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ახალციხისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ახალქალაქისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ნარეკუანისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ხრამისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ბოლნისისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა. ამან ჴანაბრ ააშენა ციხე ქალაქისა ქსნისა და ეკლესიაჲ ერთი ციხესა შინა.

დიდად მორწმუნე და ბრძენი, რომელმაც დააცხრო სპარსელების ქედფიცხლობა, ააშენა ეკლესიები და გაალაშქა ყოველივე სიკეთეს, სულიერსა და ხორციელს. გაათავისუფლა რიშა და ააგო იქ ეკლესიები. იაკობ ეპისკოპოსის მიძინების შემდეგ მის ადგილას ელია დაადგინა. მან კი ააშენა ნეკ(ა)რისი და მოკვდა კეთილი სახელით. გამეფდა ფარსმანი, იპოვა დახმარება კეისრისა, წინააღუდგა სპარსელებს და მცირე [ხნის] შემდეგ მოკვდა. მეფობს რევის შვილისშვილი მირდატი, კაცი ამაყი და გონება-ნაკლული. არ აძლევდა [ის] ხარკს სპარსელებს. გამოუზავნა სპარსთა მეფემ მხედართმთავარი უფრიბი მის წინააღმდეგ. გაემართა მირდატი მის წინააღმდეგ გარდაბანს, შეპყრობილ იქმნა მისგან, და დამარცხდა ლაშქარი. შე-

[1] *ქართლის* ABCD.

და[1] მან გამოითხოვა[2] რუსთავი და აღაშენა ეკლესია. და მანვე[3] აღაშენა ნეკრისი[4]. და მეფობდა უმეფოთაეულად და მოკუდა სარწმუნოებასა შინა დიდსა. და[5] დაჯდა მეფედ ძე ვარაზ-ბაქარისი[6], ძისწულის წული[7] ფეროზისი, რომელსა ერქუა[8] ფარსმან... ესე ფარსმან... ეზრახა მეფესა ბერძენ[თა]სა, ითხოვა[9] მისგან შეწევნა. აღასრულა[10] თხოვა მისი კეისარმან. მაშინ გა- 5
ნუდგა[11] სპარსთა, ა[რ]ღარ[ა] მისცა ხარკი[12]... მცირედ ჟამ მეფობდა და მოკუდა. დაჯდა[13] ძმა მისი მირდატ მეფედ[14], ასულის წული თრდატისი, ძე[15] ვარზა-ბაქარისი ... იყო ესე მირდატ კაცი ქუელი, მჭ[116—293]ედარი და[5] შემმართებელი, ურწმუნო და[5] უშიში ღ[თი]სა, ლაღი და ამპარტავანი... სპარსთა არა მისცემდა ხარკსა. მაშინ სპარსთა მეფემან გამოგზავნა[16] ერისთავი, რომელსა ერქუა უფრობ.[17] სპითა ძლიერითა მირდატის[18] ზედა. მაშინ მირდატ[19]... არა ჰრიდა[20].., მცირედითა სპითა მიეგება გარდაბანს, ეწყო[21],

[1] და] ხოლო A. [2] გამოიღო A. [3] მნვე M. [4] ეკლესია ნეკრესისა A. [5] და] — A. [6] ვარხ-ბაქარისი A, ვარზ-ბაქარისა M. [7] ძისწულის წული] წული A. [8] რომელსა ერქუა] სახელით A. [9] და ითხოვა A. [10] და აღასრულა A [11] განდგა A, გადგა M. [12] თ და არღარა მისცა სპარსთა ხარკი A. [13] + მეფედ A. [14] მეფედ] — A. [15] ძე] — A. [16] გაგზავნა A. [17] უბარაბ B, უბრააბ M. [18] მიდრატს A. [19] მაშინ მირდატ] — A. [20] დარიდა A. [21] და ეწყო A.

ცან, և ըմբռնեցաւ ի նմանէ, և հաւատան զաւրքն. և մտին ի ՚ի քաղքն Պալասիկ[ը], և քանդեցին զնկեղեցիսն, և յամենայն տեղիս[1] եղին կրակատունս[2]։

მოვიდნენ ქართლს სპარსელები, დაანგრიეს ეკლესიები და ყოველგან დადგეს ცეცხლის [თაყვანისსაცემელი] სახლები.

[1] *տեղիսն* D. [2] *դիրակատունս* D.

აოტეს[1] და შეიპყრეს სპარსთა. შემოვიდეს[2] ქართლს[3] და[4] დაიპყრეს ქართლი და განრყუ[ნ]ნეს ეკლესიანი... მირდატ წარიყვანეს ბაღდადს და მუნ მოკუდა.

[1] იოტეს A. [2] მოვიდეს A. [3] ქართლად A. [4] და] — A.

II

ՋՈՒԱՆՇԷՐ

ԿԵԱՆՔ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱՎԱՐՈՒՔԻՒՆ ՎԱԽՔԱՆԳԱՅ ԳԱՒՐԳԱՍԱԼԻ

ՉՊԱՆՇԵՐ

ՑԽՄՅՐԵԱՅ ԵՎ ՄՄՀԱՀԱՀՄԱՅ ՅԱԽՏԱՆՅ ՅՄՐՅԱՏԼՈՒՏ

Եւ զկնի ամաց երից անպարապ եղեալ պարսից, կռուելով ընդ թշնամիս իւրեանց ի կողմանէ արեւելից, ամբարձին վիրք զկռուէ իւրեանց, և թագաւորեցուցին զորդին Միրդատայ՝ զԱրշկ[1] ի վերայ իւրեանց. Սա երթարձ զկրակատունսն յաշխարհին, ասպատիճանելով ի սուրբ խաչն: Եհան զպարսիկսըն արտաքս, և տայր պատերազմ ընդ պարսս՝ ձևնհատուբեամբ[2] Յուշնայ: Վասն որոյ և կռուհակալն[3] պար-

սամი წლის შემდგომ, როცა მოუცლელი იყვნენ სპარსელები, ვინაიდან ებრძოდნენ თავიანთ მტრებს აღმოსავლეთის მხარეს, თავი წამოჰყვეს ქართველებმა და დაიდგინეს მეფედ მირდატის შვილი არჩილი. ამან აფხვრა [თაყვანისსაცემელი] ცეცხლის სახლები ქვეყნიდან და მიენდო წმინდა ჯვარს, გაყარა გარეთ სპარსელები და ბრძოლას უმართავდა სპარსელებს ბერძენთა ხელის შეწყობით. ამის გამო სპარსთა მხარეთ-მპყრობელიც, რომელიც

[1] ზվარշկ ABCD. [2] ձևնհատուբեամբ BC. [3] կռուհակալ C.

ცხოვრება და მოქალაქობა[1] ვახტანგ გორგასლისა მეფისა ... [117—294]

... დაიპყრეს ქართლი სპარსთა... და ყოველთა შინა ეკლესიათა ქართლისათა[2] ცეცხლის ქსახურთა სპარსთა[3] აღაგზნეს ცეცხლი... შემდგომად სამისა წლისა უცალო იქმნეს სპარსნი[4], რამეთუ აღდგეს მტერნი[5] აღმოსავალით. მაშინ შეითქუნეს აზნაურნი ქართლისანი, მოიყვანეს და დასხეს მეფედ მცხეთას[6] ძე თრდატის[ი], ძმისწული მირდატის[7] მეფისა[8] წარტყუენულისა, სახელით არჩილ. ამან არჩილ მოიყვანა ცოლი საბერძნეთით...[117—295].., მოსრნა და განასხნა[9] ცეცხლის მსახურნი საზღვართაგან ქართლისათა, მოირთო ძალი საბერძნეთით და წარძღუანებითა[10] ჯუარისათა იწყო ბრძოლად სპარსთა[11]. მაშინ ერისთავი სპარსთა მეფისა, რომელი ერისთაობდა რანს და მოვაკანს[12], ვიდრე არჩილის მეფობადმდე (მისიცე[13] გასაგებელი[14] იყო ქართლი), ამან[15] შეიკრიბა[16] სპა[17] მოვაკნისა[18], რანისა[19] და ადარბადაგანისა, და მიმართა[20] არჩილს. ხოლო[21]... არჩილ ... მიეგება საზღვართა ზედა[22] ქართლისათა და რანისათა, ეწყო მუნ მდინარესა ზედა ბერდუჯისასა, და ძალითა პატიოსნისა ჯუარისათა მოსრნა და ტყუე ყვნა, შევიდა რანს და[23]

---

[1] და მოქალაქობა] — BM. ქართლისათა] — A. [2] ∞ სპარსთა ცეცხლის მსახურთა A. [4] იქმნა მეფე სპარსთა AB. [5] აღდგა მტერი A. [6] თ მცხეთას მეფედ A. [7] მირდატს M [8] მეფისა] — A; ძე თრდატისი... მეფისა] ძე მირდატ მეფისა B. [9] + ყოველნი A. [10] წინაძღუერებითა A. [11] იწყო ბრძოლად სპარსთა] — M. [12] მოვკანს A. [13] მისვე A. [14] განგებულ A. [15] + ერისთავმან A. [16] შეკრიბა A. [17] + რანისა და A. [18] მოვაკანისა A [19] რანისა] — A. [20] მომართა A. [21] ხოლო] — A. [22] ზედა] — A. [23] დაე — A.

*სჩე, ოდ კაჳრ ჲ ქჳრაჲ Ირანაჲ და Მოქჳანაჲ და Ათრპატაკანუ. ხქნ ჲ ქჳრაჲ ნიჲრა მსბაჲ იძოჲ: Իაკ Აცჯჩნ ცნაყ ენდ კაჳრაჲ ნიჲრა მსბაჲ იძოჲ ჲ ჩსდრაჰიჲ, და ქანს[ა]კ ჰალაბსაც ცნიჲა ცაბრიკსთამკ სიჲრკ კაჳჯნ. და მთსაკ ჲ Ირან'[1] ჭდრსაც ცნიჲა, და ცარბაჲ მსბაჲ ჩნდიკსთამკ, სჩ ათაკრსაც აცსთაცრი კაჳსნაჳნ სრკჯრნ[2], და ააყ' «Ոჯ ცაბრიკსთამკ მსრით და ოჯ ჩსააითიკსთამკ, აკკ ანუიამკ სიჲრკ სრრითიკსთანნ და ცაბრიკსთამკ ჩაჯნრნ Ფრსთითს Ააითიბოყ მსრით კაყკსცყაკ Պარსჯ. და արդ, հաստատեցարուք ի հաւատս և վարք տուք սուրբ Աստուածոյ: եւ լուեալ ամենեցունց' աւրհնեցին զսուրբ երրորդութիւնն ի փառսն իւրում, և**

[1] ի Ირան ABC. [2] երկիր C.

რანს, მოვ[ა]კანსა და ატრპატაკანზე იყო დადგენილი, წამოვიდა მის წინააღმდეგ დიდი ძალით. ხოლო არჩილი წავიდა დიდი ძალით მის შესაგებებლად ბერდაოჯს, გარეკა და განდევნა ისინი წმინდა ჯვრის ძალით. შევიდა რანს, ტყვედ წამოასხა ისინი და მობრუნდა დიდი სიხარულით. გაგზავნა მახარობლები ყოველ ქვეყანას და თქვა: «არც ჩვენი ძალითა და არც სიბრძნით, არამედ წმინდა სამების სახელითა და ჩვენი ღვთის ქრისტეს ჯვრის ძალით ვსძლიეთ სპარსელებს. ხოლო ეხლა დაემტკიცენით სარწმუნოებაზე და შესწირეთ დიდება დიდ ღმერთს». გაიგონა ყველამ, აკურთხეს წმინდა სამება თავისი დიდებით და განაახლეს ეკლესიები. და რადგანაც სპარსთა მეფე ებრძოდა ინ-

მოტყუენა, და მოვიდა შინა გამარჯუებული[1]. განავლინა ქადაგი ყოველსა ქართლსა შინა[2] და ჰრქუა ყოველთა: „არა ძალითა ჩუენითა[3], არცა სიმჴნითა, არა[4] სიბრძნითა[5], არცა სიმრავლითა სპათათა[6] ვსძლიეთ[7], არამედ ჯუარითა უფლისა ჩუენისა[8] იესუ ქრისტესითა, ძისა ღ~თისათა ... აწ ყოველთა ქართველთა ადიდეთ სამება, ერთარსება ღ~თი...[118—296]... შესწირეთ მადლობა[9] და მტკიცემცა[10] არიან გულნი თქუენნი[11] სარწმუნოებასა ზედა სამებისა წმიდისასა“. და ყოველთა ქართველთა შეწირეს მადლობა ღ~თისა მიმართ და განაახლნეს ეკლესიანი... ესუა ძე არჩილს, და უწოდა სახელი მისი[12] მირდატ... და იყო იგი ქველი და შემმართებელი. ამან უმეტესად იწყო[13] ბრძოლად სპარსთა, შესლვად და ტყუენვად რანსა და მოვაკანს[14], რამეთუ მას ჟამსა უცალო[15] იყო მეფე სპარსთა, ჰბრძოდა იგი ჰინდოთა და[16] სინდთა და აბაშთა, და ვერ შემძლებელ იყო სპისა დიდისა[17] გამოგზავნასა[18]. სპათა[19] რანისა და მოვაკანისათა და ადარბადაგანისათა ემძლავრებოდეს ქართველნი... და მარადის სტყუენვიდეს[20] რანსა და მოვაკანსა. მას ჟამსა შინა იყო რანს ერისთავად ბარზაბოდ[21] და ვერა ოდეს[22] წინააღუდგებოდა იგი...[119—297]... სადაცა ეწყუნიან სპარსნი... ქართველთა, მარადის სპარსნი იძლეოდიან. ხო-

[1] განმარჯუებული A. [2] ω შინა ქართლსა A. [3] ჩემითა A. [4] არცა A. [5] სიბერითა A. [6] სპარსთათა M. [7] ვსძლეთ A, + მტერთა A. [8] ჩუენისათა A. [9] შესწირეთ მადლობა] — A. [10] მტკიცეცა A. [11] არს გული თქუენი A. [12] მისი] — A. [13] უწყო A. [14] მოვკანსა A. [15] უცოლო M. [16] და] — A. [17] სპასა დიდსა M. [18] გამოგზავნად A. [19] და სპათა A. [20] სტყუენვიდა A. ბარპაროზად AM. [22] ოდეს] — A.

նուրգեսին զևկեղեցիսին եւ քանզի Պարսից թագաւորն պատերազմէր ընդ Հնդկաց[1] և ընդ Սիդացւոց[2] և ընդ Հաբաշիսն[3], և ոչ էր ատակ նմա առ վիրս եւ որդին Աբչլի՝ Միրդատ, այր սրտիայ և աչողաձիւն, աւերէր, քանդէր զկողմանս Պարսից, բայց ոչ կարէր առնուլ բերդս կամ քաղաքս։ Իսկ զաբարգուխն Առանայ՝ Բարգաբաւէ՝ տայր զդուստր իւր ի կնութիւն Միրդատայ, և առնն խաղաղութիւն ի[4] մէջ իւրեանց։ Եւ ետ Աբչլին զՇամշոյդէ՝ որպէ[ո]ն իւրոյ ամենայն թիմաուն։ Եւ կինն Միրդատայ հաւատաց ի Քրիստոս և մկրտեցաւ. և շինեաց զսուրբն Սիոնն ի Շամշոյդէ, և էր անուն նորա Սակդուխտ։

Իսկ զեպիսկոպոսութիւնն յետ եղիայէ կալաւ Յունան, և զկնի նորա

դոլեցն, սի[ն]դոլեցնա և აბაშებს, აღარ ეცალა ქართლისათვის. ხოლო არჩილის შვილი მირდატი, კაცი გულადი და ხელმარჯვე, ანგრევდა, აოხრებდა სპარსეთის მხარეებს, მაგრამ ვერ შეძლო ციხეებისა ან ქალაქების აღება. არანის მხედართმთავარმა ბარზაბოთმა მისცა თავისი ასული ცოლად მირდატს და ჩამოაგდეს მშვიდობა ურთიერთ შორის. არჩილმა მისცა თავის შვილს შამშუი[ლ]დე ყველა სანახებით. მირდატის ცოლმა იწამა ქრისტე, მოინათლა და ააშენა შამშუი[ლ]დეში წმინდა სიონი. სახელად [მას] ერქვა საკდუხტი.

ხოლო ეპისკოპოსობა ელიას შემდეგ დაიკავა იუნანმა, მის შემდეგ გრი-

[1] *Հնդկայն* BD. [2] *Սինդայիս* D. [3] *Հաբաշէցն* C. [4] *ընդ* D.

ლო ბარზაბოდს[1] ერისთავსა რანისასა ესუა ასული ქმნულ-კეთილი, შუენიერი, რომელსა ერქუა საგდუხტ[2]... ტრფიალ[3] იქმნა მირდატ მის ზედა. მოჰკსენა მამასა თჳსსა[4]...: „მომგუარე ცოლად ჩემდა საგდუხტ... და შევქმნათ[4a] ჩუენ შორის მშჳდობა, დაღათუ ძალითა ქრისტესითა ჩუენ ვართ მძლენი[5], არამედ ვერ წარვიხუამთ[6] ჩუენ[6a] ციხეთა და ქალაქთა რანისათა“...[119—298]... მაშინ არჩილ მეფემან... წარგზავნა მოციქული ბარზაბოდისსა[7] და ითხოვა ასული მისი ცოლად ძისა თჳსისა[8]. ხოლო ბარზაბოდ[9] განიხარა... მისცეს ფიცი[10] და მისცა[11] მან[12] ასული თჳსი... მისცა[13] სამშჳლდე ძესა თჳსსა[14] საერისთაოთა[15] მისითა[16], და მუნ დასხდეს[17] მირდატ და საგდუხტ[18]. ხოლო ამან[18] საგდუხტ[19] დედოფალმან[20] გამოიკითხა სჯული ქრისტესი, რამეთუ ქმარმან მისმან მოჰგუარნა კაც[ნ]ი სჯულის მეცნიერნი, და უთარგმანეს სახარება უფლისა... მაშინ საგდუხტ...[120—299]... დაუტევა ცეცხლის მსახურება, ნათელ-იღო და იქმნა მორწმუნე. და ამან[21] აღაშენა სამშჳლდე[ს] სიონი[22].

ამის[23] არჩილის ზე გარდაიცვალნეს სამნი ებისკოპოსნი: იონა, გრიგოლ

[1] ბარზაბუდეს M, ბარზაბუდ B. [2] სადგუხტ A. [3] ტრფიალითა M. [4] მოიკსენე მამისა თჳსისა M; თჳსსა] მისსა A. [4a] შევაქნეთ A. [5] მძლავრნი B. [6] ვერა ავიხუამთ A. [6a] ჩუენ] — A. [7] ბარზაბუდისსა M. [8] მისისა A. [9] ბარზაბუდ M. [10] მისცეს ფიცი] — A. [11] მოსცა A. [12] მან] — A. [13] + მეფემან A. [14] ძესა თჳსსა] — A. [15] საერისთოთა A. [16] + ძესა თუისსა A. [17] დასახდეს A. [18] ამან]—A; მამამან M. [19] სადგუხტ A. [20] დედოფლისამან M. [21] მან A. [22] სიონი სამშუილდისა A, სამშჳლდისა სიონი B. [23] ამა A.

ზედაღრ. და ესრეთ ნიერა[1]. და ქალნი ნიერა: Მოვედით, რომელნი ხართ ყაზეგ Ფარეხე, და ოჴ ერნი ქალაქ[ა]ლ კლდესა Ცისაჲ, ალ ი ბაბაოჲ ქალქი ქმიდებისაჲნი, და ოჴ ქალაქნი და ოჴ კორეპორნი ძეძიდ-ქალაქნი ყაასტიაბაქალაქობისანი, ალ ქალნი ქნეს ოსების ადგილ მიდებისანი: და ოჴ ჩაბაიქს დასხმად ჯაჭს Ალ-ქსანდრიელ და იერუსალიმელ, ალ ქალნი ქნეს ქალქისა ოსების ადგილ მიდებისანი

*Ჴანიდან ი ზედაღრ ბარბაქალ-ობაჲნი Ალქსანდრიელ. და ბაგადიდებაც Ქრისტჱ ნიერა, ჩაკრობისა ადგილ ბაბაოჲ ქალქი ნიერა: და ჩაკრობისა ძირ ქალქი ნიერა. და ესრეთ ქალქი ნიერა ალ ქალნი ნიერა ალ ქალნი ნიერა ალ ქალნ

ասէր վախճանի. և արարին խընդութիւնս մեծ և բազմ ազգաւոյ[1], և Տեառն գոհութիւն Աստուծոյ. եւ զարգասկալ մանկանն՝ անուանէր գնա ազատասկան Սայուբմակ: Եւ մնաւ Մխրդատ, և մնաց վախճանի նաւթնամնայ. եւ գահն հարաւ մայր նորա՝ Սակդուխտ, ի հաւրէ իւրմէ, իբ զի նախնիքն լինին վասն թողլոյն իմ զմոռութիւնն և աւերմանն Պարսից յաստնէ[2] նորա Մխրդատայ. և յանձնն[ա]լ գաղտին, չգաւ առ հայրն իւր ազատ չնչ գնա, զի նենգասցէ նմա վասն իրացն ևղելոց: Եւ ասէ գնա ետ բարեպաշտ. «Պահեալ քեզ զինեան վասն ամենայնի, լայ զարձիր ի տուն քո. և ևս գնեմ զարձնս Պարսից ի վիրս, և ի կամս ազատասան աշարհիս ընտրել իւրաքանչ-

[1] *ազգաւոյ* AB. [2] *ի յաստնէ* ABC.

ვახთანგი ეწოდებოდა. გადაიხადეს დიდი ლხინი და ღატაკებს უბოძეს, და შესწირეს ღმერთს მადლობა. იზრდებოდა ბავშვი, ზრდიდა მას საურმაკ სპასპეტი. მოკვდა მირდატი და დარჩა ვახტანგი შვიდი წლისა. შეეშინდა დედამისს, საკღუხტს, თავისი მამისა, ვაი თუ შური იძიოს იმის გამო, რომ მოგვობა დავტოვე და ჩემმა ქმარმა მირდატმა სპარსეთი ააოხრაო. გააბარა ყრმა და წავიდა მამამისთან, რომ შეევედრებოდა მას, — ეპატიებინა მისთვის მომხდარი ამბები. უთხრა მას ბარზაბოთმა: «ყველაფრისათვის გეპატიოს შენ დანაშაული, მხოლოდ დაბრუნდი შენს სახლში და მე კი სპარსთა სჯულს მივიღებ ქართლში, და მივანდობ, ნებით გამოირჩიოს თვითეულმა თავისი საწი-

ნეფე[1] და დედოფალი საგდუხტ, რათა მისცეს ძე. და შენდგომად ოთხისა წლისა მიუდგა საგდუხტ[2] და შვა ძე, და უწოდა სახელი მისი სპარსულად ვარან-ხოსროთანგი[3], ხოლო ქართულად ეწოდა ვახტანგ. აღიევნეს სიხარულითა მწყობელნი მისნი[4] შობასა მის[5] ყრ[მ]ისა[6] ვახტანგისა... ურიცხვ[7] ოქრო და ვეცხლი განუყვეს გლახაკთა, და შეწირეს მადლობა ღ[მ]თისა მიმართ ... დღეთა მრავალთა ყო პურობა[8] და[9] განცხრომა, და ევედრებოდეს ყოველნი ღმერთსა[10] აღზრდისათჳს ყრმისა[11] ვახტანგისსა. მოითხოვა მეფისაგან[12] საზრდოდ საურმაგ სპასპეტმან ვახტანგ[13] დიდითა ვედრებით...[121—301]... და მისცა ძე მისი ვახტანგ საურმაგს სპარსპეტსა საზრდოდ... შემდგომად ამისა... მოკუდა მეფე მირდატ[14]. და[9] დარჩა ვახტანგ შჳდის წლისა[15] ყრმა. ნაწინ საგდუხტ დედოფალი შერძრწუნდა[16] მამისა მიმისა ბარზაბოდისგან[17], ნუ უკუე შური იგოს[18] მამამან ჩემმან[19] ნაქმარისათჳს[20] მამანთილისა და ქმრისა ჩემისა, რომელ ეგეოდენნი ბოროტნი მოაწივნეს[21] მას[22] ზედა და[9] ნუ უკუე შური იგოს[23] ჩემ ზედა დატეეებისათჳს სჯულისა«... და განიზრახა წარსლვა წინაშე[24] მამისა მისისა ... შეჰვედრა ძე მისი სპასპეტსა[25][122—302]

[1] თ მეფე მირდატ A. [2] საგდუხტ მიუდგა A. [3] ვარნა ხუასროთარგ M, ვარან ხვასროთანგ B. [4] თ მშობელნი მისნი სიხარულითა A. [5] მას A. [6] ყრმისასა A. [7] დიდძალი AB. [8] პყრობა M. [9] და] — A. [10] თ ღმერთსა ყოველნი A. [11] ყრმისა] — M. [12] მეფისაგან] — A. [13] ვახტანგ] — A. [14] თ მირდატ მეფე A. [15] შჳდისა წლისა BM. [16] დედოფალმან შეწუხებულნან A: შეწუხდა M. [17] ბარზაბუდისაგან BM, ბარხანობისგან A. [18] იძიოს A. [19] ჩემმან]—BM. [20] ნაქმრისგან BM. [21] მოაწიენ A, მოიწივნეს BM. [22] მის A. [23] ეგოს M. [24] წინაშე] — A. [25] სპასპეტმან A.

*ჴსენ ძჳაძოჲს ჲსო, ყრდნობილ ჲსო ძჳაძოჲს ჲსო,

ძրուխեամբն իւրով պահեաց զերևելի արան ի հաւատս ճշմարիտս։

Յայնմ ժամանակի ելին Աւսքն ընդ դրունս Դարբանդայ, և զերեսկին զա- մենայն ֆարթլ, ի գետին կուրայ՝ ի դլխոցն մինչև ցխունան. և մտին ի Մով- կան և ի Ռան[1], և գերեցին. և տապան զքոյրն Վախթանգայ զմիհրան- դուխտ ելին և Յոյնք, և առին ի նոր- քոյ ջրոյն եգրայ մինչև ցերերդն ֆուջայ. և ամենայն տունն վրաց մտին ի սուգ անհնարին և ասեն. «Վասն մեղայ մերոց յաճախեցին մեզ չարիք. զի ոչ պահեցաք զաւանդն քրիստոնէութեան, որպէս և հարքն մեր»։

մაც თავისი მხნეობით გამოჩენილი კაცე- ბი დაიცვა ჰეშმარიტ სარწმუნოებაზე.

იმ დროს გამოვიდნენ ოსები ღარუბან- ლის კარებით და წარტყვენეს მთელი ქართ- ლი მდინარე მტკვრის სათავეებიდან ხუნანამდის, შევიდნენ მოვ[ა]კანსა და რანში და წარტყვენეს; წაიყვანეს ვახ- თანგის და მირანდუხტი. გამოვიდნენ ბერძნებიც და აიღეს [ქვეყანა] ეგრის წყლის ქვემოთ ქუჯის ციხემდის. მთე- ლი ქართლის სახლი წარმოუდგენელ გლოვაში ჩავარდა, ამბობდნენ: «ჩვენი ცოდვებისათვის გაგვიმრავლდა ჩვენ ბო- როტება, რადგან არ დავიცავით ქრის- ტიანობის სჯული როგორც ჩვენმა მა- მებმა».

[1] *ի յՌան* ABC.

მაშინ მეფემან[1] დაადგინა სხუა[2] სპასპეტი, რომელსა ერქუა ჯუანშერ[3]. ხო- ლო ბინქარან[4], ეპისკოპოსი მცხეთელთა[5]... ასწავებდა ქართველთა სჯულსა თჳსსა[6], არამედ არა[7] ერჩდა წარჩინებულთაგანი, გარნა წურილისა[8] ერისა- განი[9]...[123—304]... მაშინ მოიყვანა მღუდელი ჰეშმარიტი საბერძნეთით, სა- ხელით მიქაელ[10], და დაადგინა იგი ებისკოპოსად ზემოსა ეკლესიასა, რამე- თუ მობიდან ებისკოპოსი[11] გარდაცვალებულ იყო. და ესე მიქაელ ების- კოპოსი[12] წინააღუდგა ბინქარანს[13] მაცთურსა, რამეთუ ასწავებდა ყოველთა ქართველთა[14] სჯულსა ჰეშმარიტსა. ამან იპყრნა სარწმუნოებასა ზედა ყო- ველნი წარჩინებულნი ქართლისანი და ერიცა უმრავლესი...

მაშინ ვითარ იქმნა ვახტანგ წლისა ათისა, გარდამოვიდეს ოსნი, სპანი ურიცხუნი, და მოტყუენეს ქართლი თავითგან მტკურისათ[15] ვიდრე ხუნანამ- დე[16]... ტყუე ყვეს და წარიყვანეს ვახტანგისა და[17] მირანდუხტ[18], სამის[19] წლის[20] ქალი... ჩაელეს[21] რანსა და მოვაკანს[22], წარტყუენეს იგიცა...[124— 305]... მახვე ჟამსა გამოვიდეს ბერძენნი ... და დაიპყრეს ქუემოთ[23] ეგრის წყლისითგან[24] ვიდრე ციხე გოჯადმდე[25]. მაშინ იქმნა გლოვა და მწუხა- რება[26] ყოველთა ზედა ქართველთა და იტყოდეს[27]: „განვამრავლეთ ცოდვა

[1] მეფემან] დედოფალმან საგდუხტ A. [2] სხუა] — A. [3] ჯონბერ A, ჯუანბერ M. [4] შინ- ქარან A, შიქრიან M. [5] მცხეთელთა] ცეცხლის მსახურთა A. [6] თჳსსა] — A. [7] არავინ A. [8] წუ- რილისა M. [9] გარნა... ერისაგანი] არამედ წურილი ერი მიიქცა მრავალი ცეცხლის-მსახურე- ბასა A. [10] მიქელ B. [11] ზემოსა ეკლესიასა... ებისკოპოსი] — A. [12] თ ებისკოპოსი მიქაელ A. [13] ბინქარს B, შინაქარსა M. [14] ქართველთა] — BM. [15] მტკურისათა M. [16] ხუანამდე A. [17] თ დაჲ ვახტანგისი A. [18] გურანდუხტ A. [19] სამისა BM. [20] წლისა BM. [21] წაელეს BM. [22] რანისა და მოვაკანისა AM. [23] ქუემოთ] — A. [24] წყლითგან A. [25] გოჯდამდე A, გოჯამდენ M. [26] წუხილი A. [27] გეტყოდეს M.

Եւ մանուկն վախճանեալ էր ջերմ ի հաւատս քրիստոնէութեան. և խոցոտեալ լինէր՝ զի «Եղաւ տուն կրակի ի Ճարճլ, և յիրավի պաշարեալ ունէին զմեզ[1] վիշտքս այսք: Եւ էր ամաց[2] հընգետասանից: Եւ հաւաքեալ առ ինքն զամենայն մնծամնծան՝ մխիթարէր զնոսա և ասէր, եթէ «Հայրենի կամաւք խրատեաց զմեզ Աստուած ի փրկութիւն և ի զգաստութիւն. և արդ յայսմհետէ դարձիք յիւրաքանչիւր չարեաց, և զառնայ առ մեզ Տէր զթութիւնս: Եւ թէպէտ ոչ տեսէք յիս բարի ինչ, զի մանուկ իմ ես, այլ զնարցն իմ զերախտիս յիշեցէք, և մի յուսահատիլք ի Տեառնէ վասն տղայութեան իմոյ, զի աւգնէ[3] մեզ Տէր Աստուած մեր վասն անուան իւրոյ և

ხოლო ყრმა ვახტანგი მხურვალედ იდგა ქრისტიანობის სარწმუნოებაზე და მოწყლული იყო [იმით], რომ «ცეცხლის სახლი დაიდგა ქართლს, და სამართლიანადაც ამ მწუხარებამ მოგვიცვაო». იყო თხუთმეტი წლისა. შემოიკრიბა მან თავისთან ყველა დიდებული, ანუგეშებდა მათ და ეუბნებოდა, რომ «მამობრივი ნებით დაგვარიგა ჩვენ ღმერთმა ხსნისა და სიფხიზლისათვის, ხოლო აწ ამიერიდან მოიქეცით თვითეული ბოროტებისაგან და მოიქცევა ჩვენდამი უფალიც მოწყალებით. თუმცაღა არა გინახავთ ჩემში რაიმე სიკეთე, რადგან ყრმა ვარ მე, მაგრამ მამაჩემის სიკეთე მოიგონეთ და ნუ დაჰკარგავთ იმედს უფლისაგან ჩემი ბავშვობისათვის, რადგანაც გვეწევა ჩვენ უფალი ჩვენი ღმერთი თავისი სახელისა

[1] *մեզ* BD. [2] *ամաց*]—BD. [3] *աւգն է* C.

წინაშე ღ~თისა[1] და არა კეთილად ვიპყართ სჯული და წესი[2] ქრისტესი[3]... სამართლად მოაწია ღმერთმან ჩუენ ზედა რისხუა ესე[4]...[124—306]...". ამას იტყოდეს ყოველნი ქართველნი და იყვნეს მწუხარებასა შინა დიდსა.

მაშინ[5] ვახტანგ მეფე იზარდებოდა[6] და ისწავლიდა მიქაელ[7] ეპისკოპოსისაგან... და სიყ[რ]მისავე დღეთა[8] შეიყუარა სჯული ქრისტესი... და მწუხარე იყო იგი ამისთჳს[9], რამეთუ შემორეოდა ქართლს ცეცხლის მსახურება... და უმეტეს იურვოდა სჯულისათჳს გონებასა შინა, არამედ მძლავრებისაგან[10] სპარსთასა ვერ იკადრებდა გამოცხადებად. მაშინ, ვითარ იქმნა ვახტანგ წლისა თხუთმეტისა[11], მოუწოდა ყოველთა წარჩინებულთა ქართლისათა, და შემოკრიბნა ყოველნი... იწ[125—307]ყო ზრახვად ჴმითა მაღლითა და თქუა: „მეფეთა და ერთა[12] ზედა მოიწევის განსაცდელი და ჭირი ღ~თისა მიერ ცოდვათა მათთაგან, ოდეს მორწმუნეთა აკლონ მსახურება• ღ~თისა[13] და[14] გარდაჴდენ მცნებასა... ვითარცა[15] რა მამა[16] წურთინ[17] შვილსა კეთილად, კეთილთა ზედა საქმეთა[18]... ეგრეთ[19] გუწუართნა ჩუენ ღმერთმან"... კუალად იწყო ზრახვად მეფემან ვახტანგ[20] და თქუა ყოველთა[21] წარჩინე-

[1] წინაშე ღმრთისა] ღმრთისა მიმართ A. [2] და წესი] — A. [3] ქრისტეს M. [4] თ ესე რისხუა A. [5] მაშინ] და A. [6] იზრდებოდა A. [7] მიქელ B. [8] დღეთა] ჰასაკსა B. [9] მისთჳს A. [10] + მძლავრთა A. [11] ხუთმეტისა A, თორმეტისა M. [12] ერსა A. [13] ცოდვათა მათთაგან... ღ~თისა] — M. [14] და] — A. [15] ვითარცა] — A. [16] + კეთილი A. [17] წუთის A. [18] თ კეთილთა საქმეთა ზედა A. [19] ეგრეთვე A. [20] თ მეფემან ვახტანგ ზრახვად A. [21] ყოველთა] — M.

աղաւթից հարցն մերոց»։ Եւ առաքեաց առ եղբայր մաւր իւրոյ Վալդարակ՝ խնդրել աւգնութիւն ի վիրաց Աւսոց. և առաքեաց նմա երկոտասան հազար վառեալս։ Եւ ինքն վախճանեալ ձայն տուեալ յամենայն վիրս, ժողովեաց ընդ հնձեալ[1] և ընդ հետեակ՝ հարիւր և վեցհազար. և աղաւթեաց պւաւթն աւր պահաւք և հակմամբ դիշերաց և տուրս տալով կարաւտելոց։ Եւ յանձն արար ղթագաւորութիւնն մոնրն. «Եթէ մնանիմ, ասէ, ի պատերազմիս, տացէ ղթագաւորութիւնս Միհրան[2] իմոյն Տրդատայ, առեալ ղբոյր իմ Սուրանձէ ի կնութիւն». և ինաց ինքն ի Թիանէթ։ Եւ եկին առ նա բնակիչքն Կովկասու յիսուն հազար. և չոգաւ և անց[3] ընդ դուռն Դարիալայ[4]. և մտաւ ի դաշտն Աւսեթիայ և նստաւ յայս-

և ჩვენი მამების ლოცვათათვის». და შეუთვალა თავის დედის ძმას, ვარაზბაკ[ურ]ს, და სთხოვა შემწეობა ოსების წინააღმდეგ. გამოუგზავნა მას თორმეტი ათასი შეჭურვილი. ხოლო თვით ვახტანგმა მოუხმო მთელ ქართლს. შეკრიბა მხედარი და ქვეითი ას სამოცი ათასი. ილოცა შვიდი დღე მარხვითა და ღამისთევით, და საბოძვარს აძლევდა ხელმოკლეთ. მიანდო სამეფო დედას და უთხრა: «თუ მოვკდები ამ ბრძოლაში, მიიღოს ჩემი მეფობა მირანმა, ტრდატის შვილისშვილმა, და წაიყვანოს ცოლად ჩემი და ხორანძე». და წავიდა თვით თიანეთს. მოვიდნენ მასთან კოვკასის მკვიდრნი — ორმოცდაათი ათასი. გაემართა და გაიარა დარიალას კარი, შევიდა ოსეთის ველს და დაჯდა მდი-

[1] *հնձեալս* C. [2] *Միհրան* B. [3] *Էանց* BD. [4] *Դարալիայ* ΔBC.

ბულთა: „ისმინეთ ჴმისა ჩემისა: დაღაცათუ ყრმა ვარ და არა გინახავს ჩემგან კეთილი, მაშათა კულა ჩემ[თა]გან[1] გინახავან დიდნი კეთილნი და დიდებანი... აწ უკუეთუ გუაცოცხლებს ღმერთი, მოგუხუდენ ჩუენგან[2] კე[126—308]თილნი და დიდებანი...[128—312]... და[3] ვახტანგ[4] წარავლინა მოციქული წინაშე დედის ძმისა მისისა ვარაზ-ბაკურისა[5], რანისა[6] ერისთვისა[7], აუწყა ლაშქრობა ოვსეთისა და[8] ითხოვა მისგან შეწევნა. ხოლო მან სიხარული[თ] აღუთქუა, რამეთუ ქუეყანა მისიცა ტყუე ქმნილ იყო ოვსთაგან. ხოლო[9] ვახტანგ მოუწოდა ყოველთა სპათა ქართლისათა. და[10] შემოკრბეს ყოველნი... იყო ასი ათასი მჴედარი და სამეოცი[11] ათასი ქუეითი[12]. და მოგზავნა[13] ვარაზ-ბაკურ სპანი თჳსნი თორმეტი ათასი მჴედარი[14]...[129—313]... შემოვიდა ქალაქად და აღასრულა შჯდეული ერთი ლოცვითა და[10] მარხვითა და ღამისთევითა. და განუყო ხოსტაკი[15] დიდძალი გლახაკთა. დაუტევნა[16] განმგებელად სამეფოსა[17] მისისა[18] დედა მისი საგდუხტ... და დაწერა ანდერძი ესრეთ: „უკუეთუ არღარა შემოვიქცე[19] ცოცხალი, დაჲ ჩემი[20] ხუარანძე შეირთოს მირიან“[21],—რომელი ეყვოდა ვახტანგს მამის ძმისწულად, ნათესაჲსაგან

[1] ჩვენთაგან B. [2] ჩუენგან] — A. [3] და] ხოლო A. [4] + მეფემან A. [5] ვარაზ-ბაკურ M. [6] რანისა] — M. [7] ერისთავისა M. [8] აუწყა ლაშქრობა... ოვსეთისა და] — A. [9] ხოლო] მაშინ A. [10] და] — A. [11] სამოცი A. [12] მკედარი M. [13] გამოგზავნა A. [14] და მოგზავნა... მკედარი] — M. [15] ხუასტაგი A. [16] და დაუტევნა A. [17] სამეუფოსა A. [18] თჳსისა A. [19] შევიქცე M. [20] დაჲ ჩემი] — BM. [21] მიჰრან B.

ქოყა ფსიოჳნ Ალრადიჲ Ეჲ Ასადჲს ძი- ღოქსაჲ ყაჲნს Ხაჲღრაც, ა ანქსაჲ' ბანაქსიცაჲნ კაჲნსქოყა ფსიოჳნ ფა- ჲიჲრა საიჩჩნ: Ეჲ ჩნნამართიქც ად- თი ა ანთი ქიორჭსჩნ ჳმქიანსა. ა კსიჩნსიორიორჲიმ აიიჲრნ აყც ჩი ი Ხაჲღრაც' ჩარქსანნ ანიჲნ' სქანსჭც ა ქიჯჭც ყიც, იი კარიოჳნ ქოჳ[1] ი ფაიჲრა- ყჲნ ქაქჩანიფაც: Ეჲ ნნიორიჭნნ ყარ- სიქც ჩი, იი ბაჲიმ ქაჯჲიჩჩიჲსა ჲიი- ნსაქ[2]: Ეჲ ი ანიჲიქსჭნნ ქიჩანიც' ჭსარ ჳნა ჩარქსანნ ი ქსრაყ ფაფაქჩანნ, ა ანიჩჲიცაც კსრქიიი. ა ჭც ანიჲნ ნი- რა Ფარსაან-Ფაქსიი[3]: Ეჲ ითრი- ჩსფაი კოყძ ჩბაფაიიჲნ ქაქჩანფ. ა ჩთსაქ ი ქჲანნ' კარიფაც აითასიი- აიც ფაჩნნაან[4] ფქჭსჲნ: Ეჲ ი[5] ჲიიაა-

ნარე არაგვის აქეთა მხარეს. ოსებმა შეკრიბეს ხაზართა ტომი, მოვიდნენ და დაბანაკდნენ მდინარის იქეთა მხარეს შვიდი დღე. სცდიდნენ ერთიმეორეს აქედან და იქედან მორკინალები. მე- შვიდე დღეს გამოვიდა ხაზართაგან ერთი კაცი, სახელად თარხანი, და მოუწო- დებდა ვინმეს, რომელსაც შეეძლებოდა ვახტანგის ლაშქრისაგან. გამოარჩიეს ერთი სპარსი, რომელსაც მრავალი სიმ- ხნე ეჩვენებინა, მრავალი ლომი მოეკ- ლა. და ერთიმეორის შეხვედრისას დაჰკრა მას თარხანმა თავზე და ორად გაუპო [ის]. მისი სახელი იყო ფარსმან- ფახური. ფრიად დამწუხრდა ვახ- თანგ მეფე, შევიდა კარავში და ცრემ- ლით მოსთქვამდა მთელი ღამე. განთია- დის ჟამს გამოვიდა თარხანი და ისევ

[1] *ქოყ*] *ეჲ* D. [2] *ა ყიიქ ... ასაანხაც*] — BD. [3] *Ფარსაან—Ფაქსიი* C. [4] *ფაჩნნაან*] *ფაჲ- თიიაბ* BD. [5] *ი*] — C.

რევისა[1], მირიანის ძისა, რომელი სიძე იყო თრდატ სომეხთა მეფისა,—„მან[2] შეირთოს დაჲ ჩემი და მან იპყრას[3] მეფობა“... წარვიდა ვახტანგ და დადგა თი[ა]ნეთს. მუნ მიერთნეს ყოველნი მეფენი კავკასიანნი, ორმეოცდაათი ათასი [**129—314**] მჴედარი. წარემართა სახელსა ზედა ღ˘თისასა, განვლო კარი დარიალანისა[4]... მაშინ მეფეთა ოვსეთისათა შეკრიბნეს სპანი მათნი[5], მოირ- თეს ძალი ხაზარეთით, და მოეგებნეს მდინარესა ზედა... და მასცა მდინარესა არაგჳ[6] ჰქჳან... და[7] დაიბანაკეს ორთავე სპათა[8] იმიერ და ამიერ[9], რამეთუ მდინარისა მის პირსა ორგნითვე ქარაფნი იყვნეს კლდისანი, ჭალაკნი და ველო- ვანნი... და[7] დადგეს ეგრეთ შჳდ დღე. ამას[10] შჳდსა დღესა ბრძოლა[11] იყო ბუმბერეზთა[12], რომელ ჰყვეს ნიჭადნი[13] ხაზართანი ოვსთა[14], მათ თანა ერ- თო კაცი ერთი გოლიათი, სახელით თარჴან. გამოვიდა ესე[15] თარჴან ხაზარი და ჴმა უყო[16] ჴმითა მაღლითა და თ[**130—315**]ქუა: „გეტყჳ თქუენ ყოველთა სპათა ვახტანგისთა, ვინცა არს თქუენ შორის უძლიერესი[17], გამოვიდეს ჩემ ზედა“[18]. ხოლო[19] ვახტანგ მეფესა, რომელსა[20] ყვეს სპანი სპარსთა ნიჭადნი[21],

[1] *რევისსა* A. [2] *მან*] *მაშინ* A. [3] *ყოს* A. [4] *კარი დარიალისა* B, *არიანალისა* M. [5] + *და* A. [6] *არაგჳ*] *დარიაელო* A. [7] *და*] — A. [8] *სპათა*] — A. [9] *თ ამიერ და იმიერ* A. [10] *ამა* A. [11] *შეძრულ* M. [12] *მუბერაზთა* A; + *მდინარესა ზედა. მაშინ ოვსთა* A. [13] *ნიჭადნი* A. [14] *ოვს- თა*]—A. [15] *ესე*] — A. [16] *ყო* A. [17] *უძლიერესი*] — M. [18] *ჩემ ზედა*] *ბრძოლად ჩემდა* A. [19] *ხო- ლო*] — A. [20] *რომელ* A. [21] *სპანი სპარსთა ნიჭადნი*] *სპარსთანი* A, *სპანი სპათანი ჯარნი* B.

նալ առաւաւտուն՝ հլանէր Թարխանն դարձեալ նախատելով[1] և վատթարելով[2] զվախթանգ. և ոչ գտաւ[3] ոք[4] յաւժարել ի սիրտ՝ կռուիլ ընդ նմա; իսկ ապա վախթանգ անկաւ ի վերայ երեսաց իւրոց, և ելաց առաջի Տեառն. և յարուցեալ կաղմեցաւ. և հնգետց դինքն խաչիւն Քրիստոսի, և ոչ լուաւ որք արգելուին զնա՝ որպէս զմանուկ և զանփորձ, այլ ասաց. «Աւգնեցէ՛ք ինձ աղաւթիւք, զի Տեառն է պատերազմ, և նա է յոյն իմ և վստահութիւն և արուեստ ձեռացս». եւ յարձակեալ ի վերայ Թարխանին՝ եհար նիզակաւն ի վերայ մէջոյն, և շշտակէր հանէր ընդ թանձրութիւն զրահիցն և մարմնոյն ի միւս կողմն. և անկեալ յերկվարէն՝ սատակէր. եւ վախթանգ

ჰკიცხავდა და შეურაცხჰყოფდა ვახთანგს. არავინ აღმოჩნდა გულით მოეწადინებინა, რომ შებრძოლებოდა მას. მაშინ ვახთანგი დაემხო პირს და ატირდა უფლის წინაშე. ადგა და მოეწყო. ქრისტეს ჯვრით დაიბეჭდა თავი და არ უსმინა, რომლებიც უშლიდნენ მას, როგორც ყრმასა და გამოუცდელს, არამედ უთხრა: «შემეწიეთ მე ლოცვით, რადგანაც ბრძოლა უფლისაა, და იგია ჩემი იმედი და მისანდობელი, და ღონე ხელთა». შეუტია თარხანს, დასცა შუბი წელთ და მახვილსავით გაავლო საჭურვლის სისქესა და სხეულს მეორე მხარემდის. გადმოვარდა ცხენიდან და მოკვდა. ხოლო ვახთანგი ადგილზევე დაეცა პირქვე და თქვა: «კურთხეულ ხარ, უფალო ჩემო, ქრისტე

[1] նախատել BD· [2] վատթարել D [3] գտան C. [4] զոք BD.

მათ[1] თანა ერთო კაცი ერთი, რომელსა ერქუა ფარსმან-ფარუხ[2]. ამისდა ვერვის დაედგნეს ბრძოლასა შინა, მრავალი ლომი ველითა შეეპყრა. ესე განვიდა ბრძოლად თარჯნისა[3]... და[4] პირველსავე შეკრებასა უხეთქნა ჯრმალი[5] ფარსმან-ფარუხს[6] ჩაბალახსა[7] ზედა და[4] განუპო[8] თავი[9] ვიდრე ბეჭთამდე. მაშინ დაჰმუნდა ვახტანგ და ყრმანი[10] მისნი... დაღამდა დღე იგი და[11] ვახტანგ შევიდა კარვად თჳსად და[4] დადგა ლოცვად, და[4] ცრემლითა ევედრებოდა ღმერთსა... ითხოვდა ღ~თისაგან შეწევნასა...[130—316]... ვითარ განთენა, კუალად[12] შთამოვიდა თარჯან კიდესა მდინარისასა, აყუედრებდა კუალად[13] და[4] ითხოვდა მუქარასა. და არავინ[14] იპოვა სპათა შორის ვახტანგისთა მბრძოლი მისი. მაშინ ვახტანგ ჰრქუა სპათა მისთა[15]: „არა მინდობილ ვარ მე ძალსა ჩემსა[16] და სიმჴნესა[17], არამედ მინდობითა ღ~თისა[18]... განვალ თჳთ ბრძოლად თარჯანისა“. მაშინ განკჳრდეს წარჩინებულნი იგი, აყენებდეს[19] ვახტანგს ... რამეთუ ყრმა იყო ვახტანგ, და არა იცოდეს გამოცდილობა მისი. არა ერჩდა ვახტანგ, არამედ დაამტკიცა ბრძოლა მისი[20]. გარდაჴდა ცხენისაგან და დავარდა ქუეყანასა ზედა, თაყუანის-სცა ღ~თსა, აღიპყრნა ჴელნი თჳსნი[21] და თქუა; „ჰე უფალო... შენ იყავ შემწე[22] ჩემ-

[1] მას A. [2] ფარზმან-ფარუხ A. [3] თარკანისად A. [4] და] — A. [5] კრმლითა B. [6] ფარზმან-ფარუხსა A. [7] ჩაბალახსა] — M. [8] განაპო A. [9] ზურგი მისი A. [10] სპანი A. [11] დაღამდა დღე იგი და] — A. [12] კუალად] — A. [13] და კუალად A. [14] არავინ] — A. [15] მისთა] — A. [16] ძალისად ჩემისად A. [17] სიმკვნისა ჩემისად A. [18] ღმრთისათა A. [19] აყვედრებდეს B. [20] არა ერჩდა... ბრძოლაჲ მისი] — M. [21] თჳსნი] — A. [22] მწე A.

*ი თქუეს უსჩანჯერ კერესა, და ასჴრ. «Აღრჩილალ სა Ტჴრ ჩმ, Ჩრიხთოს Აღთჳად, ოჳ თჳადჴცესდ ქრისჯიან[1] ჟი, და თათარჴცესდ ქრისჯიჯჳნ ჟი»: ნეღ კარჩალ ჟჴლეჩ ნიჟა[2] თაჟაჩ თჳ ჟაჩეს ჩეღ ი ჩსჯათასუნ ამჩ თქიც ჩეჟიჟ, ნეღ ი ძჩეა აყე ჩეს აყე მჩ ჩსკაყეს უნც[3] კაკაქიკა ჟნთიჟს, და ჩნიდჩესდ ჩქაბჩქაბიდ. და ჟაეჟიბნეღამეს Ჩრიხთოს ჟნა სა ჟჩ[ა]ჩაჩალ[4] კრკჩე ენკჩნიკ: ნეღ თაყა კაჟბაქჩაყუს ჟაეჟეს, და ჩარჩს ჟÁსეს და ჩშაჟდრკჩეს და ძაქეჩეს ჟნითა ი თჳეჟ თჳჩეჟეს ი ჟნეჟ. და ძაქს კაქჩაჩრ ნითა[5] ი ქიჟა და ი ქაჟაქჟ, და კაჩეჩ ჩარს და ჟნითა. და ძაქს ი თჳეჟ თჳჩეჟეს ჟნითა. და ძაქს ი ჩაჩანეჩ და ი ჩაჟეჩ ნითა, ნეღ ი ჩაჩანეჩ ჩაჟეჩ ჩარს და

ესიად. Իսկ թագաւորքն Աւսէթոյ, փախուցեալք յամուրս, առաքեցին դեսպանս առ Վախթանգ՝ առնել հաշտութիւն[1] և տալ զդերեալսն Աւսաց, և առնուլ զիարթլացն եւ լուաւ նոցա, և ետ զԱւսսն երեսուն հազար, և առ[2] զիւրն երեքհարիւր յիսուն հազար և զբոյրն իւր Միհրանդուխտ. և առաքեաց զնոսա ընդ ճանապարհն Դարբիլայ. և զղաւրսն պարսից և կովկասացդ դարձոյց յաշխարհն[3] իւրեանց բաղում աւարաւ եւ ինքն դաւրաւքն[3] իւրովք դամս երիս ալար պատերազմ ընդ Աւխազեցոյ դաւառն. և առ[4] զամրոցսն ամենայն, զի թագաւորն Լեւսն անպարապ էր ի պարսից կողմանէն եւ ապա դարձաւ ի Մցխիթա խնդութեամբ և ուրախութեամբ. և արարին տաւն[5] ցնծութեան ի փառս

დაზავებულიყვნენ, მიეცა ოსთა ტყვეები და წაეყვანა ქართველები. უსმინა მათ და მისცა ოცდაათი ათასი ოსი და წამოიყვანა თავისი სამასორმოცდაათი ათასი და თავისი და მირანდუხტი. გაგზავნა ისინი დარიალას გზით, ხოლო სპარსთა და კოვკას[იან]თა ლაშქარი დააბრუნა თავიანთ ქვეყანაში მრავალი ნადავლით. თვით კი თავისი ლაშქრით სამ წელს ებრძოდა აფხაზეთის მხარეებს და აიღო ყველა ციხე, რადგან ლეონ მეფე მოუცლელი იყო სპარსთაგან. მემრე მობრუნდა მცხეთას მხიარულებითა და სიხარულით; გადაიხადეს დღესასწაული მხიარულებისა ჩვენი ღვთის ქრისტეს სადიდებლად და მისცა საბოძვარი გლახებს. გაუგზავნა სპარსთა მეფეს ძღვენი—ოცი ათასი ცხენი და ათი ათასი მონა—ქურუმთ-მთავრის ხელით,

[1] *խաղաւթիւն* C. [2] *ի յաշխարհն* ABC. [3] *զօրօք* BD. [4] *էառ* BD. [5] *արար ի տօն* BD.

ჰრქუა ჭმითა მაღლითა: „მჭნე იყვენით და განძლიერდით...“, და იქმნა ბრძოლა ძლიერი მათ შორის...[134—322]... მაშინ იძლივნეს ოვსნი და ივლტოდა[1] ბანაკი მათი[2], მოისრნეს და ტყუე იქმნნეს. ხოლო უმრავლესი[3] მეოტი ოვსთა მათგანი[4] ცოცხალი შეიპყრეს ... შემუსრნეს ქალაქნი მათნი და აღიღეს ტყუე და ნატყუენავი ურიცხვ. და განვიდეს პაჭანიკეთს.., მოსაზღვრედ ოვსეთისა, მდინარესა მას ოვსეთისასა წ[ი]აღ, და ჯიქეთი მუნვე[5] იყო. შემდგომად ჟამთა მრავალთა იოტნეს პაჭანიგნი და ჯიქნი თურქთაგან. წარვიდეს[6] პაჭანიგნი იგი დასავალით კერძოსა[7], ხოლო ჯიქნი დაემკჳდრნეს ბოლოსა აფხაზ[135—323]ეთისასა. და[8] მოტყუენა ვახტანგ პაჭანიგეთი და ჯიქეთი, და[8] შეიქცა[9] და მოადგა[10] ოვსეთსავე. და მეფენი ოვსთანი შევლტოლვილ იყვნეს სიმაგრეთა კავკასიისათა[11]. ადგეს[12] მათ შორის მოციქულნი და დაიზავნეს[13]. და[8] ითხოვეს ვახტანგისგან ოვსთა[14] ნაცვალად დისა მისისა ოცდაათი ათასი ტყუე ოვსეთისა... და მისცა ვახტანგ ოცდაათი ათასი ტყუე დისა მისისათჳს[15] და ესრეთ[16] მოიყვანა დაჲ მისი[17].., ხოლო ტყუენი ქართველნი, რომელ[ნი] ყვეს ოვსთა... იგი ყოველნი ... უკ[უ]მოიჴსნა... რიცხჳთ[18] სამას ორმოცდაათი[19] ათასი. მაშინ მეფემან განუტევნა ნიჯადნი[20] იგი სპარსთანი და მეფენი კავკასია[135—324]ნთანი ნიჭითა დი[დი]თა, წარმოგზავნნა[21]

[1] ივლტოდეს A. [2] ბანაკი მათი] — A. [3] უმეტესი A. [4] მათგანი] — A. [5] მუნ A. [6] და წარვიდეს A. [7] კერძო A. [8] და] — A. [9] შემოიქცა A. [10] გამოდგა A. [11] კავკასისთა M. [12] აღდგეს A. [13] დაიზავნეს A. [14] თ ოვსთა ვახტანგისგან A. [15] დისა მისისათჳს] დისათუის A. [16] ესე M, — A. [17] დაჲ მისი] — M. [18] რიცხუთით A, რიცხუთთა M. [19] სამას ორმოცდათურამეტი M. [20] ნიჯადანი AM. [21] წარმოგზავნა BM; + დაჲ მისი A.

Աստուածոյ մերոյ Քրիստոսի, տալով տուրս աղքատաց: Եւ արձակեաց ընծայս թագաւորին Պարսից՝ քսան հազար արիվարս, և ծառայս՝ տասն հազար ի ձևն քրմապետին. և խընդրեաց զդուստր նորա իւր ի կնութիւն. և եղբաւր մաւրն իւրոյ՝ արկու հազար արիվար և հազար ծառայս: Եւ թագաւորն Պարսից տեսեալ զխոհականութիւն նորա, եւս նմա զդուստր իւր Բալենդուխտ և զևսան կովկասու[1] *ի հրա-*

და სთხოვა მას მისი ასული ცოლად; თავის დედის ძმას კი — ორი ათასი ცხენი და ათასი მონა. სპარსთა მეფემ რომ იხილა მისი გამარჯვება, მისცა მას თავისი ქალი ბალენდუხტი [ცოლად] და კოვკასის მთა მის საბრძანებლად. წერილის შესავალში ასე დაწერა: «ორმიზდ შაჰიჯანისაგან* ვახთანგ ვარ[ა]ნ-ხოსროთანგს, ათთა მეფეთა ახოვანს სიხარული! ვქენი, რაც მთხო-

[1] *կովկասոյ* C.

* შ ა ჰ ი ნ ჯ ა ნ - ი უნდა იყოს: შაჰინშაჰ-ი, რომელიც ანასეული ნუსხის „მეფეთა-მეფე-ს“ უდრის.

მირანდუხტ და ტყუე იგი ყოველი გზასა[1] დარიალანისასა[2], და თჳთ სპითა დიდითა[3] ქართლისათა წარვიდა[4] გზასა აფხაზეთისასა... იწყო ბრძოლად ციხეთა აფხაზეთისათა, რამუთუ მეფე ბერძენთა ლეონ დიდი[5] უცალო იყო ბრძოლისაგან სპარსთასა და ვერ შემძლებელ იყო სპათა გამოგზავნად აფხაზეთს. და სამ წელ წარტყუენა ყოველნი ციხენი აფხაზთანი[6]... და მოვიდა სახლსა მისსა, ქალაქსა სამეუფოსა მცხეთას. გაეგება წინა დედა მისი და დანი მისნი[7] და სიმრავლე მის[8] ქალაქისა, მამათა და დედათა... შეასხმიდეს ქებასა, რამეთუ არა რომელსა მეფესა ექმნა[9] ეგევითარი ძლიერი წყობა[10]. მაშინ ვახტანგ მეფემან შეწირა მადლობა ღთისა მიმართ მრავლითა ლოცვითა და ღამის თევითა, გლახაკთა მიცემითა:..[136--325]... და წარსცა ძღუნი ნატყუენავისა მისგან დედის ძმისა მისისა[11] თანა ვარაზ-ბაკურისა[12]: მონა ათასი[13], ცხენი საჴედარი — ათასი, ჯრდალი[14] ცხენი — ათასი[15]. და კუალად წარსცა წინაშე სპარსთა მეფისა მონა ათი ათასი[15], ცხენი საჴედარი — ათი ათასი[15], ცხენი ჯრდალი[14] — ათი ათასი[15]. მიუძღუანა[16] სპარსთა მეფესა[17] ჴელითა ბუნჭარან[18] ებისკოპოზისათა, და ითხოვა სპარსთა მეფისაგან ასული ცოლად. ხოლო სპარსთა მეფემან მოსცა ასული[19] ცოლად, რომელსა ერქუა ბალენდუხტ[20]. და[21] მოსცა სომხითი და ყოველნი მეფენი კავკასიანნი ზითვად. და მისწერა[22] წიგნი, რომელსა პატრუცაგსა[23] წერილ იყო ესრეთ: „ჰურმიზდისგან[24], ყოველთა მეფეთა[25] მეფისა, ვახტანგის მიმართ ვარან-

[1] + მას A. [2] დარალისასა B, რომლისსა M. [3] დიდითა] — A. [4] წარმოვიდა M. [5] დიდი ლეონ A. [6] და სამ წელ... აფხაზთანი] და წარიოტნა სამ წელ ციხენი აფხაზეთისანი ყოველნი A. [7] ო დედა და დანი მისნი A. [8] მის] — A. [9] ო ექმნა მეფესა A. [10] ძლიერი წყობა] წყალობა BM. [11] დედის ძმისა მას A. [12] ვარხა-ბაკურსა A. [13] ათასი] რვა M. [14] კდალი A, კდილი M. [15] ათი ათასი] თურამეტი M. [16] ესე ყოველი მიუძღუანა A. [17] + მან A. [18] ბუნჭარ B, ბონაჭარან M. [19] + მისი A. [20] შალენდუხტ A, ბანდოხტ M. [21] და] — A. [22] მოუწერა A, + მის თანა A. [23] პატრუცაგსა] — M. [24] ურმისდისგან A, რომისა და სხუაგან M. [25] მეფეთა] — M.

մանս նորա. և դրևսց ղնախերդան[1] *թղթոյն այսպէս. «Յորմղդէ Շահիջահանայ առ վախթանգ վար[ա]ն-Խոսրովթանգ, ախոյեան տասն թագաւորաց՝ խնդալ Արարի զոր խնդրեցեալքն. այլ զաւրացիւք և քաջ լիր՝ կալով ընդդէմ Յունաց, առնալ զքեզին քո ընդ քեզ»։*

Եւ արար վախթանգ հանդէս զաւրաց երկուհարիւր հազարաց, և ել ընդ Հայս, դի և նոքա ևս առնալ էին զնոյն սպառուէրս։ Եւ ելին նախարարքն Հայոց ընդ նոսա՝ Տրդատ Աբշաւրնի և Արեւ Սիւնեաց տէր և Ջ[ո]ւանշերր վասպուրականի և Համազասպ Տարաւնոյ, Գրիգոր և այլք ընդ նոսա. և չոգան ի կարախսուլա, և խոյնն ի վիրայ նորա իշխանս երկուս երկուտասան հազար հնծեալս՝ պատերազմ

[1] *ղնախերդանս* BD.

ვე, გაძლიერდი და მხნე იყავ, წინააღუდეგ ბერძნებს და მიიყვანე შენი ღა შენთან».

გააწყო ვახტანგმა ორასათასიანი ლაშქარი და გავიდა სომხეთს, რადგან მათაც მიეღოთ იგივე ბრძანება. გამოვიდნენ მათთან სომეხთა ნახარარები: ტ რ დ ატ არშაკუნი, არევ სივნიელთა უფალი, ჯუანბერ — ვასპურაკანისა, ამაზასპ — ტარონისა, გრიგოლი და სხვები მათთან ერთად. გაემართნენ კ არ ახ პ უ ლ ას, და ატოვეს იქ ორი მთავარი თორმეტი ათასი მხედრით, რათა შებრძოლებოდნენ მას, ე. ი. კარნუ ქა-

ხოსროთანგისა[1], ათთა მეფეთა მეფისა ახოვნისა“[2]. და მიუწერა[3] მან ბრძოლა კეისრისა, რამეთუ კეისარი განსრულ იყო ბრძოლად სპარსთა.

მაშინ ვახტანგ აწვა[4] ყოველთა სპათა მისთა და ყოველთა მეფეთა კავკასისთა[5]. შემოკრბეს და დადგეს მტკუარსა[6] იმიერ და ამიერ, ვითარ[7] ორასი ათასი[8]... [138—327]... წარემართა ვახტანგ[8ა] შესლვად[9] საბერძნეთად. მიიწივნეს[10] სომხითს[11], და მოერთნეს[12]... ერისთავნი სომხითისანი: სივნელი[13] არევ, ასპურაგნელი[14] ჯ[უ]ანბერ[15], ტაროველი[16] ამაზასპ[17], გრიგოლის შენებულისა ქალაქისაგან[18] თ რ დ ატ, ნათესაებისაგან დიდისა თრდატისა. და მოადგეს ციხე-ქალაქსა[19], რომელსა ერქუა[20] კ არ ახ პ ო ლ ო[21], და აწ ეწოდების კარნუ[22] ქალაქ, და ჰბრძოდეს მას... და[23] დაუტევნა[24] ორნი ერისთავნი მჭედრითა ათორმეტ ათასითა[25] ბრძოლად ქალაქისა მის[26]. წარვიდა ვახტანგ პონტოს და მოაოჯრნეს გზასა[27] ქალაქნი სამნი[28]... და მიუწია ლაშქარმან ვიდრე ქალაქისა მის კოსტანტინეს[ი]სა[29]. ხოლო სპარსნი, რომელ[29] [138—328]

[1] ვარან-ხუასროთაგანისსა A, ვარან-ხოსროთანგისი M. [2] ახოვანისა BM. [3] მოუწერა A. [4] აუწყა B, აუწყო M. [5] კავკასიისათა A. [6] მტკიცედ M. [7] ვითარ] — AM. [8] სამასი ათასი A. [8ა] + მეფე A. [9] შესლვად] — A. [10] და მიიწივნეს A. [11] სომხითად A. [12] მოერთნეს] — A. [13] სივნიელი M. [14] ასფორაგანელი M, ასფორაგანელი B. [15] ჯონბერ A, ჯუნბერ M, ჯუანშერ B. [16] ტოროვნელი M. [17] ამაზასპ] — A. [18] გრიგოლის... ქალაქისაგან] შენებულისაგან A. [19] ციხესა A, ქალაქსა M. [20] რქუიან A. [21] კარახპოლი B, კარხაპოლა A. [22] ტარნო M. [23] და] — A. [24] დაუტევნეს A. [25] თორმეტ ათას, თორმეტ ათასითა B, ათორმეტ ორი ათასი სპითა M. [26] ქალაქისა მის] ქალაქისად A. [27] მოაოჯრნა გზას A. [28] ო სამნი ქალაქნი A. [29] კოსტანტინესა A, კოსტატისა B. [30] რომელთა A.

მსე ენდ ნიმა, იე ჴ კარნიე ქალაქ. ჲ ჯიგან ენდ მჱჴსიერეცაყა მენიჴ ჲ ფონ-ტოს, ჲ აიჩს სერის ქალაქის: ესე აფო-ითიჴერ სა ჴლახრანდ ფაცრაცს' «მჱ ენდ სიფანანსე ენანაცრესაც ფარან, იერ ჩრესაითის სერეფაგიცა სს ესრს ენდ. ქანიჩ ჰაცს ესმ კიღჟამ ეც ენდ ფარსიც ნაგაცრეს ჲ ვიკნა, ჲ ჰა-სჴს მენიჴ კაპჰანძაც, იცე ქერეძმან Სეღონს ჩრეფიერ ჴ, ჲ ძეცნაღესცს კა-სესენცია მანსკიცან' კაეჩპარსეცც სიძს ჲ ფარგან ამაცჩით საჴიც ჲ ნაგმაც: ესე ითაიცაცსაკ ნანაფარ-ჰაც[1] ანგესაც ენდ აკს' სესც მიც აკაით მენიჴ ჲ კითანძიცაცსაც, იც ჰაცაითაგესაც ჲ ჩრესითის' ნაგაც-აერს კითანძიჰანით კაეჩნაც ნიჴ-ნეც ნაგმაც ჴაკჴს ჩიც-ნეც ჴაკჴს ნიშანაც ესე

ლაქს. წავიდნენ შუა ქვეყნით პონდოსამ-დის და აიღეს სამი ქალაქი. უბრძანა ვახთანგმა ლაშქარს: «არავინ მოკ-ლათ უსჯულოთაგანი, რომლებიც, როგორც ჩვენ, ქრისტეს თაყვანის-მცემლები არიან, რადგანაც პაპა ჩემი, როდესაც წავიდა სპარსთა მეფესთან ერთად საბერძნეთს და მიაღწიეს ან-ძიანძ[ორ]ამდის, სადაც წმიდა გრიგო-ლის საფლავია, და ხელი ჴმიჰყვეს ეკ-ლესიაში ყრმებს, ძლეულნი შეიქმნენ, და დაბრუნდნენ სირცხვილეულნი მრა-ვალთაგან მცირედნი. ათი დღის გზის გავლის შემდეგ მოვედით ჩვენ დღეს კოსტანტინეპოლამდის, სადაც ქრისტე ირწმუნა კოსტანდიანოს მეფემ და ჯვრის ნიშით სძლია ბევრეულ სიმრავლეს. ტრდატ დიდმა, სომეხთა მეფემაც,

[1] ანაპარსაც BC.

ჰპოვებდეს ეკლესიისა მსახურთა, დაჰკლვიდეს[1], არამედ[2] ვახტანგ მეფემან ამცნო სპათა სომხითისათა და ყოველთა სპათა[3], რათა არავის კლვიდენ მოწესეთაგანსა, არამედ ტყუე ჰყოფდენ[4], ჰრქუა მათ: „მამის-მამა ჩენი, მირიან, ოდეს შემოჰყვა მეფესა სპარსთასა[5]... ბრძოლად ბერძენთა ზედა, ესევითარსა[6] უყოფდეს[7] მოწესეთა და[8] ეკლესიისა მსახურთა. და იძლივნეს ძლევითა ბოროტითა ურიცხუნი სპანი მცირეთა ლაშქართაგან[9]; მიერითგან მიიღეს საზღვარი იგი[10] ბერძენთა ჩვენ ქართველთაგან... ხოლო წყობა[11] პირველთა მეფეთა იყო ანძიანძორს, სადა უკუე აწ არს საფლავი დიდისა მოძღურისა გრიგოლისი[12]. და[8] მუნით იოტნეს[13] მეფენი ჩუენნი. ხოლო ჩუენ ათისა[14] დღისა სავალი[15] ჩამოგვჭრია... ანუ არა გასმიან სასწაულნი, რომელ ქმნნეს კოსტანტინე [139—329] ლთა მეფეთა[16] წარძღუანებითა[17] ჯუარი-სათა, ანუ რომელნი ქუეყანასა შინა[18] სპარსთასა[19] იქმნნეს სასწაულნი ივლიანეს ზე[20] მეფისა მეკერპისა[21], ვითარ-იგი ისარმან ზეცისამან მოკლა, და შეკრბეს სპანი ბერძენთანი და ი[ვ]ბიმიანოს მორწმუნე[22] აჩინეს[23] მეფედ, ხოლო მან არა თავს იდვა, ვიდრემდის არა დამუსრნეს კერპნი და აღმართნეს ჯუარნი, და მას ზედა დაარქუეს გვრგვნი მეფისა[24], ხოლო ანგელოზმან უფლისამან

[1] ჰკლვიდეს A. [2] ხოლო A. [3] სპარსთა A. [4] არამედ ტყუე ჰყოფდენ] და A. [5] სპარსთ მეფესა A. [6] ესევითარ M. [7] ჰყოფდეს M. [8] და] — A. [9] მცირითა ლაშქრითა A. [10] ესე A. [11] წყალობა M. [12] თ გრიგოლი მოძღურისა A. [13] იწამეს A. [14] ათის A. [15] სავალი]—A. [16] კოს-ტანტინე ზე მეფესა B. [17] წარძღომითა A. [18] შინა]—A. [19] ბერძენთასა A. [20] ივლიანე ზე M. [21] მეკერპესა მეფესა A. [22] მორწმუნე] — A. [23] აჩუენეს A. [24] მეფისა] — A, მეფესა M.

Մեծն Տրդատ թագաւորն Հայոց պատուհասեալ ի Տեառնէ վասն տանջից զսուրբ Լուսաւորիչն և զսուրբ տիկնայսն, և ծանուցեալ զիրիստոս՝ ոչ յաղթահարեցաւ յումեքէ մարդոյ, զոր դիտէք դուք իսկ՝ քաջքդ Հայոց, թէ որպէս հսկայն և նշանաւորն յաւիտենից ազգս Տրդատ թիկամբք բռնանարկեալ՝ շինէր տուն Աստուծոյ։ Դիտէք և զպիղծն Յուլիանոս սատակեալ ի Պարսս. և Յուբիանոս[1] առ[2] զթագաւորութիւնն. և ասաց Տէր ցՊիսոքիոց թագաւորն՝ Մի կուսիր զնդ Յուբիանոս, զի չտամ զնա ի ձեռն քու եւ դուք՝ բնակիք[դ] Վրաց և Պարսից, գիտէք զնախնին ամենայն քաջաւորաց զնեբրովէթ, որպէս գրեալ է զնմանէ,

რომელიც დაისაჯა უფლისაგან ტანჯვისათვის წმინდა განმანათლებელისა და წმინდა ღელფლებისა: და რომ იცნო ქრისტე, ვეღარ სძლია ვერავინ კაცთაგანმა. თქვენვე იცით, მხნე სომეხნო, თუ როგორ აშენებდა ღვთის სახლს ზურგ-დატვირთული გმირი და ქვეყნ ხალხს შორის შესანიშნავი ტრდატი. იცით ბილწი ივლიანოსიც, რომელიც მოიკლა სპარსეთს და ივი[მი]ანოსმა მიიღო მისი მეფობა; და უთხრა უფალმა სპარსთა მეფეს: ნუ ებრძვი ივი[მი]ანოსს, რადგან არ მოგცემ მას შენ ხელთ». და თქვენ, მკვიდრნო ქართველნო და სპარსნო, იცით ყველა მეფეთა წინაპარი ნებროთი, როგორც ეს სწერია მის შესახებ, რომ ლომსა და ქურ-

[1] Յուբիանոս D. [2] Հառ BD.

აღიღო გჳრგჳნი[1] და დადგა[2] თავსა ი[ვ]ბიმიანოსისსა[3]... და ჴმა იყო ზეცით, რომელი ეტყოდა სპარსთა მეფესა[4] ... „დაეცადენით ბრძოლად[5] ი[ვ]ბიმიანოსისა[6], რამეთუ[7] ძალი[8] ჯუარისა უძლეველ[9] არს... ანუ თქუენ[10], მაგათ მკჳდრთა სომხითისათა[10ა], ... არა გაჴსოვან[11] საქმენი გრიგოლი პართელისანი[12] და წინაალმდგომ[ი]სა მის[ი]სა[13], თრდატ[14] მეფისა არშაკუნიანისა[15], ვითარ დასცა ზუაბისაგან და იქ[139—330]მნა იგი ეშუად?, არამედ გრიგოლი[16] მოაქცია იგი და მიერითგან იქმნა იგი მუშაკ ეკლესიათა[17]. და ეკლესია[18] აღაშენა თრდატ[19] ზურგითა თჳსითა[20], რამეთუ იყო იგი გმირი[21]. ხოლო თქუენ, მკჳდრნო ქართლისანო, ნათესავნო მეფეთა ქართველთანო[22]... რომელნი ხართ[23] ნათესავნი ნებროთ გმირისანი, რამეთუ ესრეთ წერილ არს წიგნთა შინა მათთა[24], რომელი უწინარეს ყოველთა მეფეთა ქუეყანისათა[25] გამოჩნდა ქუეყანასა ზედა; რომელი ლომსა ძალითა ეითარცა თიკანსა მოიყვანებდა, კანჯართა და[26] ქურციკთა ქუეითი იპყრობდა, რამეთუ ეზომ განდიდნა ძალი მისი, რომელ დაემორჩილნეს ყოველნი ნათესავნი ნო-

[1] ხოლო ანგელოზმან... გჳრგჳნი] — A. [2] დაადგა A. [3] ივბიმიანოსსა A, იბიმიანისსა M. [4] სპარსსა A. [5] ბრძოლისაგან A. [6] იბიმიანოსისსა M. [7] რამეთუ] — A. [8] რომელი M. [9] ძალითა ჯუარისათა უძლეველითა A. [10] თქუან BM. [10ა] სამოთხისათა M. [11] გაკსოვსთა A. [12] პართველისანი A. [13] წინააღმდგომთა მისთა BM. [14] მირდატ M. [15] არბაკონიანისა AM. [16] გრიგოლ A. [17] ეკლესიისა A. [18] + დიდი A. [19] თრდატ] — A. [20] ზურგით თუისით A. [21] იყო ივი გმირი] გმირი იყო A. [22] ქართლისათანო A. [23] ვართ A. [24] რამეთუ ესრეთ... შინა მათთა] — AM. [25] ქუეყანისათა] — A. [26] და] — BM.

ⴝⴋⴋ ⴆⴀⴊⴋⴁ ⴁ ⴆⴁⴌⴈⴋ[ⴀ]ⴓⴓ ⴋ ⴊⴑⴑⴀⴊ- ⴊⴋⴎ ⴆⴌⴋⴊⴍⴑⴋ ⴚⴀⴚ, ⴁ ⴆⴀⴓⴓⴑⴚⴀⴑⴑ ⴑⴍⴋ ⴁ ⴆⴆⴆⴀⴆⴑⴑ. ⴁ ⴆⴀⴓⴀⴑⴑ ⴀⴌⴈⴑⴊⴑⴋⴍ ⴑⴍⴋⴍⴚⴀⴑⴑ ⴀⴆⴆ ⴚⴍⴚⴀⴆⴑⴑⴀⴑⴑ ⴚⴀⴆ. ⴁ ⴆⴓⴚⴀⴑⴑⴀⴑ ⴀⴌⴈⴑⴊⴑⴋⴍ ⴑⴍⴋⴍⴚⴀⴑⴑ ⴚⴀⴆ. ⴁ ⴆⴓⴚⴀⴑⴑⴀⴑ ⴚⴀⴆⴓⴀⴑⴑⴀⴑ ⴚⴀⴆⴀⴑⴑⴀⴑ ⴚⴀⴆ. ⴁ ⴆⴓⴚⴀⴑⴑⴀⴑ ⴚⴀⴆⴓⴀⴑⴑⴀⴑ ⴚⴀⴆⴀⴑⴑⴀⴑ ⴚⴀⴆ. ⴁ ⴆⴓⴚⴀⴑⴑⴀⴑ ⴚⴀⴆⴓⴀⴑⴑⴀⴑ ⴚⴀⴆⴀⴑⴑⴀⴑ ⴚⴀⴆ.

ციკს, და ყოველ ირემსა და მხეცს ფეხდაფექ იჭერდა იგი; ამის გამო ყველა ტომი დაემორჩილა მას. ააშენა ოქროს სვეტებიანი გოდოლი და ვერცხლის ხარისხზე დადვა საფუძველი, კუპრითა და აგურით შემოზღუდა იგი; სარკმლებში ჩასხა სინათლის გამომცემი თვლები — იაკინთი და ზურმუხტი, რათა არ ყოფილიყო ღამე მის ნათხარ გზებსა, ტაძრებსა და ოთახებში, რომლებსაც აგებდნენ მასში. სიმაღლისათვის კამბობენ, რომ სამი დღის გზა იყო ხარისხთა ასავალიდან შესავალ კარამდის. უზომოდ წაიღეს და აღმართეს წვერი, გაატარეს ცხოვრების მომნიჭებელი ჰაერით, რათა შესულიყო და გაევლო შემხუთველი და ვნების მომტანი ვარსკვლავთა სადგომი, სადაც ეთერის მიმოქცევით ეგზნებოდა

[1] *საბასხოյ* BCD. [2] *այնչափ* AC. [3] *կայհանս* C.

ვ[ე]სნი[1], ვიდრემდის[2] შეუძლო ქალაქი ქმნად, რომლისა ქვად[3] შექმნა ქვა ოქროდ, და ხარისხად ვეცხლი, და[4] გარემოს მისსა მოიქმოდა აგურითა და კირითა, ხოლო ქუდნი კართა[5] და სარკუმელთანი იაკინთისა და ზურმუხტისანი შექმნა, რამეთუ მათისა ნათლისაგან[6] ვერ[7] შეუძლებდა ღამე დაბნელებ[140—331]ად[8]. და ქმნა მას შინა ტაძრები და კოშკები, რომელი ვერ[9] შესაძლებელ არს გაგონებად[10] თქუენდა. მოგონებულ[11] არს თჳთეულისა[12] სიბრძნე მისი, რომელი მიეცა[13], ვიდრემდის აღმართა სამისა დღისა სავალსა, რომელი ექნა აღსავალად[14] ხარისხად ზღუდეთა ზედა, და ენება[15], რათა აღვიდეს ცად და იხილნეს მყოფნი ციხანი. ხოლო[16] ვითარცა განვლო საზღვარი ჰ[ა]ერისა და შევიდა საზღვარსა ვარსკულავთასა, ვერღარა უძლებდეს საქმედ მოქმედნი, რამეთუ[17] დადნებოდა[18] ოქრო და ვეცხლი, რამეთუ მუნითგან[19] ვინმე არს ჴელმწიფება ცეცხლისა ეთერისა მის, რომელი[20] ეგზების მძაფრად[21] სამყაროსა ქცევისაგან. და[4] ესმა მუნით საზრახავი შჯდთა გუნდთა ზეცისათა, რომლისაგან შესულებს[22] ადამიანნი[23]. და იქმნა ყოველი კაცი

[1] ნოესნი A. [2] ვითარმედ A. [3] რომლისა ქვად] რომელ ქმნა ქვა, არამედ A. [4] და] — A. [5] კართანი A. [6] სინათლისაგან A. [7] ვერა BM. [8] ო დაბნელებად ღამე A. [9] ვერ] — M. [10] და გონებად A. [11] მოგონებულ] ვერ შესაძლებელ BM. [12] თუითოული A. [13] + მას A. [14] აღსლვად A, აღსულვად M. [15] ნებევდა A. [16] ხოლო] — A. [17] + მუნით B. [18] დადნებოდა] — A. [19] ჳნმე გამო A. [20] რომელ A. [21] მძაფრიად A, მძლაფრიად B, მზაფრად M. [22] რომელისაგან შესლბეს A. [23] ადამიანი BM.

աստեղաց, ուր շրջագայութեամբ եւ թերոյն բորբոքէր տեղին. ոսկին և արծաթն, զոր ընդ մէջն տանէին, հալել սկսաւ, և խարշատէին շինաւածքն։ Եւ անդ իմացան պիմաստս և պիսորհուրդ եաւթն կամարաց աստեղացն, և շատ ինչ հանճարս, զի մի ընդ վայր լիցի առ Աստուած դիմէն նոցա։ Եւ ի պարսիկ լեզու գայր ասպա[1] *ձայն առ Նեբրոտթ, որ ասէր ցնա՝ Ես եմ Միքայէլ, որ ասեմ քեզ բանիւ Տեառն. Եւ և գնա այսր, զի ահա ձեռագործդ այդ հասաւ հանդէպ դրախտին. բայց լուառնս այս, ուր կամ ես, միայն անջրպետէ զդրախտն, ընդ որոյ ստորոտն ելանէ արեգակն։ Եւ ընդ այս ելանեն գետքն Նեղոս և Փիսոն. գետոյն բերէ անուշահոտ ծառանիւթս և բանջարս խոտոյ, որ խառնի ընդ մուրկս, զոր կազմեն մալուխիկ ի պատարանս ուրգաց ի հոտ անոյշ։ Արդ դու, թէ չիրաւ ցանկաս երթալ ի*

ადგილი. ოქრომა და ვერცხლმა, რომლებიც მიჰქონდათ, დნობა დაიწყო, და იწვებოდნენ მშენებლები. იქ შეიტყვეს სიბრძნე და აზრი ვარსკვლავთა შვიდი კამარისა და მრავალი რამ მეცნიერება, რომ ამაო არ ყოფილიყო მათი ღვთისადმი მიმართვა. მერმე სპარსულ ენაზე მოუვიდა ხმა ნებროთს, რომელიც ეუბნებოდა მას: მე ვარ მიქაელი, რომელიც გეუბნები შენ უფლის სიტყვით — ადექ და წადი აქედან, რადგან მაგ შენმა ნახელავმა მიაღწია პირისპირ სამოთხისა; მაგრამ ეს მთა, სადაც მე ვარ, [იგი] მხოლოდ ჰყოფს სამოთხეს, რომლის ძირიდან ამოდის მზე. აქედან გამოდიან მდინარენი ნილოსი და ფისონი; გეონს მოაქვს სურნელოვანი საკმეველი და ბალახოვანი მწვანილი, რომელიც ეზავება მუშკს, რასაც ხალხი საამო სუნის გამო ამზადებს საყნოსელთა მოსატუებლად. ეხლა კი შენ, თუ მართლა გნებავს აწვიდე ცათა სიმაღლეზე, რომ იხილო ღმერთი, წადი და

[1] ասպ և BCD.

თჳთო ნათესავი[1] მეტყუელ თჳთო ენასა, და არღარა ერჩდეს[2] ურთიერთას... ხოლო ნებროთს ენითა სპარსულითა ჰრქუა: „მე ვარ მიქაელ[3] ანგელოზი... [141—3:2]... განვედ[4] ქალაქით მაგით, რამეთუ ღმერთი დაჰფარავს[5] მაგას, ვიდრე გამოჩინებადმდე სამოთხისა, რომელი-ესე[6] დგას მახლობელად ნაშენებსა მაგას შენსა[7], რომელსა[8] შორის[9] არს მთა ესე[10], რომლისაგან აღმოვალს მზე და გამოვლენ მისგან[11] ორნი მდინარენი: ნილოსი და გეონი, რამეთუ გეონს[12] გამოაქუს სამოთხით ხე[13] სურნელი და თივა[14], რომელ[ი] შეეზავების მუშკსა[15]. აწ წარვედ[16] და დაჯედ ორთავე მდინარეთა[17] შორის, ევფრატს[ა] და ჯილასა, და[18] განუტევენ ნათესავნი ესე, ვითარცა ვინ ინებოს, რამეთუ წარუვლენან[19] უფალსა. ხოლო მეფობა შენი მეფობდეს ყოველთა

[1] ნათესავითურთ A. [2] ჩნდეს M. [3] მიქიელ M. [4] გავედ A. [5] + ქალაქსა A. [6] რომელი-ესე] რომელ ესერა A. [7] ნაშენებისა მაგის შენისა A. [8] რომელ BM. [9] შორის] შენსა M. [10] თ მთა ესე არს A. [11] მისგან] — M. [12] ნილოსსა A. [13] ხე] — A. [14] თავი M. [15] მუშაკსა AM. [16] + შენ A. [17] ორსავე მდინარესა A. [18] და] — A. [19] წარუვლინებიან A.

*ეარებრეჩჩისა ელენესი[1] თანაანდ ქმაოთაბა, ესა, კაც ი აარმანს ენიჩჩანი ტი ი ხონარნიჩჩანი მთაც, ი ი ქვრაჲ: ითაი აანჯაბი, ი ენაქმაც ი ჩჯ ფაითუნ ნიჩჩიჯ ჯი- ლაითაჲ. ი ჩჩიე ემარჩჩიქ ესაი ჯი ი ყაითნეჩნი, ეაჲც ყმაოთაბაჲს ნიჩჩიჯ[1] ჩჩი ესაიჯნი. ი ფათჯაბ ბამი ფაჲ აი ბანე ჩიე ბანე ი ხონარ, ი ტაი- ნი ი ჩჯ აჲფანუნაც ი ყათაჯი ბი- ითეჩნი, ი ი ნიტაანჯ აითნეყაბ ჩნ- ითნი. ი ფაჲ ტაითანჯ ტანე ი ჩჯ ტბი- ეაბ ი ითარაითითს, ი ჯანჯ ტანე ით- ი, ი ეარეიტაბ ი ითანჯ

კაქსარეს ქრისტესგ. Թորգომაւս՝ ի Թորգոմեանսն, Սիղոն՝ ի Սիղէմ, Բեր-ձեանք՝ ի Բերձեանս, Յոյնք՝ ի Յուն-նէմ, Ագ և Մագ՝ յԱգմագուգէմ, Պարսք՝ ի Պարսս, և այլք՝ յայլս: Եւ այս բանք չեղև յայտնապէս ասացեալ, այլ գրեցաւ և պահեցաւ ի ծածուկ որպէս խորհուրդ. և ես պատմեցի ձեզ յաւգուստ[1], ոլ դիտասջիք և դուք՝ Պարսքդ, եթէ չէք աւտարք ի Բրիստոսէն մերոյ[2]. և նախնին ձեր՝ Բէլ, որ նա լինգն է Նեբրովթ[3], որ Կուանոսն[4] կոչի, ազատեալ է ի ժխտոյ յԱստուծոյ մերոյ Բրիստոսէ. և դուք խնայ[ևց]էք յամենեսեան, որք բարձալ բերեցին պանուն նորա սուրբ, և մի աւերէք զսուրբ տաճար նորա, ոլ մի բարկութիւն նորա բորբոքեսցի ի մեզ:

Եւ զայս ասացեալ՝ հրաման եհան յամենայն տեղիս, ոլ յայտ եկեսցեն քրիստոնեայք և սրոյ, բայց ոլ պինչսն ասյցեն ի դուրս և ասցեն զգերիսն: Եւ ինքն զրազդումս ի գերեացն զգեստաւորեալ՝ ազատեաց, և առաւել ևս

დ(ო)ნი — სი[ნ]დეთს, ბერძნები — საბერძნეთს, ი ო ნ ნ ი — ი უ ნ ე თ ს, აგ და მაგ[უგ]ი — ა გ მ ა გ უ გ ე თ ს, სპარსნი — სპარსეთს და სხვები — სვაგან. ეს სიტყვა არ თქმულა განცხადებულად, არამედ დაიწერა და დაიცვა ფარულად, როგორც საიდუმლო, და მე გიამბე თქვენ სარგებლისათვის, რათა შეიტყოთ თქვენც, სპარსნო, რომ არა ხართ უცხონი ჩვენი ქრისტესგან. თქვენი წინაპირი ბელი კი, რომელიც თვითონაა ნებროთი და რომელსაც კრონოსი ეწოდება, განთავისუფლებულია ჯოჯოხეთიდან ჩვენი ღვთის ქრისტეს მიერ. ხოლო თქვენ მზრუნველობით მოეპყართ ყველას, რომლებმაც იტვირთეს და მოიტანეს მისი წმინდა სახელი, და თქვენ ნუ ანგრევთ მის წმინდა ტაძარს, რათა მისი რისხვა არ აღეტყინოს ჩვენ შორის».

ეს რომ თქვა, ყოველ ადგილს გასცა ბრძანება, რომ ცხადად გამოსულიყვნენ დამალულნი და არ შეშინებოდათ ხმლისა ქრისტიანებს, არამედ გაეცათ საქონელი გარეთ და მიეღოთ ტყვეები. თვითონაც მრავალი ტყვეთაგანი შემოსა და გაათავისუფლა, უფრო კი ეკლესიის მსახურნი, რომელ-

[1] ի յաւգուստ AC, յօգուստ BD. [2] մերձէ C. [3] Նեբրովթ A. [4] Կուանոսն BD.

ველი ყოველთა მეფეთა...[142—334]... აწ უკუე ყოველნი ნათესავნი უფალსა ღმერთსა ჰმსახურებდით და დასცხერით ენებათაგან ეკლესიისათა".

და ვითარცა ესე ყოველი წარმოთქუა, განავლინა ქადაგი, რათა ყოველნი მოწესენი გამოვიდენ სამალავთაგან მათთა[1] და ტყუენი განუტევნენ, და სადათა[2] უნდენ, განუტევ[ნ]ენ[3] და[4] წარვიდენ. და მოვიდა[5] სიმრავლე მღუდელთა და დიაკონთა და მოწესეთა[6], მონაზონთა და ენკრატისთა[7] ქუაბებით[8] და მთათაგან... და მათ თანა იყუნეს ორნი კაცნი: პეტრე მღუ-

[1] მათთა] — A. [2] სადაცა A. [3] უნდენ, განუტევ[ნ]ენ] ენებოს A. [4] და] — A. [5] გამოვიდა A. [6] და მოწესეთა] — A. [7] ენაკრიტისთა M. [8] ქუაბებთა M.

ზჳრისაგანსა, და თალით ნიგნა ღმრთ-
ანჴ[ა]ლი[ს][1] ჴერის დანჴრილსა. ესე ეწო-
დების ეკლესია ღმრთისა ცხოველისა,
სჳეტისაჲ ეკლესიისა და ეწოდების
ეკლესიად ყოველთა პირველ-შობილთა,
რომელნი აღწერილ არიან ცათა შინა.
და ეკლესიად ყოველთა სულთა სამარ-
თლიანთა, და სულთა ნეტართა სრულ-
ყოფილთა. და ეკლესიად ძისა კაცისა-
ჲსა, რომელ-ეს არს ქრისტე, და ეკლე-
სიად ღმრთისა ცხოველისა, რომელ-ეს
არს სული წმიდა. და ეკლესიად ორ-
თა ანგელოზთა, რომელნი ხედვენ პი-
რსა ღმრთისასა. და ეკლესიად ნეტა-
რთა ოცდა-ოთხთა, რომელნი ადიდე-
ბენ ღმრთისა ცხოველისა. და ეკლე-
სიად ოთხთა ცხოველთა, რომელნი
ადიდებენ ღმრთისა ცხოველისა. და
ეკლესიად ათასთა ათასთა და ათა-
სთა ზედა ათასთა, რომელნი ადიდე-
ბენ ღმრთისა ცხოველისა. და ეკლე-
სიად ყოველთა ნეტართა, რომელნი
ადიდებენ ღმრთისა ცხოველისა. და
ეკლესიად ყოველთა ანგელოზთა, რო-
მელნი ადიდებენ ღმრთისა ცხოველი-
სა. და ეკლესიად ყოველთა ზეცისა
ძალთა, რომელნი ადიდებენ ღმრთისა
ცხოველისა. და ეკლესიად ყოველთა
ხილულთა და უხილავთა, რომელნი
ადიდებენ ღმრთისა ცხოველისა. და
ეკლესიად ყოველთა ნეტართა, რომელ-
ნი ადიდებენ ღმრთისა ცხოველისა.
და ეკლესიად ყოველთა ანგელოზთა,
*რომ

պարիւնն Ջաքարիայ՝ որդւոյ Բարաքիայ[1] լինդրել ասաց ի նոցանէ. և այսպիսի քանիւ արիւն անպարտ հնդաւ ի ձեռաց քոց»: Եւ ասէ Վախթանգ. «Պարտաւոր ըուգիր դու, և ես ունայ Տէառն»: Եւ ասէ քահանային. «Երթ ճանապարհ բացիր բանիցս, մեզք քո երթող (?) դքեղ. և այլ մի ևս պատերազմիր[2] ընդ որդիսն Աստուծոյ, և դնուրդ վառեալ ի քէն՝ դու շիջուսցես»: Եւ ասէ Վախթանգ. «Մնդրեմ[3] յԱստուծոյ, դի յայսմ դիշերի տևսից դհաճոյն Աստուծոյ»: Եւ Պետրոս ասէ. «Այդ առաւել է քան դիս, բայց սրբոց յանձն արասցուք»: Եւ բարկացաւ Սամոէլ, և ասէ. «Ո՞չ դիտես զսէրն Քրիստոսի, որ ասաց ցՊաւղիկարպոս՝ երէկ ոչ երկմտէին և ծանրանային հրեշ-

უგულებელყოფილია, სისხლი ბარექიას ძის ზაქარიასი საძიებლად თქვა მათგან. და ესეთი რამდენი უბრალო სისხლი დაიღვარა შენ ხელთაგან!» უთხრა ვახთანგმა: «დამნაშაეედ გამომაჩინე მე შენ და მე შევსცოდე უფალს». უთხრა მღვდელმა: «თუ გზა გაუსწენ შენ ჩემ სიტყვებს, შენი ცოდეები მიგეტეოს შენ, მეტად ნუღარ ეომები ღვთის შვილებს და შენგან ანთებული ცეცხლი შენვე დაშრიტე». ვახთანგმა უთხრა: «სთხოვე უფალს, რომ ამ ღამესვე ვიხილო ღვთისათვის სათნო». პეტრემ უთხრა: «ეგ უმეტესია ჩემს [შესაძლებლობა]ზე, მაგრამ წმიდანებს მივანდოთ [ეგ]». განურისხდა სამუელი და უთხრა: «არ იცი სიყვარული ქრისტესი, რომელმაც პოლიკარპოსს უთხრა:

[1] *Բարաքիայ* D. [2] *պատերազմիլ* AC. [3] *Մնդրեայ* AB.

თავისა ჩემისა, ხოლო სიმართლით შენ დამს[ა]ჯე უნსჯავრო[ე]ბასა ჩენსა". ჰრქუა ჰეტრე: „ვინათგან გზა-ეც შეწამებად, [144—338] ცოდვა შენი[1] განგეშორო[ს][2] შენგან. ხოლო აწ გითხრა გულის-სიტყუაჲ შენი: არა უმეცრებამან აღგძრა ბრძოლად ძეთა ზედა ღ~თისათა, არამედ შუელისათჳს[3] ნათესავისა შენისა სპარსთასა... მნებავს, რათა შენ მიერ აღგზებული ესე ცეცხლი შენვე დაშრიტო და მეგობარ[4] იყო კეისრისა"... მიუგო მეფემან: „ესე მნებავს, რათა მიჩუენოთ ლოცვითა თქუენითა ამას ღამესა კაისარი და მე[5] შეკრებულნი... და ვცნა[6] მე ესე[7], ვითარმედ სთნავს ქრისტეს ზრახვა[8] ესე შენი ჩემდა[8a] მომართ". ჰრქუა პეტრე: „დამიმძიმდა[9] თხოვა ესე[10] შენი ჩემ ზედა, რამეთუ ესე არს კაცთა რჩეულთა, რომელნი[11] არიან, ვითარცა ანგელოზნი სრულითა საქ- [145—339]მითა, და არიან ამათ კედელთა შორის[12], და[13] ესევითარი მათგან ეგების[14] საქმედ, რომელსა შენ ითხოვ. მეც მე დრო, რათა წარვიდე, და ვეუედრო მათ..." შერისხნა მას სამოელ მონაზონმან[15] და ჰრქუა: „მღუდელო, საქმესა ღ~თისასა, ვითარცა საქმესა კაცისასა[16] ზრახავ; ანუ არა აღმოგიკითხავს[ა], ვითარ ეტყჳს ღმერთი პალეკარპოს[ს][17], — უკუეთუმცა არა დაბრკოლდებოდეს ანგელოზნი კაცთა სათნოობისათჳს[18], ყოველთამცა ქალაქთა

[1] ცოდვა ჩემი M]—.A [2] განეშორა A. [3] შვილისათჳს M. [4] მეგობარი M. [5] ∞ მე და კეისარი A. [6] ვიცან M. [7] ესე] — A. [8] ზრახება A. [8a] ჩუენდა A. [9] დამძიმდა A. [10] ესე] — A. [11]რომელ A. [12] შორის] შინა A. [13] და] — M. [14] ეგულების M. [15] მონაზონი BM. [16] საქმესა კაცისასა] კაცთასა A. [17] პასტინეს კარტოს A, პალეკარტოსს B. [18] სათნოებისა A.

*ითქუ, კითხაჲს დაჭადი ჲ ჲ ძმაჲ ქალჲ სა ჲ ჩუეულებაჲსაჲ ჲჲ ჩუენ ჲნიჲ ითხრეს ჲჲ ჩუენ ჲნიჲ ჲჲ ჩუენ ჲნიჲ ჲჲ ჩუენ ჲნიჲ

պանդխն, և[1] ի նմա ամաւք երկու. և մանուկ մի և այլ մի կատարեալ նաւակն ի վերայ նոցա. և այրն էր Գրիգոր Սատուածարան, և ասէր ցնա. «Մարդ չար, ընդէ՞ր հարկը ղբանակս Տհաճն, և կոտորեցեր ղխաշինս նորա. և արդ, եթէ ոչ ակն առեալ էր իմ արքունեացդ Նինեհայ, կրկին դու ղպատուհասն հատց քոյ հրապարտից». Եւ ասէ Նիհաւ ցվախճանդ. «Գնա, անկիր յոտս թագաւորին». Եւ[2] արար այնպէս. և նստոյց գնա առ իւր, և ետ ի ձեռս նորա մատանի՝ լուսաւոր ակամբ կազմեալ: Եւ Պետրոս և Սամուէլ կացին երեսփոխանացայ, եթէ այլ ոչ մեղանչէ նաւ Եւ կայր անդ[3] խաչ փառազարդ, և թագ ի վերայ նորա. և տեսանէր վախճանդ զկայսրն, զի առնոյր զթագն ի խաչէն և դնէր ի դլուխ նորա ասելով. «Ահա քեզ երրորդ պսակ». Եւ դայս առնէին տեսեալ չերազին, որպէս և

ლაქი ბიზანდიონი და მასში ორი ტახტი; ერთი ბავშვი და ერთი სრული კაცი ისხდნენ მათზე, და ის კაცი იყო გრიგოლ ღვთისმეტყველი, [რომელმაც] უთხრა მას: «ბოროტო კაცო, რისთვის ჰკარი უფლის ბანაკს და ამოსწყვიტე მისი სამწყსო? ეხლა რომ არ მერიდებოდეს წმინდა ნინოსი, შენ იტვირთავდი შენი ცეცხლმსახური მამების სასჯელს». უთხრა ნინომ ვახთანგს: «მიდი და ჩაუვარდი მეფეს ფეხთ». ქმნა ისე, და მოისვა ის თავის თავთან. მისცა მას ხელთ ბეჭედი, მოჭედილი სინათლის გამომცემელი თვლებით. პეტრე და სამუელი დაუდგნენ ვახთანგს თავმდებად, რომ მეტად აღარ შესცოდავდა ის. იყო იქ დიდებულად შემკული ჯვარი და გვირგვინი მასზე. ხედავდა ვახთანგი კეისარს, რომელიც იღებდა გვირგვინს ჯვრისაგან და ადგამდა მას თავზე და ეუბნებოდა: «აი შენ მესამე გვირგვინი». ყველაფერი ეს ისე ნახა სიზმრად, როგორც ეთხოვა.

[1] և] — BD. [2] և] — C. [3] անդ] առաք C. [4] վախճանդ AC.

შენგან, ვითარცა მამათა შენთაგან, რომელნი ესვიდეს ცეცხლსა...“ და ჰრქუა ნინო ვახტანგს: „აწ უკუე მივედ მეფისა და მიიღე ნიჭი შენი“. მივიდა[1] მეფისა, და... ადგილ-სცა[2] საყდართა თჳსთა; დაისუა[3] იგი თანა[4] და მისცა ბეჭედი ქელ[146—342]ისა მისისაგან, რომლისა[5] იყო თუალი ფრიად ნათელი... მიიხილა[6] ვახტანგ და იხილა ჯუარი, რომელსა ფრთეთა მისთა ზედა[7] აქუნდა გჳრგჳნი. და... ხილვამან... დასცა ... აღადგინა[8] ნინო და მიხედნა პეტრეს კერძო და სამოელის კერძო[9], და[10] ერთითა პირითა თქუეს[11]: „ჩუენ ვართ თავსბედებნი, ვითარმედ უმეტეს[12] ყოველთასა წარემართოს...“ და მიჰყო ქელი კეისარმან და[10] მოიღო[13] გჳრგჳნი ჯუარისაგან. და დაარქუა[14] თავსა[15] კეისარმან გჳრგჳნი იგი ვახტანგს[16].., და ჰრქუა[17]: „ვახტანგ, ვახტანგ! უმეტეს მორწმუნე იყო შენ.. მეორედ, შენგან აღეშენნენ ეკლესიანი...[147—343]...

[1] მივიდა] — M. [2] ადგილსაცა M. [3] და დაისუა A. [4] თანა] — M. [5] რომელსა A. [6] მიეახლა A, მოიხილა B. [7] თ ზედა მისთა A. [8] აღდგა AB. [9] სამოელს A. [10] და] — A. [11] თქჳს M. [12] უმეტესად A. [13] მოაღო M. [14] დაადგა B. [15] + გუირგუინი იგი ვახტანგს A. [16] კეისარმან... ვახტანგს] — AM. [17] თქუა A.

հայցեացն. և ասպա զարմուցեալ՝ փառք ետ Աստուծոյ։ Եւ ի վաղիւն դառնայր առ Հայաւք[1], և պատուիրէր մի ումիք մնդանչել։

Բայց կայսրն Յունաց էլ գինետ նորա լինն հաղարաւ՝ և վախոյց ի զաւրացն վրացւ։ Եւ զայն տեսեալ քաջորդւոյ նորա Պարսկին[2], ասէ ցվախճանգ. «Աւձ, ծնունդ իժի, ղինչ է այս, զոր արարեր. որպէս լուայ, մայր հաւրն քո [ի] Յունաց ասեի էր. և քարշեաց ժանտ սերմն զքեզ ի նոյն և ի սէր մնուելոյն Յիսուսի, և ահա կորուսեր զՊարսս, և չկնայ քեզ այդ»։ Եւ ասէ վախճանգ[3]. «Ծաչեալն Աստուած իմ է, և նա փրկէ զիս. և դու կարդա գհուրն և մարտիր ընդ Յունսդ»։ Եւ լինքն Հայաւք և վրաւք առանձ-

մերմე գաიღვიძა და დიდება შესწირა ღმერთს. ღილით მოპრუნდა სომხებთან ღ ამცნო, რომ არავისთვის შეეცოდათ.

ხოლო ბერძენთა კეისარი გამოუდგა მას ცხრა ათასით, გააქცია [იგინი] ქართველ ჯართაგან. ეს რომ ნახა მისმა დისწულმა, სპარსმა, უთხრა ვახტანგს: «გველო, ნაშობო იქედნისაო, რა არის ეს, რაც შენ ჰქენ? როგორც მსმენია, მამაშენის დედა ბერძენი იყო, და მიგიზიდა შენ ბილწმა თესლმა მისკენ და მომკვდარი იესოს სიყვარულისაკენ, და აი დაღუპე სპარსელები, არ შეგრჩება შენ ეგე». ვახტანგმა უთხრა: «ჯვარცმული ღმერთია ჩემი და იგი მიხსნის მე, ხოლო შენ იხმე ცეცხლი და ებრძოლე ბერძნებს». ხოლო თვით იგი სომხებითა და

[1] Հայեաւք C. [2] Պարսիկն C. [3] վախճանկ A.

მესამედ, გვრგვნი[1] წამებისა მიიღო"...[148—344]... განიღვძა მეფემან, ჰნად ლობდა ღმერთსა, რომელმან ყოველივე[2] გამოაცხადა[3]...

[150—347]... ხოლო ვითარცა მივიდა პეტრე წინაშე კეისრისა[4] და უთხრა ყოველი[5] კეისარსა[6], ხოლო[7] კეისარმან განიხარა[8] ფრიად და[9] ყოველი, რომელი ეხილვა ჩუენებასა შინა, მისცა მას ზედა ნება ...[150—348]... წარემართა[10] კეისარი გზასა პონტოსსა რვაასი ათასითა კაცითა[11]. ვითარ[12] მოეახლნეს სპანი იგი ზღუსანი[13], უნდა სპარსთა წყობა მათი[14], ხოლო მეფე აყენებდა და არა მიუშუებდა[15] ბრძოლად...[152—350].., ვიდრე არა მივიდა დედის ძმა მისი, ერისთავი სპარსთა, და რისხვით ჰრქუა ვახტანგს: „ჭ[16] გუელო და ნაშობო[17] ასპიტისაო, არა უწყი[ა], [152—351] რამეთუ დედა მაჲისა შენისა ბერძენი იყო, ნათესავი[18] ი[ვ]ბიმიანოსისა, და გძლო შენ ბუნებამან მაჲის დედისა შენისამან, და სიყუარული ჯუარცმულისა მის კაცისა მომკუდრისა[19] გიპყრიეს, და გნებავს შეყენება ჩუენი ჭელსა ბერძენთასა". ხოლო[20] ვახტანგ ჰრქუა: „აჰა[21] შენ და ბერძენნი, იხილო[22] ძალი კაცისა მის მომკუდრისა"[23]... და სცე[ს] საყჳრსა და განვიდეს ყოველი სომხითი[24] და[9] სპარსნი და ნეფე და-

[1] გუირგუინიცა A. [2] ყოველთავე A. [3] გამოუცხადა A. [4] მეფისა M. [5] + იგი A. [6] კეისარსა] — A. [7] ხოლო] — A. [8] ო განიხარა კეისარმან A. [9] და]— A. [10] წარმოემართა A. [11] კაცითა] მკედრითა B, — A. [12] და ვითარცა A. [13] ზღუთ A. [14] თ წყობა მათი სპარსთა A. [15] მიუშუნა A. [16] ჭი AM. [17] ნაშობო A] ნათესავო BM. [18] რამეთუ დედა... ნათესავი] — A. [19] მომკუდარისა A. [20] ხოლო] მაშინ A. [21] + დღეს A. [22] და იხილო A. [23] გიპყრიეს და გნებავს... მომკუდრისა] — M, თ მომკუდრისა მის კაცისა A. [24] სომხეთი A.

ნაცაւ: Եւ մարտեան Պարսք և Կոխկասեանք ընդդէմ կացսէր, և յաղթեցան ի նոցանէ. և մնաւ քեռին վախթանգայ[1], և քսան և հինգ հազար Պարսիկ, և Աչալ Թոպաւորն Հնդկաց, և յոլովք նախամարտիկք ընդ նմա յիւրոցն. սպանաւ և գլխաւորն Հաննայ. և այն եղև բնկուճն անհնարին կոտմանն Պարսից: Յայնժամ ասպ ի[2]ձիալ ի կառացն՝ երկրպագանց Քրիստոսի, ասելով. «Քո է, Տէր, յաղթութիւնն, և ոչ հրապարտից և ամբարտաւանից»: Եւ ասէ ցՊետրոս. «Բեր ղնաչն և դիր այդր, և երկիր պագցեն ամենեքեան, որ ընդ իս են, և որ ոք ոչ հնազանդի՝ մեռցի»: Եւ Բարղաւ Թագաւորն Մոկքանայ արհամարհաց ղնաչն և զբանն վախթանգայ[1], և

[1] վախթանկայ A.

ქართველებით განცალკევდა. შეებრძოლნენ სპარსელები და კოვკასიანნი კეისარს და იძლივნენ მათგან. მოკვდა ვახთანგის დედის ძმა და ოცდახუთი ათასი სპარსი, აჯაჯ ლეკთა მეფე და ყველა მისი მეწინავე მებრძოლი მასთარ ერთად. მოკლეს რანის მთავარიც. ეს იყო წარმოუდგენელი გატეხა სპარსელების მხრისა. მაშინ ჩამოვიდა ეტლიდან, თაყვანისცა ქრისტეს და თქვა: «შენია, უფალო, ძლევა და არა ცეცხლმსახურთა და ამპარტავანთა». უთხრა პეტრეს: «მოიტანე ჯვარი და დადევ აქ, თაყვანისცეს [მას] ყველამ, ვინც ჩემთან არიან, და რომელიც არ დაემორჩილება, მოკვდება». მოვ[ა]კ(ა)ნის მეფემ ბარზომ შეურაცხყო ჯვარი და სიტყვა ვახთანგისა. მოკლა ის ქართველთა სპა-

რუბანდისა. ხოლო მეფე[1] ვახტანგ და ქართველნი[2] განვიდეს[3] ხედვად და[4] დადგეს... და ეწყუნეს იგინი... მისლვამდე სპარსთა ლაშქრისა მოეკლა ბერძენთა ერისა მისგან ოცდა შვიდი ათასი[5]. და განძლიერდა ბრძოლა, მოკლეს[6] დედის ძმა ვახ[ტ]ანგისი, ერისთავი სპარსთა[7]. და მოკლეს იპაჯაჯ[8], მეფე ლეკთა, და მრავალნი ერისთავნი[9]. და იძლია ბანაკი[10] აღმოსავალისა[11]. იყო ბერძენთა[12] სპასალარი პალეკარპოს[13].., დისწული მეფისა. და იყო იგი ძლიერი და მას მოეკლნეს ძლიერად ბუმბერეზნი[14] სპარსთანი. და ესეცა ერისთავი მანვე[15] მოკლა. მაშინ გარდამოჴდა მეფე ვახტანგ ეტლთაგან [და თქუა]: ...[152—352].. „სილაღემან სპარსთამან აგინა ღმერთსა... და მოკლეს ერისთავი რანისა, რომლისათჳს[ცა] ყოველი სპარსეთი ვითარცა მოოჴრებასა სპარსეთისასა[16] იგლოვს[17]. აწ დამდაბლდა სილაღე სპარსთა და[18] მოიყვანეთ ჯუარი[19] და წარვიძღუანოთ, რათა რომლითა[20] გუძლევდენ[21], მითვე იძლიენ ...“ და მოიყვანა პეტრე მღუდელმან ჯუარი, და ჰრქუა მეფემან: „დადეგ წინაშე პირსა მტერისასა [და] ერისა ჩემისასა[22], და არჭ ყოველთა: თაყუანის-ეცით ჯუარსა და ესძლიოთ“[23]. და უბრძანა დემეტრეს, ერისთავსა თჳსსა, და ჯუნბერს[24], სპასპეტსა მისსა[25], რათა მიჰყუენ[26] ჯუარსა თანა. და

[1] მეუე] — A. [2] და ქართველნი] — A. [3] განვიდა A. [4] და] — A, + ქართველნი A. [5] ოცდაშუიდი ათასი ბერძენთა ერისა მისგან A. [6] და მოკლეს A. [7] რანისა A. [8] იჰჯაჯა M. [9] ერის-მთავარნი A. [10] ბანაკი] — M. [11] აღმოსავლეთისა A. [12] + ზედა A. [13] პალეკარტოს A. [14] ბუმბერეზნი] მებრძოლნი A. [15] მავნე M. [16] სპარსთასა M. [17] იგლოვს] — M. [18] და] — A. [19] ჯუარი] — M. [20] რომელთა B. [21] გუძლევენ A. [22] ჩუენისასა AM. [23] და ესძლიოთ] რათა ესძლოთ A. [24] ჯუნბერსა M, ჯონბერს A, ჯუანშერს B. [25] თჳსსა A. [26] მიჰყუენ M, მყვენ A.

სჲან ესა სჲაჲაჲსტნი ქრისტჱ ჲრაც ჯჳანბერ. და ასჴ ჲაჰნჲაჲს ჲაბრან. «აჲა ჴ ძლი ჲაბრაბჩჲს და ჲაფრაბჩჲს»: ჱდ ჲარჰაბრაცჲან აჰნჱნაქჲან, და ასჴნ. «ჱფჴ თაჲჴ ძნ ჲაფრაბჩჲს ჩაჲჴ აჲჲ, არჰამარჰამ ჲაჰნჲაჲს ჲაჩაჲთაჰნჲს ძნ, და ჲფრჲსთაჲს ჲაჩაჲთნ, ჲი ქაჲ ჲ ჲძა»:

*ჱდ ჲ ნამჲს ჟამჲ ჱსანჴ ჱაჲნ ძჲ, პაჲპჲქარპაჲ ანაჲნ, ქ[ი]ჱსრიდჲს[1] ქაჲასჱ, და ჩნჴრჴ ძნაჰმაჲთჲქ ჲ ჲაბრაჲან ჳაფფანდაჲ[2]: ჱდ ოჴ ოჲ ჳსთანაჲაჩ ჱსანჱ, ჲანდჲ ნაჰ ჴ ჲაჲანაჲნ[3] ჲაბრაჲჩჲსნ პაჲსჲ: Ა-ჩა ასჴ ჳაფფანდ[4]. «აჰჩ ნდ ჲაჩჲბაჲ ოჴ ჱსანჱ, ბაჲ ქჲ ჲაჲჲან ჲაბრაბჩჲს ქაჲჲა ჩრჲსთაჲს, ჱსჲ ნდ ქჱ»: ჱდ ჩნქჱაჱ ჲანბჩნ ნჳანაჩ სპეტმა ჯუანბერმა. უთხრა მთელ ლაშქარს: «ეს არის ჩვენი ძლიერება და ძლევა». შეეშინდა ყველას და თქვეს: «თუ მოგვცემს ჩვენ ძლევას ეგ ჯვარი, შეურაცხვყოფთ მთელ ჩვენს მსახურებას და ვმსახურებთ ქრისტეს, რომელიც მაგაშია».

მაშინ გამოვიდა ერთი ბერძენი, სახელად პოლიკარპოს, კეისრის ღისწული, და იწვევდა ვახთანგის ჯარისაგან მორკინალს. ვერავინ გაბედა გამოსულიყო, რადგან იგი იყო სპარსთა მხედართ-მთავრის მკვლელი. მერმე თქვა ვახთანგმა: «ლომი მელასთან [საპრძოლველად] არ გამოდის, მაგრამ, რომ გამოჩნდეს ქრისტეს ჯვრის ძლიერება, გამოვალ შენთან». გადაიწერა პირს ჯვარი,

[1] ქჳქჱრიდჲს A. [2] ჳაფფანდაჲ A. [3] ჲაჲანაჲნ BD. [4] ჳაფფანდ AC.

ქადაგი ჰმობდა ძლიერად: „რომ[153—353]ელმან არა თაყუანის-[ს]ცეს ჯუარსა, მოკუედინ“ ... ხოლო ბორზო[1] მოვაკნელმან მეფემან თქუა[2]: „არა დაუტეობ ნათელსა შემწუელსა და არა თაყუანის-ვსცემ ძელსა მაშმელსა[3]...“ და სცა მას ლახუარი ჯუანბერ[4] სპასპეტმან, და დაეცა მძორი მისი. მიერითგან არღარავინ იკადრა გმობად ჯუარისა. და აღთქმით ეტყოდა ერი იგი ნეფესა ვახტანგს: „უკუეთუ შემწეოს ჩუენ ჯუარი, არღარა იყოს ჩუენდა სხუა ღმერთი, გარნა ჯუარცმული“. და გარდაჴდა მეფე და[5] თაყუანის-სცა მას[6], და ყოველი[7] ერი მის თანა. და თქუა მეფემან: „აჩუენე ძალი შენი ერსა ამას შენსა ურწმუნოსა...“

ხოლო პალეკარპოს[8]...[154—354]... მოიზახდა და შეურაცხ-ჰყოფდა სპათა მათ[9]. ხოლო მეფემან ჰრქუა: „ვინ არს თქუენ შორის კაცი[10], რომელი ეწყოს იმას...“ ვერავინ[11] იკადრა ყოვლად სიტყუად. მაშინ თქუა ვახტანგ: „არა ძალითა განძლიერდების კაცი, არამედ[12] ღმერთმან მოსცეს ძალი; და[5] მე ვესაე ძალსა შენსა, და ვითარცა დავით განვალ[13] ნიშითა ჯუარისათა...“ აღმოიჴადა მახჳლი[14] და შეამთხჳა ჯუარსა, და განვიდა შორის[15] განწყობი[155—355]თა მათ[16], და თქუა: „არა ჰბრძავენ[17] ლომი ჴარსა, რამეთუ მე[18] მეფე ვარ და შენ მონა, არამედ დავდვა თავი ჩემი[19] ერისა

[1] ბოვრზო M. [2] ჰრქუა Bj — M. [3] მშთილსა M] — A. [4] ჯუანშერ B, ჯონბერ A. [5] და] — A. [6] მას] — A. [7] + იგი A. [8] პალეკარტოს A, პალეკრატოს M. [9] მათ] — A. [10] კაცი] — A. [11] ვერვინ A. [12] არამედ] — M. [13] განვლო AB. [14] კრმალი A. [15] შორს B. [16] მათ] თანა A. [17] ჰბრძვან M. [18] მე] — A. [19] ∞ ჩემი თავი A.

խաչին, երկրպագեալ և համբուրեալ ընդ միմեանս, գոչեաւ ընդդէմ պաւղիկարսպոսի, և ասէ. «Որովհետև դիտացեր, եթէ երկրպագեաց զաւրքս խաչին Քրիստոսի, և խնդրես տակաւին մարտնչել ընդ մեզ, ահա արիւն քո ի գլուխ քո»: Եւ միրձ երթեալ՝ սկսաւ եհար զնա և ճնշեաց յերկուս. և զարձաւ առ իւրեան[1] փառաւորելով զՔրիստոս. Դարձեալ ճակատել սկսան Յոյնք[2]. և փախուցեալ զնաւս Վալթանդ[3] մինչև ցծովն: Եւ յետ այսորիկ հանդէս առաքին երկոցունց կողմանցն. և՝ էին անկեալքն [ի] Յունաց[4] հազարանաւսն և երկու հազար, և ի Վալթանդայ[5] կողմանցն՝ քառասունն և երկու հազար. և ժողովեալ ղդիւրեսին Յունաց և արկեալ ընդ ֆռեալ՝ հաւինհարիւր ուխտաւն

թագաւորին[6] Յունաց, և ասէ. «Ահա ես ի ձեր ձեռն եմ, և զիս ընդ ոտիւք կոխեցէք, և զքրիստոնեայսն ազատեցէք»: Եւ ասէ ցնոսա Ալեքսիոս. «Ոչ ոք ի ձէնջ մեղանչեսցէ զայդ, զի ես ոչ եմ ինձ տէր, այլ Քրիստոս, որ ինձ ետ զթագաւորութիւնս»: Եւ ապա ասէ ցնոսա. «

ჰაფარ. և առաքեցին զամինևսևան առ կայսրն ի ձեռն Ներսեհի և Ատրնևրսեհի իշխանացիս. Ջոր տեսեալ կայսերՙ խնդաց. և ելին առ Վախթանգ[1], և երդուան միմեանց. և ետ կայսրն զԹուղարս և զկլարձէթ, զոր առեալ էր ի Վրաց, և խոստացաւ տալ զդուստր իւր Վախթանգայ[2]։

Եւ զարձաւ Վախթանգ[1] ի տուն իւր մնձաւ խնդութեամբ։ Իսկ Խապուարն Ցարեհոյ լուաւ զսէրս նորա ընդ Ցոհաս. բարկացաւ յոյժ, եկ անձամբ և բազմութեամբ զաւրայ՝ ի Ցոհաս, և անդէն մնաւաւ։ Եւ խուսաւորեցաց որդի նորա. և եկ ի վնասոյ Վախթանգայ[2]. և կռուեցան ընդ միմեանս զամիսս չորս միոյն եկն զաւր ի կայսերէ ուխտաւն հազար

[ისინი] კეისარმა, გაეხარდა. მოვიდა ვახთანგთან და შეჰფიცეს ერთმანეთს. მისცა კეისარმა თუღარ[ი]სი და კლარჯეთი, რომლებიც წაერთმიათ ქართველთათვის. აღუთქვა, მიეცა თავისი ქალი ვახთანგისთვის.

მობრუნდა ვახთანგი შინ დიდი სიხარულით. ხოლო გაიგო სპარსთა მეფემ მისი აღთქმა (= კავშირი) ბერძნებთან, განრისხდა ფრიად და წამოვიდა პირადად მრავალი ლაშქრით საბერძნეთს და იქვე მოკვდა. გამეფდა მისი შვილი და წამოვიდა ვახთანგის წინააღმდეგ. ებრძოდნენ ერთმანეთს ოთხი თვე, სანამ არ მოვიდა კეისრისაგან ლაშქარი, ოთხმოცი ათასი [კაცი] ძღვნით. ეს

[1] ვախթանկ A. [2] ვախթանգայ A.

ქართლისა: ციხე თუხარისი[1] და კლარჯეთი ყოველი[2] [156—358] ზღუთგან ვიდრე არსიანთამდის[3]...[158—359]...

და ვითარ[4] წარმოვიდა ვახ[ტ]ანგ[5] ქალაქად თჳსად მცხეთად, იყო[6] სიხარული დიდი[7], მადლისა მიცემა ღ̃თისა, და შეიქცა[8] იგი ბრძდობითა... ხოლო მეფემან სპარსთამან ვითარცა ცნა, ვითარმედ[9] მიიქცა ვახტანგ ბერძენთა კერძო[10], შეიქცა სპარსეთად და[11] მოკუდა. და დაჯდა მეფედ[12] ძე მისი... ხოლო ვახტანგ მეფესა[13] უშენა ცოლმან ძე და ასული მარჩიბივად, და მოკუდა შობასა შინა ბალენდუხტ[14] დედოფალი... ხოლო ვახტანგ უწოდა სახელი ძესა თჳსსა[15]... დაჩი...[158—360]... ხ̃ სპარსთა მეფე შემდგომად სამისა წლისა წარმოემართა ბრძოლად ვახტანგისა[16]. ... ხოლო ვახტანგ წარავლინა[17] და მიუმცნო ბერძენთა[18]: ...[159—361]... სახლი[19] ცეცხლისა დამივსიეს[20]... და მოკუნი და მზირნი[21] მიმიცემიან სატანჯველსა ბოროტსა, და მაკუთური ბინჭარან[22] მიეც საპყრობილესა... [160—362]... ხოლო ვახტანგ მეფესა შეექმნა ჩაბალახი ოქროსი და გამოესუა წინათ მგელი და უკანათ ლომი... ისწავლეს[23] იგი, რომელსა

[1] თუხარისისა B. [2] ყოველი] — B. [3] არსიანთამდე A. [4] და ვითარ] — A. [5] + და მოკედა A. [6] და იყო A. [7] + და A. [8] და შეიქცა] რამეთუ მოვიდა A. [9] ვითარმედ] რამეთუ A. [10] ბერძენთა კერძო] ბერძენთად A, ბერძენთა კერძი M. [11] შეიქცა სპარსეთად და]—A. [12] მეფედ] — A. [13] ვახტანგ მეფესა] ვახტანგს A. [14] ბალენდუტ A, შალენდოხტ M. [15] თ ძესა თჳსსა სახელი A. [16] ვახტანგისსა BM. [17] + მოციქული ბერძენთა მეფისა თანა A. [18] ბერძენთა] — A. [19] სახელი AM. [20] დამივსია A. [21] გაზირნი B, გზირნი M. [22] ბინჭარიანი B, ბინაჭრან M. [23] დაისწავლეს A.

հանդերձ պարդևաւք. եւ զայն լսեալ Պարսից թագաւորին՝ խնդրեաց հաշտութիւն[1] ի Վախթանգայ[2], ասելով. «Ընդէ՞ր կռուիմք վասն գնիւ. եթէ իսկ Աստուած հուրն, ինքն առցէ զվրէժ իւր ի[3] խաչելոյն». եւ ասէ Վախթանգ[4]. «Ահա դիտես, զի ամենայն թագաւորք հարկս տային Ձեզ, մինչև հաւատացին ի[5] Քրիստոս, և նուաւս զաւրացաւ յաղթեցին[6] Ձեզ, որք պաշտէք կիրակ, զոր ես շինուցի սակս կաշխարհիս իմում, և առաքեցի ում քեզ զբռմայեցի նոցա: եւ արդ Քրիստոս Աստուած իմ է, և հուրն աստուած քո իսկ՝ եթէ կամիս, և ես ապա Ներսէհիայ եմ, բայց դի դու ունիս զամուռ նորա, հնազանդացայց քեզ՝ որպէս հաւատ»: եւ արարեն այնպէս. և առեալ միմեանց

рома Спарсты царь Пероз, сына Шапура, [1] и Вахтанга [2]. Сказал Пероз: «Зачем воевать нам? Если огонь — Бог, пусть отомстит за распятого Христа». Вахтанг [3] ответил: «Ты знаешь, что все цари платили дань твоим предкам, пока не уверовали в Христа, и ослабели, и одолели их [4] твои подданные, поклоняющиеся Киаку, которого я построил для моей страны, и послал тебе его изображение. Христос Бог мой, а твой — огонь. Если ты хочешь, я покорюсь тебе, как вере, ведь я из рода Нерсеха, а ты владеешь его изображением». Они так и сделали. Взяв

[1] խաշտութիւն C. [2] Վախթանկայ A. [3] ի] — BD. [4] Վախթանկ A. [5] ի] — C. [6] յաղթեցին A.

ეწერა: მგელი და ლომი. და ვითარცა იხილიან[1] ვახტანგ, თქუან[2]: „დურ აზ[3] გორგასალ“[4], რომელ აოს ესე[5]: „მიჰრიდეთ თავსა [160—363] მგლისასა“. და მის მიერ სახელ-ედვა ვახტანგ მეფესა გორგასალ[4]. განძლიერდა მათ წოროს ბრძოლა ოთხ თუე ოდენ და მოვიდა მოციქული კეისრისაგან, და მოართუა[5] ძღუენი ვახტანგს და მოჰგუარა სპათაგან ბერძენთასა ოთხმოცი ათასი[6] მწედარი ... ვითარცა ცნა სპარსთა მეფემან ბერძენთა მოსლვა[7] შუელად მათდა, იწყო ზრახვად ვახტანგისსა, ნიუმცნო[8] მოციქულსა მისსა და ჰრქუა: „რასათჳს ჩოვსწყდებით ურთიერთას, ძმანი და[9] კაცნი ვართ[10], შვილნი ნებროთისნი, უკუეთუ ცეცხლი[11] არს ღმერთი[12], შე-უკუე-იწიენ[13] ივი[14], ხოლო ჩუენ[15] დავადგრეთ სიყუარულსა ზედა[16] მამათა ჩუენთასა“[17]... [161—364]... სთნდა ვახტანგს... მიუვლინა მოციქული მისი და ჰრქუა: „გიხილავს ძალი ჯუარისა და[18] ყოველთა მეფეთა მოგაქუნდა[19] ხარკი ვიდრე გამოჩინებადმდე ჯუარცმულისა. რაჟამს გამოჩნდა იგი, მძლე გექმნა[20] იგი და[21] ყოველნი თაყუანის-მცემელნი მისნი წინაშე მისსა ... უკუეთუ აღასრულო სიტყუა შენი, და იყოს[22] ცეცხლი ღ[თ]ად[23] შენდა, და იყოს ღ[თ]ად ჩემდა[24] ქრისტ-

[1] გიხილნა M. [2] თქუენ M. [3] დურ აზ] დროს M. [4] გურგასლან A. [5] ესე] — A. [5a] მოართუა A [6] ოთხმოცი ათასი] ოთხმოცდა რვა M. [7] მოსულა A. [8] მიაქნო A. [9] და] — BM. [10] ვართ] და BM. [11] ცხოველი A. [12] ღ ღმერთი არს A; ღმერთი]—M. [13] შე-უკუე-იწიენ B. შე-უკე-ეწიენ მათ M. [14] + თავსა B. [15] ჩუენ] — A. [16] ზედა] — A. [17] ხოლო ჩუენ... ჩუენთასა] — B. [18] და] — A. [19] მოგჭონდა M, მოგუაქუნდა B. [20] ექმნეს BM. [21] ივი და] — M. [22] არა იყოს B. [23] ღ[თ]ად] — A. [24] ჩუენდა BM.

*პარეკსა, თანეკნი ქრისტჱსი. და სთა ვალერიანე[1] ქუეყანისა მეფე ჰრომაელთა[2] ბრძანებითა ჰრომაელისა, ქრისტჱს მორწმუნეთა ბრძოლად ეწინააღდგა, და ამის ბრძანებითა ჰრომაელისა ბრძანებითა ჰრომაელისა ბრძანებითა ჰრომაელისა

Յետ այսորիկ ստիպեալ ի սիրոյն Քրիստոսի՝ չոգաւ Վախթանգ[1] յերուսաղէմ, ընդ իւր տանելով զմայր իւր և զքոյրն. և ողջունեալ զսուրբ տեղիսն՝ դարձան մեծաւ ուրախութեամբ, և եկն յՍնդախ։ Եւ մեծարեալ զնա Պարսից թագաւորն, դի ի Պարսս երթիցէ մարըն և քոյրն[2], դի սրասըցին զհարսանիս[3] քեռն նորա, զոր առ [ի] կնութիւն Խոսրովու։ Եւ գնացին ի Բաբելոն,՝ և ընկալեալ սկսեն մեծաւ պատուով, և արարին ուրախութիւն ամիսս վեց. և մեծամեծ պարգեւաւք յուղարկեցին զմայրն Վախթանգայ[4]։ Եւ առեալ Խոսրովու զՎախթանգ[5] գնաց ի Ջուբջանկերդ, ուր է մայրաքաղաքն Գելան. և արարին գնա անպատճառ ի ընակչաց ազգին, և բնակեցուցին անդ Պարսիկ, և կոչ ի հարկն Պարսից

ամին Շեմզդ, քրիստեն սիգվարուլոնիթ ոժուլեբուլի, գացիդա ვახთანგი იერუსალიმს და თან წაიყვანა დედამისი და და. მოიკითხეს წმინდა ადგილები, მოსრუნდნენ დიდი სიხარულით; და მოვიდა ანდაკს. პატივი დასდვა მას სპარსთა მეფემ, რომ დედით და დითურთ სპარსეთს წასულიყო, რომ გადაეხადათ ქორწილი მისი დისთვის, რომელიც ხოსროს მისცა ცოლად. წავიდნენ ბაბილონს და მიიღეს დიდი პატივით; ექვს თვეს ვახტანგ წვეულებამ. უდიდესი ძღვნით ეამოამგზავრეს ვახთანგის დედა. წაიყვანა ხოსრომ ვახთანგი, წავიდა ჯურჯანეთს. სადაც გელანია დედაქალაქი, და აქციეს ის მოსახლე ხალხის [აკლებით] უდაბნოდ; დაასახლეს იქ სპარსელები, და სპარსეთის სარკის ქვეშ იმყოფებიან დღემდის. იქიდან წავიდნენ ინდოეთს, მოარბიეს ვრცელი

[1] Վախթանկ A. [2] քուէրն BD. [3] հարսանեաւն AC. [4] Վախթանկայ A. [5] զՎախթանկ A.

მელსა ერქუა მიჰრანდუხტ[1]... ხუარანძე ა[165—371]მისთჳს არა მისცა, რამეთუ წინდებულ[2] იყო სომეხთა პატიჯხშისა[3]...

[166—372]... ხოლო ვახტანგს ეეედრნეს დედა და და[4] მისი ხუარანძე[5], რათა წარიტაննეს[6] თანა და იღოცონ იერუსალემს[7]. წარიტაննა[8] და წარვიდეს ვახტანგ ნეფე და ხუასრო გზასა მას არდაბადაგანისასა, და მუნით წარვიდეს ვახტანგ და დედა მისი და და[9] იერუსალემს[7]... მოიღოცნეს ყოველნი წმიდანი ადგილნი[10]... და წარმოვიდეს ანტიოქიას[11] ...[167—373]... მაშინ უბრძანა სპარსთა[12] მეფემან ვახტანგს: „ვინათგან[13] დედა და და შენი[14] აქამდის დამაშურაλ არიან[15], მოვიდენ იგინი[16] სამეფოდ ჩემდა, რათა ერთობით აღვასრულოთ სიხარული ჩუენი...“ სთნდა უკუე ვახტანგს ბრძანება ხუასროსი... და მივიდეს ბაღდადს... აღასრულეს ქორწილი სამეფო[17] ექუს თუე განცხრომითა და სიხარულითა დიდითა ...[167—374]... და შემდგომად ქორწილისა მისცა[18] ნიჸი დიდძალი[19] დედასა და დასა[20] ვახტანგისსა... პატივ-სცემდა ვახტანგს[21] ერი სპარსეთისა... და მერმე[22] წარემართნეს მტერთა

[1] მირანდუხტ A. [2] დაწინდებულ A. [3] პატრიახშისა A. [4] დაა A. [5] ხეარანძე] — A. [6] წარიყვანნეს A. [7] იელუსალიმს A, იელუსალემს M. [8] წარიტანა A. [9] თ დედა და დაჲ მისი A. [10] თ ადგილნი წმიდანი A. [11] ანტიოჭს B] და მოვიდეს ანტიოქიად A. [12] სპარსთ A. [13] ოდეს B, — A. [14] შენი] — M. [15] თ დამაშურაλ არიან აქამდის A. [16] იგინიცა A. [17] სამეფო A. [18] მოსცა A. [19] დიდძალი] — A. [20] და დასა] — A. [21] + ყოველი A. [22] მერე A.

ესრეთ ვაკაცად: და ანთი ტყაჳნი ჲ ქუჱყანასა, და კაცად ჰარჩნი ღმრთაებაჲთ თანაჲსანი, ეგრეჳ ჲ ქალაქნი ჲ ქუჱყანასა ამას. და ანდ სალან ქალაქსა[1] ეკლესიასან ეპყრიდა. და ათნი ჰარკნი მთაჲსა და ბარად, ჰაფარ ჰაფარ ეგრეთ, და ბჭანიჲსა[2] ნაჲ, და ალიანა, ტყრიალთ და ყაყანიჲთ[3] ცხრა ძი ნაჲ, და კიაც[ა]ჲნი Ასპერაჲ ჰარჩიდ ცხრა ილაშაჲ[4], და ორბაჲთ[5] ჰჳნიჩნაჲდ ცხრა ჲნჩჳნა, დანიჭ კაჩჩჳნი ჭამა ჲრეა:

და ტყაჳნი ანთი ჲ Ასპანჭიაჲ[6]. და ჩაგაჲაჩიი Ასპანჭიაჲ[7] ალ ეცნიჭემ ნიჲა. ჲ კითიჩაც ჲ ჭაჩაჲნ. Ჭარიაჩ ეჭიჩაჲ ეჭაჩაჲმა. ანაკაჲნ ჭაჩიდ ჭჩაჲნ ჭჩაჲნ ყაჩაჭაჲნ ეჩიაა, და არკნი ჲ Ასპატა ეჩიჭ[8] და ქალაქ ამაჩ:

ადგილები, ქალაქებს გარდა, რომლებიც ზღვის [პირას] იდგნენ. იქ მოკლა ვახთანგმა თორმეტი ბუმბერაზი. აიღეს ხარკი: მუშკი და ამბარი, ათასათასი ლიტრა, საკმევლები — ნავები, თვლები: ზურმუხტი და იაგუნდი — ერთი ნავის ტვირთი, სოფერის ოქრო — ასი აქლემის ტვირთი, და ვერცხლი — ხუთასი ტვირთი, რადგანაც დაყოვნდათ სამი თვე.

იქიდან სინდიკს წავიდნენ. სინდიკის მეფე გამოვიდა მათ წინააღმდეგ და მრავალი ამოწყვიტა სპარსთა ლაშქრისაგან, მაგრამ ქრისტიანთა ლაშქარმა გააქცია ისინი და ჩაყარა სინდას ციხესა და მაგარ ქალაქში. გამოდიოდა ყოველ

[1] ქალაქსანკ A. [2] ითაჲთ C. [3] Ანჭიაჲ BD. [4] Ანჭიაჲ BD. [5] ჲრეთ AC.

ზედა. პირველად მივიდეს ჯორჯანეთს[1] და წარმოტყუენეს ჯორჯანეთი[2], და შემდგომად[3] უმკჳდრო ყვეს; დასხნეს[4] ადგილსა მათსა ნათესავნი სპარსთანი. და მიერითგან ქმნნეს ჯორჯანნი[5] გლეხად[6], რომელნი აწ არიან მებეგრენი სპარსთანი[7]. და მუნით შევიდეს ჰინდოეთად, და მუნ იქმნნეს წყობანი[8] ძლიერნი... ხოლო ვახტანგ მეფემან მოკლა ბუმბერეზი[9] თოთხმეტი[10]... და დაყვეს ბრძოლასა შინა ჰინდოეთისასა სამი წელი, და წარტყუენნეს[11] უმრავლესნი ქალაქნი[12] ჰინდოეთისანი, არამედ ბტკიცენი ციხე-ქალაქნი[13] ვერ განტეხნეს, რამეთუ ზღუასა[14] შინა [168—375] იყვნეს. და წარმოიღეს ხარკი ჰინდოთა მეფისაგან[15]: მუშკი — ლიტრა ათასი, ამბარი — ეგზომევე. ალვა — ნავი ათი, თუალები[16] — იაკინთი და ზურმუხტი — ნავი ერთი, მის[17] თანა საფირონი[18] — თვითო სახე, ოქრო — აქლემი ასი, ვეცხლი — აქლემი ხუთასი.

და მუნით შევიდეს სინდეთს. მაშინ სინდთა მეფემან განყო ერი თჳსი[19] ციხეთა და ქალაქთა შინა, და რომელსაცა კერძოსა განვიდიან სპარსნი მტყუენავნი, გამოჰქიდიან[20] სინდნი ციხეთა და ქალაქთაგან[21], და... მოსწყდა ჳრიცხვ ერი სპარსთაგან[22], ხოლო ძალითა[23] ქრისტესითა არასადა იძლივ-

[1] ჯორჯალეთს M. [2] ჯორჯალეთი M. [3] და შემდგომად] ყოვლად A. [4] და დასხნეს A. [5] ჯორჯალნი M. [6] გითეხად M], მებეგრე და გლეხ სპარსთა A. [7] რომელნი აწ... სპარსთანი] — A. [8] ბრძოლანი A. [9] მუნბერაზი A. [10] თხუთმეტი M. [11] წარმოტყუნნეს A. [12] ქუეყანანი A. [13] ციხენი A. [14] ხღუათა B. ზღუდეთა M. [15] ინდოთ მეფისა A. [16] თუალი A. [17] და მის A. [18] სიფირონი A, სტრიფონი M. [19] ერისთავი B. [20] გამოუკდიან A. [21] ჲ ციხეთა და ქალაქთაგან სინდნი A. [22] სპარსთაგანი A. [23] ძალითა] — M.

Եւ ելանէր աւուր աւուր թագաւորն Սիւնեաց անձամբ ախոյեան[1]. և դորս ելանէին[2] ընդդէմ նորա՝ փուքով սատակէր. և ջանայր որսալ զվախթանգ: Եւ ի դիշերի[3] արար դնանաւորս ի դրան քաղաքին ծածուկս, և թաքոյց ի ներքս տան այր ընտիր, և առաքեաց զմի ոք մնանամարտ, զի խնդրեսցէ զվախթանգ[4]. և յարուցեալ արքն ի դիտոյ ժամու՝ կոչեն զվախթանգ[4]: Եւ յորժամ էլ ախոյեանն[5] և խնդրեաց զվախթանգ[4], և չոգաւ առնա Սայուրմակ՝ հնձուսն վախթանգայ[6], և սպան դնաւ: Բայց ի դառնալն յետս՝ յարեան դարանամարտքն և սպանին դնաւ: Եւ արտմնցաւ յոյժ վախթանգ[7], և ելաց դնա որպէս զկղբայր սիրելի, զի աննդամիկ նորա էր:

դღე სინდ[ეთ]ის მეფე, ტანით ახოვანი, და რომლებიც მის წინააღმდეგ გამოდიოდნენ, სწრაფად წყვეტდა [მათ], ცდილობდა მოენადირებინა ვახთანგი. გააკეთა ქალაქის კარს ფარულად ცამით თხრილები და დამალა შიგ ათი რჩეული კაცი. გაგზავნა ვიღაც ერთი მორკინალი, რომ გამოეთხოვა ვახთანგი და მარჯვე დროს წამომდგარიყვნენ ის კაცები ვახთანგის შესაპყრობად. რაც ის ახოვანი გამოვიდა და გამოითხოვა ვახთანგი, წავიდა მასთან ვახთანგის ეჯიბი საურმაკი და მოკლა ის, მაგრამ როცა უკან მობრუნდა, წამოიშალნენ ჩასაფრებულები და მოკლეს იგი. დიდად დაღონდა ვახთანგი და დაიტირა ის როგორც საყვარელი ძმა, რადგან ის მასთან ერთად აღზრდილი იყო.

[1] *ախոյանս* A. [2] *ելանէր* ABCD. [3] *դիշերին* D. [4] *զվախթանգ* A. [5] *ախոյանն* A. [6] *վախթանգայ* A. [7] *վախթանգ* A.

ნეს ვახტანგის სპანი[1]... მათ დასცნეს მრავალნი მბრძოლნი[2] სინდელთანი ბუმბერეზნი[3]. ხოლო სინდთა მეფე იყო ქალაქსა შინა სინდას[4]. მაშინ... მიეიდეს სინდს[5], და მუნ მიატყდეს[6] ბრძოლანი ძლიერნი. და დღეთა ყოველთა ვამოვიდის[7] თჳთ[8] სინდთა[9] მეფე, რამეთუ იყო იგი მჭნე გოლიათი და შემართებელი. და გამოიხუნეს[10] მჭედარნი სინდეთისანი, და იყვის ბრძოლა [169—376] ბუმბერეზთა[11].., და სინდთა[9] მეფემან სძლო თავის-თავითა ყოველთა ბუმბერეზთა[12] ნბრძოლთა მისთა[13]. და არა მიხუდეს[14] იგი და[15] ვახტანგ ბრძოლასა შინა დღეთა მრავალთა. მაშინ სინდთა[9] მეფემან ველსა მას[16] ზედა, კართა ქალაქისათა ღამე თხარა[17] მთხრებელი დიდი, დასამალავი[18] შიგა[19] მჭედართა[20]... და ჩაა[დ]გ[ი]ნნის[21] მუნ შიგა[22] მჭედარნი ათნი რჩეულნი. და დილასა[23] აღრე გამოგზავნა[24] ბუმბერეზი[25] ერთი ... და სთხოვა ბრძოლა[26] ვახტანგს[27] თავის-თავ, რათამცა წარიტყუვა და[28] შეჰვადა მათ მკუდართა ზედა[29]. მაშინ საურმაგ, ეჯიბი ვახტანგისი, განვიდა... მიეტევა[30]. ხოლო

[1] სპათაგანნი A. [2] მკნედ მბრძოლნი A. [3] თ მუბერაზნი სინდთანი A. [4] სინდიას B, სინდსა M. [5] სინდიას B, სინდეათს A. [6] მოხუდეს A. [7] გამოვიდა BM. [8] თუითო A. [9] სინდთ A. [10] გამოიტანნის A. [11] მუბერაზთა A. [12] მუბერეზთა A. [13] + დღეთა მრავალთა A. [14] მიუხუდეს M. [15] და] — B. [16] მას] — A. [17] უთხარა A. [18] დასამალავად A. [19] შინაგან A. [20] სამალავები შიგან მთხრებლსა მხედართაჲ B. [21] ჩაადგინნა A. [22] შინა A. [23] დილას A. [24] გამოგზავნნა M. [25] მუბერაზი A. [26] სთხოვდა ბრძოლასა A. [27] ვახტანგს] — A. [28] და] — A. [29] მკედართა ზედა M. [30] მიეტევა] — A.

*Ესმა ამისი ერეკლე და მოიწია ს ალარიასა[1], და თქუა: «ესე ჩემ ზედა ეგრე ბრძანა ღმერთმან, ეგრეთ ვიქმნე, ვითარ ბრძანა. ამან ეგრე ბრძანა, ამან ეგრე ქნა. ამან ეგრე ქნა და ეგრე ბრძანა, ამან ეგრე ქნა და ეგრე ბრძანა. ამან ეგრე ქნა და ეგრე ბრძანა. ამან ეგრე ქნა და ეგრე ბრძანა.

ჭაჭაპაქ[ჩ]ეც არღაკანი, ჲ იტრაჩ ჴ ჩ ყ[ა]ნაა ქიჩ[1]*. ნიჴუნჭჲი ჲ ყიჩ' ყაყი მთიჩ ოჴ. ითანაანი, ყიც აჩითჩ ჰა. ჩანჭაა ენც ოჴ ითანჩანჭ' ყიც აჩითჩ ჰა, ჳჰაითან ქიმ ითრმანიჭ ჩ თან ჰეიჟ, ჩ ჭაჩითან Ⴎარაქც ყანჭ-ნიჭ ყ[ე]ეჩაითჩ[ა]ჭქიჩა. ჲ ჳნჩაითიჭჩ ქიჩ, ყანიჭ ქ[ა]ითან Ⴎ[ე]ეჩთითაჩ, თიჩ ჩ Ⴎარაქც' ჭანჭჩ. ითც Ⴑითაჩბაჟან ქიმა ენ ოჴ ეჩჩ ჩ ჩნჭიც ქ[ა]ითან ჲ ენჭიც ითჩიჭჩანითაც ჲ თიჩჩანით-ჟითაც, ენიც ითიც ჩ[ა]ჩაჩ ქით ყიჩ, ითიჩა ჩ[ე]ეჩეჩ[ე]ჩ[ა]ჩ[2] ჰითჟა. Ⴜჩ ჰ[ე]ჩ ქ[ა]ითაითჩ[ა]ჩჩ[ა]ჩ ჰ[ა]ჩ[ა]ჭჩ ჰ[ე]ჩ' ჩ[ა]ჩ[ა]ჭ ჩ ჩ[ა]ჩ[ა]ჭ ჩ[ა]ჩ[ა]ჭ ჩ[ა]ჩ[ა]ჭ

ქაე ჩემე. և ԼՀ յայսոսիկ մեռանիցիմ հաղ, և մահուանէ ի կեանս փոխիմ»։ Եւ ասէ ցնա թագաւորն Սչնաքայ. «ՆՀՀ հաւատաս այդմ՝ ԵՀ ապա ի դուբս, և փոխեսցից զքեզ ի մահուանէ ի կեանս, որպէս զիշխանն քո՝ որ դնաց կարասիս քով»։ Եւ ասէ ցնա վախճանել[1]. «ՆՀ արասքս, և նախ ևս առաքեցից զքեզ ի խաւարն արտաքին, ուր լինի լալն և կրճտումն ատամանց»։

[1] վախճանէ A.

մոմեტეოს ჩემი ცოდვები. და თუ ამათთვის მოვკვდები კიდევაც, სიკვდილი სიცოცხლედ შემეცვლება». უთხრა მას სინდთა მეფემ: «თუ ეგ გწამს, გამოდი მაშინ გარეთ და შეგიცვალო სიკვდილი სიცოცხლედ, როგორც შენს მთავარს, რომელიც შენს წინამორბედად წავიდა». უთხრა მას ვახთანგმა: «გამოდი გარეთ და ჯერ მე გაგაგზავნი შენ გარესკნელ სი-

უწყი ცხორება სრული[1]... არა მიქმნია[2] მოსლვა[3] ამას[4] ქუეყანასა[5] დიდებისათჳს სოფლისა[6], არცა მსახურებისათჳს სპარსთა[7], არამედ მსახურებისათჳს ღ̃თისა.., რამეთუ ჩემითა აქა მოსლვითა პირველად[8] გამომიჩნია იერუსალემი[10], წმიდა ქალაქი, სადა დადგეს ფერჴნი[11] უფლისა ჩუენისა... და შემდგომად ყოველი საქრისტიანო მიჩნია[12] მოოჴრებისაგან, რამეთუ მისცემოდა ჟამი სპარსთა[13] მეფესა მოტყუენვად[14] ყოვლისა საქრისტიანოსა. დაღათუმცა ქუეყანა ჩემი დაცულ იყო... [173—382].., არამედ უცალო[15] იყუნეს ბერძენნი და წინა ვერაჲნ აღუდგებოდა[16]. და ესრეთ ჯერ-არს[17], ჩუენ ქრისტეს მოსავთაგან[18], რათა ერთისა მოყუსისა ჩუენისათჳს დავდვათ[19] სული ჩუენი... და ამისთჳს მიქმნიეს[20] ესე, რათა ღმერთმან ... შეიწიროს ცხახურება ესე ჩემი, და აღმისუბუქნეს ცოდვანი ჩემნი[21] ... და თუ[22] ძალად სპარსთა მოსრულ ვიყავ აქა[23], ჯერ-იყოცა ესე[24] პირველად ნათესაობისათჳს და შემდგომად ამისთჳს[25], დაღაცათუ არა ჴეშმარიტსა[26] სჯულსა ზედა არიან სპარსნი, არამედ მეცნიერნი არიან ღ̃თისა ... ხოლო თქუენ სრულიად უმეცარნი ხართ... [173—383]... ბუნება ჩუენი ესე არს, რათა კეთილის-მყოფელისა ჩუენისათჳს დავდვათ სული ჩუენი და მოკიგოთ მადლი ღ̃თისაგან... და, სახელსა ზედა ღ̃თისასა... თუ მოვკუდეთ[27] .., სიკუდილისაგან ცხორებად მივიცვალებით". მაშინ[28] ჰრქუა სინდთა[29] მეფემან: „... რომლისა[30] სთქუ შენ, თუ სახელისათჳს ღ̃თისა ჩემისა მოვკუდე, სიკუდილისაგან ცხორებად მივიცვალებით[31].., გამოველ ბრძოლად ჩემდა[32], რათა ჩემ მიერ მიიცვალო დღეს სიკუდილისაგან ცხოვრებად[33]. [174—384] რამეთუ წარჩინებულიცა[34] შენი[35] წარმიველნია წინამორბედად შენდა"... ჰრქუა ვახტანგ: ... „ძალითა ქრისტე-

[1] სულიერი A. [2] + მე A. [3] მოსულა A. [4] ამა A, ამის M. [5] ქუეყანისა M. [6] ამა სოფლისა A. [7] სპარსთ მეფისა A. [8] პირველად] — A. [9] გამამიჩნია M. [10] იერუსალემი AM. [11] საბრკენი M. [12] დამიკსნა A, დამიკსნია B. [13] სპარსთ A. [14] მოტყუენედ A. [15] უძალო A. [16] ვერ წინააღუდგებოდეს A. [17] ჯერ-არს] — M. [18] მოსლვითგან B. [19] დაესდვათ A, დავდვით M. [20] მიქმნია A. [21] მსახურება ესე... ჩემნი] — M. [22] თუ] თუით A. [23] აქა] — A. [24] ჯერ-იყო ესეცა A. [25] ამისსა A. [26] ჴეშმარიტისა A. [27] მოვკუდებით A. [28] მაშინ] — A. [29] სინდთ A. [30] რომელ A. [31] მივიცულები M. [32] ჩუენდა M. [33] რათა ჩემ მიერ... ცხოვრებად] — A. [34] წარჩინებული ისი A, წარჩინებულნი M. [35] შენნი M.

თაჳნი՝ ყალიბსაჲმე ჩრქითაჲნი ქმოჲ, იჳ նա վიսկոց է կիս ի կնանա՝ յորժամ և կխէ»։ Եւ գնացին դիսցիպլոսանն երկրքանն. և ևհալ վախճանագ[1] գ[ին]ոպան նիղոսաւն, և ընկէց գնա յերկրավարն, կասվեր[2] խոցեալ ի մահ. և առեալ գտին՝ տարաւ գնա ի քարշ առաջի թագաւորին Պարսից. և եղև ուրախութիւն մեծ, և գովութիւն նմա յամենայնումն։ Եւ ածին ճարտարք՝ բժշկել գնա ի վիրացն. և սակաւ[3] մի ուշարևրե[ա]լ նորա, քանչին գնա յերբան, և տարան։ Եւ առին պատանգըս երկուս յորէից նորա, և հարկս երկիրն քան զնդիկայն. և տուաւ այն ամենայն վախճանագայ[4], և այլ բա-

ბნელეს ჩემი ქრისტეს ძლიერებით, რომელმაც [მაშინ] უნდა გარდამცვალოს ეე [საუკუნო] ცხოვრებად, როდესაც უწყალ». წავიდნენ და შეხვდნენ ორნიე [ერთპა-ნეთს]. დაპკრა ვახტანგმა სინდს შუბი, გადმოაგდო ის ცხენიდან ძლიერ დაკოდილი სასიკვდილოდ. მოჰკიდა ფეხთ [ხელი], წაათრია იმ სპარსთა მეფის წინაშე და შეიქმნა დიდი სიხარული და მისი ქება ყოველთაგან. მოიყვანეს ხელოვანი, რომ ემკურნალა მის წყლულთათვის. ცოტათი რომ გონს მოვიდა, დაუტოვეს ის თავისიანებს, და წაიყვანეს. აიყვანეს ორი მძევალი მის შვილთაგან და ინდოელებზე ორჯერ უფრო მეტი ხარკი [აიღეს]. მისცეს ყოველივე

[1] վախճանիկ A. [2] կարվիր A. [3] սկսաւ B. [4] վախճանիկայ CD.

სითა არა მეშინის მე[1] შენგან სიკუდილისა[2], რამეთუ... ძალითა მისმიერითა ჩემ მონისა ბისგან ბოგკლას[3] მემობარი ბისი, და სული შენი წარვიდეს ბნელსა მას გარესკნელსა"... მაშინ განვიდა[4] სინდთა[5] მეფე და ... განვიდა ვახტანგ ... მაშინ იწყეს რბევად მრგულივ[6]... [175—385]... სცნა ოროლნი სინდთა[5] მეფესა ბეჭსა მარცხენესა[7].., დაწყლა[8] წყლულებითა დიდითა... და ჩამოიჭრა[9] სინდთა[5] მეფე, მივიდა ზედა ვახტანგ, ჩაყო ჴელი და უპყრა ფერჴი მისი, და თრევით მიიღო[10] წინაშე სპარსთა[11] მეფისა. მაშინ ყოველმან სპამან ჴმითა მაღლითა შეასხეს ქება ვახტანგს. აღივსო[12] სიხარულითა სპარსთა მეფე[13]... მაშინ[14] სპარსთა[11] მეფემან მიიყვანა[15] მკურნალი ჴელოვანი და დაადგინა ზედა სინდთა მეფესა, რათა განიკურნოს წყლულებისაგან... ხოლო სინდთა დაიჭირეს ნაცვალად მეფისა მათისა[16] ძე მისი. მაშინ მეფემან[17] ვახტანგ აზრახა[18] სპარსთა[11] მეფესა[19] განტევება სინდთა[5] მეფისა[20], აღება ხარკისა და მძევალთა... [175—386] სთნდა მეფესა სპარსთასა[21] განზრახვა ვახტანგისი, განუტევა[22] სინდთა[5] მეფე, აღიღო მისგან ხარკი ორი ეგზომი[23], რომელი[24] ჰ[ი]ნდოთაგან, და ორნი შვილნი მძევლად ... მაშინ[25] სპარსთა მეფემან მიანიჭა ყოველივე ვახტანგ მეფესა[26]. მაშინ მეფე იგი სინდთა დაემოყურა ვახტანგს... და უძღუნა ვახტანგს ძღუენი მიუწდომელად[27]

[1] მე] — A. [2] სიკუდილო M. [3] მოკლას A. [4] გამოვიდა A. [5] სინდთ A. [6] მაშინ იწყეს ... მრგულივ] — A. [7] მარცხენასა A. [8] იწყლა A] — M. [9] ჩამოაგდო A. [10] მოიღო A. [11] სპარსთ A. [12] და აღივსნეს A. [13] თ მეფე სპარსთა A. [14] მაშინ] ხოლო A [15] მოიყვანა A. [16] მათისა] — A. [17] მეფემან] — A. [18] მოაკსენა A. [19] მეფემან M. [20] განტევება სინდთა მეფისა] — M. [21] თ სპარსთ მეფესა A. [22] და განუტევა A. [23] ეზომი M. [24] რომელ აღიღო A. [25] მაშინ] — A. [26] თ მეფემან სპარსთამან ყოველი მიანიჭა მეფესა ვახტანგს A. [27] მიუწდომელი A.

*ჟამ ცხებაჲ სჳ ოდესმე[ც] ნათლისა ქრისტჱ, ესრეთ ესმა ჴმაჲ ზეცით, ვითარ ეტყოდა ქრისტჱ მოციქულთა თჳსთა, ვითარმედ: ნუ ვინ ხართ ამათ ქუეყანათა ზედა, ვიდრე მოვიდეს ჩემდა ჯუარი ჩემი, რომელ ვიხილე ცათა ზედა, და ნათელი იგი, რომელ ეფინა ჯუარსა ზედა, და ხმაჲ იგი, რომელ ეტყოდა ჯუარსა ზედა:

სալիკოպოსი: Եւ կայսրն և պատրիկ[ք]ն Կոստանդնուպօլսոյ առաքեցին ղՊետրոս քահանայ և ղՄամուէլ կրաւնաւոր յՍնատաք, ղի անդ տացին ձեռնադրութիւն, ղի «Ձեր է, ասեն, վիճակն այնո։ Եւ կատարեալ վնդիրն՝ արձակեցին զնոսա ի վէրս։ Իսկ թագաւորն Վաղթանգ[1] չոգաւ ի Բարբէ և էլ զնդ յատաջ նորա Դաչէ որդի նորա, և ամենայն փառաւորքն վրաց, և արարին մեծ ուրախութիւն ի մտանել նորա ի Մցխիթա։ Բայց սալիկոպոսն Միքայէլ[2] իբրև գիտաց, եթէ կաթողիկոս և սալիկոպոս դան ի վէրս առանց կամաց նորա, դժուարեցաւ. և պատճառանաւք հրամայէր ղՎախթանգ[3], որպէս թէ[4] երկրպագիալ իցէ[5] նա հրոյ։ Իսկ թագաւորն երդնոյր և ապաչէր զնա՝ եթէ[6] «Բրիստոս է իմ Աստուած ճշմարիտ, և սէր պարտաւորեր զիս զուր»։ Եւ սալիկոպոսն

սად, ხოლო სამეელს — ეპისკოპოსად კეისარმაცა და კოსტანტინეპოლის პატრიარქმაც გაგზავნეს პეტრე მღვდელი და სამეელ მონაზონი ანტაქს, რომ იქ მიიღონ ხელდასხმა, რადგან — უთხრეს — თქვენია ის წილიო». შეუსრულეს თხოვნა და გაუშვეს ისინი ქართლს. ხოლო ვახთანგ მეფე წარმოემართა ქართლს. გამოვიდა მის შესაგებებლად მისი შვილი დაჩე და ქართველთა ყველა დიდებული. ქმნეს დიდი ზეიმი მისი შესვლის დროს მცხეთაში, მაგრამ, როცა მიქაელ ეპისკოპოსმა შეიტყო, რომ ქართლს მოდიან კათალიკოსი და ეპისკოპოსი მისი ნების გარეშე, დაუმძიმდა. აყვედრიდა ვახთანგს მომიზეზებით, ვითომც მას თაყვანი ეცეს ცეცხლისათვის. ხოლო მეფე ეფიცებოდა და ევედრებოდა მას, რომ «ქრისტეა ჩემი ჭეშმარიტი ღმერთი და ნუ მაბრალებ მე ტყუილადო». ეპისკოპოსმა

[1] ვախթանգ A. [2] Միքաել BC. [3] ղՎախթանգ A. [4] եթէ C. [5] իցէ] է BD. [6] թէ C.

კოპოსისა. და[1] წარმოვიდა ვახტანგ ქართლად. და მიეგება ძე მისი დაჩი და მის თანა[2] ყოველნი სპასალარნი ... [176—388]... და ვითარცა ცნა ებისკოპოზმან, ვითარმედ[3] წარავლინა მეფემან მოციქული[4] მოყვანებად[5] ებისკოპოსთა და კათალიკოზისა[6], დაუმძიმდა, რეცა[7] მას ზედა იწყო[8] ამბოხებადა და ბიზეზობად. და[1] მიუვლინა მეფესა[10]: „შენ დაგიტევებიეს[11] ქრისტე და ცეცხლსა ესავ“. ხოლო ვახტანგ მოუვლინა, ვითარმედ „ძალითა ქრისტესით[9] შევედ და სიმართლითავე[12] გამოვედ ძალითა[13] ქრისტესითა, უბრალო ვარ, იცის ღმერთმან[14], მაგრა[15] წარმივლენ[ი]ეს[16] მოყვანებად[17] ქათალიკოზისა და ებისკოპოსთა“. და ვითარცა ესმა ესე[18] ებისკოპოსსა, დაიდასტურა. და[1] ჰგონებდა, რომელ[19] შეოთითა დააცადოს საქმე იგი და მოსლვა მათი. და[1]

[1] და] — A. [2] მის თანა] — A. [3] ვითარმე A. [4] მოციქული] — BM. [5] ებისკოპოზმან, ვითარმედ... მოყვანებად] — M. [6] თ კათალიკოზისა და ებისკოპოსთა A. [7] რეცა] — A. [8] და იწყო A. [9] ამბოხებად] რეცა ამბორის ყოფად A. [10] + ვითარმედ A. [11] დაგიტეობია A. [12] სიმრთელით A, სიმართლითვე B. [13] ძალითავე A. [14] თ ღმერთმან იცის A. [15] მაგრა] არამედ A. [16] წარმივლენია A. [17] მოყვანებად] — BM. [18] ესე] — A. [19] რომელ] რათა A.

*ოჴ ესე ნძა, აყე ანჱბ ესა ჱ ოდარ ესდ ბანჱდ. ჱ ათქ ჩოდაჲრეს. «ჩჴეფთ ჱ ანძრდ ეძ ჩ ბანჴ აყოქ[1], ბაყყ ან ჩძ ჱ აყე ჯანეანდ ოთაყჩ Ѕჱაოს, ჱ ჩაან აჯნორიდ ჩონაორძდ ოდჩაძ ჴ ჩნჭ ოთაყჩ ნორა». ჱ ჯოდაჲ ჱ ანჩჭაჲ ჯოთა ნაყჩჴიყოყოსჩს, ჱ ჱ ჩაოჩბაჲ ჩაჯნ ჱ ბაოდაჲრძდ ჩ ჩაოდაჲრძდ ჩ ჩაოდაჲრძდ ჩ ჩ

ქრისტე, ქე არაოვეს დაითასთან თანუე აჴაითანაცა: ეჲ თხისაჲ ქმრკეცელი[1] პატრიარქეს[2], ასე ენია. «ადაჰიჲ ქსიმე მარითარ[3] ენტ ჰრქენეს, ირრე ჱიჲეფა[4], ჲ ჰენერ არქეს, ჲ აჴს' ითრიტ, ჲ ჲ ქრისტოჲ ქადრაჲორეს[5], ჲ ქერჰითაბს ჱასთიბოჲ ქაჩქაცეს. ჲ არქ ილ ქიცის არძანის ქანანაყიქსითი, ქე ითრჩ'ე ოჴ ქიაიე ჩატიტის, ირ ასე' ჰნაფანტ ნეჩრიტ ქადრაჲორე. ირ ჲ ასე' ჱ.აქრჩეყ'ე ნიმ[6], ატა ქჩ ოჴ' ქჲითაჲჯჩე[7], ქე ოჴ ქაყერატატ აბჰითაჲ ჴ ითიაეს ენტ ითჯ»**; ეჲ ყატ-ითიეს ითაატქეყით ჰიჟნძთმაჟს ქრ[ქ]-ჯაყენს:*

ქმნას მაუცერძებელი სამართალი. ნახა პატრიარქმა მიქელი, და უთხრა: «სიბარბით ებრძოლე ეკლესიას, როგორც იუდა, დაღვარე სისხლი და ისიც ფეხით, მეფის პირიდან, და საღვთო შენობა დაარღვიე. ხოლო ეხლა მღვდელობის ღირსი ნუ იქნები, რადგან სიკვდილი გაძევს ვალად შენი უფლის წინაშე. რად არ ისმინე პავლესი, რომელიც ამბობს: «დაემორჩილენით მეფესა*», რომელიც აგრეთვე იმბობს: «ულოცეთ მას, ხოლო უკეთუ არა, იცოდეთ, რომ ტყუილად არ ჰკიდია მას წელზე ხმალი»**. გაძევებულ იქნა და გაიგზავნა მაშინვე მიქაელი.

ჩაქ Ჰნაფანტ ნეჩრიტ ქაბჰითაჲ ჴნაჲ-ნაიჯრენს ქ[ქ]ითრით ყაჩ[ი]ოქიკოს აბარ ნიმ და ჩრქითაჲან ნაფისკოპოსიან.

ხოლო ანტიოქიის პატრიარქმა პეტრეს კათალიკოსად ხელდასხმის დროს [უკურთხა] მას თორმეტი ეპისკოპოსიც.

[1] *ქმ[ქ]ეცაქ* AC. [2] *პატრიარქს* AC, *პატრიარქს* D. [3] *მარითარ* BCD. [4] *ჱიჲეფა* C. [5] *ქადრაჲორეს* AC. [6] *ნიმ*] *ბაქაჲორეს* BD. [7] *ქჲითაჲჯჩე* AC.
* *ვით.*—ტ ი ტ ე 3, 1. ** *ჩიმ.* — რ ო მ. 13, 4.

განგიკითხოს". და წარსცა იგი დესპანთა[1] და მის თანა კბილი[2] მისი, და შეუთუალა, რათა კათალიკოზი და მის თანა[3] თორმეტნი[4] ებისკოპოსნი სწრაფით წარმოავლინენ... და ვითარ[5] მიაწიეს მიქაელ ეპისკოპოსი, ჰრქუა მას პატრიაქმან: „ვინათგან დაითხია შენ მიერ სისხლი[6] ქუეყანასა ზედა, არღარა ხარ ღირს შენ[7] ებისკოპოსად, და კადნიერებისათჳს[8] მეფისა თანაგაც შენ[9] სიკუდილი, ვითარცა იტყჳს: „დაემორჩილენით თქუენ[10] მეფეთა, რამეთუ არა ცუდად აბიეს ჴრმალ[11], რამეთუ ღ[თ]ისა მიერ მთავრობს"*, ვითარცა ლომი შორის ცხოვართა". და ექსორია ყუეს მიქაელ ებისკოპოსი[12]... [178—390]... და წარავლინეს პეტრე მღუდელი და სამოელ მონაზონი ანტიოქიას, და მიუწერეს ანტიოქიისა[13] პატრ[ი]აქსა მეფემან და პატრ[ი]აქმან კოსტანტინეპოლელმან... „... ქართლი, აღმოსაელეთი[14] და ჩრდილო მაგის წმიდისა საყდრისანი არიან... აწ ორნი ესე მათნი თხოილნი[15] აკურთხენ[16] და თერთმეტნი[17], ვინმე შენ გნებავს[18], აკურთხენ...

ხოლო[19] ანტიოქელმან პატრიაქმან ყო ეგრე, ვითარცა მიუმცნეს პატრიაქმან

[1] დიაფასანთა A, დიასკაპანთა M. [2] კბილი] კრებული A. [3] მის თანა] — BM. [4] ცამეტი M. [5] ვითარცა A. [6] თ სისხლი შენ მიერ A. [7] თ ღირს ხარ შენA. [8] კადრებისათუის A. [9] შენ] — A. [10] თქუენ] — A. [11] თ ჴრმალ აბიეს A. [12] ებისკოპოსი] — A. [13] ანტიოქიას M. [14] და აღმოსაელეთი A. [15] თ თხოილნი მათნი A. [16] აკურთხნა M. [17] და თერთმეტნი] სხუანი ათორმეტნი A, ათერთმეტნი B. [18] ვინმე შენ გნებავს] ვინცა ვინ შენ გენებოს, იგინი A. [19] ხოლო] და A.
* შდრ. ტ ი ტ ე 3, 1 და რ ო მ. 13, 4.

და ნაჲლ ი კოსთანტნოუპოლჲსა ცნაჲ-
ჲლნი, და თჳსაჲ ცაღჲ ალდგჲნა და
ჲღჲსთჲ კაჲსჲნი ჲქნჲლნჲ, და აჲნაჲლჲა
ჯიქან თჳ ვახტანგ[1]: ნი ჲღჲსთ-
ნაჲსაჲ ნრჲლჲნ: ნი ნაჲთაჲ ჲლჲთილ-
ჲია Მცხჲთჲსაჲ კანკლიკ[ი]ოზსა, ჲღჲ
ქრისტჲსაჲ ვახტანგ[ი] ცსრა. და Სა-
მ[ო]ქ[ა]ლ[ა][2] ნაჲთაჲ კაჲლჲსკოპოსთაჲნჲ
Მცხჲთჲსაჲ. და ჲალქაჲლია ალ ჲგჲაჲ[3] ი
ჩკალბქჲ, და ალ' კაჲრაჲნი, და ალ' ი
ჯაჲაჲსკჲ, და ალ' ი Მანჩკჲა, ალ' ი
ჩაჲზნი[ა], ალ' კაჩკაჲ, ალ' ი Საჲკრნ-
ნჲრნაჲ ჲაჯკაჲსაჲნ, ი ქკრაჲ ჲრანნ
ჩაჯარაჲ, ალ' ი ჯკრაჲ, ალ' ი
ჯჩკრ, ალ' ი ალჯ ჩკრაჲ ნჩკაჲნჯაჲსაჲ,
ალ ი Ხაჩნაბრჯ[4], ალ' კაჯარაკ[5]
ჰანდჯაჲ Ხაჩნაბაჲ, ნი ქრისთჲსაჲ ვახ-
ტანგ[6] ჩკჩნჯაჲ ი Ნიჯჯაჩ' ი ქკრაჲ

პირველად კოსტანტინეპოლს წავიდნენ, მიიღეს მრავალი ძღვენი და [აიყვანეს] კეისრის ასული ელენე და ასე წამოვიდნენ ვახთანგთან. გაიხარა ქვეყანამ. დაჯდა მცხეთის კათალიკოსი ეკლესიაში, სიონს, რომელიც ვახთანგმა ააშენა. ხოლო სამუეღი მცხეთის საეპისკოპოსოს დაჯდა. ერთი ეპისკოპოსი კლარჯეთს დაიდგინა, ერთი — არტაანს, ერთი — ჯავახეთს, ერთი — მანკლისს, ერთი — ბოლნისს, ერთი — რიშას, ერთი [იქ], რომელსაც წმინდა ნინო ერქვა, უჯარმოს კარს, ერთი — ჯერამს, ერთი — ჩელთს. ერთი — ორს ეკლესიაში, ერთი — ხორნაბოჯს და ერთიც აგარაკს, ხუნანის პირდაპირ. ააშენა ვახთანგმა ეკლესია ნიქოზს სამარტვილოზე რაჟ-

[1] ვახტანგ AB. [2] Სამქ AC. [3] ჲგჲაჲ] ნაჲთაჲ BD. [4] Ხაჩნაჯრჯ BD. [5] ი კაჯარაკ ABC. ვახტანგ ABC.

და კეისარმან[1], აკურთხნა თორმ[178—391]ეტნი ებისკოპოსნი და პეტრე კათალიკოზად[3]. და მოვიდეს კოსტანტინეპოლედ, და მეფემან მისცა ნიჭი დიდძალი, და ასული თჳსი მისცა სახელად ელენე მეფესა ვახტანგს[4]. და გამოავლინა იგი სპითა დიდითა... მიეგება ვახტანგ... და წარმოვიდეს[5] მცხეთას[6]. ხოლო მცხეთას მეფემან ვახტანგ აღაშენა ეკლესია მოციქულთა... სიონი დიდი. მუნ[7] შიგა დასუეს პეტრე კათალიკოზად და სამოელ ებისკოპოსად [8]მცხეთასავე საებისკოპოსოსა. დასუა[9] ერთი ებისკოპოზად კლარჯეთს .., ერთი არტანს, ერთი ერუშეთს[10], ერთი[11] ჯავახეთს, წონდას[12], ერთი[13] მანგლისს[14], ერთი[15] ბოლნის[ს], ერთი[16] რუსთავს, ერთი[17] ნინოწმიდას, უჯარმოს[18] კარსა, რომელი გორგასალსა აღეშენა[19], ერთი[20] ჭერემს, მისსავე[21] აღშენებულსა, და მუნ ქმნა ქალაქი ერთი შორის ორთავე ეკლესიათა, რომელი-იგი მანვე აღაშენა[22], ერთი[23] ჩელთას, რომელი[24] სოფელსა შუა აღაშენა, ერთი[25] ხორნაბუჯს[26], ერთი[27] აგარაკს, რომელ არს ხუ[179—392]ნანის[28] გამართებით[29]. შემდგომად მისა[30] აღაშენა ეკლესია ნიქოზისა ... და დასუა

[1] ყო ეგრე, ვითარცა .: კეისარმან] — A. [2] კათალიკოზმან M. [3] კოსტანტიპოლედ A. [4] თ მეფესა ვახტანგს სახელით ელენე A. [5] წარმოვიდა ვახტანგ A. [6] მცხეთად A. [7] და მუნ A. [8] ებისკოპოსი A. [9] დასუა] და სხუა A. [10] ერუშეთს] — M. [11] მესამე B. [12] წონდას] — B. [13] ერუშეთს, ერთი ჯავახეთს ... ერთი] — M. [14] მანგლისს] მანგლისსა A, ნიგალისა M. [15] მეხუთე B. [16] მეექვსე B. [17] მეშვიდე B· [18] უჯარმის AB. [19] რომელი ვახტანგ აღაშენა A. [20] მერვე A. [21] მისვე A. [22] თ აღაშენა მანვე A. [23] მეცხრე A. [24] რომელ A. [25] მეათე A. [26] ხუარნაბუჩს A. [27] მეთერთმეტე A. [28] ხუნანას M. [29] გაერთებით A. [30] ამისსა A.

վկա[յ]արանին Բաժկնոյ՝ պարսկի[1], անուղղի առաջի[ն] կնոջն վախթան-պայ[2], որ հաւատաց ի Քրիստոս, և ի Պարսից բռնադատեալ վասն հաւատոցն, ոչ ուրացաւ զՔրիստոս, և սպան-նին զնա ի բարի դաւանութեանն իւրում՝ ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ. և ի տեղւոջ վկայարանին նուա-ղեալ սրճով հալածական։ Իսկ Հերի-նէ ծնաւ ի վախթանգայ[3] երիս որ-դիս և դուստր մի։ Եւ նահատ վախ-թանգ[4] յուլքարմաւ[5], առեալ[6] զմնձ մասն երկրին երկոց որդւոյ իւրոյ՝ Դաչէի. և զնորանձէ՝ զքոյր իւր դաւադ եհ ի կնութիւն Հայոց ըզհզօրն Բակուրայ[7]։

Յայնմ ժամանակի մեռաւ Խոսրով թագաւորն Պարսից, և նստաւ յաթոռ նորա որդին իւր՝ Հոմմայեն Տարեգն. և առաքեաց առ վախթանգ[4] զի առաջ-նորդ լիցի նմա՝ երթալ պատերազմաւ

դենիսա, [რომელიც იყო] სპარსი. აღ-მზრდელი ვახთანგის პირველი ცოლისა, და რომელმაც ირწმუნა ქრისტე და სარწმუნოებისათვის სპარსთაგან მო-დატანებულმა არ უარყო ქრისტე და მოკლეს იგი თავის კეთილ აღსაზრდე-ში ქრისტე ღვთის სადიდებლად. ხოლო მისი მარტვილობის ადგილს დაედგა საეპისკოპოსო საყდარი. ხოლო ელე-ნემ შვა ვახთანგისგან სამი ვაჟი და ერთი ქალი. დაჯდა ვახთანგი უფრო-მოს [და] მისცა ქვეყნის დიდი ნაწილი თავის უფროს შვილს დაჩეს. ხოლო ხორანძე, მისი უფროსი და, ცოლად მისცა სომხეთის პიტიახშს, ბაკურს.

იმ დროს მოკვდა სპარსეთის მეფე ხოსრო და დაჯდა მის ტახტზე მისი შვილი, მამათა თანამოსახელე. [მან] შეუთვალა ვახთანგს, ეწინამძღვრის მას, წავიდეს საბერძნეთზე საბრძო-

[1] պարսիկ BD. [2] վախթանկ A, վախթանկայ C. [3] վախթանկայ ABC. [4] վախթանկս A. [5] ի յուլքարմաւ ABC. [6] առնալ A. [7] Բակուրա A.

ებისკოპოსი, სადა-იგი დაეფლა[1] გუამი წმიდისა რაჟდენისი, რომელი იწამა სპარსთა მიერ... ესე რაჟდენ იყო მამა-მძუძე ვახტანგის ცოლისა, რომელი[2] პირველ მოეყვანა, სპარსთა მეფისა ასული, და მოიქცა იგი ქრისტიანედ, და იქმნა იგი დიდად ნორწმუნე... შეიპყრეს იგი სპარსთა და აიძულებდეს, რა-თამცა უარყო ქრისტე. ხოლო წმიდამან[3] აღირჩია უარუვალი იგი დიდება[4] და იწამა ქრისტესთჳს. და ესხნეს ვახტანგს ბერძნისა[5] ცოლისაგან სამ ძე და ორ ასულ. ხოლო ძესა მისსა პირმშოსა პირველისა ცოლისასა, დაჩის, მისცა ქალაქი ... და ყოველი ქუეყანა მტკურისა[6] აღმოსავალით. და თჳთ ვახტანგ დაჯდა უჯარმოსა ... და დაჯ[7] მისი ხუარანძე მისცა ბაკურს, პატი-ახშსა სომხითისასა, ცოლად[8].

[180—393] და ვითარცა წარვიდეს ამისა შემდგომად[9] ჟამნი რაოდენ-ნიმე, მოკუდა ხუ[ას]რო მეფე[10], და დაჯდა[11] მის წილ ძე მისი ხუასრო... და წარმოემართა იგი ბრძოლად ბერძენთა, და მოუვლინა გორგასალსა[12] და ჰრქუა: „... შენ წარმიძღუე ჩუენ[13], მეფეო, წინამძღურად ჩუენდა[14] შესლვასა

[1] ეფლა A. [2] რომელი-იგი A. [3] + მან A. [4] დიდება] — M. [5] ბერძნის A. [6] მტკუარ-სა A. [7] დაა A. [8] თ ცოლად პატიანშსა სომხითისასა A. [9] ამისა შემდგომად] ამას შინა A. [10] + სპარსთა A. [11] + მეფედ A. [12] + მოციქული B. [13] ჩუენ] — A. [14] შენდა M.

ლელად. ვახთანგმა საფუძველი დაუდვა ქალაქ ტფილისს და აგებდა მას მხნედ. მიუგო მეფემ და უთხრა: «ეს არის არა-, კი, რომ იტყვიან: მჭედელო, გაილესე მახვილი, რომ მოგკკეთო შენ თავიო». და უთხრა: «წადით, უთხარით მას, რომელმაც თქვენ ჩემთან გამოგაგზავნათ, ჯერ მე მებრძოლე და მერმე საბერძნეთს, რადგან ჩვენ შეგიყვარეთ შენ და შემოგვეზღუდეთ ჩვენ». მაშინ დაჩემ აიყვანა თავისი დისწული, გადავიდა კუხეთს, ლოპატის ქვეყანაში, კლდოვანს ოღროჩოღროებსა და გამოქვაბულებში, რომლის მოსახლეობა იყო დიდად მრავალი და ნაირ-ნაირი ტომებისა, რომლებიც ცეცხლსა და წყალს სცემღნენ თაყვანს. გავავრდა მთელი ქვეყანა. გაემართნენ ვახთანგი, მისი ცოლი და შვილები უჯარმოს ხევს, [მოერიენენ] სპარსთა მეფის პირს, რადგან გაიგეს, რომ მასზე

*ჱ მიჯნაჲ ესე არქაჲ ჴლ ქალაქანდ[1] ჴჩის ფაშაჲ ტფილისაჲ, ჲ ქნარ ქნა ძეჲ[2] ჩემ ჲ ასჲ. «აკა ჴ ჲაჲჩ[3] ჲრ ასჲ ჲ ჯარჲ, ალა ჯაჲრ, ალ ნაჲრ ქაჲრ ჲ ჩჲ ჲაჲ»: ჲ ასჲ «ჩქ ჲაჲ ჲაჲჯ ჴნა, ჲრ ჲაჲჯაჲ ქნ ჲ ჩაჲ ჲა, ნაჩ ქნ ჲა ჩაჩაქ ჲ ჲაჲა ქნ ჩჲ ჩჲ ჯნა, ქ ჩჩქაჲ ჩ ქ ქჩ ჲ ჩაჲ»: ჯაჲაჩაჲ ჯაჲ ნაჲ ჯაჲ ქაჲ ჲაჲ ჲაჲ ჩაჲ ჲაჲ ჲაჲ ჲ

լսայ նորա՝ Որ և Եկն վաղվաղակի և կոտորեաց զքաղաքն Կամբսէոյ և զբերդն Շերամոյ[1]. և հասեալ ի Կուխէսէ[2], ընակեցան յՄերբին գնոյն և էլ վախճանէ[3] Եղիկու հարեւր քառասուն հազարաւ ընդ Տաւխն հարեւր քառասուն հազար արանցն[4]. Պարսից ի մռայլ աւուր. և կոտորեաց մինչև ի պատառ խազաւորին Պարսից, և սպան զբերդն նորա զբարատամ. և զերծաւ խազաւորն Պարսից բայց պարսիկ մի խոսեաց զբանէն զայն վախճանէ[1] ի կուշան՝ Հարեւէլէ. սակայն մինդակ զբերան՝ Եւ ի պատերազմէն յաղթուեաւմբ, կոտորեալ ի նոցանէ հարեւր Եւեւսուն հազար, և գնաց յՈւԷջերմայ[5].

Յայնմ ժամանակի մեռաւ Հայոցն Յունաց, և խազաւորեաց Ջինոն որ-

Մոլոսնոս. Մոյոդա [ոն] Սաչհարոջ Ցա ամոգ ՚ոգ ոն ՚ալաչո Ցա ՚երամոն ցոնց. Մոաչգոա ս ՚ոսեթոս Ցա ԵաԵանաչգնեն Մ՚ոնարէ ոորգոց. գաոյոա ՚ահեանգ ոն որան որմոցոսեթասոսն Սպարսեթա Շոյոա՚ն որմոց ոթան ՚ացեթա ցոնաչաՄ՚ոա՚ն Նոսլոսն ՚ոգոս. գաՇ՚ոյոոեթա [ոյոյոլա] Սպարսեթա Մոյոն Պալաեթամ՚ոն Ցա Մոչլա Մոսոս Շոյոլ՚ն Բարեթամ. ՚ահարգոա ոեթոս Սպարսեթա Մոյոն՚. ոորգոս ոորթոա Սպարսոա ՚ահգրա ՚ալոյոսն՚ն ոեթոս՚ն՚ն՚ն

ჲ ნიერა, և ისჳն աւჴնել վախթանգ[1]. և հասեալ ի Սպեր՝ լուաւ ղրաւჴն վჴրաւելելոյն ի մահ ղվախթանգայ[2], և ղարձաւ ի կարնոյ քաղաք. իսկ թագաւորն Պարսից სიტყუა აჴერեալ ղՏժ[ხ]ეխ, և ղԱրմազ և չուրջ ղՄցխիթաւ, և չոգաւ ի վերայ Յունաց. և մարտեան ընդ միմեանս Պարսք և Յոյնք. և ոչ[3] մարան երկուց[3] կողմանց. և ղարձան Պարսք ընդ Պարսիկ.

Եւ ժողով վախթանգ[4] յոլով սպառազինաւ ոյրգոյն՝ Պաչէէ, ոյոյ სთ ղՔաղաւորութիւնն, և ամենայն զաւրացն՝ վասն հաւատոյ քրիստոնէութեան և միամտութեան. և ելաց ի Մցխիթայ[5]: Եւ թագաւորն Պարսից դարձաւ յերկիր իւր:

Եւ Պաչէ թագաւորեաց վերայ. չինեաց գամնայն աւերեալսն ի[6] Պար-

[ის] ვახტანგის დასახმარებლად. სპერს რომ მოაღწია, გაიგო ვახთანგის სასიკვდილოდ დაჭრის სამწუხარო ამბავი და მიბრუნდა კარნუ-ქალაქს. ხოლო სპარსთა ხოსრო მეფემ ააოხრა ტფილისი და არმაზი და მცხეთის გარემო, გაემართა საბერძნეთის წინააღმდეგ. შეებრძოლნენ ერთმანეთს სპარსნი და ბერძენნი; დარჩა ბრძოლა ორივე მხარეს, და დაბრუნდნენ სპარსნი [შინ] ქართლზე [გაჯლით].

მოკვდა ვახთანგი, [დაუგდო] მრავალი დარიგება თავის შვილს დაჩეს, რომელსაც მისცა მეფობა, და მთელს ლაშქარს ქრისტიანობის სარწმუნოებისა და ერთგულებისათვის. დაეფლა მცხეთას. ხოლო სპარსთა მეფე მიბრუნდა თავის ქვეყანაში.

დაჩე გამეფდა ქართლს. ააშენა სპარსთაგან აოხრებული ყველა [ადგილი].

[1] ვախթանգայ ABCD. [2] ղվախթանգ A. [3] յերկուց B. [4] վախթանգ A. [5] Մցխիթայ A. [6] ի] — BD.

ცნა[1] სიმძიმე ვახტანგისი[2], დაადგრა[3] კარნუ-ქალაქსა. და მივიდა მუნ ხუასრო, და[4] შეიბნეს ხუასრო[5] და კეისარი კარნიფორას. და დაიჭრა[6] ორთაგანვე სპათა ... და ვერ სძლო[7] ერთმანეთ[8]... და შეიქცა[9] [ხ]უასრო გზასა ქართლისასა.

ხოლო ვახტანგ შეიტყო[10] სიკუდილი თავისა თჳსისა, მოუწოდა[11] კათალიკოზსა[12] და ცოლსა თჳსსა[13], ძეთა[14] და ყოველთა წარჩინებულთა, და თქუა: „... აწ გამცნებ თქუენ, რათა მტკიცედ სდგეთ სარწმუნოებასა ზედა[15]...“ [184—399]... და ჰრქუა ძესა თჳსსა დაჩის: „... შენდა მიმიცემია გჳრგჳნი მეფობისა ჩემისა[16]...“ [185—400]... ქრისტესთჳს მოიკლა და მოკუდა[17] ვახტანგ და დაეფლა მცხეთას...

დაჯდა[18] საყდარსა მისსა ძე მისი დაჩი[19]... იწყო[20] შენებად ქართლისა, რამეთუ მოოჴრებულ იყუნეს ყოველნი ჴევნი ქართლისანი... [186—401]... და

[1] ცნეს BM. [2] გორგასლისა BM. [3] დადგა BM. [4] და] — A. [5] შეიბნეს ხუასრო] — A. [6] დაიყოცა A. [7] სძლო] — M. [8] სძლეს ერთმანერთსა A. [9] შეექცა A. [10] შეიტყუა M. [11] და მოუწოდა A. [12] + პეტრეს B. [13] მისსა BM, + ელენეს და B [14] და ძეთა A. [15] ო სარწმუნოებასა ზედა სდგეთ BM. [16] ჩუენისა A. [17] და მოკუდა] — A. [18] + მეფედ A. [19] ო ძე მისი დაჩი საყდარსა მამისა თუისასა A. [20] + შემდგომად სიკუდილისა ვახტანგისა A.

սից: Մեռաւ կաթողիկոսն Պետրոս, և առ[1] *զաթոռն Սամ[ո]էէլ. և յետ նորա Թաւիսջան առ*[1] *զաթոռն, և զկնի նորա՝ Զիմաքս: Ննջեաց և Թաւքաւորն Խաչէ, և առ*[1] *զթագաւորութիւնն որդի նորա (Բակուր)*[2]*. և զկնի նորա թագաւորեաց Փարսման՝ որդի նորա: Յաւուրս սորա*[3] *եկին Աւաքն և աւազակքն զԲարբէ. և որ անպատրաստ էին Յոյնք յարհամարհ կողմանց՝ աւգնել Փարսմանայ, խնդրեաց ի Պարսից աւգնութիւն, զի հնազանդեսցի նոցա*[4] *հարկատուրիւնաւք, բայց զի հաւատոյ և սիրոյն քրիստոսի: Եւ լուան նմա Պարսք, և ոչինչ նեղէին վասն հաւատոյ քրիստեանց: Իսկ զկնի մահուանն Փարսմանայ առ*[1] *զթագաւորութիւնն մեւս Փարսման՝*

մოკვდა პეტრე კათალიკოსი და მაიღო საყდარი სამუელმა; მას შემდეგ კი თაფეჯანმა მიიღო საყდარი, ხოლო ამის შემდეგ — ჩიმაქმა. მიიძინა უაჩე მეფემაც, და მაიღო მეფობა მისმა შვილმა (ბაკურმა[2]), ხოლო მის შემდეგ გამეფდა მისი შვილი ფარსმანი. მის დროს გამოვიდნენ ოსები და აოხრეს ქართლი. და რადგან დასავლეთის მხრით მიცემული იყვნენ ბერძნები, რომ შეწეოლნენ ფარსმანს, ითხოვა [მან] შემწეობა სპარსელებისაგან; დაემორჩილა მათ ხარკის მიცემით, ოღონდ სარწმუნოებასა და ეკლესიას ძალა არ დააკარონ. გაუგონეს მას სპარსელებმა და აღარ ავიწროებდნენ [მათ] მათი სარწმუნოებისათვის. ფარსმანის სიკვდილის შემდეგ მაიღო მეფობა მეო-

[1] *էառ* BD. [2] *Բակուր*]—ABCD (ჩვენ ვურთავთ ქართ. წყაროს მიხედვით). [3] *նորա* C. *նմա* C

მოკუდა პეტრე კათალიკოზი და დაჯდა სამოელ... მ[ო]კუდა დაჩი მეფე[1], და[2] დაჯდა ძე მისი ბაკურ. და მოკუდა ბაკურ[2a], და დაჯდა ძე მისი[3] ფარსმან. და მ[186—402]ოკუდა კათალიკოზი სამოელ, და დაჯდა კათალიკოზად თავფეჩაგ. და მოკუდა თავფეჩაგ და დაჯდა კათალიკოზად[4] ჩიმამგ[5] ... ამის[6] ფარსმანის მეფობას[ა] მოვიდეს სპარსნი, მოაოჯრეს ქართლი და რანი[7]. ხოლო ფარსმან, მეფემან ქართველთამან, ითხოვა სპარსთა[8] მეფისაგან, რათა არა მოაოჯრნეს[9] ეკლესიანი და იპყრას[10] ქართლი სჯულსა ზედა ქრისტესსა. რამეთუ მას ჟამსა ბერძენნი უცალო იყვნეს,— დასავალით მტერნი აღდგომილ იყვნეს და ვერ შემძლებელ იყვნეს შეწევნად ქართველთა და წინააღდგომად[11] სპარსთა. მაშინ სპარსთა[12] მეფემან ისმინა ვედრება მისი[13] და დაიცვნა ეკლესიანი, და[14] ფარსმან დაუწერა მას[15] მორჩილება და მსახურება. და წარვიდა სპარსთა[12] მეფე ... მოკუდა ფარსმან[15a] და დაჯდა ძმისწული[16] მისი მეფედ[17], რომელსა ერქუა ფარსმანვე. და იყო იგი მორწმუნე, ვით[187—403]არცა[18] მამა მისი[19], და ჰმატა ყოველთა ეკლესიათა შემკობა. და[20] მოკუდა კათალიკოზი ჩირმაგ[21]. ამანვე[22] მეფემან დასუა საბა[23]. აქათ-

[1] მეფე] თორმეტისა წლისა A. [2] და] — A. [2a] + ცამეტისა წლისა A. [3] + მეფედ A. [4] თავფეჩაგ... კათალიკოზად] — M. [5] ჩირმაგ B; და მოკუდა თავფეჩაგ... ჩიმამგ] — A. [6] ამისა A. [7] და რანი] — B, ჭრანი M. [8] სპარსთ A. [9] მოაოჯრონ BM. [10] იპყრა BM. [11] წინააღმდგომად BM. [12] სპარსთ A. [13] მათი BM. [14] და]ხოლო A. [15] მას] — A. [15a] + თოთხმეტისა წლისა A. [16] ძისწული M. [17] თ მეფედ ძმისწული მისი A. [18] ვითარცა] — A. [19] მამის ძმა მისი AB. [20] და] — A. [21] ჩერმაგ AM. [22] ამანვე] და ამან ფარსმან A. [23] + ამანვე M.

*ხელმწიფეჲ[1] ნიდა. ჲ. ესე ნაჲ აჲე ბაგრატ ბაგრატიონ ჲ ქრისტჱ მწყალობელ ჲ ნაშთჱ ცხოველ ჲ ნაშთჱ ცხოველ ჲ ნაშთჱ ცხოველ

ռաւ կաթողիկոսն[1] Սամ[ո]էէլ, և առ[2] զաթոռն Բարգոսմէոս[3]։ Յաւուրսն յայնոսիկ սպանաւ կայսրն Մաւրիկ ի Փոկասէ՝ զաւրագլխէ մ[ի]ոյէ, որ և թա-
գաւորեաց ի վերայ Յունաց. և լուեալ զբաւթ անլսելոյն իւրոյ՝ Խոսրէ թագաւորն[4] Պարսից բարկացաւ և ել յերկիրն Յունաց, և աւերեաց զաւառս բազումս և գերեաց զնուսուպէ և զխոյն տէ-
րունականս։ Եւ Ստեփանէ՝ էշխանն Վրաց զաւթաւ ի Պարսից հնազանդ-
եալն[5] յերկիրէ նոյա, և նստէր ի Տփղիս։ Իսկ զՓոկաս սպանանել հռ-
բագլխոյ՝ ազգականին Մաւրիկայ, և թագաւորեալ ի վերայ Յունաց, և ածեալ զաւր յարևմտից, ի Թուրքաց, բաղում կոյք՝ և ել ի խնդիր կենսա-
տու Խաչին. ճանապարհ կալեալ[6] ընդ Հայս՝ ակն ի Բղնունիս, և անտի եւս-
նէ ի Տփղիս։ Եւ Ստեփանոս ոչ ևս-
նէ ի հնազանդութենէն Պարսից, այլ

ლა კათალიკოსი სამუელი და საჯდომი მიიღო ბართ(ო)ლომემ. იმ დროს მურიკ კეისარი მოკლა ფოკასმა, ერთმა სპადარმა, რომელიც გამეფდა საბერძნეთს. თავისი სიმამრის სამწუხარო ამბავი რომ გაიგო სპარსთა მეფე ქოსრე, განჯავრდა და შევიდა [ის] ბერძენთა ქვეყანაში. ააოხრა მრავალი კუთხე, წარტყვენა იერუსალიმი და უფლის ჯვარი. ცარიელის მთავარი სტეფანე სპარსთა მორჩილებას დაუბრუნდა მათი შიშის გამო. იყვნა [ის] ტფილისს. ერაკლემ, მაურიკეს ნაცოლავმა, მოკლა ფოკასი და გამეფდა საბერძნეთს. მოიყვანა დასავლეთიდან თურქთა ფრიად მრავალი ჯარი და წავიდა უფლის ჯვრის საძიებლად. ესენი სომხეთზე დაიძვრნენ, მოვიდნენ ბზნუნის და იქიდან გადავიდნენ ტფილისს. სოლო სტეფანე არ დაეხსნა სპარსთა მორჩილებას, არამედ ჩაკეტა ქალაქი, ებრძოდა კეისარს, გამოდიოდა გარეთ დღითი-დღე.

[1] *կաթողիկոսն*] — BD. [2] *առ* BD. [3] *Բարգոսմէոս* B. [4] *խաղաւորդ* AC. [5] *հնազանդութենէն* AC. [6] *կալեալ*] — D.

საბერძნეთი ფოკას[1] მჭედარმან. მაშინ სიძემან კეისრისამან, სპარსთა[2] მეფემან ქასრე, იწყო[3] ძებნად სისხლთა[4] ცოლის ძმათა და სიმამრისა მისისათა[5], შესლვად[6] და ტყუენვად საბერძნეთს[7]. განძლიერდა ბერძენთა ზედა, და ვერ წინააღუდგა ფოკა[8] კეისარი. ხოლო სტეფანოზ, მთავარი ქართლისა, შეუშინდა მეფესა სპარსთასა[9], განუდგა[10] ბერძენთა და მიეკედლა სპარსთა. მას ჟამსა მანე[11] მეფემან ქასრე წარმოტყუენა იერუსალემი[12] და წარიყვანა[13] ძელი ცხორებისა... და სტეფანოზ მთავრობდა ყოველ[194—412]სა ქართლსა[14]. და[15] დაჯდა იგი ტფილისს[16], და მორჩილებდა იგი სპარსთა. ხოლო შემდგომად ამისსა რაოდენთამე წელიწადთა გამოჩნდა კაცი ერთი საბერძნეთს[17], თჳსი მავრიკ კეისრისა, სახელით ერაკლე. ამან მოკლა ფოკას[18] კეისარი და იპყრა[19] საბერძნეთი, განძლიერდა იგი და მიიყვანნა დასავლეთით თურქნი, და შეკრიბნა სპანი[20] ურიცხუნი, და წარმოემართა[21] სპარსეთად ძებნად[22] ძელისა ცხოველისა[23], და[15] მოვიდა პირველად ქართლს. ამან[24]

[1] ფუკა A. [2] სპარსთ A. [3] + ძღუნად და A. [4] სისხლსა A. [5] თ სიმამრის და ცოლის ძმათა მისთასა A. [6] შესულად A. [7] საბერძნეთისა A. [8] ფუკას A. [9] თ სპარსთ მეფესა A. [10] და განუდგა A. [11] ამანვე A. [12] იელუსალიმი A. [13] წარმოიღო B. [14] + ზედა A. [15] და]—A. [16] ტფილის A, ტფილისსა BM. [17] თ საბერძნეთს კაცი ერთი A. [18] ფუკა A, ფუკას M. [19] და-იპყრა A. [20] სპანი] — A. [21] წარემართა A. [22] ძიებად A. [23] ცხოველისასა M. [24] და ამან A.

*ფრანკთა ქალაქსა, და ცხოვრებდეს ტფილისს, ვითარცა ადრე იყო, და ეკლესიანი ადრე, და ეკლესიანი შინაგან ნგრეულნი ეგრეთვე აღაშენნეს ქალაქსა მას, ვითარ ძველ იყვნეს, კიდემ უფროისნი ეკლესიანი ააშენეს ქალაქსა მას[1]. «ამბავ ესე, დაჯდა ხოსრო, რომ ასრე ნაშენ ქალაქსა, აწ დაჯდეს ტახტსა ჩემსა და მაღლად». და კაცნი ჰკითხეს ხოსრო: «ვინ ქალაქი ესე ააშენა?» და ხოსრო უთხრა: «ესე ქალაქი ააშენა ერთმან ებრაელმან, სახელით დანიელ, და ეგრეთვე ეწოდა სახელი ქალაქსა მას დანიელ». და ხოსრო ჰკითხა: «ვინ ეგრეთ ქალაქი ააშენა?» და უთხრეს: «ებრაელთა მეფემან ნაბუქოდონოსორ». და ხოსრო ჰკითხა: «ვინ ებრაელთა მეფე ნაბუქოდონოსორ?» და უთხრეს: «ებრაელთა მეფე ნაბუქოდონოსორ ერთ ებრაელ ტყვე ჰყვანდა, სახელით დანიელ, და ეგრეთვე ეწოდა სახელი ქალაქსა მას დანიელ

այլ ձգեաց առ իս պրանս գոյս։ Եւ կոչեաց առ ինքն զՄարկիսեան յորդին Խաչէն, որ էր ի Կուխկի, և ետ ի նա զՏփղիսն. և ևիսոյ առ նմա զպատերազմսն Ջերզոյ, և ինքն չուգաւ ի Պարսս։ Եւ առին զկայսն. և կալեալ պանտղիչն կայսեր՝ Ջերզոյն, նախ զերեսանն ևիսոյ ասէ. «Ջի իշնդաց, ասէ, կայսերն ի բան զերմանոյ գոյ». և ապա հանեալ զմարդն՝ հատոյց կայսեր վասն նախատանացն զնա։ Իսկ որդին Քաբէլի սպան զնա. և պատերազմ սկզբ ընդ կայսեր՝ ետ ի նա պատերազն Տճաոն։ Եւ գարձաւ Հնթակէ[1] զկնի հինգ ամաց, և եկն ի Մցխեթա[2]. և ետ ի Մանկլեայ և ի Քրեբուձնոյ գաւառ Տճաոն սահմանն և զրեանան՝ գաւուանսն[3] ի Կուտանդիանոս։ Մխրանայ իսպարապետին, և առ

ჩას ,გვარისაგანს, რომელიც კუხეთს იყო, მისცა მას ტფილისი და ლტევა მასთან მხედართ-მთავარი ჯიბღა, ხოლო თვით გაემართა სპარსეთს. აიღეს ქ[ა]ლა, შეიპყრო კეისრის მაჯინებელი ჯიბაღი, ჯერ პირი აუვსო ოქროთი, «რაჟამ გაიხარაო — უთხრა —კეისარმა შენი პირის სიტყვითო», და მერმე გაამძვრეს ტყავი [და] მიაწიეს კეისარს. მისა გაკიცხვისათვის. ხოლო ქაჯრეს შვილმა მოკლა ის [=მამაj, გაამა სუყვარული კეისართან [და] მისცა მას უფლის ჯვარი. მოპრუნდა ერაკლე ხუთი წლის შემდეგ. და მოვიდა მუხეთას. წაიღო მანკლისიდან დაერუშეთიდან უფლის ფიცართა ფიცარი და სამსჭვალნი, რომლებიც მირ[ი]ან მეფისათვის მიეცა კოსტანდიანოსს; წაიღო თან [და]არუსძინა ატრნერსეს ვედრებას

[1] Հնթակէ A. [2] Մցխեթայ C [3] գաւուանսն AC [4] Կուտանդիոսէ C.

სახა. ნათესავსა დაჩისსა[1], ვახტანგის ძისასა, რომელი ერისთაობდა კახეთს, რომელსა ერქუა[2] ადარნასე, და მისცა მას[3] ტფილისი... და[4] დაუტევა მის თანა ერისთავი, რომელსა ერქუა ჯიბღა[5]... და თჳთ წარემართა მეფე ბაღდადს[6]. ხოლო[7] მკირედთა დღეთა წარიღეს კალა[8] და შეიპყრეს ციხისთავი იგი[9]. ამან ერისთავმან ჯიბღუ[10] პირველად[11] პირი დრაჰკნითა[12] აღუვსო, რომელ[13] კეისარმან სიტყჳთა მისითა განიხარა[14]. და შემდგომად ამისსა ტყავი გაჰჴადა, კეისარსა[15] უკანა მისწია გარდაბანს; კადრებისათჳს მეფისა უყო ესე... [196—414] ხოლო ერაკლე მეფე[16] შევიდა სპარსეთს[17], მოკლა[18] ხუასრო მეფე, და წარუღო[19] ბაღდადი. და წარმოიყვანა ძელი ცხორებისა. უკმოიარა[20] გზა ქართლისავე მეშჳდესა წელსა, რათგან ჩაველო ... ბაშინ ერაკლე მეფემან წარიტანა[21] მანგლისით და ერუშეთით ფერჴთა[22] ფიცარნი და სამსჭუალნი[23] უფლისა ჩუენისა იესოს ქრისტესნი, რომელ[ნ]ი მოცემულ იყვნეს კოსტანტინესგან მირიან მეფისად[24]. შეწუხნა[25] ადარნასე[26],

[1] თ და ნათესავსა მეფისასა ქართველთა დაჩისასა M. [2] ერქუა] ეწოდებოდა სახელად B. [3] მას] — A. [4] და] — A. [5] ჯიბღაა A. [6] ბაღდადს] — AM. [7] ხოლო M] შემდგომად A. [8] გამოიღეს ციხე კალისა B. [9] + ხოლო B. [10] ჯიბღუ] — AM. [11] პირველად A. [12] დრაჰკნითა] — A. [13] და რომელ A. [14] სიტყუითა შენითა კეისარმან განიხაროს A. [15] და კეისარსა A. [16] მეფე] — A. [17] სპარსეთად A. [18] და მოკლა A. [19] წარიღო A. [20] უკუმოიარა A. [21] წაასხნა A. [22] ფიცართა] — A. [23] შამშჭუალნი A. [24] მირიან მეფისად] მირიანისდა A. [25] შეწუხდა BM. [26] ადარნასა A.

რაჲ ცნეტ ჩუ ოչ ესრეთ ალტრიანაჲს Ბარძიმსა და ამისაჲს ქალაქსა და ამისაჲს ქალაქსა აღთათაჲსა.

Ესე იქმნა მოწამეთაჲ ბარძიმელთაჲ ქალაქსა ქართლისასა. და ესე ნათელ ბარძიმ, და იქმნა ნათელ მოწამე. და იქმნეს მოწამენი ესენი ქალაქსა ამას ქართლისასა. და იქმნა მოწამეთა ამათ[1] ორეტ ნათელ Სამებისათჳს, ალტრიანაჲ და ამისაჲ ნათელ, და ამისაჲ ქალაქსა ამას ქართლისასა, და ქალაქსა ამას აღთათაჲსა[2] ხოლე[3] ძალით ამაღლნა ხატნი ორეტ, და ქალაქსა ამას ქართლისასა მსახურებასა ეკლესიათასა, და ქალაქსა ამას აღთათაჲსა ამისაჲ ნათელ ალტრიანაჲ და ამისაჲ ქალაქსა ამას ქართლისასა.

[1] ქალაქსა BD. [2] *მჭედ თათს*] — BD.

და ქართველთა მთელი ქვეყნის ცრემლებს.

კათალიკოს ბართ[ო]ლომეს სიკვდილის შემდეგ საყდარი [=ტახტი] მიიღო იოანემ, მის შემდეგ კი — ბაბელასმა, ხოლო ამის შემდეგ — თაფორმა. ატრნერსეს სიკვდილის შემდეგ კი ქართლის მთავრობა მისმა შვილმა სტეფანოზმა მიიღო, კაცმა მტკიცემ სარწმუნოებითა და დღეს ასწაულთა მოკვარემ, რომელმაც დააწესა პარასკევი დღე ჯვრის მუდმივ დღესასწაულად დიდი კრებით წმინდა ჯვრის წინაშე და ხუთშაბათი დღე, რომ ედიდებინათ წმინდა სიონს, საკათალიკოსოს, ხოლო სამშაბათი — დღესასწაულად სტეფანე პირველმოწამისა და ყოველთა მოწამეთა. «არ გაარჩიოთო — თქვა — პარასკევი და ხუთშაბათი დიდი პარასკევისა და დიდი ხუთშაბათისაგანო».

ქართლის[1] მთავარი, ევედრებოდა[1a] კეისარსა, რომელ[2] არა წარუხუნეს[3] ნიშნი იგი [197—415] ღ[თისა]მიერნი. არა ისმინა კეისარმან ვედრება მისი...

ხოლო ამის ადარნასეს ზე გარდაიცვალნეს სამნი კათალიკოზნი: იოვანე, ბაბილა და თაბორ. მოკუდა ადარნასე და[4] დადგა[5] ძე მისი სტეფანოზ. ესე სტეფანოზ იყო უმეტეს ყოველთა ქართლისა მეფეთა და მთავართა მორწმუნე, განმწმედელი[6] სჯულისა, მაშენებელი ეკლესიათა... დაუწერა ყოველთა კრება[7] პარასკევთა, და მუნ შეკრბენ[8] ყოველნი ებისკოპოსნი და მღუდელნი მის არისანი[9] კათალიკოზსა[10] თანა, წინაშე პატიოსნისა ჯუარისა, ადიდიან პარასკევი, ვითარცა დიდი პარასკევი[11]. ხოლო საკათალიკოზოსა არ[ი]ან კრება[12] ყოველთა ხუთშაბათთა[13] და ადიდიან წმიდა სიონი და[14] ვითარცა დიდსა ხუთშაბათსა... ხოლო მცხეთას საებისკოპოზოსა[15] არ[ი]ან[16] კრება ყოველთა სამშაბათთა[17] და ჴსენება პირველ-მოწამისა სტეფანესი და ყოველთა მოწამეთა...

---

[1] ქართველთ A. [1a] და ევედრებოდა A. [2] რათა A. [3] წარიხუნეს A. [4] და] — A. [5] დაადგა A, დაჯდა B; + მის წილ A. [6] და განმწმედელი A. [7] კრება] — A. [8] შეკრიბნა A. [9] არისანი] ადგილისანი A. [10] კათალიკოზისა A. [11] ვითარცა დიდი პარასკევი] — A. [12] არიან კრებანი A, არიან M. [13] ხუთშაბათსა A. [14] და] — A. [15] ებისკოპოსსა A. [16] არიან AM. [17] შაბათთა B; + ყოველთა სამშაბათთა კრება AM.

Զայնու ժամանակաւք լսեցաւ Մահմէտ՝ առաջնորդ և աւրէնսդիր Սարակինոսացն և աղգին Աբարիկաց, որ սիրեաց բազում աշխարհաց. քանզամ կալեալ զիշխանութիւնն՝ մնաւ եւ եկաց ի տեղի նորա Աբուբաքր, որ մտաւ դաւրութեամբ մեծաւ ի Պարսս, և զի նուազեալ էր թագաւորութիւնն նոցա՝ կալաւ զնոսա[1] ի հնազանդութիւն. և մտեալ ի Բաբելոն՝ բռնեալ նոտ զերկրապաշտութիւնն, և զարձոյց յաւրէնս Սարակինոսացն եւ ի մնացեալն նորա՝ կալաւ զիշխանութիւնն Ասմառ եւ պատմեցին Հերակղի,[2] եթէ Սարակինոսքն կամին մտանել ի Շամայ և ի Զազիրեսք[3], որք են առքա աշխարհ[ք] Միջագետաց եւ ել կայսրն յերկիրն Փղշտաց[է]ոյ. և

իմ დროს გამოჩნდა მაჰმეტი, სარკინოზთა და არაბთა ტომის წინამძღვარი და სჯულმდებელი, რომელმაც დაიპყრო მრავალი ქვეყანა. ოც წელს ეკავა მთავრობა და მოკვდა. დადგა მის ადგილს აბუბაქრი, რომელიც შევიდა დიდი ძალით სპარსეთს, და, რადგან დაუძლურებული იყო მათი [=სპარსთა] სამეფო, დაიმორჩილა ისინი. შევიდა ბაბილონს, დაატოვებინა ცეცხლმსახურება და მოაქცია სარკინოზთა რჯულზე. მისი სიკვდილის დროს მთავარი გახდა ომარი. უამბეს ერაკლეს, რომ სარკინოზებს უნდათ შესვლა შამსა და ჯაზირეთს, რომლებიც შუამდინარის ქვეყნები არიან. გადავიდა კეისარი ფილისტიმელთა ქვეყანაში და იხილა იქ კაცი ღვთისა, მონაზონი ერთი, რომელ-

[1] *զնոսա*] — BD. [2] *Հերակլի* C. [3] *Զաւիրեք* C.

[197—416]... მათ ჟამთა შინა[1] გამოჩინებულ[1a] იყო მაჰმედ[1b], ნათესავი ისმაელისი[2], მოძღუარი სარკინოზთა სჯულისა; და ყოველი არაბია და ი[ა]მანეთი[3] დაიპყრა, და მოკუდა[4]. და[5] დადგა მის წილ აბუბექრ[6] ... ამან აბუბექრ[7] აგარიანმან დაიპყრა სპარსეთი, შევიდა ბაღდადს და[5] მძლავრებით[8] დაატევებინა[9] უმრავლესთა[10] ცეცხლის მსახურება და მოაქცივნა[11] სარკინოზად. და მოკუდა[12] იგი, და დადგა მის წილ[13] ომარ[14]. და უმეტეს განძლიერდა იგი[15]. მაშინ[16] უთხრეს ჰერაკლეს მეფესა[17], ვითარ: შემოვლენ[18] აგარიანნი[19] შამად[20] და ჯაზირეთად[21], რომელ არს შუამდინარე. და გამოვიდა ჰერაკლე ფი[ლი]სტიმედ[22], რათამცა ეწყო[23] მუნ. ხოლო იყო მუნ[24] მონაზონი, კაცი ღ[თ]ისა, და მან ჰრქუა მეფესა: „ივლტოდეთ[25] სარას განძებულთა ანუ თუ განკერძოებულთა[26], რამეთუ უფალმან მისცა აღმ[ო]სავლ[198—417]ეთი და სანხრეთი[27] სარაკინოზთა[28], რომელ არს თარგმანი[29]: სარას ძალი[30]...“ ესე უთხრეს ჰერაკლე[31] მეფესა ვარსკულავთ-მრიცხველთა[32] ... აღაშენა

[1] შინა] — A. [1a] გამორჩენილ A. [1b] მომად A, მომა᷑დ M. [2] ისმაილისი B, სამოელისა M. [3] იამანიათე A, იმანეთი M. [4] + იგი A. [5] და] — A. [6] აბობიქარ AM. [7] აბიბიქარ A, აბაბიქარ M. [8] მძლავრობით A. [9] დაუტეობია A, დაატეობინა B. [10] + სპარსთა A. [11] + ცეცხლის მსახურნი იგი B. [12] და მოკუდა] — M. [13] მის წილ] — A. [14] უმარ M. [15] ო და განძლიერდა უმეტეს იგი A. [16] მაშინ[—AM. [17] მეფესა ერაკლეს A. [18] შემოვალნ A, შემოვლეს M. [19] აგარიანი M. [20] ერთბამად M. [21] ჯაზი ერთად M. [22] ფილისტამად A. [23] რათა ეწყოს A. [24] მუნ] — A. [25] ივლტოდე A. [26] სარას განძებულთა... განკერძოებულთა] — AM. [27] სამხრითი A. [28] სარკინოზთაAB. [29] თარგმანი] — A, + მისი B. [30] ძაღლთა A, ძალითა M. [31] ერაკლე A, ჰერაკლეს B, ჰარაკლეს M. [32] ვარსკულავთა მრიცხველთა BM.

სახა ანდ ამა Ალექსანდრე მწნალი ძე, იგი ასრე. «ფარსელთა ჲ ქალაქსა ქალა Სარაკს (იგიცა ჰ ლეჭის ქალ სარაკინოსი, იგი ჰ Სარაკს ალექსანდრეს), დანთქა სა ჴელი ღმრთჱ ჰ დარჩა[1] ჰ ქრისტჱ ამის ნიშნ. ჰ ნიკეა ჰს ალექსანდრე ძალიერჲ, იგი ალჱრს ანძალიქსჲს ჰჱ დაჰპყრა[2] დალაკძანდ ნიშნ ჲ ქალი ფილიპოსისჲს ჰერმიტრონს ჰ ჲწყნოსა, ჲგჲ «ჲ ძმ ჲ[ი]ლჱს ჩუნ ჰაგარ ილ ჰარჩილ ჯილდოსაან ჱგრჱ ალექსანდრეს კალაქსა ალექსანდრიას ჰ Იერს. ჰ ანდ ჩუენც ჰაგარ ჩუენ ჲ[ი]ლჱს[3] ჱგრ[ეთ]ლი ჰ ჩუენ ალექსანდრეს[4] ჰ ქალაქსა ჩუენსა ალექსანდრიას ჰ ჩარჩლს. ჰ ასაც[5] დალ ჩალ ალექსი · Ფალიპე [ყ]ისარჲსაგან ჲ ლიმანის ჩჲალისაც, ჱგრჱ «Ანა

მაც უთხრა: «გაისვეწეთ სარას ლტოლვილისაგან (როგორც ეწოდებათ კიდევაც: სარაკინოსები, რაც აღნიშნავს: სარას მსახურნი), რადგან უფალმა მისცა სამხრეთი, აღმოსავლეთი და ჩრდილოეთი მათ ტომს, და ისინი არიან ცთომილნი ვარსკვლავნი, რომელნიც ფლობენ არა-ცთომილთ. იპოვება მათ შესახებ წინასწარმეტყველება წიგნებში ფილოსოფოსებისა—ჰერმიტრონისა და იჯინტოსისა — რომ დიდი წელთაღრიცხვის ჯუთი ათას რვაას თოთხმეტს გამოჩნდება მხევლის შვილი სიმართლის ტომისაგან, ექვსას თხუთმეტს, და გაგრძელდება ხუთჯერ შვიდს ხუთით ნაკლებს, რაც არის ორას ორმოცი წელი». მიმოვლო ერაკლე მეფემ და მოვიდა კვლავ ქართლს და უთხრა ისმაიტელთაგან ჩრდილო მხარეებში ლტოლვილ სპარსთა ტომს, რომ «აი დაესრუ-

[1] დარჩაცა A. [2] დაპანჭრს BD. [3] ჩრჩლ] ჩრ ჩ BD, ჩრ ჩ ჲ C. [4] ჩანჭიგი A. [5] ჩ ანძ... პაჩაც ნ] — C. [6] ასძ BD.

ჰერაკლე სუეტი და დაწერა მას ზედა[1]: „მშჳდობით[2] შეამდინარეო და ფ[ი]ლისტიმო[3], ვიდრემდის წარჰვდენ[4] შჳდნი შჳდეულნი“. შჳდეულისათჳს ესრეთ პოვეს ჟამი განსაზღვრებული ფილასოფოსთა ჰრიმისტროსამან[5] იჯინტონის[6] წიგნთა შინა[7] სარკინოზთათჳს[8], რომელ არს ორას[9] ორმეოცდაათი წელი, ხოლო [მო]ჰმედის[10] გამოჩინებამდე ალექსანდრეს წელთაგან[11] გარდასრულ იყვნეს წელნი[12] ცხრაას ოცდაშჳდნი[13] ... და აღმოვლო[14] ერაკლე კეისარმან გზა რანისა და მეორედ შემოვიდა ქართლად. და ჰრქუა ნათესავსა სპარსთასა, რომელნი შემოლტოლვილ იყვნეს სარკინოზთაგან, უკუეთუ: „უწყით, ვითარმედ დასრულდა მეფობა თქუენი, დაუტევეთ ჩრდილოეთ და შემოვედით ჩუენ თანა“. და მათ დაუტევეს ქუეყანა ესე და დაჰფლნ[199—418]ეს განძნი იგი[14a] მათნი; რომელნიმე წარჰყვეს, რომელნიმე[15] დადგეს, და შეიტანნეს[16] ყოვლისა საგანძურისა გუჯარნი. და რა გუჯარი[17] დაწერეს[18], აღწერეს ნათესავი თჳსი და ქუეყანა, და დადვეს[19], რა[თა], ოდეს მოვიდენ[20] ბერძენნი, მით გუჯრითა[21] მოიძივნენ[22] ნათესავნი მათნი...

[1] თ მას ზედა დაწერა A. [2] მშჳდობა A] — M. [3] ტფილისო A. ფლისტიმო M. [4] წარკვდეს BM. [5] რმისტორმან A. [6] ჯინტონის B. [7] + რომელ არს B. [8] სარკინოზთათჳს] — A. [9] ორას] — A. [10] მომადის A, ჰმედის M. [11] ალექსანდრეს წელთაგან] — A, ალექსანდრესითგან B. [12] გარდასრულ იყვნეს წელნი] იყო M. [13] ოცდაშჳდნი A, ცხრაას ოცდაშჳდი B, ცხრაას ოცდა შვიდი წელი ალექსანდრესი M. [14] მოვლო M. [14a] იგი] — A. [15] და ოომელნიმე A. [16] შეიქმნნეს A. [17] გუჯარნი B. [18] დაწერეს] — M. [19] და ქუეყანა და დადვეს] — A. [20] მოვიდეს M, გამოვიდეს A. [21] გუჯრით B, გუჯარითა M. [22] მოიძინენ M.

ապառնայաւ քաղաւորութիւն ձեր, և գաւրացան Սարակինոսքն.ևչ'ք, նիւթք առ ձեզ»։ Եւ նոցա խոսկալ[1] զդանձս իւրեանց յանգէտս, տարան զկիր պանձուն զկնի, և գնացին զհետ Հերակլի. և այնու գրոյն գան Յոյնք և պատանեն զնոսա։

Իսկ Ստեփանոսի՝ վասն իշխանին էին երկու որդիք, Արչիլ և Միհր անուանք նոցա, որոց էր պատմական սատրապութիւն իւր. և իջանկին ի տեղիս տեղիս յերկոսին խոսկալին, և փախեան յերկրէս[2]. քանզի չոգ ի վերայ նոցա [և] Ջաբդէյ Մրվան՝ որդի Մահումադայ, որ կոչէր Ծաւլ, և կալաւ զԴուռն Ջարխալայ, և աւերեաց զքանակուքն[3] յերկրին Կոլկաուս։ Եւ լուաւ, եթէ տէրքն Ջարխալայ փախեան յԵգրէս, և անտի յԱփխազէթս, և դնեա նոցա, և առ[4] զամրոցն Եգրայ. և էջ ի վերայ երկրին Անակոփսի, յորում կայր Տիրամաւրն պատ-

լա თქუენი მეფობა, და გაძლიერდნენ სარკინოზანი; გამოდით და მოდით ჩუენთან». მათ დაფლეს თავიანთი განძი უცნობ [ადგილ]ებში, წაიღეს თან განძის წიგნი და გაჰყუანენ ჰერაკლეს. იმ წიგნით მოვლენ ბერძნები და იპოვიან მას.

ხოლო ქართლის მთავარს სტეფანოსს ორი შვილი ჰყავდა. მათ ერქუა არჩილი და მიჰრი. ამათ მისცა [მან] მთელი თავისი ქონება, და დაფლეს (=დამალეს) სხვადასხვა ადგილს, რომ ისმა[იტ]ელთ არ ენახა, და გაიქცნენ ეგრისს, რადგან წამოვიდა მათსა და ქართლზე მ[უ]ჰ(უ)მადის შვილი, რომელსაც ეწოდებოდა ყრუ. [ამან] დაიპყრო დარიალას კარი და აოჩრა კოვკასის მთის სამკვიდრებელი. შეიტყო, რომ ქართლის უფალნი გაიქცნენ ეგრისს და იქიდან აფხაზეთსო. გამოუდგა მათ და აიღო ციხე ეგრისა. ჩავიდა ანაკოფ[ი]-

[1] *խոսկալ* C. [2] *յերկոսէս* D. [3] *զքանակուքն* ABC. [4] *կառ* BD.

ხოლო სტეფანოზს ესხნეს ძენი ორნი[1], არჩილ და მიჰრ[2]. და განუყო ყოველი ეპისტაკი[3] სამეფოსა მისისა[4]... ნახევარი საქონლისა მისისა[5] წარიღო ქუეყანასა ეგრისასა[6]... და ნახევარი საქონლისა თჳსისა[7] მისცა არჩილს... ხოლო არჩილ დაფლა საგანძური... შემდგომად მცირედთა [260—419] დღეთა[8] შევიდა აოჩილცა ეგრისადვე[9], რამეთუ მოიწია ამირა აგარიანი ქართლად, რომელსა ერქუა მურვან, ყრუ[9a], ძე[10] მომადისი[11]... მოვლო ყრუმან[12] ყოველი კავკასია, და დიიპყრა კარი დარ[ი]ალისა[13]... და შემუსრნა ყოველნი ქალაქნი[14] და უმრავლესნი ციხენი... და ვითარ ცნა, რამეთუ მეფენი ქართლისანი და ყოველნი ნათესავნი მათნი წარვიდეს ეგრისად და მუნით კუალად მიიცვალნეს აფხაზეთად, შეუდგა კუალსა მათსა[15] და შემუსრნა ყოველნი ... სიმაგრენი ეგრის[სანი] და ციხე იგი ... გოჯი[17] ...[201—420]... ნოადგა ციხესა ანაკოფისასა, რომელსა მინა არს[18] ხატი ყოვლად წმიდისა ღ[ვ]თის მშობელისა, არა კაცობრივითა ჴელითა დაწე[ი]ლი, არამედ ზეგარდამო, რომლისათჳს[19] არავინ უწყის, ვინა იგი მოსრული იპოვა თავსა ზედა მის გორისასა... მუნ შინა იყუ-

[1] თ ორნი ძენი A. [2] ამჰარ M. [3] ხვასტაგი B, ხუასტაგი A. [4] მისსა M. [5] საქონლისა მისისა] — A. [6] ეგრისსა K; ნახევარი საქონლისა... ეგრისასა] — M. [7] მისისა BM. [8] ჟამთა A. [9] ეგრეთვე M. [9a] თ ყრუ მურვან A. [10] ძე] დისწული B. [11] მომედისი B. [12] ყრუ მურვან A. [13] დაოიელისა A, დარიელასი B. [14] ქალაქნი] — B. [15] მისსა M. [16] ქუეყანისა ეგრისისანიცა A. [17] გოჯა M. [18] არის M. [19] რომლისა A.

კნერ ანბანიადიბ, ეიდ ოչ იდ დჩიტ' ითატ' ლეგ, დანიდ დითაი[1] ნით ჩ ჳლიტ ლიტჩინ ჭაიტჩინ: ნი ყაჯით ტიტდ კაჯინ Ითჩიქ ჩ Მჩიდ ჳჩიქ ითანიან[2] ჯაიტ ჩიტჩითაც: ნი ჳაი-ტიაგიტჩინ Ჳითნით ჩითაქ ჩ ტიტდ Ითიტაჭაჯ ჯტინ Ითაიტით ჩ, ითრანაყჩ ანიდ: ნი აითნ ჭიჩმანით ჯაჩაჳაითდ. «ითჩ აით ჩითიდ' აი-ნითიც დამიტიტ ჩ ჯიჳითაქ ოչ ტიდიტით ითნ, ჩ დანიბნ, ეიდ ძიდიტჩეგჯნ ტიტით-ითიაყითაქნ Მიჩიტით ჩ ყÂითიტბიჯ ითამითნიაგჩაქნ Ვაჩიტანიდ[3], კიტიჯნ-ჯნ ანჳიტანიტჩიტ. ჩ ჳაჯნ ით' ეიდ ტიდ ჰნ-ტიაქ[4] აითჯნ ნტით, ჳიტიჳ ჳჩიტიტ ნჳით ტიდ ჩიტით ჭიტაც ტიდ ჩიტით ჭიტაჯნ ტჩიტით-ითიაგ. ითიდ, Ითითიბიტ ითიტითაჯნიტჩიტ, ტიაჩიტითაითიტნტითიტ Ფნითიით ჩ Ფაი-ჳიდით ჩ ჳაიტიტნტითიტ ყითითჩიტის Ჯი-

(ოს)ის ციხეში, სადაც იყო ღვთისმშობლის ხელთუქმნელი ხატი, რომელიც არავინ იცოდა, თუ საიდან იყო, რადგან იპოვეს ის გორის მთის თავზე. იმ ციხეში იყვნენ არჩილი და მიჰრი მათი მამის სიკვდილის შემდეგ. ხოლო ბერძენთა მხედართმთავარი ლეონი შევიდა ციხეში ს უ ბ ა ღ ი ს ა, ოსეთის გადასავალს, [და] გამაგრდა იქ. ეუბნებიან ერთმანეთს ღვიძლნი: «თუ აქ დავრჩებით, აიღებენ ამ ციხეს და არ დატოვებენ ჩვენ სახსენებელს, განძი, კი რომელიც შეკრიბა ქრისტეს გვირგვინოსანმა მირ[ი]ანმა და ღვთით განბრძნობილმა ვახტანგმა, დაიღუპება უპოვნელად, [ისე როგორც], ისიც რაც ერაკლემ აქვე დატოვა, რომლის წიგნი დავდევით ორ ზურმუხტოვან გვირგვინთან. ეხლა, ღვთით

[1] დჩიტ' D. [2] ითანიან C. [3] Ვაჩიტანიდ A. [4] Ჰნტიაქ B.

ნეს[1] მეფენი ქართლისანი მირ[2] და არჩილ. ხოლო მამა მათი გარდაცვალებულ იყო... და ერისთავი კეისრისა ლეონ შესრულ იყო ციხესა შინა ს ო ბ ღ ი ს [ა]სა, რომელ არს გარდასავალსა[3] ოვსეთისასა... მაშინ ჰ[რ]ქუა არჩილ მიჰრს[4], ძმასა თჳსსა: „მოწყუდეულ[5] არს ციხე-ქალაქი ესე შემუსრვად; უკუეთუ[6] შეგჳპყრნეს[7] კელად[8], გამოიკითხნეს ყოველნი საგანძურნი ნამალევნი, რომელნი-იგი დავჰფლენით ქუეყანასა ჩუენსა, მონაგებნი მირიან ღთ'ივ განბრწყინვებულისანი[9] და კუალად ვახტანგ ღ'თივ განბრძნობილისა მეფისანი[10]... [202—421]... და იგიცა ითხოვოს[11], რომელი დამალა ერაკლე[12] მეფემან, რომლისა აღწერილი[13] ყოველი[14] დავდევით ორთა მათ თანა გჳრგჳნთა ზურმუხტისა და იაგუნდისა[14a] ძოწეულისათა... აწ, თუ[15] მოვსწყდეთ[16], განძი იგი უცნაურად დარნეს[17] ...[203—422] განვიდეთ[18], ვეწყუნეთ[19] ზჳთ კერძოსა ამის[20] გუერდსა შინა...“ და მივიდეს[21] წინაშე წმიდასა მას ხატსა[22] ყოველად წმიდისა ღ'თის ნშობელისასა[23]... და იყო მათ თანა სიჩრაველე მცირედ ტაძ[რ]ეულისა ჲათისა[24] სამი ათასი[25] ... და ვიდრე განთენებამდე მოავლინა უფალმან[26] ხორშაკი

[1] + მაშინ A. [2] მირიან AM. [3] გარდასლვასა A. [4] მირიანს AM. [5] ამოწყვედილ B, მიწყუდეულ A. [6] და უკეთუ A. [7] შეიპყრნეს A, შეგიპყრნეს M. [8] კელთა A. [9] განბრძნობილისანი A. [10] განჳრძნობილისა მეფისანი A] განბრწყინვებულისანი M. [11] + კელთაგან ჩუენთა B, კელთა ჩუენთაგან A. [12] ერეკლე M. [13] წერილი A. [14] ყოველი] — A. [14a] + და A. [15] თუ] უკეთუ AB. [16] მოვიდეთ M. [17] + ყოველივე B. [18] არა შევიდეთ A. [19] და ვეწყუნეთ A. [20] მას A, ამის M. [21] მოვიდეს M. [22] წმიდისა მის ხატისა A. [23] ღ'თის მშობელისა A. [24] ტაძრეულისა მათისა] ტაძეული M. [25] სამი ათასი] — AB. [26] + სარკინოზთა ზედა A.

բաւաւրն, որ ընդ մեզ է[1], *ևլցուք ի վերայ նոցա ի կողմանէ ծովուդ զառ ի թաւիլ*»։ Եւ ելին երեք հազարաւ. և *Տէր արկ*[2] *ի նոսա տապաստ սաստիկ յոյժ. և մնացան ի Տնառնէ ցաւաւք*[3] *երեսուն և հինգ հազար, և սրով սպանաք*[4] *երեք հազար*։ Եւ պահասեցան ի քրիստոնէիցն սրբք վաթսուն, և խոցեցաւ *Միհրն*[5]։ Եւ ոմն ի Սարակինոսացն ասէ ցքրանակն իւր· «Ասուած մեզ ետ յաղթութիւն տասն, որպէս խաւսեցաւ ընդ Աբրահամու և ընդ Ագարու, և ոչ ընդ սուս աստուածոյքինս, և ընդ տաճարս անուան[6] նորա»։ Եւ յարեան անտի և նստան ի վերայ հաւթնականան գետոցն երկուց[7]։ Եւ յանկարծակի յարեան գետքն[8] ի տապատիկ հեղեղաց և տարան[9] ի գաւառացն Հարաշաց, որ[6] կային ընդ

գուլ-գամագրებულნი ჰეტრესა და პავლეს მეოხებითა და ძალით ღვთისმშობლის ხატისა, რომელიც ჩვენთანაა, გავიდეთ მათ წინააღმდეგ ზღვის მხრით გვერდობზე». გამოვიდნენ სამი ათასით, და უფალმა გაუჩინა მათ ტაბასტა (=სისხლის დინება, მუცელა) ფრიად სასტიკი. მოკვდნენ უფლის მიერ სენით ოცდათხუთმეტი ათასი, ხოლო კაცთა მახვილით — სამი ათასი. მოაკლდა ქრისტიანებს სამოცი კაცი და დაიჭრა მიჰრი. ერთმა სარკინოზთაგანმა უთხრა თავის ჯარს: «ღმერთმა მოგვცა ჩვენ ათი გამარჯვება, როგორც [ეს] უთხრა აბრაამსა და აგარს, მაგრამ არა ღვთის კაცებსა და მისი სახელის ტაძრებზე». ადგნენ იქიდან და დასხდნენ ორს შვიდთვალა მდინარეზე. უეცრად ადიდდენ მდინარენი სასტიკ ნიაღვართაგან და წაიღეს აბაშთა ლაშქარ-

[1] ჴ] — BD. [2] ჴարկ BD. [3] Միհն BCD. [4] անբան BD. [5] երկուց] — C. [6] յարևաւ գետն ABCD. [7] տարաւ ABCD. [8] որք B.

ბღუარისა და გუემნა იგინი სატლითა სისხლისათა[1] ... [203—423]... და მოსცა უფალმან[2] ძლევა[3] მცირედთა ერთა ქრისტიანეთა, და მოსწყდა[4] სატლითა[4a] სარკინოზთაგან ოცდათხუთმეტი ათასი, ხოლო მახვლითა — სამი ათასი. და იწყალა მიჰრ მაზრაკითა[5] ფერდსა[6], ხოლო ქრისტიანეთაგან მას დღესა შინა მოკლეს კაცი სამოცი... ვაშენ იხილა ვინმე ჩუენება აგარიანმან[7], რომელსა ეტყოდა[8] მოციქული მათი: „მოუცემია ღმერთსა ძლევა[9] ჩუენდა ვიდრე აღსრულებადმდე ათთა მეფეთა[10], ვითარცა ჰრქუა[11] აბრაჰ[ა]მს და[12] აგარს[13] ღმერთმან[14], არამედ ეკლესიათა ღ[თისათა][15] და[15a] კაცთა ღ[თის] მსახურთა[16] ეკრძალებოდეთ“... და ვითარცა[17] აღვლეს[18] ციხე გოჯი, დაიბანაკეს[19] წყალთა მათ შინა[20] ორთა[21] ... და გარდამოჴდა წჳმა[22] ფიცხელი[23], აღდგეს[24] მდინარენი სასტიკად, და მიმართა უმცროსმან[24a] მან[25] წყალმან სპასა აბაშთასა[26], და წარიღო მათგან მ[204—424]ჯჯრცხლი ოცდასამი[27] ათასი, და მიმართა უფროსმან[28] წყალმან მჴედართა... და წარიღო[29] ცხენი ოცდათხუთმეტი ათასი.

[1] სახლითა სასახლისათა M. [2] თ უფალმან მოსცა A. [3] + მტერთა A. [4] მოსწყუიდნა A. [4a] სახლითა M. [5] მარზაკითა AB, ზრაკითა M. [6] ფერადსა M. [7] თ აგარიანმან ვინმე ჩუენება A. [8] + რეცა A. [9] + მტერთა A. [10] მცნებათა M. [11] + ღმერთმან A. [12] და] — M. [13] აგარსა M. [14] ღმერთმან] — A. [15] ღ[თისათა] — A. [15a] + წმიდათა A. [16] ღ[თის] მსახურთა] — A. [17] ვითარცა] — A. [18] აღიარეს AM. [19] და დაიბანაკეს A. [20] ზედა A. [21] ორთა] — M. [22] წყალი წჳმისა B. [23] მძაფრი A. [24] აღდგენ A. [24a] უფროსმან A. [25] მან] — A. [26] სპასა აბაშთასა] აბაშთა A. [27] სამი A. [28] უმცროსმან A. [29] წაიღოA.

ნიսა՝ დაბნ և ևրևք հազար այր, և ձիս ևրևսուն և հինգ հազար. և յայնմանէ կոչեցան գետ[ք]ն պատահմամբ գործոյն, մինն՝ Ցխենիս Ծղալ, և միւսն՝ Հաբաշիս Ծղալ: եւ ճանապարքն ելին ընդ ճանապարհ[1] Գաւրին և անցին ի Սպեր գաւառ[2], և գնացին: եւ գևրծևլոցն քրիստոնէից տուեալ փառք Աստուծոյ, առաքեցին և ցուցին կայսեր որ ինչ եղև: եւ լուեալ նորա՝ խնդաց ի Տէր. և առաքեաց թագաւորն ևրկուց ևպրարցն և թուղթս[3] քաջալևրութեան: Այլ ի խոցոյ անտի մնաւ Միհրն[4], և թաղեցաւ ի Մցխէթայ. և գաղթեաց ևրկիրն ամն ևրկոտասան:

Յաւուրսն յայնոսիկ լուխան ոմն ի տանէ Դաւթի մարգարէ[ի], Ազրնաս կոչեցեալ, եկն առ Արչիլն. որ լեալ

[1] ճանապարհաւ C. [2] գաւառն C. [3] թուխաս A. [4] Միհրն BCD.

თაგანნი, რომლებიც იდგნენ მათთან, ოცდასამი ათასი კაცი და ოცდათხუთმეტი ათასი ცხენი. და მის გამო ეწოდა მდინარეებს, ამბის შემთხვევის თანახმად, ერთს — ცხენის წყალი, და მეორეს — აბაშის წყალი. დარჩენილები გავიდნენ გორ[ი]ს გზით, გადავიდნენ სპერის კუთხეში და წავიდნენ. თავ-დახრწეულმა ქრისტიანებმა დიდება შესწირეს ღმერთს, გაგზავნეს და მოახსენეს კეისარს, რაც მოხდა. მან რომ გაიგო, გაიხარა უფლის მიერ. და გამოუგზავნა მეფემ ორივე ძმას გამამხნევებელი წერილი. მაგრამ იმ ჭრილობისაგან მოკვდა მიჰრი და დაეფლა მცხეთას. დასცხრა ქვეყანა თორმეტი წლით.

იმ დროს ერთი ვინმე მთავარი, დავით წინასწარმეტყველის სახლისაგანი, რომელსაც ად[ა]რნას[ე] ერქვა, მოვიდა არ-

და[1] მიერითგან სახელ-ედვა ორთა ამათ[2] მდინარეთა: ერთსა ცხენის წყალი და ერთსა აბაშა. და აღიყარა[3] მუნით, და შევლეს[4] მუნ გზა[5] გ უ რ ი[ი]ს ა, და[6] განვლეს სპერი[7] ... და წარავლინეს მოციქული წინაშე ბერძენთ მეფესა[8] მიჰრ[9] და არჩილ .., და აუწყეს[10] ყოველი, რაცა იქმნა ღ ̄თისა მიერ ... ხოლო მან[11] წარმოსცა ორი გუჯარი და[12] გურგენი მ[ი]რიანისა[13] და არჩილისა[ა], და მოსწერა[14] . წერილი[15] ... [206—426]... მაშინ მეფე[16] მიჰრ დამძიმდა[17] წყლულებისა მისგან მოსიკუდიდ ... [207—427]... მოკუდა მიჰრ[18] და წარმოსცეს მცხეთ[207—428]ას და დაჰფლეს ზემოსა ეკლესიასა ... [209—430]... და წარჴდა ამათ შინა წელიწადი ი ̄ბ...

მაშინ მოვიდა მისა მთავარი ერთი[19], რომელი იყო ნათესავითგან[20] დავით წინასწარმეტყუელისა, სახელით ადარნასე ძისწული[20a] ადარნასე[20b] ბრწისა... რომლისა მამა მისი მზახებულ[20c] იყო ბაგრატონიანთადვე,[20d] და ბერძენთა მიერ დადგინებულ იყო ერისთავად არეთა სომხითისათა[21], და

[1] და] — A. [2] მათ A. [3] დაიპყრა A. [4] შემოვლო A. [5] მუნ გზა] — A. [6] და] — A. [7] სპერისა AM. [8] თ საბერძნეთს მეფესა წინაშე A. [9] მიჰა M. [10] + ესე A. [11] ხოლო მან] მაშინ კეისარმან B. [12] გუჯარი და] — BM. [13] მირიანისი A, მიჰრსა B, მრისა M. [14] მოუწერა A. [15] წერილი] — A. [16] მაშინ მეფე] — A, ხოლო M. [17] მიჰრ დამძიმდა] მირდან ძმად M. [18] მირ A. მირიან M. [19] თ მთავარი ერთი მისა A, ერთი მთავარი ვინმე B. [20] ნათესავისაგან A. [20a] დისწული M. [20b] ადერნესე A. [20c] მზახლებულ A. [20d] ბაგრატიონთად A. [21] სომხითისა A.

էր ի հայս, և գերեալ որպ[ս]իլքն յայլազգեացն, և գերծեալ անտի՝ խնդրէր ի նմանէ տեղի բնակութեան. և ետ նմա պիլշա և գՇդուեր և պՍտաւնէ: եկին ի Տարաւնոյ[1] եղբարք երեք և բնակեցան մինչև ցԴաղգատ՝ հրամանաւ Աբչլին: եւ կին Աբչլին էր դուսար Գոլամայ կլուբապատատին, ի գարմից վախթանգայ[2] արքայի[3]:

ჩილთან. ის სომხეთში ყოფილიყო, ტყვედ წაეყვანათ შვილებიანად უცხო ტომებს, თავი დაეხრწია იქედან, და სთხოვდა მას დასასახლებელ ადგილს. მისცა მას რიშა, შ[უ]ლ[ა]ვერი და ატონე. მოვიდა ტარონიდან სამი ძმა, და დასახლდნენ ისინი გალგალამდის არჩილის გრძანებით. არჩილის ცოლი იყო ასული გორამ კურაპალატისა, რომელიც ვახტანგ მეფის ჩომომავალი იყო.

[1] *Տարնոյ* BD. [2] *վախթանկայ* ABC. [3] *արքային* C.

ტყუეობასა მას ყრუისასა შთასრულ იყო იგი შვილთა თანა გუარამ[1] კურატპალატისთა[2] კლარჯეთს[3] ... ითხოვა არჩილისგან და ჰრქუა: „უკუეთუ ინებო, და[4] მყო მე ვითარცა მკჳდრი შენი, მომეც მე[5] ქუეყანა“. და მისცა შულავერი[6] და არტანი... შეირთო [არჩილ] ცოლი, ასული გუარამ[7] კურატპალატისა[8], რომელი იყო შვილთაგან ვახტანგ მეფისათა ...[210—4:1]... ხოლო ძმისწულნი ადარნასე[9] ბრმისანი, რომელთა[10] დასწუნეს მაჲისა ძმისა[11] თუალნი, წარმოვიდეს ტარონით შაკისად[12], სამნი ძმანი, და დაემკჳდრნეს მუნ ბრძანებითა არჩილისითა[13]... დაემკჳდრნეს სამნივე იგი ძმანი ვიდრე გულგულამდის[14].

[1] გურამ A. [2] კულაპარატისთა A, კურატპალატისასა M. [3] კლარეეთს M. [4] და]— A. [5] მე]— A. [6] შოლავერი B. [7] გურამ A]— M. [8] კულაპარატისა A. [9] ადარნესე Ჩ. [10] რათა M. [11] მამის ძმასა A. [12] შაკიხად A, ბაკიხად M. [13] არჩილისათა A. [14] გულგუნლამდე A.

III

ԼԵՈՆՏԻ ՄՐՈՎԵԼԻ

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ԱՐՁԼԻ

ԼՕՈՆՑԻ ՄՐՈՎԵԼՈՒ

ՓԱՄՓԱՅ ԱՐՒԻԼՈՒՆԻ

Բայց ոչ ոք կարէ պատճառս քրիստոնէից ընդ դրօվ արկանել, զոր կրեցին ի Սարակինոսացն, որք մաժամմանակ մի և Բագրատականք կոչեցան. զոր ասէ իսկ Աստուածաչէն Գիրքդ, եթէ «Բագրատ[ի] լեզուն արբեցին յարևնէ անմիզապ», քանզի սկիզբն դաւրանալոյ ազգին Բագրատունեաց եղև, որ էր իշխան ասպատուց[1] Իսմայելական-նաց զրջաբնակաց: Ծորոյ աւուրս իշ-խան ոմն Մխկպանացաց՝ Սալոխս անուն յաւշառակէզ պինչս վաճառականաց իս-մայելացւոյն. և Բագրատն ողբքանաւք հայցեաց զառևտուր, և դի այլ մի ա-րասցէ դոյն. և նա ոչ լսէր նմա: Որոյ սրտառևալ՝ ժողովէ ամբոխ յոյժ չիւ-րոցն, և երթեալ՝ առնուն զիւրեանսն[2] և դնոցայն, և այժ առևալ՝ դաւրացան նա ի նոյն աւուրս դաշն[3] դմահմետ հալածեալ չիւրոյն, որ էր աշակերտեալ Արիանոսի ումինի մանուսնի և կերին-թիոսի սպանողին, որ ախտաւորաբար և[4] մարմնական[5] ցանկութիւնս դա-ւանէր գլարուիւնն: Զնա յարևցու-ցեալ[6] առ իւրեանս և արարեալ դաւրա-գլուխ՝ կռուեցան ընդ ամենայն երկիր, ի լնուլ մեղայն չափոյ քրիստոնէից՝ Յունաց և Հայոց, Ասորոց և Ագ[ո]ւա-նից և Վրաց. որովք ճոխացեալ՝ ա-ռնէն և զՊարսից գաւազանն[7] չիւր-ևանսն, որով հարին[8] իսկ զաղգս ա-մենայնս:

Მაგრამ არავის შეუძლია წაგნით ვამოთ ქვას ქრისტიანების უბედურება, რაც იტვირთეს სარკინოზთაგან, რომელთაც ერთ ხანს ქალა-ქელებიც ეწოდათ, რასაც საღვთო წიგნიდან ამბობს, რომ «ქალ[ი]რთის ენებო უცოდველ-თა სისხლით ღაითვრებიანო». იმ ცოდვის გამ-ლიერების ღასაბამი ქალ[ი]რთი შეიქმნა, რო-მელიც გარემო მკვიდრთა მცირე იხმა[იტ]ე-ლების მთავარი იყო, რომლის ღროს შეამ-დინარის ერთმა მთავარმა, სახელად სარგისმა. მიიტაცა იხმა[იტ]ელთა ვაჭრების ქონება: და ქალ[ი]რთმა მუღარით იძია წაღებული [და ით-ხოვა], რომ მეტად აღარ ექმნა იგი; ხოლო მან არ გაუგონა მას. მან, გულ-შეღონებულმა, შეკრიბა თავისიანთაგან ღიღი სიმრავლე, წაიღნენ და წაართვეს თავისიცა და მათიც. ბევრა მოი-კრიბეს და გაძლიერდნენ. იმავე ღაეებში იპოვეს მაჰმეღი, თავისიანებისაგან ღევნილი. რომე-ლიც ღამოწაფებოდა ერთ არიანელ მონა-ზონს, კერინთოსის მშვალებლობის [მიმღე-ვრს], რომელიც ენებიანთა და ხორციელი გულისთქმით აღიარებღა აღღგომას. იგი მიაკედლა თავისიანებს, და ღაიყენეს მზეღართ-მთავრად. შეებრძოლნენ ქრისტიანეთა ცოდვე-ბის საზომთა აღსავსებლად მთელ ქვეყანას, — საბერძნეთს, სომხეთს, სირიას, ალვანეთსა და ქართლს, — რითაც გამდიდრდნენ; აიღეს სპარ-სელების ჯოხიც, რომლითაც სცემენ ყველა ტომს.

---

[1] *ասպատ* BD. [2] *և երթեալ... զիւրեանսն*) — D. [3] *դաշն* BD. [4] + *մարմնաւորապար և* BD [5] *մարմնաւոր* BD. [6] *յարուցեալ* D. [7] *զՊարսից գաւազան* AC. [8] *հարևանէին* D.

Արդ՝ ղինի կրկոտասան ամաց գնա-
լոյ[1] Խուլ ամիրային, եկն Ձիճնաուժ,
որդի Մահադևայ[4]. և այլք հրեևիլք
ընդդէմ դարձան նմա, և ոչ թողին ի
կլարճէվ. և ոմանք ի նոցանէ գնա-
ցին կիրկիրն Տայոց և գտին քար
մի, և շինեցին գնա ամրոց, և կոչե-
ցին գնա Կամախ Իսկ թագաւորն
Աբչիլ խորհեցաւ գնալ առ ըռնաւորն,
[ի]երևս դիւրաբիւրն առնէ քրիստո-
նէից, քանզի ընդ հարկաւ իսկ էին
նոցա: Եւ իբրև չորս՝ եկ ընդ յառաջ
նորա և մնծարեաց գնա. և գոլեաց

ყრუ ამირას წასვლიდან თორმეტი წლის შემდეგ მოვიდა ჰიჰნაუმი, მაჰადის შვილი. წარჩინებული კაცები მისი წინააღმდეგი გახდნენ და არ შეუშვეს კლარჯეთში. ზოგი მათგანი ტაოს ქვეყანაში წავიდა, [იქ] იპოვეს ერთი კლდე და ააგეს ის ციხედ, და უწოდეს მას კამახი. ხოლო არჩილ მეფემ განიზრახა წასულიყო მძლავრთან, ეგების მოეღო შემსუბუქება ქრისტიანეთათვის, რადგან მათ ხარკს ქვეშ იყვნენ. როცა გაემართა, შემოეგება მას და განადიდა იგი და აქო მისი სახის

[1] *գնալոյ*] — D. [2] *Մահաւևայ* BD, *Մահադայ* C.

ყ. მასვე ჟამსა პატიახშნი ვინმე არა შეუშუნეს[1] კლარჯეთს[2], სხუად[3] [211—432] წარვიდეს[4] ნახევარნი მათგანნი და შეიპყრეს კლდე ერთი[5] ტაოს[6], რომელსა ერქუა კალმახი, და აღაშენეს[7] ციხედ[8]...

წამება წმიდისა... არჩილისი...

და ვითარ გარდაჴდეს ამას შინა წელიწადნი ორმოცდაათნი[9] კუალად მოვიდა ჰიჰუამ[10], ძე მოჰამადისი[11], მოაოჴრა და შემუსრა ყოველი შენებული ქართლისა ...[212—433]... ხოლო წმიდამან არჩილ განიზრახა გონებასა თჳსსა... რათა[12] მივიდეს და ნახოს, და ითხოვოს მისგან მშჳდობა ქუეყანისა... არჩია[13] თავისა თჳსისა და სულისა დადება საჴსრად ქრისტიანეთა. აღდგა[14] და მოვიდა[15] ჰიჰუნუმის[16] თანა, რომელსა ეწოდა ასიმ. მაშინ[17] ვითარცა[18] ცნა მისლვა მისი, მიეგება წინა[19] სიხარულითა და მოიკითხა დიდითა დიდებითა ... აქო სიკეთე მისი, შეუყუარდა სისრულე ასაკისა მისისა და[20] უმეტესად შუენიერება პირისა მისისა. შემდგომად მცირედთა დღეთა იწყო[20a] სიტყუად ლიქნით[21], აღუთქუმიდა ნიჭთა და აწუევდა დატევებასა[22] ქრისტეს სჯულისასა და მიქცევასა[23] სარკინოზად. ხოლო წმიდამან არჩილ ყოვლადვე[24] არა თაეს იდვა სიცბილი მისი და მტკიცითა გონებითა მიუგო და ჰრქუა[25]: „ნუ

[1] შეეშუნეს A. [2] კლარეეთს M. [3] სახვად M. [4] და წარვიდეს M. [5]ერთი] — A. [6] ტაოსა A. [7] აღაშენა M. [8] ციხე B. [9] და ვითარცა გარდაკდა წელიწადი ორმოცდაათი A. [10] ჰიჰნომ A, ჰიჰუმ B. [11] მოჰმადისი A; ნათესავი მოჰმედისი B, მოაჰმადისი M. [12] რამეთუ M. [13] ალირჩია A. [14] აღდგა] — A. [15] მივიდა AB. [16] ჰიჰანაომს A, ჰიჰუმის B. [17] მან M. [18] ვითარცა] — M. [19] წინა] — AM. [20] და] — A. [20a] ეწყო M. [21] თ ლიქნით სიტყუად A. [22] დატეობასა A. [23] მიქცევად A, მიიქცეს M. [24] ყოვლადვე] — A. [25] + ესრეთ B.

*ღმერთ ღრმაჲ ზიარ და ღმრთისაჲ სიტყუაჲ სასწაულ ნიერა, და ღრმა სიბრძნით სიტყუაჲ ნიერ, და ღრმა სიმდიდრით სიტყუაჲ ნიერ, და ღრმა სიმრავლით სიტყუაჲ ნიერ, და ღრმა სიმშჳდით სიტყუაჲ ნიერ, და ღრმა სიმშჳდით სიტყუაჲ ნიერ, და ღრმა სიმშჳდ

պատասխանի Աբչէլ և ասէ. «Ծո-
ւժամ Հանց ընդ Աբչիրս մեր Հնրեակ[1]
ոտայ էր նա. և պտանձն, զոր պահե-
ցին, կայ ի գլխակ ընդգին, ուստի
զարձաւ. Եւս ամիրայն, զոր այժմ
ունին Ծայնդ, և չքմ ձեռն ոչ է եկեալ,
զոր խնդրեան. և զհաւատս իմ ոչ վա-
խեմ ամենայն ախիզրայ, վի ակը
Աստուած իմ Քրիստոս է, Որդին Ա-
ստուծոյ կենդան[է]»: Եւ հայեցեալ ի
նա լուսաւորն[2] *ասէ. «Դուն հաւատս*
պնդասիրնաս յԱփխազեաց»: Աբչէլն
ասէ. «Ես տնդ էի[3] *յորժամ նհար զնա-*
սա Աստուած»: Ասէր ասաց. «Ա-
ստուածն նհաց զմեզ»: Եւ Սուրբն. «Այլ,
Քրիստոս Աստուած[2] *չկայն մեր, որ*
նին կերպիւ փրկել զմեզ, նա ասէնսայ
*յաւասարելոյ խաղոց»:

Ծայնժամ հրամայեաց մանուկն[3]
լինաւորն ի վերայ պատասխանի

«როცა ჩვენს ქვეყანაზე გაიარა ერაკ-
ლემ, მე ბავშვი ვიყავ და განძი, რო-
მელიც შეინახეს, არის ციხე-სიმაგრე-
ში, საიდანაც გაბრუნდა ყრუ ამირა;
იგი ეხლა ბერძნებსა აქვთ, ჩემს
ხელს არ მოსულა, რასაც ეძებ. ხოლო
ჩემს სარწმუნოებას არ გავსცვლი მთელ
სამყაროზე, რადგან ჩემი უფალი ღმერ-
თი ქრისტეა, ძე ღვთისა ცხოველისა».
მიჰხედა მას მძლავრმა და უთხრა: «შენ
დაეც სარკინოზები აფხაზეთს?». არ-
ჩილმა მოუგო: «მე იქ ვიყავი, როცა
დასცა ისინი ღმერთმა». ასიმმა უთხრა:
«ღმერთმა დაგგცა ჩვენ?». წმინდანმა უპა-
სუხა: «დიაღ, ქრისტე ღმერთმა, ჩვენმა
იმედმა, რომელიც მოვიდა ქვეყნად ჩვე-
ნი ხსნისათვის. მან უმჯობესა თავის მო-
იმედეებს.

მაშინ გასცა მძლავრმა სიკვდილის
ბრძანება პატიოსანი მეფისათვის და

[1] Հնրեակ A. [2] Աստուածն A, [3] մանուկ] — ED.

ზედა[1] ქ[ა]რთლისასა"[2]. მაშინ მიუგო და ჰრქუა[3] წმიდამან არჩილ: „უწყოდე მტკიცედ. რამეთუ ვიყავ ასაკით მცირე[4], ოდეს-იგი განვლო ქუეყანა ესე ჰერაკლე [214—436] მეფემან. ხოლო მამამან[5] ჩემმან და ძმამან[6] დასხნეს ყო-ყელნი საგანძურნი მათნი[7] ციხესა მას, სადათ-იგი[7a] შეიქცა ყრუ ამირა[8]; და აწ აქ[უ]ს იგი ბერძენთა. ხოლო მე არა დაუტეო უფალი ღმერთი ჩემი, არცა განვყიდო წარუვალი იგი დიდება..." მიუგო და ჰრქუა ასიმ: „შენ უკუე იყავ დაცემასა მას აფხაზეთს შინა სარკინოზთასა?"[9] ჰრქუა წმიდამან არჩილ: „ე̄ვ ვიყავ მაშინ, რაჟამს დასცნა იგინი ღ̄ერთმან". ჰრქუა ასიმ: „რომელმან ღმერთმან დასცნა სარკინოზნი?" მიუგო წმიდამან არჩილ[10] და ჰრქუა:[10a] „ღმერთმან ცხოველმან.., რომელი-იგი[11] მოვიდა ზეცით[12] ჴსნისათჳს ნათესავისა კაცთასა და[13] სიკუდილითა თჳსი[თ]ა აღგუადგინნა და უკუდავება მოგუანიჴა; მან უკუე დასცნა და დაამდაბლნა იგინი".

მაშინ ჰრქუა ასიმ წმიდასა არჩილს: „რომლისა[14] ღმერთი მოკუდავი არს და სასოება ცხორებისა მოკუდავისა მიმართ გაქუს[15], ჯერ-არს მისიცა ს[ი]კუდილი". და უბრძანა თავისა მოკუეთითა[16] აღსრულება წმიდისა არჩილისი... განიყვანეს გარე[17]

[1] ზედა] — A. [2] + მეფე და უფალ ერთა ზედა ქართლისათა A, მეფე და უფალი ერასავე შენსა ზედა B. [3] და ჰრქუა] — Mi. [4] ო მცირე ვიყავ ასაკითა A [5] მან A. მამან M. [6] ო მამამან და ძმამან ჩემმან [7] A. ყოველნი საგანძურნი მათნი] იგინი A. [7a] სადით-იგი M. [8] ყრუჲ ამირან M. [9] ო საკინოზთასა აფხაზეთს შინა A. [10] არჩილ] — A. [10a] + მას A. [11] + არს და A. [12] + ქუეყნად A. [13] და] — A. [14] რომელი A, + უკუე B. [15] აქუს A. [16] მოკუეთა და A. [17] + მტარვალთა მათ წმიდა მოწამე არჩილ B.

ქადაւորին, և ասէ. «Որոյ Աստուածն մեծանայ է՝ մեծի և. դա յանուն նորա, զոր ընտրեացն»: Եւ հանեալ արտաքս՝ պլճատեցին զնա ի գոհանալն և ի յաղաւթելն առ Աստուած. որ և փոխանակեալ զմահատնայսս քաղաւորութիւնն ընդ անխափան արքայութեանն[1] երկնաւորի, զվկային առեալ զպսակ՝ կայ առաջի սրբոյ երրորդութեանն յանդերձատուման ուրախութիւնն: Եւ նկեալ ի վիշտս Չոգևերձեցին և Տրեցիէն և այլ ազատք ընդ նոսա՝ և զոդայան զմարմին նորա, և տարեալ քաղցին ի Նեւտկարս՝ յուր շինեալ եկեղեցի[2]: Եւ կին նորա եւս պարգեւս բերողաց նշխարացն, և գեղս[3] և աւանս ի հանդստատեանս նորա:

Եւ դառն պատմութիւնս համառօտ ի ժամանակս շփոթմանն, և եղեւ ի

თქვა: «რომლის ღმერთი მკვდარია, მოკვდეს მისი სახელით იგიც, რომელიც [მან] აირჩია». გააძევა გარეთ და მოჰკვეთეს თავი მას, ისე რომ იგი მადლობას სწირავდა და ლოცულობდა ღმერთს, რომელმაც მეუცვალა სიკვდილის მეფობა დაუმნობელ ზეცაერ სასუფეველზე, მიიღო რა მოწამეთა გვირგვინი და დგას წმინდა სამების წინაშე დაუმწუხრებელ მხიარულებაში. მოვიდნენ ღამით გოდერძელნი და ტბელნი და სხვა აზნაურებიც მათთან და მოიპარეს მისი სხეული. წაიღეს და დამარხეს ნუტკარას, მის მიერ აშენებულ ეკლესიაში. მისმა ცოლმა საჩუქარი მისცა ნეშტის მომტანთ, სოფლები და დაბები — მის განსასვენებელ [ადგილს].

და მოპოებულ იქმნა ეს მოკლე თხრობა არეულობის დროს. და ძიძგა წიგნში,

[1] արքայութեան BD. [2] եկեղեցին C. [3] գիւղս BCD.

და მოჰკუეთეს თავი მისი მახვლითა[1]... და შეჰვედრა სული [215—437] თჳსი ხელთა შინა დამბადებელისათა[2].., შესცვალა მცირედ ჟამისა ესე მეფობა საწუთოსა[3] სიხარულად საუკუნოდ. ღირს იქმნა[4] განწყობილთა[5] შორის[6] წმიდათასა ახოვანთა[7] მოწამეთასა წარდგომად წინაშე ღ~თისა და მათ თანა გჳრგჳნოსანი იხარებს[8] წინაშე სამებისა წმიდისა[9]. ხოლო[10] ვითარცა აღესრულა წმიდა მოწამე არჩილ, მოვიდეს[11] ღამესა ბას გოდერძიანნი, ტბელნი[12] და[13] მათ თანა სხუანიცა აზნაურნი მამეანნი, მოიპარეს[14] გუამი წმიდისა მოწამისა არჩილისი, წარმოიღეს და შემოჳრეს დიდითა პატივითა[15] და[16] დაჰმარხეს ნოტკორას[17], მის მიერ[18] აღშენებულსა ეკლესიასა. ხოლო ცოლმან მისმან მიუბოძა სოფლები მათ, რომელთა მოიღეს გუამი წმიდისა მოწამისა[19] არჩილისი კახეთს შინა[20], სამკჳდრებელად მათდა[21].

ხოლო[22] წიგნი ესე წამებისა მისისა იპოვა ესრეთ სულ მცირედ აღწერილი, რომელი[23] ჟამთა შლილობითა ჯჳრისაებრ ვერაჲს[24] აღეწერა. ხოლო

[1] მისი მახჳლითა] — A. [2] თჳსი კელთა შინა დამბადებელისათა] დამბადებელსა თჳსსა A. [3] საწუთროსა A. [4] იქმენ A. [5] განწყობილსა M. [6] თანა A. [7] წმიდათა და ახოვანთა A. [8] იხარებ A. [9] თ წმიდისა სამებისა A. [10] ხოლო] — A. [11] არჩილ მოვიდეს] — M. [12] ტბიელნი A. [13] და] —BM. [14] და მოიპოვეს M. [15] თ პატივითა დიდითა A. [16] და] — A. [17] ნოკტორას A. [18] მიერვე A. [19] მოწამისა] — A. [20] შენა M. [21] თჳსად A. [22] ხოლო] — AM. [23] რომელ A. [24] ვერვის A.

ფრიდა, იგი ქიქი ფარჩილი მსახურსა, იგი ჰ[1] პატრიკიოსის ფარჩილაჲ. და ისწრაფა დაჲანაღლი, დეხალ მჭინჭა ეჳახტანგ[1] ბატონი, და მჭინჭა ყაენსა ჯარი ქუნდ ყალა ჯაჲანაღლი, და ეგრეთი კანძნისაც თანაფიცნი და ყოველნი ჰ[2] ჟამისანაკლინი:

რომელსაც ეწოდება ქართლის ცხოვრება, რომელიცაა ქართლის ისტორია. იპოვა ეს ჯუანბერმა, დაწერილი ვახტანგ მეფემდის, ხოლო აქამდის თვით შემატა ჯუანბერმა, მერმისი კი მიანდო [თავის] დროზე მხილველთა და დამხვდურთა.

[1] ეჳახტანგ A. [2] ჰ] — C.

წიგნი ესე ქართველთა ცხორებისა ვიდრე ვახტანგისამდე აღიწერებოდა ჟამითი-ჟამად[1], ხოლო ვახტანგ მეფისითგან[2] აქამომდე[3] აღწერა[4] ჯუანბარ[5] ჯუანბერიანმან[6], ძმისწულის ქმარმან წმიდისა არჩილის[215—438]მან... ამიერითგან[7] შემდგომთა მწერალთა[8] ნათესავთა[9] აღწერონ[10], ვითა[რ]ცა იხილონ, და წინამდებარემან ჟამმან უწყებად მოსცეს გონებასა მათსა ღ[ა]თიე განბრძნობილსა.

---

[1] ო აღიწერებოდა ჟამითი-ჟამად, ვიდრე ვახტანგისამდე A. [2] მეფისა A. [3] ვიდრე აქამომდე A. [4] აღიწერა M. [5] ჯონბერ A, ჯუანშერ B. [6] ჯუანშერიანმან B. [7] მიერითგან A. [8] მოამავალთა] — BM. [9] ნათესავისათა M. [10] აწეროონ A, აღიაროონ M.

IV

მატეან ჴარბლაჲ

მატიანე ქართლისა

14. ჭართლის ცხოვრების ძველი სომხური თარგმანი

Արդ՝ վկայն ჩրիստոსի Աբչլն և-
խող Երկու[ս] որդիս՝ դ՞[ո]ւանըը և
գ՞ուանէ, և գատըը չորը, որոց ա-
նուանքն՝ Գուրանդուխտ, Մարիամ,
Մհխրանդուխտ[1] և Շուշան: Ձայս Շուշ-
չանայ լուաւ արքայն Խաղրայ, ևբՀ
գնդեցիկ է, ուստի[ք]ոյ խնդրեաց իւր
ի կնութիւն, և խոստացաւ Քաղել
գնդիկըն նոցա ի ձեռացն Բաղրէատ-
եաւ ոչ կամեցան տալ զգառն գաղա-
նին մայրն և Երկարքն: Եւ գինի
Երից ամաց ալձամիկաց Խաքան գՐուէ-
ջան սպասալարն իւր ծանր գաւրու-

[1] *Մարիամ, Մհխրանդուխտ* — D.

ქრისტეს მოწამე არჩილს დარჩა ორი ვაჟი: ჯუანბერი და ივანე, და ოთხი ასული, რომელთა სახელებია: გორანდუხტ, მარიამ, მიჰრანდუხტ და შუშან. ამ ქალიშვილის შესახებ ესმა ხაზართა მეფეს, რომ ლამაზიაო. გამოგზავნა [მოციქული] და ითხოვა თავის ცოლად; ჰპირდებოდა, რომ დააგდებინებდა მათ ქვეყანას ქალ[ი]რთების სელთაგან. არ ისურვეს მიეცათ კრავი მხეცისათვის დედამა და ძმებმა. სამი წლის შემდეგ გამოგზავნა ხაკანმა დიდძალი ლაშქრით, ლეკეთის გზით, თავისი სპასალარი ბულჯანი,

შემდგომად ამისსა, რაჟამს-იგი[1] აღესრულა წმიდა მოწამე არჩილ[2], დაშთეს[3] შვილნი მისნი ივანე და ჯუანბერ[4]. წარვიდა ივანე ეგრისად და წარიტანნა თანა[5] დედა და ორნი დანი თჳსნი[6]. ხოლო ჯუანბერ[4] და ორნი დანი მისნი დაშთეს ქუეყანასა ქართლისასა და კახეთისასა[7]. არამედ[8] უფრწუესი დაჲ მისი იყო სახითა შუენიერ. და მიესმა ქება[9] მისი ხაზართა მეფესა, ხაკანსა. მოგზავნა[10] მოციქული[11] და ითხოვა შუშან ცოლად. დაუქადა შუელა[12] სარკინოზთა ზედა. რაჟამს[13] მოიწია მოციქული ხაკანისაჲ, მიუმცნო[16] ჯუანბერ[4] ძმასა[17] და დედასა თჳსსა[18]. ხოლო მათ არა იწყეს მიცემაჲ მისი[19]... შემდგომად სამისა წლისა მოგზავნა ხაკა[216—439]ნმან სპასალარი თჳსი ბულჩან[20]. გამოვლო გზა ლეკეთისა და შემოვიდა კახეთად, მოადგა ციხესა, რომელსა შინა იყუნეს ჯუანბერ[4] და[21] დაჲ მისი შუშან[22]. და მცირედთა[23] დღეთა წარიღო ციხე იგი[24] და ტყუე ყვნა იგინი. შეჰუსრა ქალაქი ტფილისი, წარტყუენა ქართლი და ყოველი ესე[25] ქუეყანა. და ვითარცა[26] წარემართა.., დღესა ერთსა ჰრქუა შუშან ძმასა[27] თჳსსა:

[1] რაჟამს A. [2] + მეფე B. [3] დარჩეს M. [4] ჯონბერ A, ჯუანშერ B. [5] თანა] ღთისა M. [6] მათნი M. [7] კახეთისა A. [8] არამედ] და B. [9] ქება] — AM. [10] მოუგზავნა A. [11] + ჯუანშეოისად B. [12] და] — A. [13] შუელად A. [14] და რაჟამს A. [15] ხაკანისი A. [16] + ესე ყოველი B. [17] + თჳსსა იოანეს B. [18] თ თჳსსა და დედასა A. [19] მიცემაჲ მისი] — AM. [20] ბლჩან AB. [21] და] — M. [22] შუშენ A. [23] მცირე M. [24] ციხე იგი] — AM. [25] ესე] — A. [26] ვითარ A. [27] ძასა M.

ընդ ճանապարհն Լևկերիոյ. որ և ևհն և անցաւ ի կախէթ, և պատահաց զրևրդն՝ ուր կայր Զ[ո]ւանբերը և Շուշան: Եւ զհնի սակաւուց առ զրևրդն և գևրևաց զբոյրն նղրարրն[1], առ[2] և գՏփխիս և զամհնայն ևրկիրն Քարթլայ, և գնացն: Եւ սուրբն Շուշան ասէ ցնղրայրն. «Մեռայց կուսութևամբ մարմնոյս և հաւատոյս, և մի գաղատնակուր նղէցց»: Եւ հանևալ գմատանին, ի բաց էառ զհն պատուական. և կայր ի նևրքոյ նորա դնղ մահու. բնևէց զնա ի բևրան իւր, և մնաւ առնարատ առաջի Տևառն. և թաղևաց զնա նղրայքն իւր: Եւ իբրև գարձաւ Բուլջան[3] առ Խաբան և պատմևաց վասն կուսին, բարկացաւ յոյժ՝ զի ոչ պահեաց զնա զղուշութևամբ, և ոչ տարաւ գհնևայ զհի նորա առ նա. և

ընդ ճանապարհն Լևկերիոյ. որ և ևհն և անցաւ ի կախէթ, և պատահաց զրևրդն՝ ուր կայր Զ[ո]ւանբերը և Շուշան: Եւ զհնի սակաւուց առ զրևրդն և գևրևաց զբոյրն նղրարրն[1], առ[2] և գՏփխիս և զամհնայն ևրկիրն Քարթլայ, և գնացն: Եւ սուրբն Շուշան ասէ ցնղրայրն. «Մեռայց կուսութևամբ մարմնոյս և հաւատոյս, և մի գաղատնակուր նղէցց»: Եւ հանևալ գմատանին, ի բաց էառ զհն պատուական. և կայր ի նևրքոյ նորա դնղ մահու. բնևէց զնա ի բևրան իւր, և մնաւ առնարատ առաջի Տևառն. և թաղևաց զնա նղրայքն իւր: Եւ իբրև գարձաւ Բուլջան[3] առ Խաբան և պատմևաց վասն կուսին, բարկացաւ յոյժ՝ զի ոչ պահեաց զնա զղուշութևամբ, և ոչ տարաւ գհնևայ զհի նորա առ նա. և

რომელიც მოვიდა და გადავიდა კახეთს. მოიცვა ციხე, სადაც ჯუანბერი და შუშანი იყვნენ. მცირე [ხნის] შემდეგ აიღო ის ციხე და ტყვედ წაიყვანა და ძმითურთ. აიღო ტფილისიც და მთელი ქართლის ქვეყანა და წავიდა. წმინდა შუშანმა უთხრა ძმას: «მოვკვდები გვამის სიქალწულით და სარწმუნოებისათვის არ გავხდები მხეცის შესაჭმელი». გაიძრო ბეჭედი, ამოაცალა პატიოსანი თვალი, რომლის ქვეშ იყო სასიკვდილო წამალი. ჩაიგდო ის პირში და უბიწოდ მოკვდა უფლის წინაშე; დამარხა ის მისმა ძმამ. როცა ბულჯანი ხაკანთან მიბრუნდა და უამბო ქალწულის შესახებ, [ის] ძლიერ განურისხდა, რადგან არ დაიცვა [მან] ის სიფრთხილით და არ წაუღო მას თუნდ მისი გვამი. ჩამოაცვა საბელი მას კისერზე და უბრძანა ორ მხე-

[1] առ զրևրդն... նղրարրն] — BD. [2] էառ B. [3] Բուղջան A.

»უმჯობეს არს ჩემთჳს სიკუდილი, რათა ღირს მყოს მე[1] უფალმან წმიდათა თანა დედათასა[2], ვიდრეღარა შევიგ[ი]ნო წარმართთა მიერ«. და ჰქონდა მას ბეჭედი, აღმოუგდო მას[3] თუალი და მოწოვა[4] იგი, რამეთუ იყო თუალსა მას ქუეშე წამალი სასიკუდინე[5], და მუნთქუესვე[6] მოკუდა. წარმოვიდა[7] ბულჩან[8] საკანისა, მიგუარა[9] ჯუანბერ[10], და მღუთხრა სიკუდილი დისა მისისა შუშანისი. ხოლო განუწყრა მეფე ხაკან[11] არა მოტანისათჳს[12] გუამისა შუშანისისა[13], რომლისა[14] წადიერ იყო ხილვად. მაშინ[15] შეიპყრეს ბულჩან[8] და[16] მოაბეს ყელსა საბელი[17] და[16] განზიდვად სცეს ორთა ცხენოსანთა ამიერ და იმიერ[18], და მოსწყჳდეს თავი მისი ბოროტად. და ვითარ დაყო[19] ჯუანბერ[10] მუნ[20] წელიწადი შჳდი[21], განუტევა[22] ნიჭითა დიდითა[23] და წარმოგზავნა ქუეყანად თჳსად ხაკანმან[24]... [217—440] ... დაიპყრეს ქალაქი ტფილისი[25] აგარიანთა, შეიქმნეს[26] სახლად საყოფელად თჳსად, მიიღებდეს ხარკ-

[1] მე] — A. [2] თ დედათა თანა A. [3] მას] — A. [4] მოწუა M. [5] საკუდინელი A. [6] მუნთქუეს M. [7] წარვიდა A. [8] ბლუჩან AB. [9] მოგუარა M. [10] ჯუანშერ B, ჯუმბერ M. [11] განუწყრა მეფე ხაკან] იგი განუწყრა A. [12] მიტანებისათუის A. [13] მისისა A. [14] რომელსა A; შუშანისი. ხოლო.., რომლისა]—AM. [15] მაშინ] — AM. [16] და]—A. [17] მოაბნეს კელსა საბელნი A. [18] ამიერ M; თ იმიერ და ამიერ ორთა ცხენოსანთა A. [19] დააყო M, დაჰყო B. [20] მუნ] — AM. [21] თ დაყო წელიწადი შუიდი ჯონბერ A. [22] + იგი A. [23] + ხაკანმან A. [24] ხაკანმან] — A. [25] თ ტფილისი ქალაქი A. [26] შექმნეს A, და შექმნეს B.

ոպոյց խառան ի պարանոց նորա[1], *և երկուց հնձելոց հրամայեալ առ մի-մեանս*[2] *ձգել, մինչև հասեալ զլուխն չար, ապականիչն սուրբ եկեղեցեացս: Եւ զինի եաւթն ամի արձակեցաւ Ջուանբեր պարգեւաւք, և եկն յերկիր իւր. և եպիս զՄատաթիոսն ի Տըփ-խիս և ի բաղուս տեղիս բանակ հա-րեալ. և*[3] *լինէր հնազանդեալ՝ հարկիս-յաւ նոցա, առեալ կէս՝ զդուստր Ատո-ներսեհի Բագրատունւոյ, որ կոչէր Լատաւբիւ:*

Զկնի ժամանակաց եկն Խոսրոյդիս, որ ասորիկն էր Հայոց, և շինեաց զՏփխիս՝ զաւերեալն ի[4] *Խաղրաց: Իսկ Լևոն ոմն, որպէս զատեր Թագա-ւորին Խազրաց, Թաւ եղեալ՝ ունէր զԱփխազէթ և զԵգրիս, մինչև ցլխիսւ նէ մեռան որպիքն Աբչլին՝ Իւանէ*[5] *և Չ[ո]ւանբերը. և կալաւ զտեղի նոցա կիւրապաղատն Աշոտ. և մեծարեաց զնա կայսրն, զի տկարացան Հագա-*

დარს, გაეზიდათ ის თავ-თავისკენ. [გაზიდეს], სანამ არ მოსწყდა ბოროტი თავი, განმრყვნელი წმინდა ეკლესიებისა. შვიდი წლის შემდეგ გაუშვა ჯუანბერი საჩუქრით. მოვიდა [ის] თავის ქვეყანაში, იპოვა ტფილისს სარკინოზები და მრავალ ადგილს ჩამომდგარი ბანაკი. დაემორჩილა [მათ], შეიქნა მათი მოხარკე. შეირთო ცოლად ატრნერსე ბაგრატუნის ასული, რომელსაც ლატავრი ერქვა.

შემდეგ მოვიდა ხოსროიდისი, რომელიც სომხეთის ოსტიკანი იყო, და ააშენა ტფილისი, დანგრეული ხაზართაგან. ხოლო ვინმე ლეონმა, ხაზართა მეფის ასულის შვილმა, დაიდგა გვირგვინი და ეჭირა აფხაზეთი და ეგრისი ლიხამდის. გარდაიცვალნენ არჩილის შვილები — ივანე და ჯუანბერი—და დაიკავა მათი ადგილი აშოტ კურაპალატმა. განადიდა ის კეისარმა, რადგან მოუძ-

[1] ნորա] — BD. [2] միմեանս C. [3] և] — C. [4] ի] — BD. [5] Իվանէ A.

სა ქუეყანისა მისგან[1], რომელსა ჰრქჳან ხარაჯა ... ხოლო ამან ჯუანბერ[2] შეირთო ცოლი, ნათესავი ბაგრატონიანთა[2a], ასული ადარნასე[სი][3], სახელით ლატავრი...

და ვითარ გარდაჳდეს ამას შინა წელიწადნი მრავალნი, მოვიდა ამირა[4] აგარიანი, რომელი მთავრობდა სომხითს[5], ქართლსა და ჰერეთსა[6], სახელით ხუასროდეს[7]. ამან აღაშენა ტფილისი[8] ქალაქი, მოოჴრებული ხაზართაგან. ხოლო რაჟამს მოუძ[218—441]ლურდეს ბერძენ[ნ]ი, გადგა[9] მათგან[10] ერისთავი აფხაზთა[11], სახელით ლეონ, ძმისწული ლეონ[12] ერისთჳსა[13], რომელსა[14] მიეცა სამკჳდროდ აფხაზეთი[15]. ესე მეორე ლეონ[16] ასულისწული იყო ხაზართა მეფისა, და ძალითა მათითა გაადგა ბერძენთა, დაიპყრა[17] აფხაზეთი და ეგრისი, ვიდრე ლ[ი]ხამდე; სახელ-[ი]დვა[18] მეფე აფხაზთა, რამეთუ მიცვა-

[1] ამისგან AB. [2] ჯუანშერ B. [2a] ბაგრატიონთა M. [3] თ ცოლი ბაგრატონიანთა, ასული ბაგრატონიანისა ადარნასესი A. [4] ამიერ M. [5] სომხითს] — M. [6] ერეთსა A. [7] ხუასრო, ოდეს AB, ხურო M. [8] ტფილის BM. [9] გაადგა A. [10] მათ A. [11] ხაზართა M. [12] ლეონ] — A. [13] ერისთავისა BM. [14] რომლისად AB. [15] ხაზარეთი M. [16] მეორე ლეონ] მეჰრენიან M. [17] გადგა ბერძენთა, დაიპყრა] — M. [18] სახელ იდვა] სახელი A.

რაჭრჭნი. ხოლო ქრისტე ძანიელისნი ქრისტე, ქალაქი ფილიპე ნიერა ბრძოდეს იერუ[1]. ჯრისტე ანიერე ქრისტე ქალიქ ამერაის, და ისრაელ ქრისტე, და ისრაელ ქრისტე ჯანახლებს. ჯრისტე ერქვიერიერ ქრისტანაის ამაც ანაჯერის მანძილის, ქრისტე ბიბლიის, და ქვეყანაც ერქვიერის ჯანაის. და ხანახლ ი ტრიხის' ისრაელ ქრისტანაის ამერაის, ერი ის ქრისტანაერ ნამა. და ერქნახლ ი მრჩილებ' და[2] ჯარ ი ნიფანიჯ ფრანანდა ერქჯარიერ. და ქამნეგიან ანიანიქ ქრისტ. და ქალაქი ქნა ბჩის ანიანიქ, და ქიერიან ერაზიქრ. ერაჯ ის ქრისტ ერჩიან ქრჩიან ი ერაზიქრნჯნ, ის ქნაგნაქის ქრისტ' ქიერი ჯარიერ და ერიან ჯაზერაგი ჩარგაი ი ბაზერანი ამრერიქ. და

ლურდნენ აგარიანელები. ხოლო ლეონის სიკვდილის შემდეგ დაიკავა მისი ადგილი მისმა შვილმა თეოდოსიმ. [რამდენიმე] ხნის შემდეგ მოვიდა ამირა ხალილი, მოკლა აშოტი და თითონაც მოიკლა ჯავახეთს. მაჰმეტ პირველის შემდეგ, ორას ცხრამეტი წელი რომ გავიდა, მოვიდა ბუღა და შეაწუხა სომხეთის ქვეყანა; მოაწია ტფილისს და მოკლა ამირა საჰაკი, რადგან არ დაემორჩილა [იგი] მას. წავიდა მთე[უ]ლეთს, აიყვანა მათგან სამასი მძევალი. მოისურვა ოსეთს შესვლა, დააყენა ის ძლიერმა თოვლმა, დაიღუპნენ მრავალნი. მაგრამ არად მიიჩნევდნენ ამ ვნებას იმ ხალხისათვის, რომელიც ასოც ათასამდის დარჩენილიყო. მიბრუნდა ის

[1] ხილ] ნიერა BD. [2] ა] — BCD.

ლებულ იყო ივანე[1] ერისთავი[2] და[3] დაბერებულ იყო[4] ჯუანბერ[5]. შემდგომად[6] ამისსა ჯუანბერიცა[7] მი[ი]ცვალა ... შემდგომად სიკუდილისა ადარნასესისა[7a] განადიდა უფალმან მეფობა[8] აშოტ კურატპალატისა[8a]... ბერძენთა მეფემან მიუბოძა[9] კურატპალატობა[10] აშოტს. მოუძლურებულ[10a] იყვნეს[11] სარკინოზნი, და განდიდნა აშოტ... [219—442]... გამოილაშქრა აშოტ... [ტფილისს]... და უშუელა[12] თეოდოსი[13] აფხაზთა მეფემან, ძემან მეორისა ლეონისმან... და[14] შემდგომად[15] მისსა[16] მოვიდა ხალილ იზიდის ძე[17]... და მოკლეს აშოტ კურატპალატი... მოწყლეს მახჳლითა[18]...[220—443] [ხ]ალილ მოვიდა მესამედ, და მოკლეს ჯავახეთს... გარდასრულ იყვნეს წელიწად[ნ]ი მოაჰმადის[19] გამოჩინებითგან[20], რომელმან სჯული სარკინოზთა[21] დაუდვა, ორას და ცხრამეტნი[22]. მაშინ მოვიდა ბუღა[23], თურქი მონა, ბაღდადით[24].., სპითა დიდითა: შემუსრა[25] ყოველი სომხითი[26]... და[14] მოვიდა და მოადგა ქალაქსა ტფილისსა[27], რაჲეთუ არა მორჩილობდა ამირა სა[ჰა]კ[28]. მოკლა საჰაკ[29] ... და მოაოჴრ[ნ]ა ყოველნი არენი... [221—444]... მოვიდა ჰართ[ა]ლეთს და[14] დადგა მუნ შინა.

[1] იოანე B] — M. [2] ერისთავი] — A. [3] და] — M. [4] დაბერებულ იყო] დაბარებული M. [5] ჯონბერ A, ჯუმბერ M, ჯუანშერ B. [6] და შემდგომად A [7] ჯონბერცა A, ჯუანშერიცა B. ჯუმბერიცა M. [7a] ადარნასესსა M. [8] თ განადიდა მეფობა უფალმან A. [8a] კულაპარატისა A. [9] მოუბოძა A. [10] კულაპარატობა A. [10a] და მოუძლურებულ A. [11] იყო M. [12] დაუშალა M. [13] თეოდოს A. [14] და] — A, [15] შემდგომად] — M. [16] ამისსა A. [17] ხალილ იზიდის ძე] ხალიზიდის ძე M. [18] მოწყლეს მახჳლითა] — AM. [19] მოამადის A. [20] გაჩინებითგან A. [21] თ სარკინოზთა სჯული A. [22] ორასცხრამეტნი A. [23] შუღა M] — A. [24] ბაღდადით] — A. [25] და შემუსრა A. [26] სომხეთი A. [27] ტფილისის ქალაქსა A. [28] თ საჰაკ ამირა A. [29] საჰაკ A.

ჲ ფალ ფარნაჯიოჳს՝ ანჳს ჲ Ղալբანդ, և բացեալ դղուռն՝ եհան անտի արևքահարիւբ տուն, և բնակեցոյց ի Շամբոլ Ֆաղնկոյս. և եհան ի Ղալխալայ հարիւբ տուն[1] *Աւսս, և բնակեցոյց ի Դմանիսս*

ბაღდადს იქ დასაზამთრებლად. გაზაფხულის დამდეგს მოვიდა დარ[უ]ბანდს, გააღო კარი, გამოიყვანა იქიდან სამასი სახლი და დაასახლა ხაზ[ა]რელები შამქორს. ვამოიყვანა დარიალით ასი სახლი ოსი და დმანისს დაასახლა.

Յայնմ ժամանակի Գիորգի[2] *թագաւորն Աւխազաց և Դեմետրէ միւսայ Լևանի եղբն և կալան զՔարթլ. էառ և Կախաբերթ զՈւռնդս, և շինեաց զԿղըտսխէարս, և ժառանգեցոյց զԻաւխթ՝ որդի Բագրատայ*[3]*, ի ժամանակս Սմբատայ*[4] *Հայոց արքայի սիսկսբակալի, որ մարտ եղեալ ընդ կոստանդևայ*[5] *թագաւորին Աւխազաց՝ էառ զՔարթլ և զՈւխիխոցիխէ*[6]*. և դարձեալ հաշտեալ՝ ինամիք եղեն, և դարձոյց անդրէն Յաւսւրոն յայնո-*

ამ დროს აფხაზთა მეფე გიორგი და ლეონის სიძე დემეტრე გამოვიდნენ და დაიპყრეს ქართლი. აიღო თრიალეთი ლიპარიტმაც და ააშენა კლდეკარი. მემკვიდრედ აიყვანა ბაგრატის შვილი დავითი სომეხთა მეფის სუმბატ ტიეზერაკალის დროს, რომელმაც გაუმარჯა ბრძოლა აფხაზთა მეფე კოსტანტინეს; აიღო ქართლი და უფლისციხე. და კვლავ შერიგდნენ და დამყვრღნენ, და მიაბრუნა იქვე. იმ დროს მოვიდა [ა]ბულკასიმი, სარკინოზთა მხედართ-

[1] *ოსն*] — BD. [2] *Գիորգի* A, *Գիորգի* C. [3] *Բագրատայ* B. [4] *Սմբատայ* B. [5] *Կոստանդիայ* C. [6] *Ղուխիոցխէ* A. *ղուխոցխէ* BD.

აღიყვანა მთეულთაგან მძევალი[1] კაცი სამასი, და ჰლამოდა[2] შესლვასა ოვსეთად ... მოვიდა თოვლი და[3] დაუდგეს წინა [მთეულნი] და შეებნეს. მოსცა ძლევა ღმერთმან[4], და მოკუდა სარკინოზთაგან ურიცხჳ[5]... ხოლო სიმრავლისაგან ლაშქრისა არა ჩნდა, რამეთუ იყო სიმრავლე მისი, ვითარ ასოცი ათასი. შეიქცა გარე და დაიზამთრა ბარდავს... განაღო კარი დარუბანდისა, და გამოიყვანნა ხაზარნი სახლი სამასი[6], და დასხნა იგინი[7] შანქორს. და დარიელით[8] გამოიყვანნა ოვსნი, ვითარ[9] სახლი ასი[10], და[3] დასხნა იგინი დმანის[ს]...

[223—446]... მას ჟამსა გამოვიდა გიორგი[11], აფხაზთა მეფე[12], ძმა თეოდოსესი და დემეტრესი[13], ძე ლეონისი, დაიპყრა ქართლი ... და შეიპყრ[ნ]ა ლიპარიტ[14] ქუეყანანი თრიალეთისანი, აღაგო ციხე კლდეკართა, იპატრონა[15] ძემან[16] დავით ბაგრატისმან[17] ... [225—448]... მას ჟამსა გამოვიდა კოსტანტინე[18], აფხაზთ მეფე, დაიპყრა ქართლი, და დაემტერა[19] სომეხთა

[1] აიყვანნა მთეულთაგან მძევალნი A. [2] ლამოდა A. [3] და] — A. [4] თ ღმერთმან ძლევა A. [5] თ ურიცხუი ერი სარკინოზთა A. [6] სახლი სამასი] სახლისა მისისა A, სახელისა მისისა M. [7] იგინი] — A. [8] დარიალამით A, და რამით M. [9] ვითარ]—A. [10] ასი] სამი ათასი B. [11] გიორგი] იგი M, — B. [12] + გიორგი აღწუფელი B. [13] დიმიტრისი A. [14] შეიპყრნა ლიპარიტ] მაშინ ეპყრა ლიპარიტ B. [15] იპაღსონ AM. [16] ძემან] — B. [17] ბაგრატისმან] ძე ბაგრატ კურაპალატისა B. [18] კოსტანტი A. [19] ემტერა A, დაჯდა M.

սիկ[1] *ևկն Բուլկասիմ զաւրապետն Սարակինոսաց*'[2] *ի Հայս, և ապա ի Տփղիս, և անտի յուշմարմոյ բերդն, և առ*[3] *զնաւ եւ կոյրիկէ քրիստիանոսուն ևկն առ նա, և սիրեցաւ ի նմա- նէ, և զարձաւ անդրէն ի Դ[ո]ւին եւ Սմբատ սրբազն Հայոց խոյս ետ ի նմանէ, և ևկն շրջէր ի լերինս Ա.փ- խազիմայ. իսկ բռնաւորն սպասէր նմա, քանզի պերճացեալ էր յաղթու- թիւնէն Վրաց. քանզի առեալ*[4] *էր զամենայն Տարթլ, և յոլով բերդս՝ զմտաք և զնուելայ, յորում նսպան զգնդեցիկ և զքաջ մանուկն Գաւրուն՝ վասն Տրխատոսի, զի ոչ ուրացաւ զնա. զորոյ վկայութիւնն գրեաց սուրբ հայրն մեր Ստեփանոս*[6]*, վկայեաց և*

մთავარი, სომხეთს, მერმე — ტფილისს, ხოლო იქიდან უჯარმოს ციხეს და აიღო იგი. კვირიკე ქორეპისკოპოსი მოვიდა მასთან. მან შეიყვარა ის და მიბრუნდა დვინსავე. ხოლო სუმბატ სომეხთა მეფე მოერიდა მას, მოვიდა და იმყოფებოდა აფხაზეთის მთებში. ხოლო მძლავრი ელო- და მას, იქადღა [იმას, რომ] მოერია ქართლს, რადგან აეღო მთელი ქართლი, მრავალი ციხე, თმოგ[ვ]ი და ხ ვ ე ლ ა, სადაც მოკ- ლა ლამაზი და მამაცი ჭაბუკი გ ო რ უ ნ ი ქრისტესთვის, რადგან არ უარ- ყო ის. მისი წამება აღწერა ჩვენმა წმიდა მამამ სტეფანემ. იწამა წმიდა

[1] *յայսոսիկ* A. [2] *Սարակինոսացն* A. [3] *էառ* BD. [4] *առաքեալ* D. [5] *Խուելայ* ABC. [6] *վկայութիւն... Ստեփանոս*] — C; *Ստեփաննոս* BD.

სუმბატ ტეზერაკ[ა]ლი[1] და მოილაშქრა[2] სპითა დიდითა; და[3] მოადგა უფლის- ციხესა... ხოლო კუალად[4] იმზახნეს[5] სუმბატ და კოსტანტინე[6], და უკუსცა[7] უფლისციხე და[8] ქართლი. ხოლო ამისსა შემდგომად მოვიდა ამირა აგარია- ნი, სახელით აბულკასიმ, ძე აბუსაჯისი... სპითა დიდითა და ურიცხჳთა.., მო- ვიდა პირველად სომხითად[9] და მოსრა ყოველი სომხითი ... და სუმბატ, სომეხთა მეფემან, ვერ დაუდგნა[10] ზარისა მისისაგან და წარმოვიდა მუნით მეო[226—449]ტებით, და მიმართა მთათა აფხაზეთისათა და მუნ იყოფებო- და. და[3] მოვიდა აბუსაჯის ძე ტფილისს[11]... მოვიდა და მოადგა უჯარმოს[12], და[3] შიგან[13] დგა სამასი კაცი, და ბრძოდეს... და ვითარ იხილეს, რამეთუ ვერ დაუდგმიდეს, დააგდეს და ღამით[14] გადაიხუეწნეს.. უჯარმის ზღუდენი დაარღჳვნეს[15]. ხოლო კჳრიკე[16] ქორებისკოპოზმან[17] ვითარ იხილა, რომელ არა იყო ღონე მისი, მიენდო ფიცითა ... და შეუყუარღა სიკეთისა მისი- სათჳს, და[3] განუტევა... შემდგომად ამისა შემოვიდა ქართლად და მოაოჴრა ქართლი.., შე[227—450]ვიდა მუნით სამცხეს, და მოაოჴრა სამცხე და ჯა- ვახეთი, რამეთუ[18] მოადგა ციხესა თმოგჳსასა[19]... აღიყარა მუნით. მოვი-

[1] ტეძერაკალი A. [2] და მოილაშქ[რა] გამოილაშქრა A. [3] და] — A. [4] კეთილად M. [5] იმ- ძახნეს A. [6] კოსტანტი A. [7] უკუმოსცა A. [8] + ყოველი A. [9] სომხითს A. [10] დაიდგნა A. [11] ტბილისი M. [12] უჯარმას A. [13] შიგა A; და შიგან] — M. [14] დაადგეს ღამე და A, ამისთჳს აღდგეს ღამით B. [15] დაარღჳვნეს] — M. [16] კაე M. [17] ქორაფის კოზმან M. [18] რამეთუ] — A. [19] თმოგუესა M.

სიცოც ცხოველისა სჯრათ[1] *ი ხიკი ცისაცილეს ი ტ[ი]ლის ქალაქი. ცილი თავის ძე ჯარჯარისა, ი ათა ხანეგამან ათაბაგი ი ყარყარე ცქიაყის, ცე ანაკლიელ ი ხაჯაკელ ცყის ჩიხათისა:*

*ჳაჯამ ჟამისაკენ ძისა ცხოველისა ცათაცილეს ალეპოელ კოსტანტინე ცოქალ ცერეცისა ორცხა ტ[ი]ლის ცათაცილეს ი ცჩათაცილისა, ის ყაისრად ცოსტანტინეპოლისა ცოსტანტინეს ცოქალ ცოსტანტინეპოლელ ცათაცილეს

*და ანჩი Საჴიერ ამჩიდაჴი, და აჴიდაც ᲥᲘᲛᲔᲚᲔᲑᲐ, და ალიდაც ალაჴი ნაჩაჴ[1] ჴოთიდათაჴალ. და ანჩი ჩ ჴითა ალაი ანი ჭიდჩ[1], და ალითაიჴი ᲚᲔ ჩ ჴაჯჩი ჴ ალათაჩაჴაი. და ძიდიჩაჴალ ალიაჴაჴალ ძაათჩაი და ᲚᲘᲠᲘ ᲧᲐᲛᲐᲜᲐ[2], და ჴაიჩიჴიჴი ჩ ითჩაჴ ჩაჴაჩ და ᲑᲐᲒᲐᲗᲐᲜᲘ Ალჩაჴაც ჴაი ალ[ი]ᲚᲔ ᲙᲝᲜᲡᲢᲐᲜᲓᲘᲜᲔ[3] იდიჴაც ჩაჴ. იდ და ალიჩი ანჩიდ ათაათამჩაჴ ძაათ ᲧᲚᲐᲕᲘᲚᲘᲐᲜᲘᲚᲔ. იდ და ჴაიჩაᲒᲔᲑᲐᲚᲔ ჴაიჩაჴ აათაᲒᲝ ათაჩაი ანიჩაჴ ალაიჩაჴ ᲒᲔ ალაᲒᲐᲚᲘ ალაიჩაჴ ᲙᲘᲒᲔᲚᲔᲚᲘᲙᲔ ᲒᲝᲠᲒᲘᲚᲔᲚᲘᲙᲝᲜᲘᲡ, და ალᲒᲐᲚᲔᲒᲘ ᲑᲐᲒᲐᲗᲐᲜᲘ[4] და ᲚᲐᲜᲘ ალიᲒ ჩაჴაჩაᲒᲘ ჴაიჩაჴ ᲒᲐᲛᲒᲔᲒᲝᲜᲔᲑᲘᲡ[5] ალიᲒაც ჴაიჩაჴ. იდ და ᲙᲐᲠᲗᲚᲘᲡ ᲓᲐᲛᲐᲠᲗᲔᲑᲘᲡ ᲓᲐᲜᲘᲡ ᲓᲐᲜᲘᲡ ᲓᲐᲜ

Լեւոնի թագաւորաց Դեմետրէ որդի նորա· եւ նմին եղբայրն նորա Թէոդոս ի Հռոմայ, և վիճէին վասն հայրենեացն[1]. *և ապա հաշտեալ, երդուան միմեանց· եւ առեալ Դեմետրէ, և խարեալ զաչս*[2] *եղբաւրն. բայց զնմին մահ[ո]ւան նորա զթէոդոս եղեն յաթոռն։*

თეოდოსი რომიდან, ცილობდნენ სამშობლოსათვის. მერმე შერიგდნენ და შეჰფიცეს ერთმანეთს. იცრუა დემეტრემ და ამოსწვა ძმას თვალები, მაგრამ მისი სიკვდილის შემდეგ მეფედ თეოდოსი დასვეს.

Եւ Դաւիթ կիւրապալատէն թագաւոր Տայոց մնուդանէր զամանուին բագրատ՝ որդին Դաւդնենայ[3]. *և նինղրեցին զնա թագաւոր Աւխազեաց։ Եւ Ռատն էր ի*

დავით კურაპალატი, ტაოს მეფე, ზრდიდა ყრმა ბაგრატს, გურგენის შვილს; და ითხოვეს ის აფხაზეთის მეფედ. რატი იყო კარსს; ეჭირა ატენის

[1] *հայրենեացն* AC. [2] *զաչս* A, *զաչքն* B, *զաչսն* D. [3] *Դաւդգնենայ* C.

მტკურისასა[1], ვერღარა დაითმინეს, მიიტევნეს შეპყრობად. და[2] ვითარ იგრძნა ზაკულება მათი, შეაქცივნა ტივნი გარე, რათამცა შევიდა[3] ციხესავე... შეიპყრეს და ბოჰგუარეს მეფესა გიორგის[4] და[5] გააპატიჟა ბოროტად.— პირველად თუალნი დასწუნეს... და ბოკუდა ... გარდაიცვალა[6] ქორეპისკოპოსი ფადლა[7] და[8] დაჯდა კურიკე[9]... [233—457]... ლაშქრობასა შინა მოართუეს ჰ[ა]მბავი [ლეონს]: მიცვალება ... გიორგი მეფისა... შეიქცა ლეონ და ეუფლა მამულსა და სამეფოსა თჳსსა... ლაშქრობასა შინა[10] დასნეულდა, და[9] შეიქცა გარე და მოკუდა. შემდგომად მისსა[11] დაჯდა დემეტრე მეფედ[12], ძმა ლეონისი... იყო თეოდოსი, ძმა მისი[13], საბერძნეთს... გამოვიდა თეოდოსი საბერძნეთით... და ჰლაშქრდა[14] მკლავითა[15] აღებასა მამულისა თჳსისასა[16]... [234—459] ... ჰბრძოდეს სამ თუე ოდენ ... და ვითარცა[17] ბისჯერდეს[18]... [235—460]., სიმტკიცითა[19] ეფუცნეს... და ვითარ[20] მოვიდა[21] თეოდოსი წინაშე ძჳსა თჳსისა, დაყენა დღენი მცირედნი. და შემდგომად მცირედისა ხანისა[22] დაემტერა თევდოსის ძმა მისი[23] დემეტრე[24]... შეიპყრა თეოდოსი, და დასწუნა თუალნი... და რაჟამს აღესრულა დემეტრე მეფე.., გამოიყვანეს თეოდოსი[25] და დასუეს მეფედ... [237—461]... არა ესუა შვილი დავით კურატპალატსა[26], და ესე[27] ბაგრატ[28], ძე გუოგენისი, გაეზარდა შვილად თჳსად.

ესე დავით კურატპალატი[29] უმეტეს განდიდნა ყოველთა მეფეთა ტაოს-

[1] წყლისასა A. [2] და] მაშინ B. [3] შევიდეს BM. [4] მეფესა გიორგის] იგი მეუფესა A, მეფესა M. [5] + მეფემან A. [6] მიიცვალა A. [7] თ ფადლა ქორებისკოვსი A] ქარაფ M. [8] და] — A. [9] კაე M. [10] შინა] — A M. [11] შემდგომად მისსა] — A. [12] თ მეფედ დემეტრე A. [13] ჯ ძმა მისი თევდოს A. [14] ლამოდა A. [15] + თუისითა A. [16] თჳსისა B; მამულსა თჳსსა M. [17] ვითარცა] — A. [18] მოსჳირდა A. [19] + რომლითა A. [20] ვითა A. [21] მივიდა A. [22] და შემდგომად... ხანისა] ხოლო AM. [23] დაემტერა თევდოსის ძმა მისი] — A. [24] დემეტრე] და M. [25] + ძმა დემეტრე მეფისა B. [26] კულაპარატსა A. [27] ესე] — A. [28] ესე ბაგრატ] ბაგრატი M. [29] კულაპარატი A.

კარა, და ისნკრ ერერეն Ատենոյ և դնարաւակոյնն Կուր գետոյ. սա ոչ ենազանդեր Բագրատայ. և Գուրգեն նայր նորա ևկն առ որդին, և կամեցան գնալ ի վերայ Ռատին նէ քանզրն առ Խաչերի կիւրապաղատան,[1] եթէ գըգուէս գո խնդրեն. և հաւատաց բանիցն, և ձեռնա[ո]ւէքեամբ[2] Հայոց՝ փախոյց զղաբան նէ Բագարատ գնաց վիսաչ, և անկաւ յոտս նորա, և արդուաւ, եթէ ի վերայ Ռատին[3] երթայաք. և այնմ[4] ևս հաւատաց, և արձակեաց գնա հաշտութեամբ: Եւ գնաց Ամփսաղէմ[5]. և ի ձմերայն ձկղաքաղքն[6] դարձաւ ի վերայ Կլէկիւրուց՝ ենազանդել զՌատն. և ել ընդ յառաջ նորա, առնալ ընդ իւր զորդի

ციხე და მდინარე მტკვრის სამხრეთი მხარე. იგი არ ემორჩილებოდა ბაგრატს. ამის მამა გურგენი მოვიდა შვილთან და მოისურვეს წასულიყვნენ რატის წინააღმდეგ. ენა მიუტანეს დავით კურაპალატს, რომ შენს თავს ეძებენო. დაიჯერა ის სიტყვები, და სომეხთა ხელის შეწყობით გააქცია ლაშქარი. ბაგ(ა)რატი წავიდა მარტო, ჩაუვარდა მას ფეხთ და შეჰფიცა, რომ რატზე მივდიოდითო. მისიც დაიჯერა და გაუშვა ის შერიგებული. წავიდა აფხაზეთს, და ზამთრის დროს მიუბრუნდა კლტეკარს, რომ დაემორჩილებინა რატი. მიეგება მას [ის], თან წაიყვანა თავისი შვილი ლიპარიტი და ჩააბარა მას, ხოლო თვით დაჯდა თავის მამულში,. არგვეთს. მა-

[1] կիւրապաղատ AC. [2] ձեռնաւոուէքեամբ D. [3] Ռատէն C. [4] այն C, յայնմ D. [5] ի Ամփսաղէմ ABC. [6] Եղանակէն A.

თა... [239—463]... ინება, რათა მოიყვანოს ბაგრატ მეფედ აფხაზეთისა... გამოითხოვეს ბაგრატ მეფე დავით კურატპალატისაგან[1] ... მოსცა მათ ს[239—464]იმტკიცითა ... [240—465]... იყო მას ჟამსა[2] ერისთავად კლდეკართა რატი, და ჰქონდა ციხე ატენისა და[3] ქართლისაგან მტკუარსა[4] სამხრით კერძო ... და[4a] არა მორჩილებდა[5] ბაგრატ მეფესა[6]... [240—466]... შეკაზმულ იყო გურგენ[7], მამა ბაგრატისი, მისლვად[8] შვილისა თჳსა თანა[9]. დავით კურატპალატი მსწრაფლ წარმოვიდა[10], მოუწოდა[11] ლაშქარსა თჳსსა, უჴმო[12] ყოველთა მეჯვეთა სომხითისათა... დაუტევნა [ბაგრატ] სპანი თჳსნი ... და თჳთ მარტო მივიდა წინაშე მისსა [= დავითისა], ითხოვა[13] შენდობა, და აუწყა, ვითარმედ: „სხუასა არა რომლისათჳს[14] [241—467] მოვედ, გარნა არა მორჩილებისათჳს რატისა“. ხოლო მან ... უბრძანა ესრეთ: „მითხრეს, რომელ სიკუდილად ჩემდა[15] ვამოსრულ იყავ, გარნა აწ ვცან მართალი[16], რომელ უბრალო ხარ, არამედ მითავისუფლებიხარ[17] რატის ზედა[18], დაიმორჩილე ვითარცა[19] სახედ გწადიან“. მაშინ წარმოვიდა სიხარულითა სავსე, და წარვიდა მას ჟამსა აფხაზეთადვე... ვითარ მოიწია ჟამი ზამთრისა, მოვიდა ძალითა თჳსითა

[1] კულაპარატისაგან A. [2] მათ ჟამთა A. [3] და] — M. [4] მტკუარისა A. [4a] და] — A. [5] + კეთილად B. [6] თ მეფესა ბაგრატს A. [7] გურგენ] — A. [8] მოსლვად A. [9] თ თანა თუისა A. [10] თ წარმოვიდა მსწრაფლ A. [11] და მოუწოდა A. [12] და უჴმო A. [13] და ითხოვა A. [14] სჳასა არასათჳს A. [15] თ ჩემდა სიკუდილად A. [16] დასტური AB. [17] მითავისუფლებიხართ A. [18] ზე A. [19] ვითაც A.

[ლ]ი[ლ]ი ქ[ლ]ისპარიან[1], ი კანჰნანაე ნიმა. ი ენ[ი]ნ ნათაი ი ჰაიკ[ლ]ინია ლი[ლ] კ[ო]ლ[ო]ნ[ი]ჲ: ჲაკინ ჟამისაკი ჟალ[ი]ნაე ჩაოლიან[ი]ს[ა]ჲ ამ[ი]რაჲს[2] ჭანჰაკაჲ, ი ჰარქანჰე ქ[ლ]ისანან კ[ა]ხ[ა]ლ[ი]ნ[ი]ჲ ი ჰა-ლ[ი]ლ[ი]ნ[ი]ჲ: ნი ათაქნაე ბაგრატ[ი]ჲ ჩა-ნ[ა]ჲ ამ[ი]რაჲს ი ჭანჰაკ, ი არ[ა]ლ[ი]ნ[ა]ჲ ენ[ი] ჰარქაი ნ[ა]ლ[ა]ნ ათ[ა]ი ი [ჯ]ა-ჯ[ი]ნ[ი]ნაე ჩ[ა]ჲ[ა]ნ[ა]ლ[ი]ნ[ი]ნ ბაგრატ[ი]ჲ, ი ჰ[ი]ნ[ა]ჲ ქ[ა]ნ[ა]ნ[ი]ლ[ა]ჲ[ა][3] ი ჰ[ი]ნ-ქ[ი]ნ[ი]ჲ ამ[ი] ჰ[ი]ნ[ი]ი ნ[ი]ჲ ჰ[ი]ნ[ი]. ი ჩ[ა]ხ-ჭ[ა]ნ[ი]ნ[ა]ჲ[ა]ი ი ჩ[ი]ნ[ი]ნ ჰ[ი]ნ[ი]ნ ჰ[ი]ნ[ი]ნ ჰ[ი]ნ[ი]ნ

შინ გაძლიერდა ფატლუნი, განძაკის ამირა, და სცემდა კახეთისა და ჰერეთის მთავრებს. შეუთვალა აფხაზთა მეფე ბაგრატმა სომეხთა მეფე გაგიკს, რომ წასულიყო მასთან ერთად ამირა ფატლ[უნ]ზე. გაემართნენ ორნივე განძაკს, გახადეს [ის] მოხარკე და მობრუნდნენ ნადავლით. წარიმართა მარჯვედ ბაგრატის მეფობა ოცდათექვსმეტ წელს. ააშენა [მან] მონასტრები და ეკლესიები. გარდაიცვალა ქართველთა წელთაღრიცხვის ორას ოცდათხუთმეტ წელს.

[1] ქ[ლ]ისპარ[ლ]ის A. [2] ამ[ლ]ირაჲს C. [3] ქ[ა]ნ[ა]ნ[ი]ლ[ა]ჲ[ა] BD.

ყოველითა მეფე ბაგრატ და[1] მოადგა კლდეკართა. იხილა რა რატი[2], გამოვიდა გარე და გამოიტანა შვილი ლიპარიტ თანა, შეჰვედრა ბაგრატ აფხაზთა მეფესა, და მისცა ციხე თკსი ბაგრატს, და თჳთ დაჯდა მამულსა თკსსა არ-გუეთს[3] ... [243—469]... მას ჟამსა გადიდნა[4] ფადლონ[5] ამირა განძისა, იწყო კირთებად ერისთავთა ჰერ[ე]თისა და[6] კახეთისათა ჟამითი-ჟამად... ხოლო იხილა რა დიდმან მეფემან[7] კადნიერება მისი[8], განემზადა ყოველითა სპითა თკსითა[9] ბაგრატ[10]. წარგზავნა მოციქული წინაშე გაგიკ[11] შანშა სომეხთა მეფისა, აწვია, რათა იძიოს შური[12] ფადლუნისგან[13]. ხოლო მან ... მოუწოდა[14] ყოველთა სპათა თკსთა, წარმოემართა და მოვი[243—470]და წინაშე[15] აფხაზთა მეფისა. შეკრბეს ორნივე ზორაკერტს[16] და[17] მიმართეს ფადლონს[18]... ბაგრატ წარმოტყუენა ქუეყანა რანისა ... მოუვლინა მოციქული ფადლუ[ნ]მან, ითხოვა შენდობა ... გაუკუეთა ხარაჯა[19]... [244—471]... და წარჩვიდა მეფე ბაგრატ[20] შინა გამარჯუებული. ამანვე[21] დიდმან მეფემან[22] აღაშენა საყდარი ბედიისა... [245—472].. ესე ბაგრატ... მეფე წარემატა[23] ყოვ[ე]ლთავე ჴელმწიფეთა[24] ყოვლითა განგებითა... [246—473] მეფობდა ოცდაათექუსმეტ წელ და გარდაიცვალა მჴცითა შუენიერითა შემკული[25] ქრონიკონსა[26] ხ̄ლდ...

[1] მეფე ბაგრატ და] — M. [2] იხილა რაჲ ესე რატიმ B. [3] არაგვითს M. [4] განადიდნა A. [5] თ ამირა ფადლუნ M. [6] ჰერეთისა და] — A. [7] + ბაგრატ A. [8] + აღიცვა შურითა და დიად შეუძნდა კადნიერება მისი AB. [9] მისითა A. [10] ბაგრატ] — AM. [11] გურგაკ A. [12] თ შური იძიონ A. [13] ფადლონისგან A. [14] + მსწრაფელ A. [15] + ბაგრატ B. [16] ძორაკერტს A. [17] და] — A. [18] ფადლონსს M. [19] ხარაჯი A. [20] მეფე ბაგრატ] — AM. [21] ხოლო ამანვე B. [22] + ბაგრატ B. [23] წარემართა M. [24] ყოველთა მეფეთა A. [25] თ შემკობილი მჴცითა შუენიერითა A. [26] ქორანიკონსა M.

*და მოციქულისაჲ იერეც ნიერა ჩუენდა ამაჲ ქადაგებისაჲ: ჴსნილნიერეც[1] ამს ქადაგებასა სიერა ანჩა ქადაგებელ ყოველსა. და ეგზეღმ ჩუენაჲ ნიერა ქ ჭეშმარიტ ჩასანიაჲ. ჲ ქრისტჱ ანჩა, ესრეთ ეზეღმე ჰნ, ჭარგად ანჴელჱნ. და ქადაგებელ ჩუენაჲ ჭესა ნიერა, და ალესაჲ ეკლესიაჲ ჩიხატარ ნ. და ჭარგად ჩჭესა და ეზეღმ[ა]ლებაჲნ. და ანჭას კიდჱ ყოველსა ეკლესიასა ჭარგად ქ თანჴჱნ, იე ქრ[ი]სტჱ შენდგომად ქ ჩიხატარ[2], და ქნაჴეს ჩაყე ანა ჭარგად ქადაგებელ[3], და ჭარგად ქადაგჱს. ალე ჩაღალდაყალ ქადაგებაჲ ანაჲ ეკლესიასა[4] ჩაჲ ანაჲ ეკლესიასა ჩაჲ ანაჲ ეკლესიასა ჩაჲ ანაჲ ეკლესიასა

*ლისა და ყიდბანისაჲ, და ეკლესიაჲ ნიკოფსიაჲ. დანიელ ეპისკოპოსი ქ[ა]ლაქსა მოსწყალებისაჲ [ასეთი] იერარქი ქალაქსა. აწერს თავსა ჩემსა ყოველსა ეკლესიასა ქრისტეანეთასა ზღუდესა ზედა ფიცხელსა და ნიშანსა ჯუარისასა ზედა ფიცხელსა ზედა ფიცხელსა ზედა ფიცხელს

ესაც დაჭაც ბაგრატ առ հայրն իւր· եւ ղՒրի երկուց ամաց գալստեան որդ[ւ]ոյն մինաւ ԴՒաբդի[1], [մ]ոլոլ երկուս որդիս՝ ղԲագրատ և ղԴեմետրէ, և երկուս դստերս·

Եւ առ[2] կՒթաղաւորութիւնն Բագրատ. և չորաւ մայր[3] նորա Մարիամ ի կոստանդնուպաւլիս, և երկեր թուղթ[4] դաշնից խաղաղութեան և պատիւ կիւրապալատութեան որդ[ւ]ոյ իւրոյ. և կին նմա առ[5] յաղէկ[6] թագաւորացն Յունաց՝ Հեղինէ անուն. և պսակեցաւ նովաւ Բագրատ, և էառ մեւս ևս կին՝ ղԲաւրևնա[7], դուստր թագաւորին Աւսէթոյ· եւ եղբայր նորա Դեմետրէ համահայր և ոչ համայր.

դეგ გაუშვა თავის მამასთან ყრმა ბაგ(ა)რატი. ორი წლის შემდეგ შვილის მოსვლისა მოკვდა გიორგი [და] დარჩა ორი ძე — ბაგრატი და დემეტრე — და ორი ქალი.

მეფობა მიიღო ბაგრატმა. წავიდა დედა მისი მარიამი კოსტანდინეპოლისს და მოუტანა ზავისა [და] მშვიდობის წიგნი და კურაპალატობის პატივი თავის შვილს. ცოლიც მოჰგვარა ბერძენთა მეფეების გვარისაგან, სახელად ელენე. იგვირგვინა მასზე ბაგრატმა. მოიყვანა მეორე ცოლიც, ბორენა, ოსეთის მეფის ქალი. მისმა ძმამ დემეტრემ, [ძმამ] მამითა და არა დედით, განიზრახა ზოგიერთი მთავრების მეოხებით გამეფება

[1] ԴՒաբդի BCD. [2] էառ BD, [3] մայրն B. [4] թուխթ A. [5] էած BD. [6] ի յաղէկ AC. [7] ղԲաւրևնայ C.

თჳსისა.., იხილეს მშობელთა მისთა .., განიხარეს სიხარულითა მიუთხრობელითა ... შემდგომად[1] ორისა წლისა გარდაიცვალა გიორგი მეფე ...[253—480]... ე[ს]ხნეს შვილნ[ი] ოთხნი[2]: ძენი[3]—ბაგრატ და დემეტრე—და ასულნი—გუარანდუხტ[4] და კატა[5]...

შემდგომად მიცვალებისა დიდისა მის მეფისა, მასვე ჟამსა მეფე იქმნა ბაგრატ ... [256—482]... წარვიდა დედოფალი მარიამ, დედა ბაგრატისი[6] აფხაზთა მეფისა, საბერძნეთად, ძებნად მშჳდობისა და[7] კუალად ძებნად პატივისა კურატპალატობისა[8] ძისა თჳსისათჳს[9]... და წოყვანებისათჳს[10] ცოლისა. და ვითარცა მიიწია[11] წინაშე ბერძენთ მეფისა, აღუსრულა[12] ყოველი სათხოველი... მისცნა[13] ფიცნი[14] და სიმტკიცენი... დაუწერ[ნ]ა ოქრობეჭედნი, მოსცა პატივი კურატპალატობისა[15] და[16] მისცა ცოლად ბაგრატისთჳს[17] ელენე დედოფალი... მოართუა პატივი, აღუსრულა ქ[257—483] კორწილი, უკურთხეს გჳრგჳნი ... და მიიცვალა ელენე დედოფალი ქუთათის შინა[18] და შეირთო[19] ბაგრატ მეფემან ბორენა[20] დედოფალი, ოვსთა მეფეთა ასული[21]... სხუაცა ძე დარჩა გიორგი მეფესა[22]... მეორესა ცოლსა[23] თანა... და ყრმა მცირე იყო, სახელით დემეტრე[24]. და აზნაურთაგან იყო მათ შუა მი და მო საუბარი, ვერცა გაამეფეს[25], თუცა ვის გულსა ედვა

[1] + ბაგრატის მოსვლიდგან B. [2] ოთხნი] — A. [3] ორნი ძენი A. [4] გურანდუხტ A. [5] კახაა M. [6] ბაგრატისი] — M. [7] + ერთობისა A. [8] კულაპარატობისასა A. [9] თ ძისათუის თუისისა A. [10] + ძის A. [11] + საბერძნეთად A. [12] + ბერძენთა მეფემან A. [13] მოსცნა A. [14] ფიცარნი A. [15] კულაპარატობისა A. [16] და] — A. [17] თ ბაგრატისთუის ცოლად A [18] შინა] — A. [19] + ცოლად A. [20] შორანა A. [21] ოვსთ მეფის ასული A. [22] მეფისა A. [23] მეორის ცოლისა A. [24] ბაგრატ A. [25] აამეფეს A.

მამაჲ, ხოლო სჯულსა ჲ ძსნის ქრისტესსა იმასვე მოგალიერს. ჰ ხელმწ ოჳ კაჲ-ლისცაჲ, ელ ჰ ცხოვ ჲ ჩ ყოითანიწისა-ლაჲსა, ვინც ხილ თარხალ ძერძერეს Აბასიძისაჲ, ოდ ჰ შიც ათ ზითა მწისჴლ ყაყაცაჲ ჟამისაჲსა: ესე ახ-ლეთაჲ ბაგრატ ამპნისაჲს ჴაგლისაჲ ხილზე. ჰ ქსპარტი[1] ჰ ხანჯ ფალ-ლაგიტით ხიფათ ქსნის ქრისტესსა[2] ათის ძესხისა ჲ ჯაფარ ამირაჲსა, ჰ დარ-ბაზის ქიშაჲსა ჰ ბოძის ჲ ჯაფარ. ჟაჲ ხიც ოჳ ფარხაც ძნათანიტა-ბელს ბაგრატ Ათხესთის ათხესთაჲ: ესე ხიც ბაგრატ, ოდეს ხიც ქრისტე Ბეთ-ლეემს, ხიც ჰეროდე ოდეს ხიც ბაგრატ ხიც ბეთლეემს. ჰ ხიც ბეთლეემს ხიც ბაგრატ ოდეს ხიც ჰეროდე.

და, როცა ვერ გაიმარჯვა, აღგა და წავი-და კოსტანდ[ი]ნეპოლისს; თან წაუღო ანა-კოფიის ქვეყანაც, რომელიც დაჰრჩამათ დღემდის. დაეპატრონა ბაგრატი მთელ თავის სამშობლოს. ლიპარიტი და ივანე ერისთავები * ეხმარებოდნენ სამეფოს. მათ მოტყუებით წაართვეს ტფილისი ჯაფარ ამირას, ისევ შეიბრალეს და დაუტო-ვეს ჯაფარს. მაგრამ მან არ ღირსება აფხაზ-თა მეფის მორჩილება. მოვიდა მეფე დაჯდა ტფილისს, აგრეთვე — კახეთის მეფეც გაგიკი, ძე სომეხთა მეფისა. და-იმშა ქალაქი, [ისე რომ] ვირის ერთი ლიტრა ხორცი ხუთას დრამად შეიქნა.

[1] *ქსპარტ* AC. [2] *ქრისტესსა* AB. [3] *ბაგრატს* C. [4] *ბერძენ* BD.

* სიტყვა - სიტყვით: მხედართ - მთავრები — *ცალკეული*

... ვერღარა დაიდგნა და[1] წარვიდა სამეფოსა მისგან, და[1a] მიმართა ბერძენთა მეფესა, და წარუტანა[2] თანა ან[ა]კოფია. და[1] მიერითგან წარუჴდა ანაკოფია მოაქაჟამადმდე[3] აფხაზთა მეფესა[4]. და შემდგომად ამისსა[5] მოირეწუნა[6] და დაეუფლა[7] ზემოსა და ქუემოსა თავისა[8] მამულსა ზედა ბაგ-რატ ... იბირნეს[9] ლიპარიტ და იოვანე[10] აბაზას ძე[11]... [258—484]... ლიპარიტ ლიპარიტის ძემან[12] და ივანე აბა[ზა]ს ძემან, ქართლისა[13] ერისთავმან, მუ-ხათგულერდს[14] გამოიტყუეს ტფილელი ამირა ჯაფარ[15] და[15a] შეიპყრეს... შეიწყა-ლა აფხაზთა მეფემან და გაუტევა ტფილისს ზედა[16] ამირად... შემდგომად მცირედისა ჟამისა აზრახა ლიპარიტ ბაგრატს[17] წაღება ტფილისისა[18]. მოად-გეს ტფილისსა ... აფხაზთა მეფისა ლაშქარნი ... ისანით[19] კერძო[20] მოადგინ-ნა[21] ლაშქარნი კახნი და ჰერნი[22]...[258—485]... მას ჟამსა იყო მეფე კახეთს გაგიკ[22a], ძე დავით სომეხთა მეფისა სამშულდისა და ზორაკერტისა[23]... და ჰბრძოდეს ორ წელ ტფილისს[24]. და მას ჟამსა იყო ამირად[25] ჯაფარ[26] ძე ალესი[27]. და ესრე შეაჭირვეს ტფილელთა, რომელ ლიტრა ვირის ჴორცი

[1] და] — *A*; [1a] მისგან და] — *M*. [2] წაუტანა *M*. [3] და მიერითგან... მოაქაჟამადმდე] — *M*. [4] თ აფხაზთა მეფეთა მოაქაჟამადმდე *A*. [5] ამისა *A*. [6] მოიჴურნა *M*. [7] ეუფლა *A*. [8] თავის *A*. [9] იბირიანეს *A*, იბყრნეს *M*. [10] ივანე *A*. [11] აბას ძე *A*. [12] ძე *M*. [13] ქართლის *A*. [14] მეხათ-გუერდსა *A*, მუხადგუერდს *M*. [15] + შეიტყუეს *A*. [15a] + კელთა *A*. [16] ტფილისი *A*. [17] ბაგრატს] — *M*. [18] ზედა ამირად... ტფილისისა] — *A*. [19] ისინით *A*, ჰსინით *M*. [20] კერძო] — *A*. [21] მოადგეს *A*. [22] აეონი *A*. [22a] გაგიკი *B*, გაგიკის *M*. [23] სამშუილდარისა და ხოლოკერტელისა *A*, სამწვილდა-რისა და ხორაკერტელისა *B*. [24] ტფილისსა *A*. [25] ამირად] — *M*. [26] ჯაფარა *A*. [27] აისი *A*, ალისი *B*.

*ამა ჟამსა ი[1] ჰრისტე სახლსა დედაჲსა და თანა ყმაწჳლსა, და ანდრეზს კაცსა ქართველსა, ძმასა ძისასა Ჯაფარსა[2]. და თჳსა სამოსელსა ი ჴმიანსა ქართველთა მეფეთასა, და ჴარ ტანჯულ ცხედარსა. მას ჟამსა ყოველსა ქალაქსა ანისსა მარიამ დედოფალსა ქართველსა ეწოდა. ხოლო მეფეთა ბერძენთა ალექსიოსდა. და ეგე მაკურთხეველ ანისისა ეპისკოპოზ ნიკოლოზ. და ეგე

ւորութիւն սրբոյ[ա]ն իւրոյ ի Գորգի՝ յորդին իւր. և չոգաւ ի կոստանդնուպաւլիս առ Մանսամա[1] *կայսերն. և էր մնծարոյ*[2] *առաջի նորա եւ չեւ կայ եւրից ամաց դարձոյց զնա կայսրն կիրկիր*[3] *իւր, ազաչեցեալ զնա Գորգանդուխտ քոյրն Բագրատայ*[4]*, եւ ընդ չառաջ եկեալ նմա ամենայն մնծամնծք իւր և արարչին ուրախութիւն մեծ. Բայց կիւրապաղատն Վիսպարիտ*[5] *ունէր լիով զվերին աշխարհն, և ոչ էր հաճեալ ընդ [ս]տացուրութիւնն Բագրատայ, քէ և մնալ էր զորդի նորա*[6] *և խաւսէր ցսուտիալ. վասն որոյ զարան զործեալ նմա՝ կալաւ իշխանն Սուրա հանդիերձ որդ[ո]վն իւրմէ, և տարաւ տուաջի*

Პოლისს მონამახ კეისართან და შეიქნა მის წინაშე პატივცემული. სამი წლის შემდეგ დააბრუნა ის კეისარმა თავის ქვეყანაში და შეჰვედრა მას ბაგრატის და გურანდუხტი. შეეგება მას ყველა ღიდებული და დიდი მხიარულება შექნეს. მაგრამ ლიპარიტ კურაპალატს ეჭირა მთლიანად ზემო ქვეყანა და ვერ შეჰგუებოდა ბაგრატის მეფობას, თუმცა კი გაეზარდა მისი შვილი და გამეფებინა. ამის გამო ჩაუსაფრდნენ მას; შეიპყრა [ის] სულა მთავარმა შვილითურთ, ივანეთი, და წაიყვანა ბაგრატის წინა-

[1] *մանսամա* A. [2] *մնծարու* C. [3] *կիրկիրն* C. [4] *Բագրատայ* B. [5] *Վիսպարիտ* AC. [6] *իւր* D.

ძმა ბაგრატ მეფისა. ბერძენთა[1] მეფისა განძი და ლაშქარი შემწე იყო... მოსცეს[2] ტფილისი ბაგრატს... [266—493]... ამისსა[3] პირველ სუმოდა ძე მისი გიორგი ბაგრატს, დაუტევა ქუთათისი[ს][4] მეფედ, სამეფოსა ზედა აფხაზეთისასა, და[5] წარვიდა საბერძნეთს. მას ჟამსა იყო მეფე ბერძენთა[6] მიხაილ[7] მონომახი[8] ... დაყო მუნ სამი წელიწადი, დიდსა დიდებასა და პატივსა შინაგე[9] იყო[10]... ითხოვა ლიპარიტ ძე ბაგრატისი, გიორგი, მეფედ[11]. და[5] მოსცა[12] იგი დედამან... მოიყვანეს მზრდელად მისა[13] ლიპარიტ[14] და პატრონად დაჲ ბაგრატისი[15] გურანდუხტ[16] დედოფალი... და შემდგომად მცირედისა ჟამისა მოითხოვა[17] გურანდუხტ ბაგრატ ბერძენთა[18] მეფისაგან. და გამოგზავნა[19] ბერძენთა[20] მეფემან დიდითა დიდებითა... [266—494]... მიეგება ყოველი ლაშქარი აფხაზეთისა... და იყო[21] სიხარული... და ლიპარიტი მოირჩუნა ზემოსა კერძსა[22] დაუკლებელად[23] ... და ზრდიდა ბაგრატის ძესა[24] გიორგის... და მცირედისა ჟამისა შემდგომად ამის[25] სამეფოსა დიდებულთა მოეწყინა[26] პატრონობა ლიპარიტისი. სულა[27] კალმახელი და ყოველნი მესხნი გამოექცეს ლიპარიტს და შეიპყრნეს დლიეს ლიპარიტ და ძე მისი ივანე ... ლიპარიტ და ივანე პყრობილნი სულა წარიყვანნა კალმახს. გაგზავნა სულა მეფისა წი-

[1] ბერძენთ A. [2] მოსცა A. [3] ამისა M. [4] ქუთათისი M. [5] და] — A. [6] + ბერძენთ მეფე A. [7] მიხაელ A, მიიახლა M. [8] მონა მოტი A, მონა მეოტი M. [9] შინა A, შინა ბერძენთასა B. [10] იყო] — A. [11] + და მზედ AB. [12] მოსცეს A. [13] მისსა M. [14] ლიპარიტ] — M. [15] მისი A. [16] გორდანდუხტ M. [17] მოითხუა M, ითხოვა A. [18] ბერძენთა] — A. [19] გაგზავნა A. [20] ბერძენთ A. [21] იყო] — M. [22] ზემოს კერძო A. [23] დაკლებულად M. [24] ძეთა M. [25] ამისა A. [26] მოაწყინა M. [27] საულ A.

ბაგარატაჲ[1]. *ენდ იდ მსბაფლა ჰნიგასწალ' ետ Սուլაკին*[2] *զծխისჯ[ո]ար և զՒაბրխ և պարգևս բա- ղումս։ եւ չարչարե[ա]լ զկիպարիան' առին զամրոցն. և ադուգին նմա հան- դերձ կրաւնաւորի, և առաքեցին առ կայսր. որ և զկնի սակաւ ինչ ամաց մեռաւ անդէն. և զդի նորա բարձաւ բերին ծաղայքն, և թաղեցին զնա ի կայեխ' ի գերեզման հարց իւրոց. և զիւանէ*[3]*, որդի նորա, արարին տէր Ս.ղուկեթոյ միայն։*

Յայնմ ժամանակի զաւրանայր ոմն ի Թուրքաստանէ և սուլտանանայր, Դուղլաբաք անուն, ի նուաղելն Սա- րակինոսաց. և տիրէր աղդաց և գա-

შე, რაც [ამას] ძლიერ გაეხარდა. მის- ცა სულას ციხისჯვარი, ოძრხე და დიდ- ძალი საჩუქარი. ტანჯეს ლიპარიტი, წაართვეს სიმაგრეები, ჩააცვეს მას ბე- რის სამოსელი და გაუგზავნეს კეისარს. იგი იქ რამდენიმე წლის შემდეგ გარ- დაიცვალა. აიღეს მისი გვამი, მოიტანეს მსახურებმა და დამარხეს კაცხ(ე)ს, მისი მამების სამარხს. ხოლო მისი შვილი ივანე მხოლოდ არგვეთის პატრონად გა- ხადეს.

იმ დროს გაძლიერდა თურქასტანიდან ერთი ვინმე და შეიქნა სულტანი, სახელად ღუღ- ლაბაქი, [მაშინ], როცა მოუძლურდნენ სარ- კინოზები. დაეუფლა [ის] მრავალ ხალხსა და

[1] *ბაგრատაჲ* B. [2] *Սուլանին* BD.[3] *Ղուանէ* B.

ნაშე ... [267—495]... მოვიდა[1] მეფე[2], და ამისსა[3] მსახურებისა ნაცვალად მეფემან უბოძა[4] მამულობით[5] ციხისჯუარი და ოძრჯე... და სხუაცა მრავალი საქო- ნელი... ლიპარიტ და ივანე განწირნეს[6] სიკუდილად. და შემდგომად დღეთა მრავალთა მოიმტკიცნეს[7] მეფე და დიდებულნი ამის სამეფოსანი ციხოვანთა[8] ლიპარიტისათა მშჯდობით გაშუებისათჳს ლიპარიტისა. და ივანესთჳს[9] მოსც- ნეს[10] კლდეკარნი. გამოიღო თჳსი[11] ხუასტაკი[12] და ჩაიცუნა ჩოჯანი ლიპა- რიტ[13], შეჰვედრა ძე მისი[14] ივანე მეფესა[15], და[16] დარჩა არგუეთის მამული ივანეს... [267—496].., გაუშუეს და წარვიდა სამეფოსა. შემდგომად[17] მცირედისა ჟამისა გაიპარა და წარვიდა ივანე საბერძნეთს ... და ივანეს უურვა თავისა[18] მამამან ბაგრატს თანა. და თჳთ ბაგრატცა[19] გამოიზიდნა[20] ამ[ა]ს[21] სანე- ფოსა, და უბოძა მამული არგუეთისა და ქართლისა, და ჰბრონებდა ერთგუ- ლობით ... ხოლო ლიპარიტ მიიცვალა საბერძნეთს ... და წარმოიყვანეს[22]... ერთგულთა... და დამარხეს კაცხს[23], სამარხოსა მამათა მათთასა[24]...

ამის მეფობისა ჟამთა შინა[25] გამოვიდა სულტანი[26] არჯასარან[27], მეფე სპარსეთისა ... უგრძნეულად [268—497] მოვიდეს[28], შეუსრეს[29] კანგარი

[1] მივიდა M. [2] მეფე] ბაგრატ A. [3] ამის M. [4] უბრძანა A. [5] მამული M. [6] და გაწირნეს A. [7] რაოდენთამე დაამტკიცეს A, მოიმტკიცეს M. [8] ციხიონთა A, ციხეცა M. [9] იოანესთჳს B, ივანესა A. [10] მოსცნა BM. [11] თავისი A. [12] ხუასტაგი A. [13] ლიპარიტ] — M. [14] თჳსი A. [15] ძ მეფესა იკანე A. [16] და] — A. [17] და შემდგომად A. [18] თავის A. [19] ბაგრატ A. [20] + და გამოიყვანა A. [21] ამა A. [22] წარმოიღეს B. [23] კაცხეთს M. [24] მათთა BM. [25] მეფობისა ჟამთა შინა] მეუობასა შიგან A, მეფობისა შინა B. [26] სურტანი AM. [27] არფარსან M. [28] მოვიდა A. [29] და წეჰუსრა A, შემუსრა M.

ւառաց քաղմայ, եւ գնաց վռոխէր որ-
պէ նորա Աբխազեան. և գայր առնոյր
զամենայն տունն Քարթլայ, կո-
տորէր և գերէր. և խաղացեալ գնայր
ի մայրաքաղաքն Հայոց Կանի[1], և 5
առնոյր գնա, և ընդ արեամբ կոտո-
րելոցին. եւ այլ ևս սպառնայր վրաց
աշխարհին, եթէ ոչ տացէ նմա բազա-
րատ զդուստր քոռ Լուրոյ ի կնու-
թիւն. որ էր նա դուստր եղբաւր 10
Կիւրիկէի Հայոց արքայի. յորմէ
խնդրէր բազարատ ազաչանաւք, և ոչ
առնոյր գնա Կիւրիկէ. մինչ գործեցին
նմա որոգայթ վարազ-Բակուր և Գամ-
րիկէ՝ դաւադրութիւք վրաց, և ըմբրնա- 15
ցին գնա[2] յանտառին Ջ[ո]ւիղոյ, և ազգ
սպարին բազրատայ. և գնաց առ նա,
և առ[3] զաղջկին և զՇահշոյտէ ի ձեռաց

[1] ի Կանի ABC. [2] գնա] — C. [3] էառ BD.

ღა მხარეს. შეცვალა ის მისმა შვილმა არფასლანმა. მოვიდა [ის] და აიღო მთელი ქართლი, ამოწყვიტა და ტყვედ წაიყვანა. დაიძრა [და] წავიდა სომხეთის დედა ქალაქ ანისს, აიღო ის და ამოწყვეტილთა სისხლით აავსო. ემუქრებოდა ამასთან საქართველოს ქვეყანას, თუ არ მისცემდა მას ბაგ(ა)რატი ცოლად თავის დისწულს, რომელიც იყო კვირიკე სომეხთა მეფის ძმისწული. მას სთხოვა ბაგ(ა)რატმა ხვეწნით, მაგრამ არ მისცა იგი კვირიკემ, სანამ ქართლის ერისთავებმა ვარაზ-ბაკურმა და გამრიკელმა არ მოუწყვეს მას მახე და შეიპყრეს ის ქვეშის ტყეში. აცნობეს [ეს] ბაგრატს, წავიდა [ეს] მასთან და გამოართვა ხელთაგან სამშვილდე და ქალი, რომელიც

და თრიალეთი ... გარდავიდა შავშეთს, კლარჯეთს და[1] ტაოს ... მას ჟამსა ბომაჯალ[2] იყო მეფე ტაოთ ... მოუვდა ლაშქარი სულტნისა[3]... ჩამოესწრნეს ქართლს... მოადგა ახალქალაქს[4]... და ჰბრძოდეს... ვერღარა დაუდგეს[5] ბრძოლითა[6]... შევიდეს ქალაქად[7] თურქნი... შეიღება წყალი ახალქალაქისა სისხ[269—498]ლითა. და მოუვლინა ახალქალაქით მოციქული სულტანმან[8] და ჰკიდა[9] მზახება[10], სთხოვა დისწული ცოლად ბაგრატ მეფესა[11] და მიიქცა სულტანი[12] ანისად[13], შემუსრა და წაუღო[14] ანისი, მოსრნა და ტყუე ყვნა ერიცხუნი სულნი... ხოლო დისწული ბაგრატისი[15], რომელსა ითხოვდა სულტანი[12], იყო ძმისწული სომეხთა მეფისა კჳრიკესი[16]. სთხოვა ბაგრატ, და არა ბოსცა სომეხთა მეფემან. მიგზავნა ბაგრატ მოციქულად დიდი ძალად[17] ერისთავი ვარაზ-ბაკურ[18] გამრეკელი, აბირნა[19] კაცნი სომეხთა[20] მეფისანიცა[21], და სამშჳლდეს შემომავალი სომეხთა[20] მეფე კჳრიკე[22] და ძმა მისი სუმბატ შეიპყრნეს[23] ქუეშის[24] ჭალას და აცნობეს ბაგრატს. და წარვიდა ქვა-ჯურელთათ მსწრაფლ, და[25] მოგუარნეს პყრობილნი ... სთხოვა სამშჳლდე... [269—499] და მოსცეს სამშჳლდე ... ხოლო დიდმან ბაგრატ მეფემან[26]... გაათხოვა

[1] და] — BM. [2] მომავალი BM. [3] სურტანისა A. [4] ახალქალაქსა A. [5] დაუდგმიდეს A. [6] ბრძოლეთა AB. [7] ქალაქად] — AB. [8] სურტანმან A + ბაგრატ მეფესა A. [9] და ჰკიდა] აჰკიდა A. [10] მზახობა A. [11] დისწული... მეფესა] ასული მისის დისა A. [12] სურტანი A. [13] ასინად A. [14] წარმოიღო A, წაიღო M. [15] ბაგრატისა BM. [16] კაესი M. [17] დიდძალად AB. [18] ვარზა-ბაკურ A. [19] იბირნა A. [20] სომეხთ A. [21] მეფისანი A. [22] კაე M. [23] შეიპყრეს BM. [24] ქოშის M. [25] და] — A. [26] ხოლო დიდმან ბაგრატ მეფემან] ბაგრატ A.

*ნიერა, և ապա արձակեսցე։ Իսկ սուլ-
տանն դինի հրից ամաց զարձաւ ի
վիրայ Վրաց, և եկից արեամբ զերկի-
րըն։ Եւ առեալ զՏփխիս՝ ետ յա-
ժրայն[1] Գանձակայ ի Փատլուն։ Եւ
Ասխարբան[2], որդի Գագկայ, թագա-
ւորն Կախեթոյ, նմին առ նա, և շրջէր
ընդ նմա՝ մինչև գնայ սուլտանն։
Զինի այնուհետև կամեցաւ թագաւորն
Բագրատ գնալ ի վիրայ Տփխե[ա]ց. և
լուաւ Փատլուն, և եկն ի վիրայ նո-
ցա։ Եւ առաքեաց զիւանէ որդի Լի-
պարտին՝ ամենայն զաւրաւքն վրաց՝
ընդ առաջ նորա, և հարին զզաւրան
ամենայն, մինչ հրկոտասան արամբ
միայն փախեաւ մաղապուր ընդ ճա-
նապարհն Ծիլկանայ. և գնաց, և պա-
տմեաց առ դետեղերքն Ւրատայ[3]. և*

შემდეგ გაუშვა. ხოლო სულტანი სამი წლის შემდეგ მობრუნდა საქართველოში და აავსო ქვეყანა სისხლით. აიღო ტფილისი და მისცა განძის ამირას ფატლუნს. ხოლო კახეთის მეფე ასხართანი, გაგიკის შვილი, მოვიდა მასთან და იმყოფებოდა მასთან, სანამ არ წავიდა სულტანი. ამის შემდეგ მოინდომა ბაგრატ მეფემ ტფილისზე მისვლა. ესმა ფატლუნს და წამოვიდა მის წინააღმდეგ. გაგზავნა მის შესახვედრად ლიპარიტის შვილი ივანე საქართველოს მთელი ჯარით, დაამარცხეს მთელი [მისი] ლაშქარი, [ისე რომ] მხოლოდ თორმეტი კაცით ძლივს გაასწრო წილკნის გზით. წავიდა და მოუხვია არაგ[ვ]ის მდინარის ნაპირს, ეუბნებოდა შემხვედრთ, რომ «ფატლუნის მახარობელი მოციქული

[1] *ի յամիրայն* ABC. [2] *Ասխարբխաբան* ABC. [3] *Արդագա* ABC.

დისწული მისი[1] და შერთო სპარსთა[2] მეფესა, სულტანსა[3]. და შემდგომად სამისა წლისა გამოვიდა[4] სულტანი[5]. შემოვლო რანი[6] და უგრძნეულად[7] შევიდა ჰერეთად... მას ჟამსა იყო... მეფე კახეთისა[8] აღსართან[9], ძე გაგიკისი[10]... ყოველთა[11] დაყარნეს[12] ციხენი მათნი და ივლტოდეს კავკასიად...
[271—500] ... აღსართან[13] მიერთო[14] სუტლანსა[15]... მისცნა[16] ყოველნი[17] ციხენი დაყრილნი სულტანმან[18]... წარმოემართა აფხაზთა მეფესა ზედა... იყო ქართლს[19]... იწყო ოჯრებად და ჭოცად კაცისა... მოისრა ურიცხჳ ... [271—501] არე-არე სისხლი წუემული[20] ეხილვა კაცთა ... ხოლო ყოველსა ქართლსა შინა[21] დგა[22] ლაშქარი, თჳთ[23] თავადი სულტანი[5] დადგა კარბს[24]... მიგზავნა მოციქულად[25] ივანე, ძე ლიპარიტისი, მეფემან ბაგრატ ძებნად[26] მშჳდობისა. ხოლო სულტანმან[27] შეაქცია იგი... წარუღო[28] ტფილისი და რუსთავი[29] და მისცა ფადლონს განძისა პ[272—502]ატრონსა[30]... წარვიდა სულტანი[5] ქუეყანად თჳსად ... გარდამოვიდა მეფე ქართლად... ხოლო ფადლუნ[31]... წარმოემართა ლაშქრითა ... [273—503]... ხოლო ცნა... აფხაზთა[32] მეფემან ... წარმოსულა ფადლონისი[33], გამოგზავნა[34] ... ივანე, ძე ლიპარიტისი, ... რჩეულითა ლაშქრითა[35]... ვერღარა ჩამოეწიენეს[36] შექცეულთა, გაუს-

[1] მისი] — A. [2] სპარსთ A. [3] სურტანსა AM. [4] მოვიდა A. [5] სურტანი A. [6] რანისა A. [7] უგრძნაულად A. [8] კეისრისა M. [9] და აღსართნა M. [10] გურგაკისი A. [11] და ყოველთა A. [12] დაყარეს BM. [13] ახსართან A, აღსართნა M. [14] მიართო A. [15] სურტანს A. [16] მისცა A. [17] ყოველნი] — A. [18] სურთანმან A. [19] ქართლსა BM. [20] წეიმული B, სისხლის წუიძა A. [21] + იყო და A. [22] დადგა A. [23] და თუით A. [24] კარბსა M. [25] მოციქული A. [26] ძიებად A. [27] სურტანმან AM. [28] წაუღო. A. [29] თ რუსთავი და ტფილისი A. [30] განძის პატრონისა M. [31] ფადლონ A. [32] აფხაზთა] — A. [33] ფადლონისა A. [34] გამოუგზავნა A. [35] მაგდრითა A. [36] ჩაეოესწრნეს A.

ասէր դիպեալսցին ՚ *ևթէ «Հրեշտակ*[1] *աւետեաց եմ Փառնոյ, դի հարան զաւրքըն Ասիխազաց»։ եւ ոմն ծանուցեալ ինն՝ ասէ. «Դու իակ ես ամբարշտն ամբարշտաց Փառնուն»։ եւ զոչեաց ձայնիւ մեծաւ, և հնչեաց երիվարն, և ձայն տուեալ*[2] *մխմանայ՝ ըմբռնեցին զնա լնակիչք պաւարձն և տարան առ Բագրատ. և առ*[3] *ի նժոյգ զՏփխիսն և զԹագ և զՊաւաղիչն*[4]*, զոր առեալ էին Պարսք ի Հայոց և ի Վրաց, և դահեկանս ոսկհարիւր քառասուն և ութ, և զոր-դի եղբաւր*[5] *նորա պատանդ, և տարձակեաց զնա։*

Յետ այնորիկ մեռաւ Բագրատ բարի ան[ա]ւանդ. և առ[3] *զիշատաւորութիւնն որպէս նորա Դէորգի էին քաջապատարագն, որ իշխէր ընդ հարբն ի կինդանուիթեան նորա։ Եւ ապատամբեաց*

վარ, ამოწყდა აფხაზეთის ლაშქარიო». ვიღაცამ იცნო ის [და] უთხრა: «შენ თითონ ხარ ამირათ-ამირა ფატლუნიო». ღაიყვირა ღიდი ხმით, ხმა მოსცა ქვეყანამ, უხმეს ერთმანეთს, შეიპყრეს ის იმ კუთხის მცხოვრებლებმა და წაიყვანეს ბაგრატთან. [ამან] წაართვა მას ტფილისი, გაგი და ქავაზინი, რომლებიც აეღო სპარსელებს სომეხთა და ქართველთაგან, [აგრეთვე] რვაას ორმოცდარვა დრაჰკანი და მისი ძმის შვილი მძევლად, და გაუშვა ის.

ამის შემდეგ ვარდაიცვალა ბაგრატი კეთილი სახელით. და მიიღო მეფობა მისმა შვილმა გიორგი კურაპალატმა, რომელიც მამასთან ერთად მთავრობდა მის სიცოცხლეში. აუჯანყდა მას ლიპა-

[1] հրշտակ AC. [2] տվեալ A. [3] էառ B. [4] զԹագ[ին] BD. [5] եղբաւր] — BD.

წრეს მუხრანს წინა, წილკნისა[1] გორსა[2] თანა. უკანასა[3] კერძსა შეებნეს[4]... და ... გააქციეს[5] ფადლონ ... თხუთმეტითა ოდენ ცხენოსნითა წარვლო[6] გზასა წილკნისასა[7], [273—504] და მიეხვა[8] პირსა არაგვსასა, და გაჭდა ნარღუევთა გზით ერწოთ, და თქუა თავი თჳსი მოციქულად, ვითარმედ: „ფადლონის მოციქული ვარ და[9] მახაროპლად მივალ აღსართანის[10] თანა, აუხაზთა მეფისა ლაშქარი გავაქციეთ“. დახუდა კაცი ვინმე მეცნიერი, რომელი იცნობდა ფადლონს, და ჰრქუა: „არა ხარ შენ მოციქული, არამედ ხარ შენ[11] ამირათა[12]-ამირა[13] ფადლონ“... წარუძღუა კაცი იგი, და მიჰგუარა ჟალეთს[14] ისაკ ტოლობელისა ძესა[15], აზნაურსა მესხსა... შეიპყრა[16] და შეგუარა ბოჭორმას... [274—505]... ხოლო ბაგრატ... წარმოიყვანა ფადლონ[17], გასუეს[18] ძელსა და[9] მიუპყრეს ტფილისსა[19]. და[9] აიღეს ჰირველად ტფილისი[20]... თავისად აღიხუნა[21] ციხენი ... აგარ[ა]ნი... და[9] ქ[ა]ვაზნი[22]; რვაასი[23] და ორმეოცდაოთხი ათასი[24] დრაჰკანი, და მძევალად[25] ძმისწული მისი[26], ძე მანუჩასი... და გაუტევა ფადლონ[27]...

[277—508] შემდგომად ამისსა გარდაიცვალა[28] მეფე ბაგრატ[29]... შემდგომად

[1] წილკნის A. [2] გორთა A. გუერდა M. [3] უკანა BM. [4] შეიბნეს A. [5] გააქციენა A. [6] ვლო A. [7] გზა წილკნისა A. [8] მიეახლა A. [9] და] — A. [10] ახსართანს A. [11] შენ] — A. [12] არამედ შენ ხარ ამირათა] — A. [13] ამირათ-ამირა A. [14] მიჰგო არჟლეთს M. [15] თოლობელისა ძესა A. ისკალტბალისა ძესა M. [16] შეიპყრა BM. [17] ფადლონი A. [18] გაასუა A. [19] ტფილისი M. [20] ტფილისი] — A. [21] აიხუნა A. [22] ქავაზინი A. [23] რვაასი] — A. [24] და ორმეოცდაოთხი ათასი] — M. [25] მძევალნი BM. [26] მისი]—A [27] და გაუტევა ფადლონ]—A. [28] მიიცვალა A. [29] მეფე ბაგრატ]—AM.

ի նմանէ Իւանէ՝ որդին Լիպարտի. և յինքն յանկուցեալ[1] զպահապանս պղնձին Գագայ՝ վաճառեաց զնա դարձեալ տեառն Գանձակայ: Յաւուրսն յայնոսիկ գայ Մելիք-Շահ սուլտանն, և առնու զՇամշոյդէ, և սւար հալածական զտուընն Գարբվայ, և գառնայ ի Գանձակ. և խողեալ անդ ամիրայ զսրահանդէն՝ չոգաւ ի տեղի իւր: Զկնի սւաւրոյ նմին սրահանդն ի վերայ Գորգայ, և յաղթահարեալ զնաց վասլըսատական ի Գանձակ: Եւ էառ Դէաւրդի[2] [ի] Յունաց դամենայն բերդսն, զոր առեալ էր նոցա՝ զԱնակաւսի՝ ի պլուխն Ալխազնեթոյ, և յերկիրն կլարճնեթոյ և ի Շաւշեթոյ և ի Ջաւախեթոյ և յԱրտահանայ՝ յոլով ամրոցս, և զկարս և զՎանանդ, նոյնպէս և Շամշոյդէ ի Թուրքաց:

[1] *յանդուցեալ* A. [2] *Դէորդի* BD.

რიტის შვილი ივანე და თვით გადაიბირა გაგის ციხის მცველები [და] მიჰყიდა ის კვლავ განძის პატრონს. იმ დროს მოვიდა სულტანი მელიქ-შაჰ; აიღო შამშვი[ლ]დე, დაარბია ქართლი და მიბრუნდა განძას. დატოვა იქ ამირამ სარანგი და გაემართა თავის ადგილს. [ცოტა] ხნის შემდეგ გიორგიზე წამოვიდა სარანგი, დამარცხდა [და] ლტოლვილი წავიდა განძას. აიღო გიორგიმ ბერძენთაგან ყველა ციხე, რომლებიც აეღოთ მათ: ანაკოფი[ა], აფხაზეთის თავს, კლარჯეთის ქვეყნის, შავშეთის, ჯავახეთისა და არტაანის მრავალი სიმაგრე, ყარსიცა და ვანანდიც, [და] აგრეთვე შამშვი[ლ]ღე თურქთაგან.

ამისსა[1] დაჯდა ძე ბაგრატისი, გიორგი კურატპალატი[2], მეფედ... [279—510] ... კუალადცა გადგა ივანე, გამოსტყუა გაგი ციხოვანთა გიორგი მეფისათა და მიჰყიდა ფადლონს, განძის პატრონსა. და შემდგომად ამისა[3] მოვიდა სულტანი მალიქ-შაჰ[4]... მოადგა სამშჳლდესა და წაუღო სამშჳლდე. და ტყუე იქმნა ივანე... [279—511]... და დაიჭირა სამშჳლდე სულტანმან. და მუნ დგომასა მოარბია ქართლი ... და შეიქცა გარე, და აიღო განძა[5]. და დააგდო სარანგი[6] თავადად განძას[7]... შემდგომად მცირედისა ხანისა[8] შეკრბა სარანგი ყოვლითა ლაშქრითა მისითა ... და მომართა გიორგი მეფესა... იოტა ბანაკი სარანგისი[9], გააქცია და ასწყჳდა... შემდგომად ამისსა მომადლა ღმერთმან მძლავრებისაგან ბერძენთასა წახმულნი ციხენი; წაუხუნა[10] ბერძენთა ანაკოფია, თავადი ციხეთა აფხაზეთისათა, და მრავალნი ციხე[280—512]ნი კლარჯეთისა, შავშეთისა, ჯავახეთისა და არტაანისა. და შემდგომად ამისსა ესეცა მომადლა ღმერთმან: აღიღო ქალაქი კარისა, ციხე-ქუეყანა და სიმაგრენი ვანანდისა... და იოტნა თურქნი[11] მის ქუეყანისანი.

---

[1] ამისა A. [2] კულაპარატი A, კულატპალატი M. [3] შემდგომად ამისა] — AM. [4] მითქაშს M. [5] განძი M. [6] სარნაგი M. [7] და განძას M. [8] ხანისა M. [9] სარალანგისი M. [10] წაუხენა] — M. [11] თურქუნი M.

V

ԿԵԱՆՔ

ԱՐՔԱՅԻՑ ԱՐՔԱՅԻ ԴԱԻԹԻ

ՑԽՈՎՐԵՑԱ

ՄԵՓԵԹ-ՄԵՓԻՍԱ ԴԱՎԻԹԻՍԻ

Իբրև լուաւ զայս Մելիք-Շահ[1] սուլ-
տանն[2], ելն և անդրէն էառ դՇամ-
շոյլէ, և գերեաց զվիբս և գիւանէ
իշխան, և չոգաւ Յաւուրն յայնոսիկ,
մինչև էր Գէսւրզի[3] ի բանակի, ելն
առ նա Գրիգոր՝ որդին[4] Բախտւրանայ,
տէրն Ուխտաց և Կարուց և Կարնոյ
քաղաքի[5]. ի խնդրակայ ի նմանէ[6]
դկարս. և-ելիր նմա լինել գլխոյն(?):
Յաւուրսն յայնոսիկ ասպատակեցին
Թուրքք յերկիրն Վրաց. և բազում
արկանս հեղին, և դյոլովս գերեցին և

მელიქ-შაჰ სულტანს რომ ეს ესმა მოვიდა და მაშინვე აიღო შეშფოთ[ებ]ა. [დაარბია] ქართლი, ტყვეე? წაიყვანა ივანე მთავარი და წავიდა. იმ დროს, როცა გიორგი ბანაკს იყო, მოვიდა მასთან გრიგოლი, ბაკურ[ი]ანის ძე, უხტისის (=ოლთისის), კარისა და ქალაქ კარინის პატრონი. გამოსთხოვა მას კარ(ს)ი, და დაუტოვა მას, რომ ყოფილიყო საქმეები(?) მისი. მაშინ დალაშქრეს თურქებმა საქართველო, დიდძალი სისხლი დაღვარეს, ბევრი წაიყვანეს ტყვედ და წა-

[1] *Մելիքշահն* AC. [2] *սուլտան* AC. [3] *Գէսւրզի* BD. [4] *ո որդի Գրիգորին Բախտւրանայ* C. [5] *քաղաքոյ* ABC. [6] *ի նմա* AC.

ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი

ამისსა შემდგომად მოვიდა სულტანი მალიქ-შაჰ[1], მოადგა სამშჳლდესა და წაიღო[2]. და[3] ივანე, ძე ლ[ი]პარიტისი, ტყუე ყო, და[3] მოაოჯრა სომხითი და წარვიდა. ... წარვიდა გიორგი მეფე[4] მამულსა თჳსსა ტაოს, მივიდა[5] ბანას. ხოლო[6] მუნ მოვიდა წინაშე მათსა ზორ[ა]ვარი[7] აღმოსავალისა გრიგოლ ბაკურიანის ძე. რომელსა ჰქონდეს ოლთისნი, და კარნუ-ქალაქი[8] და კარი... და მოსცა გიორგი მეფესა კარის ციხე-ქალაქი[9]... და განიყარნეს[10]... [282—513]... იწყეს [თურქთა] მიერითგან რბევად, ტყუენვად[11] და[3] მოოჯრებად .., საჭურჭლენი დიდნი და სამსახურებელნი ... აიხუნეს იაფარად და[12] წარვიდეს. ხოლო გიორგი მეფე წარვიდა მეოტი აჩარით აფხაზეთად... წინა დაემთხჳნეს[13] ამირანი დიდნი, იასი ვინმე და ბუღლობ[14], და[3] მათ თანა სიმრავლე ურიცხჳ თურქთა ... [282—514]... მოეფინნეს[15] პირსა ყოვლისა ქუეყანისასა, ვითარცა მკალნი ... მოისრა, ტყუე[16] იქმნა ამათ ქუეყანათა მკჳდრი ყოველი... მოჰპოეს ქუეყანა და მოსწყჳტეს[17], თუ სადამე[18] ვინ დარ-

---

[1] მალიქ-შა A, მალიქაშ M. [2] სამშუილდეს და წარიღო A. [3] და] — A. [4] თ მეფე გიორგი BM. [5] და მოვიდა M. [6] ხოლო] — M. [7] ზოძავარი M. [8] კარნო-ქალაქი BM. [9] ციხე ქართლი M. [10] და გარიყარნეს] — M. [11] და ტყუენვად A. [12] და] — M. [13] დაემთხუნეს M. [14] ბუჟულუშ A, ბუჟულოშ M. [15] მოეხუიენეს A. [16] და ტყუ A. [17] მოსწყუიდეს A. [18] სადღა A. სადმე M.

ესაგესი. ორივ გქსაჲერის ანიჲს ჩიძ-
დიდ ქიქსის: ჲჩ ქიოთარსიაჲ დანს
ნიაკსაკ' იც ქსაკ თაკ აჲდჩ მხ-
დაჲიდჩ ს ქგსიქიკ მიდაჲდ, ჩც კითხ
ძსინს ჲყქიდქს ოչ დიკც ც მსდ ოჲჯიჲ-
ჩსის: ჯაკა ამსნაკს ქრს[ა]ც ს თხ-*
ჲსთაკ ჩაჲჲაჲიჩს Ჩგსაჲიდჩს[1] ჩც ოչ
ჲსთსხდ დიკც ახსნკაკიაჩსის ჩიდკჲ-
ჩსთის, სც დიდც ჩიც ც ჭსნჩსს ჩიდჲიძ,
ს ჯიკაჲ ათ თიაჲითანს Მსჩსიდ-Შაჰ
კსაკაჰანს[2]. ს სჩსით ჯსიკჩა ათაჯჩს
*ხიკა

ვხალ. დანიელ հայեցաւ Տէր յերկիր բարկութեամբ, և դողացոյց զսա ի հեմանից. զի լսերիք վկայիդիմք իբրև զիոզի հեղան, քաղաքք և դեւաւդք[1] և եկեղեցիք տապալեցան. և պարճաւ տաւնն մեր ի սուգ՝ ըստ գրեցելոյնն

Բայց ոչ լռեալ բարկացաւ[2] Տէր, և ոչ յաւիտեան պահեաց օխս. այլ գթացաւ իբրև հայր յորդիս, և ետ մեզ դաւակ, զի մի լիցուք իբրև զՍոդոմ և զԳոմոր, և յարոյց մեզ զեղջիւր փրկութեան ի տանէ Դաւթի, զԴաւիթ՝ որդի Ղեղոզեայ, սխածին, ի նոյն իսկ յազգէ աստուածահաւնն Դաւթի, ի Բաղրատունի տանէ. զոր հայրն իւր Ղեորդի պսակեաց ի ծեռնադրութեան իւրում. զնշմարիտն ասել՝ Հայրն երկնաւոր առ նա ասացեալ՝

ის საფუძვლითურთ. კლდოვანი მთები მტვრად იქცნენ, ქალაქები, სოფლები და ეკლესიები დაეცნენ და ჩვენი დღესასწაული წერილისამებრ გლოვად იქცა.

მაგრამ სრულიად არ გამწყრალა უფალი და სამარადისოდ არ შეუნახავს შური, არამედ მოიღო სიბრალული როგორც მამამ შვილებზე, და მოგვცა ჩვენ შვილი, რომ არ ვყოფილიყავით სოდომსა და გომორსავით. აღგვიდგინა ჩვენ ხსნის რქა დავითის სახლიდან, დავითი, ძე გიორგისა, მხოლოდშობილი, დავითის, ღვთის მამის იმავე ტომისაგან, ბაგრატუნიანთა სახლიდან, რომელსაც მამამისმა გიორგიმ გვირგვინი დააღგა თავისი მოხუცებულობის დროს; ჭეშმარიტი

[1] դիւդք BD. [2] + մեզ C.

შემდგომნი... ამას ყოველსა ზედა, არავე დასცხრა გულისწყრომა უფლისა ჩუენ ზედა, რამეთუ არა შევინანეთ[1]... დღესა[2] აღვსებასა, თჳთ მას აღდგომასა[3] უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესსა[4], რომელსა შინა სიხარული და განსუენება საგონებელ[5] იყო, მოხედა რისხვით უფალმან[6] ქუეყანასა[7] და შეძრა ქუეყანა[8] საფუძველითურთ, ესეოდენ სასტიკად[9], ვიდრემდის მთანი მაღალნი და კლდენი სასტიკნი[10] მყარნი სახედ მ[286—519]ტუერისა[11] დაიგალღნეს[12], ქალაქნი და სოფელნი დაირღუ[ნ]ეს, ეკლესიანი დაეცნეს, სახლნი[13] დაინთქნეს და დაირღუნეს[14]...

მაშინ რისხვასა შინა მოიჴსენა წყალობა მან, რომელი სწავლის[14a] ყოველსა.., რაჲთუ წერილისაებრ: „არა თუმცა უფალმან დამიტევა ჩუენ თესლი, ვითარცა სოდომელნიმცა[15] შევიქმნენით და გომორელთა[16] მივემსგავსენით“*. რამეთუ ამიერითგან იწყეს ნიავება ცხოვრებისათა[17] მობერვად და ღრუბელთა მაცხოვრებისათა აღმოჩსრობად... ბაღელსა უკუნსა შინა იწყო აღმოცისკრებად[18] მზეჲან ყოველთა მეფობათამან... — სახელ-მოდგამმან დავით, ღ[ვ]თისა მამისამან[19] და

[1] შევანანეთ M. [2] დღესა] — M. [3] ამის აღდგომისა M. [4] უფლისა... ქრისტესსა] მეუფისასა M. [5] ჴერ A. [6] თ უფალმან რისხვითა A. [7] ქუეყანასა] — A. [8] შეძრა ქუეყანა] — შეიძრა M. [9] სასტიკებითა A. [10] სასტიკნი] — A. [11] მტუერისა AB. [12] დაიგულნეს M. [13] და სახლნი A. [14] დასულეს A, დაბელეს B. [14a] სცვლის A. [15] სოდომნიმცა A, სოდომომცა M. [16] გომორელთა M. [17] ცხოვრებისათა] — A. [18] აღმოცისკრობად A. [19] მამამან A.

* რომ. 9, 29.

«ჩემ ცხებულსა მათსა ქმნ, და[1] ხელით ძლიერით ჩემით ძალი ჩემი ჰპოვოს მათ, და მკლავი ჩემი განაძლიეროს»,* ამისთვის[2] ჰანიძრა: ნუ ჰგონ ძნელ ჩემ მიერ აოხრებაი, და ჴსნაცა ჩემგან ნუ ელიან, და ჩემ[3] ჴელმწიფებასა[4] ნუ დაუდგებიან. და ამისთვის[5] ჰრისხა ღმერთმან ქართლსა ამათ ზედა, და ლიპარიტ[6] ერისთავი მოსრნა ამათ ზედა, და ქართლი ერთგზის დაიმორჩილა. და ამისთვის[7] ჰრისხა ღმერთმან ქართლსა ამათ ზედა, და ლიპარიტ[8] ერისთავი მოსრნა ამათ ზედა, და ქართლი ერთგზის დაიმორჩილა.

რომ ითქვას, ზეციერმა მამამ მის მიმართ თქვა: «ვიპოვე დავით, მონა ჩემი, და ჩემი წმიდა ზეთი ვაცხე მას, ჩემმა ხელმა მიიღოს ის და ჩემმა მკლავმა გააძლიეროს»,* შემდგომითურთ. დილა დაგვიდგა ჩვენ, მოგვბერა სიცოცხლის სულმა და მოევლინა მბერავად დამაშვრალ ჩვენ პირს. იყო ის თექვსმეტი წლისა, სავსე სიბრძნის ჭკუითა. იპოვა რა ლიპარიტის შვილი ივანე აჯანყებული ტყვეობიდან დაბრუნების შემდეგ, შეიპყრა ის და ჩასვა საპყრობილეში, რომ გაწვრთნილიყო. კვლავ გაათავისუფლა ბორკილებიდან და იმავე დიდებით პატივი სცა მას. მაგრამ, როცა ის ძაღლივით მიექცა ნათხევარს, ისევ შეიპყრო ის და საბერძნეთს გაგზავნა.

[1] ნ] — AC. [2] ამისთჳს A, ამისთჳსცა BD. [3] ჩჳალ A, ჩჳთ B. [4] + ჴლი A. [5] ქართლსა C. [6] ლიპარიტ ABC. [7] ამისთჳს ჴლი C.

* Ps. 88, 21—22.

თჳთ სამეოცდამეათურამეტემან[1] შვილმან ამის დავითისმან, დავით. მას ჟამსა[2] იყო ჰასაკით 0̄3 წლისა[3]... ამას მარტოდმობილსა გიორგისგან თჳთ მამაჲნ დაადგა გურგჳნი მეფობისა, უპეშმარიტესი[4] ითქ[287—520]ჯ5[5]: თჳთ მამამან ზეცათამან «პოვა დავით, მონა თჳსი, და საცხებელი მისი წმიდა სცხო, და[6] რამეთუ ჴელი მისი წმიდა[7] შეეწია[8] და მკლავმან[9] მისმან განაძლიერა იგი»... [288—521]... ხოლო[9a] ამას ვითარებასა[10] შინა გარდაჴდა წელიწადი ოთხი. მოკუდა სულტანი მალიქ-შაჰ[11], და ლიპარიტ ამირაჲან იწყო მათვე მამულ-პაპურთა[12] კუალთა სლვა... და[13] ვინათგან გულისჴმის ყოფა არა ინება კეთილსა, დადგა[14] ყოველსა გზასა არა კეთილსა. ამას რა[15] ხედვითა მეფე[16] დავით, ინება გაწურთა მისი. ამისთჳსცა[17] პყრობილ ყო იგი ჟამსა რაოდენმე[18]... და ესრეთ მომტკიცებული[19] მრავალთა და მტკიცეთა ფიცთა მიერ... განუტევა იგი, და მითვე დიდებითა ადიდა[20]... ხოლო იგი ვითარცა ძაღლი მიექცა ნათხევარსა.., გაბაცხადა მტერობა ... იხილა რა...[289—522]...

[1] სამეოცდამეათორმეტემან M. [2] ჟამსა] + ამას B. [3] ჰასაკით 0̄3 წლისა] — A. [4] და უპეშმარიტესი A. [5] ვთქუათა A. [6] და] მას A. [7] წმიდა] — A. [8] შეეწეოდა A + მას A. [9] მკლავმან] + წმიდამან AB. [9a] ხოლო] — M. [10] ამა ვითარობასა A] — M. [11] მალიქ-შა A, მალიქაშ M. [12] მამულის-პაპთა A. [13] და] — A. [14] დადგა] — B. [15] ამას რა] და მას ესე ვითარება-სა A, ამას რა ესე ვითარსა B. [16] მეუე] — A. [17] ამისთჳსცა] და A. [18] ჟამ რაოდენმე A. [19] მამტკიცებელი B. [20] ამყოფა B.

* შდრ. Ps. 88, 21—22.

ի չորրորդում ամի թագաւորու-
թեանն[1] Դաւթի մեհեա Մելիք-Շահ
սուլտանն: Եւ եկին Փռանգք[2], և առին
զՆիւռւսաղէմ և զԱնդաք և զամենայն
ծովեզերեայսն[3]: Եւ զաւերեցաւ Դա-
ւիթի, և չրհեցաւ առնն Քարքէայ[4]
և ոչ տայր հարկս Թուրքաց: Մե-
ծաւ կիւրիկէ թագաւորն կախե-
թիոյ, և առ[5] զքաղն եղբաւրորդի նո-
ցա Աբուխարբանն: Հայեցաւ Դաւիթ
[ի]մաստութեամբ[6] կիւրիկեայ[7], զի ոչ
պայր նոցա[8] ճրատ, այլ առաջնորդք
կայքք և զաւազաքաղք, այլ և աւաղակք,
այք ընդ սրմ և ընդ կրկս ժանեկին,
և ոչ հա[ր]եարար ընդ գրունս: Այս-
պէս էին ժամանակին նախկնեայք. և
ձեռնադրէին կաշառաւք քահանայս[9]
նմանս իւրեանց. և կացուցանէին քոր-

դავითის მეფობის მეოთხე წელს მოკვდა მელიქ-შაჰ სულტანი. გამოვიდნენ ფრანგები და აიღეს იერუსალიმი, ანდაქი და მთელი სანაპიროები ზღვისა. გაძლიერდა დავითი, აშენდა ქართლი, და აღარ აძლევდა ხარკს თურქებს. მოკვდა კახეთის მეფე კვირიკე და მიიღო გვირგვინი მისმა ძმისწულმა ა(რ)ს ხ ა რ თ ა ნ მ ა. მიჰხედა სიბრძნით დავითმა ეკლესიებს, რადგან არ ჰქონდათ მათ სანთელი, არამედ [ჰყავდათ] ბრმა და მიმხვეჩი წინამძღვრები, აგრეთვე ავაზაკები, რომლებიც ზღუდითა და ერდოებით შედიოდნენ და არა კარებით მწყემსივით. ასეთი იყვნენ იმ დროის ეპისკოპოსები, აკურთხევდნენ მღვდლებად თავის მსგავსთ ქრთამით, ადგენდნენ ქორეპისკოპოსებად უგუნუ-

[1] թագաւորեանն C. [2] Ֆռանգք C. Ֆռանգ D. [3] ծովեզրայսն A. [4] ս Քարքէայ առնն BD. [5] էառ BD. [6] [ի]մաստութեամբն B. [7] կիւրիկեայ A. [8] նորա A. [9] ս քահանայս կաշառաւք BD.

ეფემან დავით[1]... კუალად შეიპყრა, ორ წელ პყრობილ ყო[2] და საბერძნეთს აგზავნა...

ამას ჟამსა გამოვიდეს ფრანგნი, აღიღეს იერუსალემი[3] და ა ნ ტ ი ო ქ ი[4]. შეწევნითა[5] ღ~თისათა მოეშენა ქუეყანა ქართლისა[6], განძლიერდა დავით... და არღარა მისცა სულტანსა[7] ხარაჯა... [290—523] .. მიიცვალა კჳრიკე[8] მეფე[9], და დასუეს კახთა მეფედ ძმისწული კჳრიკესი[10] აღ ს ა რ თ ა ნ... მას ჟამსა განიცადა მეფემან გონებისა თუალითა და[11] კეთილად[12] გულისჴმა-ყო საქმე[13], რომლითა მოიმადლებოდა ღმერთი[14], და სარგებელი დიდი[15] იქმნებოდა, რამეთუ წმიდანი ეკლესიანი, სახლნი ღ~თისანი, ქუაბ ავაზაკთა ქ~ნულ იყვნეს, და[16] უღირსთა[17] და უწესოთა[18] მამულობითა[19] უფროს, ვიდრე ღირსებით[20], დაეპყრნეს უფროსნი[21] საეპისკოპოსონი[22], არა კარით[23] მწყემსებრ შესრულნი. არამედ ავაზაკებრ[24] ერდოთ შესრულნი[25]. და მათნივე მსგავსნი ხუცესნი და ქორებისკოპოზნი[26] დაედგინნეს, რომელნი[27] ნაცვალად სჯულთა

[1] დავით] — M. [2] იყო AM. [3] იერუსალემი AM. [4] ანტიოქია A. [5] და შეწევნითა A. [6] ქართლი BM. [7] სურტანსა A. [8] კაე M. [9] ო მეფე კუირიკე A. [10] კაესი M. [11] და] — A. [12] კუალად M. [13] საქმე] — A. [14] მოიმადლებდა ღმერთსა A. [15] დიდი] — A. [16] ქმნულ იყვნეს და] ქმნილნი A. [17] უაღრესთა A. [18] უღირსთა და უწესოთა] უღირსებით M. [19] მამულობით A. [20] უფროს, ვიდრე ღირსებით] — A. [21] უფროსნი] — A. [22] საეპისკოპოსანი A. [23] კართა B. [24] არამედ ავაზაკებრ] — M. [25] არა კარით... შესრულნი] ვითარცა ავაზაკთა A. [26] ქორაფისკოზნი M. [27] რომელმან A.

ანდრიანოპოლის ანტიოხიაჲ და ადანა, და ანკჷრის ფონტიოსელისაჲ ეპისკოპოსისაჲ. და ანტიოხიაჲ ეგე არს ძლიერ ქალაქი და ჴარ(?) ძნელ ერთ[ა] ადგილ[ა]ს[ა] ზედა. ჴანაგ ოჴ ორპელ(?) ძნელ კლდოვანსა[1] და კალთარხსა, ჰაე[ი]ერსა და ხალჴანე, ცივ[ად]სა და ჩამქერსა. აკლ «Ბოროკ, რი ცხოვნეს ქრისტე თჳთონ ღმერთი და სიცოცხლ[ე]ს[ა] ბრძანებ[ა]ს[ა] მისთჳს»: ესრეთ რომელ ქრისტე ღმერთი[ს]ა მიერ ეპისკოპოსობისა ნებ[ა]ს[ა] მიცემ[ა]ს[ა] ჴელდასხმ[ა]ს[ა] მიერ ეპისკოპოსობ[ა]ს[ა]

հրամանի ասաուածաչչին դրոց. և լա-
ւացն եառն զաթոռան և զխոսրովանն
ի բաց հանչն[1]*, որպէս յուսկանայ*[2]
դանկերակրկլչին և զդարբչան. եւ դայ
արարեալ լերդ զմնձն կոստանդիա-
նոս, և այժ առեալ յԱստուծոյ՝ նհար
սակաւուք զբազումբքն զաւրացն
Թուրքաց, և կարեաց զերբնկնկս նոցա
յաշխարհէն քրիստոնչից. Քանզի եա
նմա Տէր զխոսրովանչն արդարոց, զի
մինն զհազարան և երկուքն զբիւրսն
հալածչէին. քանզի ոչ որպէս եզիպտա-
րոս Մաարան[3]*, որ աբեւաւոր թշնա-*
մեացն ձիուքն[4] *մաոգնեալ ընդարմա-*
նայր, այլ և զծովն ևս լցեալ արեամբ՝

გორც ბადეთაგან [ის], რაც არ იპვეპა და საძაგელია. ეს ქნა [როგორც] ღიდმა კოსტანდიანოსმა; მიიღო ძალი ღვთისა, დაამარცხა მცირედით თურქთა ლაშქრის სიმრავლე და აღკვეთა მათი მომოსვლა ქრისტიანთა ამ ქვეყანაში. მისცა მას უფალმა მართალთა აღთქმა, რომ ერთს ათასი და ორს ათიათასი ედევნა. [ის],არა როგორც ელიაზაროს ავარანი, რომელსაც მტრების სისხლით სელები ეწუბებოდა [და] უგრძნობელი ხდებოდა, არა-

[1] *ընկկչին* C. [2] *ի յուսկանայ* ABC. [3] *աւարաւն* ΔBC [4] *ձիուքն*] — BD.

თჳსად. და ესეცა მიმსგავსებულად დიდისა კოსტანტინესა აღასრულა მეფემან დავით ... ქმნ[ნ]ა წყობ[292—525]ანი დიდნი... და... დიდი ძლევა, რომელ მცირედითა ლაშქრითა ... დავოცნა სულტანისა იგი სპანი ურიცხუნი[1]... ესეოდენ ადვილად[2] და მოსწრაფედ[3] ჴელთ უსხნა ღმერთმან საკჳრველებათამან[4], რომელ[5] ერთი ათასთა არა თუ[6] სდევდა, არამედ ჴელითა[7] იპყრობდა, და[8] ორთა არა თუ წარექცივნეს ბევ[რ]ნი[9], არამედ... ტყუედ მოჰყვანდეს[10] იგინი[11]. ხოლო თჳთ მეფე... წინა უვიდოდა ... სრვიდა და დასცემდა[12] წინადამთხუეულთა[13], ვიდრემდის ფრიადისა ცემისაგან არა თუ ვითარცა ძე[ე]ლსა დავითს[14] ელიაზარ[ი]ს ჴელი ჴრმლისა[15] ვადასა ოდენ დაეწება, არამედ ჴრმლითა[16] მისითა უკუმომდინარითა[17] სისხლითა წიაღნი[18] აღსავსედ ეტკრთნეს[19], რომელი[20] შემდგომად ომისა გარდაჴდისა[21] და სარტყლისა განჴსნისა საცნაურ იქმნა, ქუეყანად რა დაითხია ესეოდენისა[22] მტკნარისა [293 — 526] სისხლისა[23] შეყინებულისა, რომელსა პირველ განხილვისა თჳთ მისგან ვგონებდით გამოსრულად[24]... მოიგონა აღშენება[25] მონასტრისა ... ადგილსა ყოვლად შუენიერსა.., რომელსა შინა... გარდაართხა[26] ტაძარი ყოვლად წმიდისა[27] ღ[თ]ის მშობელისა[28]... [294—527]... აღავსო სიწმიდეთა მიერ პატიოსანთა... და სიწმიდისა სამსახურებელთა...

[1] თ ურიცხუნი სპანი A. [2] და ადვილად A. [3] და მოსწრაფედ] — A. [4] საკუირველმან A. [5] რომელი A. [6] თუ] — M. [7] კელითა] — M. [8] და] — A. [9] თ ბევრნი წარექცივნეს A. [10] მოიყვანდეს A. [11] იგინი] ყოველნი ქრისტიანენი A. [12] მისცემდა BM. [13] + ყოველსა AB. [14] ძუელისა დავითისა A. [15] კლმისა A. [16] კმლითა მისით A,მისითა] — M. [17] უკომდინარითა M. [18] წელსი AB. [19] აღსავსე ესხნეს BM. [20] რაჟამს A. [21] გარდაკდის E, ომისა გარდაკდისა] მუცლისა M. [22] ესეოდენისა] — A. [23] დამტკნარებული სისხლი A. [24] შეყინებულისა.. გამოსრულად] და რამეთუ ჱუენთუის მასგან გამოდენასა ვაყენებდით A. [25] აღშენება A [26] გარდაკარვა A, გარდავართხა M. [27] + და უფროსად კურთხეულისა AB. [28] ღ[თ]ის მშობელისა] და უფროსად კურთხეულისა დედისა ღ[თ]ისა A.

ფიცხაჲ ამისაჲ, და აღბაჭრილ ფუძისაჲ[1] ქიმჭრელ და ჩჩჩჩანაჲ. Ალ და ქმნად[1] ფანიერკნე და ანჩჩჩაჲ. იღუპა და ქმნაც ჲ ქაჯსაჲ ოსტაჲ ნერწი თაჯაჲ კანაჲს ხილჲ Ალთაჲბაბნჩჩ. და ჩჩჩჩჩ ნერჩჩაჲ თანაჲნჩ ფანიერკნე, ფსალტაჲნი და ჩჩჩაჲ და ჩჩჩჩჩ ანგელი ჩიდე თანა ჲ ჩანჩჩაჲ ჯანაჩჩჩჩჩჩაჲ.

Ჲაკიმ ქამანაჩჩ თანაჩაჩაჩნეჩნი ჩჩჩჩჩ ნერჩჩ[2] თაჲნ ჩაჩაჲ ჲ ჩანჩჩა. და ჩაჩჩჩ ნერ ჲ ნანჯარმაგ. ჲერჩ ჩჩაჩ ჩჩიჯანაჩ[1] ანჩჩ, თი ჩიჯაჲ ფჩჩჩ ქნერ ჩიჩჩ ანჩჩაჩ ჩაჩჩაჩ, ჩ ჲ ქამ თანაჩაჩაჩნეჩნაჲნ Ალთაჲბაბჯ[1] ანჩჩჩ ჯაჩჩაჲ ანჩჩაჩ.

მედ უბე-ავსებული სისხლით ბრუნდებოდა მრთელი, იხსნიდა სარტყელს, ღვრიდა [სისხლს] და იმსუსუქებდა [თავს]. [იყო] აგრეთვე ეკლესიათა და მონასტერთა მაშენებელი; ააგო კიდევაც მშვენიერ ადგილს ორი ტაძარი წმიდა ღვთისმშობლის სახელზე. თვით მიდიოდა და ხედავდა მონასტრებს, მსახურების წესებსა და სასტუმროთა მოსასვენებელს, უსებებდა დანაკლისს. ააგო ადგილ-ადგილ საზრუნავი სახლებიც მგზავრთა მოსასვენებლად.

იმ დროს ილაშქრა ათი ათასიოდე თურქმა თრიალეთს, ხოლო დავითი ნაჭარმაგ[ევ]ს იყო. როცა მოესმა მათ შესახებ, წამოვიდა მათკენ მთელი ღამე მცირედი ლაშქრით და განთიადის ჟამიდან საღამომდის დაამარცხა ისინი ღვთის შეწევნით. მცირედი გადარჩა [და] გაიქ-

[1] ქნიად A, ქნიად BCD. [2] ფიქრობს A. [3] ჲერ AC.

[295—528]... და კუალად სხუა მოიგონა საქმე ... აღაშენა ქსენონი[1].., რომელსა შინა შეკრიბნა[2] ძმანი, თჳთო სახითა სენითა განცდილნი, და მოუმზადა ყოველი საჭმარი მათი უნაკლულოდ... თჳთ მივიდის, მოიხილნის[3], ჴოიცთხნის და ამბორს უყჳს... ყოველი საჭმარი მათი მისცის[4]...

[297—530]... ოდეს სამშჳლდე[5] აიღეს[6], მას წელსა[7] მოვიდა ძალი სულტანისა... ხოლო მეფე დგა ნაჭარმაგევს ტაძრეულითა. ცნა რა მოსლვა მათი მიჱწუხრ[8] თრიალეთს, ღამე ყოველ წარვიდა... ცისკარს მოვიდეს თურქნი.., იქმნა ბრძოლა ძლიერი[9] მას დღესა[10]. და შეწევნითა ღ[ვ]თისათა იძლია ბანაკი მათი. და მიდრეკასა დღისისა, მიდრკეს სივლტოლად. ესეოდენ... მოსწრაფენი, ვიდრემდის არცა თუ კარავთა მათთა და ჭურჭელთა[11] მიხედნეს ყოვლად... [298—531]... ტაოს ჩამოდგეს დიდნი თურქნი ხარგებითა[12], რაჲეთუ[13] ზამთრისა სიფიცხესა[14] და მთათა სიმაგრეთა[15] მიენდვნეს.., დაესხნეს[16] მათ ზედა სასოებით[17] მსხდომარეთა.:, მოსრეს სიმრავლე მათი ურიცხჳ და[18] აღიღეს[19]... ცხენები[20], ცხოვარი, აქლემები[21] და ყოველი ნაქონები მათი, რომ-

[1] აღაშენნა ქსენონნი M. [2] შეკრბიან A.[3] და მოიხილნის A. [4] მოსცის A. [5] + და ძერნა A. [6] + ქორონიკონი იყო ტ‹ AB. [7] მას წელსა] მაშინ A. [8] თ მიმწუხრი მოსულა მათი A. [9] ფიცხელი AB. [10] მას დღესა] — A. [11] + მათთა A. [12] ხარგებითა] ვინათგან ხარგებითა M, საროგებითა A. [13] რამეთუ] ვინათგან B. [14] სიფიცხითა A. [15] სიმაგრესა A. [16] დაესხა A. [17] სასოებით] უშიშად გულდებითა AB. [18] და] — A. [19] მათი ურიცხჳ და აღიღეს] — M. [20] ცხენებითა A. [21] აქლემი A.

*და სამკაულ მსხვილ ფასისანი ყმანი ნოყინაჲნი და ქ ჴაკით ლეკნი ჴელსა, ყაჩაღი ლეკი ჴელსა, ბრძოლად მზად ფიცხელად, ცხენოსანი და ფეხოსანი, ათასეული ათასეულად

ი შეიწყნარეს, ამისთვის ღმერთმან მისცა მათ თავისი ასულნი და გაიხადა
[ისინი] შემწედ. მისი ცოლი გორანდუხტი კი ყივჩაღთა, ე. ი. ჭონთა, მეთაურის—ათრაკის ასული იყო. მათი შემწეობით დაიმორჩილა ოსეთის მეფეები, აიყვანა მათგან მძევლები და მშვიდობა ჩამოაგდო ოსთა და ჰონთა შორის. აიღო დარიალას ციხე და ოსეთის ყველა კარი კავკასიის მთაში. მოიყვანა იქიდან ყივჩაღები და ამოწყვიტა თურქთა ძალები. აიღო სომეხთა ციხე-ქალაქი ლორეც, როცა მოკვდნენ მელიქ-შაჰის შვილი მალიქი და საბერძნეთის მეფე ალექსი. მოკვდა გიორგი

[1] *უწრაკ* C. [2] *ოჲნაკანუწჩამტն* BD. [3] *հնազանդեցոյց* BD. [4] *էառ* BD. [5] *դրունս* BD. [6] *անդ* A. [7] *կոբեայ* A.

სიმრავლე[1] და სიმჭნე წყობათა შინა[2] .., რამეთუ პირველ[3] მრავალთა წელთასა[4] მიერ მოიყვანა[5] სანატრელი[6] და ყოვლად[7] განთქუმული სიკეთითა გუარანდუხტ დედოფალი, შვილი ყივჩაყთა უმთავრესისა[8] ათრაქა[9] შარაღანისა[10] ძისა, სჯულიერად მეუღლედ თჳსა[11] და[12] დედოფლად ყოვლისა საქართველოსა. ამისთჳსცა წარავლინნა კაცნი[13] სარწმუნონი, და მოუწოდა ყივჩაყთა... ხოლო მათ[14] სიხარულით მიითუალეს, გარნა ითხოვეს[15] გზა მშჳდობისა ოვსთაგან. ამისთჳსცა აიძულა[16] წარსლვად[17] ოვსეთს ... შეევედეს ოვსეთს და მოეგებნეს მეფენი ოვსეთისანი[18]... აიხუნა[19] მძევალნი ორგითვე[20], ოვსთა და ყივჩაყთა. და[12] ესრეთ ადვილად შეაერთნა[21] ორნივე ნათესავნი. და ყო შორის [301—535] მათსა მშჳდობა .., აღიხუნა ციხენი დარიალისანი[22] და ყოველთა კართა[23] ოვსეთისა და კავკასიისა მთისანი[24], და[12] შექმნა გზა მშჳდობისა ყივჩაყთათჳს[25]... მათითა ჴელითა მოსრნა[26] სპარსეთისა[27] ძალნი ... ოვსეთს ყოფასა მიიცვალა გიორგი[28] ჟყონდიდელი და თავ ადგა[29] სიყრმითგანთა პატრონის[30] მსახურებათა თჳსთა[31], და

[1] სიმრავლესა A. [2] თ წყობათა შინა სიმჭნე A. [3] პირველ] — A. [4] წელთა A. [5] მოეყვანა A, + კუალად A. [6] სანატრელად A. [7] ყოვლად] — A. [8] უმთვარესისა M. [9] ათრაქა] თრაქა A. [10] ათრანქ სარანის M. [11] თჳსად A. [12] და] — A. [13] + ყოვლისა საქართველოსა A. [14] მათ] — A. [15] განითხოვეს A. [16] აიძულა] ბრძანა მეფემან A, + მეფემან და ბრძანა B. [17] წარსლვა A. [18] თ ოვსეთის მეფენი A. [19] აღიხუნეს A, აიხვნეს B. [20] ორთაგანვე A. [21] შეაერთნეს A. [22] დარიელისნი A, დარიალისი M. [23] კაცთა A. [24] მთისანი] მთისა თანა M. [25] ყივჩაყთათჳს] — A. [26] + სრულიად AB. [27] სპარსეთისა A. [28] გიორგი] —A. [29] თავადგა A, თავადგან M. [30] პატიოსნისა A, პატრონი B. [31] მსახურებათა თჳსთა] მსახურებათათჳს AB.

նաց. մնաւ և Ձղունդխաւկն Դխաւրպն[1] մխաւխան ի մանկուխնէ.և ապայ դնա թագաւորն քսան աւր[2] ամննայն թագաւորութեամբն, և թագեայ դնա ի նոր վանքն։

Իսկ զկիւրապան քառասուն հազար տամբ[3] և որդ[է]սէր առ իւր պահեայ ի Վրաց աշխարհին. և այլ ևս հինգ հարիւր մատաղատունկս, զոր անուանեալք[4] ի դրան իւրում, արարեալ դնոսա ի դրան իւրում[5] քրիստոնեայս. և այլ ևս աւր ըստ աւրէ մկրտէին և ուսանէին զհաւատս Տեառն մերոյ։ Նէ սպասաւորնեայ զքառասուն հազարին, և կացոյց նոցա սպասաւորս, և նուիրեալ վանքէ դՊարտք և զԹուրքաստան։ Նէ է ասէլ դնա[6] նման ընձեռ սրընձեայ և արագահաս, որով զԱզիքսանդր նկարագրէր տեսիլն Դանիէլի, որ ոչէր պակաս ի նմանէ մերս Աղէքսանդրոս, թէպէտ

ჰყონდიდელიც, სიყრმიდანვე ერთგული. იგლოვა ის მეფემ ოცი დღე მთელ სამეფოსთან ერთად და დაკრძალა ახალ სავანეში.

ხოლო ყივჩაღები ორმოცი ათასი სახლითა და შვილებით საქართველოს ქვეყანაში დაიტოვა თავის თავთან; აგრეთვე ხუთასი ახალნერგნი, რომლებსაც ზრდიდა თავის კარს და თავის კარსვე გააქრისტიანა. სხვებიც ინათლებოდნენ ყოველ დღე და სწავლობდნენ ჩვენი უფლის სარწმუნოებას. შეაიარაღა ორმოცი ათასი, დაუდგინა მათ სპასალარები და მათით აძევებდა სპარსეთსა და თურქესტანს. უნდა ითქვას, რომ მსგავსი იყო ის მსწრაფლ-მავალი და მალე-მწევარი ვეფხისა, რომლითაც ალექსანდრეს ხატავდა დანიელის ხილვა, არ იყო ნაკლები მასზე ეს ჩვენი ალექსანდრე, თუმცაღა ხნით უმც-

[1] Դխաւրպն BD. [2] աւուր BD. [3] տամբք CD. [4] անուանք C. [5] արարեալ... իւրում] — BD.

პატივითა დიდითა წარმოგზავნა[1] მონასტერსა ახალსა, და ნუნ დაემარხა, რომელი იგლოვა ყოველმან სამეფომან და თჳთ მეფემან...

ხოლო ყივჩაყნი დააყენნა ადგილთა მათთა მარჯუეთა[2] დედა-წულითა მათითა, რომელთა თანა იყო წყობად განმავალი რჩეული[3] მ̄ჩ̄. ესენი განასრულნა ცხენებითა და საჭურველითა[4]. და კუალად მონანი, რომელ ჰყეს რჩეულნი და განსწავლულნი[5] ღუაწლსა, ვითარ ხუთასი[6] კაცი, ყოველნი ქრისტიანე ქმნულნი ... და თჳთ ყივჩაყნიცა, უმრავლესნი ქრისტიანე იქმნებოდეს[7] დღითი-დღე... [302—536]... დაუდგინნა სპასალარნი... და[8] მმართებელნი ... და საშუალ მათსა თჳთ იგი უმსგავსო სპასპეტი ... წინა უძღოდა. და უწყო[9] ბრძოლად[10] სპარსეთისა, შარვანისა და სომხითისა დიდისა... დაღათუ წერილმან ფრთოვანსა ვეფხსა მიამსგავსა[11] მაკედონელი იგი სიფიცხითა[12] მიმმართველობისათჳს[13] და მსწრაფლ მიმოვლისა ქუეყანათა[14] შინა ... არამედ

[1] წარმოგზავნა A. [2] მათთა მარჯუეთა] სამთოდ მარჯუეთა M. [3] განმავალნი რჩეულნი M. [4] ესენი განასრულნა... საჭურველითა] — A. [5] და განსწავლულნი] განსწავლულნი B. განასრულნა M. [6] ხუთასი] ხუთ ათასი BM. [7] ქმნილნი A. [8] და] — A. [9] იწყო AB. [10] რბევად AB. [11] თ ფრთოვანსა ვეფხსა მიამსგავსა წერილმან A. [12] სიფიცხისა A. [13] მიმმართებელი M. [14] ქუეყანასა A.

*ძალსა[ა]ჲ[ა] ქ[რ]ისტ[ე], აჲ[ა] ლ[ა]ხ[ა]რ[ე][1] სა[ა]ნ[ა]მ[ა]თ. დ[ა]ნ[ა]ლ ს[ა]ხ[ა]რ[ა][2] ე[ჳ]ბ[ა]ტ[ე]დ[ა]ნ ლ ს[ა]მ[ა]ხ[ე]თ[ა]ჲ[ა] ბ[ა]ლ[ა]ტ[ა]ჲ[ა], ა[ა] ლ[ა]ყ[ა]ლ ა[ა]ლ[ა]ლ[ა]ლ[ა][3] კ[ა]ლ[ა]კ[ა]თ[ა]ა[ა]ნ[ა]ნ ფ[ა]ს[ა]ლ[ა]ლ[ე], ა[ა] ლ ს[ა]ხ[ა]ნ ჯ[ა]ლ[ე]ბ[ა]ნ[ა]ს[ა]კ[ა][4] ფ[ა]ს[ა]ხ[ა]ნ[ა] ჰ[ა]ა[ა] ქ[ა]ლ[ა]კ[ა]ა[ა][5], ა[ა] ა[ა]ლ[ე]ც ქ[ა]ლ[ე]ბ[ა]ს ო[ა]ს[ა]ლ[ა]ლ[ა]ლ

*მანც, ვიდრე იქ ოთხნივე ეპისკოპოსნი ეკლესიანი ეკლესიანიჲ. ხოლო კაცნიმ ოთხთა ანგელოზთა ხატებანი ეკლესიათა მათთა. დადგა ქრისტესი, და ტაძარსა მას ოთხთა ანგელოზთასა ლიტანიაჲ[1], ანუ ეკლესიაჲ ანგელოზთა. და ვიდრე სრულ ექმნეს ლიტანიაჲ, მანამდე ეკლესიანი ეკლესიანიჲ ეკლესიანი ეკლესიანიჲ ეკლესიანი ეკლესიანიჲ

*და მსაყოფელ ჲ სარწყლე ანთა[1], ანა-ყენ ენანცვლება და ქჳაბ ქნარსა, და იმანაც ჭამია[2] დროსა. და ჴოგან ა-ოაჲჭ სიცოცხლის[3] ქმა ყოფილის ანა-ბანე[4] კნარსაგ[5] Დაჳით და კიცხაგ ოო ენაც სიცოცხლის ქმოიცილეს Ა.ბა-ბაე[ა]ნ, ი ყოფიჩ[6] Ა.ოოცხანა, ი ა-ოანაკ მიჩეაგან Ო[ა]ჲაცსაგ, ი ოოოფაკ ენითა ჲ ქნარა Დაჳით და კოციოოთიის ნეკითოსან[7] ნიქნი ნაოსი ჲ Თანგა, ჲ Მანგლის[8] ი ჲ Ჩიგგაბრეს. Იაკ ნოოგაოთის ოიქნა-ნან კიცხით ქმჭხოცა ქმაოოაბან მნი[9] ყიმნაგ ჲ ქნარა ნიგა ნანდარეთა-ნჩაოი. ი ოანაჭჩენ ენიქნ კაცა-ნაგი[10] ი ნარბიკ ჲ ყიახოცათ. ი ქჩნით ოიანაც[11] ნაოაკ სიგა თაკა ნამიწიანან მა, გაიშავეს სამოსლები, ზოგმა სახე-ებიც კი, და ზოგმა კიდევ ხელები და ფეხე-ბი, [გაეხვეწნენ] დავითს და მიმართეს სულტანს, ვაი ჩვენო, იძახდნენ თავის თავ-ზე. მოუწოდა თავისთან სულტანმა არაბ-თა მეფეს, ალტუხის შვილსა და შუამ-დინარის ყველა ამირას და გამოგზავნა ისინი დავითის წინააღმდეგ. თორმეტ აგვისტოს მოვიდნენ და მოაღწიეს თრიალეთს, მანგლისსა და დიდგორს. მეფემ კი შემწედ მოიხმო იესო, ღმერთი ჩვენი, მიჰ-მართა მათ წყნარად, დასცა პირველად-ვე უხუცესთაგანი და გააქცია, მისდია, მახვილის სათიბად აქცია ყველა ისინი,

[1] ანგლ A. [2] ჰ] კამ AC [3] ცხოვრსა A. [4] ყოფილნი B [5] ჲ კიცხაგსაო კნარსაგსაჲნ AC. [6] Მანგლსა B. [7] ჲ კიცხაგსაჲ ABC.

განძა-ტფილელ-დმანელნი[1] წარვიდოდეს[2] სულტნისა[3] წინაშე და ყოველსა სპარსეთსა, შეეღებნეს[4] შავად რომელთამე პირნი, რომელთამე[5] ხელები, რომელნიმე[6] სრულიად, და ესრეთ მიუთხრნეს ყოველნი[7] პირნი, მოწევნულ-ნი მათ ზედა... მაშინ სულტანმან მოუწოდა არაბეთისა მეფესა ... აჩინა სპასა-ლარად ელღაზი[8], ძე არდუხისი[9], ... უბრძანა ... სომხითისა[10] ამირათა... შეკრბეს ესე ყოველნი, შეითქუნეს... და აგვისტოსსა თორმეტსა[11] მოვიდეს[12] თრიალეთს, მანგლის[ს] და დიდგორთა ... ხოლო მეფემან დავით ... ყოველი საქმე შუენიერად.., წყნარად... [**306—540**]... და[13] ყოველად ბრძნად განაგო... ზეგარდამოთა შეწევნითა[14]... პირველსავე ომსა სივლტოლად მიდრიკიან[15]... მოსრნა სახელოვანნი იგი მებრძოლნი არაბეთისანი[16].., სდევნა და მოსრნა, რომლითა აღივსნეს ველნი, მთანი და ღრენი მძორებითა[17]... აღივსო ოქრო თა და ვეცხლითა, არაბულითა ცხენებითა, ასურულითა ჯორებითა, კარვე-ბითა და სრა-ფარდაგებითა[18] და[13] სხჳთა ურიცხჳთა[19] ჭურჭლითა[20]... რაო-დენმან ქარტამან და მელანმან დაიტიოს აღწერად[21]! და რამეთუ გლეხთა იხილეს-ცა[21ა], ოდეს არაბთა[22] მეფენი მოჰყუანდეს ტყუედ... ამად[23] რა თხრობად

[1] განძელ-ტფილელ-დმანელნი A. [2] წარვიდეს A. [3] სულტანს A. [4] შეიღებნეს A. [5] და რომელთამე A. [6] რომელნიმე] — A. [7] ყოველნი] — A. [8] ელიაზი M. [9] არდულისი A. [10] სომხი-თისა] და ყოველთა სომხითისათა B. [11] თურამეტსა A, ათრვამეტსა B. [12] მოვიდა A. [13] და]—A. [14] ზეგარდმოთა შეწევნითა] — AB. [15] სივლტოლად მიდრიკიან] — AB. [16] მოსრნა სახელოვან-ნი ... არაბეთისანი] — A. [17] მძორითა A. [18] სარა - ფარდაგებითა A, სარა ფარდებითა M. [19] უცხოთა A. ურიცხოთითა M. [20] ჰურჭლებითა A. [21] აღწერად] — M. [21ა] იხილემცა AM. [22] არანთა B. [23] ამად] ხოლო ამათ B.

զնոսա, զկշ կաղանաց և վռնչոյ կա-
յուցանելով զնոսա ընդ լերինս և ընդ[1]
դաշտս. և լցան ձիւաւք և ուղտովք[2]
և ջոր[ա]ովք[3] *և կայլուք*[4] *Ալարայ[ե]ոյ,*
և վերուխամբ աղն[ո]ահասն՚ամիրայ-
ին՚ն. եւ որ լեզու կարէ պատմել զա-
ւուրն հրաշն[5] *զոր եա մեզ կենսուղիչն*
Քրիստոս: եւ զինչ են լինձ Հոմերոնի
և Ալբիսաստեայ պատմիչքն զՏրովական[6]
պատերազմն[7] *և զքաջութիւնն Ա[խի-]*
լայ, և կամ Յովսեպոսին[8] *զքաջու-*
թիւնն Մակաբեայ[9] *և զնիկեքսանդ-*
րոսն զրկէ, և կամ զՏիտոսին կենս-
ասպէտ. քանզի զչորեքտասիւր ամ՚ոչ
կարացին զՏիմիսս թագաւորքն Վրաց
անհաւանանել[10] *միաձայն՚ միանչն ցԴա-*
ւիթ: Յաւուրսն յայնոսիկ չորաւ սուլ-
տանն ի Շր[ա]ւան, և առ[11] *զՇամախի*

მხეცთა და ფრინველთ დაუგდო ისინი მძორად მთებსა და ველებში. აივსნენ არაბთა ცხენებით, აქლემებით, ჯორებითა და საჭურჭლით; ტყვედ მოიყვანა კეთილშობილი ამირები. რომელ ენას შეუძლია მოგვითხრას იმ დღის სასწაულები, რომლებიც ქრისტე მაცხოვარმა მოგვცა ჩვენ! და რა არის ჩემთვის ჰომეროსისა და არისტოტელის თხრობა ტროადელთა ომისა და აქილესის სიმხნის შესახებ, ან იოსებოსის აღწერა მაკაბელისა სიმხნისა და ალექსანდრეს შესახებ, ანდა ტიტოსისა იერუსალიმის შესახებ, რადგან დავითამდის ოთხასი წლის განმავლობაში ვერ შეძლეს საქართველოს მეფეებმა ერთხელვე დასაკუთრებოდნენ ტფილისს. იმ დროს წავიდა სულტანი შ[ი]რვანს, აიღო შამახი და

[1] *ընդ*] — BD. [2] *ուղտոք* BD. [3] *ջորք* BD. [4] *կայլուք* A. [5] *զհրաշն* BD. [6] *զՏրովական*] *զսովորական* ABCD. [7] *պատերազմ* B. [8] *զՅովսեպոսին* B. [9] *Մակաբեայ* BD. [10] *անհաւականել* AC. [11] *Հառ* B.

ბოვიწივე, ვაებისა ღირსად შევრაცხენ დიდნი იგი და[1] სახელოვანნი გამომეტყუელნი[2], ვიტყჳ უკუე უმიროსსა[3] და[1] არისტოტელის[4] ელლინთა[5], ხოლო იოსიპოს[6] ებრაელსა[7], რომელთაგანძან ერთმან ტროადელთა[8] და[1] აქილევველთანი[9] შეამკუნა თხრობანი ...[308—541]... და მეორემან ალექსანდრე[ს]ნი წარმოთქუნა, მჳნე კაცებანი და ძლევანი[10], ხოლო მესამემან ტიტოს-მიერნი[11] მეტომეთა თჳსთა ზედანი[12] ჰირნი მისცნა აღწერასა... მეორესა წელსა აიღო მეფემან ქალაქი ტფილისი, პირველსავე ომსა, ოთხას წელ ქონებული სპარსთა და[1] დაუმკჳდრა შვილთა თჳსთა და სახლად თჳსად[13] საუკუნოდ... მეორესა წელსა[14] მოვიდა სულტანი შირვანს, შეიპყრა შარვან-შა[15], აიღო შამახია; მოგზავნა[16] მოციქული მეფისა წინაშე... წიგნითა და მოჰრქუა[17], ვითარ[308—542]მედ: „შენ ტყეთა[18] მეფე ხარ და ვერა ოდეს გამოხუალ ველთა; მე ესერა შარვან-შა[19] შევიპყარ[20] და ხარაჯასა ჩემსა[21] ვით-

[1] და] — A. [2] მეტყუელნი M. [3] უმიროზს A. [4] არის-ტოველის A, არისტოტელისა M. [5] ელილნთა M. [6] იოსიპოს] ელისიპოს იოსიპოს A. [7] ებრაელთა M. [8] ტროადელთა A. [9] აქალევველთანი M, აქილეველთამან B. [10] მკნე კაცებანი და ძლევანი] მძლეობანი, სიმკნენი და ძლევა-შემოსილობანი A. [11] მესამემან ნეტიტოს-მიერნი A, ვესპასიანე ტიტოს-მიერნი B. [12] ზედანი] ზანი A, ზარნი B. [13] თჳსად] — M. [14] მეორესა წელსა] — AB. [15] შარვა-შა A, შარვან მალა M. [16] და მოგზავნა A. [17] წიგნითა და მოჰრქუა] და მოუწერა წიგნი და რქუა, ეითარმედ A; და მოჰრქუა] — M. [18] ტყუეთა M. [19] შარვა-შა A, შირვან-შე M. [20] + კელთა AB. [21] ჩემსა] — A.

და ეძღნასაც ᲥᲔრ[ი]ანᲔ-შაჰ. და აღ-ჰასკასაც Ქასფანის առ Դաւիթ, և ասէ. «Ոպէ լեր, արքայդ խոսրադն մայրեաց, որ ոչ իշխես ելանել յորՁեղ. եթէ կամիս, էլ ի գարանէդ և տես զի՛ս աստ, և թէ ոչ՝ առաքեա՛ առ ինձ զհարկն իմ և գնասի»: Իբրև լուաւ խազաւարն, հրամայեաց հնձելոց, և հաւաքեցաւ ամենայն բաղմաՁեռնամբ ուժոյ իւրոյ. և չոգաւ առ նա: Իբրև լուաւ սուլտանն, զարհ հարաւ, և մտաւ ի քաղաքն Շամախի, և ամրացոյց խոր փոսիւք. և առաքեաց առ նա և ասէ. «Ոչ խնդրեմ ի քէն հարկս և ոչ պատերազմիս, այլ ճանապարհ ղի դնաց յից»: Ի նմին[1] ժամանակի[2] ամենայն Ռանայ՝ Ա.սխանուքն գայ չորիք հազարաւ առ սուլտանն. և հարկն գնա

Შეიპყრა შ[ი]რვან-შაჰი. გაუგზავნა მოციქულები დავითს და შეუთვალა: «მრთელ იყავ, დიდი ტყეების მეფევ, რომელიც ვერ ჰპოვა გამოხვიდე ბუნაგიდან; თუ გნებავს, გამოდი მაგ საფარიდან და მნახე აქ, და თუ არა — გამომიგზავნე ჩემი ხარკი და წავალ». როცა ესმა ეს მეფეს, უბრძანა მხედრობას და შემოკრბა მისი ძალის ყველა სიმრავლე, და გაეშურა მის წინააღმდეგ. როცა ეს მიესმა სულტანს, ზარი დაეცა, შევიდა ქალაქ შამახიში და გაამაგრა ღრმა თხრილებით; გამოუგზავნა და შემოუთვალა მას: «არ მოვითხოვ შენგან ხარკს და არც ბრძოლას. არა მედ გზას, რომ წავიდე». იმ ხანებში რანის ათაბაგი ასხანდულა მოვიდა ოთხი ათასით სულტანთან და დაამარცხა ის დავითის ლაშქარმა, ხოლო თვით ბეწვ-

[1] ნიმა ABD, ნაჲ C. [2] ժամանակի ABCD.

ხოვ; შენ, თუ გენებოს, ძღუენი ჯეროვანი გამოგზავნე[1] და, თუ გინდა[2], საძალავათა გამოსრულმან[3] მნახე". ესე რა ესმა[4] მეფესა, მჯის[5] ჴმა-ყყო ყოველთა სპათა თჳსთა[6]... მოვიდეს[7] ყოველნი... და წარეწართა[8] სულტანსა ზედა ... ეუწყა რა[10] სულტანსა ზედა-მისლვა, ძალი და სიმრავლე სპათა[11], განკრთა[12].., მსწრაფლ შევიდა[13] ქალაქად. მოიზღუდა[14] ერთ კერძო სხრტითა და[15] ხანდაკებითა, და სხუთ კერძო ზღუდითა[16] ქალაქისა შამახიისათა[17]. ესე რა ცნა[18] მეფემან .., მადლობა შეწირა ღმერთსა[19]... მაშინ სულტანმან მრავალთა მიერ ვედრებათა... შეთუალილობათა[20], ვითარცა მონამან ჰირვეულმან, არღარა[21] ძღუენი ანუ[22] ომი ითხოვა[23], არამედ გზა სიელტოლველად[24]... მათვე დღეთა სულტნისათა მიმავალი[25] ათაბაგი რანისა ასხუნდულა[26] ძალითა მრავლითა მოსრეს მონათა [310—543] მეფისათა, ვითარ ოთხი ათასი კაცი, და იგი ოდენ მარტო[27] ძლით[28] მივიდა სულტანსა[29] წინაშე. იხილა რა ესე სულტანმან, მასვე ღამესა გაიპარა ... სხუთ გზით წავიდა სოფლად

[1] გამოვგზავნო A, გამოვგზავნე M. [2] თუ გინდა] თქუენდა M, თუნდა B. [3] გამოვედ და AB. [4] თ ხოლო ესმა რა ესე AB. [5] მსწრაფლ AB. [6] თჳსთა] მისთა A. [7] + წინაჱე მისა A. [8] წარმოემართა BM. [9] სურტანსა M. [10] სულტანსა ზედა... ეუწყა რა]—A. [11] + მისთა AB. [12] და განკრთა A. [13] მსწრაფლ შევიდა] შეივლტოდა M. [14] და გარე მოიზღუდა A. [15] სხრტითა და] — B, სხრკითა და M. [16] ზღუდისა A. [17] ქალაქისა შამახიისათა] შამაისათა M. [18] თ ხოლო ცნა რა ესე A. [19] ღმრთისა სახიერისა A. [20] შეთუალულობანი M. [21] არღა A. [22] ანუ] არამედ M. [23] ომნი ითხოვნა A. [24] სამლტოლვაროდ A. [25] მასვე დღესა სურტანსა წინაშე მიმავალი A. [26] აღსუა M. [27] + მეოტი AB. [28] ძალითა BM. [29] სურტანს M.

ძალსა Დაւით, և [ն]ր[ն] մաղթեալ სიმուտ առ սուլտանն. և նա զարհուրեալ սուլտանն՝ ընդ այլ ճանապարհ դադտռնայ նովաւ ի գիշերի յաշխարհն իւր. և [մ]ագաւորն յերկիր իւր գտեալ՝ և գինի ամսոյ մինոյ անդրէն գտանայր ի Շր[ո]ան. և ամենայն զգուշութեան քերդ[1] զարքայանիսան. և արարեալ զաշխարհն ընդ հարկաւ՝ գտանայր ի վէրս Նա Լատ և զղըզևական Հայոց՝ գԴմանիս, գԴագ, գՏէրունականն, գԲաւազինն, գՆորԲԻԼԴն, գՄանասագոմ, գԱնալիճգարթ. և անցեալ ի կողմն[2] վերին՝ ի Բասեն և ի Սալս, ուր և գտանէր ի Թուրքայ՝ կռուիւսել ընդէր, և գտանայր մնծաւ յաջողմամբ ի վէրս՝ յաւդոստոս[3] ամսեանս՝ եւ հասանէր առ նա թուղթ[4] յաւազայն[5] Ան[է]ոյ՝ լիզ «Ն՝կ, տայսուք զքաղաքս ի ձեռս գր». և գնաց վաթ-

ზე [გადარჩა] და შევიდა სულტანთან. კიდევ უფრო შეშინდა სულტანი და სხვა გზით მალულად გაიპარა ღამე თავის ქვეყანაში, ხოლო მეფე თავის ქვეყანაში მობრუნდა. ერთი თვის შემდეგ ისევ დაბრუნდა შ[ი]რვანს, აიღო ციხე გულ[ი]სტანი, მეფის საჯდომი; სარკი დაადო ქვეყანას [და] მობრუნდა საქართველოში. მან აიღო სომხეთის ციხეები: დმანისი, გაგი, ტერუნაკანი. ქავაზინი, ნორბერდი, მანასაგომი [და] ხალინჯქარი. გადავიდა ზემო მხარეს. ბასიანსა და ისპერს, სადაც იპოვა თურქთაგანი. ამოწყვიტა [და] აღმოფხვრა. და მობრუნდა დიდი გამარჯვებით საქართველოში აგვისტოს თვეში. მოუვიდა ამას წერილი ანისის უხუცესთაგან, რომ «მოდი, გაგმოგცეთ ეს ქალაქი შენს ხელთაო». წავიდა სამოცი ათასი მხედრით და . სამი დღის შემდეგ აიღო ის. მობრუნდა

[1] ბერდն C. [2] կողմ AC. [3] յաւդոստոս C. [4] თուղթ A. [5] ի յաւազայն ABC. [6] ձեռք A.

თქსად. ესრეთ[1] ძლევა-შემოსილი და მბადლობელი ღ[თისა შემოიქცა მეფე... მეორესა თუესა, ესე იყო ივნისი[2], კუალად წარვიდა შარვანს და[3] აიღო გულისტანი[4]... მოირთო შარვანი და აღავსნა კეთილითა ყოველნი მორჩილნი ბრძანებათა მისთანი, წარმოვიდა ქართლს[5].., მარტსა გარდავიდა ქართლად და[6] აღიღო ქალაქი დმანისი ... მაისსა აიხუნა[7] სომხითისა ციხენი[8]: გაგნი[9], ტერუნაკალი[10], ქავაზინნი[11], ნორბე[რ]დი[12], მანასგომნი[13] და ხალინჯქარი[14]. და ივნისსა წარემართა ლაშქრითა, განვლო ჯავახეთი, კოლა, კარნიფორა[15], ბასიანნი სპერამდინ და. რაცა პოვა თურქმანი, მოსრა და ტყუე ყო...[ჰ11—ჳ44] და[3] მოვიდა თრიალეთს დიდითა განმარჯუებითა... აგვსტოსსა კ[მოვიდეს მეწიგნენი[15] ანელთა თავადთანი, მოაჯსენეს[16] მოცემა ქალაქისა და ციხეთა.., მესამესა დღესა სამოცი ათასი[17] მჭედარი წინაშე უდგა. წარემართა და, ვითარცა მიიწია[18], მესამესა დღესა აღიღო ქალაქი ანისი და[19] ციხენი მისნი... მერმე წარემართა შარვანს და აღიღო ქალაქი შამახია... და სრულიად[20]

[1] და ესრეთ A. [2] ესე იყო ივნისი] ივნისსა A. [3] და] — A. [4] გულისტანის M. [5] ქართლად A. [6] აიხუნეს A. [7] თ ციხენი სომხითისანი A. [8] გაგანი M. [9] ტერონაკალი AB. ხერუნაკლი M. [10] ქავაზნი M. [11] ნორიბედი B. [12] მანასგომონი A. [13] ტალინჯქაოი A. ტალინჯქარი B. [14] კარნიფოლა AB. [15] მწიგნობარნი A. [16] და მოიჯსენეს A. [17] საჯოცდა ათასი M. [18] და ვითარცა მიიწია] — M. [19] და] — M. [20] სრულიად] სრულად ყოველი A.

ანჱს ჰაფარ ჰაბჱლიქ[1], *ჲ ქჩის ჱრქჲ ჱჲჱრც ჲთ*[2] *ჩჲა. ჲ დარბაჲ ჩ Ბ[ო]ლჰან, ჲ ით*[2] *ქდაჟაკჩ Ბაამალს, ჲ დამჩნაკჩ ჱრქჩრჩ. ჲ ჩოქჩაჩ ქაჱრა Ჰჱრ ჲ ყალა, ჲ დორბაკაქ ჱრქჩრჩ ქმჩრჩ ჰაჲათაარჩჩ ჩჱრ, ჲ დარბაჲ ჩ Ჩაარქ:*

ჱჲ დჩრა პატჩნაცჲაჱრ ჩ ჰაღრაკჲაჩ[3] *ჩარაჲაც. ქჩ ქჩჩჰაჲ დაჩჩნაკჩ მაჲ ანჱს აჩჩჰჩრჩ ჲ ჩქრც ქჩაჩკჲაჱრ: ჩჱრ ნაჲ ჲ ქაით ჰიქ[ჩ]ჩკ ქქაით ჲ აჩრ, ჲ ქნქჩაჰაჩჲრ დამჩნაკჩ მაჩაჩაჩ ანაჲაბაკჩჩაჩ. ჲ კორძამ აჭჩაჲაჱრ ანჩ, ქაჱრ ანკანჯაჱრ ქჲაკჩ ჲ ყდჩრ ჩრჩკ. ქჩ ოჭ ქაჩჩ ჩაჩჩრაჩჩჱრ ჩნაჲ ჩ ყჩჩრჩ აჭჩაჩარჩ ჩ ჲთჱრჱნჯჩაჩ, ჲ ოჭ ჰაქდ აჭჩაჩარჩ ჩ ძამ ჩაჭაკ ჲ ქნქრჱცაკ: ჱრ ნაჲ ჲ ითრძამაბ ჲ ანჩჩჩჩჩ ჩ ქჩრაკ კრქაითაჩჩჩჩ. ქანქჩ*

შ[ი]რვანს, აიღო ქალაქი შამახი და მთელი ქვეყანა, დატოვა იქ ლაშქარი — ჰერი და კახი — და ზედამდგომელად ქვეყნისა თავისი სანდო [პირი] სიმეონი, და მობრუნდა ქართლს.

და რა მოგითხრათ მის სიკეთეთაგან?! ღაასახლა აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ყველა ნაწილში ხალხი. სულით იყო ის ფხიზელი და მამაცი, კითხულობდა ყველა საღვთო წიგნს და, როცა დაეღლებოდა თვალი, ისმენდა ყურით დღე და ღამე. არც ძილი უშლიდა მას ხელს ღამით და არც სოფლის ზრუნვა დღისით, არც ლხინი სადილისა და ვახშმის დროს. იყო ის ქრისტიანეთა მოწყალე და გულშემატკივარი. სანამ ტფილისი თურქებს ჰქონდა და ყოველ დღე სისხლით

[1] *ჰაბჱლიქ* A, *ჰაბჱლ ჩ* BCD. [2] *ჱაი* BD. [3] *ნიჩაიჯს* A.

შარვანი. დაუტევნა[1] ციხეთა და ქალაქთა შინა ლაშქარნი დიდნი, ჰირნი[2] და კახნი, განმგებელად და ზედამხედველად ყოველთა საქმეთა მანდაურფა აჩინა მწყაგნობართ-უხეცესი თჳსი სჳმონ ჭყონდიდელი.., გააგო მაშინ[3] ყოველი საქნე შარვანისა... მოვიდა ქართლად...[4]

ესენითანრნი უკუე არიან... [313—546]... მოთხრობანი და საქმენი, რომელნი მან ქმნნა და აღასრულნა, რომელნი ჩუენ მცირედითა და[5] ყოვლად კნინითა სიტყჳთა წარმოგჳჩენიან[6], დიდთა მათ მითხრობად[7] შეუძლებელთა საქმეთა მისთაგან... [314—547] შეამკუნა საქმენი თჳსნი, რომლითა განაგნა ჭორციელნი და წარმ[არ]თნა სულიერნი ... საღ[ა]თონი წიგნნი[8]... შეიყუარნა[9] და შეითჳსნა... იგინი იყუნეს მისსა საზრდელ გემოვან[10] და სასუმელ ტკბილ და საწადელ... დღე და ღამე მიმოსლვათა[11] შინა... სადა გარდაჴდის[12] ჰუნეა[13], პირველ ყოვლისა წიგნ[ნ]ი მოაქუნდიან ჴელითა, და არა დააცადის[14] კითხვა, ვიდრე არა დაშურის. ხოლო შემდგომად სეროპისა ნაცვალად ძილისა[15] ანუ[16] სხუასა[17] რასმე საქმისა, კუალად კითხვა წიგნთა, და რა-

[1] და დაუტევნა A. [2] აერნი A, Ტერნი B. [3] გაიგო მაშინ] და განაგო მეფემან A. [4] მოვიდა ქართლად] მოვლო ქართლი M. [5] და] — BM. [6] წარმოგვიჩუენნა M. [7] და მითხრობად A. [8] წერილნი A. [9] შეიპყრნა A. [10] ყოველთა გემოვან AB. [11] მიმოსავალთა M. [12] არ გარდაკდეს A. [13] ჰონესა Ai, ონესა A. [14] დააცადიან M. [15] ძალისა A, რომლისა M. [16] ანუ] — A. [17] სჳჳსა A.

ვინ ეր Տფխս տո Թուրքայ, և [ა]ամენაჯა ოთուր ენიერ արևամղ քրխոտունէկ, որ ընակքն էին և որ առաքուստ մտանէին վաճառականք. ասան որոյ ոչ հանպևաւ ვինչև [ոչ եքարթ] զպայթակղուքիւնն[1] քրիստոնէից. և ասպնուխնաստն Քրիստոսի արար հարկատու զսուլտանն՝ զպալականիչն աշխարհն, և նստոյց ի մոխրի զաղդն Իսմայելի, և իբրև մարդ անասնոյ՝ այնպէս նա տիրեաց քրիստոնեաւերայ աշխարհիս էր և պահող պինդ և ապաւէնդ հերկար՝ և չեկեղեցիս ընծայող[2], մինչև ի Ցունաց աշխարհն և ի Կիլիկիա և ի Կիպրոս և ի Սուրբն[3] Երուսաղէմ. և ի լեառն Սիօვსებოდა [იმ] ქრისტიანეებისა, რომლებიც [შიგ] სახლობდნენ თუ გარედან შემოდიოდნენ ვაჭრებად, ამიტომ არ მოისვენა, ვიდრე არ აღფხვრა ქრისტიანთა საფრთხე. ქრისტეს შეწევნით მოხარკედ გაიხადა სულტანი, სოფლის გამაოხრებელი, და ნაცარზე დასხა ისმაელის ტომი. როგორც კაცი პირუტყვთ. ისე დაეპატრონა ის სოფლის მძლავრთ. იყო ის მტკიცედ მმარხველი და გრძლად მლოცველი, ეკლესიათა შემწირველი ბერძენთა ქვეყანაში, კილიკიაში, კვიპროსსა და წმიდა იერუსალიმში. სინას მთაზე ააშენა მონასტერი და მრავალ განძს ათასობითა

[1] დაკრძალულებას C. [2] ընծայող A. [3] սուրբ B.

ჟამს[1] თუალნი დაშურიან, სასმენელნი[2] ანაცვალნის[3]... [316—349]... ქალაქი ტფილისი იყო, ოდეს ჯერეთ[4] არა სრულიად შემოყენებულ[5] იყო უღელსა ქუეშე მორჩილებისასა ... სავსე იყო სისხლითა[6] ქრისტიანეთათა... თჳნიერ მიზეზისაცა[7] მოსრნიან[8], რაოდენნი პოვნიან[9] ქრისტიანენი, ხოლო ოდესმე ქარავანსა თანა შემოყოლილთა თურქმანთა[10] ზედა განსცნიან შემომავალ[11]-გამომავალნი ქრისტიანენი და ტყუეობად[12] სიკუდილსა მისცნიან[13]. და ესრეთ ისრვოდა ქუეყანა მრავალ ჟამ, რომელი-ესე[14] ფრიად ეძვინებოდა სულსა დავითისსა ... [319—551]... სულტანი[15] დასუა მოხარკედ თჳსა ... [319—552]... დასცნა წარმართნი. მოსრნი ბარბაროზნი, მრწემად მოიყვანნა მეფენი, ხოლო მონად ჴელმწიფენი[16], მეოტად წარიქციენა[17] არაბნი, იავარად — ისმაიტელნი ... ყოველნივე ესრეთ დასხნა[18], ვითარცა კაცნი[19] პირუტყუნი ... კუალად ლოცვისა და მარხვისათჳს, რადღა საჴმ[320—553]არ არს თქმა, რომლისა საქმარ იგი[20] ოდენ იყო, და კუალად მონასტერნი ... და, ყოველნი[21] ეკლესიანი წესსა და რიგსა... დარბაზის კარით მიიღებდია[ნ]... ლავრანი და ს[ა]კრებულონი და[22] მონასტერნი არა თჳსისა[23] ოდენ სამეფოსანი[24], არამედ საბერძნეთისანი[25].., მერმეცა ასურეთისა და კჳპრისა, შავისა[26] მთისა[27] და[22] პალესტინისანი,

[1] ჟამი ჟამს M. [2] სმენილნი A. [3] ანაცვალნის] — M. [4] ერთჯერ AB. [5] შემოყვანებულ A. [6] სისხლითა] — M. [7] მიზეზია A. [8] მოსრიან BM. [9] პოვიან BM. [10] თურქთა A. [11] შემოვალ M. [12] და ტყუეობად] ტყუეობასა და სიკუდილსა M. [13] მისციან BM. [14] რომელ M. [15] სურტანი M. [16] კელმწიფებანი M. [17] წარიქცივნეს M. [18] დასხნა] — M. [19] კაცნი] — AB. [20] თ იგი საქმარ A. [21] და ყოველნი] საებისკოპოზონი A, — B. [22] და] — A. [23] თუისითა A. [24] სამეფოთა A. [25] საბერძნეთისნიცა A. [26] შავშისა A. [27] მათისა M.

და ქრისტე ღმერთ, და დანან ბრძოლ ჰაზარაზარ და ბრძოლ თათრ ომ ომს, აწ და ყრანა და ხატა ხრეშ-ბრანც, ღალა[1] ო ყარ ჰამარხ!

Აწ სა[2] ყამცგაა ძრაცრქ ქჰაყა ა ყ'ქ-ბა. ჩ ყოქაც ყში[ქ]ჰანჰანჰა[3] ჩა-ბრეჭ-ყოს ჩარქ-ბაყ და ყშ-ბანჩრა ჩარქ-ბაყს ყშ-ბარფშანს[4] ქ-ბაც და ჭიძ-ნაც ქრძაყს[5], ჩ ყრაქაყრფაცა და ყშარ-ფაფაცა ჰაყაც, და ბარარ ძიფყ. ჩ ბრჩნ-ბრს ჭაძაძაძაჭ ძრჩჯ ყრჩრჩყც, ჩ ად ჰაძანჩჯრა ძრჩჩანც: Ამა ძაჭ ჩ-ბაცაძაბრა. «Ამ-ჯ ანყ-ბარძ ჩრ ჩ ჭაძ-ბარფს ბანად, ფიც ბარჩრაყ ჯ-ბ ძაძ-ჯს. ჩ [ად] ყარჯ ფიძ-ჯ[6] ჩ-ბანჩრ ჩ

და ათიათასობით უგზავნიდა ყოველწლიურად: [უგზავნიდა] აგრეთვე წიგნებსა და სიწმიდეთა სამსახურებელს, რომლებიც ვის შეუძლია დასთვალოს?!

მოისურვა სომეხთა და ქართველთა შეერთებაც. მოუწოდა იოანეს, ქართლის კათალიკოსს, არსენი(ოს) ქართველს, ქართულისა და ბერძნული ენების მთარგმნელს, და სომეხთა ეპისკოპოსებსა და მონასტრების წინამძღვრებს,* გამართა კრება და გამოიძიებდნენ დილიდან საღამომდის, მაგრამ ვერ დაეთანხმნენ ერთიმეორეს. შემდეგ მეფემ თქვა: «ჩვენ უსწავლელი ვართ თქვენი უღრმესი სიტყვებისა, რომ

[1] ღალა B. [2] ჩ BD. [3] ყშიანჰანჰა C. [4] ყშარფშანს A. [5] ქრძაყს BD. [6] ჩ ფიძ-ჯ A.

* მთარგმნელს ყალდაყაც „მოძღურად" კი ალარ ესმის, როგორც ეს ადრე იყო, არამედ „ეპისკოპოსის წინამძღვრად" (შდრ. ქართულ დედანს).

აღავსნა კეთილითა... თჳთო-ფერთა მიერ შესაწირავთა განამდიდრნა; კუალად უშორესცა ამათსა, რამეთუ მთასა სინასა ... აღაშენა მონასტერი და წარსცა ოქრო მრავალი, ათასეულნი[1] ... და წიგნები საეკლესიაონნი[2] სრულებით და[3] სამსახურებელი სიწმიდეთა .., ვინ ა[321—554]ღრაცხოს თჳნიერ მაჰისა ზეკათასა!..

[325—558] შემოკრბა ოდესმე წინაშე მეფისა ნათესავი გულარძნილი, ყოვლად ბოროტთა სოფლეთა[4] ეპისკოპოსნი[5] და მონასტერთა მათთა[6] წინამძღურები მრავალნი[7] ფრიად[8], რომელნი ფრიად[9] აზმნობდეს[10] თავთა თჳსთა მიწევნად თავსა ყოვლისა საწავლულებისა და[11] მეცნიერებისასა. და[3] მოაჴსენეს, რათამცა ყო ბრძანებითა მისითა კრება, და[3] ყვესმცა სიტყჳს-გება და გამოძიება სჯულისა, უკუეთუ იძლიენ, და[3] იქმნენ თანა ერთ-ჴმა[12] სჯულისა[13]... მოუწოდა მეფემანცა[14] იოვანეს[15], კათალიკოზსა ქართლისასა ... და არსენის იყალთოელსა[16], თარგმანსა და მეცნიერსა ბერძენთა და ქართველთა ენისასა[17]... ყვეს უკუე სიტყჳს-გება ურთიერთას ... და ვერას[18] უძლეს დაბოლოებად[19]... რამეთუ შევიდიან შეუვალთა საქმეთა და ძნიად გამოსავალთა. შეეწყინა ესე მეფესა და ჰრქუა მათ: „თქუენ[20] მამანო, სიღრმეთა სადამე[21] შესრულ ხართ და უცნაურთა ხედავთ[22], ვითარცა ფილასოფოსნი, [326—559] და ჩუენ ვერას უძლებთ ცნობად, ვითარცა უსწავლელნი და ყოვლად მსოფ-

[1] მრავალ-ათასეული A. [2] საეკლესიო BM. [3] და]—A. [4] სომეხთა] — M. [5] ებისკოპოსები A. [6] მისთა A. [7] მრავალნი M. [8] ფრიად] — M. [9] ფრიად] — AB. [10] აზნაურობდეს M. [11] სწავლულებისა და] — B. [12] ერთ-კორც M. [13] სჯულითა M. [14] მეფემანცა] — A. [15] იოვანე M. [16] არსენი იყალთოველსა A, იყალიოელსა M. [17] ენათასა A. [18] ვერკინ A, ვერარა B. [19] დაბრალობად A, დაბრკოლება M. [20] თქუენ] — A. [21] სადმე A. [22] ხედვათა AB.

դուրս։ Եւ ինքն պատրէ և կայսրին բանիւ խաղաղացուցանել զնորհասին կղտմանսն՝ արձակեաց զժողովն։

Այլ ինքն սիրէր զաղգն Հայոց և զնկեղեցիսն և զոմն հանուար վարդապետն ի Հայրապատ՝ Սարկաւագ անուն. խոստովանէր նմա զյանցանսն իւր, և կորացուցանել զպատուական գլուխն՝ աւրհնէր ի նմանէ. և նմանէր ընդ նմա ։ փարէր զպարանոցաւ նորա. և նա ասէր. «Լուծանել եմ և հանուլ ի ծեր բովիննէն[1]. ի բաց դնա ինձնէն, զի մի՛ աշխատ լիցիս» Եւ խաղաւորն համբուրէր և ասէր. «Անպակաս լիցի հոգս այս կինէն, հայր պատուականդ»: Եւ ապրգևակաց նմա դևաւոյ[2] աւրհնմբեր ելանացն՝ ի ծառայութիւն նմա: Եւ յաւրհնէն[3] գնմանէ՝ զայս ասէր Տեառն[4] և[դուլ][5] արդով [ով] ուժի դնա» մինչև յաստանիւրդ տաւնն[6]։ Եւ դուարճանայր արքայն, և դովէր զդևակեցկակերպ խարդմանուածքն[7] Հայոց։

Եւ տեսեալ արդեամբ կատարեալ ղերն սաղմոսին ի վերայ խոպաւորին. և յորովք ի բանից տեսի վայ-

ლებიც წინ დაგისხამთ და ვერ მოგიხერხებიათ გარეთ გამოსვლა». და თვით მარტივი და ცხადი სიტყვით დააწყნარა ორივე მხარე და გაუშვა კრება.

ხოლო თვით უუვარეს სომეხთა ცოლი, ეკლესიები და ერთი ვინმე რიტორი, [მონასტრის] წინამძღვარი ჰყხბაცს, სახელად სარკავაგ: აღუარებდა მას თავის შეცოდებებს, დაუდრეკდა პატიოსან თავს და მისგან მოიღებდა კურთხევას. იჯდა მასთან და ეხვეოდა ქედზე. ხოლო ის ეუბნებოდა: დახსნილი ვარ და სუნი მიდის მე ჩემი სიბერით, გამეშორე რომ არ შეგემთხვიოს შრომა». მეფე კი ეამბორებოდა და ეუბნებოდა: «ნუშც მომკლებია ეს სუნი, მამაო პატიოსანო». და უბოძა მას სოფელი მონასტრის ახლოს მის სამსახურებლად. მეფის დალოცვის დროს ამას ამბობდა, როცა ხელს ახლებდა თავზე: «ვპოვე დავით მონა ჩემი და წმიდა ზეთი ვსცხე მას» [და ასე შემდეგ] მეათე მუხლამდის. უხაროდა მეფეს და აქებდა სომეხთა მშვენივრად [შესრულებულ] თარგმანებს.

და მართლაც ვნახეთ, რომ შესრულდა ფსალმუნის სიტყვა მეფეზე. მრავალი იმ სიტყვათაგანი აუხდა მას, რადგან მრავალ საც-

[1] *Ბերբերեան եւ* BD. [2] *գեղ* C, *գիւղ* B. [3] *ի յաւրհնէն* ABC. [4] *և*] — AC. [5] *իւղով* BD. *տուն* B. [7] *քարդմանուածքն* A.

ლიონი... ლიტონთა და მარტივთა სიტყუათა მიერ გეზრახო“... იწყო მათდა ნიმართ სიტყუათა თქმად... დაუყო პირი მათი და უპასუხო ყვნა.., მიიქცეს სირცხვლეულნი...

[332—364] და თჳთ მებრ ესე კმა არს საცნაურ მყოფელად აკუთრებისა თჳსისა[1] ღ̃თისა მიმართ[2], რამეთუ მრავალგზის

[1] მისისა BM. [2] მიერ B.

ჰქნეს ნამა. დანიშ ჲ ბაგიან იგი-გაკრეს Ასთაბით ჩიდბაან ათლეჲ[1] *ანსაიბაჩეჲ მაგიშან. ჲს ჰგიშს ჲ ყოგა ჴიჩე ანსჩაა კიჩისაჩეს' ჩიბა აჩაი ანსჩაა ჩინჩე ანსაიჩეგი ჩიბის ციშაჩაა, ჲ ათა კაანჩე Ხიგიშეგი ჩაჩიგიანს: ნჩ ჩაიბჩაა ჲ აკაანიგაშჩის ენიგ ჩიგის აჩიშს, ჩჩაა ნჩა ჲ აგიგაიჩეს' ჰაგიკანჩე ჩიშაანჩეს*[2] *ჭაბგიჩიჩეჩ, აი ყაკ ჲ აკიანათე ნიგი, ჲ ათლეჩ კაკნათანჩ'* *ჰიჩიშაანაკეს*[3] *ბაიჩიყაანაგიშაათ: ნჩ ათაყჩ ჲ ჰაანაჩიბაა ბაიჩის' ათაი ძათანჩა კიჩიჩნაანეს, ჰიაანათანაკ ჩიჩიგიაანა ჩჩაა, ჲ კიანჩეგიდ ჩიგიდ აიმ ჩჩაა ჩიგა ჲიგიყ, კიანს[ი]აის ამანაა*[4] *ჲ ქაან ჩ ჰიჩიშს. ნაათიგ*[5]*. . . . . .*

თურს (=მახეს) დაახრწია თავი ღვთით და გადურჩა, რაც წარმოუდგენელია კაცთაგან. ერთხელ ირმებზე ნადირობის დროს გადმოვარდა ცხენიდან [და] სამი დღე დავარდნილი იდვა უძრავად როგორც მკვდარი, ხოლო შემდეგ საიდუმლოების ძალით წამოდგა. კიდევ, ერთ ციხეს რომ ებრძოდა და წამოვიდა ისარი ზღუდიდან [და] მოხვდა გაბრიელის ხატს, რომელიც ყელზე ეკიდა, გადაურჩა მას ანგელოზის მეოხებით. და ასე, როცა შემოიკრიბა სიკეთე, მიეახლა ზეციერს, დასნეულდა მიწიერი სიცოცხლე ორმოცდამეცამეტე წელს თავისი ცხოვრებისა იანვრის თვის ოცდა ხუთს [და] დასვ...

[1] *ათლეჩ* BD. [2] *ჩიშაანჩეს* BD. [3] *ჰიჩიშაანაკეს* AC. [4] *ამანაან* C. [5] *ნაათიყ* D.

მრავალთა მიზეზთა და განსაცდელთა სიკუდილისათა[1] შთავარდა იგი, რომელთაგან მცირედ მივსცეთ თხრობასა. რამეთუ[2] ნადირთა დევნასა შინა ოდესმე მუხნარს წარექცა ცხენი, და[3] ესეოდენ შეიმუსრა[4], რომელ[5] საბ დღე[6] ყოვლად[7] უსულოდ მდებარე იყო ... და შე[333—564]დგომად... მოექცა სული.., აღდგა ცოცხალი.., ღმერთმან იჴსნა სიკუდილისაგან. კუალად ციხესა რომელსამე ჰბრძოდეს ... ციხით ვინმე შემოსტყორცა ისარი და ჰკრა ხატსა მთავარ-ანგელოზისასა, რომელი ეკიდა ყელსა... ძალმან საღთომან განარინა მშჯდობით ... ჟამსა შინა შუენიერსა და ჯეროვანსა მოუწოდა ღმერთმან შეყუარებულსა[8] თჳსსა... [334—566]... იყო მაშინ თუე იანვარი კდ ... ხოლო წელიწადნი მისნი შობითგანნი[9] ორმეოცდაათსამეტ[10]... ამანცა თჳსითა ჴელითა დასუ(ა საყდარსა თჳსსა ძე თჳსი დიმიტრი). . . . . .

[1] თ სიკუდილისა მიზეზთა და განსაცდელთა M. [2] რამეთუ] — M. [3] და] — BM. [4] შემუსრა A. [5] + სადმე A. [6] რომელსამე დღე M. [7] ყოვლად] — A. [8] შემყუარებელსა A. [9] შობითგან A. [10] ორმეოცდაცამეტ A] ჳ M.

მხითარ აბრივანელი

მხითარ აბრივანელი

17. ქართლის ცხოვრების ძველი სომხური თარგმანი

A — № 3070 (354 v — 356 r).
M — *Մխիթարայ Այրիվանեցւոյ Պատմութիւն Հայոց. ի լոյս ընծայեաց Մ. Էմին. Մոսկվա*, 1860 (17 - 18).

ՅԻՇԱՆՔ ՎՐԱՑ	ՅԱՅԱՎՐԵՑԻ ՀԱՐԹԼՈՒՆԱ
Հայկն և էր եղբարքն[1]	ჰაიკი და შვიდი ძმა:
Բարթլոս[2].	ქართლოს,
Բարդոս.	ბარდოს,
Մովկան.	მოვკან,
Լեկան.	ლეკან,
Հերոս.	ჰეროს,
Կաւկաս[3].	კავკას,
Եգրիս.	ეგრის,
Մծխիթա.	მცხეთა,
Ուվլոս.	უფლოს,
Աբրիտոն.	აბრიტონ,
Ազոն[4]. *աստ Ազկբանդր*	აზონ, აქ ალექსანდრე.

ԹԱԳԱՒՈՐ[Ք][5] ՎՐԱՑ	ՄԵՓԵԵԲԻ ՀԱՐԹԼՈՒՆԱ
Փառնաւազ[6].	ფარნავაზ,
Ս[ա]ուրմակ.	ს[ა]ურმაკ,
Մրւան.	მ[ი]რვან,
Փառնաջոմ[7].	ფარნაჯომ,
Սբրակ[8].	არბაკ,
Սբտակ.	არტაკ,
Բարտոն.	ბარტონ,
Մրւան.	მ[ი]რვან,
Սբրակ.	არბაკ,
Սդրւիկ[9]. *աստ*[10] *ծնաւ Քրս*[11].	ადრიკ, აქ იშვა ქ[ე],
Բարտոն և Քարթամ.	ბარტონ და ქართამ,
Սդուկ.	აზუკ,
Սդմայէր[12].	აზმაიერ,
Համազասպ.	ჰამაზასპ,
Դևրուկ.	დერუკ,
Փարսման.	ფარსმან,
Միհրդատ.	მიჰრდატ,

[1] եղբարքն] եղբարք լուբ M. [2] Քարթլոս. A. [3] Կովկաս M. [4] Աբրիտոն. Ազոն] Ավրիտոնազոն M. [5] Թագաւորք] Առաջին թագաւոր վրաց A. [6] + առաջին թագաւոր M. [7] Փառնաջոմ M. [8] Սբրակ M. [9] Անդրւիկ M. [10] աստ] — M. [11] Քրս ծնաւ M. [12] Ազմայէլ M.

Ադմ,	ადმი,
Համադասպ.	ჰამაზასპ,
Վրոյն[1].	ვრუინ,
Վաչէ.	ვაჩე,
Ասպագուր.	ასპაგურ,
Մհրան՝ սա հաւատաց ի Քրիստոս Նուհէլ[2].	მიჰრან, ამან ირწმუნა ქრისტე ნუნეს მიერ,
Բահքար.	ბაქარ,
Միրդատ.	მირდატ,
Վարզաբաքար.	ვარზაბაქარ,
Տրդատ.	ტრდატ,
Փարսման.	ფარსმან,
Միրդատ.	მირდატ,
Վարչիլ[3].	(ვ)არჩილ,
Միրդատ.	მირდატ,
Վարդաբաքար.	ვარზაბაქარ,
Ս[ա]ուրմակ.	ს[ა]ურმაკ,
Զուանշէր.	ჯუანშერ,
Վախթանկ՝ սա զՏփխիս շինեաց.	ვახთანკ, ამან ტფილისი ააშენა,
Դաչէ[4].	დაჩე,
Գուրդասլան.	გუგრასლან,
Փարսման.	ფარსმან,
Փարսման[5].	ფარსმან,
Բակուր.	ბაკურ,
Բարէ-Ապրաղ[6].	ქარე-აპრაზ,
Գորամ.	გორამ,
Ստեփանոս.	სტეფანოს,
Ատրներսեհ.	ატრნერსე,
Ստեփանոս[7].	სტეფანოს,
Արչիլ և Միհր.	არჩილ და ციჰრ,
Զուանբեր.	ჯუანბერ,
Աշոտ.	აშოტ,
Դաւիթ.	დავით,
Գորգի[8].	გ[ი]ორგი,
Լևոն.	ლეონ,
Դեմետրէ.	დემეტრე,
Թէոդոս.	თეოდოსი,
Գուրգէնն Բագրատունի.	გურგენ ბაგრატუნი,
Բագրատ.	ბაგ(ა)რატ,
Գօրգի[8].	გ[ი]ორგი,

[1] *Վրոյ* M. [2] *Նունեսայ քարոզութեամբ* M. [3] *Վարչիլն* A. [4] *Վաչէ* A. [5] *Փարսման*] —A. [6] *Բարձաբրաղ* M. [7] *Ստեփանոս*]—A. [8] *Գուրգի* M.

Դաւիթ.	დავით,
Գօրգի [1].	გ[ი]ორგი,
Թամար [2].	თამარ,
Լաշայ.	ლაშა,
Գորգի.	გ[ი]ორგი,
Ռըսուդան [3].	რუსუდან,
Դաւիթ փոքր.	დავით მცირე,
Դաւիթ մեծ.	დავით დიდი,
Դեմետրէ սոլանակաւ	დემეტრე მოკლული,
Հ՛թ իշխան՛ք և թագաւորք՛	ორთ მთავარნი და მეფენი.
«Դաւիթ.	«დავით,
Վախթանկ».	ვახთანგ».

ЕПИСКОПОСЪ [4] ВРАЦ	ЕПИСКОПОСНი ДАРТВЕЛТА
Տէր Յոհան.	უფალი იოანე,
տէր Յակոբ.	უფალი იაკობ,
տէր Յօբ [5].	უფალი იობ,
տէր Եղիա [6].	უფალი ელია,
տէր Յօնան [7].	უფალი იონა,
տէր Գրիգոր.	უფალი გრიგოლი,
տէր Բարսեղ.	უფალი ბასილი,
տէր Մուշէղ.	უფალი მუშიდ,
տէր Միքայէլ.	უფალი მიქაელ,
տէր Պետրոս.	უფალი პეტრე,
տէր Սամուէլ.	უფალი სამუელ,
տէր Թաւխճան.	უფალი თაფეჯან,
տէր Զիմագ.	უფალი ჩიმაგ,
տէր Աբաս կաթողիկոս.	უფალი აბას კათალიკოსი,
տէր Եղիա [8].	უფალი ელთა,
տէր Կիւրիոն պիղծ.	უფალი კირიონ ბილწი,
տէր Մակար.	უფალი მაკარი,
տէր Սիմէոն.	უფალი სიმეონ,
տէր Սամուէլ.	უფალი სამუელ,
տէր Բարդուղիմ[է]ոս [9].	უფალი ბართლომე,
տէր Յոհաննէս.	უფალი იოანე,
տէր Բարիւլա [10].	უფალი ბაბილა,
տէր Թադէոս [11],	უფალი თადორ,
Զայսչափս գտանք յօրինակս	ესოდენი ვიპოვეთ ჩვენს ნუსხაში.

---

[1] Գաւրգի M. [2] Թամարն A. [3] Ռուսուդան M. [4] արքեպիսկոպոսք A. [5] Յոբ M. [6] Եղիա M. [7] Յունան M. [8] Եղիայ M. [9] Բարթուղիմէոս M. [10] Բարևլաս M. [11] Թափօր M. [12] գտաք M.

ԲԱՌԳԻՐՔ ԵՒ ՅԱՆԿՔ

ԼԵՁՆԻԱԿՈՆ ԴԱ ՍԱԺՈՂԵԼՈ

ს ო მ ხ უ რ-ქ ა რ თ უ ლ ი ლექსიკონი შედგენილია „ქართლის ცხოვრების“ ძველი სომხური თარგმანისა და მისი ქართული დედნის მიხედვით. ამ ნაწილში სიტყვათა შესაბამისობებს გარდა მოყვანილია დამახასიათებელი ფრაზებიც. შესატყვისობებსა და დამოწმებებთან ნახმარი ციფრები მიათითებენ გამოცემის სათანადო ადგილებს,— გვერდსა და სტრიქონებს; გვერდის სათვალავისაგან უკანასკნელი გამოყოფილია მძიმით. თუ ერთს გვერდზევე ხვდება შესაბამისი სიტყვები და ფრაზები ორივე წყაროს მიხედვით, მაშინ გვერდის სათვალავი საზიაროა; ის მხოლოდ ერთხელ არის მოყვანილი, აღარაა გამეორებული.

ქ ა რ თ უ ლ - ს ო მ ხ უ რ ლექსიკონში მარტო სიტყვათა შესაბამისობაა მოყვანილი, ფრაზეოლოგია შეიძლება საჭიროებისამებრ სომხურ-ქართულ ლექსიკონში მოიძებნოს.

I

ԲԱՌԴԻՐՔ — ЛЕЖЗИЙКОЗНО

Հայերէն – վրացերէն — Сомхур - ქართული

Ա

Ա.գուցանել՝
ազոյց խառան ի պարանոյ მოაბეს ყელსა საბელი 213,1 - 212,8

Ա.գուաւ, -ու ყუავი 174,5 - 8

Ա.գատ აზნაური 207,13 - 7

Ա.գատել՝
ազատեալ գամոկնիլი 129,3 - 1

Ա.գղ,-ի ნათესავი 9,8 - 8; 35,11 - 10...
յազգէ խազաւորայ ნათესავი მეფეთა 55, 8 - 5;
ტომი 93,18 - 9; თესლი 119,2 - 118, 14... ნათესაობა:
ընարութիւն ազգի ոչ առնէին არა უჩნდა ნათესაობა 22,19 - 11.

Ա.գպահան ნათესავი 102,20 - 6; ტომი 27,12 - 10; 71,16 - 72, 8... თჳსი:
ազգահան Մաւրիայ თჳსი მავრიკისა 189, 14 - 10

Ա.գպային ნათესავი 64,4 - 10; 65, 8 - 66,2...
ազգային Խուզանէսի ნათესავი ხოზანიხიზისი 19,10 - 7

Ա.գղ՝
ազգ առնել՝ ազգ արարին აცნობეს 229.16 - 13. *ազգ արարին Լևկայ* ეზრახნეს ლეკთა 31,18 - 14

Ա.թաղարկ ათაბაგი 250,16 - 10

Ա.թոռ საყდარი 163,1 - 162,11

Ա.խոյան ბუმბერეზი 57,9 - 58,4

Ա.խորժել՝
ոչ սխորժէր փառնաւաղ խազալ զհայրենիս իւր ჭირი უჩნდა ფარნავაზს დატევება საყოფლისა მამათა მისთასა 29,10 - 8

Ա.խտ სნება 218,4 - 3; სენი:
անկաւ յախտս შევარდა სენსა 99,17 - 6

Ա.խտանալ՝
ախտացեալ უფალი სენისა 98,5 - 3

Ա.ծխել მოყვანე(ებ)ა:
էած զաւր ի Պարսից მოიყვანნა სპარსნი 41,6 - 6... *ածաւ ի կնութիւն* მოიყვანა ცოლი 62,7 - 5.
გამოყვან(ებ)ა:
ածէր զԼևկս გამოიყვანნის ლეკნი 63,7 - 13.
გარდამოყვან(ებ)ა:
ածին յաւգնութիւն զՅաւսէբն გარდამოიყვანნეს ოვსნი 18,19 - 19, 11
წარმოყვან(ებ)ა 38,9 - 9; 86,6 - 7
გარდამოტანა:
ածին ընդ կնքեանս გარდამოიტანნეს თანა 49, 15-12
მიგურა 105,14 - 10; მორთვა:
ածեալ զաւր მოირთო ძალა 56,4 - 12
ածեալ է սուսեր (ընդ մէջ) აბიეს კრმალი 181,14 - 7

Ա.կանջ სასმენელი; ყური:
ականջ ծովու ზღჳს ყური 7,20 - 8,2

Ա.կն თუალი (*ակունք* — თუალები) 172,8 - 10:
ակն բիւրեղ თუალი ბივრიტი 85, 12-12

Ա.կնկալութիւն՝
ակնկալութիւն վրկութեան ღონე კსნისა 236,8 - 3

Ա.հ შიში 83,11 - 12;
անկաւ ահ დაეცა შიში
զահի հարաւ განკრთა 250,11 - 4

Ա.հա აჰა 1'14,5 - 1

Ա.ղախին, -ոյ მჴევალი 66,11 - 68,1; 127,12 - 10...
աղախին արքունի სეფე ქალი 86,5 - 6

Ա.ղաղակել ღაღად-ყოფა:
իմ աղաղակեալ მე ღაღად ვყავ 80,5 - 6

Ա.ղաչել ვედრება 115,2 - 114,14

Ա.ղաւթ, -ի ლოცვა 98, 1-2.
աւն աղաւթից სახლი სალოცველი 21,3 - 1.

Ա.ղաւթել ლოცვა 85,14 - 86,3
աղաւթէ ილოცავს 109, 13-13

Ա.ղբիւր, -բեր წყარო 22,3 - 5

Ა.ვსეჳ, ~ჲან მშჳლდი 44,15 - 45,5; 60, 9 - 10...
Ა.ვსერსანდ, ~ოჲ ვედრება 192,1 - 2
Ა.ვჩიս, ~ოჲ აგური 156,7 - 2
Ა.ვჩიսաჲէն՝
ագիսաჲէն քեղ მტუერის ციხე 11, 19-13
Ա.վչիկ ქალი
Ա.վքատ გლახაკი
Ա.վքատուքիւն სიგლახე 102,10 - 101,13
Ա.ճել მომატება:
աճեցին վաւրքն მოემატნეს მკედარნი 60, 12 - 61,3
გაძლიერება:
աճնաց ազգն Նեբրովթայ განძლიერდეს ნათესავნი ნებროთისნი 17,6 - 6.
Ա.մ, ~ի, ~աւ წელი 11,20 - 14; 27,6 - 5; წელიწადი 8,16 - 9,3
նկենաց սմա վեպհարիւր ცხოვნდა ექუსას წელ 6.1 - 5, 9. *ամի ամի գայր* წლითი-წლად მოვიდის 122,17 - 123, 4.
Ա.մառն ზაფხული 36,10 - 10
Ա.մբար ამბარი 172,6 - 9
Ա.մբոխ სიმრავლე 72,13 - 13... ერი 114,8 - 5
ամբոխ առնել՝ արար ամբոխ քաղաւմ հակառիք შემოკრიბნა გმირნი 9.10 - 9
Ա.մենայն ყოველი 8,15 - 9,2; 85,1 - 4
Ա.մէն ამენ 106,7 - 5
Ա.միս თთუე 24,12 - 25,9; 42,13 - 43, 4
Ա.միրայ, ~ից ~աւ ამირა 225,11 - 7
ամիրայն ամիրաց ამირათა ამირა 231,4 - 8
Ա.մուլ უშვილო 124,3 - 4
Ա.մուսին՝
ամուսին առն ცოლი 86,12 - 87,1
Ա.մուսնութիւն ცოლ-ქმრობა 22,19 - 10
Ա.մուր, ~ք სიმაგრე 32,9 - 7; 41,15 - 12... ციხე 35,17 - 36,1... ციხე-ქალაქნი 72,17 - 14; ზღუდენი 26, 19 - 13
Ա.մպ ~աւ ღრუბელი 104,8 - 7
Ա.մրանալ გა(ნ)მაგრება 10,14 - 10; 42, 4-2...
Ա.մրացուցանել გა(ნ)მაგრება:
ամրացուցեալ զքաղաքս განამაგრნეს ქალაქნი 20,7-3; *ամրացուցէք զիս յետուստ կողմանէ* განმიმაგრეთ ზურგით კერძო 11, 2-10,12.
მომტკიცება:
ամրացոյց զպարիսպն Ջաւախեթոյ მომტკიცნა ზღუდენი ჯავახეთს 41,15 - 13
Ա.մրոց სიმაგრე 11,15 - 10; ციხე-ქალაქი 24,11 - 9
Ա.յգի, ~ւոյ, ~ևաւ ვენაჯი 79,5 - 7
Ա.յժմ აწ 7,19 - 8,1
Ա.յլ სხუა 91,17 - 5
Ա.յծևամն ქურციკი 156,1 - 155,13
Ա.յն იგი:
յայնմ ժամանակի მას ჟამსა შინა 14.19-10; *յետ այնորիկ* შემდგომად ამისსა
Ա.յնպէս ეგრეთ
Ա.յս ესე 5,1 - 1...
մինչև յայս აქამომდის 18, 6-5; *յետ այսորիկ* ამისა შემდგომად 40,11 - 10: *դինի այսորիկ* შემდგომად ამისსა 15,9 - 6: 23.1 - 1
Ա.յսաւր՝
մինչև ցայսաւր დღესამომდე 126.4 - 7
Ա.յսպէս ესრეთ
Ա.յտի՝
ել այտի განვედ მაგით 157,12 - 3
Ա.յր ქუაბი 30, 11-9
Ա.յր, առն. սրբ, արանց კაცი 5.8 - 4; 6,7 - 3...
լուսաւորեցին զարս Հրեաստիս ნათელ სცემდა წარჩინებულთა ერთა 116,8 - 5: *քայց յաննշան արանց* გარნა წურილისა ერისაგანი 144,14- 145,3
Ա.յրել დაწუება 218,1 - 1
Ա.յց՝ այց առնել
այց արար მოხედნა 110,8-9
Ան.ապատ უდაბნო 19,20 - 12
անապատ ի բնակչաց უმკვდრო 171,17 - 172,7
Ան.ասուն, ~ոյ პირუტყჳ 253,11 - 12
Ան.արժան უღირსი
Ան.արհամարհ [არა]შეურაცხი 102, 6-101,11
Ան.աւրէնութիւն უსჯულოება 240,2 - 1

Անբաւ ურიცხვ 15,15 - 9

Անգամ -გზის:

երբեք անգամ სამგზის 96,17 - 9; *հուբն անգամ* შვიდგზის 89,15 - 90,1

Անգէտ უმეცარი 82,4 - 2

Անդ მუნ 11,14 - 10...

Անդ, -ի ველი 19, 1-2

Անդէն მუნ 65,12 - 66,7

Անդրէն՝

անդրէն դարձուցին უკმოსცეს 54.13 - 10

Անեւրևայթ უჩინო 113,10 - 9

Անթիւ ურიცხვ 10,2 - 2; 51,13 - 13

Անիծել՝

անէծ դնա քրուլ կո 180,1 - 1

Անխլրտուն უსულო 256,5 - 4

Անկանել დაცემა 30, 4-4:

անկաւ բանակն დაეცა ბანაკი მისი 11. 8-3;

անկաւ ահ დაეცა შიში 115,11 - 4:

დავარდნა 108,9 - 9; დასხმა:

անկաւ ի վերայ նոցա დაესხა 57,14 - 58, 8

შევარდნა:

անկաւ յախտս შევარდა სენსა 99.16 - 6:

დაცუენა 45,1 - 12:

անկեալ երկրպագին დაცკვეს და თაყუანისცეს 45,5 - 12

Անկիւն՝

անկիւնք երկրի კიდენი ქუეყანისანი 24,6 - 4

Անհաւատուիքիւն ურწმუნოება 112,5 - 9

Անհոգ՝

յանհոգս եղեալ განთავისუფლდეს 11,8 - 3; *եղեն յանհոգս* განთავისუფლდეს 18,3 - 4.

Անձաւ՝

ծակեցին զկակուղ անձաւ այրին განკურიდეს კლდე ლბილი 25.12 - 13

Անձն, -ին თავი თჳსი 93,13 - 6... სული 175,15 - 176,16

անձամբ զկղեցիկ ტანითა შუენიერი 39,7 - 5. *յանձն արարեալ զինչն* შეჰვედრა სული 128,4 - 9

Անձնապայ ტანით დიდი და გოლიათი 44,2 - 10

Անձուկ՝

անձուկ լերին ნაპრალი მთისა 16,10 - 9

Անձրև წჳმა 30,7 - 8

անձրևաց տուող წჳმისა მომცემელი 103,11 - 4

Անճառելի გოლიათი 56,12 - 57,3

Անմարմին უჴორცო 55,17 - 56,4

Անմիտ უბრალო 97,10 - 9

Անմիտ უგუნური

Անշուան՝

բայց յանշուան արանց გარნა ნუ ერისაგანი 144,14 - 145.3

Անուանել წოდება 7,18 - 18, 1; 32,18 - 1

Անուանի სახელოვანი 6,8 - 4; 12,16 - 11

Անուն, անուան სახელი:

որում անուն էր სახელით 62.9 - 6: *յանուն իւր անուանեալոց* უწოდა სახელი თჳსი 7. 17 - 8, 1; *որոյ անուն էր* რომელსა ერქუა 19,7 - 6; *մպանդիար անուն* სახელით სპანდიატ 23,3 - 2; *յանուն իւր* სახელსა ზედა თჳსსა 35,18 - 36, 3.

անուն դնել՝ անուն դնէին ի վերայ նորա სახელ - ედებოდა 14.12 - 5

Անուշահոտ სულნელი 119,16 - 9

Անպարտ უცალო 21,14 - 2; 35,14 - 13

Անվարժ უსწავლელი 254,13 - 19

Անվատահ՝

անվատահ եղեալ ეშრლარა მიენდო 32.8 - 6

Անտառ՝

յանտառին գուբզոյ ქუეშის ჰალას 229,16 - 13

Անտես, -ի უხილავი 26,14 - 10

Անտի მუნით 48,7 - 10

Անցանել გარდასლვა-გარდაელა:

անցին ընդ լեառն հովկաւոյ გარდაელეს მთა კავკასია 15,4 - 4: *անց ընդ կախէք* გარდავიდეს კახეთად 184.12 - 8

განსლვა-განელა:

էանց ընդ երկիր განვლო ქუეყანა 206,2 - 2; *անց ընդ դաշն կուր* განვლო მტკუარი 50,18 - 51,5

გარდაკდომა:

անցեալ ի վերայ ժամանակս բազումս გარდაკდეს მას შინა ჟამნი მოავალნი 17.1 - 4

Անցուցանել՝

անցուցանէր განავლო 11,6 - 2: *անցոյց ընդ ծով* განავლო ზღუა 19.18 - 12: *անցուցեալ զնիզակն քուսի ընդ լանչան կան-*

ფიქრი ძლ სცნა ჰოროლნი სარტყელსა ზედა და განავლო ზურგით წყრთა ერთი 51.6 - 7

Აკარკეტი მოწაფე

Აკესიოსი დაშურობა 252,13 - 253,1

Აკესიოსი:

აკხარეს ეგლოვენ 112.9 - 12

Აკხარ: ქუეყანა 6,18 - 11; 9,12 - 9... სოფელი 115,6 - 2

Აკხარჰაკაკ სოფლის მპყრობელი 103,8 - 3

Აკიკ სთულისა არე 36,9 - 9

Აკოსტარაკ, -ი გოდოლი 5,9 - 5

Აკკ თუალნი 123,2 - 5

კացան աչք նոցա განუნათლდა თუალები 19.13 - 9

Ალა ბაშინ 53,16 - 13; მაშინღა 19, 13 - 9; უკუე

Ალათამբել განდგომა:

ապստամբեալ չետուն զնարկն განუდგეს და არღარა მისცეს ხარკი 9,6 - 7; *ապստամբեալ* განდგომილი 64,12 - 65, 5

Ალբել განრომა:

ալբիս դու ընդ լս განერე შენ ცოცხალი 29.9 - 7

Ალ, -ոյ

ընդ աչմէ მარჯულ 83,16 - 84,1; *ընդ աչով* მარჯულ

Ալոդակ:

աչոդակ լ պատերազմունս գտեալ გამოცდილი ბრძოლასა 44,2 - 10

Ալոդաձեռն:

որսորդ աչոդաձեռն მონადირე კეთილი 29,5 - 3; შემმართებელი 141,6 - 140,9

Ալոդել:

աչոդեցաւ քաղաւորութիւն նորա მეფობდა ნებიერად 41,13 - 12

Ամ თანა 39, 3-2; -და:

երթայր առ նա წარვიდე მის თანა 64,10 - 65,1; *առ մեզ* ჩუენდა; *առ քեզ* შენდა

Ամակ იგავი 94,3 - 1

Ամաչ:

ընդ առաչ երթեալ მიეგება 95,2 - 94,13

Առաչի წინაშე 37,10 - 10

Առաչին პირველი 6,8 - 4; 37,6 - 6

Առաչնորդ:

առաչնորդ արարեալ զնշան խաչին წარმოეძღუანა სახე ჯუარისა 73,9 - 8

Առաւաւտ განთიადი:

մինչև ցառաւաւտն ვიდრე განთიადმდე 120,17 - 12

ცისკარი:

մուտ առ առաւաւտն ვითარცა ცისკარი აელებოდა 113,10 - 10; *լ ժամ առաւաւտուն* ცისკარს 242,16 - 7

Առաւել უმეტეს 6,13 - 6; უფროს:

առաւել եղև զաւրութեամբ განდიდნა უფროს 23,11 - 10

Առաքեալ მოციქული 47,6 - 3

Առաքել გაგზავნა 34,9 - 8...; წარმოგზავნა 17,15 - 11; 116,2 - 115,12; გამოგზავნა 20,9 - 5; წარგზავნა 31, 1 - 1; განვლინება 47,12 - 8; მოვლინება; წარვლინება 9,14 - 13; 117, 1 - 1; წარცემა 168,1 - 167,10; წარმოცემა:

առաքեաց նմա քաջ წარმოსცა გჳრგჳნი 32,19 - 13

Առաքելուհի მოციქული [ქალი] 113,5 - 6

Առընթեր წინაშე 123,9 - 13

Առժամայն მუნთქუესვე 114,17 - 12... მსწრაფლ 115,8 - 3

Առիւծ ლომი 56,19 - 11

Առկայծել:

առկայծեալ მგზებარე 180,17 - 8

Առնել შექმნა 35,18 - 36,2... ყოფა:

արարէ աչունկս ეყავ ეგრეთ 87,2 - 7; *արար (արարեալ) ընդ հարկաւ* მოხარკე ყო (ყენა) 17,13 - 11; 19.14 - 10

Առնուլ ა(ღ)ღება:

առեալ զաղէպտնս აღიღეს მშჯლდები 44, 14 - 15

მიღება 49,2 - 3; მოღება 95,1 - 94, 13; წარღება 69,8 - 10:

առնուր (զԱնի) წარუღო ანისი 229,6 - 7

ა(ღ)ყვან(ებ)ა:

აიყვანა მძევლად *էառ պատանդ* 74,8 - 2;

მოყვან(ებ)ა:

էառ կին მოიყვანა ცოლი 55,7 - 5;

გამოყვან(ებ)ა:

առեալ զ՚ոտսս გამოიყვანნა სპარსნი 56, 2 - 11

წარყვან(ებ)ა:

առեալ զկին წარიყვანა ცოლი 58,7 - 59,9

წარტანა:

առեալ զմայր წარიტანა დედა 37,17 - 38,1

დაპყრობა:

էառ զԲաբելոն დაიპყრა ბაბილოვნი 23, 13 - 10

პყრობა:

առ զնա იპყრა 33,14 - 11...

მორთუმა:

առեալ զաւար მოირთო ძალი 60,17 - 61,6

აღმოგდება:

ի քաց էառ զակն (մատանւոյ) აღმოუგდო მას (ბეჭედს) თუალი 212,11 - 3

Առնել თქუმა-რქუმა:

որ աւիւր რომელსა... ერქუა 13,2 - 3... *այժմ ասի Բնգլիա աՒ...* ჰრქჳან ბედია 8,4 - 6... *ասացՒ նոցա* ჰრქუა მათ 8,17 - 9, 4.

ხადილი:

առՀ ხადის 93, 12-6.

Առնել տալ თქუმევა: *առել ետ* ათქუმია 105, 16 - 12.

Առաքատակիլ რბევა:

առաքատակեցին იწყეს რბევად 235,10 - 8; *առաքատակաց* არბია

კირთება:

առաքատակէին ի Հայս იწყეს კირთებად სომეხთა 53,5 - 3

Առտ აქან || აქა

Առտհան, -ի, -աւ ხარისხი 156,14 - 8

Առաղ, առտնէ ვარსკულავი 14,16 - 8; 26,12 - 9...

Աստուած, -տուծոյ ღმერთი 9,1 - 4; 26,14 - 10...

Աստուած Աստուածոյ ღმერთი ღმერთთა 108, 14

Աստուածածին ღმრთის მშობელი

Աստուածային საღ՚თო 252,12 - 9

Ատակ՝

ոՀ էր ատակ նմա ვერ შემძლებელ იყო 141,4 - 140,12

Ատաւին, -ւնւոյ კბილი 180,11 - 4

Ատել՝

ատէին Ս Ժ Ո Լ Դ Ա 55,19 - 56, 5; *ատեցին Մ Ո Ւ Ժ Ո Լ Ե Ց Ե Ս* 61,5 - 11

Ա.րաճել՝

թռչունք... արաճէին ի ծաղիկս Ժ Ո Ղ Ո Վ Ո Ա Ն ყუავილსა მას 97,2 - 1

Արար იხ. *առնել*

Արարիչ შემოქმედი 94,13 - 10; ღაჭბადებელი 14,14 - 7

Արգելուլ დაბრკოლება 96,9 - 8; ყენება 98,9 - 8:

ոՀ արգելոյր არა აყენებდა 132,7 - 15: *արգելին զնա* დასუეს აყრობილად (ციხესა) 53,14 - 11

Արդ აწ 31,16 - 13

Արդարութիւն სიმართლე 124, 10 - 125,3

Արդիւն, -ևան ნაყოფი:

արդևանց ևերկրի բուսուցչիւք ქუეყანით ნაყოფთა აღმომყვანებელნი 103,12 - 4

Արեգակն, -ևան მზე 14,15 - 8; 26, 12 - 9...

սրնգական ծագող მზისა მომფენელი 103. 11 - 4

Արևելք აღმოსავალი 6,22 - 12; მზისა აღმოსაველი 17,7 - 6

յարևելից აღმოსავლით 16.15 - 12: *ընդ արևելս* აღმოსავლით 83.1 - 2; *յարևելս* აღმოსავლით 121.1 - 120, 13.

Արևմուտք, -մտից დასავალი 7,1 - 6, 13; 27,14 - 13... დასავლეთი 61, 10 - 12:

յարևմտից կոյս დასავალით კერძო 83,1 - 1. *առ արևմուտս* დასავალით 16,6 - 6: *յարևմտեայս* დასავალით 121,2 - 120, 14

Արժան՝ արժան է ჯერ-არს

Արժանի՝ ღირსი:

արժանի եղեալ ღირს ვიქმნენით 91,8 - 2

Արժել՝

ըստ արժելոյ նոցա არძანგებისაებრ მათისა 6,20 - 10

Արիագին ძლიერი 6,8 - 3

Արիւրիլ՝

չնորհեցին քեզ զարիւրիլն քժշկութեան მოგანიჭეს შენ ძალი კურნებათა 102,24 - 9

Արիւն, արեան სისხლი 13,9 - 9...

Արիւնասէր მესისხლე 28,11 - 6

Արծաթ, -ի ვეცხლი 83,18 - 84, 2...

Արծաթագէղն, -ղինի, -աւ ვეცხლი 30, 13 - 11

Არბაზის ვეცხლისა:
არაჲ ლრკუ კიცაჲ არბაზჲს შექმნა ორნი ვეცხლისანი 28,8 - 5
Არკოსნელ დადება:
არკჲს ჴჩიმიცსა დადვეს საფუძველი 111, 3-5: *არკჲსაჲ ჷრ ჩჩს* საფუძველი დაედვა 134.1 - 2
Არჩამარჩჩელ'
არჩამარჩჩაჲ შეურაცხი 102,6 - 11
Არბაკჩელ განტევება 27,8 - 8... წარვლინება:
არბაკჩაცა ჴსაჲსა წარავლინა მოციქულნი 32,13 - 10
განკვსნა:
არბაკჩელ ჴგაცარს სარტყლისა განკსნა 242 1 - 241,12
მოგზავნა:
არბაკჩაცა ქჲრიჲ ცრ მოგზავნა 20,16 - 10.
წარგზავნა:
არბაკჩეგჲს ჴსაჲსა წარგზავნეს მოციქული 67, 4-8
Არცაჲ, -ოჲ ძირი 114,7 - 3
Ართ-მამაკაცება 82,7 - 7; ძე:
არცა ჴაცაკ ძე 142,16 - 143,1
Ართცსაჲ'
არცჩაჲ კლოჲ ა ქარჲ საქმე ქვითკირისა 18.5 - 6
Არჲაჲ ძროხა 62,17 - 63, 1
Ართაჩაც ცრემლი 111,11 - 112, 1
Ართაქჲს'
ჩაცაც ართაქჲს ბნელი გარესკნელი 177, 1 - 3
Ართაქრეჲ გარე 118,15 - 10; გარეგნით 87,10 - 88, 1
Ართაქც'
ჰცსაჲ ართაქც გამოვიდა 84,17 - 85,4
ართთქც ქჲრჩაჲ მოიყვანა 43,11 - 44,3
Არქაჲ, -ჩ მეფე 40,16 - 16... მეუფე 102,4 - 10
არქაჲსჲც არქაჲ მეფეთა-მეფე 113,1 - 2
Არქაჲთრქჲ ძე მეფისა 120,5 - 1
Არქჲნაჩას სამეუფო:
არქჲნაჩას ქაჲაც სამეუფო ქალაქი 117, 19-15; *ითჩს არქჲნაჩას* ოქრო სამეუფო 93,3 - 10
Არქჲნჲს'
ითჩაჩსა არქჲნჲს სეფე ქალი 86,4 - 6:
ცჩჲრაჩთაჲს არქჲნჲს სამოთხე მეფისა
Არქჲნჩჲქ სეფე (‖ სახლი სამეუფო) 86, 9-9
Აცად'
აჲც ძჩ აცად წარჩინებული ერთი 117,2 - 2: *აცად ქჲრჲჲს* ციხის თავი 190.6 - 6: *ჲაცადაც Აჲნოჲ* ანელთა თავადთანი 251,19 - 10
Აცაჲაქ ავაზაკი 239,13 - 12
Აცარ ნატყუენავი:
ჲაცარჲ ჩარჲს წარტყუენნეს 172,2 - 6
ითჩს აცარ ქაჲაც აღიღეს ნატყუენავი ურიცხვ 50,4 - 6
Აცჩსაჩაჲს შემწე 52,7 - 3
Აცჩსაჩაჲსიჩჩჲს შეულა 15,7 - 3
შეწევნა 63,5 - 12
Აცჩსელ შეწევნა 32,20 - 14...
შეულა 15,2 - 3; შემწეობა 22,3 - 1
Აცჩსიჩჩჲს შეწევნა 32,15 - 12;38, 4 - 5
Აცგოსთოს აგვსტო
Აცქ ჰაერი 104,9 - 8
Აცჲლ უმეტეს 48,15 - 14
Აცჲთარან სახარება 125,12 - 11
Აცჲთარანჲც მახარებელი 77,14 - 78,5
Აცჲთაცრ'
თიაქჲთც აცჲთაცრი განავლინა ქადაგი 140,9 - 1
Აცერსელ მოოკრება 52,5 - 1; შემუსრვა 17,18 - 18,1;
აცრჲსაჲ მოოკრებული 35,16 - 14
Აცბანსელ ცხება:
აცბანსეც ქჲრჲსი ჲრ იცხო პირსა მისსა 29,19 - 13
Აცბ, -ჩ გუელი 17,10 - 9
Აცთაც უცხო 102,24 - 8
Აცრ, აცრც დღე 85,15 - 86, 3
ჩ ჩიჲს აცრცს მას დღესა შინა 30,2 - 1:
აცრც აცრც დღეთა ყოველთა 173,1 - 3;
ქსჲს ჲაცრცს ჲაჲნიოსჩ იყვნეს მას ჟამსა 15,1 - 1; *ჲაცრცს ჲაჲაოსჩ* ამისსა ზე 133,7 - 4
Აცრჲნ, -ჩ, -აც სჯული:
აცრჲნც ჩრჲსთოს სჯული ქრისტესი 101, 2 - 1; *ითქჲსაჩც აცრჲნაც* მეცნიერნი სჯულისანი 46,14 - 12.

მცნება:
աւրէնք Մովսէսի მცნება მოსესი 93,15 - 7
եղ աւրէնս დაწესა 28,12 - 6
Աւրհնել კურთხევა
աւրհնեալ კურთხეული 118,9 - 6
Աւրհնութիւն՝
աւրհնութիւն տալոյ ადიდებდეს 122,4 - 13
Ախտ՝
յարուցոյ առաքեալսն ეკსორია ყვეს 181,14 - 8

Բ

Բազկաց ქორი 174,5 - 9
Բազմացուցանել՝
բազմացոյց განამრავლა
Բազմութիւն ერი 109,7 - 7; 115, 10 - 4... სიმრავლე (ერისა) 100,14 - 4 დიდი ძალი 42,4 - 2
Բազուկ მკლავი 238,3 - 5
Բազում, ~ի, ~ու მოავალი 5,13 - 5; 28,16 - 11... ურიცხვ 50,4 - 6; დიდი:
զաւրաւք բազմաւք სპითა დიდითა 20, 11 - 6
დიდძალი:
բազում՝ ընծայիւք ძღუენი დიდძალი 32, 14 - 11
Բաժանել განყოფა 6,17 - 9; 36,16 - 15... *ի բաժանելն* ოდეს განუყო 18,8 - 9
Բաժանումն, ~ման განყოფა 5,9 - 5
Բաժին ნაწილი 58,10 - 59,8
Բախել ცემა 44,13 - 45,2
Բայց თჳნიერ:
լայց ի Մթհուսայլայ თჳნიერ ხოლო მთეუშლთა 116,11 - 7
Բան სიტყუა 82,17 - 5
Բանալ განღება 69,9 - 10... განჭსნა:
լայցալ զդիրն განჭსნა წიგნი 82,15 - 3; *լայցան աչք նոցա* განუბნათლდა თუალები 19,13 - 9; *լայցան աչք* აღეხილნეს თუალნი 123,3 - 7
Բանակ ბანაკი 11,8 - 3; 73,8 - 9
Բանակել დაბანაკება 50,7 - 10; 148, 3 - 7
Բաշխել მინიჭება:
լաշխէին բժշկութեան շնորհսն მიანიჭის კურნება 123,17 - 124,6
Բառնալ (բարձ)՝
եբարձ զՄելշիսեդեկիա მოსრნა მეფენი აჟღალანიანი 63,3 - 9
Բաւական ჴმა:
բաւական որոտման კმაჲ ქუსილთაჲ 84,11 - 15
Բաբի კეთილი 29,21 - 14...
Բարեկանալ განწყრომა 9,9 - 9; 47, 12 - 8... შერისხვა
Բարեկութիւն რისხვა
Բարձունք სიმაღლე 113,15 - 15
Բարձր, ~ձու ნაღალი
Բարձրութիւն სიმაღლე 104,3 - 5
Բայ՝
ի բաց կացին ի պարսից განუდგეს სპარსთა 21,7 - 3: *ի բաց եղևրուք ի դայլէ* მიჰრიდეთ თავსა მგლისასა 170,17 - 169,2
Բացեալ იხ. *բանալ*
Բաւական კმა 134,5 - 133,15
Բաւիղ՝
լուաւ բաւիղ ეწია ამბავი 23,5 - 4
Բդեաշխ, ~ի პატიოსნი 183,15 - 9
Բեկանել განტეხა 180,16 - 8
Բերան, ~ոյ პირი 91,1 - 90,10
բերան սրոյ პირი მახჳლისაჲ 247, 12 - 11
Բերդ ციხე 25,2 - 2...
աւերեաց... զբերդս შემუსრნა ციხენი 17,18 - 18,2; *ա... զչորս բերդն* დაიპყრნა ... ოთხნი ციხენი 32,11 - 9; *առեալ զբերդ* გამოიღო ციხე 243,8 - 5
Բերդապատ ციხე-ქალაქი 12,19 - 13,2; 15,16 - 11
Բերել მოღება 122,12 - 16... წარმოღება 95,12 - 12; მოყვან(ებ)ა 71,16 - 72, 7..; მორთუმეება:
բերին նմա զերդոյ მოართუეს ამბავი 243,11 - 8.
Բեռն სამსჭუალი 94,8 - 6; 117,8 - 6...
Բժշկել კურნება 100,3 - 99,8

ბძენიერებაჲ კურნება 98,14 - 11; 102, 25 - 9
ბილწ ბევრი
ბილწილ, ~ად ბიერიტი 83,9 - 10
აჩუ ბილწილ თუალი ბიერიტი 85.12 - 12
ბლუჱ, ~ოყ გორა 10,18 - 11
ბნაჩნელ დამკვდრება 5,11 - 6; დაბანაკება 148,3 - 7
ბნაჩნელნი იყოფოდეს 73,10 - 79,2
ბნაჩსყოცანჩნელ დასხმა 38,10 - 10; 49,4 - 4
ბნაჩნეყოყ ი შამქორ დასხნა იგინი შანქორს 215,3 - 6
ბნაჩნიჴ ~ე მსხდომნი 39,10 - 8
ანაფაა ი ბნაჩნიჴა უმკვდრო 171,17 - 172,7
*ბნაჩსუბრ*ა:
*ჴენაა ნა ანდ ლუ ბნაჩუბრ*ა დაეშენა იგი მუნ 16,19 - 17,1
ბნაჩრ სრულიად 115,19 - 11
ბნრილ მკვდრი 155,15 - 9
ბოსოსგრიჴ აღმომყვანებელი 103,12 - 4
ბოლოსთან სამოთხე 86,13 - 87,2
ბოლილა სასაკუმევლე 80,1 - 3
ბრნრ:
ბაა ბრნრლ ხე ბრინჯისა 85,13 - 86,1
ბრნამარსრილ ძლიერი 26,5 - 5
ბრნაჩლ ძნელი:
ჴე აყე ბრნაჩლ იყო კაცი ძნელი 28,10 - 6
*ბრნუბრ*ა მძლავრება 43,9 - 44,3; იძულება 125,7 - 8

გ

გაგაბრნ თხემი:
კითხეგნ მრნჴლ ვგაგაბრნ ტერფთაგან ვიდრე თხემამდე 10,17 - 10
გალ მოსლვა 29,3 - 28,14... აღმოსლვა 23,1 - 1; გამოსლვა 15,20 - 16,2..; წარმოსლვა 5,11 - 6; აღდგომა:
ბჴ გაყ ბჴნამრ უკუეთუ ვინმე აღდგეს მტერი 54,7 - 4
მომართვა:
ნჴნ ი ქნერაყ Ფარამანაყ მომართა ფარსმანს 56,3 - 11
წარმართვა:
გაყ ი ქნერაყ წარემართა 42,10 - 6
გაყლ ხარჩ მოვიდოდა ხარკი 35,8 - 10; *ი გალნ* მოვიდარა 23,4 - 4, მოსლვასა მას 29,3 - 28,14; *ნჴლ ჴნჴლ* მოვყევ 82,21 - 14
გაგბრნ:
გაგბრნაჩ შემოლტოლვილი 194,18 - 8
გაგთაგჴნაც:
გაგთაგჴნაც ნჴნ გაიპარა 251,4 - 250,13
გაყლ მგელი 170,16 - 169,2
გან:
გან აღღეჴ იგუემოს დიდად 240,8 - 7
განძ განძი 30,12 - 11, საგანძური; ხუასტაკი 33,16 - 13
გარქ ჯერკუალი:
ჰოი გარქ სული ჯერკუალი 84,13 - 16
გალიან გაზაფხული 36,9 - 9
გაიან ქუეყანა 36,17 - 15
გაიანიაყსრ ერისთავი 58,9 - 59,8; განმგებელი 68,1 - 4
გაიან სარტყელი:
იღბარჩაჩ ღგაიან სარტყლისა განკსნა 242,1 - 241,12
გან შეენიერება 205,1 - 204, 13; სიკეთე 205,1 - 204,12
განჩნეგრიჴ შეენიერი 39,8 - 6; 55,16 - 56,2...
*განჩნეგჩუბრ*ა შეენება 174,18 - 175,11
გით, ~ოყ მდინარე 7,1 - 6,13; 24, 16 - 10...
ღით ღნან წყალნი დიან 111,16 - 112,3..
ანე ენდ ღნან ჩიუ განვლო მტკუარი 50,18 - 51,5
გეთნაალიე მთხრებლი 173,5 - 9
გიგნეღმან საფლავი 14.17 - 9; 22, 22 - 12; სამარხავი, სამარხო 228, 10 - 13
გიგიჩ ტყუენვა, დატყუენვა:
ღიგიაც ქანაყა დატყუენა დედანი 25, 15 - 16

წარტყუენვა 15,14 - 8; 48,6 - 9; წარმოტყუენვა 46,3 - 3; 50,1 - 4; მოტყუენვა:

գերեսկն գերկիրն Խալդաց მოტყუენნეს ყოველნი საზღვარნი სპარეთისანი 15,5 - 5; 39,11 - 9

գերևաց ტყუე ყო 235,3 - 3; *գերեալ* ტყუე 16,2 - 5

Գերի ტყუე 16,17 - 17,1; 50,13 - 14...

առին գերի յոլով წარტყუენეს 72, 15 - 14

Գերութիւն ტყუეობა 89,11 - 11; ტყუენვა 46,5 - 5; წარტყუენვა

Գեղ სოფელი 207,17 - 10

Գէշ მძორი 249,1 - 248,11

Գիմալ՝

գիմալով მოწყალე ქმნილი 86,8 - 8

Գիշեր, ~ի ღამე 30,7 - 6; 107,10 - 10...

ի գիշերի ღამე 25,14 - 14; *ի մէջ գիշերին* შუა ღამე 111, 11 - 112,1

Գիտել ცოდნა 77,15 - 78,6... გულისჴმის-ყოფა 104,2 - 5...

Գիր ~ք წიგნი 81,13 - 13; 101,12 - 5... მწიგნობრობა:

արար գիր լեզուին վրաց შექმნა მწიგნობრობა ქართული 37,9 - 9

აღწერილი; ჭელით-წერილი; გუჯარი:

գիր գանձու საგანძურისა გუჯარი 195, 4 - 194,12

Գլխատել მოკუეთა თავისა 207,4 - 1

Գլխաւոր ერისთავი 18,14 - 12; 19,1 - 2; მთავარი 116,10 - 6; თავი:

գլխաւոր մարգարէից თავი წინასწარმეტყუელთაჲ 86,3 - 5

Գլուխ, ~ոյ, ~ով თავი 34,16 - 14; 45, 6 - 15...

ի գլուխ Բարբարոյ თავსა ზედა ქართლისასა 12,6 - 4

Գնալ განსლვა 106,8 - 9... წარსლვა 19. 15 - 10; 33,11 - 10...

գնացէ՛ր, երթայք წარგუალეთ.

գնալ ընդ յառաջ მიგებება 140, 4 - 139, 13;

գնալ ի վերայ წარმართება 39.14 - 10

Գոլ՝

ոչ գոյ არა არს; *ոչ գոյր նորա որպէս* არა ესუა ამას ძე 65,13 - 66.8; *ոչ գոյր նոցա գերեզման* საფლავი არა იყო 22. 22 - 12...

Գոհանալ მადლობა 130,10 - 129,15...

Գոհութիւն მადლობა:

Տուեն գոհութիւն Աստուծոյ შეწირეს მადლობა ღმრთისა მიმართ 143,3 - 5:

գոհութիւն յուսոյն մերոյ ჴმადლობათ სუესა ჩუენსა 37.1 - 4

Գոյ ~ք განძი 130,8 - 1

Գովել ქება 20,3 - 19,13...

Գովութիւն ქება 177,9 - 8

Գոյծ ნაქმარი 97,9 - 8

Գորձակալ ერისთავი 21,2 - 1

Դահանիկ პოვნა 17,19 - 18,2; 25,3 - 4... მონახვა 247,10 - 13

Դրաւ՝

դրաւ էր წინდებულ იყო 170.5 - 171.2

Դրաւեալ დაპყრობა:

դրաւեսցին չինքեանս დაიპყრეს 134,12 - 5

Դրեան წიგნები 254,3 - 3

Դրել წერა; მოწერა 28,1 - 27,15; დაწერა:

դրեալ დაწერილი 82.16 - 5

դրեալ է წერილ არს 17.12 - 10

Դ

Դաշտ საყოფელი 87,12 - 88,2

Դաշտեցեացսանիկ՝

դաշտեցեացդ დაამშჳდნა 135,3 - 134,12

Դահճական დრაჰკანი 160,2 - 4

Դայեակ, ~ի, ~աւ მამა-მძუძე 65,1 - 11

Դաշն ზავი 25,11 - 10

Դաւշտ ველი; დაშტი 50,3 - 5

Դառնալ, դարձ მოქცევა 122,2 - 8; მიქცევა; შემოქცევა; მექცევა 50,3 - 5; უკმოქცევა:

դարձան չնտա უკმოიქცა 19.12 - 9

դարձաւ կուսլად მოვიდა 57,7 - 58,1

*ჴათ*ლ განსჯა 86,6 - 11
ჴარან, ~ი სამალავი 250,5 - 1
ჴარანათმეტყ~ დამალულ-ნ-ი 173, 15 - 174,1
ჴარბელი, ~ი, ~ად მქედელი 44,12 - 45,2
*ჴარბ*ნ*ალ* კუალად 19,5 - 5
*ჴარბ*ნ*ებ*ნ*ალ* მიქცევა:
*ფარბ*ნ*ეყო* ან*ტრ*ნ კუალადვე მიაქცევნა 47,13 - 9
მოქცევა:
*ფარბ*ნ*ეყ*ნ*ალ ცხენ*ნ მოაქცინა მეგრელნი 47,10 - 6
უკმოცემა:
*ანტრ*ნ *ფარბ*ნ*ეყ*ნ*ს ფაიალ ათ*ნ*ათ*ნ *ქ*ნ*ეთ*ნ უკმოსცეს საზღვარი ქართლისა 54,13 - 9
*ჴ*ნ*ელ* წამალი:
*ცნ*ნ *ძ*ნ*ან*ნ წამალი სასიკუდინე 58,2 - 59,2
*ჴ*ნ*ი*, ~ი სჯული:
*ცით ცჴ*ნ*ის ი*ნ*ლ*ნ*ან*ნ სჯულისა მათისა 21,4 - 1
*ჴ*ნ*ეთ*ნ*ი* მოციქული 32,13 - 10; 41, 5 - 4...
*ჴ*ნ*ელ*ნ*ელ*ნ*ი*:
*ამ*ნ*ან*ნ*ა*ნ*ი ი ცნ*ნ*ელ*ნ*ელ*ნ*ა ჴ*ნ*ელ*ნ*ი*ნ *Მ*ნ*ათ*ნ*ა* გამაგრდა ... ღირღალთა (|| ღარღათ) შინა მასისისათა 10,14 - 9
*ჴ*ნ*ა* ეშმაკი 112,10 - 11; 123,5 - 8... სული უკეთური 123,5 - 8
*ჴ*ნ*ემ*, *ჴ*ნ*ემ*ნ*ი*
*ჴ*ნ*ა*ნ*ალ* ი *ცნ*ნ*ი*ნ ეწყუნეს 20,14 - 8
*ჴ*ნ*ო*ნ*ა*~ ჯოჯოხეთი 107,16 - 108,3
*ჴ*ნ*ო*ნ*ა*ნ*ალ* დამძიმება:
*ი*ნ*ელ ცნ*ნ*ათ*ნ*ა... ჴ*ნ*ო*ნ*ა*ნ*ელ*ნ*ა*ნ* ვითარცა ცნა... დაუმძიმდა 179,15 - 4
წუხილი:
*ა*ნ*ცნ ჴ*ნ*ო*ნ*ა*ნ*ი ა*ნ*ც*ნ*ა*ნ* ნუ სწუხ, მეფეო 118,2 - 1
*ჴ*ნ* გუამი 212,19 - 6
*ჴ*ნ*ი* ~ი ღმერთნი 106,14 - 13
*ჴ*ნ*ო*ნ*ა*ნ*ალ* წინააღდგომა:
*ოჳ ჳ*ნ*ა*ნ*ა*ნ*ცნ *ჴ*ნ*ო*ნ*ა*ნ*ალ* ნ*ა*ნ*ა* ვერ წინააღუდგეს მას 20,20 - 12
*ჴ*ნ*ო*ნ*ა*ნ*ალ* მომართვა:
*ჴ*ნ*ო*ნ*ა*ნ*ა ი ვნ*ნ*ა*ნ*ა* მომართა 9,11 - 10
წარმომართვა:
*ჴ*ნ*ო*ნ*ა*ნ*ა ნ*ნ*ნ*ნ*ნ ი ვნ*ნ*ა*ნ* წარმოემართა 9,13 - 7
მიგებება:
*ჴ*ნ*ო*ნ*ა*ნ*ა ნ*ნ*ნ*ნ*ნ*ნ ნ*ნ*ა*ნ* მიეგება 51,6 - 9
*ჴ*ნ*ი*ნ*ალ* დახუდომა:
*ჴ*ნ*ი*ნ*ა*ნ*ცნ ა*ნ*ც*ნ*ნ*ნ ნ*ნ*ა*ნ*ც*ნ*ნ*ნ*ნ*ნ

Ե

Ե-՝ եմ ვარ, *ես* ხარ
ընդ նոսա էին և որպիքն რომელთა თანა ერთნეს შვილნი 48,9 - 11
Եաւթնհատասն აჩუქმეტი 56,9 - 57,4
Եաւթանասուն և երկու სამეოცდა-ათორმეტნი 127,5 - 6
Եաւթնամեայ შჯდის წლისა 143,6 - 10
Երազ, -ոյ ემბაზი 91,9 - 4
Երալ იხ. *բառնալ*
Երբ იხ. *բերել*
Երբայերէն (լեզու) ებრაული 23,18 - 15
Եգիտ იხ. *գտանել*
Եգերական, -ի, -աւ, მახლობელი სა-ზღვართა 1.1,11 - 5
Եղ პირი:
յեղէն երասխայ რაკისის პირსა 243,14 - 9
յեղը ծովուն ზღუს კარი 17,20 - 18,4
Եթեր ეთერი 157,2 - 156,12
Եթէ თუ; უკუეთუ; ვითარმედ 46,2 - 2... რამეთუ 23,5 - 4...
Ելանել განსლვა 29,13 - 8... განკრება:
երկին ամենեքեան განკრბეს (ცურელსა) 23,13 - 14
აღმოსლვა:
Ելանէ արեգական აღმოვალს მზე 157,16 - 5;
გარდამოსლვა 39,9 - 7... აღვდომა:
Ելանէր յոտ մի բլոյ აღკდა გორასა ერთსა 10,18 - 11
გამოელა:
երկին ընդ դուռն გამოვლეს კარი 15, 11 - 7
შესლვა:
երկին ընդ ճանապարհն შევლეს გზა 198,6 - 2
երկին ... ընդ յառաջ განვიდეს მიგებებად 109,6 - 7...
Եւ ընդդէմ թագաւորին Հայոց მიეგებნეს სომეხთა მეფესა 41,7 - 8
Եւթ იხ. *լաւ*
Եւ-ք გარდასავალი 196,7 - 3
Եկեալ იხ. *գալ*
Եկեաց იხ. *կենալ*
Եկեղեցի ეკლესია 110,15 - 13...
Եկի, Եկին იხ. *գալ*
Եհար იხ. *հարկանել*
Եղանել დაყოფა; ყოფა:
Եղէ անդ ვიყავ მუნ 83,2 - 4;
Եղէն ... ընդ հարեալ იყვნეს მოზარკე 17,3 - 5...
ქმნა:
Եղև Ծանաւթ Աղոնի იქმნა მეცნიერ 29,5 -4
Եղև որդի (Փառնաւազայ) ესუა ძე 37,4 - 6
Եղբայր ძმა 11,1 - 10,12; 29,9 - 7...
Եղբայր մաւր დედის ძმა 38,1 - 2
Եղբաւրորդի ძმისწული
Եղէգն, -գան ლერწამი 180,15 - 8
տեղի Եղեգանց ლერწმოანი 178,7 - 3
Եմուտ იხ. *մտանել*
Եպիսկոպոս ებისკოპოსი 116,2 - 115,13
Եպիսկոպոսարան საებისკოპოსო (ეკლესია) 118,16 - 11
Ես მე 31,17 - 14...
կա մաւտ առ ես არს ჩემ თანა 31,2 - 2
Երազ სიზმარი 29,12 - 9...
Երանուհի ნეტარი 74,12 - 9
Երախայ ყრმა 59,2 - 20
Երաշխաւոր თავსმდები 163,15 - 7; შუამდგომელი 129,7 - 5
Երբեմն ოდესმე
Երգ ერდო 239,14 - 12
Երկնաւոր՝
երկրաւոր մխիանց ეფუძნეს 219,4 - 12
Երկուքին, -մանն ფიცი 43,11 - 44,3...
Երեկորի՝
ի ժամ երեկորին მწუხრისა ოდენ ჟამსა 123,13 - 124,2
Երես პირი 29,19 - 13
անկան ի վերայ երեսաց დავარდა პირ-დაქცევით 108,10 - 9
Երեսուն, -անից ოცდაათი 45,8 - 17; 46,9 - 8...

ერևևլի წარჩინებული:
արք ևրևևլիք წარჩინებულნი ერნი 116.8 - 5: 63,3 - 10
უწარჩინებულესი 16,9 - 8
ერևք სამი, სამნი 12,15 - 11
ერևքաւրեայ სამისა დღისა 156,13 - 7
ერևքհարիւր სამისა ბ89,19 - 90,5
ერևքշաբաթ სამშაბათი
երէ, ոյ ნადირი 119,17 - 10; ირემი 30,3 - 1
երիվար ცხენი 108,9 - 9
երթալ, չոգ- მისლვა 16,10 - 9... წარსლვა 38,2 - 2; 64,10 - 65,1... წარმოსლვა 30,14 - 13... წარმომართვა 38,5 - 6:
չոգաւ ընդդէմ պարսից წარმოემართნეს ბრძოლად სპარსთა 58,15 - 59,13
երթեալ მისრულ იყვნეს 50,6 - 10; *երթեալ (չոգաւ) ընդ յառաջ* მიეგება 56,5 - 13...
երից სამგზის 105,16 - 12
երկաթ რკინა 10,17 - 10
երկաթակուռ մանակ ჩუგლუგი 44, 11 - 45,1
երկար՝
աղաւեալ յերկար დაიწყო ლოცვად... მყოვარ ჟამ 100,16 - 7
երկերիւր ორასი
երկինք ზეცა 90,10 - 7...
երկիր, ոյ ქუეყანა 5,11 - 6; 6,2 - 5,9...
անկիւնք երկրի კიდენი ქუეყანისანი 24,6 - 4
երկիւղ შიში 13,7 - 8
երկիւղալից მოშიში 133,17 - 9
երկնաւոր ცისა 102,4 - 10... ზეცისა 97,9 - 8... ზეცათა, ცათა 128,9 - 5
երկոտասան თორმეტი 27,6 - 5... ათორმეტნი 47,5 - 3...
երկոտասաներորդ ათორმეტის წლისა 76,5 - 18
երկու, ոուց ორი 7,17 - 8,1; 12,19 - 13,1...
երկուորիք მარჩიბიი 170,10 - 168,7
երկոքեան || երկոքին ორნივე 52,2 -51, 17; 54,8 - 5
եղեն կոտորուած յերկոցունց կողմանցն მოსწყდა ორგნითვე 10,1 - 2
երկրորդ მეორე 6,9 - 5; 34,8 - 8...
երկրպագանել თაყუანის - ცემა 109, 19 - 110,3
երկրպագութիւն თაყუანის - ცემა 92, 13 - 14
երրորդ მესამე 6,10 - 5; 34, 9 - 9...
երրորդութիւն სამება
ելթն, ելբան შვდი 6,19 - 9; 8,12 - 15
ելեն անդամ შვდ გზის
ելենեակ შვდეული 246,5 - 11
ելենևլորդ მეშვდე 6,12 - 6; 35,2 -3...
ելենևատան აჩვლმეტი
ելդ, ոյ საცხებელი 238,1 - 4

Ջ

Ջահի, იხ. *ահ*
Ջատիկ ზატიკი 121,14 - 122,2; აღვსება 236,16 - 237,2
Ջարթուել განღვძება:
զարթուցեալ զարմանայր განიღვძა და განუკვრდა 29,19 - 13
Ջարհուրել՝
զարհուրեցան կանանք შეშინდეს დედანი 111,18 - 112,6: *մի զարհուրիք* ნუ გეშინინ 111,20 - 112,7
Ջարմ՝
ի զարմից վախճանդայ შვილთაგან ვახტანგისთა 199,9 - 3
Ջարմանալ განკვრვება 86,6 - 7; დაკვრვება:
զարմանային დაკვრვებულ იყვნეს 98, 2 - 1; *զարմացեալ լինէր* განკვრდა 101, 6 - 3
Ջաւակ შვილი 87,1 - 7; თესლი:
ի զաւակէ Դաւթի თესლისაგან დავითისა

92.15 - 12; *ոչ դուր նոցա գաւակ* იყო უშვილო 86,15 - 87,3
Զաւր, ~աւ ლაშქარი 25,5 - 4... სპა 10,7 - 5; 19,12 - 8 ... ძალი 56,4 - 12... ერი 172,15 - 15
զաւր ծանր ლაშქარი ძლიერი 112,15 - 15
Զաւրապետութիւն ერისთავი 17,16 - 12
Զաւրական მჭედარი 189,4 - 1
Զաւրանալ გა(ნ)ძლიერება 19,6 - 5
զաւրացեալ ադգն Խազրաց განძლიერდეს ხაზარნი 14,19 - 10
Զաւրանալա ამირა 216,1 - 3
Զաւրացուցանել განძლიერება:
բազուկ իմ զաւրացուսցէ მკლავმან მისმან განაძლიერა 238.3 - 5
Զաւրութիւն ძალი 9,2 - 4
առաւել եղև զաւրութիւնամբ განდიდნა უფროს 23.11 - 10
Զբաւսանք ცნობა 19,2 - 2
Զգենուլ ცუმა
զգենցեալ ეცუა 83.8-9
Զգեստաւորել შემოსა 159,25 - 160,2
Զգեցուցանել შემოსა 104,8 - 7
Զեռուն՝
զեռուն կայտառ ուտէին ნათესავსა სულიერსა ჰამდეს 22,20 - 11
Զեւթանալ՝
զեւթան შემოიხუეწნეს 52,3 - 51,17
զեւթեալ ოტებული 22,5 - 3
Զէն, զինու საჭურველი 93,2 - 92,10
Զի რამეთუ 5,1 - 1...
Զինի შემდგომად 8,15 - 9,3; 18,13-11...
զինի այսորիկ ამისსა შემდგომად 15,9 - 6...
Զհետ՝
եւ զհետ նոցա შეუდგა კუალსა მათსა 195, 20 - 10
Զմուռ მური 93,4- 11
Զմրխտեայ ზურმუხტისა 196,16 - 9
Զմրուխտ, ~ի ზურმუხტი 83,8 - 10
Զոհել შეწირვა:
զոհել տայր შეწირვა განუწესა 62.17 - 63,1
Զուարճանալ՝
զուարճանայ տունն վրաց განიხარონ ყოველთა ქართველთა 31,9 - 7
Զրահ ჯაჭვ 83,7 - 9; საჭურველი 149, 16 - 150,4
Զրոյց (ჰ)ამბავი:
սփռեցան զրոյցք მოვიდა ჰამბავი 19,16 - 11; *բերին նմա զրոյց* 243,12 - 8 მოართუეს ამბავი

Է

Էանց იხ. *անցանել*
Էաւ იხ. *առնուլ*
Էպ დედაკაცება 82,8 - 7
Էրն იხ. *ե~* და *լինել*
Էջ, իշոյ ვირი 226,1 - 225,14
Էլ იხ. *լինել*

Ը

Ըմբիշ ბუმბერეზი 172,5-5
Ըմբռնել შეპყრობა 53,9 - 8; 71,10 - 72,4
Ընդ თანა:
ընդ եղբաւր իւրում ძმასავე თჳსსა თანა 132.4 - 3
Ընդդէմ წინააღდგომად 222,4 - 4
Ընդէ՞ր რად 80,6 - 7; რასათჳს 169, 4- 8
Ընդոստուցանել՝
ընդոստոյց იკრჩხიალნა 94.8 - 7
Ընդունել, ընկալ შეწყნარება 32, 17 - 12... შეტყობა 86,8 - 87,2
Ընթեռնուլ წარკითხვა 82,18 - 10...
Ընթրիք, ~ուաց სერობა 252,18 - 13
Ընծայ, ~ի ძღუენი 32,14 - 11
Ընկալաւ იხ. *ընդունել*
Ընկենուլ ჩამოგდება 56,17 - 57,10; დაგდება

Ընչեղ՝
ընչեղ և հասակեղ ქმნილკეთილ - ჰასაკოვანი 28,13 - 9
Ընտանութիւն დედა-წული 64,11 - 65,1
Ընտիր რჩეული 68,4 - 6; წარჩინებული 73,16 - 13
Ընտրել აღრჩევა 143,18 - 144,8
ընտրեալ რჩეული 60,7 - 12
Ըստ -ებრ 6,20 - 10
ըստ ժամանակի ჟამითი-ჟამად 36,12 - 11

Թ

Թալ გვრგვნი 32,19 - 13
Թագաւոր მეფე 14,11 - 5; 23,2 - 1 მეუფე:
Թագաւոր երկնաւոր მეუფე ცათაჲ 128,9 - 5; *եղին իւրեանց Թագաւոր* იჩინეს მეფე 15,10 - 6
Թագաւորաղն სეფე-წული (ყრმა) 114, 17 - 12
Թագաւորել მეფობა 36,7 -6
Թագաւորեաց მეფე იქმნა 23,9 - 8... *Նախ Թագաւորեաց* პირველი მეფე იყო 8,14 - 9,2; *Թագաւորէր Հայկն* ჰაოს ყო თავი თჳსი მეფედ 11,10 - 4
Թագաւորեցուցանել՝
Թագաւորեցոյց დასუა მეფედ 49,9 - 9
Թագաւորութիւն მეფობა 43,1 - 13.., სამეუფო 35,12 - 12; სამეფო 35, 9- 10
ի սոցա Թագաւորութեանն ამათსა მეფობასა ზე 48,5 - 9; *առ զԹագաւորութիւնն* დაჯდა მეფედ 69,15 - 14
Թագուհի დედოფალი 74,16 - 75,3; 99,16 - 6...
Թագուցանել დამალვა 47,14 - 9
Թաղ უბანი 24,18 - 25,1
Թաղել დაფლვა 12,5 - 3... დამარხვა 123,11 - 15...
Թաղեալ დამარხულ 78,3 - 8
Թաղումն, ~ման დაფლვა 77,7 - 8
Թանձրութիւն՝
Թանձրութիւն զրահի სიმაგრე საჭურველისა 149,16 - 150,4
Թարգման თარგმანი 254,8 - 14
Թարգման հռոմայերէնն ბერძლ მეტყუელი 86,7 - 7
Թարգմանիչ თარგმანი 92,8 - 6
Թաւի՝
անյուսեցեալ գնելոյսին Թաւի ընկղանջանն სცნა ჰოროლნი სარტყელსა ზედა დაგანავლო ზურგით 51,4 - 7
Թաւիլ
Թաւիեալ ჩამოცვნებული 119,18 - 11
Թև ფრთე 97,13 - 11
Թէ ვითარმედ; უკუეთუ
Թէմ, Թեմին, ~աւ՝
Եւ... զՇամշոյղէ որպէսյն իւրոյ ամենայն Թեմսուն მისცა სამშჳლდე ძესა თჳსსა საერისთაოთა მისითა 141,13 - 9
Թէպէտ և 180,3 - 1 დაღაცათუ
Թիկն, ~կան ზურგი 155,8 - 8
Թիւ, Թուի՝
Թիւ վրայ ქრონიკონი 221.15 - 16
Թշնամանել გინება 190,6 - 6
Թշնամի მტერი 48,16 - 49,1; 54,7 - 4... ძჳრისმოქმედი 22,1 - 21,13
Թողուլ დატევება 29,10 - 8... შენდობა:
Աստ զյանցանսն შეუნდო 38,7 - 7
Թողեալ որդի დარჩა ძე 59,2 - 20
Թոռն ძისწული 20,17 - 10
Թուղթ წიგნი 79,3 - 8; 110,6 - 7... წერილი 198,13 - 6
Թուչուն მფრინველი 96,19 - 11

ძ

ძամ ჟამი 56,15 - 57,9

ძամանակ, -ու, -աւ ჟამი 14,2 - 1...

ի նմին ժամանակի მას ჟამსა შინა: *զսա ժամանակի ցամոտի - ցամադ* 36.12 - 11 *ի հին ժամանակ ժողով* 30,10 - 7

ժառանգ მკვდრი 66,6 - 14

ժառանգել՝

ժառանգեաց დაემკვდრა 8,10 - 14

ժողով კრება 192,12 - 9

ժողովել შეკრება, შემოკრება 39,12 - 9...

ժողովեսցէ ի վկասին შეკრბეს 32,2 - 1

ժողովուրդ, -ական ერი 83,6 - 4...

სიმრავლე (ნათესავისა) 9,2 - 5

ժուժկալութիւն მღვძარება 98,3 - 2

ի

իլլ ვითარცა

իբրև ვითარცა

իբրև ասաց რა წართქუა 108,6 - 8

իժ, -ի ასპიტი 164,9 - 10

իմանալ ცნობა

իմացաւ იგრძნა 37,17 - 16: *իմացեալ* აუწყა 55,11 - 9: *իմանալ արժան է* საგონებელ გჯინ ჩუენ 90,5 - 7

իմաստութիւն სიბრძნე 82,10 - 9

հայեցեալ իմաստութեամբ განიცადა გონებისა თუალითა 239,11 - 7

իմաստուն ბრძენი 47,20 - 48,2

ինձ, ընձու ვეფხი 245,18 - 11

իրն ცხრა 86,15 - 87,3

ինքն თჳთ; თავი თჳსი 46,12 - 10; თავის თავი 60,7 - 12

ինքնակալ თჳთმპყრობელი 192,2-128,12

իշխան ერისთავი 21,16 - 4; 32,20-14... უფალი 8,12 - 9,1; 17,10 - 9: თავადი 14,9 - 4; წარჩინებული 134,17 - 9; აზნაური 225,1 - 224,16: განმგებელი 8,12 - 9,1

իշխանութիւն უფლება 31,16 - 13

իշխել՝

իշխէր მეფობდა 59,3 - 21: *իշխէր չորից եղբարցն* იყო განმგე და უფალ მათ ოთხთაე ძმათა ზედა 12,14 - 9

իշխեցուց ერისთავი 26,9 - 7

իջանել გარდამოსლვა 108,8 - 8: ჩამოსლვა 120,15 - 10; შთასლვა 96,19-11; ჩამოცვალება 114,6 - 3

իսկ ხოლო 33,1 - 1; 44,1 - 9...

իրաւ՝

ձերաւք სამართლად 146.4 - 2

իւր თჳსი 7,18 - 8... მისი 11,1 - 10.12... *իւրեանց* მათი 53,11 - 10

իւրական თჳსი 120,11 - 8

լ

լաւ ტირილი

լայց ტიროდა 105,20 - 106,1

լայն ფართო 69,10 - 10

լայնութիւն՝

լայնութիւն երկրի სივრცე ქუეყანისა 104,4 - 6

լանջ მკერდი 44,16 - 45,6

դնէր ի վերայ լանջացն შეიტკბო მკერდსა 95,4 - 2

լեառն, լերին, լերանց მთა 5,12 - 7

լեզու ენა 37,8 - 6

ի պարսից լեզուն სპარსულად 142.19 - 143,2 *ի պարսիկ լեզուն* სპარსულად 36.1 - 3: *վրաց լեզուաւն* ქართულად 142.19 - 143.3

լեռնական მთიულელი 126,3 - 6

լիճ ტბა 53,10 - 8

մինչև գլխեն Մայրոյ ვიდრე ტყე-ტბამდე 7,15 - 11

ლენინ ყოფა:
ესე იყო 5.4 - 3: *ორის ლენინ გაგზავნეს კანაკენ* ესხნეს ცოლ მრავალ 5,13 - 7

ლიარა, ლიტრა ლიტრა:
ი ყლია ლიტრ ლიტრისა სწორი 84,13 - 85,2; *ლიარ ორ ორმა ლიტრა* ვირის კორცი 225,18 - 14

*ლილვ*ა:
ლილვაც მარადის გუემული 123,5 - 8

ლნიერ აღვსება; განვსება:
ლგზავ დაიერად განავსნა ლაშქრითა 27,1 - 1; *ლგზავ* აღსავსე

ლოკა ნათელი 119,3 - 2

ლოცა იხ. *ლთქმ*

ლოცანად:
ენდ ლოცანაის ვითარცა რიჟურაჟუ ოდენ იყო 114,8 -4

ლოცათოა:
ყლხაიერად ლოცათოა მთავართა სანათლავი 116,10 - 6

ლოცათიერ ნათლით შემოსიღი 86, 17 - 87,4

ლოცათიერ ნათლის-ცემა 116,6 - 5; ნათლის - ღება 124,8 - 125,2

ლოცეს, ~ი მთოვარე 14,16 - 8...

ლიერ
ნნჯნაად ლიერ მოიწია ღაღადისი 92,11 - 8

ლიმ:
ლიმეს დასცხრეს 89,7 - 3

ლახ სმენა 53,1 - 52,14...
ოჯ ლოცა არა ერჩდა; *ლოცახ* ესმა 10,11 - 7; *ოჯ ლოცას ნიმ* არა შეიწყნარეს... მისი 42,12 - 12

*ლთი*ი იხ. *ლთ*
ლგზავ იხ. *ლნიერ*

ხ

ხალხთ დარღუევა:
ხალხთად შეჰქმნოდა დარღუევა 30,10 -7

ხაგიად წარსლვა 68,13 - 10

ხაგაგაკაის ნებიერ 36,7 - 7

ხაგაგიერბის ბრძნობა 14,4 - 1...
აგარეს ხაგაგიერბის დაეზავა 74,5 - 1

ხაკვნ ხოსტაკი || ხუასტაგი 31,3 - 2... საცხოვარი 163,6 - 162,15; სამწყსო 240,5 - 5

ხაკ ჯუარი 47,14 - 9...
ხაკ კნნაოთ ძელი ცხოველი 189,17 - 13

ხაკნ ჯუარ - ცუმა 77,9 - 11

ხაკნიერბის ჯუარცუმა 94,7 - 5

ხაიან საბელი:
აგიყე ხაიან ი აგარანიე მოაბეს ყელსა საბელი 213,1 - 212,8

ხაინ:
ხაინაყაო აღრეულ იქმნა 51,10 - 14; *ხაინ ენდ ძიგ* შეეზავების მუშკსა 157,19 - 7

ხაინ~ქ, ~ით:
ი ხაინით ნიგა ნაოაქნაყაო ყიაის აღრეულ ესე ყოველნი... 23,19 - 13

ხაინიერდ შესაკრებელი:
ი ხაინიერდი ნერკიე ნსიე შესაკრებელთა შორის ორთავე ალაზანთასა 7,17 - 12

ხარნ დაწუვა:
ხარიაე ყაკი დასწუნა თუალნი 219,6 - 15

ხარხა ხარისხი 156,6 - 2

ხაო ბნელი 113,7 - 7

ხაოარ დაბნელება:
ხაოარიაო არნგაკს დაბნელდა მზე 107, 9 - 10

ხაოან ზრახვა:
ხაოანს ი ყიდი ყნე იზრახებოდა ქართლსა შინა ეჭუს ენა 23,16 - 13

ყივილი:
ანიკკა ნე ხაოა ხაოან ვიდრე არა ეყივლა ქათამსა 112,13 - 14

ხაყიანიკ:
ხაყიანიკ ნკ ეშმაკი მაცთური 129,8 - 6

ხაკან ხაკანი 211,12 - 9

ხკნ:
ხკნაე კათამანე ხიერა შემუსრა კბილი მისი 180,10 - 4

ხკიერდ მთხუნველი 174,16 - 175,10

ხნჯან შეწყალება 225,12 - 7

Խնամք՝
խնամք Աստն იმახვნეს 215,18 - 216,2
Խնդալ გა(ნ)ხარება:
Խնդաց განეხარა 31,7 - 5: *Խնդացին* განიხარეს 46.8 - 7
Խնդայեալ აღივსო სიხარულითა 30, 13 - 12
Խնդիր ძებნა:
Ել ի Խնդիր წარმოემართა ძებნად 189,17 - 13
ძიება:
արարեալ Խնդիր იწყო ძიება 79,3 - 10
Խնդիր արարին ի տունն Թորգոմայ ეზრახნეს თარგამოსიანთა 14.22 - 15,2
Խնդութիւն სიხარული 31,13 - 10...
Խնդրել თხოვა 51,2 - 6; მოთხოვა 77, 11 - 78,3
Խնդրեցին ի նմանէ მოითხოვეს 21,9 - 9...
Խնդրեաց աւդնութիւն ითხოვა შეწევნა 32.15 - 12...
Խնամ՝
խոյակ ამოქმნილი 30,9 - 7
Խոյ ვერძი 190,15 - 12
Խոսմանալ აღთქუმა 54,4 - 3; 32, 16 - 11...
խոսմանայր უქადა 211.8 - 7
Խոսումանել აღსარება 109,19 - 110,4
Խոտ თივა
Խորան კუბო (გუმბადი):
շինեաց ի վերայ խաչին խորանս აღაშენა კუბო (გუმბადი) ჯუარისა 122,16 - 4
Խորհել ზრახვა 64,1 - 6: განზრახვა 55,10 - 3
խորհէր Աւանել ეგულებოდა განსლვა 29.13 - 9
Խորհուրդ განზრახვა 67,3 - 7
Խորհրդակից თანამზრახველი 106, 13 - 13
Խորութիւն სიღრმე 104,4 - 6
Խորտակել გატეხა 44,8 - 16
Խորտակեալ მზარეული 57,19 -58,14
Խոր՝
խոր փոս ხანდაკი 250,13 - 6
Խոց წყლულება 198,14 - 7
խոց առաջ մոწყլուլი 52,2 - 51.18
Խոցել წყლვა 197,9 - 4
Խոյտալ მოწყლვა 51,15 - 16
Խուլ ყრუ
Խոովել՝
խոովեցաւ յոյժ განწყრა 10,11 - 7
Խոովութիւն՝
անկանէր խռովութիւն ի մէջ նոցա შეიშალნიან 14.6 - 1
Խրատ, -ու წურთა 55,8 -6
խրատ տայր ასწავებდა 109,18 - 110,3
Խրատել გაწურთა 238,12 - 10
Խօսել იხ. *Խնուլ*

Ծ

Ծածկել՝
ծածկաց արեգակն გამობრწყინდა მზე 10.6 - 8; *ծածկաց արեգակն արդարութեան* მიეფინა მზე სიმართლისა 124,10 - 125,3; *ծածկէր չոլ արեգականն ընդ պատուհանն* გამოვიდა სარკუმელსა მისსა შუქი მზისა 29,14 -10; *արեգական ծածկոյ* მზისა მომფენელი 103.11 - 4
Ծախ-ք განძი 117,15 - 12
Ծածկոյթ საბურველი 115,13 - 5
Ծակել განჭურეტა 25,11 - 13
Ծաղիկ ყუავილი 97,2 - 1
Ծաղկել՝
ոչ էր ծաղկեալ აღარა გამომღებელ ქმნილ იყო ყუავილისა 79.11 - 80,1
Ծաղկոյ, -ւ სამოთხე 97,4 - 3
Ծանօթ მეცნიერი:
Եղև ծանօթ Աղոնի იქმნა მეცნიერ აზონისა 29.6 - 4
Ծանուցանել უწყება 67,4 - 5, მოკსენება 67,4 - 8
Ծանր՝
ծանր գաւր ლაშქარი ძლიერი 112,15 - 15
Ծառ, -ոյ ხე 85,13 - 86,1
Ծառայ მონა 31,17 - 14; 129,2 - 1

მსახურება მსახურება 9,4 - 5; 26,13 - 10... მონება 28,11 - 6; 74,3 - 15...

მსახურქმნი' მსახურება 175,17-176,10

ყოველი ი მსახურებანი ნებროთისა ჰმონებდეს ნებროთს 8,13 - 9.1; *ესენი ცნეს ნამა ი მსახურებანი* დამონებულ იყვნეს მისდა 27,10 - 9

მწყრი შობა:

ყოვი ი ძნე ბრმა შობითგან 114.7 - 11

მჭახაკელი ჩრდილო:

სამხრეთ ი მჭახაკელი ნერკინ შემოვიდა ჩრდილოთ 24,8 - 4; *მჭახაკელი ყოვი* ჩრდილოთ კერძო 7.2 - 2; *მჭახაკელი ნერკინ* ჩრდილო 78,[illegible] - 77,12

მნათობი'

მნათნი ორნი შვა ყრმა 43,7 - 16... *მნათი ი* შვა 45,14 - 19... *მნ ნ ა ვ ი* შობილი 46,7 - 6

მნათე მშობელი

მნეინდ, -ოე შვილი 17,16 - 12

მოქ, -ოჲ ზღუა 6,4 - 5,10..:

ალანჯ მოქი ზღვს ყური 7,20 - 8,2;

ტბა:

მიწი ფარნაოაჲ ტბაჲ ფარავნაჲ 81,1 - 1

მიწკ, -აჲ მუკლი 96,18 - 10

მირბინ ჴევი 68,16 - 11

მოე წიაღი 241,15 - 11

ნ

ნაქმნ'

ნაქმნეკნი ი ნამანჲ შემზადა 111.2 - 4

ნაწნაკნე ძუძუჲს-მტე 56,1 - 9

ნაწოფიკოზი კათალიკოზი

ნაწოფიკოსაჲ საკათალიკოზო 192, 15 - 9

ნალ'

ნალაჲ ი თხელ ნიჲთ დადგა მის წილ 193,6 - 3; *ყაჲ ჲთ ითნ მაასაჲ* დადგა ძირსა მასისისასა 9,13 - 11; *ი ჲაჲ ყოველნი ი ზაღეც* განუდგეს სპარსთა 20.7 - 3; *ყოველნი ი ძიოებდეს* მონებდეს 8.13 - 9,1: *ყაჲ ძალთ ით ჲი* არს ჩემ თანა 31,2 - 1

ლეღინ კნი ნაითაითაიჲნ მთანი მუნვე ჰგიან 112.2 - 7

ნალაჲ იხ. *ინნ*

ნახარდ მგრძნებელი 19,10 - 7; გრძნეული 106,15 - 107,2

ნახნ'

ნახნყნი ჭიფაყნ ჩამოჰკიდა ძელსა 217.4 - 6

ნაკიჲ ლბილი 25,12 - 13

ნამნ ნებეა 78,4 - 8..:

ოჲ ყამჭნი არა ნებვიდა 43,1 - 12; *ყამიყან ითანანნ ჭნით* ნებვიდა მოკლეა 53, 10 - 9; *ჭჩ ყამჭი* აწ ინებო 31,3 - 2; *ყამნყაჲ ძთანნ ჯნაჲჭ* ჰლამოდა შესლვასა ოვსეთად 214,12 - 215,1

ნანნ'

ბნაჲ ირჭი შვა ყრმა 43,7 - 16... *ბნაჲ ი* შვა 45,14 - 19... *ბ ნ ნ ა ვ ი* შობილი 46,7 - 6

ნაჲ მშობელი

ნნეინდ, -ოე შვილი 17,16 - 12

ნოქ, -ოჲ ზღუა 6,4 - 5,10..:

ალანჯ ბოქი ზღვს ყური 7,20 - 8,2;

ტბა:

ბიწი ფარნაოაჲ ტბაჲ ფარავნაჲ 81,1 - 1

ნიწკ, -აჲ მუკლი 96,18 - 10

ნირბინ ჴევი 68,16 - 11

ნოე წიაღი 241,15 - 11

კ

კაქმნ'

კაქმნეკნი ი ნამანჲ შემზადა 111.2 - 4

კაწნაკნე ძუძუჲს-მტე 56,1 - 9

კაწოფიკოზი კათალიკოზი

კაწოფიკოსაჲ საკათალიკოზო 192, 15 - 9

კალ'

ნალაჲ ი თხელ ნიჲთ დადგა მის წილ 193,6 - 3; *ყაჲ ჲთ ითნ მაასაჲ* დადგა ძირსა მასისისასა 9,13 - 11; *ი ჲაჲ ყოველნი ი ზაღეც* განუდგეს სპარსთა 20.7 - 3; *ყოველნი ი ძიოებდეს* მონებდეს 8.13 - 9,1: *ყაჲ ძალთ ით ჲი* არს ჩემ თანა 31,2 - 1

ლეღინ კნი ნაითაითაიჲნ მთანი მუნვე ჰგიან 112.2 - 7

კალაჲ იხ. *ინნ*

კახარდ მგრძნებელი 19,10 - 7; გრძნეული 106,15 - 107,2

კახნ'

კახნყნი ჭიფაყნ ჩამოჰკიდა ძელსა 217.4 - 6

კაკიჲ ლბილი 25,12 - 13

კამნ ნებეა 78,4 - 8..:

ოჲ ყამჭნი არა ნებვიდა 43,1 - 12; *ყამიყან ითანანნ ჭნით* ნებვიდა მოკლეა 53, 10 - 9; *ჭჩ ყამჭი* აწ ინებო 31,3 - 2; *ყამნყაჲ ძთანნ ჯნაჲჭ* ჰლამოდა შესლვასა ოვსეთად 214,12 - 215,1

კამოლჭ, -ი ჯიდი 95,14 - 96,2

კამ-ჭ ნება 143,17 - 145,8

კაჯბაკნი ნაბერწყალი 122,7 - 11; მეხის-ტეხა 10,5 - 4

კაყაყ, -აჩი კეისარი 48,6 - 9:79. 3-7..; მეფე ბერძენთა 135,12 - 4

კაჯითი'

ჭნიაჩნ კაჯითიი იაჩკნი ნათესავსა სულიერსა ჰაძდეს 22,20 - 11

კანიანნი დედანი 111,18 - 112,6

კანიჭნნ ა(ღ)მართვა 36,3 - 4; 62,10-7...

კანყაჩნი წყრთა 51,4 -8

კაყნ შეკრვა 17,9 - 8

კაო.ჭ, -აჲ ეტლი 165,10 - 8

კაოიცანნ'

კაოიცნაკნი ცნდ ცაღნი ლ ა ტ ა ი ნ ჲ მოკიდებული კლდესა ღ ა დ ო ს ა 24.14 - 10

კაითაღნ აღსრულება 47,8 - 5; 93, 14 - 7..:

კაითაღნკნი ჭკანით ი ღ ი ნ ჲ აღ ე ს რ უ ლ ნ ე ს 55.1 - 1

განსრულება:

კაითაღნკნი ჭკჭიჭნკნი ჭკნიჭით გ ა ნ ა სრულა ეკლესიაი 115, 13 - 5

კაიბაკით წინამორბედი 176,7 - 22

კაიდაოიღნ'

ჯიდაი ყაჩკითაჭჭ ... ი კაიდაოიღნაჲ

զնոսա ჩავიდა აფხაზეთს ... და გააგნა საქმენი 246,15 - 247,6

կարգել განწესება 35,12 - 12

կարճալ ღაღად-ყოფა 89,12 - 12

կարել՝

չկարացին ինձ աւգնել არამცა ძალ ედგა კსნა ჩუენი 107,17 - 108,1; *ոչ կարացին դիմանալ նմա* ვერ წინააღუდგეს მას 20, 19 - 12

կարծել

կարծեմ եա უწყი 108,3 - 3

կարկուտ სეტყუა 103,6 - 9...

կոշկռճալ ի կարկտէ დასეტყჳლი 57, 1 - 12

կացուցանել დადგინება 55,20 - 56,10; დასუმა:

կացոյց ի տեղի նորա დასუა მის წილ 135,9 - 134,13

կեալ ცხოვრება:

Լիկաց ცხოვნდა 6,1 - 5,9; *կենցալ ամս բազումս* ცხოვნდა იგი მრავალთა წელთა 11, 20 - 14

կեանք ცხოვრება 107,14 - 13

կատարեցին զկեանս իւրեանց აღესრულნეს 55,1 - 1

կենդանութիւն მაცხოვარება 238,6 - 237,12

կենսատու՝

խաչ կենսատու ძელი ცხოვრებისა 223,3 - 3

կեցուցանել ცხოვნება:

ի կեցուցանել զամենեսեան რათა ყოველნი ვაცხოვნნე 162,2 - 1

կէս ნახევარი 6,19 - 10; 70,13 - 71,3...

կէսք ասէին რომელნიმე იტყოდეს 85,8 - 8

կին, կնոջ, կանայք ცოლი 12,7 - 5... დედაკაცი 123,4 - 7; დედა 25,16 - 16

ունէր կին უზის ცოლად 41,13 - 2; *կին արար զնա* შეირთო ცოლად 43,13 - 4; *էառ կին* მოიყვანა ცოლი 55,7 - 5; *զկրկին նմա կին* მოიყვანა ცოლი 69,5 -6

կիսոս ვეშაპი 104,10 - 10

կիր, -ոյ

արուեստ կրոյ և քարի საქმე ქვითკირისა 18,5 - 6

կիւրապաղատութիւն კურატპალატობა 224,10 - 11

կնամարդի ჩუკენი 133,16 - 9

կնդրուկ გუნდრუკი 93,4 - 11

կոյս՝

Սա ի կնութիւն მისცა ცოლად 33,18 - 14:

ածել ի կնութիւն მოყვანა ცოლისა 35, 17 - 14

կոծել՝

կնքեալ დაბეჭდული 81,14 - 13

կշիռ

ի կշռոս լտիր ლიტრისა სწორი 84,13 - 85,2

կտմատևտ ერისთავი 35,5 - 5

կտրիճ, -անն:

ամբարուցէք զնս յետուստ կռտմանէ განმიმაგრეთ ზურგით კერძო 11,2 - 10,13: *յերկուց կռտմանց* ოგნითვე 51,12 - 13: *ի կռտմն հիւսիսոյ* ჩრდილოთ კერძო 113,9 - 3

կռտնեակալ ერისთავი 34, 5 - 5

կռյս კერძო 7,2 - 2; 21,11 - 8...

կռյս, կռւսանք ქალწული 78,11 - 79,2

կռյր ბრმა:

կռյր ի ծնէ ბრმა შობითგან 114,16 - 11

կռյր երկու աչաւք ორნივე თუალნი დასდგომოდეს 123,2 - 5

կռշկռճել՝

կռշկռճալ ի կարկտէ დასეტყჳლნი 57,1 - 12

կռչ მიჯლიში:

ոչ գնաց ի կռչ նորա არღარა მიიდა... მიჯლიშად 55,12 - 8

կռչել წოდება 11,16 - 11:37,4 - 6... ეწოდება 49,12 - 9; 62,1 - 1; სახელდება 198,3 - 1; ზრახვა:

կռչեցին և զդաւբս Աւետեաց ეპრახნეს ოვთაცა 61,12 - 16

Թորգոմ կռչեցեալ სახელით თარგამოს 5,5 - 3; *որ այժմ կռչի* რომელსა აწ ჰრქჳან; *Արմաղ կռչին զՓառնաւազ* ფარნავაზ არმაზ ერქუა 30,2 - 4: *կռչեր* ეწოდებოდა 14,10 - 15

կռտորատել՝

կռտորատեալ დაჭრილი 218,3 - 2

կռտորել მოსრეა 41,10 - 10..: მოწყუდა 19,2 - 3... შემუსრვა 15,14 - 10

կռտորուած՝

նզև կռտորուած յերկրացունց կռտմանցն მოსწყდა ორგნითვე 10,1 - 2

კისნისკ მოწყუედა:
კისანაი ესიერ ქსაყ მომწყდარ იყვნეს წარჩინებულნი მისნი 73,15 - 13
კიროვს:
კიროვს კიოსე სასტიკად მბრძოლი 25,3 - 4
კიროსიანისკ მოსრვა:
კისეოყიც მოვსრნეთ 106,17 - 107,4
კიოკ წკერდი 185,13 - 7
კიო -ე, -ოე კერპი 28,8 - 5; 37,10 - 10
კიოსკ შეკრება:
კიოსკაი ამეხი კიქ შეკრბა სიმრავლე ჯოიცხე 72,13 - 13
კიოეგიოგიანისკ:
კიეგიყიყ ქჩსკაიოი აბრამო ქეკაპოს 19,11 - 8
კიოიყაშაოიბჩიეს წარმართობა 126, 4 - 6
კიოსკ ბრძოლა 60,6 - 10; 63,5 - 11... წყობა: გურება:
კიოსკაქ აიესკეიაც იწყეს გურემად ოროლითა 44,8 - 15
კიოიოყ მბრძოლი 25,3 - 4
კიოეკ მოკუეთა:
ქ ო ე ხ ა ქ ჯბაიაი მოჰკუეთეს ხე იგი 120, 6 - 2; *კიოსხაქ ყყიოხა* მოჰკუეთა თავი 150,5 - 8
კეოგყ:
ყიოიაი კეოგყს კარი ქვითკირითა 39, 18 - 40,1
კეოკ ცეცხლი
კეოშაყიოხა:
ქსჩსაიყ კეოშაყიოხა ყმჭყსჩეიი მოზღუდა მცხეთა ქალაქი ქვითკირითა 18,1 - 5
კეოიჩ სჯული 22,17 - 10; 41,3 - 1...
კეოიჩსიოიეოყ მონაზონი 179,4 - 181,9
კეკქჩ:
ოიქჩ... ხაეკი კეკქჩ აღიღო მისგან ხარკი ორი ეგზომი 177,15 - 14
კეოსეყ უმრწემესი 69,16 - 70,1
კყსქ:
ყოეეოჩსიოეყ კყს ბიყქ ყიოქკიოსიოიც სადა წასწუდების წუერი კავკასიისა 8,2 - 4

Z

ზიყაეყ ათასი 32,6 - 3
ზიყაეოიაიოყ ათასეული 254,2 - 3
ზიყაბბსკ დევნა, განდევნა 129,8 - 6; ოტება:
ზიყაბბყჩჩს ქჩიოი ათენეს სომეხნი 131, 6 - 7. *ზიყაბბჩს ყქიოყსკეიყჩსიოს აკხაოჩსიეს* განაკარვნეს გემონი სოფლისანი 102,8 - 101,12
ზიყსკ დადნობა:
ზიყსკ აკხიაი დადნებოდა 187,4 - 156,11
ზიყიოიაიკ მტერი 31,5 - 3
ზიოიეყსკ შერთვა:
ყს ზიოიეყსკ ზეჩსკყიყ ჩეჩსკჩს რომელსა განიზრახვენ, ნუ შეერთვინ 94,1 - 93,11
ზიარება:
ზიოიეყსკაი ჩ აიესკ ზეიეყიჩს აზიარა ... კორცსა და სისხლსა 128,8 - 4
ზიაბსკ:
ოიეოქ ქაჩს ქსაბს ზიაბსკყ აკყსკ ესე ჭაოთველთა საათნოებისათჯს ექმნა 42,20 - 43,11
ზიაბსკ საათნო:
ზიაბყ სიკ ზეიეჩსკეიჩს აიესიბჩსიეს სთნდა განზრახვა ესე ერისთავთა მათ 67,3 - 7
ზიაიეყსკ აღრაცხვა
ზიაყსაი (ჰ)ამბავი 46,1 - 2
ზიაყსკაიეყსკ შემთხუევა 180,8 - 3
ზიაყსკ მოხედვა:
ზიაყსაი ჩსკ ჯსკყსკ ჯაეყსკაიბიაიოქ მოხედა რისხვით უფალმან ქუეყანასა 237,1 - 4: *ოჭ იოქ ზიაყსკ ყ ჩიი* არა ერჩდა 144, 13 - 145,3; *ზიაყსაი ქიაიაიეყსკაიოქ* განიცადა გონებისა თუალითა 239,10 - 7
ზიაყსკეჩს სომხური 22,12 - 7; 23, 17 - 14...
ზიაყსაიჩს, -ოყ სომეხი 77,2 - 6
ზიაყც მამა 5,4 - 3; 13,11 - 15...
ზიაყსკნიც -ქ მამული:
ზიაყსკნიც კეიი სჯული მამული 41,3 - 1; *ქიოეიეყ ჩიაყსკნიც ქიეც* დატევება საყოფლისა მამათა თჯსთასა 29,11 - 8

Հանապազորդ დაუცხრომელად 97,2-1; ყოველადვე 77,4-7
Հանդիսիլ განსუენება 44,10-45.4; 60, 2-4; შესუენება 94.15-11; სიკუდილი 142,11-10; განთავისუფლება:
հանդիսան Հայք և վիրք განთავისუფლდეს სომეხნი და ქართველნი 23,8-7
Հանդարտիլ დამშვიდება 64,8-12
Հանդերձ՝
հանդերձ կրաւնաւորի ჩოჯა 228,5-6
Հանդէպ გამართებით:
հանդէպ Նուհանայ ბუნანის გამართებით 182, 17-14
Հանիլ განყვან(ებ)ა:
հանիլ արտաքս განიყვანეს გარე 207, 4-205.15
გამოყვან(ებ)ა:
ևհան անտի ներքսիւրիւր տուն გამოიყვანა სახლი სამასი 215,2-6
განძვდა:
հանիլ զմորթն ტყავი განჰკადა 191,10-7
განსხვა:
ևհան արտաքս განასხნა (საზღვართა)გან 139,8-8
Հաշտութիւն მშვდობა 52,19-14:
խնդրէ ի նմանէ գհաշտութիւն ითხოვა მისგან მშვდობა 74,3-73.15
հաշտութիւն առնիլ დაზავება 151,3-11.
Հասակ ჰასაკი 55,16-56.2
Հասակիլ ქმნილკეთილ-ჰასაკოვანი 28, 14-9
Հասանիլ მოწევნა 185,3-184,14... მიწევნა 84,2-7
որում ყոսկացալ Դաւիթ՝ և ոչ ևհաս რომელსა ინატრიდა დავით და ვერ ეწიფა 91, 1-5: *վիճակաւ հասեալ նմա ხუდա* წილითა 94,18-12.
Հասարակ՝
աղգի հասարակն ნათესავთა ნახევარნი 38,10-9
Հասուցանիլ՝ მიწევნა
հասուցեալ գնմանն შეაზო კელი 115, 3-114,15
Հաստատիլ დამყარება 114,11-8
Հաստատուն უძრავი 103,7-10
Հաստանիլ მოკუეთა:
հատին գոհն მოჰკუეთეს ნაჭვ იკი 111.1-3
წარკუეთა:
ոչ հաստանիլ գյոյսն არა წარიკუეთა სასოება 123,12-124,1:
მოწყუედა:
հատաւ գպարիսի მოსწყვდეს თაკი 213. 3-212.9
հաստեալ მონაკუეთი 114.7-3
Հարան იხ. *հարկանիլ*
Հարաւ სამხრეთი
Հարաւամուտս სამხრით კერძო 220.2-4
Հարիւր ასი
հարիւր հազար ასი ათასი 25,4-4
Հարիւր, -իւ, -աւ || -իւ ხარკი 9.7-7...
արար ընդ հարկիւ ... գՄաւսէս მოხარკე ყვნა ოსნი 27,3-4: 23,13-11
ხარაჯა:
արարեալ ընդ հարկաւ გაუკუეთა ხარაჯა 221.10-12
որ կան ի հարկի Պարսից რომელნი არიან მებეგრენი სპარსთანი 171. 19-172,3
Հարկանիլ კრეა:
ևհար նետիւ ჰკრა ისარი 44.16-45.6:
ცემა:
ևհար նիզակաւ სცნა ჰოროლნი 51.6-9.
ტყორცნა:
ևհար նետիւ სტყორცა ისარი 30.4-3:
მოსრვა:
հարան գաւրքն Պարսից მოსრეს სპა ვიში 62.4-3...
შეპყრობა:
հարկանէ գխոյն შემუსრეს რქანი ვერძთა-|ნი] 190,15-12
հարկանէր գիշխանսն կախեխոյ և Հերխոյ იწყო კირთებად ერისთავთა ჰერეთისა და კახეთისათა 221.5-5
Հարկատու მოხარკე:
արար հարկատու զսուլտանն სულტანი დასუა მოხარკედ თჳსა 253,8-9
Հարկատուիւքն ხარკისა მიცემა 64, 7-12...
Հարկիլ ხარკი:
խնդրեսցին ... տհղի հարկիլոյ მოითხოვნეს... ტუეყანა ხარკით 22,8-4: *վասն հարկիլոյն* ხარკისა მისთჳს 22,11-6

ხოკის მიცემა:
ոչ հարկէր պարսից არა მისცემდა ხარკსა 135,16 - 10
წყევა:
հարկէր զնա դառնալ აწუევდა მიქცევასა 204,14 - 205,4
Հարձորդի ნაშობი მჭევლისა 70,8 - 12
Հարսանիք ქორწილი 171,9 - 11
Հարցանել კითხვა:
հարցեալ ვჰკითხე 81,5 - 5
Հաւ, ~ուս ქათაგი
մինչչև կր հաւուս խաւսանալ ვიდრე არა ეყივლა ქათამსა 112,13 - 14
Հաւ ბამის მამა 154,7 - 3
Հաւանիլ წამება:
հաւանեցան ամենեքեան ეწამნეს 9,6 - 6
Հաւատ სარწმუნოება 28,7 - 4; სჯული 41,2 - 1
Հաւատալ რწმენა 88,3 - 8
Հաւատարիմ მისანდობელი 38,12 - 12; სარწმუნო 39,13 - 11
Հաւաքիլ შემოკრება, შეკრება 97, 12 - 11
Հաւրեղբարտորդի, ~oյ მამის ძმისწული 16,14 - 11
Հաւրաքեռորդի, ~oյ მამის დისწული 39,3 - 3
Հեթանոս წარმართი 20,2 - 19... უღმრთოთაგანი 122,2 - 8
Հեծեալ, ~ի, ~աւ || ~oյ მჯედარი 32,3 - 3; 39,13 - 10... ცხენოსანი 213,2 - 212,8
Հեղգալ
հեղգացաք մեք ի պաշտելոյ զկնի უდებ ვეკმნენით მსახურებისაგან მათისა 106, 14 - 107,1
Հեղուպատ ღრღალი 30,3 - 2
Հեղուլ დათხევა 181,5 - 4
Հեճուպ ეჯიბი 173,13 - 13
Հետեակ, ~ի, ~աւ ქუეითი 39,14 - 10
ի հետեակուց ქუეითი 156,1 - 155,13
Հերձնուլ განხეთქა 89,5 - 2
Հիանալ დაკვრევება:
հիացաւ ընդ... დაუკვრდა 24,10 - 7
Հիմն საფუძველი 111,3 - 5
Հին ძუელი 30,10 - 7
Հինգ ხუთი 12,1 - 1; 26,13 - 9
Հինգ հարիւր ხუთასი 226,1 - 1
Հինգամեայ [ხუთის] წლის 67,14 - 68,1
Հինգերորդ მეხუთე 6,11 - 5
Հինգետասան ათხუთმეტი
Հինգհազար ხუთი ათასი
Հինգշարաթի ხუთშაბათი
Հիւանդանալ დასნეულება:
հիւանդացաւ დასნეულდა 126,7 -10; იყო სნეულ 122,12 - 16
Հիւսիս, ~oյ || ~ի ჩრდილო 24,7 - 4...
առ կողմամբ հիւսիսոյ ჩრდილოთ 7,11-9; *ի կողմն հիւսիսի* ჩრდილოჲთ [ქერძო] 80,10 - 10
Հիւսիսային, ~oյ ჩრდილო:
պարտեալ հիւսիսայնոցն იძლია ბანაკი ჩრდილოსა 51,14 - 14
Հնազանդ
հնազանդ եղեալք დაემორჩილენით 181,11 - 6
Հնազանդել მორჩილობა 214,9 - 13;
հնազանդեալ դաշնարն დაეპყრნეს კიდენი ქუეყანისანი 27,7 - 7
Հնազանդութիւն მორჩილება 48,13 - 14; დამორჩელება 10,19 - 11
Հնար, ~ի,~իւ
հնարիւք մեքենայիւք მრავალ - ღონენი მანქანანი 111,7 - 8; *որով մտանել ի հնարս* [მათ] გება-ყვეს სიმარჯუე 57,19 - 58,13
Հնգետասան ათხუთმეტი 60,8 - 12...
Հնգետասաներորդ მეთხუთმეტე
Հնգևրեան ხუთნი[ვე] 61,11 - 12
Հնձան საწნეხელი 79,4 - 10
Հոգի სული 79,12 - 80,2
ուանդէր զհոգին სული წარჰკდა 95.4 - 3
Հոգի սուրբ სული წმიდა 106,6 - 4
Հող მიწა 85,20 - 87,6
Հողմ ქარი 84,11 - 14
Հովանի საგრილი 85,14 - 86,2
Հովիւ მწყემსი 81,1 - 1
Հովուաբար მწყემსებრ 239,15 - 11
Հոտ სული:
հոտ գարշ სული ჯერკუალი 84,13 - 16
Հուն სამკალი 80,10 - 11
Հուր ცეცხლი 102,17 - 2
Հպարտանալ
հպարտացաւ შეექმნა სილაღე 61,1 - 9

Հռոմայեցիքն ჰრომაელებრ 81,13 - 82,4
Քարտման հռոմայեցիքն ბერძენ მეტყუელი 86,7 - 7
Հակառակ, -ի გმირი 5,8 - 4; 8,14 - 9,2...
Հակառակին გოლიათი 150,8 - 10
Հակառնիմ, -ման ღამისთევა 147,9 - 11
Հերաժարիլ ჯმნა:
հրաժարիմ ի քէն ვიჯმნი შენგან 105, 17 - 12
Հրամայել ბრძანება 32,19 - 14
Հրաման՝
հրաման ասայ ბრძანებს 112,17 - 113.2
Հրաշ -ք სასწაული 96,11 - 7
Հրեշտակաց -ք, -ից რომელნი ესვიდეს ცეცხლსა 163,9 - 1
Հրեշտակապետութիւն ცეცხლის მსახურება 193,11 - 5
Հրեղէն ცეცხლისა 113,11 - 13
Հրեշտակ მოციქული 115,17 - 7; ანგელოზი 122,7 - 12

Ղ

Ղահ՝
ի ձախմէ მარცხლ 83.18 - 84.2
Ղայն ჴმა 9,18 - 10
Ղայնիլ՝
ձայնէր առ գաւրն ჴმა უყო 56,18 - 57,10
Ղղիլ განზიდვა 213,3 - 212,8
Ղեռն, -ւին, -ռամբ ჴელი 70,10 - 14...
ձեռն տան մեզ ծոյնք ჰრომთა... გამოგუერთნენ 31,10 - 8
Ղեր თქუენი
Ղեացուցանիլ՝
խաչ մի ձեացուցանէ შეეჭმენ ჯუარი 87,13 - 88,2
Ղի ცხენი
Ղիւն თოვლი
Ղինոս მეთევზური 81,1 - 1
Ղմեռն ზამთარი 36,11 - 10
Ղմիրիլ დაზამთრება 214,17 - 215,5
ձմեռնայ დავიზამთრე 80,15 - 13
Ղոր ჴევი 184,19 - 13

Ճ

Ճանապարհ, -ի გზა 38,15 - 13... სავალი 156,13 - 7
Ճարակ՝
ճարակ սրոյ տայր მოსრნა 248.17 - 10
Ճարտար ჴელოვანი 100,1 - 99,7
Ճգնիլ განპება 148,14 - 149,4
Ճնար ի վերայ գազաքանն և ճգնեաց յերկուս უხეთქნა... და განუპო თავი 148, 14 - 149,4
Ճանաչիլ՝
ճանաչեսցես უწყებულ იყო 104,5 - 7
Ճշմարիտ ჭეშმარიტი 145,2 - 8

Մ

Մահ, -ու სიკუდილი 95,5 - 3...
դեղ մահու წამალი სასიკუდინე 58, 2 - 59,2
Մահակ՝
երկաթահարու մահակ ჩუგლუგი 44,12 - 1
Մահճ ცხედარი 115,1 - 14; კილიკი 98,17 - 13; 100,15 - 6
Մայիս, -ի მაისი 120,12 - 8
Մայր, մաւր დედა 29,6 - 4...
հաւատ մարդ სჯული დედული 41,2 - 1; *մայր քաղաքաց* დედა - ქალაქი 14,8 - 6
ի պարսիկ մաւրէ დედულად სპარსი 29,1 - 28,13
Մայրաքաղաք დედა-ციხე 25,1 - 2
Մայրի, -ւոյ, -ենաւ ტყე 250,4 - 249,11
Մանանայ მანანა
ուտէն մանանայ იზრდებიან მანანათა 20.1 - 19,13

მანკიერ|ჲსი სიყრმე
მანკარ ყრმანი 25,16 - 16
მანიაკ, -ჲსი ყრმა 46,6 - 6... ჭაბუკი 163,2 - 162,11; ყრმა წული 98,5 - 3
მანი წურილი:
ქიზაკ მანი ტიტაჲსი დარჩეს ძენი წურილნი 134,16 - 8
მაჴკიაკ ხალენი 105,7 - 5
მასი ნაწილი 16,4 - 5...
მასი ჲ ხაჴჴს ნაწილი ძელისა 117.5 - 2
მათიანჲ, -ეიჲ, -ჲსაჲ ბეჭედი 81, 14 - 82,4
მათიანი
მათიანი ჩარეჩე ცხოვრება სპარსთა 17, 13 - 10; *მათიანი აათიაბაჭჩჲს* სალმრთონი წიგნნი 252,12 - 9
მათჴაჲ დაწებება:
ბნიჲჲ მათჴაჲ ენიჲარმანაჲჲ კელი (კრმლისა ვადასა) ოდენ დაეწება 241,14 - 9
მათჴიჲ
კათაჲ მათიანაჲ თიჲა ქიქიანი ჩჲ წარმოდგა უკუე წინაშე მთავარი ერთი 208,7 - 3
მათიეკანიჲ შეწირვა:
სი მათიეკანიჲ ჩათარაგ ეჩჩისკოპოსჩჲს ებისკოპოსმან შეწირა ჯამი 128,7 - 3
ქიიჲჲ მათიეკანაჲ კერპთა მიმართ შეწირული 112,7 - 11
მაიდარიჲ, -ჩჲ წინასწარმეტყუელი 86, 4 - 5
მაიდ კაცი 49,4 - 4
მაიდჩჩ ერი 112,4 - 7
მაიმჩჲ ჭორაცი 115,6 - 2; გუამი 207, 14 - 7
მაიი, -ჩ მარტი 120,7 - 6
მაიი ბრძოლა 56,15 - 57,9...
მაიანჴჩ ბრძოლა:
ოჴ მაიანაჲ არა ჰბრძოდა 25,8 - 8:
მაიანაჲ იქმნა ბრძოლა 41,9 - 10
მაგაი
ჩ მაყაი ჩაიიჩჲს მიჴჩნაკ ჭოჩსა მას ქუეშე მაყულისასა 100,6 - 99,13
მაიი
ქაყ მაიი აი ჲი არს ჩემ თანა 31,2 - 1
მაიაიიი მახლობელი 67,8 - 10
მაიიაქჩიიიჩჩ დედის დისწული 38, 19 - 16
მაიიი - ქ წუერი 190,9 - 7
მჩჲანი
ქაიიჩჲ ა მჩჲანი საწერელნი 127,18 - 15
მიბ, -ჩ დიდი 33,15 -12
მიბამიბ დიდძალი:
მიბამიბ ჩაიიჩ ნიჭი დიდძალი 171. 13 - 13;
წარჩინებული:
ჩ ჭიჭიანიგ მინჩ ყიმბამიბა წარჩინებულთაგან ვიდრე გლახამდე 58.6 - 59.6
მთავარი:
მიბამიბ მთავარნი: პატიახშნი და ერისთავნი 64,1 - 6
მიბანიაქ გადიდება:
მიბაყაი ქაქაქჩ ქალაქი გადიდებულ იყო 14,7 - 6
მიბაიიქ
მიბაიიაყ ყიი მოიკითხა დიდითა დიდებითა 204,13 - 11
მიბაყიიანიქ წარჩინებულ ყოფა:
მიბაყიაყ ჭაქჩიაყი წარჩინებულ ყენა ახნაურნი 39,7 - 8
მიბიჩჩჲს დიდება 238,14 - 12
მიქაიჩჩ
მიქაიჩჩ ნიქ შეროსხნა 47,15 - 10
მიქ - ქ, -აყ (კოდვა 145,13 - 16
მიქანჴიქ შეცოდება 18,9 - 9
მიქაქ ქანჩიი ენიქ ჩიქჩ შე-რასმე-ვსცეთ სიტყუასა ებრაელთა თანა 83,14 - 15
მიქიიიი, -ჩ (კოდეილი 236,3 - 13
მიჩნიიმიიი ბუმბერეზი 173,8 - 11
მიჩნიიმიიიქ ბრძოლა:
ქიჩჩიაყ მიჩნიიმიიიქ ენიქ ჩიმა სთხოვა თავის თავ ბრძოლა 51.2 - 6
მიჩნიიმიიიჩ ბუმბერეზი 56,7 - 13
მიიიანიქ მიცვალება 40.2 - 3; მოკლვა 33,9 - 9; სიკუდილი 5,9 - 4:
ჩ მიიიანიჩ მუჩჩიჩაჩ ვითარცა მოკუდა მცხეთოს 13.14 - 11
მ ი ი ი ა ქ მკუდარი 22.21 - 12
მიი, -ეიჲ ჩუენი 37,2 - 4
მიიბ
მიიბ ჩ ათ; მიწევნული სიკუდილად 122,12 - 16; *მიიბ ათიიან ახანჩ* მიეახლა სუეტსა 114, 16 - 11

Մերձենալ մიახლება 11,3 - 10,13
մերձեցեալ მიეახლა 64.9 - 12
Մեք, մեզ
նո մեզ მოგუცა 9,1 - 4
Մեքենայ მანქანა 111,7 - 8
Մէջ՝
ի մէջ შუა 5,11 - 7; შორის 14,5 - 1...
წელი:
պատէր զմիջով նորա მოერტყა წელთა მისთა 29,16 - 11
Մի ერთი 5,4 - 2; 28,18 - 12...
Միաբանել გაერთება:
միաբանեցան ընդ Զարթալը გაერთნეს თანა ჭართალთა 39,10 - 8
შეერთება 20,5 - 4; ზიარება 95,7 - 4
Միածին მარტოდ შობილი 119, 2 - 118,14
Միաժողովին ეროგულება 59.11-59,11
Միայն ხარტო 30.2 - 1
Միմեանց ურთიერთას
ընդ միմեանս ურთიერთას 13,16 - 12
Մին ერთი
Մինաւուր მონაზონი 194,1 - 193,9
Մինչ՝
մինչ ի գլուխ ვიდრე თავადმდე;
մինչ չև ვიდრე არა
Մինչև՝
մինչև ց- ვიდრე; -მდე 16,16 - 12...
-მდის 18.3 - 7...
մինչև ցայս || մինչև ցայս վայր აქამომდის 22,11 -ნ
Միշտ მარადის 69,7 - 8
Միջաւուրէ, -ի՝
ի միջաւուրէի შუა სამხრის ოდენ 107, 10 - 10
Միջի՝
ի միջի միտրամ ჩუენ შორის 129,7 - 5
Միս ჴორცი 66,8 - 16
Միւս, -ոյ მეორე
ի դալ միւսոյ ամին წელსა მეორესა 31,1 - 1
Մկրտել ნათლის-ღება 116,10 - 7,..
Մկրտութիւն ნათლის-ღება, ნათელი 75,5 - 76,5
Մնալ დარჩომა 15,15 - 11; 51,17 - 17... დაშთომა 79,10 - 15; დაგრომა 111,11 - 12
ոչ միացեալ დარჩეს ცოცხლებით 10,8 - 6;
միաց անդ զիշերն დაყო ღამე 30.6 - 5
Մշակ მუშაკი 80,11 - 11
Մոդ, -ու მოგუ 46,11 - 9...
Մոխրարարդ მტუერის ციხე 15.17 - 12
Մոնոզոն მონაზონი 160,3 - 1
Մոշնին, -ւոյ, -ւոյս
պրակ մոշնենայց ქოში ბრწამლე; მაყუალთა მიერ შემზადებული 87,11 - 85.1:
ի մացառս պարուրկին մոշնենաց ქოსა მაქუშე მაყულისასა 100.6 - 99,13
Մոռանալ დავიწყება 14.14 - 7
Մրուկն, -ւոյ მაყულოვანი 109,14 - 13
Մրջ ტყავი 191.10 - 7
Մուկն თაგუ 174,16 - 175,10
Մումբերիդ ბუმბერეზი 44,5 - 11
Մուշկ მუშკი 157,20 - 8
Մուտք, մտից მოსლვა 128,16 - 5
Մտախորհ՝
մտախորհ լինէր გულისყმა - ყო 107,13 - 101,14
Մտանել შესლვა 19,8 - 8... შემოსლვა 52,4 -1:
սմուտ ի ծմակային հիւկերն შემოვიდა ჩრდილოთ 24.8 - 4; *մտաւ յՈւրվլիսպիխ* შედგა უფლისციხეს 218,11 - 1.:
մտանեն ի նա Երասխ և Կուր ... միաւորեալք სადა შეკრებიან მტკუარი და არახსი 7,7 - 7
մտեալ შესრული
Մտաւոր გონიერი 29,5 - 3

3

Յակինթ || Յակունթ იაკინთი 156,9 - 3; 172,8 - 10
Յաղագս -თჳს
յաղագս աւգնելոյ შემწეობისათჳს 22.3- 1
Յաղթահարել՝
յաղթահարեալք նիւն იძლეოვნეს ხა, 11 - 5

მაგრძნ ძლევა 73,6 - 6
კაცნისგან იძლია 62,3 - 2...
მაგრძნობელი ძლევა 31,6 - 4
მაჭახლის ვანმრავლება:
კაჭახლისეული ეკლესიის განამრავლეს გამოსლვა 15,20 - 16,1; *კაჭახლისგულ ღ ალაზანსა ზედრის უმეტესად შეუდგეთ მსახურებასა ღმეოთთა* 107,1 - 5
მამილ:
კამილეთი დამა ჟ დაყვნეს სამი წელი 172,12 - 5
მაწყობად ბას ჟამსა შინა 28,18 - 12; მაშინ 39, 12 - 9
მაკონის გამოჩენა 78,3 - 9
კაკონისგან აკლ ძლ გამოუჩნდა კაცი ერთი 17,7 - 7;
ჩინება:
ძლ კაკონის ქინჩს Uგონს ნურას იჩინებ თავისა ჭეშისა სიკეთესა 29,7 - 5
მაკონის მარგალივი:
ალარე ს კაკონის ლიტონი და მარტივი 155,1 - 1
მანდაგნის წყინება:
ძლ კანდაგნის ნულარა აწყინებს 123,11 - 124,1
მანსკატბაკის ვითარცა წამისყოფად თუალისად 84,10 - 14; უგრძნებლად 49,18 - 50,4; მაშინ 29,14 - 10
მანბჭის ციოთუალება 76,7 - 77,3; შეველედრება:
კანბჭისელ ილიას შეჰვედრა ძე მისი 143,11 - 15
მანეანაკ:
ხრიზ ქკანეანსა შეუნდო 38,7 - 7
მაყოფილების გამარჯუება:
კაყოფილებამ მანისე გამარჯუებული შემოვიდა 52,4 - 51,18
მაოსაყ:
კაოსაყ ქან წინათ 6,15 - 8;
ენგ კაოსაყ ქნაგისაც ნიგო მიეგებნეს 20,11 - 8; *კაოსაყ ხსაც წამოდგა* 64, 4 - 10
მაოსის აღდგომა 77,10 - 8:
კარსაც ქსის აღდგა მდინარე 197,17 - 10;
კარიცხაც აღდგა 100,18 - 9
არს აღდგე 82,2 - 81,14
მარხ:
კარხეთ კანდრეა ზედა ძეულადვე მოსრულთა ურიათა თანა 48,8 - 11
მარჭახლის მიტევება:
კარჭახლის ქ ქსრაე ჩარხალინის მიეტევნეს ურთიერთას 149,14 - 150,3
მაცხოვარ:
კაცხოვარი უკუნისამდე 108,19 - 109,3;
კაცხოვარი კაცხოვრისგე უკუნითი უკუნისამდე 106,6 - 5
მცი შემდგომად:
კცი აკუიერის შემდგომად ამისა 19,5 - 5
კცი აკუიერის მიერითგან 17,6 - 6
მცირე უკუანასკნელი 102,3 - 101,10
მცოე შემდგომად 6,16 - 8
მცხოვათ:
კცხოვათ კიქმანის ზურგით კერძო 11,2 - 10,12; *კაცე კცხოვათ კიქმანის* უდგა ზურგად 10,3 - 3
მცხო:
დაღბან კცხო უკ მოიქცა 19,13 - 9
მკრავიან:
კ კ რ ა ვ ი ა ნ ა დ ვაკსენოთ 5,1 - 1
მკრძნ მოკვნენება 83,19 - 84,5; მოგონება:
კკრძნეე ქნდაჲნ მოეგონა სიბმარი 30,13 - 12
მკხაც ორმეოცდაათი 109,14 - 10
მგზ მიგზავნა 42,11 - 7; წარგზავნა 74,1 - 73,14
მგლ უძლები 43,6 - 15
მიდიდებ:
კიდიდებს დანაშაულე მღუდელნი მრავალნი 117,4 - 3
მიდიდ-დ მრავალი 44,4 - 11...
მიჯნ (ქნჯნ) ბერძული 23,18 - 15
მიკა სასოება:
ოჴ ჰათანჯ კიკნ ქიდ არა წარიკუეთა სასოება 123,12 - 124,1;
სუე 31,5 - 4; 37,1 - 4; მოლოდება 91,6 - 2
მიდგნ დადინება:
კიდგნ ქინდ ქაგნიდოს აღთაოსაც დაადინებდა ცრემლთა 112,12 - 1

Յորժամ ოდეს 89,9 - 9; ვითარცა 69, 17 - 70,1
Յուդիս იელისი 106,9 - 8
Յունիս ივნისი 80,15 - 14
Յուսահատել՝
յուսահատեալ წარეწირა სასოება 107.13 - 13

Ն

Նա იგი (მრ. რ. *նոքա*)...
Նա չկնայր მ ა ნ აღაშენა
ի Նոյեանէ მათგან(ნი) 28,16 - 10
Նախ პირველ 118,1 - 117,14
Նախ քահանայիս პირველი მეფე იყო 8,14 - 9.2
Նախաւրկիչ, -ի პირველ-მოწამე 192, 16 - 12
Նախասահել ყუედრება, გინება 25,10 - 10
Նախարար, -ի, -աւ ერისთავი 14, 11 - 5; დიდებული 38,12 - 12; წარჩინებული:
ոչղ Նախարարաց წარჩინებულთა ნათესავი 188,7 - 2
Նախերդան პატრუცაგი 153,1 - 152,18
Նաւ ნავი 172,7 - 10
Նեղիլ კირთება:
սատիկ Նեղէին գՅոյնս ეკირთებოდეს ქუეყანასა ჭრომისასა 26,6 - 6
Ն ե ղ ե ա լ ჭ ი რ ვ ე უ ლ ი 62,12 - 9
Նեռ, -ի ისარი 30,4 - 3
Նեռիւ հարկանէր სტყორცა ისარი და ჰკრა 11,4 - 1; *եհար Նեռիւ* ჰკრა ისარი 44 16 - 45,6
Ներքոյ՝
ի Ներքոյ ქუემე 105,15 - 10; ქუემოთ 145, 9 - 14
Նիսիոր || *Նիսիրս, -այ* ნიაფორი 75, 17 - 13; 77,1 - 6
Նիւսակ ჰოროლი 51,4 - 7
Նիւսիրս იხ. *Նիսիրս*
Նիրհիլ მირულება 96,18 - 10
Նման მიმსგავსებულად 35,12 - 12
Նման էր ემსგავსა 56,14 - 9
Նման Նմա ე გ ე ვ ი თ ა რ ი 6,14 - 7
Ննջիլ՝
Ննջին სძინავს 112.4 - 8; *ննջեցէք* დაიძინე 81,13 - 12
Նշան სასწაული 162,4 - 3; ნიშები 188. 11 - 4 სახე:
առաջնորդ արարեալ զնշան խաչին წარმოიძღუანა ს ა ხ ე ჯუარისა 73,9 - 8: *Ն շ ա ն խաչի ძ ე ლ ი* ჯუარისა 108,17 - 109.2
Նշխար გუამი 207,17 - 10
Նոճի ნაძვ 95,11 - 11
Նոյն იგივე
ի Նոյն ամի მასვე წელიწადსა 129,47 - 13
ի Նմին ժամանակի მას ჟამსა შინა 21, 18 - 13
Նոյնժամայն მეყუსეულად 100,18 - 8; მყის 94,16 - 11
Նոյնհետայն მაშინ 31,17 - 14
Նոյնպէս ეგრეთვე
Նոսա, იხ. *Նա*
Նոր ახალი 129,2 - 128,12
Նորոգիլ განახლება 141,1 - 140,8
Նոցանէ, იხ. *Նա*
Նուաստացուցանել დამდაბლება 38, 8 - 8
Նուէր აღნათქუემი 122,17 - 123,4
Նստիլ დადგომა 57,8 - 58,3; დასხდომა 144,5 - 11; დასხმა 68,6 - 7
Նստուցանել დასუმა:
Նստոյց զնա առ իւր დაისუა იგი თანა 163,12 - 3

Շ

Շաբաթ შაბათი 106,10 - 9
Շարժիլ შეძრვა 104,10 - 10
Շինաւոր მაშენებელი; ხურო 117, 14 - 11

შინილ შენება 11,14 - 10... აღშენება 7,8 - 8; 12,7 - 5... მოშენება:
ქინჯაო თაუნი ჩარჩალ მოეშენა ქუეყანა ქართლისა 239,6 - 4
დაშენება:
ქინჯაე ნა ანდ ლიდ ენაკიდჩის დაეშენა იგი მუნ 16,18 - 17,1
შეკაზმა:
ქინჯაე ეკლესიაჲ შეჰკაზმნა ეკლესიანი 135, 4 - 134,12
შინიდ, იხ. *ქინაიდ*
შინიჩის აღშენება 117,6 - 4
შიჯიცანილ დაშრეტა 161,10 - 5; დავსება
შინირ, *-ი*, *-ილ*
ქინირიდ ბილ შეწევნითა თქუენითა 45.4 - 11
შინირილ მინიება 102,24 - 9
შინჯილ მობერვა 238,5 - 237,12
შიდ შუქი:
ქიდ არხგაჩის შუქი მზისა 29,14 - 10
შიბი, *-ილ*, *-ილაჩ* ნაძჳ 86,19 - 5; 105,15 - 10
შიის, *ქან* ძაღლი
შიდჳ გარემო:
ნათჩალ ქიდჳ ქნიქაჩ გარემოს მსხდომნი 126,16 - 16
შიჯაგაიდჩის ქცევა 157,1 - 156,13
შიჯჩილ მოვლა 107,4 - 7
შიჯსიცანილ:
ქიჯსიცანილი მიმოაქუნდა 98,4 - 3
შიქიჩილ:
ქფიჩსცან ამინაჩ თაუნი ჩარჩლაჩ ენიდ მიმიანი შთავარდა შური შორის შვილთა ქართლოსისთა 13,15 - 11
შიქიჩიმ, *-ან*:
ი ჟამანიაკი ქიქიჩმანი ჟამთა შლილობითა 207,20 - 13

ი

იგი, *-ილ* სული:
იგი ქარ სული ბოროტი 106,1 - 2
ყოგილ ჰიდალ სულთ ვითქუემდე 84,4 - 3
იგიჰლიდი, *-ლილ*:
ბაუნდ იგიჰლიდილ კმა ეხე ტყებისა 112,8 - 11
იგიმაბ მოწყალე 62,12 - 8
იგიმიჩის წყალობა 84,5 - 11; მოწყალება
იგი:
იგი ჰიდ განიკურნა 122,14 - 123,2
იგი ჰნაგბალ დარჩეს ცოცხლებით 10.8 - 6
იგიანიალ განკურნება 123,7 - 10
.იგიაგბალ განცოცხლებული 100, 18 - 9
იგიჩიჩის სიცოცხლე 236,5 - 15
იჰნი, *იმან* რომელიმე 38,7 - 7
იკი, *-ილ*, *-იდ* სპა 133,9 - 4
იძიდ არითა (ძალითა B) 6,14 - 8
იკ არა; არცა 6,15 - 7
იკქარ ცხოვარი || ცხუარი 57,1 - 11; 62,17 - 63,1
იასიკის ეროსთავი || ევა (ე'ვი=ეროსთავი) 47,15 - 10
იათიკის ეროსთავი || ევა (ე'ვი=ეროსთავი) 47,15 - 10
იათ (მრ. რ. *იიდ*, *-ილ*) ფერჴი 117, 8 - 6...
კოთიკ მინიჰ ყაფაჩის ტერფთაგან ვიდრე თხემამდე 10.17 - 10; *ქაკკ თიი იათ ჩიათაგ* დადგა ძირსა მასისისასა 9.13 - 12
იდ, *-ილ* რომელი:
იდილ ანიჰის ქკ რომელსაცა სახელი ერქუა 18,11 - 11
იკკ ობოლი 75,13 - 10
იდჰაიაკ შვილი 94,1 - 93,10
იდჩ, *-ილ* 5,5 - 3... ძე 37,4 - 6...; შვილი 116,8 - 4... ნაშობი 70,8 - 13; წული:
იდჩ ქიი დის წული 29.2 - 28. 14; *იდჩ ქაიჰ* ასულის წული
იკითაკ ქუხილი:
იდითაკ ბაუნჰიი აიდილ ქუსნ კმითა ჰაერისათა 104,9 - 8

Որոտումն, -ոմն ქუხილი 9,18 - 10,1... გრგვნვა 111,13 - 112,5
Որպէս՝
որպէս եւ რეცა 29,12 - 9
Որս՝
դնապ յորս განვიდა ნადირობად 106.9 - 9
Որսորդ მონადირე 29,5 - 3
Ութ რვა 6,8 - 3...
Ութամեայ რვისა წლისა 114,18 - 13
Ութերորդ მერვე 6,12 - 6 ..
Ութսուն ოთხმოცი
Ուղղափառութիւն მართლმადიდებელობა:
զարձցի յուղղափառութիւն მოაქცივნა მართლმადიდებელად 218,18 - 7
Ունայն, կամ პყრობა, დაპყრობა 24,5 - 4; სუმა
ոչ ունէր որդի არა ესუა ძე 42,16 - 6;
ոչ ունելով զաւրս არა ჰყვეს სპანი 10, 13 - 3; *կալաւ դնա պყրობիլ յոր ոգի* 238,11 - 10
Ուռն (მრ. რ. *ուռունք*) ურო 44,12 - 1
Ուսանիլ՝
ուսեալ ვისწავე 81,4 - 4
Ուտեք՝
ոչ ուտեք არა სადათ 236,8 - 3
Ուտի ვინა 196,2 - 195,14; ვინაცა 130, 10 - 129,15
ուստի զարձաւ ետուն სადათ-იგი შეიქცა ყრუ 206,5 - 4; *ուստի իմանալ արժան է* რომლისათჳს საგონებელ გჳჩნ 90,4 - 7
Ուստր (მრ. რ. *ուստերք*) ძე 5,14 - 8
Ուսիլ ჭამა 22,21 - 11...
տացես ուտել შეაჭამე 86,20 - 87,7
ուսան մանկանայ იზრდებიან მანანათა 20,1 - 19,12
Ո՞ւր სადა 109,11 - 11
Ուրախ՝
ուրախ եղեն განიხარეს 31,19 - 14
Ուրախութիւն სიხარული 33,15 - 12...
Ուրբաթ, -ու პარასკევი 120,8 - 6
Ով՝
ոչ ոք ვინცა ვინ 37,16 - 15

Ջ

Ջար ბოროტი 106,1 - 2
Ջարութիւն უკეთურება 236,16 - 11
Ջրաւել՝
չրաւեր երկիրն ვერღარა იტევდა ქუეყანა 6.1 - 5.9
Ջհդանալ՝
չհդև արասցես ყოფիլ იყო 6,14 - 7
Ջկարել՝
չկարացին არამცა ძალ-ედვა 107, 17 - 108,2
Ջոդաւ, იხ. *երթալ*
Ջորեքշաբաթի, -ու ოთხშაბათი 121,1 8 - 122,5
Ջորեքհարկեր ოთხასი
Ջորրորդ მეოთხე 6,10 - 5...
Ջոր-ք, -ից ოთხი 12,14 - 10...
Ջորքոտանի ოთხფერჳი 178,8 - 4
Ջուալ՝
չնուան դնարկն არღარა მისცეს ხარკი 9,7 - 7

Պ

Պահ, -ու՝
ըստ պահու և ժամանակի ჟამითი-ჟამად 36,12 - 11
Պահ მარხვა 147,9 - 11
Պահապան՝
պահապան դղեկի ციხოვანი 232,2 - 2
Պահել დამარხვა 95,11 - 10; დაცვა
պահեին ընդ ձեռամբ დაიგულეს 30, 17 - 16
Պալատ პალატი 185,9 - 5
Պանդուխտ უცხო, აქა არა შობილი 97,6 - 5
Պաշարել მოცვა 25,9 - 11
Պաշտաւն მსახურება 107,2 - 5

პაშთაუნაჲ მსახური:
პაშთაუნაჲ ქრაქს ცეცხლის მსახური 144,3 - 10
პაშთილ მსახურება 41,3 - 40,17...
პაშთილეს ქარხაქს იქმნეს მსახურ მზისა 14,15 - 8
პასანიქ პასანიკი 94,7 - 6
პათახქილ':
პათახაც ნიჲა მიეგებნეს 58, 16 - 59, 16; ოչ ქარაჲ პათახქ ნიჲა ვერ წინააღუდგა მათ 42,3 - 1
პათან -ქ სუდარი 77,7 - 9; ტილო 77,11 - 78,2
პათანიქ მძევალი 74,8 - 2...
პათანქ ჭაბუკი 113,11 - 17
პათასხანქილ პასუხის გება 50,15 - 51,1
პათასხანქილ':
პათასხანქილ ետ მიუგო 103,13 - 12
პათარაგ ძღუენი 93,2 - 1; მსხუერპლი 122,17 - 123,5
მათჩაჲანქილ პათარაგ შეწირვა ჟამისა 128,7 - 3
პათჟამ სიტყუა 94,2 - 1
յქ პათჟამ მიუგზავნა .მოციქული 42,11 - 7
პათქილ მიხუეევა:
პათახაց առ գնեակերքն Աբրաժ მიეხჳა . პირსა არაგჳასა 230,18 - 231,3
მორტყმა:
პათჴր ქմქჲոქ նուրա მოერტყა წელთა მისთა 29, 15 - 11
պատնայ գևերդն მოადგა ციხესა 212, 2 - 211,11
პათკრაჟმ წყობა 43,4 - 14... ბრძოლა 44,2 - 10... ომი 250,15 - 9
პათკრაჟმქილ ბრძოლა 141,2 - 140,11; պատերազմող მიმმართებელი ბრძოლისა 55,17 - 56,3; მბრძოლი 84,3 - 8
პათხაშქი, -ოჲ პატიახში 170,5 -171,2
პათხი პატივი:
պատիւ գնել արեգական პატივ-სცემდენ მზესა 26,12 - 9; պատիւ կիւրապաղատուԲնան პატივი კურატპალატობისა 204, 9 - 11
პათკჴր კერპი 35,18, - 36.2... ხატი 47,14 - 9...
პათმნქ მითხრობა 100,3 - 99,14 უწყება .
პათმուճան კუართი 47,2 - 46,14... . სამოსელი 105,6 - 5
პათուჴր მცნება:
պատուիր եւ ამცნო 154,4 - 2
პათուჴრილ ბრძანება 26,11 - 8
პათուճան სარკუმელი 29,15 - 10
პათրჴալ || პათրჴარ, -ქ პატრეაქი 78,5 - 12; 84,1 - 6...
პათრქილ („որ է աւազ“) პატრიკი 26, 1 - 3
პათրոյქ პატრუქი 180,16 - 8
პათրանոց კისერი 190,9 - 7; ყელი 213, 1 - 212,8
პათրաս':
պատրաս առնալ վրաց პოვეს მას შინა ჟამი მარჯუე ქართველთა 53,4 - 2
პაქრქ ნიჭი 75,11 - 76,10; ძღუენი
პარզ ლიტონი 255,1 - 1
პარխաս, -ოჲ ზღუდე 18,3 - 7...
პարտქ':
ի մայոաս պարտիքն մոշնհնաց ქონს. მას ქუეშე მაყულისასა 100,6 - 99,13
პարսჩქ სპარსი 56,7 - 5
ի պարսիկ լեզուն სპარსულად 36,1 - 3
պարսիկ ազգաւ სპარსი 38,17 - 14
ի պարսիկ մաւրէ დედულად სპარსი 29, 1 - 28,13
პარսկաքնն სჯული სპარსთა 40,12 - 10
პარսպնქ მოზღუდვა 21,11 - 10; 35, 15 - 14
პարտնქ ძლევა:
պարտեցան Դուբդուիք ობლივნეს დურძუკნი 39,15 - 13; պարտեալ ობლია 51, 14 - 14
პկնქ':
պկնգին զգանձն იწყეს გამოკრებად განძისა 30,15 - 15
პկինձ სპილენძი

Պղնձի՝
այր մի պղնձի კაცი ერთი სპილენძისაჲ 83,7 - 8
Պատկ გვრგვნი 121,19 - 122,6
Պատկել՝
պատկեայ დაადგა გვრგვნი 237. 16 - 238,3
Պատուղ თესლი 120.2 - 119,10
Պրակ՝
պրակ մշկենեաց ჭოჩი ერთი ბრუწულა მაყულისა 87,11 - 88,1

Ջ

Ջախջախել՝
Ջախջախեալ დაჩეჩკლი 180,16 - 9
Ջուրխ ჯორი 249,4 - 248,12
Ջուր წყალი 83,1 -3
Ջրհնդեղ, -ի, -ոյ წყლის რღუნა 6,6 ი: რღუნა 160,14 - 13

Ս

Սա ესე, ამან 7,8 - 7
սոցա ამათ 5,5 -2
Սալ, -ի გურდემლი 44,13 - 45,2
Սակաւ, -ոյ 51,17 - 17; მცირედი 43, 16 - 44,5; მცირე 73,12 - 9
Սակս -თჳს
սակս լեզուին ენისათჳს 87,17 - 88,4
Սահման საზღვარი 6,4 - 5,10; 53, 13 - 11... სანაბები:
ընդ Մուխնայայ սահմանին სანაბები მუხნარისა 107.5 - 8
Սահմանել განწესება:
սահմանեաց կողմնակալս განაწესნა ერისთავნი 34.5 - 5
Սաղաւարտ, -ի ჩაფხუტი 83,7 - 9; ჩაბალახი 170,13 - 168,13
Սաստիկ სასტიკი 9,17 - 16; ძლიერი:
ևղև մարտ սաստիկ იქმნა ბრძოლა ძლიერი 39,15 - 12
Սատակել მოსრვა 38,6 - 7; მოკლვა 56, 18 - 10
Սատանայ ეშმაკი 105,17 - 12
Սարխախ, -ի ხარისხი 114,11 - 7
Սարկաւագ დიაკონი 116,4 - 1
Սգալ გლოვა 245,2 - 2
Սին სნება:
ևղև ի ՅոՏաս ախտ՝ սէն փրկի შეეძვა სნება მუცლისა 218.4 - 3
Սլաքմանել დათესვა 118,3 - 2
Սլաքոյք՝
Քռչուն սլաքոյք მფრინველი ფრთითა: ცვითა 96,19 - 11
Սէր სიყუარული
Սիրնաւս საზღვარი 47,9 - 5
Սիոն სიონი 182,7 - 5
Սիրել ყუარება 55,18 - 56,5; შეყუარება 69,1 - 2
սիրէր აქუნდა სიყუარული 62.14 - 10
Սիրելի საყუარელი
Սիրտ გული 106,12 - 10
Սիւն სუეტი 111,3 - 4
Սխալիլ შეცთომა:
իւէ սխալեցաք თუ და-სადა-ვაკლო 83. 13 - 14
Սկիզբն՝
սկիզբն արար պարսպոյ յԱրմազ լեառնէ მოჰკიდა კირით ზღუდე ციხესა არმაზისასა 18,3 - 7
Սկսանել წყება:
սկսաւ կռուել ոՂՏ ბრძოლად 21.5 - 3
Սնանել აღზრდა 42,9 - 5; 69,1 - 1
Սննդակից თანააღზრდილი 173,18 - 174,6
Սնուանդ, սննդեան აღზრდა 127,8 - 3
Սնուցանել ზრდა:
սնուցանէր գնա Սայուրամ მოითჳრა საზრდოდ საურმოდ 143,5 - 8
Սնուցող (աղային) მაწა-მძუძე 68.1 - 4
Սոլորակքեան ჩუეულება
Սուգ გლოვა 46,3 - 4; 92,9 - 4...

Მილიან სულტანი 230,1 - 2
Მილ მცირედი 8,16 - 9,3
Მილაკი ჯრმალი 83,10 - 11; ჰოროლი 44,8 - 15
Მილ მახჯლი 125,11 - 10
სრან დიდად გამახჯლი მახჯლი 184,5 - 4
Მილე წმიდა 47,10 - 5; 96,13 - 8
Მიქელ, -აჲ საფიროზი 172,9 - 11
Მლოკიანი || *Მლოხიანი* სპასპეტი 66,3 - 10
Მლანანილ მოკლება 18,16 - 13... კლვა... მოსრვა; სიკუდილი 55,10 - 7; მოწყუედა 61,3 - 10
ა ლ ა ნ ი ნ მკლველი 94,13 - 9
Მლაჭაქჩი ჯურვილი 54,11 - 7
Მლაჭაქჩილ:
ამლაჭაქჩილ ჯურვილი 10,16 - 10
Მლიან დასრულება:
ამლიანგაჲ ქაქაჲთიბჩი დასრულდა მეფობა 195,1 - 194,9
Მლაა სამსახურებელი:
ამლაა ალდიბჩან სამსახურებელი სიწმიდეთა 254,3 - 4
Მლაალაღ სპასალარი 245,15 - 8
Მლაალაღლ მსახურება 77,3 - 6
Მლარიალით სპასპეტი 35,5 - 5; 55,21 - 56,8...
Მლიალანალ განსპეტაკება:
ამლიალაგალ განსპეტაკნიან 97,1 - 96,12
Მილაჲაბ ხოსტაკი 195,11 - 2
Მილიბიდ დამბადებელი 26,14 - 10
Მილიაჭიჭა ჭეშმარიტად 120,2 - 119, 13; სამართლად 112,6 - 8
Მლანანიდ სარანგი 232,9 - 7...
Მლილ განწმედა; მოჭოცა:
ალილ ქალიან მოჰკოცა ცუარი პირსა 29, 18 - 12
Მლიალიბჩი სიწმიდე 254,3 - 4
Მლიაჩ წმიდა 110,11 - 10
Მრილ გამახვა:
ალან დიდად გამახუე მახჯლი შენი 184,5 - 4
Მრანაჲ ქველი 141,6 - 140,9
Მჩილ განმარტვა:
ამჩილი ქალ განგიმარტვან ფრთენი 97, 12 - 10
ი ამჩილს ოდეს განიშენნეს (|| განიბნინეს) 5.10 - 6
Მქანჯანალ განკკრეება 95,9 - 6
Მქანჯილი-ქ სასწაული 91,17 - 5...

Վ

Վაწიან სამეოცი 9,15 - 13
ვაწიან ა ჩინგ სამეოცდახუთი 36,6 - 6
Վაჭილ:
ი վაჭილն დილას (|| დილეულ) 44,11 - 4
Վაճառական ვაჭარი 247,14 - 16
Վაճառիլ მიყიდვა 232,3 - 3
Վაჲ ვაჲ 83,13 - 14
Վაჲილ:
վაჲილ ქ քիզ իշխանութիւն შენ გმართებს უფლება ჩემი 31,16 - 13
Վაჲելուչ შუენიერი 242,4 - 241,15
Վაჲելչութիւն:
հալածին վաჲելչութիւն աշխարհի განაქარვნეს გემონი სოფლისანი 102,8 - 101,12; *գոլաց վաჲելչութիւն հասակի նորա* აქო სისრულე ასაკისა მისისა 205,1 - 204,12
Վայր:
մինչև ցայս վայր აქამომდე 22.12 - 6
Վայրապար:
ոչ վայրապար არა ცუდად 181,13 - 7
Վանք მონასტერი 78,10 - 79,2
Վառիլ:
վառեալ აღგზებული 161,10 - 5
Վառիլ:
վառեալ მკედარი 147,5 - 10
Վատթարիլ:
վատթարելով վվախճանգ ითხოვდა მუქარასა 149,2 - 9
Վատթարութիւն შეურაცხება 160, 16 - 14
Վարդ, -ու ვარდი 80,13 - 9

վարդապետ წინამძღუარი (მონასტრისა) 254,9 - 8

վարդնի-ք, -նայ (ეკალნი) ვარდისანი 79,10 - 15

վարել განგება:
վարէր զթագաւորութիւն განაგებდა მეფობასა 144,6 - 11

վարշամակ სუდარი 77,16 - 6

վեշտասան ათექუსმეტი 57,13 - 58,6

վերայ՝
ի վերայ ზედა 38,14 - 14...

վերանալ აღსლვა:
վերացաւ յերկինս აღვიდა 104,17 - 105,1

վերացումն ამაღლება 128,13 - 6

վերացուցանել՝
վերացուցանէր აღამაღლა (‖ აღმართა) 113,15 - 15

վերին ზემო

վերսին კუალად 238,16 - 237,1

վեց ექუსი 14,23 - 2...

վեցերորդ მეექუსე 6,11 - 6...

վեցհարիւր ექუსასი 6,1 - 5,9

վէմ՝
կրօշպատ վիմաւք ქვითკირითა 18.1 - 5

վէս ლაღი 135,15 - 9

վէր-ք, -ից წყლულება 177,11 - 10

վիճակ, -ի, -ս წილი 94,17 - 12

վիրաւորել წყლვა 119,17 - 12

վկայ, -ի მოწამე 192,17 - 12

վկայել შამება:
վկայէն ეწამებოდეს (ემოწმებოდეს BM) 102,14 - 101.15

վկայութիւն წამება 216,17 - 217,3

վճարել՝
վճարեցան փառաւպանք დაესრულნეს ფარნავაზიანნი 65.14 - 64.3

վրան კარავი 148,17 - 149,6

վրացերէն ენა ქართული 22,16 - 9

վրացի՝ *լեռն ... վրացին* ქართული 23,19 - 15

վրէժ, -ս՝
էառ վրէժն Շ ու ր ი იძია 85.7 - 8
վասն վրիժուց արեան ძებნისათჳს სისხლისა 13.9 - 9

վրէժխնդիր՝
վրէժխնդիր արեան ძიება სისხლისა 42.1 - 1

S

Տալնապ, -ի მწუხარება:
կար ի մեծ տագնապի შთავარდა დიდსა მწუხარებასა 73,4 - 2

Տալ მიცემა 6,18 - 9... მიბოძება 116, 15 - 11;
ի ս ղ Ասորեստան მისცა ასურასტანი 27, 13 - 11
տ ուեալ მ ო ც ე მ ული 28,7 - 4; *տուեալ նմա* მისცა 26,3 - 4
անձրեւաց տ ու ղ წჳმისა მ ო მ ც ე მ ელი 103,11 - 4

Տախտակ ფიცარი 117,8 - 5

Տաճար ტაძარი 89,8 - 90,4

Տանիլ წარყვანება 58,7 - 59,9; მიყვანება; გამოღება, წარღება 123,11 - 15; წარმოღება 207,14 - 8; წარტან(ებ)ა 171,3 - 4
տ ա ր զիս წარმიყვანე 29,8 - 6;
ի բաց տ ա ր წარიღე 123,11 - 15

Տանուտէր ჴამასახლისი 14,10 - 5...

Տապալել დანთქმა 237,5 - 8

Տապատ სატლე 197,4 - 2

Տառապել՝
տառապեալ გლახაკი 127,11 - 10

Տալ იხ. *տանիլ*.

Տան ათი

Տեղեակ მეცნიერი 46,14 - 12

Տեղեկանալ უწყება 124,15 - 125.4; ცნობა 127,11 - 10

Տեղեկութիւն გამოძიება 88,1 - 5

Տեղի, -եաց ადგილი 7,19 - 8,1...
ի տեղի նորա მის წ ი ლ 39.6 - 5. ა დ გ ი ლ ს ა [მისსა] 55,21 - 56.10

Տեսանել ხილვა 29,11 - 8; მოხილვა 107,7 - 9; ხედვა 110,2 - 5

Տեւր ფურცელი 120,1 - 119,10

Տեւել გა(ნ)გრძელება 14,2 - 2

Ტყე, ხეთაო უფალი 31,17 - 13...
პატრონი 232,4 - 3
ალე ხერანიე უფალი უფალთა 108,14 - 11
Ტყვიჩი დედოფალი 100,8 - 14
Ტფილისა, -ისელ ღმრთის მშობელი 195,22 - 12
Ტფილ უფლება, დაუფლება; დაპყრობა 38,5 - 6
Ტჩ დღე:
ი ოილ ა ი ტჩილი დღე და ღამე 87, 15 - 88,3
Ტჩარიანად მოუძლურება 213,22 - 214,4
Ტყაკ ყრმა 98,17 - 14... ძე 134,17 - 8; ასაკით მცირე 206,3 - 2
Ტნაილჩნიდ[ე]ჩი:
ანაილჩნიდ[ე]ჩის ჩრისთიან ვნება ქრისტესი 77,4 - 7; სახარება 62,14 - 9
Ტილიან იხ. *თალ*

Ტიკ, თან სახლი 21,8 - 6... სახლეული 106,4 - 3; ქუეყანა:
თჩისაც თანკ ჩარჩიც ეუფლა ყოველსა ქუეყანასა სპარსთასა 17,14 - 11
ნათესავი:
ი თანქ ჩაიჩს ნათესავთაგან დავით[ისა] 198,18 - 10; *თიკ ტიკიდან* ნათესავი თარგამოსისი 11,9 - 3
ჩარჭაი ი თიკ ილი მოვიდა შინა 60. 20 - 61,8
Ტიკიკ მრმცემელი
Ტიჩ -ე ხოსტაკი 147,10 - 12
Ტიომკ დაჭმუნება 148,15 - 149,5; შეწუხება:
იტიომყაი შეწუხნა 117,18 - 14
Ტიომიჩჩიკ მწუხარება 49,7 - 7;
ეკკი ი ძიძი იტიომიჩჩიან ფრიად მწუხარე იყვნეს 86,16 - 87,4

ჯ

Ჯანკიანად ნატრვა:
იტიო ჯანკიაკად ჩაიჩს რომელსა ინატრიდა დავით 91,10 - 4
Ჯაი სენი 98,5 - 3
Ჯკ ტომი 93,17 - 9

Ჯიჩანაიჩ:
ყიჩანაიჩ კყკ ძიძი ყიკკაიი სადა წასწუდების წუერი კავკასიისა 8,1 - 4
Ჯიყკიანკ ჩუენება 86,2 - 8
Ჯრიკ განბნევა:
ყიიკაკან განიბნინეს 84.15 - 85,1 ...

ფ

ფახკ ვლტოლა 111,19 - 112,6; შევლტოლა 25,13 - 15; ოტება 55, 19 - 56,7
ფახკაი წარვიდა მეოტი 57,16 - 58,9
ფახკიით, -ითიამ სივლტოლა 92, 8 - 7
ფახკიით თაკი მე[ო]ტ იქმნეს 51, 14 - 15
ფახკითაკიკ ოტებული 21,18 - 13...
ფახკითაკან კინკ აოტეს 63.11 - 64,1
ფაკჩკ დაჭშვა 17,21 - 18,4
ფაკკაკჩ ელვა 83,11 - 11
ფაკკი ძელი:
ქახკნკჩ ჩქაკკ ჩამოჰკიდეს ძელსა 217, 5 - 6

ფაიქაი ნაპრალი:
ფაიქაი კიკჩ ნაპრალი მთისა 16. 20 - 17,3
ფაი -ე დიდება:
ს თ ი ჩ ფაიი ჩ[ა]ჩ ადიდებდეს ღმერთსა 114,13 - 9:
ფაიე თიკ მიეცით დიდება 190,9 - 5:
ფაიე თაკჩნ ჰმადლობდეს 10,10 -6
ფაიაიიე:
ფაიაიიე თანქჩნ ქ[ა]ჩიიან ჰმადლობდეს ღმერთსა 116,1 - 115,12
ფაიაიიკიკ დიდება 106,4 - 4
ფჩიაკ სიძე 116,17 - 12...
ფჩითაკ:
ფჩითიკაკ გაგლეჯილი 174,5 - 9

ქალდეველ ფებერვალი
ქრისტიანე ფილასოფოსი 193,10 - 3
ქრისტე ჩამორღუევა 111,14 - 112,2; დარღუევა 112,6 - 8
ქრისტიანე წილ 48,12 - 13
ქრისტიანეს შეცელა 207,6 - 2
ქრისტე გარდაცვალება 18,14 - 12; მიცვალება 176,2 - 18
ქუყე:
ქუჩით მსწრაფლ 50,5 - 8
ქუჩე მტუერი 237,4 - 6
ქორანიკონ:
ქორანიკონ *პატმუჭან* კუართი 77.17 - 12
ქორწანლ განსაცდელი 79,1 - 4

ქორე:
ი ქოხუნე *მინչև* *ყრმაობ*ა წარზრდა ბულთაგან ვიდრე გლახაკად 56.5 - 59.6
ქსანად ნათხევარი 238,15 - 13
ქრქნე ჴნა
ქრქნეչ მჴსნელი 94,12 - 9
ქრქოე მჴსნელი 109,18 - 110,2
ქრქანან:
պատկեր *ქრქანան* ხატი პაპროვიას 11ი. 5 - 1
ქრქნეცნ ცხოვრება 115,6 - 2; ჴსნა 236,8 - 3
ქրոտատոսիկ ფროტათოსელი 26. 4 - 5

ჶ

ჶակնե მორღუევა 26,19 - 13
ჶանանայ მღ(უ)დელი 88,14 - 11...
ჶաղաք ქალაქი:
արքունական *քաղաք* სამეუფო ქალაქი 117, 19 - 15
ჶանդիստ განრყუნა:
քանդեցին *հիւրհիցս* განრყუნეს ეკლესიანი 136,3 - 2
ჶանդի რამეთუ 26,16 - 10
ჶառասուն ორმეოცი
քառասուն *հազար* ორმეოცი ათასი 68.3 - 5
ჶաջ მჴნე 39,7 - 6... ქველი 58,5 - 59,4; გმირი 12, 2 - 1
քաջոյ *քաղաք* ქაჯთა ქალაქი 33.8 - 6
ჶաջալերել ნუგეშინის-ცემა 10,4 - 3
ჶաջահրով მჴნე 26,5 - 6
ჶաջարի გოლიათი 56,2 - 8
ჶաջուխիւն სიმჴნე 6,14 - 8
ჶարի, քարաւոր ქვა 30,9 - 7
արուեստ *կրոյ* *և* *քարի* საქმე ქვითკირისა 18,5 - 6; *կառուցեալ* *ընդ* *քարին* *վաղասոյ* მოკიდებული კლდესა ღადოსსა 24.14 - 10
ჶարահուն ქვით ხურო 117,5 - 4; ხურო 118,14 - 10
ჶարայր კლდეთა შორის მოკუეთილი 21,10 - 9
ჶարբևլիս *Եվսաւրևսա* (*«որ* *է* *պատմուխիւն* *Իհեն* *Ջարբևլայ»*) ქართველთა ცხოვრება 208,1 - 1
ჶարկոտնել ქვის დაკრება 96.3 - 5
ჶարչ:
տարաւ *զնա* *ի* *քարչ* თრევით მიიღო 177. 8 - 7
ჶարչել:
քարչէր *զնա* *ի* *դուրս* განაბრძანა 29.16 - 11
ჶարսպել ქადაგება 106,15 - 107,2
ჶարոզուխիւն ქადაგება 96,10 - ა...
ჶարախ:
քարախս *և* *մնան* საწებელში 127.17 - 15
ჶաւշ ვაცი; ვაც-ბოტი:
քաւչի *ունիմ* *պարտիոյ* ვაც-ბოტის კისეო გაქუს 190.9 - 7
ჶեղ, იხ. *դուռ*
ჶևռ დედის ძმა 165,3 - 4
ჶևռոտիլ დისწული 61,7 - 62.4
ჶևրել:
სա *քևրել* გარდაათხრევინა 247.5 - 9
ჶրնախնդիր:
թէ *քրնախնդիր* *լինի* ნუ ღაღე შეურაცხ იგოს 143.8 - 14

ბერდი
ბერდი ფერდანი პოჰკოცა ცუარი პირსა 29, 18 - 12
ბი შენი 31,17 - 14
ბიკე, ქნი (შრ. რ. *ქორქ*) და 30, 15 - 14...
ორქ ქნი დისწული 29.2 - 28.14
ბ(ი)რაკ საწმილი 122,7 - 11
ჭიან ოცი 106,10 - 8
ქიან ა ლერკი ოცდასამი 56,10 - 57,6
ქიან ა ხაცპრ ოცდაშვიდი 36,5 - 6
ქიან ა ჩინგ ოცდახუთი 120,7 - 6
ქიან ა იტ ოცდარვა 21,8 - 6
ჩრქიათნჯიტჩიან საკრისტეანო 175, 7 - 6

II

ᲑᲐᲠᲗᲚᲘᲠ — ᲚᲔᲫᲒᲘᲙᲝᲜᲘ

ᲥᲠᲐᲧᲜᲔᲚᲜᲘ - ᲐᲐᲚᲔᲚᲜᲘ — ქართულ -სომხური

ა

აგულ-ი *ილქაս*
აკსტო *აცგოსთოս*
ადგილ-ი *თანქი*
აკაზაკ-ი *აცაყაკ*
აზნაურ-ი *ազատ*
ათ-ი *տասն*
ათაბაგ-ი *ატაბაკ*
ათას-ი *հազար*
ათასეულ-ი *հազարաւոր*
ათეკუსმეტ-ი *ქსანთასან*
ათორმეტ-ი *ერკოთასან*
ათორმეტის წლისა *ერკოთასანამია*
აოხუთმეტ-ი *ნ(ი)ნგსთასან*
აწათ, იხ. ესე
აჭაღლება *ქსეფაცუაჩნ*, იხ. აღმაღლება
აჭბავ-ი, იხ. ჰამბავ-ი
ეწია აჭბავი *լուաւ լաւ լ* (იხ.)
აჭბარ-ი *ამქიარ*
აძენ-ი *ამჩნ*
აძიოა *ამპრაკ. պաւրապետ*
აძირათა აძირა *ამპრაკն ամբոյ*
აძისა, აძისსა, იხ. ესე
აქოკმნილ-ი *խցեալ*, იხ. *ხნიელ*
ანგელოზ-ი *ჰრნგოთակ*
აო-: ვარ *სძ.* ხარ *სს.* არს *ჴ*, *կայ*, იხ. *ყალ*
აჰა აოს *ոչ կոյ* (იხ. *ყოლ*)
არა *ոչ*
აოცა *ոչ*
არძანგ-ი *արժէք*
ას-ი *հարիւր*
ასი ათასი *հարիւր հազար*
ასაკ-ი: ასაკით მცირე *տղայ*
ასპიტ-ი *ჩჩ, -ჩ*
ასულ-ი *դուստր. ჴყ*
აქამომდე || აქამომდის *մինչև ցայս. մինչև ցայս վայր*, იხ. *აყა* და *ვაყრ*
აქან || აქა *աստ*
აღგზებულ-ი *վառեալ*, იხ. *ვარსკ*
აღდგომა *յառնել. դալ*՝
უკუეთუ ვინმე აღდგეს მტერი *քէ գայ քըշնամի*
ა(ღ)ღება *առնուլ*
აღვსება *լնուլ*
აღვსება *զաւթիլ*
აღზრდა *սնանիլ. սնուցանէ*
აღთქუმა *խոստանալ*
ა(ღ)მართება *կանդնիլ. վերացուցանել*
აღმაღლება *վերացուցանել*, იხ. ამაღლება
აღმოგდება *առնուլ*
აღმომყვანებელ-ი *լուսաւորիչ*
აღმოსავალი *արեւելք*
აღმოსლვა *ելանել*
აღნათქუმ-ი *նուէր*
აღრაცხვა *համարիլ*

აღრეული (ქმნა) *խառնել. խառն~ք*
აღრჩევა *ընտրել*
აღსავსე *լցեալ*, იხ. *լնուլ*
აღსარება *խոստովանել*
აღსლვა *վերանալ*
აღსრულება *կատարել. կատարել զկեանս*, იხ. *կեանք*
აღყვანება, იხ. აყვანება
აღშენება *շինել. շինուիլ*
აღწერილ-ი *դիր ~ք*
აღხილვა (თუალთა) *բանալ*
აღჭდომა *ելանել*
აყვანება *առնուլ*
აჩჳდიეტ-ი *ախնեաւտաւն, նուիրեալ*
აწ *այժմ. արդ*
ახალ-ი *նոր*

ბ

ბანაკ-ი *բանակ*
ბევრ-ი *բիւր*
ბერძლ მეტყუელ-ი *թարգման հռոմայ~ երէն*, იხ. *թարգման*
ბეშედ-ი *մատանի*
ბივრიტ-ი *բիւրեղ*
ბმა (აბიეს) *ածել*
ბნელ-ი *խաւար*
ბოროტ-ი *չար*
ბრინჯ-ი: ხე ბრინჯისა *ծառ բռնչի*, იხ. *բռինչ*
ბრმა *կոյր*
ბრმობა *կուրացուցանել*
ბრძანება *հրաման. հրամայ. հրամայել. պատուիրել*
ბრძენ-ი *իմաստուն*
ბრძოლა *մարտ. մարտնչիլ. պատերազմ. պատերազմիլ*
თავის თავ ბრძოლა *մենամարտել*
ბრწამლ-ი: ქოჩი ერთი ბრწამლისა *պրակ մոշինեաց*
ბუბბერეზ-ი *մուխրերիդ. ըմբիշ. մենամարտիկ, մենամարտ. ախոյեան*

გ

გაგება, იხ. განგება
გაგზავნა *առաքել*
გაგლეჯილ-ი *վիսատակ*, იხ. *վիսատակ*
გადიდება, იხ. განდიდება
გადიდებულ ყოფა *մեծանալ*
გაერთება *միաբանել*
გავლება, იხ. განვლება
გაზაფხული *գարուն*
გამართებით *հանդէպ*
გამარჯუება *յաղթութիւն*
გამახჳება *սրել*
გამობრწყინება *ծագիլ*
გამოერთება
ჰრომთა ... გამოგეერთნენ *ձեռն տան մեզ Յոյնք 31,10 – 8*
გამოვლა *ելանել*
გამოკრება
იწყეს გამოკრებად განძისა *ժողովել գանձս պտ.ն 30,15 – 15*
გამოსლვა *գալ. ծագիլ*
გამოღება *առնել*
გამოყვან(ებ)ა *հանել. ածել. առնուլ*
გამოჩენა *յայտնել*
გამოცდილ-ი *աչդակ*
გამოძიება *սեղևկութիւն*
გან- *ի բաց*, იხ. *բաց*
განათლება
განუნათლდა თუალები *բացան աչք նոցա 123,3 – 7*
განახლება *նորոգել*
განბნევა (|| გაშენება) *ցրուել. սփռել*
განგება *կարգաւորել. չափել*
გა(ნ)გრძელება *տևել*

განდგომა *ապստամբել. ի բաց կալ*, იხ. *կալ*
განდგომილ-ი *ապստամբական*, იხ. *ապստամբել*
განდიდება *մեծանալ*
განდიდნა უფროს თჳსსა *հպարտ լինել ընդ դէմ Տեառն 23,11 – 10*
განვლა *անցանել*
განვლება *անցուցանել*
განველობება *աւարել*
განვლება *լնուլ*
განზიდვა *ձգել. քարշել*
განჴრახვა *խորհել. խորհուրդ*
განთაჳსუფლება *ազատութիւն լինել*, იხ. *ანთავისუფლება. ანთიად. ანთიად-ი*
განთიად-ი *առաւաւտ*
განკრთომა *դող. դողանալ*, იხ. *ან*
განკჳრვება *սքանչանալ. զարմանալ*
განკუთნება *ընծանալ*
განმაგრება *ամրանալ. ամրացուցանել*
განმარტება *սլուել*
განმგე
იყო განმგე და უფალ *իշխէր*, იხ. *ჴსენ*
განმგებელ-ი *իշխան, գաւառապետ*
განმრავლება *բազմացուցանել. յաճախել*
განპება *ճնշըլել*
განრომა *սպրել*
განრყუნა *քանդել*
განსლა *լւանալ. գնալ*
განსპეტაკება *սպիտականալ*
განსუენება *հանգչել*
განსხმა *հանել*
განსჯა *դատել*
განტეგება *արձակել*
განტეხა *բեկանել. խորտակել*
განქარვება
განაქარვნეს გემონი სოფლისა *հալածեն զվայելչութիւն աշխարհի 102,8 – 101,12*
განლება *բանալ*
განლჳძება *զարհուրել*
განყენ(ება)ა *հանել*
განყოფა *լուծանել. բաժանումն*
განშენება (|| განბნევა) *սփռել*
განცდა *հայել*
განცოცხლებულ-ი *ողջացեալ*, იხ. *ოლჯანალ*
განძ-ი *գանձ. գոյք*
განძლიერება *զաւրանալ. զաւրացուցանել. ամէն*
განწესება *կարգել. սահմանել*
განწმედა *սրբել*
განწყრომა *բարկանալ*
განხარება *ուրախ լինել*, იხ. *ურახ. ღალობანალ. ხიდალ*
განხეთქა *հերձուած*
განჴდა *հանել*
განჴსნა *արձակել*
განჴურეტა *ծակել*
გაპარვა *գաղտագնաց լինել*, იხ. *ფაღათაგნაც*
გარდავლა *անցանել*
გარდათხრევინება *բերել առ*, იხ. *ქსერილ*
გარდამოსლვა *իջանել*
გარდამოტან(ება)ა *ածել*
გარდამოყვან(ება)ა *ածել*
გარდასავალ-ი *ելք*
გარდაცვალება *վախճել*
გარდაჴდომა *անցանել*
გარე *արտաքոյ*
გარეგნით *արտաքոյ*
გარემო *շուրջ*
გარესკნელ-ი *արտաքին*
გატეხა, იხ. განტეხა
გაწურთა *խրատել*
გება: ჰგიან *կան*, იხ. *ყოლ*
გემო *վայելչութիւն*
გზა *ճանապարհ*
გზავნა: იხ. გაგზავნა, მოგზავნა, წარგზავნა, წარმოგზავნა, გამოგზავნა
გინება *ჩუნამანანელ. ნახათელ*

გლახა
წარჩინებულთაგან ვიდრე გლახამდე *ი ქო-ქიანც მწინც ვინბამნბა*, იხ. *ქიერ*

გლახაკ-ი *თათაიაწკაი*, იხ. *თათაიაწკ-აი-ათქიათ*

გლოვა *იჭაკ-ი აიქ. აქჩიაიწკ*

გმირ-ი *ჩაკაკ. ქაჯ*

გოდოლ-ი *აქიათაიაწკ*

გოლიათ-ი *ქაჯაიწკ. ჩაკაკაიქ. ანა-ბაიწკ*

გონიერ-ი *ძიათაი*

გორა *ქიიტ*

გრძნება *ჯიკიჩიტქიკიქ*

გრძნეულ-ი *კაიჩაიწკ*

გრძნობა *კიანაიაკ*

გუამ-ი *ჩიქაიაი. ჯკ. ძაიტქიქ*

გუელ-ი *ააკ*

გუემა *ჯაქ აიტქინაკ*, იხ. *ჯაქ*

გუემ-ული *კკკაკ*, იხ. *კკკიკ*

გვრგვნ-ი *ციაჩკ. ქაიქ*

გულვება *ქაიტჩიკ*

გულ-ი *აჭიტა*

გულისჯმის ყოფა *ჯკიჩიკ. ძიაჩაიტჩ კკნიკ*, იხ. *ძიაჩაიტჩ*

გუნდრუკ-ი *ჩინქკიიკ*

გუჯარ-ი *ჯკიტ*'
საგანძურისა გუჯარი *ჯკიტ ქაბაიაქ*

გურა, იხ. მოგურა

გურდემლ-ი *იაკ*

ღ

ღა *ტიკიტ*, იხ. აგრეთვე დ ი ს წ უ ლ-ი

-და (ვითარ. ბრ.) *აი*

დაბანაკება *კნაჩკიკ. ტაბაჩკიკ*

დაბეჭდულ-ი *ჩინაკიკ*, იხ. *ჩინტკიკ*

დაბნელება *ქაააიტკიკ*

დაბრკოლება *აიტჩკიიკ*

დაგდება *ტნჩჩნიიკ*

დაგულვება *ციაჩკ*

დადგინება *კააგიიკაიწკიკ*

დადგმა
დაადგა გვრგვნი *ციაჩკაა* (იხ. *ც ი ა ჩ კ ი კ*)
დაადგეს გვრგვნი *ტ ტ ი ნ ტქაგ* (იხ. *ტ ნ ი კ*)

დადგომა *კიაკ*
დადგეს ლიახუსა ზედა *ნ ი ი ი ნ ი ქ ტ ი ნ ქ ი ტ ტ ი ნ ქ ი ტ ტ ი ნ ქ ი ტ

დარჭუმა

დაარჭუა თავსა გჳრგჳნი ᲓᲜᲐᲓ ᲓᲚᲝᲓ ᲓᲘᲓᲘ ᲜᲘᲠᲐ (იხ. ᲓᲜᲐᲓ)

დარღუევა *ცქანილ. ხახაჩილ*

დარჩომა *ჩნაშ*

დარჩენა *ჩიდუდ*

დასავალ-ი *არჩმაცად*

დასეტყჳლ-ი *ქიქიფნაშ*, იხ. *ქიქიფნილ*

დასნეულება *ჩჩანდიფანაშ*

დასრულება *ფაფაჩილ. ქმარნილ*

დასუძა *ᲓᲜᲘᲚ. ნათოცანნილ. ქაგოცანილ*

დასხდომა *ნათილ*

დასხდეს ...თანა *კარცანი*, იხ. *კარილ*

დასხმა *ᲓᲙᲐᲙᲘᲜᲒᲝᲪᲐᲜᲘᲚ. ᲜᲘᲚ*

დატევება *ᲩᲘᲓᲣᲚ*

დატყუენვა *ᲥᲘᲠᲘᲚ*

დაუფლება *ᲛᲘᲠᲘᲚ*

დაუცხრომელად *ᲐᲜᲐᲛᲐᲤᲐᲓᲘᲠᲓ*

დაფლვა *ᲩᲐᲜᲘᲚ*

დაღაცათუ *ᲘᲔᲮᲘᲞᲔᲗ Ა*

დაყოვნება *ᲧᲐᲛᲘᲚ*

დაყოფა *ᲒᲐᲜᲜᲘᲚ*Ი

დაჳყავ *ᲙᲐᲮ ᲮᲐᲜᲨᲘ*

დაშენება *ᲙᲜᲐᲚᲘᲪᲮᲔᲚᲨᲘ ᲫᲜᲜᲘᲚ*, იხ. *ᲫᲜᲜᲘᲚ*

დაშთომა *ᲨᲜᲐᲨ*

დაშრეტა *ᲫᲘᲫᲔᲓᲐᲜᲘᲚ*

დაშურომა *ᲐᲫᲚᲐᲗᲘᲚ*

დაჩეჩქლ-ი *ᲧᲐᲚᲧᲐᲚᲐᲚᲐᲨ*, იხ. *ᲧᲐᲚᲐ-ᲧᲐᲚᲐᲚ*

დაცემა *ᲐᲜᲙᲐᲜᲐᲚ*

დაცვა *ᲛᲐᲠᲐᲚ*

დაცკვნა *ᲐᲜᲙᲐᲜᲐᲚ*

დაცხრომა *ᲚᲐᲚ*

დაწებება *ᲛᲐᲐᲫᲚ*

დაწერა *ᲙᲠᲚ*

დაწესება *ᲐᲠᲔᲮᲜᲐ ᲜᲜᲔᲚ*, იხ. *ᲓᲜᲘᲚ*

დაწუვა *ᲐᲧᲠᲚ. ᲮᲐᲠᲚ*

დაჭმუნება *ᲛᲠᲛᲘᲚ*

დაჭრილ-ი *ᲥᲝᲛᲝᲠᲐᲢᲘᲐᲜᲐᲨᲘ*, იხ. *ᲥᲝᲛᲝᲠᲐᲢᲘᲐᲜᲐᲨᲘ*

დახუდომა *ᲓᲔᲮᲣᲚᲘᲚ*

დაჭშვა *ᲛᲐᲙᲘᲚ*

დაჯდომა (მეფედ) *ᲐᲠᲜᲣᲚ ᲙᲛᲐᲞᲐᲚᲐᲣᲠᲔᲑᲘᲚᲘᲡᲐᲜ*

დება, *ᲓᲜᲘᲚ*, იხ. დადება

დედა *ᲙᲘᲜ*

დედანი *ᲙᲐᲜᲐᲜᲚ*

დედის დისწული *ᲛᲐᲠᲒᲐᲚᲘᲜᲝᲠᲓᲘ*

დედის ძმა *ᲥᲔᲛᲔᲠ*

დედაკაც-ი *ᲙᲘᲜ*

დედაკაცება *ᲔᲜ*

დედა-ქალაქ-ი *ᲛᲐᲧᲠ ᲥᲐᲚᲐᲥᲘᲡᲐ*, იხ. *ᲛᲐᲧᲠ*

დედა-ციხე *ᲛᲐᲧᲠᲐᲛᲪᲮᲔᲓ*

დედა-წულ-ი *ᲪᲜᲝᲗᲐᲜᲣᲚᲔᲑᲘᲡᲜ*

დედოფალ-ი *ᲛᲘᲙᲘᲚᲘᲜ. ᲩᲘᲗᲐᲓᲣᲠᲘ. ᲥᲕᲘᲨᲐᲓ*

დედ<u>ᲧᲚ</u>-ი

სჯული დედჳლი *ჩაცოთ მარე*, იხ. *ᲛᲐᲧᲠ*

დევნა *ᲮᲐᲚᲐᲑᲐᲜᲚ*

დენა

წყალნი დიან *ძისაჲ ცხაჲნი*, იხ. *ძნი*

დიაკონ-ი *ᲐᲠᲔᲙᲘᲐᲖᲐᲓ*

დიდება *ᲛᲜᲔᲑᲐᲣᲚᲔᲑᲘᲡᲜ. ᲫᲗᲐᲪ ᲗᲐᲛᲔ*, იხ. *ᲫᲗᲐᲠᲓ. ᲐᲔᲠᲜᲣᲚᲔᲑᲘᲡᲜ ᲗᲐᲛᲔ*, იხ. *ᲐᲔᲠᲜᲣᲚᲔᲑᲘᲡᲜ. ᲫᲗᲐᲪᲐᲔᲠᲚ*

დიდებულ-ი *ᲮᲐᲚᲮᲐᲠᲠᲐᲠ*

დიდ-ი *ᲛᲜᲔ. ᲠᲐᲓᲔᲒᲐᲓ*

ᲓᲘᲚᲐ: დილას (‖ დილეულ) *Ი ᲕᲐᲓᲚᲘᲡᲜ*, იხ. *ᲕᲐᲓᲚᲘᲡ*

დისწულ-ი *ᲥᲔᲠᲓᲘᲡ. ᲛᲠᲓᲘ ᲥᲔᲜᲘ*, იხ. *ᲥᲝᲠᲔ*

დიდძალ-ი *ᲒᲐᲓᲐᲓᲔᲓ. ᲛᲜᲔᲛᲜᲔ*

დრაჲა *ᲠᲘᲗᲔᲓ*

დრაჰკან-ი *ᲓᲐᲮᲜᲔᲚᲘᲡᲐᲜ*

დღე *ᲛᲘᲔ. ᲛᲐᲠ*

დღესაწოდე *ᲛᲘᲜᲔᲮᲜ ᲧᲐᲧᲐᲐᲠᲔ*, იხ. *ᲛᲘᲔ-ᲛᲐᲠ*

ე

ებისკოპოსი *եպիսկոպոս*
-ებრ *ըստ*
ეგვეითარ-ი *նման նմա*, იხ. *նման*
ეგრეთ *այնպէս*
ეგრეთვე *նոյնպէս*
ეთერ-ი *եթեր*
ეკლესია *եկեղեցի*
ელვა *փայլակն*
ემბაზ-ი *ջրաղ*
ენა *լեզու*.
ენა ქართული *վրացերէն*, იხ. *լեզու*
ერდო *երդ*
ერ-ი *ժողովուրդ. ամբոխ. ար-ք*, იხ. *այր. մարդիկ*
ერთგულება *միաժառանգիւն*
ერთ-ი *մի, միոն*
ერისაგან-ი *այր*
ერისთავ-ი *նախարար. դասաւորիչ. իշխան. կողմնակալ. պլխաւոր. դարձակալ. դաւրապետ. իշխեցող. կողմապետ. ոստիկան*
ესე *սա. այս*
ესრეთ *այսպէս*
ეტლი *կառք*
ექსორია *աքսոր*՝
ექსორია ყველს *յաքսորս առաքեցաւ*
ექუს-ი *վեց*
ექუსას-ი *վեցհարիւր*
ეშმაკ-ი *սատանայ. դև*
ეჯიბ-ი *հնճուսպ*

ვ

ვად *վայ*
ვარდ-ი *վարդ*
ვარსკულავ-ი *աստղ*
ვაც-ი *քաւղ*
ვაც-ბოტ-ი *քաւղ*
ვაჭარ-ი *վաճառական*
ვედრება *աղաչել. աղերսան-ք*
ვედრება, იხ. შევედრება
ველ-ი *դաշտ. անդ*
ვერ: ვერ წინააღუდგეს *ոչ կարացին դիմանալ նմա*, იხ. *կարել*
ვერძ-ი *խոյ*
ვეფხ-ი *ինձ*
ვეშაპ-ი *կիտաս*
ვეცხლ-ი *արծաթ. արծաթնիզն*
კერპნი ვეცხლისანი *կուռք արծաթիւ*, იხ. *արծաթ*
ვიდრე *մինչ. մինչև*
ვითარმედ *թէ*
ვითარცა *իբր. իբրև. յորժամ*
ვინაჲ *ուստի*
ვინაცა *ուստի*
ვინცა: ვინცა ვინ *որ ոք*, იხ. *ոք*
ვირ-ი *էշ*
ვლინება: იხ.: გაელინება, მოვლინება, წარვლინება
ვლტოლა *փախչիլ*
ვნება
ვნება ქრისტესი *անաւրէնութիւն Ք-ի*, იხ. *անაწრენიტიჩა*

ზ

ზავ-ი *դաշն*
ზამთარ-ი *ձմեռ*
ზატიკ-ი *զատիկ*
ზაფხულ-ი *ամառն*
ზე:
ამისსა ზე *յաւուրն յայսոսիկ (იხ. աւր)*
ზედა *ի վերայ*
ზენო *վերջին*

ზეცა *ცისკრისა*
ზეცისა, ზეცის *ცისკრისა*
ზიარება *ზიარებისა. მირონისა*
ზრახება *ზედ ადენა*, იხ. *ა ზედ*
ზრახვა *ზრახვისა. ზრახვისა. ზრახვისა ადენა*, იხ. *ზრახვისა*
ზრდა *ზრდისა*
ზურგ-ი:
ზურგით კერძო *ზურგითა ზრდისაჲ*, იხ. *ზურგითა*; უდგა ზურგად *ზურგი ზრდისა ზრდისაჲ*, იხ. *ზურგითა*
ზურმუხტ-ი *ზურმუხტისა*
ზურმუხტისა *ზურმუხტისაჲ*
ზღუა *ბრიალ*
ზღუდე *ალყისა*

თ

თაგუ *მაჩვი*
თავ-ი *ზედა. თავისა*
თავ-ი თჳსი, თავის თავი *პირადი*
თავად-ი *ზედაჲ. ალაგ*
თავსმდებ-ი *ზედაშეაქცეველი*
თანა *მიერ. ერთ* (მიც. ბრ - თან)
შენ თანა *შენ ზედა*, იხ. *შენ*
თანაალზრდილ-ი *ერთადაზრდილი*
თანაზრახვალ-ი *ერთსაზრახველი*
თარგმან-ი *თარგმანი. თარგმანიჭ*
თაყუანის ცემა *ერკრაფანება. ერკრაფანებისა*
თესვა, იხ. დათესვა
თესლ-ი *ზედ. ძალი. ტოტი*
თთუე *ამისა*
თივა *ხოთ*
თნევა *ზანაჲ ადენა*, იხ. *ზანაჲ*
თოვლი *ბრილი*
თორმეტ-ი *ერკოთასანი*
თრევა *ქაშვ*
თუალ-ნ-ი *(ალი), ალჭ*
თუალ-ი, -ები *ალმასი*
თუალი ბივრიტი *ალი ბრილისა*, იხ. *ა ლი*
თუალნი დასდგომოდეს *ცისკრ ალაჭ*, იხ. *ცისკრ*
თჳთ *პირად*
თჳთმპყრობელი *პირადპალ*
თჳნიერ *გარეგ ი*, იხ. *გარეგ*
-თჳს *ზედაზე*
თჳს-ი *ადგილობრივი*
თჳს-ი *ისტორიული, ისტ*
თქუენ-ი *ბრი*
თქუმა *ასტ. ხოთანაბა*
თქუმევა *ასტ ითა*, იხ. *ი ა ს ტ*
თხემ-ი *ზედაპირი*
თხოვა *პირდაპირ*
თხუთმეტ-ი *ი[ი]ნგნითაასანი*

ი

იაკინთ-ი *ჯაკინთი, ჯაკუნთ*
იგ-ი *ესა*
იგავ-ი *ალეგორიული*
იგივე *ესეი*
ივლის-ი *ივლისი*
ივნის-ი *ივნისი*
ირემ-ი *ერმ*
ისარ-ი *ისარი*

კ

კათალიკოზ-ი *კათოლიკოსი*
კარ-ი *ზღუდე*
კარავ-ი *ფარავნი*
კაც-ი *მართ. ადამ*
კბილ-ი *ატამი*
კეთილ-ი *ბარაქ*

კეისარ-ი *կայսր*
კერპ-ი *կուռ-ք. պատկեր*
კერძო *կոյս. կողմն*
კიდე *անկիւն*
კითხვა *հարցանել*
კილიკ-ი *մահիճ*
კირთება *նևղել՝*
ეკირთებოდეს ქუეყანასა ჰრომისასა *նեղէին գՈրոյնս*; იწყეს კირთებად სომეხთა *ա ս պ ա ս տ ա կ ե ր ն ի յ ա յս* (იხ. *ասպատակել*); იწყო კირთებად ერისთავთა *հ ա ր կ ա ն է ր գլխոյնն* (იხ. *հարկանել*)
კისერ-ი *պարանոց*
კლდე *անձաւ այրերն*
კლვა *սպանանել*
კმა *բաւական*
კნისობა *ղբաւտան-ք*
კრება *ժողով*; იხ.: შემოკრება, შეკრება
კრვა *հարկանել*
კრულ-ი: კრულ ყოფა *անիծանել*
კრჩხიალ-ი *ընդոստուցանել*
კუალ-ი
შეუდგა კუალსა *և գնետ նոցա* (იხ. *գնետ*)
კუალად *դարձեալ. վերստին*
კუართ-ი *պատմուճան. փորանկեալ պատմուճան*
კუბო (გუმბადი) *խորան*
კურატპალატობა *կիւրապաղատուքիւն*
კურთხევა *աւրհնել*
კურთხეულ-ი *աւրհնեալ*, იხ. *აւრჰნელ*
კურნება *բժշկել. բժշկուքիւն*

ლ

ლამ: ჰლამოდა *կամեցաւ*, იხ. *კამ*ლ
ლაღ-ი *վէս*
ლაშქარ-ი *զաւր*
ლბილ-ი *կակուղ*
ლერწამ-ი *եղէգն*
ლერწმოან-ი *տեղի եղեգնից*, იხ. *ეղეგნ*
ლიტონ-ი *պարզ*
ლიტრა *լիտր (լտրը)*
ლომ-ი *առիւծ*
ლოცვა *աղաւթ. աղաւթել*

მ

მაგით *այսր*
მადლობა *փառաւոր առնել*, იხ. *ფაოაოური. დიდანალ. ფაოქ თოლ* (იხ. *ფაოქ*). *დიდუქიუნ*
მათ-ი *իւրեանց*, იხ. *ურ*
მაის-ი *մայիս*
მამა *հայր*
მამის დისწული *հաւրաքեռորդի*
მამის ძმისწული *հաւրեղբաւրորդի*
მამის-მამა *հաւ*
მამაკაცება *արու*
მამა-მძუძე *սնուցող. դայեակ*
მამასახლის-ი *տանուտէր*
მამულ-ი *հայրենի*
მანანა *մանանայ*
მანქანა *մեքենայ*
მართება:
შენ გმართებს *վայել է քեզ*, იხ. *ვაილ*
მართლმადიდებელობა *ուղղափառուքիւն*
მარტ-ი *մարտ*
მარტივ-ი
ლიტონი და მარტივი *պարզ և յայտնի*, იხ. *იაიტნ*
მარტო *միայն*
მარტოდ შობილი *միածին*
მარჩიბივ-ი *երկուորի*
მარცხლ *ընդ ձախմէ*, იხ. *ძახ*

მარჯუე
პოვეს მას შინა ჟამი მარჯუე ქართველთა *პ ა რ ა პ ა ნ ა ხ ლ ი ც ე* (იხ. *პარაკ*)
მარჯულ ენდ ალჟის, ენდ ალმს, იხ. *ა ლ*
მარხვა *ი ა ხ*
ნას: მას ჟამსა შინა *ი ნ ა მ ს ი ნ ა ხ ლ ს ე*, იხ. *ნ ი ნ ს*
მასვე *ი ნ ი ნ ს*, იხ. *ნ ი ნ ს*
მაღალ-ი *ბ ა რ ბ ი*
მაყუალ-ი *მ ი რ ნ ი ს*
მაყულოვან-ი *მ ი რ ნ ი ს*
მაშენებელ-ი *ქ ს ნ ა ე ლ*
მაშინ *ნ ი ნ ს ხ ნ ა თ ა ს ი*, *ა ყ ნ ძ ა მ*, *ა ა ყ ა*
მაშინღა *ა ა ყ ა*
მაცხოვარება *ქ ე ნ ი ნ ა ნ ი ლ ე ბ ი ს*
მახარებელ-ი *ა ე ნ ა ნ გ ე ლ ი ს ტ*
მახლობელ-ი *მ ა ე ნ ა ე ლ ი*
მახლობელი საზღვართა *ჰ ე ბ რ ა ე ლ ი*
მახლ-ი *ს ი ე ლ*
მბრძოლ-ი *ქ ი ე ლ ე ლ. ი ა ნ ა ხ ლ ე ბ ე ლ*
მგელ-ი *ფ ა ე ლ*
მგზებარე *ა ნ ა ხ ლ ე ბ ა ლ*, იხ. *ა ნ ა ხ ლ ე ბ ე ლ*
მგრძნებელ-ი *ქ ა ხ ა რ ე ლ*
მდინარე *ქ ე ნ ი*
მე *ე ნ ი*
მებეგრე
რომელნი არიან მებეგრენი სპარსთანი *ი ე ლ ე ბ ი ნ ი ა რ ი ა ნ ი ს პ ა რ ს ი ს ა ნ ი ი ე ლ ე ბ ი ს პ ი რ ა დ ი* (იხ. *ნ ა ბ ე გ ვ ი*)
მეთევზურ-ი *ბ ნ ე ლ ი ი ს ი*
მეთხუთმეტე *ნ ე ბ ი ს ი ე რ ი ს ა ნ ე ლ ე ბ ე ლ ი*
მეოთხე *ჩ ე ტ ვ ე ლ ი*
მეორე *მ ე ო ე. ე რ ე ლ ი*
მეოტ-ი
მეოტ იქმნეს *ფ ა ხ უ ე თ ი ა ნ ი* (იხ. *ფ ა ხ უ ე თ ი*). წარვიდა მეოტი *ფ ა ხ ა ე ლ ი*, იხ. *ფ ა ხ ნ ე ლ*
მერვე *ი ნ ე ლ ე ბ ე ლ*
მესამე *ს ე ლ ე ბ ე ლ*
მესისხლე *ა რ ჩ ე ნ ა ს ე ლ*
მეუფე *ა ღ მ ა ყ. ქ ა ე ა ნ ი ე ლ*
მეფე *ქ ა ე ა ნ ი ე ლ. ა ღ მ ა ყ.* მეფე (ბერძენთა) *ქ ა ე ი ე ლ*
მეფისა *ა ღ მ ა ე ნ ს* (იხ.)
დაჯდა მეფედ *ი ნ ი ქ ე ა ნ ი ე ლ ე ბ ს ე*, იხ. *ქ ე ა ნ ი ე ლ ე ბ ს*
მეფე იქმნა *ქ ე ა ნ ი ე ლ ე ბ ა ე ს*, იხ. *ქ ე ა ნ ი ე ლ ე ბ ა*
დასუა მეფედ *ქ ე ა ნ ი ე ლ ე ბ ი ე ს ე ე*, იხ. *ქ ე ა ნ ი ე ლ ე ბ ი ე ს ე ე ნ ა*
მეფობა *ქ ე ა ნ ი ე ლ ე ბ ა. ქ ე ა ნ ი ე ლ ე ბ ს ე*
მეყუსეულად *ნ ი ე ნ ბ ა მ ა ე ნ*
მეშჯდე *ლ ე მ ნ ი ე რ ე ლ ე*
მეცნიერ-ი *ბ ა ნ ი ა ლ ე ბ. ი ნ ე ლ ე ბ ე ლ*
მეხ-ი: მეხის-ტეხა *ქ ა ე ბ ა ლ ი*
მეხუთე *ხ ე ნ ი ე ლ ე ლ ე*
მზარეულ-ი *ხ ი რ ი ა ლ ა რ ა ლ*
მზახება *ნ ი ა მ ს ი ნ ა ე ნ ე ლ*, იხ. *ნ ი ა მ ს ი ნ ა ე*
მზე *ა რ ე ნ ე ლ ი*
მზის აღმოსავალი *ა რ ე ნ ე ლ ე* (იხ.)
მთა *ლ ი ა ნ*
მთავარ-ი *ფ ლ ა ი ი ე ლ*
მთიულელ-ი *ლ ი ნ ი ა ლ ი ა ნ*
მთოვარე *ლ ი ი ა ნ*
მთხრებლ-ი *ფ ი ნ ი ა ფ ი ლ*
მთხუნველ-ი *ხ ე ლ ე ბ ე ლ*
მიაფორ-ი, იხ. ნიაფორ-ი
მიახლება *ი ნ ე ბ ა ი ნ ი ლ* (იხ. *ი ნ ე ბ ა*). *ი ნ ე ბ ა ნ ი ნ ა ლ*
მიბოძება *ი ი ლ*
მიგება *ი ე ი ი ა ხ ლ ი ნ ს ი ი ლ*, იხ. *ი ე ი ი ა ხ ლ ი ნ ს*
მიგებება *ე ნ ე ბ ა ე ლ ე ბ ა ლ* (იხ. *ი ა ე ლ*). *ე ნ ე ბ ა ე ლ ფ ნ ა ლ* (იხ. *ფ ნ ა ლ*). *ნ ი ა ნ ლ ე ნ ე ბ ა ე ლ ი ა ლ* (იხ. *ნ ი ა ნ ლ ე ლ*). *ქ ი ნ ი ლ ე ნ ე ბ ე ლ ე ნ ს*, იხ. *ქ ი ნ ი ლ ე ლ*
მიერითგან *ქ ს ი ა ე ი ე რ ი ნ ლ ე*, იხ. *ქ ს ი ა*
მითუალვა *ქ ი ნ ბ ნ ი ნ ლ*
მითხრობა *ი ე ი ი ნ ლ*
მიმმართებელ-ი (ბრძოლისა) *ი ე ი ნ ი ნ ე რ ე ი ე ლ ი*
მიმოაქუ-
მიმოაქუნდა *ე ნ ე ნ ქ ს ი ა ნ ნ ე*, იხ. *ე ნ ე ნ ქ ს ი ა ნ ნ ა*
მიმსგავსებულ-ი *ნ ა მ ა ნ*
მინდობა
ვერღარა მიენდო *ა ნ ქ ი ა ნ ა ნ ნ ი ნ ლ ა ლ*, იხ. *ა ნ ქ ი ა ნ ა ნ*

მინიშება *ვնորհել. լսելիել*
მირიდება *ի բաց նդաննել*, იხ. *բաց*
მირულება *նիրհել*
მისანდობელ -ი *հաւատարիմ*
მიტევება *յարձակիլ ի վերայ*, იხ. *յարձակիլ*
მის-ი *իւր*
მისლვა *կրթիլ*
მისრულ-ი *կրթեալ*, იხ. *կրթիլ*
მიფენა
მიეფინა მზე *ծագելոյ արեգակն* (იხ. *ծագ-ել*)
მიქცევა *դառնալ*
მიღება *առնուլ*
მიყვანება *տանել*
მიყიდვა *վաճառել*
მიცემა *տալ*
მიცვალება *փոխիլ*
მიწა *հող*
მიწევნა *հասանել, հասուցանել*
მიწევნულ -ი *մերձ*
მიხუთება *պատիլ*
მიჯლიშ-ი *կոչ*
მკერდ-ი *լանջ. կուրծ*
მკლავ-ი *բազուկ*
მკლველ-ი *սպանող*, იხ. *սպանանել*
მკუდარ-ი *մեռեալ*, იხ. *մեռանիլ*
მკჳდრ-ი *ժառանգ. բնիկ*
მობერვა *շնչել*
მობძა *ազուցանել*
მოგზავნა *արձակել. առաքել*
მოგონება *յիշել*
მოგუ *մոգ*
მოგურა *ածել*
მოვლა *շրջիլ*
მოვლინება *առաքել*
მოზღუდვა *պատսպել*
მოთხოვნა *խնդրել*
მოკიდება *սկիզբն առնել*, იხ. *սկիզբն*
მოკიდებულ-ი *կառուցեալ*, იხ. *կառուցանել*
მოკითხვა
მოიკითხა დიდითა დიდებითა *մեծարեաց ինձ*, იხ. *մեծարել*
მოკლვა *սպանանել. սատակել*
მოკუეთა *հատանել. կտրել*
მოკუეთა თავისა *գլխատել*
მოკუეთილ -ი (კლდეთა შორის) *քա-րայր*
მოლოდება *յոյս*
მომართვა *պիտել ի վերայ. դալ ի վե-րայ*, იხ. *դալ*
მომატება *աճել*
მომტკიცება *ամրացուցանել*
მომფენელი: მზისა მომფენელი *արեգա-կան ծագող*
მომცემელ-ი *տուող*
მომწყდარ -ი
მომწყდარ იყვნეს *կորեան* (იხ. *կորնչել*)
მონა *ծառայ*
მონადირე *որսորդ*
მონაზონ-ი *մենազն. միաբուր. կրաւ-նաւոր*
მონაკუეთ-ი *հատեալ*, იხ. *հատանել*
მონასტერ-ი *վան-ք*
მონახვა *գտանել*
მონება *ծառայութիւն. ծառայել. կալ ի ծառայութեան*, იხ. *կալ*
მოოჳრება *աւերել*
მოოჳრებულ -ი *աւերեալ*, იხ. *աւերել*
მორთვა
მოირთო ძალი *առեալ զաւր* (იხ. *առնուլ*). *ածեալ զաւր*, იხ. *ածել*
მორთუმევა *ընծել*
მორღუევა *քակել*
მორტყმა *պատիլ*
მორჩილება, მორჩილობა *հնազանդել. հնազանդութիւն*
მოსლვა *գալ. մուտ-ք*
მოსრვა *սպանանել. հարկանել. ճարակ արոյ տալ. կոտորել. սատակել. բառնալ*
მოტყუენვა *գերել*
მოუძლურება *տկարանալ*

მოქცევა *დარბაცანლ*
მოღება *ღიღლ*
მოყვანება *ართიულ. ამჰლ.*
მოშენება *ქინლ*
მოშიში *ლრლხეღიალცე*
მოცემა *ითალ*
მოცემული *ითიხალ*, იხ. *ითალ*
მოცვა *ფაქარლ*
მოციქულ-ი *ცხიფანი. ჩრიშითაკ. ფათაგამ. ართაქხალ*
მოძულება *ათხლ*
მოწამე *ქკაყ*
მოწაფე *აქაკიღით*
მოწევნა *ჩაიანლ*
მოწერა *დრლ*
მოწმობა *ქკაყლ*
მოწოდება *კოქლ*
მოწყალე
მოწყალე ქმნილი *დჭალიქ* (იხ. *დჭალ*)
მოწყალება *იღიდმიქჩიკი*
მოწყლვა *ხიცითხლ*
მოწყლულ-ი *ხიც ითაჰ*, იხ. *ხიც*
მოწყუედა *კითიღრლ. ჩაითანლ. ატაჯანანლ*
მოხარკე *ჩარკათით*
მოხარკე ყენა *ღინდ ჩარკქით არაღ*, იხ. *ჩარკ*
მოხედვა *ჩაკხლ. აკყ ართნლ*, იხ. *აკყ*
მოჭოცვა *ატღლ*
მოჭსენება *კჩქლ. ბანიცანლ*
მრავალი *ბაგიქ*
მსახურება *ბაიაკიქჩიკი. ატატაიაიღლ. პაქითაიი. პაქიხლ. ბაიაკლ*
მსახურ-ი
იქმნეს მსახურ მზისა *პაქახიგიკი ღიღიკაკი* (იხ. *პაქიხლ*)
მსგავსება
ემსგავსა *ნჩან ლე*, იხ. *ნჩან*
მსწრაფლ *ართჭამაკი. ქითქით*
მსხუერპლ-ი *პათარაგ*
მტერ-ი *ჩაკართაკ. ჩქნაჩქ*
მტუერ-ი *ქითქ*
მტუერის ციხე *ატქითაჯქი ღიღი*, იხ. *ატქითაჯქი*
მუნ *ანდ*
მუნთქუესვე *ართჭამაკი*
მუნით *ანთან*
მურ-ი *ქჩიიი*
მუქარა
ითხოვდა მუქარასა *ქათჩარქიქ*, იხ. *ქათჩარქლ*
მუშაკ-ი *მქაკ*
მუშკ-ი *მიიქკ*
მუკლ-ი *ბიიკ*
მფრინველი *ქჩიკიი*
მღ(უ)დელ-ი *ქანანაკ*
მღჭძარება *ჭიიჭქალიქჩიკი*
მყოვარ ჟამ *კერქალი*, იხ. *ხერქარ*
მშობელი *ბნაიი*
მშჯდობა *ქაატაღიქჩიკი. ჩაქათიქჩიკი*
მშჯლდ-ი *ატქიკ*
მცირედ-ი *ართი. თაკაი*
მცნება *ატათიიღი თით. აიღჯ*
მძევალ-ი *პათანიტ*
მძლავრება *ღინიქჩიკი*
მძორ-ი *ქჯი*
მწიგნობარ-ი *ქაქიღ*
მწიგნობრობა
შექმნა მწიგნობრობაჲ ქართული *არაღ ქ ხ ლიფიკი ქქაკ*, იხ. *ქიღ-ჟ*
მწუხარე *ჩ ატრიმიქჩიკი ქჯიკლ*, იხ. *ატრიმიქჩიკი*
მწუხარება *ატრიმიქჩიკი, თიატჯიაკ*
მწუხრ-ი
მწუხრისა ოდენ ჟამსა *ჩ ჭიმ ხერქიღჯიკი*, იხ. *ხერქიღჯ*
მწყემს-ი *ჩიქჩი*
მწყემსებრ *ჩიქიიართაღ*
მჭედელ-ი *ღაღჯიკი*
მჭედარ-ი *ღიიტაკაკი. ჩიბჯიაქ. ქაიჩიაქ*
მჭევალ-ი *ატქაკიკი*
მჭნე *ტაჯ. ტაჯაკიტიქ*
მჭსნელ-ი *ქჯიკიქ. ქჯიკიჯ*

ნაბერწყალ-ი *ყაჯარეული*
ნადირ-ი *ხრეკ*
ნადირობა *ორა*
ნავ-ი *ნაო*
ნათელ-ი *ღია. მკრთალ ფერზე*
ნათლით შემოსილი *ღალატი*
ნათესავ-ი *ამქ. ადგილური. ოთხს*
ნათესავისაგან დავითისა *ი ოთხ ზაალს*, იხ. *თან*
ნათესაობა *ამქ*
ნათლის ღება *მკრთალ. მკრთალ ფერზე. ღალატობილი*
ნათლის ცემა *ღალატობილი*
ნათხევარ-ი *ფიცარ*
ნაპრალ-ი *ფიცარ. ხანგრძ*
ნატრვა *ვანილიანი*
ნატყუენავ-ი *ალაფ*
ნაქმარ-ი *ყორე*
ნაყოფ-ი *ორეული (ცხენის)*
ნაწობ-ი *ორეკ*
ნაწობი ბეღლისა *ზარისორეკ*
ნაძუ *ხიბლ. ქიბლ*
ნაწილ-ი *მასა. რაჟინი*
ნახევარ-ი *ცხა.*
ნება *ყამყ. ყანონ*
ნებიერ-ი *ხასიათიანი*
ნეტარ-ი *ცოდნით*
ნიაფორ-ი (|| მიაფორ-ი) *ნიალიფი*
ნიშ-ი *ხვანი*
ნიჭ-ი *ალერგი*
ნუგეშინის ცემა *ქალაქობა*

ო

ობოლ-ი *ორე*
ოდეს *კორძად*
ოდესმე *ცეცხლი*
ოთხ-ი *ჯორე*
ოთხას-ი *ჯორცდნარეული*
ოთხმოც-ი *ისპანი*
ოთხფერჯ-ი *ჯორეთანის*
ოთხშაბათ-ი *ჯორცდეკემბერ*
ომ-ი *ფაიცეროდ*
ორ-ი *ცეცხლი*
ორი ეგზომი *ცეცხლის*
ორას-ი *ცეცხლეული*
ორასდაცხრამეტი *ძველ*
ორგნითვე *ცეცხლივე ყოფილნი*, იხ. *ყოფნა*
ორივე: ორნივე *ცეცხლის, ცეცხლიან*
ორმეოც-ი *ქალაქი*
ორმეოცდაათი *ყხანი*
ორმოც-ი, იხ. ორმეოც-ი
ოროლი, იხ. ჰოროლი
ოტება *ნაცვალ. ფიცარობის ქნევა*, იხ. *ფიცარობის*
ოტებულ-ი *ფიცარობის. ღალატობილი*, იხ. *ღალატობა*
ოქრო *ირმი*
ოქროჯა-ი *ირმისებრი*
ოც-ი *ქალი*
ოცდაათ-ი *ცეცხლი*
ოცდარვა *ქალი და ორი*
ოცდასამ-ი *ქალი და ცეცხ*
ოცდაშვიდ-ი *ქალი და ნაცვ*
ოცდახუთ-ი *ქალი და ჩრდილ*

პ

პალატ-ი *პალატა*
პარასკევ-ი *ორეული*
პასანიგ-ი *პაიანობა*
პასუხ-ი: პასუხის გება *პაიანობის ქნევა*
პატიახშ-ი *ეკნაზი. პაიანობა*
პატივ-ი *პალი*

პატივის ცემა *պատիւ դնել*, იხ. *պատիւ*
პატრეაქ-ი (|| პატრიაქ-ი) *պատրէ-արգ || պատրիարգ*
პატრიკ-ი *պատրիկ*
პატრონ-ი *տէր*
პატრუქ-ი *պատրոյգ*
პატრუცაგ-ი *նախնեաց*
პირ-ი *երես. բերան. ձեր*
პირდაქცევით *ի վերայ երեսաց*, იხ. *երես*
პირველ *նախ*
პირველ-ი *առաջին*
პირველ-მოწამე *նախավկայ*
პირუტყუ *անասուն*
პოვნა *գտանել*
პყრობა *ունել (կալ). առնուլ*
პყრობილ-ი
პყრობილ ყო იგი *կալաւ զնա* (იხ. *ունել*). დასუეს პყრობილად ციხესა *արգելին զնա*, იხ. *արգելուլ*

ჟ

ჟამ-ი *ժամ. ժամանակ. աւր. պատա-րագ*
ჟამითი-ჟამად *ըստ ժամանակի*, იხ. *ժամանակ*

რ

რა || რაჲ *իբրև*
რად, რასათჳს *ընդէ՞ր*
რამეთუ *քանզի. զի*
რბევა *աւարառակիւ*
რეცა *որպէս թէ*
რვა *ուխտ*
რვისა წლისა *ուխտամեայ*
რთვა: ერთნეს *էին և*, იხ. *և-*
რიეურაჟუ
ვითარ რიეურაჟუ ოდენ იყო *ընդ լուսա-նայն*, იხ. *լուսանալ*
რისხვა *բարկութիւն*
რკინა *երկաթ*
რომელ-ი *որ*
რომლისათჳს *ուստի*
რომელიმე *ոմն*
რომელნიმე იტყოდეს *կէսք ասկին*, იხ. *կէս*
რტო *ոստ*
რჩუმა *ասել .կոչել*
რღუნა *ջրհեղեղ*
რჩ:
არა ერჩდა *ոչ լուաւ* (იხ. *լսել*). ერჩდა *հայէր ի նա* (იხ. *հայել*)
რჩეულ-ი *ընտիր. ընտրեալ*
რწმენა *հաւատալ*

ს

საბელ-ი *խաւան*
საბურველ-ი *ծածկոյթ*
საგანძურ-ი *գանձ*
საგონებელ-ი
საგონებელ გჳჩნ ჩუენ *լինալ սրժան է*, იხ. *լինալ*
საგრილ-ი *հովանի*
სადა *աւր. յուրբանաւր*
არა სადათ *ոչ ուստեք* (იხ. *ուստեք*). სადით *ուսոյ*
საებისკოპოსო (ეკლესია) *եպիսկոպո-սարան*
საერისთაო *թեմ*
სავალ-ი *ճանապարհ*
საზღვარ-ი *սահման. սինաւռ*
მახლობელი საზღვართა *եզերական*

სათნოება *հաճելի ըոյ*
საკათალიკოზო *կաթողիկոսարան*
სალოცველ-ი: სახლი სალოცველი *տուն աղաւթից*, იხ. *տուն*
სამ-ი *երեք*
სამისა დღისა *երեքաւրեայ*
სამალავ-ი *դարան*
სამართლად *ստուգապէս. ქრისტე*, იხ. *իրաւ*
სამარხავ-ი *գերեզման*
სამარხო *գերեզման*
სამას-ი *երեքհարիւր*
სამგზის *երից*
სანება *երդնորդութիւն*
სამეოც-ი *վաթսուն*
სამეოცდახუთი *վաթսուն և հինգ*, იხ *վաթսուն*
სამეუფო *թագաւորութիւն. արքունական*
სამეფო *թագաւորութիւն*
სამკალ-ი *հունձ*
სამოთხე *դրախտ. բուրաստան. ծաղկոյ*
სამოსელ-ი *պատմուճան*
სამოცდაათორმეტ-ი (|| სამეოცდათორმეტი) *հաւթանասուն և երկու*
სამსახურებელ-ი *սպաս*
სამსჭუალ-ი *բեւեռ*
სამშაბათ-ი *երեքշաբթի*
სამწყსო *խաշն*
სამხარ-ი
შუა სამხრის ოდენ *ի միջուկէն*, იხ. *მიჯაჭ*
სამხრეთ-ი *հարաւ*
სამხრით კერძო *հարաւակողմն*
სანათლავ-ი
მთავართა სანათლავი *գլխաւորաց լուսատուս* (იხ. *ლუსათუ*)
სანახებ-ი *սահման*
სარანგ-ი *սրահանգ*
სარკუმელ-ი *պատուհան*
სარტყელ-ი *գօտի*
სარწმუნო *հաւատարիմ*
სარწმუნოება *հաւատ*
სასაკუმველე *բուրվառ*
სასიკუდინე
წამალი სასიკუდინე *դեղ մահու* (იხ. *მაჰ*)
სასტიკ-ი *սաստիկ*
სასტიკად მებრძოლი *կորովի կռուող*, იხ. *კოროვი*
სასწაულ-ი *նշան. հրաշք. սքանչելի-ք*
სატლე *տապաստ*
საფირონ ი *սափիր*
საფლავ-ი *գերեզման*
საფუძველ-ი *հիմն*
საქმე
საქმე ქვეთკირისა *արուեստ կրոյ և քարի* (იხ. *ოსტაობა*)
საქრისტიანო *քրիստոնէութիւն*
საღმრთო *աստուածային*
საყდარ-ი *աթոռ*
საყოფელ-ი *դադար*
სოფელი მამათაჲ *հայրենիք*
საყუარელ-ი *սիրելի*
საცხებელ-ი *ևղ*
საცხოვარ-ი *խաշն*
საწერელ-ი
საწერელნი *քարտէս և մելան*, იხ. *ქართეზ*
საწნეხელ-ი *հնձան*
საჭურველ-ი *զրահ. դէն*
სახარება *աւետարան. თნაურეწნიერი*
სახე
სახე ჯუარისა *նշան խաչին* (იხ. *ნიშან*)
სახელ-ი *անուն*
სასელით თარგამოს *Թորգոմ կոչեցեալ* (იხ. *კოჩილ*)
სახელდება *կոչել*
სახელოვან-ი *անուանի*
სახლ-ი *տուն*
სახლეულ-ი *տուն*
საჴმილ-ი *ք(ու)რაჲ*
სენ-ი *ցաւ. ախտ*
უფალი სენისა *ախտացեալ*, იხ. *ახთაცალ*
სერობა *ընթրիք*
სეტყუა *կարիւտ*

სეფე *არგუნელი*
სეფე ქალი *ალანელი. ალანელი არგუნელი.*
სეფე წული *ქალაღორაყის*
სთუელ-ი: სთულისა არე *ალანეთი*
სიბრძნე *ჭკუათმეტყველება*
სიგლახაკე *ალგეთელობა*
სივრცე *ვაკეობა*
სიზმარ-ი *ხილვა*
სიკეთე *ღვინო*
სიკუდილ-ი *მან. მსხვრევა. ალანთხრა*
სილაღე
შეექმნა სილაღე *ალარეთელი* (იხ. *ალარეთელი*)
სიმაგრე *ამრეკ. ამხედ*
სიმაგრე (საჭურველისა) *ჯანგალეობა*
სიმართლე *არეგარეობა*
სიმარჯუე *ხნარე*
სიმაღლე *გარგარეობა. გარგანი*
სიმრავლე *ძალაობა, ამხედ*
სიმრავლე (ერისა) *გამრავლება*
სიონ-ი *ალანი*
სისრულე
სისრულე ჰასაკისა *ვაჟკაცობა ხანაკი*, იხ. *ვაჟკაცობა*
სისხლ-ი *არეში*
სიტყუა *ბან. ალეგორია*
სიღრმე *ხორეობა*
სიყრმე *მანკიერება*
სიყუარული *აჯე*
სიცოცხლე *ოქროება*
სიძე *ფხიაკ*
სიწმიდე *ალგეთობა*
სიხარულ-ი *ალეკსანდრეობა. ხუნდობა*
აღივსო სიხარულითა *ხუნდაგხალ*, იხ. *ხელმწიფე*
სლვა, იხ.: მოსლვა, გამოსლვა, აღმოსლვა, გარდამოსლვა, წარმოსლვა, შთამოსლვა
სმენა *ისმენ*
სნება *ალეთ. ანი*
სნეულ-ი
იყო სნეულ *ჩხანდაგაც* (იხ. *ჩხანდანი*)
სომხურ-ი *ჰაყრეული*
ენა სომხური *ქართული ჰაყრეთი*, იხ. *ქართული*
სოფელი *აჭყარეთ. ტყე*
სოფლის მპყრობელი *აჭარეთელი*
სპა *ალაგი. ოკ*
სპარსულ-ი: სპარსულად *ი ფარსიც ენითა* (იხ. *ენითა*)
სპასალარ-ი *ალაფალარი*
სპასპეტ-ი *ალაყაფალთ. ალაფალთ. ალაგალთ*
სპილენძ-ი: სპილენძისა *ალუნჯი*
სრულიად *ენალეს*
სუდარ-ი *ალეთანი (ქალისანი). ვარჭამაკ*
სუეტ-ი *ანეს*
სულ-ი *ოგი. ჰოგი*
სული უკეთური *ეგი*: სული ჯერკეული *ჰოთ ფარე*, იხ. *ჰოთ*
სულთ ვითქუმემდ *კოფილ ანისელ* (იხ. *ოგი*)
სულიერ-ი
ნათესავსა სულიერსა ჰამდეს *ფხიანი ქალეთი. ალესტი* (იხ. *ქალეთი*)
სულნელ-ი (|| სურნელ-ი) *ანალეჭობა*
სულტან-ი *ალალთანი*
სუმა *ეგე. ინანი*
ესუა ძე *ჰგი აგეგი* (იხ. *ჰგანი*)
სწავება *ქართ ალაგ* (იხ. *ქართ*)
სწავლა *ალაანი*
სწორ-ი *ჩქეი*
სხმა *ჰგანი*
სჯულ-ი *ჩქრაი. აჭეჩე-ბ. ენი*
სჯული სპარსთა *ფ ა რ ს ი ჩ ა დ ნ*

ტ

ტან-ი:
ტანითა შუენიერი *ანამ ბ დენიერ*, იხ. *ანამ*
ტანით დიდი და გოლიათი *ა ნ ა ზ ა ვ*
ტაძარ-ი *ალთარი*
ტბა *ჩხ. ბოქ*

ტევა

ვერღარა იტევდა ქუეყანა *չբաւէր երկիրն* (იხ. *չբաւել*)

ტერფ-ი *ոտն*

ტირილ-ი *լալ*

ტომ-ი *ազգ. աղդական*

ტყავ-ი *մորթ*

ტყე *մայրի*

ტყება *ողբալ-ի՛ր*

ტყორცნა *հարկանել*

ტყუე *գերի. գերեալ*, იხ. *գերի*

ტყუე ყოფა *գերել*

ტყუენა *գերութիւն. գերել*, იხ.: ნო-ტყუენა, წარმოტყუენა, დატყუენა

ტყუეობა *գերութիւն*

უ

უბან-ი *թաղ*

უბრალო *անմեղ*

უგრძნებლად *յանկարծակի*

უგუნურ-ი *անմիտ*

უდაბნო *անապատ*

უდებ-ი:

უდებ ვიქმნენით *հնդղացաք* (იხ. *հնդղալ*)

უკეთურება *չարութիւն*

უკმოქცევა *դառնալ յետս*

უკმოცემა *զարձուցանել*

უკუანასკნელ-ი *յետին*

უკუე *ապա*

უკუეთუ *եթէ. իէ*

უკუნითი *յաւիտենից*, იხ. *յաւիտեան*

უკუნისამდე *յաւիտեանս* (იხ. *յաւիտեան*)

უმეტეს-ი *առաւել. աւելի*

უმეცარ-ი *անդէտ*

უმკჳდრო *անապատ և բնակչաց* (იხ. *անապատ*)

უმრწემეს-ი *կրտսեր*

ურთიერთას *ընդ միմեանս. միմեանց*

ურიცხუ *անթիւ. անթիւ*

ურო *ուռն*

ურწმუნოება *անհաւատութիւն*

უსულო *անխելիքս*

უსწავლელ-ი *անվարժ*

უსჯულოება *անաւրէնութիւն*

უფალ-ი *տէր. իշխան*

უფლება *իշխանութիւն. տիրել*

უფროს *առաւել*

უღირს-ი *անարժան*

უღმრთოთაგან-ი *հեթանոս*

უშვილო *ամուլ*

იყო უშვილო *ոչ գոյր նոցա զաւակ* (იხ. *զաւակ*)

ჭიანო *անսրտակիր*

უცალო *անպարապ*

უცხო *պանդուխտ. աւտար*

უძლებ-ი *յղի*

უძრავ-ი *հաստատուն*

უწყება *տեղեկանալ. ծանուցանել. պատմել. ճանաչել*

აუწყა *ի ս ტ ა ც ა ლ* (იხ. *իմանալ*). უწყა *ლ ა რ ტ ა ც ა ს* (იხ. *կարծել*)

უხილავ-ი *անտես*

უჴორცო *անմարմին*

ფ

ფართო *լայն*

ფებერვალ-ი *փետրուար*

ფერჴ-ი *ոտն*

ფილასოფოს-ი *փիլիսոփայ*

ფიც-ი *երդումն*

ფიცარ-ი *տախտակ*

ფრთ-ე *թև*

ფურცელ-ი *տերև*

ფუცვა: ეფუცნეს *երդուան միմեանց* (იხ. *երդնուլ*)

ჭ

ჭადაგება *ქარგიგილ. ქარგიგილჩის*

ჭადაგ-ი *ალაითალი*

ჭადება *ხითითანით*

ჭათამ-ი *ხაძ*

ჭალ-ი *ალჭის*

ჭალაგ-ი *ქალაქ*

ჭალწულ-ი *კიკა*

ჭართულ-ი *ქრითგილეს*
ჭართულად *ქრითგ ლეგიძაზ* (იხ. *ლეგიძ*)

ჭარ-ი *ჯიკ*

ჭაჯ-ი *ქაჭ*

ჭება *დიკილ. დიქიჩჩის*

ჭვა *ქარ*
ჭვა დაკრიბეს *ქარკიბეყინ* (იხ. *ქარკიბილ*)

ჭველ-ი *ქაჭ. ალაძიკ*

ჭვით ხურო *ქარაკიტ*

ჭვითკირ-ი ‖ ჭვიტკირ-ი *კრაგ*
საჭმე ჭვითკირისა *ალაძიკ კრიკ ქარის* (იხ. *ქარ*)
ჭვიტკირითა *კრიჭაგაზ ქიმაძ* (იხ. *კრიჭაგაზ*)

ჭმნა იქმნა მეცნიერ აზონისა *სიკ ბანაძჩ ამიბიკ* (იხ. *სიბინილ*)

ქმნილკეთილ-ი
ქმნილკეთილ - ჰასაკოვანი *ცინცილ* და *ხაბაკილ* და *აჭიგიძაკ* (იხ. *ცინცილ*)

ქორ-ი *ქაგაკ*

ქორწილ-ი *ხაქიბანიჭ*

ქოჩ-ი
ქოჩი ერთი ბრწამლი მაყულისა *ილ ქ ბაკ ძიჭნნაკ* (იხ. *ილაკ*). ქოჩსა მას მაყულისასა *ი ძიცაძა ილაქიკინ ძიჭნნაც* (იხ. *ძიცაძ*)

ქრონიკონ-ი *ჩქი ქიქ*, იხ. *ჩქი*

ქუაბ-ი *აკე*

ქუეით-ი *ხითხაკ, ი ხითხაკიც*

ქუემოთ *ი ნიღჭიკ*, იხ. *ნიღჭიკ*

ქუეყანა *ლიქლიქ. ქაძაძ. აქხაიბრ. ძიძნ*

ქუეშე *ი ნიღჭიკ*, იხ. *ნიღჭიკ*

ქურციკ-ი *აკბნაიშ*

ქუხილ-ი *იგითაქ. იგითაძიშ*

ქცევა *ქიქკაკიკიქჩის*

ქცევა, იხ.: უკმოქცევა, მოქცევა, მიქცევა, შემოქცევა. შექცევა

ღ

ღანე *ყიჭიკ*

ღანის-თევა: ღანის-თევითა *ხაყმაიქ ყიჭიგიკ* (იხ. *ხაყიძნ*)

ღარღ-ი (‖ ღირღალ-ი)
გამაგრდა ღარღათ(‖ ღირღალთა) შინა მასისათა *ამიგნაკ ი ყიქიგიძა ჰიგიკნ ჩაიგნ* (იხ. *ყიქიგიძ*)

ღალადის-ი *კიძ*

ღალად-ყოფა *აკაკაყიქ. ყიგიკაქ*

ღება, იხ.: გამოღება, მოღება, წარღება, წარმოღება

ღთის მშობელ-ი *ილიგიმაკ. აიგიძაბ-ჰაბჰიკ*

ღირს-ი *აგძაბიჩ*

ღმერთი *აიგიძაბ*
ღმერთნი *ძიჭ*

ღონე *ხნაგ. აყნყაკაძიქჩის*

ღრუბელ-ი *ამაც*

ღრღალ-ი *ხნყნქაგაძ*

ყ

ყელ-ი *պարանոց*
ყენება *արգելուլ*
ყვან(ებ)ა, იხ.: გარდამოყვანება, მოყვანება, წარმოყვანება, წარყვანება
ყივილი *խաւսել*
ყოველ-ი *ամենայն*
ყოვლადვე *հանապազորդ*
ყოფა *եղանել. լինել. առնել*
ყრმა *երախայ. մանուկ*
ყრმა მცირედი *տղայ*
ყრმანი *մանկտի*
ყრუ *խուլ*
ყუავ-ი *ագռաւ*
ყუავილ-ი *ծաղիկ*
არღარა გამომღებელ ქმნილ იყო ყუავილისა *ոչ կր ծաղկեալ, იბ. ծաղկել*
ყუარება *սիրել*
ყუედრება *նախատել*
ყურ-ი *ականջ*

შ

შაბათ-ი *շաբաթ*
შავ-ი: მფრინველი ფრთითა შავითა *թռչուն սևաթռոյր*, იხ. *սևաթռոյր*
შედგომა *մոռանել*
შეერთება *միաբանել*
შევარდნა *անկանել*
შეველრება *յանձնել, յանձն առնել*, იხ. *անձն*
შევლა *ելանել*
შეზავება *խառնել*
შეკაზმა *շինել*
შეკრება *հաւաքել. ժողովել. կուտել*
մոռանն ի նա ելասխ և կուր միաւորեալք სადა შეკრებიან მტკუარი და არაქსი (იხ. *մոռանել*)
შეკრვა *կապել*
შემდგომად *յետ. յետոյ. ոչինչ*
შემზადება *կապմել*
შემთხუევა *համրուրել*
შემჭარეველი *աչխոյանձին*
შემოკრება *ժողովել. հաւաքել. ամբոխ առնել*
შემოლტოლვილი *դալխեալ*
შემოსა *զգեստաւորել. զգեցուցանել*
შემოსლვა *մուտնել*
შემოქცეული *արտաքին*
შემოქცევა *դառնալ*
შემოხუეწა *վերծանել*
შემუსრვა *կոտորել. խլել. հալածանել*
შემძლებელი *առատ*
შემწე *աւգնական*
შემწეობა *աւգնել*
შენ *դու*
შენ თანა *առ քեզ*, იხ. *դու*
შენ-ი *քո*
შენდობა *դյանցանս թողուլ*, იხ. *յանցանք*
შეპყრობა *ըմբռնել*
შერთვა *հաղորդել*
შერისხვა *բառնալ. մեղադիր եզանել*, იხ. *մեղադիր*
შესაკრებელი *խառնուրդ*
შესლვა *մուտնել*
შესრულ-ი *մուտ*
შესუენება *հանդչել*
შეტკბობა || შეტყბობა *ընդունել*
შეიტკბო მკერდსა *դնէր ի վերայ լանջաց* (იხ. *լանջ*)
შეურაცხება *վատնարութիւն*
შეურაცხ-ი *արհամարհուալ*, იხ. *արհամարհել*
შექმნა *առնել*
შექცევა *դառնալ*
შეყუარება *սիրել*
შეშინება *զարհուրել*

შეშალვა *ხიროქიჩის*
შეიშალნიან *ანსკანკერ ხიროქიჩის ი ძჷ ნიფო*
შეცვლა *ფოხიანაკჷლ*
შეცთომა *ძნიფანჯნელ*
შეცოდება *ძნიფანჯნელ*
შეძრვა *ჭარძნელ. ფიფაფიჯანნელ*
შეძრწუნებულ-ი *ი ფიფიანი ნიჭალ*, იხ. *ფიფიძნი*
შეწევნა *აიჭნიქჩის. აიჭნილ. აიჭნაკანიქჩის*
შეჴმევა *თალ იაილ*, იხ. *იაილ*
შეწირვა *ფიხილ. მაითიჯანნელ*
შეწირულ-ი *მაითიჯჷნალ*
შეწუხება *თრთმილ*
შეწყალება *ჴიქალ*
შეწყნარება *ენფიხნილ*
შეხება *ჰაითიჯანნელ*
შვილ-ი *იიჭი. იიჭანაკ. ჭალმ. ჭაიანაკ. ბნიხუნდ*
შთასლვა *ჰჯანნილ*
შინა *თიხ*
შინა:
გარდაკდეს მას შინა *ჟამნი მრავალნი ანჯანალ ი ძჷფაჯ ჟამანიანაკა ბაჭიძმა* (იხ. *ანცჯანნელ*)
შიშ-ი *ლიკჷლიქ. აჩ*
შლილობა *ჳხიფბიძნის*
შობა *ბჯიანნელ. ბჯინ*
შობილ-ი *ბჯნანალ*
შორის *ი ძჷჯ. ი.ძიჯჷ*
შუა *ი ძჷჯ*
შუამდგომელ-ი *ლიჭაჴანაიიქ*
შუა სამხარი, იხ. სამხარი
შუა ღამე, იხ. ღამე
შუელა *აიჭნილ, აიჭნაკანიქჩის*
შუენება *ჯნიჯნყიქჩის*
შუენიერ-ი *ქაყნიყიქ. ჯნიჯნყიქ*
შუენიერება *ჭნი*
შჳდეულ-ი *ლიბნანაკ*
შჳდ-ი *ნ(ა)ლიბნ*
შჳდგზის *ნ(ა)ლიბნ ანიჭამ*
შჳდის წლისა *ლიბნამნაყ*
შურ-ი *ქიჩჯ*
ნუ უკუე შური იგოს *ჩჯ ჯინაჩანიჭიქ ქინ* (იხ. *ჯინაჩანიჭიქ*)
შუქ-ი *ჳიქ*

ჩ

ჩაბალახ-ი *აიჭაიაიქაი*
ჩამოგდება *ენჯნინიიქ*
ჩამოკიდება *კაჩნილ*
ჩამორღუევა *ქიქანნელ*
ჩამოსლვა *ჰჯანნილ*
ჩამოცვალება *ჰჯანნილ*
ჩამოცჳნებულ-ი *ბიფქნაკ*
ჩაფხუტ-ი *აიჭაიაიქაი*
ჩემ, იხ. მე
ჩინება:
იჩინეს მეფე *ნიჯნ ქიქნაჩანიჭ ბიჭაიიქ*, იხ. *ჯნილ*
ჩოჯა *ჰანიჯიჭა (კიქაიანაიიქ)*
ჩრდილო *ჯქიაჩი. ბანიკაყჯნ. ჯქიაჩიაყჯნ*
ჩუგლუგ-ი *ლიკჩაჩკიიი ანაჯაკ*, იხ. *ანაჯაკ*
ჩუენ-ი *ანც*
ჩუენება *ჳიჭანნელ*
ჩუეულება *აიქიჭიიქჩის*
ჩუკენ-ი *კნაანაიჭიჯ*

ც

ცა
ცისა, ცათა *ლიკნაიიქ*
ცემა *თალ. ჰაიკანნელ. ბაჩნელ.* იხ.:
წარცემა; წარმოცემა, მიცემა, მოცემა
ცეცხლ-ი *ჯიიი. კიქაკ*

ცეცხლისა հրեղէն
რომელი ესვიდეს ცეცხლსა հրապարտ
ცეცხლის მსახური պաշտաւնեայ կրակ-
ლի (იხ. պաշտաւնեայ)
ცეცხლის მსახურება հրապաշտութիւն
ცთომა, იხ. შეცთომა
ცისკარ-ი առաւօտ
ციხე բերդ. դղեակ. ամուր
დედა-ციხე մայրաբերդ
ციხე-ქალაქ-ი բերդաքաղաք. ամրոց
ციხის თავი աւագ բերդին (იხ. աւაგ)
ციხოვან-ი պահապան դղեկի
ცნობა իմանալ. տեղեկանալ. ազդ առ-
նել. գիտել
ცოდვა մեղ-ք
ცოდვილ-ი մեղաւոր
ცოდნა գիտել
ცოლ-ი կին. ամուսին (տղն)
მისცა ცოლად եւ ի կնութիւն, იხ. կնու-
թիւն
ცოლ-ქმრობა ամուսնութիւն

ცრემლი-ი
ცრემლ ცრემლ ცრემლ ცრემლ ცრემლ
ცრემლ-ი արտասուք
ცუარ-ი
ზოჭკოვა ცეცხლი ცხელი სერკე ფერფლი ცი-
ცხელი)
ცუდად վայրապար
ცუმა զգնուել
ცხება աւծանել
ცხედარ-ი մահիճ
ცხენ-ი ձի. երիվար
ცხენოსან-ი հեծեալ
ცხოვარ-ი ոչխար
ცხოვნება կեալ. կեցուցանել
ცხო(ვ)რება կեանք. փրկութիւն. պատ-
մութիւն
ცხორებაჲ სპარსთაჲ մ ա տ ե ա ն ზարսից
(იხ. մատեան). ძელი ცხოვრებისა խաչ կեն-
սատու, იხ. կենսատու
ცხრა ինն
ცხუარ-ი ոչխար (შდრ. ცხოვარ-ი)

ძ

ძალ-ი զաւրութիւն. արիութիւն
არა ძ ა ლ ედვა ჴსოვაჭრი (იხ. կարել)
ძაღლ-ი շուն
ძე որդի. արու զաւակ. ուսար
ძე მეფისა արքայորդի
ძებნა խնդիր. վրէժ
ძელ-ი: ფიცარ. ძელი ცხოველი խաչ կեն-
սատու
ძიება խնդիր, վրէժխնդիր
ძილ-ი ննջել
ძირ-ი արմատ
ძირსა მასისისასა յոտն Մ ա ս ե ա ց (იხ. ոտն)
ძისწულ-ი թոռն
ძლევა պարտել. յաղթահարել. յաղ-
թել. յաղթութիւն

ძლიერ-ი սաստիկ. ծանր. արիագոյն.
բռնամարտիկ
ძმა եղբայր
ძმისწულ-ი եղբաւորորդի
ძნელ-ი բռնաւոր
ძოვნა արածել
ძროხა արջառ
ძუელ-ი հին
ძუელად ի հին ժամանակաց, იხ. ძა-
მანակ
ძულება ատել
ძუძუას-მტე կաթնակից
ძჳრის-მოქმედ-ი թշնամի
ძღუენ-ი ընծայ. պատարագ

წ

წამალ -ი *წამალი*
წამება *წამებაჲ. ჭირვებაჲ. ტანჯვაჲ*
წამის-ყოფა
ვითარცა წამისყოფად თუალისად *კანკალებაჲ*
წარგზავნა *გაგზავნაჲ. ჰკრძალვაჲ. აცვალებაჲ*
წარგუალება *წასვლა*
წარვლინება *ბრძანებაჲ, გაგზავნაჲ*
ნარკითხვა *წაკითხვაჲ*
წარკუეთა *ჭრობაჲ*
წარმართება *წასვლა ი ქვეყა*, იხ. *წასვლა*
წარმართ -ი *ხსნობაჲ*
წარმართობა *ქრისტიანობაჲ*
წარმოგზავნა *გაგზავნაჲ*
წა(რ)მოდგომა *ყოფაჲ წასვლა. ყოფაჲ მოსვლა*, იხ. *მოსვლა*
წარმომართება *წასვლა. ნებაჲ*
წარმოსლვა *წასვლა. ნებაჲ*
წარმოტყუენვა *ცდენა*
წარმოღება *თანაზიარებაჲ. ბანაკი*
წარმოყვანება *ობება*
წარმოცემა *გადაცემა*
წარმოძღუანა *გადაწყვეტა განსჯაჲ*, იხ. *გადაწყვეტა*
წარსლვა *ნებაჲ*
წარტანება *განშორება. თანაზიარებაჲ*
წარტყუენვა *ცდენა. ცთომილება. ცდენა განშორება* იხ. *განშორება. ყოველი ცდენა*, იხ. *ცდენა*
წარღება *განშორება. თანაზიარებაჲ*
წარყვანება *განშორება. თანაზიარებაჲ*
წარჩინებულ-ი *ნებაჲ. ცდენა. ღვთაებრივი. ცნობილი. მსახური. ნასახლარი*
წარჩინებულ ყოფა *მსახურებაჲ*
წარცემა *გადაცემა*
წარწირვა
წარწირა სასოება *ყოველსაიმედო*, იხ. *ყოველსაიმედო*
წარჯდომა: სული წარჰჯდა *აღსრულება ხანგრძლივი*, იხ. *ხანგრძლივი*
წაწუდომა *ქცევა*
წელ-ი *ამა*
წლითი-წლად *ამა ამა* (იხ. *ამა*)
შჯდის წლისა *ხანგრძლივობაჲ*
წელ-ი *მკლავი*
წელიწად -ი *ამა*
წერა *ცრემლი*
წერილ-ი *ეპისტოლე. ტრაქტატი*
წიაღ-ი *ბიბლიოთეკა*
წიგნ-ი *ტრაქტატი. ეპისტოლე. მათეანი*
წიგნები *ცხოვრება*
წილ *ჭიპობაზე. ი ანგელოზი* (იხ. *ანგელოზი*)
წილ-ი *ქრისტიანობა*
წინააღდგომა *ქრისტიანობა. ურჩობაჲ*
წინააღდგომად *ეწინააღმდეგების*
წინათ *ყოველ*
წინამორბედ -ი *ქარაფშუტა*
წინამძღუარ-ი
წინამძღუარი მონასტრისა *ქარაფშუტა*
წინასწარმეტყუელ-ი *მარგალიტი*
წინაშე *გადაშლილი*
წინდებულ-ი *ცრემლი*
წიფება *ხასიათის*
წმიდა *ცისფერი. ცრემლიანი*
წოდება *ხატება. ანგარიშება*
წუევა
აწუევდა მიჭცევასა *ხარკისა დაბეგვრა*, იხ. *ხარკის*
წულერ-ი *მარგალიტი*
წჯმა *ანგარიში*
წულ -ი *ორტყა*
წურთა *ტანჯვა*
წურილ-ი *ძაფი*
გარნა წურილისა ერთსა *ღვთის კანონისა* (იხ. *ანგარიში*)
წუხილ-ი *ძრწოლვა*
წყალ-ი *ჭიქა*
წყლის ღრუნა *ჭურჭელი*
წყარო *ავტორი*
წყება *ამბავი*
წყობება *კანონმდებლობა*

წყლვა *խոցիլ. վիրաւորիլ*
წყლულება *խոց. վէրք*

წყობა *կառոյց. դիպուած. պատերազմ*
წყრთა *կանոնաւն*

ჰ

ჰაბუკ-ი *պատանի. մանուկ*
ჰალა *անուտաո*
ჰამა *ուտիլ*
ჰეშმარიტ-ი *ճշմարիտ*
ჰეშმარიტად *ստուգապէս*

ჰირ-ი: ჰირი უჩნდა *ոչ ախորժէր*, იხ. *ախորժիլ*
ჰირვეულ-ი *նեղսիրտ*
ჰურვილ-ი *ապատագին. ապատագինել*

ხ

ხაკან-ი *խաքան*
ხალენ-ი *մաշկեակ*
ხანდაკ-ი *խոր փոս*, იხ. *խոր*
ხარაჯა *հարկ*
ხარისხ-ი *խարխափ. աստիճան*
ხარკ-ი *հարկ*
ხარკის მიცემა *հարկատուիլն. სპარსთა არა მისცემდა ხარკსა ոչ հարկել Պարսից* (იხ. *հարկել*)
ხატ-ი *պատկեր*
ხე *ծառ*
ხედვა, ხილვა } *տեսանել*

ხოლო *իսկ*
ხოსტაკ-ი || ხუასტაგ-ი *խաչն. գանձ. տուրք. ստացուած*
ხუდომა *հասանել*
ხუთ-ი *հինգ*
ხუთის წლისა *հինգամեայ*
ხუთი ათასი *հինգ հազար*
ხუთას-ი *հինգ հարիւր*
ხუთშაბათ-ი *հինգշաբաթի*
ხურო *շինուած. քարակոփ*
ქვით ხურო *քարակոփ*

ჯ

ჯევ-ი *ձոր. ծորձոր*
ჯელ-ი *ձեռն*
ჯელით-წერილ-ი *գիր*
ჯელოვან-ი *ճարտար. աջոգաձեռն*
ჯიდ-ი *կամուրջ*
ჯმა *ձայն. բարբառ*

ქმა უყო *ձայն ետ* (იხ. *ձայն*)
ჯსენება *յիշատակ առնել*, იხ. *յիշատակ*
ჯორც-ი *միս. մարմին*
ჯრმალ-ი *սուսեր*
ჯსნა *փրկուիլն*

ჴ

ჴაჭუ *վրան*
ჴერ: ჴერ-არს *արժան է*

ჴერკუალ-ი *գալչ*
ჴმნა *հրաժարեալ*

ჯორ-ი *ღორი*
ჯოჯოხეთ-ი *ჯოჯოხეთი*

ჯუარ-ი *ხარ*
ჯუარცუმა *ხარება. ხარებობა*

ჰ

ჰაერ-ი *ჰაერი*
ჰამბავ-ი *ამბავი. ცნობა*
ჰასაკ-ი *ასაკი*

ჰოროლ-ი *ოხერი. ნიჭარა*
ჰრომაელებრ *რომაელებრ*

ՅԱՆԿ ՅԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒԱՆՑ

ՍԱԺՈՂԵԼԻ ՍԱՀՄԱՆԱՑ ՏԵՂԱՆՔՆԵՐԻ

I. ՀԱՅԵՐԷՆ - ՎՐԱՑԵՐԷՆ — ՏՈՊՑԽԱՐ - ԺԱՐԹՈՒԼՈ*

Աբաշէթ 178, 2-2 աբաշեթ-ո

Աբեքեուրայ 67,2-15 աբեբորա

Աբխազք 88,5; 88,14-11; 19,21-9; 97,5-4; 101,3-2: 118,6-3 աբխազներ

Աբուբաքր 193.6-3 աբուբեքիր

Աբրահամ, -ու 197,12-7 աբրահամ

Աբրիտին || *Աբրիտոն, -ոյ* 17,8-8; 18,8-9; 18,16-12 աფრიდონ

Ագ 159.4-158.7 აგ

Ադար, -ու 197,13-7 აგარ

Ադարակ 182,16-13 აგარაკ

Ադմագուգէք 159,3-158,7 მაგუგეთ-ი

Ադամ, -այ 128,14 [ადამ]

Ադարմա (Ադրամայ B, *Ադարամայ* C) || *Ադարմոս* 18,12-11 ადარმა (ადარიმა M); 17,15-17; 18,1-3 არდამ

Ադմի 59,1-19 ადამი

Ադրիկ, -այ 43,7-16: 44,1-9; 44,16-45,6; 45,2-13; 45,6-13; 45,9-15; 47,12-7; 48,14-13; 95,8-6 ადრეკი; 47,4-3; 47.21-48.3 ადერკი

Ադրնաս 198,18-11 ადარხასე

Ադմայէք 49,12-9 არმაზელ (არმაზაელ A, მახვარ M); || *Ադրիէք* ამზაერ 52,11-4

Ադոն, -ի || *-ոյ* 26,3-3; 26,9-7; 26,11-9; 28,19-13; 28,2-1. 28,6-4: 28,12: 29,6-4: 29,7-5; 31,5-4: 31,9-7: 31,11-10: 32,2-31,15; 32,5-2; 33,2-1; 33,6; 33.9-9; 33,16-13; 36,16-14 აზონ

Ադոնպի-ք 36,18-16; 38,1-2; 38,8-8 აზნაურნ-ი

Ադուկ || *Արդուկ* 49.11-9 აზორკ; 52.10-4 არზუკ

Աթբակ, -այ 244,5-3 ათრაკა

Աժիան 47,20-48,2 აჟღალან (მდრ. *Արշակունի-ք*)

Ալազան (գ.), -այ || *-ոյ* 7.12-9: 7.14-11 ალაზან-ი

Ալան-ք 67,9

Ալէքս (Պագաւոր Բունաց) 244,16-243,13 ალექსი

Ալտուխ, -ի 248,7-5 არდუხ

Ախալքաղաք, -ի 226,6-8 ახალქალაქ-ი

Աղեքսանդր (Մակեդոնացի), -ի || *-ու* 24.2-2: 25,10-10: 26,11-8: 27.6-5: 28,7-4 29,3-28,14; 35,17-36,2; 65,15; 245.19-246.1; 249,12-4 ალექსანდრე

Աղեքսանդրիա (ք.) 28,4-3 ალექსანდრია

Աղուանաշէն քաղդ მტუერის (მტკვრის B) ციხე 11,19-8

Աղուանո-ք 203,28

Աճարայ 35,2-3 აჭარა

Ամդիէր, იხ. *Ադմայէր*

Այնինայ 38,14-13 აინინა

Այրարատ, -ու 15,13-10 არარატ-ი

Անակ 64,5-10 ანაკ

Անակաւսիւ || *Անակոփոս, -ի (բ.)* 195.21-11; 232,14-11 ანაკოფია

Անակոփի, -ոյ (ե.) 225,5-2 ანაკოფია

Անաստաս 86.11-87,2 ანასტოს

Անբազուկ 49,14-12 ამბაზუკ: 51,5-8 ანბაზუკ

Անդակ || *Անդաք* || *Անտաք,* || *Անտիոք, -այ* || *-ու (ք.)* 27,13-13; 89,3-1; 171.6-7; 179.4-181,9; 181,17-10: 183.4; 239,4-3 ანტიოქი || ანტიოქია

Անդրէ || *Անդրէաս* 47,6-1; 47,10-6; 47,16-11 ანდრია

Անի, -ոյ (ք.) 229,9-12; 229,5-7; 251,19-12 ანისი

Անձխանձոս || *Անձխանձուրա* 33.12-10 ანძანძორა; 154,9-8 ანძიანძორ

Աննա 93,9-3 ანნა

Աննա 69,6-7 ნანა

Անտաք, იხ. *Անդակ*

Անտիոք, -ու || *Անտիոքոս* 27,12-10: 32,14-11; 32,16-12; 33,5-4; 36,8-7; 40.2-3 ანტიოქ || ანტიოქოზ || ანტიოქოს

* დათქმული ნიშნებია: *գ.—գիւղ; ք.—քաղաք; բ.—բերդ; ե.—երկիր; լ.—լեառն; գ.-ք.—գիւղաքաղաք.*

Անտիոք (ք.), იხ. *Անդակ*
Աչոտ (Խ ե ր ա պ ա ղ ա տ) 213,21-214,3; 214,4-7 აშოტ
Աշորնիա 246,11-247,4 აშორნა (აშორნია A)
Աշոց-ք, -ից 34,14-13; 52,14-11; 131,4-6 აბოც-ი
Աքալ 165,5-4 იპაჯაჯ
Առան, -այ 45,8-14; 141,9-1 რან-ი
Ասիմ 205,10-4; 206,14-6 ასიმ
Ասխանդուլ 250,17-10 აღსუნღული
Ասխարքան (Ա ս խ ա ր ք խ ա ք ա ն) 250,6-3 აღსართან
Ատրնւստան 27,13-11 ასურასტან-ი; 23,14-11 ასურეთ-ი
Ատրի-ք, -ըից || *-ւից* 21,19-14 ასურ-ი; 44,4-11 ასურ-ნ-ი; 40,2-3 ასურასტანელნი; 208,28
Ասպագուբ, -այ || *Ասպարապուբ, -այ* 62,20-63,4; 63,6-12; 65,10-66,5; 67,1-4 ასუაგურ
Ասպահան 29,8-6; 29,21-14; 236,11-7 ასპან-ი
Ասպահաննցի, ցւոյ 29,1-28,13 ასპანელი
Ասպարապուբ, იხ. *Ասպագուբ*
Աստագի 25,6-7 ნასტაგისი
Ատաւնէ 199,4-4 არტან-ი
Ատնն, -ոյ (ք.) 220,1-4 ატენ-ი
Ատրնեբսեհ, -ի (Խ ո ս ր ո ւ ն) 168,2-167,11 ადარნასე
Ատրնեբսեհ, -ի 191,2-2: 192,2-191,13; 192,8-3 ადარნასე
Ատրնեբսեհ, -ի (Բ ա գ ր ա տ ու ն) 213,11-2
Ատրպատական, -ու (և.) 9,12-12; 20,13-8; 21,3-1; 23,5-4; 70,14-71,3; 140,2-139,12 ადარბადაგან-ი || ადრაბადაგან-ი
Ատրպատի-ք, -ից 248,6-4 არაბეთ-ი; 249,4-248,15 არაბ-ნ-ი
Ատրբիկ-ք, -ից 193,3-2 არაბია
Ատրպ, -այ || *-ոյ* || *-ու (գ.)* 22,9-5; 35,6-5: 111, 16-112,4; 148,1-7; 230,18-231,3 არაგვ
Ատրպած, -ու 5,12-7 არარატ-ი
Ատրամպ || *Ատրամպդ, -այ* 83,4-5: 83,15-15; 102,18: 102,22-8 არმახ-ი
Ատրպակ 40,4-4 არბაკ
Ատրպակ 41,12-11 არბაკ
Ատրպակ 43,16-44,6: 44,6-12; 44,17-45,6: 45,7-15 არბაკ
Ատրպակունի-ք, -նեաց 43,11-44,5 არბაკუნიან-ნ-ი *(տ ո ր է ա ր շ ա կ ո ւ ն ե ա ց ն)*; 67,6-6 არბაკუნიან-ნ-ი
Ատրպէի, -ոյ 221,3-3: 228,12-7 არგუეთ-ი
Ատր-Բիւրոյք («Ատրպակունիք») 63,4-9 არდაბირობა
Ատև (Մ ե ս ն ա յ ս է ք) 153,13-7 არეე
Ատրուէի, იხ. *Ագուէ*
Ատրսանս 203,21
Ատրսատաէլ, -ի 249,9-2 არისტოტელ-ი
Ատրամպ (ք.) 11,14-9; 12,6-4; 18,3-7; 36,4-5; 111,14-112,2 არმახ
Ատրամպ, -այ (աստուած) 36,1-3; 36,2-3: 37,10-10 არმახ-ი, იხ. *Ատրամպդ* || *Ատրամպդ, -այ*
Ատրամպ, -ու (և.) 55,3-2; 57,10-59,8: არმახ 186,6; *Ատրամպու թագաւորք* 48,15-49,1 ა რ მ ა ზ ე ლ ნ ი მეფენი
Ատրամպդ (Ատրամպդ B) 81,3-3 არმახ, იხ. *Ատրամպ* და *Ատրամպդ*
Ատրամպեցի, -ցւոյ 55,10-6 არმახელ-ი
Ատրպականի-ք 63,3-9 აჟდალანიან-ნ-ი
Ատչէի, -ի 139,6-7; 140,3-139,13: 141,5-6; 141,12; 142,8-4; 142,12-9 არჩილ
Ատչէի, -ի 195,9-1: 196,4-1; 198,19-199,2; 199,7-8; 204,9-7; 206,1-1; 206,12-7; 211,1-1; 213,19 არჩილ
Ատրնէոս (Բ ա ր թ լ ի գ ի) 254,7-13 არსენი (იყალთოელი)
Ատրսեան, -ոյ || *Ատրսէն (և.)* 34,19-35,21 არ-სიან-ნ-ი; 35,3-4 არსიან-ი
Ատրսեաքրիեան 239,10-6 აღსართან
Ատրատեան 52,15-12; 53,6-3 არტაბან
Ատրատեատ 49,10-9 არტაბატ
Ատրատ, -ատ 41,19-14; 42,3-1; 42,7 არტაგ
Ատրատան, -ոյ (պ.-ք) 13,2-3: 34,7-6: 34,17-35,1; 49,1-4; 54,15-11; 182,10-8: 232,17-12 არტან-ი
Ատրաշէս 23,10-10 არდაშიოშ (არდაშირ B)
Ատրաշէր 63,13
Ատրաշէր (Հ ա յ ր Մ ե ր ե ա ն ս) 69,15
Ատրատազ, -ոյ 53,18-14 არტავან
Ատրեասեան 229,2-228,14 არფასარან
Ատեան 241,13
Ատգոատոս, -ի 90,15
Աւձրնէ || *Աւձրնոս* 12,16-12; 12,18-13,1 ოძრ-კოს (ოძროხოს M)
Աւձրնէ (ք.-ք) 12,19-13,2 ოძრკე
Աւմոս 193,14-6 ომარ
Աւս-ք || *Յաւսք, -ից* || *-իւ* 18,19-19,1; 27,3-4: 31,18-14; 33,18-14; 38,4-5: 49,13-11; 51,1-5: 52,11-5: 53,1-52,13; 52,11-5: 53,5-3: 53,11-9; 54,16-12; 59,7-60,3; 60,10-61,1: 60,14-61,5; 61,13-16: 63,8-14: 67,8-11; 145,3-10; 150,12-151,2; 151,4-12: 151,6; 157,8 ო(3)ს-ნ-ი: 60,18-61,7; 147,3-6: 148,1-5 ოსეთ-ი
Աւսէի, -ոյ || *-այ* 16,8-7: 65,11-66,6: 70,17-

71,7; 147,19; 151,1-10; 196,7-3; 214,12-215,1; 224,15-14; 244,7-8; 244,11-11 ოვსეთ-ი

Աւր (*գ.*) 185,4-1 იორ-ი. იხ. *Իւրի*

Աւխլաս 12,16-12 უფლრს

Ափխազէ, -ոյ || *-ոյ* || *-ի* 47,7-4; 150,18-151,9; 151,14-152,3; 195,19-9; 206,12-7; 213,18-10; 216,7-8; 219,12-220,1; 220,14-15; 232,15-11; 24 ,14-247,6 აფხაზეთ-ი

Ափխուզ-ք, -ից 215,9-9; 215,16-13; 217,8-4; 221,7; 225,14-10; 231,3-5 აფხაზ-ნ-ი

Ափրոդիտէ, -ոսեայ 62,10-7 აფროდიტოს

Ափքայսր 162,4-1 აქაბ

Ափքիւլ, -ոյ 249,10-4 აქილევ-ი

Բաբիլոն, -ի 40,3-4 ბაბილონ; 23,13-11 ბაბილონ-ი; 171,11-11; 193,10-4 ბაღდად-ი

Բաբիռաս 192,6-4 ბაბილა

Բադ(ա)բաս, -ոյ 215,13-12 ბაგრატ

Բագատրաս, -ոյ 217,9-9; 217,11-10 ბაგრატ

Բագ(ա)բաս, -ոյ 219,10-220,1; 220,3-5; 220,9-221,1; 221,6-7; 221,12-10 ბაგრატ

Բագ(ա)բաս, -ոյ 223,10-7; 224,1-223,8; 224,4-3; 224,6-6; 224,13-14; 225,7-4; 226,17-10; 226,18-12; 227,7-8; 227,13-12; 228,1; 229,12-9; 229,17-18; 230,10-10; 231,8-10; 231,15-15 ბაგრატ

Բագրատունի, -ոյ 213,11-2 ბაგრატონიან-ი

Բազալէթ 39,12-9 ბაზალეთ-ი

Բազուկ 49,14-11 ბაზუკ; 51,1-5 ბაზოკ

Բալինդուխտ ,52,10-17 ბალენდუხტ

(*Բակուր*) 187,6-2 ბაკურ

Բակուր, -ոյ 183,15-9 ბაკურ (პატიახში)

Բակուրան, იხ. *Գրիգոր որդի Բակուրանայ*

Բանգար, -ոյ || *-ու* 74,7-2; 128,20-11; 130,19-15; 131,2-3; 131,9-8; 131,12-10 ბაჭარ-ი

Բաղտատ (*գ.*) 70,1-2 ბაღდად-ი; 214,17-5 ბარდავ-ი

Բաջանիկ 150,17-151,5 პაჭანიკეთ-ი

Բասին, -ոյ 50,2-5; 222,5-5 ბასიან-ი

Բասիլբա 48,10-12 ბარაბა

Բասիլբասին-ք, -ոց 116,13-9 ბარაბიან-ნ-ი

Բասղաղամկաս, -ի 189,2-188,10; 192,4 ბართლომე

Բարդաս, -ոյ 6,10-5; 7,4-6 ბარდას

Բարեքի, -հայ 161,1-160,13 ბარუქ-ი

Բարզաբաւ 141,9-1; 143,14-144,3 ბარზაბოდ

Բարզաւ 165,16-166,2 ბორზო

Բարսեղ 142,1-1 ბასილი

Բարտաւ, -ոյ 69,17-70,1 ბარტავ

Բարտաւ 185,10-6 ბარტამ

Բարտաւ, -ոյ 85,14-86,2 ბარტამ

Բարսան, -ոյ || *-ի* 42,8-5; 42,10; 42,12-13; 42,15-43,5; 43,5-15; 43,13-44,4 ბარტო ნ || ბარტომ, ბარტამ

Բարսաս, -ոյ 48,3-6 || *Բարսան* 48,12 ბარტოს

Բաւղնիս 182,12-9 ბოლნის-ი

Բաւբնա 2,4,14-14 ბორენა

Բեղիա (*ք.*) 8,4-6 ბედია

Բեղոյեմ, -ի 91,10 (იხ. *Բեղդեմ*)

Բեղոյեմեան 75,17-13 ბეთლემელი

Բեղդեմ 45,15-46,1 ბეთლემ

Բերդահոջ, -ոյ (*գ.*) 6,22-6,13; 7,5-6; 27,5-3; 34,10-10; 140,5-139,14 ბერდაოჯ-ი || ბერდუჯ-ი

Բերձնանք 159,2-158,1 ბერძენ-ნ-ი; 159,2-158,7 საბერძნეთ-ი

Բղնունիք 189,19

Բէլ (*որ նա ինքն է Նեբրովկ*) 159,12

Բէղկէն 213,12-8 ბეშქენ

Բինձիքոյ 246,15-247,6 ბიჭვნტა

Բինքարան 141,4-10 ბინქარან

Բիտար, -ու 20,17-11 ბიობ

Բիւզանդաս, -ի || *-դոյ* 27,16-14; 28,2-2; 28,11-6 ბიზინტ(ი)ოს

Բիւզանդիոն (*ք.*) 27,16-28,2 ბიზინტია; 162,18-10 ქალაქი კოსტანტინესი

Բիւթանիա 28,1

Բիւրասպի 17,11-8 ბევრასფ

Բուդայ, -ոյ 92,6-5 ბოდელ-ი

Բուժդուբ 236,1-235,11 ბუჟლობ

Բուլկասիմ 216,1-4 აბულკასიმ

Բուլջան 211,12-10; 212,16-4 ბულჩან

Բուղա(յ) 214,7-11 ბუღა

Բուղուրիա 246,3-8 ბოტორია

Բրանջ-ք, -ից 74,19-75,14; 75,9-76,3; 124,7-9; 124,16-13 ბრანჯ-ნ-ი; 125,5-2 ბრანჯეთ-ი

Գաբրիէլ, -ի 256,10-7 მთავარ-ანგელოზ-ი

Գազ, -ոյ 231,9-12 აგარან-ი (?); 232,3-2; 251,11-5 გაგ-ი

Գազիկ 221,7-7 გაგიკ

Գագիկ 225,16-12; 230,6-3 გაგიკ-ი

Գաղդաղ || *Գաղդադա* 7,16 გოლგოლა (გულგულა ბ); 199,6-9 გულგული

Գամբր, -ոյ 5,6-3 ავანან-ი (?)

Գամբրիէլ 209,14-11 გამრეელ-ი

Գայիմ 28,9-5; 83,19-84,3; 106,10-6 გაიმ

ჩანჯარ, -ოვ 221,4-4; 221,10; 230,5-12; 232,4-3; 232,8-6; 232,12-7 განძა
ჩანჯნაი || *ჩაჯნიქ* 34,11-11; 36,12-11 გაჩიან-ი
ჩაჯნაი || *ჩაჯნი* 12,3-2; 12,11-7 გაჩიოს
ჩაჯნე (*ე.*) 12,11-7 გაჩიან-ი
ჩარდაბან 34,11-11; 135,19-12 გარდაბან-ი
ჩარდამელ 205,8-4 გარდაბანელ-ი
ჩარდნაი 12,2-2 გარდაბოს
ჩაყაყ || *ჩაყნიქ* 28,8-5; 83,17-84,2; 103,10-6 გაცი || გაციმ
ჩაჩქამაღე 125,15-126,1 გუდამაყრელ-ნ-ი
ჩაჩქაფე, -ოვ 71,11-11 გუთი
ჩაჩი, -ი 198,7-2 გურია
ჩაჩი, -ი 196,3-195,14 გორ-ი
ჩაჩრღ || *ჩჯაჩრღ* || *ჩჯორღ* 217,9-9; 217,12-12; 218,1; 218,4-219,6 გიორგი
ჩჯან 171,17
ჩჯანა (*ჯ.*) 157,18-7 გეონ-ი
ჩაჩიან 216,14-217,2 გობრონ
ჩჯაჩრღ || *ჩჯორღ* 221,1-1; 222,8-9; 222,13-9; 223,8-7; 224,3-2 გიორგი
ჩჯაჩრღ || *ჩჯორღ, -ქნაყ* || *ჩორღ, -ქაყ* 227,2-3; 231,17-232,1; 232,10-8; 232,13; 235,5-4; 236,7-8; 237,13-238,2; 237,16-238,2 გიორგი
ჩჯაჩრღ ძჟიუნჯიახ, იხ. *ძჟიუნჯიახ*
ჩჯორღ 215,8-9 გიორგი
ჩიქაჩბნქ-ე 207,12-6 გოდერძიან-ნ-ი
ჩიმი 237,11-11 გომორ
ჩიჩამ, -ოვ 199,8-4 გუარამ (კურაპალატი)
ჩიჩანჯიახ 211,4 გუარანდუხტ
ჩიჩანჯიახ 217,7-8 გურანდუხტ
ჩიჩანჯიახ 244,3-3 გუარანდუხტ
ჩიაჯიან (*ე.*) 251,7-2 გულისტან-ი
ჩიაჩგიაალ (*ჯჩაყქ-აიახჯ*) 170,18-169,2 გორგასალ-ი
ჩიაჩნი, -ოვ 219,11-17; 220,3-6 გურგენ
ჩჯიქიე 142,1-141,15 გრიგოლ
ჩჯიქიე 153,15
ჩჯიქიე ა"ჩ (*ააჟჯაააბჯაჩან* 154,10-9; 160,4-1; 163,4-162,14 გრიგოლ (ღ"ისმეტყუელი)

ჩაიაყ 121,8-10 დაბა (ბოდე) საზოგადო სახელი საკუთრად მიუჩნევია მთარგმნელს
ჩაჩქ 15,18-12 შიდა-ქართლი (?)
ჩაჯანაყ 38,14-13 დანანა
ჩაიაჩ, -ოვ 53,15-12 დარიალა(-ნ-ი),იხ. *ჩაჩქიალ*
ჩანჩქე, -ჩ 90,15; 190,11-11; 245,20 დანიელ
ჩაჯნ, -ჩ 170,12-168,9; 179,9-1; 183,3-7; 184,11-8; 186,13-8; 186,19-11; 187,5-1; 191,3-1 დაჩი
ჩაიჩ, -ოვ 81,6-6 დაბა საზოგადო სახელი საკუთრად მიუჩნევია მთარგმნელს
ჩაჩჩაა 39,19-40,2 დარუბალა
ჩაჩჩანჯ, -ოვ || *-იჩ* 71,5-10 დარუბანდ-ი; 15,12-8; 69,9-8; 145,4; 215,1-5 (ქარი) დარუბანდ(ისი); 16,15-12. (ზღუა) დარუბანდ(ისი)
ჩაიჩქაქ, -ოვ || *ჩაიქიაქაყ* 15,19-16,1; 147,18-148,5; 151,9-152,1; 195,16-7; 215,4-7; 244,10-11 დარიალა || დარიალან-ი || დარიელ-ი
ჩაიიჩანჯ (იგივე) *ჩაჩჩანჯ* 17,21-18,4
ჩაიჩჩ 91,10-5; 91,16; 92,15-12; 119,2-118,14; 195,18-11; 237,12-'4; 237,15-238,1; 238,1-4; 245,22 დავით (წინასწარმეტყველი)
ჩაიჩჩ 215,12-12 დავით
ჩაიჩჩ 219,9-19; 220,6-6 დავით (კურაპალატი)
ჩაიჩჩ 237,12-238,1; 239,2-4; 239,5-4; 239,10; 242,14-6; 243,11-8; 243,16; 247,2; 248,5; 248,9-7; 249,15; 250,2-249,12; 251,1 დავით (ალმაშენებელი)
ჩამეთრქ 215,9-10 დემეტრე
ჩამეთრქ 219,1-8; 219,5-14 დემეტრე
ჩამეთრქ 224,4-3; 224,16-16; 226,12-15 დემეტრე
ჩამეთრქ 243,7-4 დემეტრე
ჩიბაიქ 16,8-8 დურძუკ
ჩიბიქ 55,5-3 დერუკ
ჩიდაი-ე 49,17-50,1 დიდო-ნ-ი
ჩიდგაი 248,12-7 დიდგორ-ი
ჩიდისჯქიქ 116,15-11 ციხე-დიდი
ჩიმიე 34,8-8 დიმნა
ჩიმანჩა, -ნანაც 215,6-8; 247,15-248,1; 251,11-5 დმანის-ი || დმანელ-ნ-ი
ჩიმიხა (*ე.*) 54,14-10 დემოთ(ისა)
ჩიაიქჩ, -ოვ 59,9-60,3 დვალეთ-ი (იგივე *ჩჯაიქჩ*, იხ.)
ჩიბნ, -ოვ 77,2-6; 216,6-217,5; 217,2-5 დვნ-ი
ჩიბიიქ, -ჩ (იგივე *ჩიცბიიქ, ჩიცბიიქ*, იხ.) 15,6-2 დურძუკ-ი
ჩიიქიაცაც 228,15
ჩიიბჯქ, -ოვ 39,14-11 დურძუკეთ-ი
ჩიიბიიქ-ე 39,16-13 დურძუკ-ნ-ი
ჩიიბიიქჯიქ-ე 39,8-6 დურძუკ-ნ-ი

Դուբձկայ, -ոյ 35,11-10 დურძუკელ-ი
Դուբձկէք 16,12-10 დურძუკეთ-ი (იგივე *Դուբձուկէք*, იხ.)
Դուբձուկ-ք 39,17-14 დურძუკეთ-ი: 49,16-50,1 დურძუკ-ნ-ი
Դուբձուկէք 37,18-18.1 ქუეყანა დურძუკთა
Դվուկէք, -ոյ 71,3-8 დვალეთ-ი (იგივე *Դուալէք*, იხ.)
Դվնապի 81,5

Եգևբ, այ 32,3-1; 35,5-4 ეგრის-ი
Եգևբ-ք, -այց 5,4-3 მეგრელ-ნ-ი
Եգևբապայի-ք 34,2-3 ეგრის-ი
Եղիպտապի 24,2-3 მეგვპტელ-ი
Եղիպտոս 28,3-27.5 ეგვპტე
Եզևբաջուբ, -ոյ 33.20-34.2 ეგრისის წყალ-ი
Եգբ, -այ 145,10-14; 195.20-10 ეგრ(ის)ი
Եգբէս || *Եգբոս, -ոյ* 6,13-6; 7,20-8.2 ეგროს
Եգբիս (*ք.*) 8,3-6; 15,18-12 ეგრის-ი
Եգբիս 47,7-4; 134,14-7; 195,13-5; 195,19-9; 213,18-11 ეგრის-ი; 47,10-6; 46,13-9 მეგრელ-ნ-ი
Եգբոս, იხ. *Եգբէս*
Ելևկապի-ք 33,13-11 ეკლეც-ი
Ելիս 46.17-13; 93.11-4; 93,16-8; 94.8-7; 95,1-94.13; 95.13-13 ელიოზ
Եղևա, -յի 105,7-5 ელია
Եղիա, -յի 135.9-134.13; 141,18 ელია (ეპისკოპოსი)
Եղևագաբ, -ու 93,17
Եղևազարոս 241.12-9 ელიაზარ(ის)
Եսայի, -յոայ 236,3-12 ესაია
Երասխ, -այ (*գ.*) 7.7-7 არახს-ი (რაკსი B); რაკს-ი 243.14-9
Երծոյք 125,17-126.4 ერწო-თ(იანელ-ნ-ი)
Երուանդ 49,2-3; 49.8-8 იარვანდ
Երուշէք, -ոյ 117,12-11; 191,16-11 ერუშეთ-ი
Երուսաղէմ 22,6-3; 46,3-3; 46,5-5; 48,7-10; 75, 12-76.11; 76.6-77,1; 78,3; 82,7; 84,1; 92,5-3; 92,12-9; 93.9-3; 97.11-10; 170,9-9; 171,2-4; 175,7-176.4; 189.9-6; 239,4-3; 249,13; 253,16 იერუსალემი || იერუსალიმი || იელუსალემი
Եփրատ, -այ 158,5-157,8 ევფრატ-ი

Զաբողոն կապադովկացի 75,1-6; 75,8-76,7; 76,1-16 ზაბულონ || ზაბილონ კაპადუკიელი
Զադէն, -ի (*ք. յ.*) 40.8-8; 111,15-112.2 ზადენ-ი
Զադէն, -դինայ 40,9-9; 81,3-3; 102.22-8 ზადენ-ი (კერპი)
Զանաւ (*ք. յ.*) 22,10-5; 40.8-5; 40.9-9; 111.15-112.2 ზანავ-ი
Զարէն 53,7-5 ზარენ
Զաւան, -ոյ 24.20-25.1 ზანავ-ი (იგივე *Զանաւ*, იხ.)
Զաքարիա, -այ 161.1-160.13 ზაქარია
Զինոն 185.18-13 ზენონ

Թաբխան, -ի 148,7-11; 148,13-11; 149.1-8; 149,14-12 თარკან
Թաւէք 126.2-5 თოშეთ-ი
Թաւևջան 187,3-4 თავფენაგ
Թաւոր 192,7-4 თაბორ
Թէոդոս 214,2-6 თეოდოს-ი
Թէոդոս 219.2-9; 219.7-16 თეოდოს-ი
Թիանէք 147,16-148,3 თიანეთ-ი
Թիրաս, -այ 5.5-3 თარშ-ი
Թխլա 125.15-126.1 ფხოელ-ნ-ი
Թխոր || *Թխուր, -ոյ* 107.6-8; 121,6-8 თხოთ-ი
Թմաւ 216.13-15 თმოგუ
Թորգոմ, -այ || *Թորգոմաւս* 8.5-3; 6.18-9; 11,9-3; 159.1 თარგამოს; 14.22-15,3; 15.12-8; 16,1-3; 20,6-4; 20,9-7 თარგამოსიან-ნ-ი
Թորգոմեանք 13,7-7; 159.2 ნათესავნი თარგამოსისნი
Թուխարս || *Թուխրոս* || *Թուգարս, -ոյ* (*ք.*) 12,20-13,2; 24.15-10; 25,7-7; 168.6-1
Թուրք-ք, -այց 21,6-3; 21.8-5; 24.6-5; 189.16-12; 232.19-14; 235.11-8; 243,4-242.11; 243.13-9; 244.13; 247.11-1; 253,1 თურქ-ნ-ი; 20.28-11 თურქეთი; 246,2-5; 246,12-247.4; 247,16-16; 251.15-8 თურქმან-ნ-ი; 239.7-5; 241.8-3; 242.13-6 სულტან-ი
Թուրքաստան, -ի 23,7-6; 228.14; 245.17 თურქ-ნ-ი
Թուրքման 246.16-247.4 თურქმან-ი
Թռիզ-ք, -այց 44,7-14; 53.19-54,2; 215.11-11; 242.13-7; 243,11-7 თრიალეთ-ი
Թրակիա 27.17-15 საბერძნეთ-ი (?)
Թրուշան 85,4-6; 103.4-10 ითრუჯან

Ժալէք 125.17-126.3 ჟალეთ-ი

Իսրհէլեան 18,11-11; 18,17-14 იარედ
Իաւրէ (*գ.*) 50,7-10 იორი
Իշխանիկ 218,15-7 იშხანიკ-ი
Իջևնտոս 194.11-4 იჯინტოს
Իսմայէլ, -ի 195.12-5; 253.10-11 ისმაიტელ-ი
Իսմայէլական, -ից 203.9
Իսմայէլացի 194,18; 203,12
Իսրայէղ, -ի 20.4-19,14; 91,7; 94,11-14 ისრაელ-ი

Ჲოანէ 211,3-2; 213,19-214,1 იოანე || ივანე
Ჲოანէ 225,8-5 იოვანე
Ჲოანէ 227,17-15; 228,11-9; 230,12-15; 232,1-2; 235,3-3; 238,10 იოვანე || ივანე

Ლადაი, -ოჲ 24,15-10 ლადო(სსა)
Ლაკჱდჲ 246,8-247,2 ლიქათ-ი
Ლაოდიკჱი 213,12-3 ლატავრი
Ლაქაი, -აჲ 184,13-9 ლობატ-ი
Ლაოდ 244,14-243,11 ლორე
Ლახა (ჲ.) 60,1-4 ლიახუ (შდრ. *Ლჴა*)
Ლჴა-ჲ 34,7-7 ლიხ-ი
Ლჴა-ჲ 63,7
Ლჴ-ჲ, -აჲ 5,3-2; 14,20-11; 19,9-7; 27,3-4; 31,18-14; 49,13-11; 63,8-14; 67,9; 133,14-8; 165,5-5 ლეკ-ნი
Ლჴკან, -აჲ 6,11-6; 8,8-10; 16,15-12; 16,20-17,3 ლეკ || ლეკან
Ლჴკჱ(ი), -ოჲ 19,9-9; 212,1-211,10 ლეკეთ-ი
Ლჴი 151,16-152,3 ლეონ (კ ე ი ს ა რ ი)
Ლჴი, -ჲ 170,23-5; 178,16-11 ლეონ (ა ნ თ ი ო ხ ი ა ტ ი)
Ლჴი 196,6-2 ლეონ (ე რ ი ს თ ა ვ ი)
Ლჴი 213,16-18, 214,1-6; 215,10-10 ლეონ (ა ფ ხ ა ზ თ ა მ ე ფ ე)
Ლჴი 218,14-219,6; 219,1-6 ლეონ (ა ფ ხ ა ზ თ ა მ ე ფ ე)
Ლჴა (ჲ.) 58,17-59,17 ლიახჳ
Ლჴა-ჲ, -აւ-ჲ (ი.) 7,4-6; 7,21-8,3; 247,6-10 ლიხ-ი
Ლჴა 213,18-11 ლიხ-ი (შდრ. *Ლჴა-ჲ*)
Ლჴნ Მაყრაჲ 7,15-11 ტყე-ტბა
Ლჴადჩა 215,11-11; 221,1-2; 222,12-8 ლიპარიტ
Ლჴადჩა 225,8-5; 226,10-14; 227,10-7; 228,4-3, 230,12-15; 232,1-2 ლიპარიტ
Ლჴადჩა 238,9-7 ლიპარიტ (ამირა)
Ლიბრან 217,16-15 ლოწობან-ი
Ლოდჩაყლ, -ოჲ 62,8-6 ლოღოთეთ-ი
Ლიუნკლჱნია კატანსკჲ 46,18-13 ლონგინოზ კარსნელი
Ლიაოადრჱ 155,3-4 გრიგოლ პართელ-ი
Ლჳრჱნ, -აჲ 81,6-7 ელარბინ-ი

Მადარჴჲ, -ოჲ 8,1-4; 71,2-7 ხაზარეთ-ი
Მაყჩი-ჲ, -აց 14,20-10; 15,10-6; 15,18-16,1; 16,3-4; 16,11-10; 16.13-11; 17,4-5; 17,19-18,2; 63,8-14; 67,9-11; 68,7-12; 69,7-7; 69,7-9; 70,5-10; 71,5-9; 148,2; 148,7-10; 211,6-5; 213,15-6; 213,17-10 ხაზარ-ნ-ი; 15,6-5; 22,1-21,14 ხაზარეთ-ი
Მაყრაყი-ჲ 215,4-6 ხაზარ-ნ-ი
Მაყრი (*ქიძა*) 23,17 - 14 ხახარულ-ი
Მაყრიკ-ჲ 27,3-4; 150,13 ხაზარ-ნ-ი
Მალრ 214,3-7 ხალილ
Მალინჯარ 251,13-6 ხალინჯაქარ-ი
Მაჩიხაჩაჲ 60,10-61,1 ხუანხუა
Მაცრაწჭა (ჲ.) 7,19-8,2 ხორანთა
Მსრჭჱლი 24,13-9 ხერთვს-ი
Მჴრკ 22,11-6 ხერკ-ი
Მჯითაან 246,9-147,2 ხიშტალანთ-ი
Მიიოყჩი 213,13-6 ხუასროოდეს
Მიორიკ, -ოւ 63,5-11; 63,9-14; 64,5-10; 64,7-12; 65,8-66,2; 71,8-15 კოსარო || კოსორი
Მიაკიკ, -აჲ 133,10; 134,13
Მიორიკ, -ოւ 170,3; 170,8-7; 171,10-11; 171,15; 183,16-12 ხუასრო
Მიორიკ 186,5-1 ხუასრო
Მიიორიკიშ-ჲ, -აց 134,7-2 ხუასროვან-ნ-ი
Მორაშ 170,4-171,1 ხუარანძე
Მიცი 112,18-113,2 ხუარა
Მიცი-Მიაკიკ 113,1-2 ხუარან-ხუასრა
Მიცრაშ 142,15-13 ხუარანძე
Მიცრაშ 147,15-14; 183,14-9 ხუარანძე (ვ ა ხ ტ ა ნ გ ი ს ა ს უ ლ ი)
Მიცაიაჩანაი (ძოც) 105,10
Მიჩინიცჲ 182,16-13 ხორნაბუჯ-ი
Მიაკიში, Მიაკაშიაყ 16,19 - 17,2 ხოხონიხ: 19,10-7 ხოზანიხიზ
Მიაკიშიჩი 17,1-4 ხოხანიბეთ-ი
Მიაკ (*ამ[ცაყ]*) 195,15-6; 204,2; 206,5-4 ყრუ
Მიაჩაი, -აჲ 11,17-11; 25,3-3; 42,14-43,3; 48,3-7; 145,6-11; 182,17-13; 247,8-10 ხუნან-ი; 15,17-15,12; 25,7-7 მტკურის (მტუ-რის)-ციხე
Მიაცრ 222,12-8 ხურსი
Მიაჩი, -აჲ (ჲ.) 216,13-217,1 ყუელ-ი

Ծաղ[ի]կ-ջ, -աց (=*Թուխ*) 47,7 თრიალეთ-ი
Ծանդա || *Ծաւնդաւ* (ք.) 13,1-3; 49,4-4; 54.14-10 წუნდა (იგივე *Ծուխդա*, იხ.)
Ծլլկան, -աւ 132,1-2; 230,17-231,1 წილკან-ი
Ծլլկաան 125,15-126,1 წიაღ-ლაკასანელ-ნ-ი
Ծոքին 125,14-14 წობენ-ი
Ծուխդա || *Ծուխդ-ջ, -աց* 24,13-9; 61,12-13 წუნდა
Ծուխդացլ-ք 41,17-13 წუნდა
Ծուխլիս 34,15-13 წუნდა(ს)

կագը 107,7-9 კასპი
կախ 252,5-2 კახი
կախէթ, -ոյ 12,13; 31,9-8; 39,11-9; 40,10-9; 128,8-10; 212,2-10; 221,5-5; 225,16-11; 230,7-3; 239,8-6 კახეთი
կախոս 12,3-2; 12,12-8 კახოსი
կամախ 204,8-3 კალმახი
կամբէճ || *կամբէջ, -ոյ* 50,6-10; 185,2-184,13 კანბეჩოვანი || კამბეჩოანი
կայոս 49,7-8 კაოს
կանանայկ 92,7-6 კანანელი
կապա (*ք.*) 246,6-11 ყაბა
կապադովկայկ 75,1-4 კაპადუკიელი
կապ || *կապոյ, -ի* 13,4-4; 24,17-11; 121,7-8 კასპი
կապոյից ձով 6,5-1 ხღუა გურგენისი
կարախոլուա 153,16-9 კარახოლო
կարմիր ձով 19,19-12 ხღუა ითრაელთა
կարնոյ քաղաք 154,1-153,10; 186,4-1; 235,4-6 კარნუ-ქალაქი
կաւս 232,18-13; 235,7-7; 295,9-7
կաւս 220,1-3 (კლდე)კარნი
կապանայկ, იხ. *Դաւիվհանոս կապանայկ*
ձայկ 228,10-13 კაცნი
կաւդիձորայկ 92,7-6 კოდისწყაროელი
կաւկաս, -ու (*ւ.*) 244,11-11 კავკასია
կաւկասեցիք, -եաց 131,17-1 კავკასიანნი
Կլէոպատրա, -ի 2 3,21
Կլիմակս 253,15
Կիպրոս 253,15-17 კვპრონი
Կիւրեղ, -ից 244,4-3; 244,12-12; 245,6-3 ყიფრიანელი
Կիւրիկէ (*քորեպիսկոպոս*) 218,13-219,5 კვრიკე
Կիւրիկէ (*Մաղաւորն Կախեցոյ*) 239,8-6 კვრიკე
Կիւրիկէ (*Հայոց սրբոյ*) 229,11-6; 229,13-12 კვრიკე
Կլայ, -ի 190,5-6; 191,6-4 კალა
Կլաստրաս, -ոյ || *Կլաստրատա* 75,14-8; 76,2-16 კოლასტარი
Կլարճ-ք, -ոյ || *-ից* || *-իցս* || *Կլարջ-ք* 7,3-3; 36,13-12; 47,15-15; 134,13-5 კლარჯეთი
Կլարճէթ, -ոյ 32,10-8; 33,14-11; 35,3-3; 48,4-8; 168,6-1; 182,10-7; 204,5-1; 232,16-12 კლარჯეთი
Կլեէկաս(ս), -ուց 215,11-11; 220,15-221,1 კლდეკარნი
Կայրիկէ 216,4-11; 217,14-14 კვრიკე [იგივე *Կիւրիկէ* (*քորեպիսկոպոս*) იხ.]
Կովկաս, -ու || *, -ոյ* 6,6-2; 7,3-5; 8,2-5; 8,5-6; 15,5-5; 16,5-5; 24,9-4; 25,14-15; 39,11-8 63,7-13; 65,15-11; 116,12-8; 133,11-7; 147,17-148,3; 151,10-17; 195,17-6 (*ვეფხისტყაოსანი*), კავკასიანი
Կովկաս, -ոյ || *, -ու* || *, -ի* 6,12-6; 8,7-11; 14,21-11; 16,9-9; 35,11-11 კავკასი || (ნათესავი) კავკასიანი || კავკასიონი
Կովկասեանք 165,1
Կովկասք-ք, -ասաց 5,3-2 კავკასიანნი
Կովկասոս, -ի 38,9-9 კავკასია
Կոստանդէ, -էոյ 215,15-13; 217,8-7 კოსტანტინე
Կոստանդկէն, -ի 218,9-9 კოსტანტინე
Կոստանդնոս, -ի (*մեծ*) 73,2-2; 74,2-73,14; 74,6-1; 110,7-7; 117,3-2; 124,6; 128,18-10; 129,2-128,12; 154,17; 191,18-13; 241,5-1 კოსტანტინე
Կոստանդնուպաւլիս, -ի || *, -ոյ* 154,15-11; 179,2; 180,21-13; 182,1-2; 223,18-9; 224,8; 225,3; 227,2 კოსტანტინეპოლი || კოსტანტინეპოლე
Կուխէթ, -ոյ 126,7-9; 131,14-13 კუხეთი; 133,17-10; 184,12-9; 185,3-184,14; 191,3-1 კახეთი
Կուխոս 12,3-2 კუხოსი
Կուր, -ոյ (*ք.*) 7,6-6; 7,10-7; 18,4-7; 34,16-14; 49,3-4; 50,6-9; 50,19-51,5; 111,16-112,3; 145,5-11; 220,2-4; 246,18 მტკური
Կուր գետոյ քերդն 25,2-2 მტკვრის ციხე
Կաւնոս 159,13

Հաբաշիս Ծղոլ 198,5-2 აბაშა
Հաբաշխ-ք, -շեաց 141,4-140,12; 178,6-2; 197,19-11 აბაში-ნი
Հարեւ, -ի 160,15-12 აბელი
Հազարաց-ք 213,22-214,4 სარკინოზნი
Հաղբատ 255,8
Համազասպ, -ոյ 55,4-2 ამხასპ
Համազասպ, -ոյ 59,5-60,1; 60,3-6; 60,17; 61,2; 61,8-62,5; 61,15-17; 62,1-1; 62,3-2 ამხასპ
Համազասպ (*Ծարաւնոյ տէր*) 153,14-7 ამხასპ ტაროვნელი
Համազասպուհի 114,18-13 ამხასპანი
Հայաստանեայք, -աւք 85,10
Հայկ, -կին 6,9-4; 6,13-6; 19,8; 8,10-14; 8,17-9,1; 9,13-11; 10,2-3; 10,13-8; 10,19-11; 10,20-12; 11,10-4 ჰაოს
Հայ-ք, -ից 20,6-20; 20,12-6; 20,20-12; 2 ,15-21,3; 49,16-16 ... სომეხ-ნი; 65,7-66,1 ... სომხეთი-ნი; 32,20-14; 40,4-4; 43,6-15; 44,1-9; 49,1-3; 49,19-50,3 ... სომხით-ი

*Ჰ*ელი, *-ლისა* 93,18-9 ელია
Ჰელენე, -ნესა 110,6-7; 115,21-9 ელენე
Ჰელენე 182,3-3; 183,9 ელენე (ვახტანგის ცოლი)
Ჰელინე 221,12-12 ელენე (ბაგრატის ცოლი)
Ჰერ 252,5-1 ჰერ-ი
Ჰერაკლე || *Ჰერაკლიე, -ლი, -ისა* 189,13-10; 191,14-8; 193,14-7; 194,16-7; 195,5; 196,14-8; 206,2-3 ერაკლე || ჰერაკლე
Ჰერან-ჲ, -ისა 5,3-2 ჰერ-ნ-ი
Ჰერეთ, -ისა || *, -ისა* 19,4-4; 19,8; 27,4-3; 68,6-6; 218,16-6; 221,5-5 ერეთ-ი || ჰერეთ-ი; *ბოლო Ჰერეთისა* ზღუა თ ე რ ი ა ს 6,3-6,1
Ჰერეთ (*ქ.*) 7,18-8,1 ჰერეთ-ი
Ჰერმესრონ 194,10-3 ჰრიმისტროს
Ჰეროდე, -ჲ 92,3-2 ჰეროდე
Ჰეროს, -ისა 6,11-6; 7,14-10 ჰეროს
Ჰუნქიკ-ჲ, -ქისა 141,3-140-11; 177,15-15; 178,5 ჰინდო-ნ-ი; 172,2-4 ჰინდოეთ-ი
Ჰომერონ 249,8-2 უმიროს
Ჰუნ-ჲ, -ისა (= *ყივჩაღ-ჲ*) 244,5-9 ყივჩაღ-ნ-ი
Ჰოთომ-ჲ, -ისა 89,6-5 ჰრომ-ნ-ი; 96,12-7 საბერძნეთ-ი; 226,15-227,1 ბერძენ-ნ-ი
Ჰილოსოფოს 79,7-12 რიფსიმე
Ჰომ, -ისა 48,6-9; 74,19-75,14 ჰრომ(ნ)ი; 110,6-6; 219,3-10 საბერძნეთ-ი; 78,6-15 ჰრომ-ი
Ჰომოსი 27,14-13 ჰრომოს
Ჰომოსაჲსჲ, -ჲსისა 35,15-14 ჰრომ-ნ-ი
Ჰრეშა-ჲ, Ჰრეშის 22,5-3; 25,1-1; 46,4-3; 48,11-12; 48,7-11; 48,9-11; 83,14-15; 87,18-88,4; 89,4-1; 92,4-5; 92,10-5; 93,7-2; 94,2-2; 98,17-12; 95,7; 96,1-5; 96,8; 113,2-3; 114,15-11; 116,12-9; 118,11-8; 160,17-14 (ჰ)ურია-ნ-ი || ებრაელ-ი
Ჰრესაონ 45,15-46,1 ურიასტან-ი

Ჳამრ, -ისა (*ფ.*) 16,5-6 ლომეკ-ი
Ჳილა (*ისტორიკ*) 77,14-78,5 ლუკა
Ჳომრ, -ისა, (*ფ*) 8,6-11; 16,17-12 ლომეკ-ი (იგივე *Ჳამრ, იხ.*)
Ჳინან (*ქ.*) 11,20-14 ხუნან-ი
Ჳინკლიანოს კაისარისაჲ 94,5-4 ლონგინოზ კარსნელ-ი

ბარქალ 39,13-40,1; 125,14-126,1 ჰართალ-ი
ბერამ, -ისა 185,3-184-13 ჰერამ-ი
ბჰნა(ი)ს 204,2-6; 205,9-5 ჰიჰუამ || ასიმ
ბუნგარსჲ, Ბრაცეთს 245,1-214,13 გიორგი ჰყონდიდელ-ი
ბიბლი (*ფ.*) 24,16-11 ჰოროზ-ი

Მად 159,4-158,7 მაგუგ
Მალიქ 244,15-243,12 მალიქ-ი
Მაკაბე, -ბელისა 249,12
Მაკედონაჲსა-ჲ 47,19; *აქსაპრ Მაკედონაჲსაჲ* 24,3-3 ქუეყანა... მაკედონ-ი
Მარად, -დისა 204,3-6 მოჰამადი
Მარმიტ || *Მარმჴი, -ლ* 193,2-1; 203,19 მაჰმედ; 214,6-9 მოჰამად
Მარიამ, -ისა 195,15-6 მოჰმედ
Მაყრაბან 66,2-10 მაიჟან
Მაყრაბანელ 12,7-5 დედა-ციხე
Მაყრს' ქრნს Მაყრაჲ 7,15-11 ტყე-ტბა
Მანაოგომ 251,13-6 მანასგომ-ი
Მანგლი || *Მანგლიი, -ლისა* 117,15-13; 182,11-8; 191,16-1; 248,11-7 მანგლის-ი
Მაოსი, Მაოსაჲ 5,12-7; 9,14-12; 10,15-9; 15,14-10 მასის-ი
Მარიამ 211,4
Მარიამ 224,7-6; 226,7-13; 226,10 მარიამ (ბაგრატის დედა)
Მარიამ Მაგდალინაჲს 82,11-8 მარიამ მაგდალენელ-ი
Მარკოზ, -ისა 189,14-10. მავრიკ (იგივე *Მარკოზ, იხ.*)
Მეკკე-შაჰ 232,5-4; 235,1-2; 236,10-5; 239,2-238,7; 244,15-243,12 მალიქ-შაჰ
Მეკკეჲ 2,4,10-215,1 მთეულნ-ი
Მეხოც-ჲ, -ისა 111,11-8; 125,9 მთეულ-ნ-ი
Მეკოცეჲ 38,11-10 მთიულეთ-ი
Მცირ 195,10-1; 196,4-1; 197,9-4; 198,14-7 მი(ჰ)რ
Მცირან, -ისა 66,11-68,2; 67,13-68,2; 68,16-11; 69,7; 69,11-12; 70,12-71,2; 71,2-6; 71,6-10; 71,15-72,6; 72,8; 72,9-11; 73,14-11; 74,7-2; 74,9-4; 102,21-6; 113,5-3; 115,17-7; 116,18-12; 117,1-1; 188,14-7; 196,12-6 მირიან || მიჰრან
Მცირან (*ქ ი ნ ს ტ რ ტ ო ს*) 147,13-15 მირიან
Მცირანდოსტ 145,8-12; 151,8; 170,2-171,1 მირანდუხტ
Მცირანდოსტ 211,5 მიჰრანდუხტ (არჩილის ასული)
Მცირდათ, -ისა 55,6-4; 55,7-5; 55,19-56,5; 56,2-10; 57,5-58,1; 58,12-59,7; 58,16-59,14; 58,18-59,18 მირდატ

Մխրան, -այ 191,19-13 (იგივე *Մխրայն*, იხ.)
Մխրդատ 132,5-3; 132,11-5; 132,16-11 მირდატ (ბაქარის ძე)
Մխրդատ, -այ 133,4-132,15; 135,15-7; 135,19-11; 139,5-6 მირდატ
Մխրդատ, -այ 141,5-2; 141,10-9; 141,14; 142,13-11; 143,6-10; 143,11 მირდატ (არჩილის ძე)
Մխրխան 69,17-70,1; 70,16-71,5; 101,6-3: 101,12-5; 110,7-6: 125,7; 128,19-10; 129,5-3; 129,10-9; 129,18-13 მირიან (იგივე *Մխրդատ*, იხ.)
Մխրվանոս 63,2-5 მირვანოზ
Մխրւ, -այ 39,18-39,1 მირვან
Միքայէլ 102,1-8 მიქაელ
Միքայէլ (եպիսկոպոս) 142,10-8; 144,18-145,5; 179,13: 181,2-3; 181,15-8 მიქაელ
Միքայէլ (տիշատակագիր) 157,11-2 მიქაელ (მთავარ-ანგელოზი)
Մոգքա(յ) || *Մոկքա* 40,13-13; 93,14-96,2: 116,9-5: 144,5-11 მოგუთა || მოგუეთ-ი
Մոխրաբերդ Նուհան 15,17-12 მტუერის ციხე, რომელ არს ხუნან-ი
Մոկքա, იხ. *Մոգքա(յ)*
Մոնամախ 227,3-4 მონომახ-ი
Մովկան, -ոյ 6,10-5; 7,10-8 მოვაკან
Մովկան-ք, -այ 16,18-17,1; 70,14-71,4; 134,4-14: 134,9-2: 140,2-139,11; 145,6-13; 165,17-166,2 მოვაკან-ნ-ი || მოვაკნელ-ნ-ი
Մովկանէք (*ք.*) 7,18 მოვაკნეთ-ი
Մովսէս, -ի 49,17-12: 93,15-7 მოსე
Մուխնար, -այ 106,9-9; 107,5-8 მუხნარ-ი
Մուշիղ 142,2-2: 144,17-6 მობიდან
Մուշիկ 189,3-188,12 მავრიკ
Մրւան (*որդի Մահուէտգաւ*) 195,14-6 მურვან (ძე მომადისი)
Մրւան 39,6-5: 39,12-9; 39,17-14; 40,4-5; 40,6-6: 41,13 მირვან || მირიან
Մրւան, -այ 42,14-43,8: 44,1-43,16 მირვან
Մղսկէթա(յ) (*ք.*) || *Մղսկէթա(յ)* || *Մղսկէթ, -այ* || *, -ոյ* 14,7-6; 18,2-5; 21,9-6; 24,18-25,1; 28,18-12: 32,11-8: 33,14-12; 35,16-36,1; 38,15-14; 40,1-2: 46,1-2; 47,3; 48,9-10; 52,3-51,18; 52,17-12; 57,8-58,3; 60,3-5; 62,11-7; 66,2-9; 67,12-13; 71,4; 73,14; 74,14-10; 78,2-77,12; 81,8-8; 83,4-6; 89,1-1; 92,4-5; 94,18-12; 116,13; 126,1; 134,2-133,12; 144,3-10; 151,17-152,6; 179,12; 182,6-4; 182,9-6; 191,15: 198,15-8; 218,2-1 მცხეთა; *Մղսկէթա(ս)* 36,10-10 მცხეთა(ს); *ի Մղսկէթայ* || *Մղսկէթոյ* || *Մղսկէթոյ* 29,2-1: 46,17-13; 116,13-8 მცხეთელ-ი
Մղսկէթաւ || *Մղսկէթա(յ), -ի* 12,2-1: 12,4-3: 12,13-8; 13,12-6: 13,14-11 მცხეთოს

Յաբէթ, -ի 5,7-4 იაფეთ-ი
Յակոբ, -այ (եպիսկ.) 128,4-2: 132,7-10: 135,8-134,13 იაკობ || იობ
Յաւս-ք, იხ. *Աւս-ք*
Յելաքի 188,8-3 ველათ-ი
Յիսուս Քրիստոս 45,14-46,1: 81,15-82,4 ...
Յոքնաղ 75,16-11 იობენალ-ი
Յոյն-ք, -այ 21,19-14; 23,14-11; 32,15-12; 33,2-1: 33,11-8; 35,14-13; 47,9-6; 53,4-2; 58,15-59,13; 32,8-3... საბერძნეთ-ი || ბერძენ-ნ-ი; 31,10-8; 32,8-3; 103,3-2... ჰრომ-ნ-ი; 27,14-13 თრინიკოს-ი (?)
Յովք (եպիսկ.) 132,9-10 იობ
Յովհաննէս (կաթող.) 192,5-3 იოვანე
Յովհաննէս (կաթող.) 254,6-13 იოვანე
Յովհաննէս, -ի 116,2-115,13: 117,1-1: 123,5-2; 128,8-3: 132,6 იოვანე
Յովհաննէս 188,9-4 იოვანე (ზედაზნელი)
Յովսէպոս, -ի 249,11-3 იოსიპოს
Յուբիանոս 155,13-2 იებიმიანოს
Յուբնաղ, -այ 84,1-6 იობენალ-ი
Յուդա || *Յուդաս, -ի* 180,19-12; 181,5 იუდა
Յուլիանոս 155,10-154,12 იულიანე
Յունան 141,19-15 იონა
Յունէք 159,3-158,6 ჰრომ-ი

Նաբուգոդոնոսոր, -այ 22,5-2 ნაბუქოდონოსორ
Նախեզրան 243,11-8 ნაკიდურ-ი
Նախջաւան, -ու 50,3-5 ნახჭევან-ი
Նաճարմագ 242,14-6 ნაჭარმაგევ-ი
Նանա, -ի 99,17-6; 129,11-9; 130,17-14 ნანა
Նեբրովէթ, -այ 8,14-9,2; 9,9-7; 9,14-12; 10,11-7; 10,15-10: 11,3-10,15; 13,10-9: 17,6-7; 17,17-18,1: 67,7-5; 101,13-6; 102,12-101,7; 155,17-10; 157,10-2: 159,12-158,11; 169,16 ნებროთ
Նեբրովէթական-ք, -այ 13,8-8 ნებროთიან-ნ-ი
Նէկարէս || *Նէկրէս* (*ք.*) 135,10-2 ნეკრის-ი ‖ ნეკრეს-ი
Նեղոս (*գ.*) 157,17-6 ნილოს-ი
Ներսէս, -ի (*կաթող.*) 132,8-11 ნერსე
Ներսէս, -ի 168,2-167,11 ნასრე
Նէրքին Քարթլ 13,6-6 შინა-ქართლ-ი; 35,7-6 შიგა-ქართლ-ი
Նէքտանէք, ոյ 24,2-3 ნიკაცობ-ი

Ნეკოფსი (ქ.) 47,9-5 ნიკოფს-ი
Ნერნაჲ || *Ნერნაი* 113,13; 114,2; 115,2-114,14; 118,1-1; 118,17-12; 121,2-2; 125,13-12; 126,5-8; 168,10-2 ნინო (იგივე *Ნინუ* იხ.)
Ნერნაი Მაცეც Ნერნაი 182,12-9 წინოწმიდა
Ნეფრაც 182,18-14 ნიკოზ-ი
Ნეჲ, -ი 5,7-4 ნოე
Ნეი-ტიტე 251,12-6 ნორბერდ-ი
Ნიკნ || *Ნიკნი, -ჲაჲ* 74,13-10; 74,17; 89,1-88,12; 90,18-10; 91,19-6; 96,13-9; 97,16-98,1, 98,10-8; 93,13-10; 99,14-4; 100,4-99,10; 100,16-5; 103,15-6; 101,3-11; 102,21-7; 105,21-106,1; 107,15-108,1; 109,11; 110,5-7; 110,11-10; 111,10-12; 111,19-112,6; 124,2; 125,10-6; 130,6-1; 162,14-13; 163,8; 218,2 ნინო
Ნიკიაჲ (ქ.) 52,13-8 ნოსტე
Ნიკოპოლი 207,15-9 ნოტკორა

Ნიჰჲლჲანი, -ოჲ 153,2 (იხ. იქვე შენიშვნა)
Ნიო, -ოჲ 70,13-71,3; 193,16-3 შამ-ი
Ნიოპოლი 249,18-10; 250,12; 252,3-251,13 შამახია
Ნიოშეყჲ || *Ნიოშეყოჲ* || *Ნიოშეჲჲ* || *Ნიოშეჲი, -ოჲ* 11,19-13; 25,2-2; 34,12-12; 43,12-44,1; 134,4-6; 141,12-8; 141,16-13; 229,13-14; 232,6-4; 232,19; 235,2-2 სამშვლდე
Ნიოქი 215,3-6 შანქორ-ი
Ნიაჲჩჩ, -ოჲ 232,16-12 შავშეთ-ი
Ნილაკ 50,2-4 შირაკუან-ი
Ნილიმ-ჩ 222,11-7 შირიმ-ნ-ი
Ნეიანი 199,4-4 შულავერ-ი
Ნიჩან 31,8-8 შორაპან-ი
Ნიჲან 86,5-6 შროშანა
Ნიჲან, -ოჲ 211,5; 211,5-6; 212,3-211,11; 212,7-211,14 შუშან
Ნიჩაან, -ოჲ 213,7-4; 244,1-243,4; • 251,7-2; 249,18-9; 253,3-252,13 შარვან-ი || შირვან-ი
Ნიჩაან-Ნაჰ 250,1-249,12 შარვან-შა

Ჰჲიიმ, -ი 74,11-3 უჯარმა
Ჰიიაან, -ოჲ 34 19-35,2 ნოსტ-ი
Ჰიჩჩ 11,18-11,12 (ციხე) ორბ-ისა
Ჰიმიიც, -ი 153,2-152,19 ჰურმიზდ-ი
Ჰიჲიაიი, -ი 69,6-7 ულიოტორ-ი
Ჰიხაჩ-ჩ, -ნაც 222,8-6; 235,7-6 ოლთის-ი
Ჰიპპრჩი, -ოჲ || *Ჰიპპრიჩ* || *Ჰიპპრიხი* (< ოძრკის) 24,14-9; 31,18-35,1; 52,6-2; 61,11-13 ოძრკე || ოძრკევ-ი
Ჰიოჲიაი, -ი 16,4-4; 16,7-6 უობოს

Ჰიჯიიმ || *Ჰიჯნიმ* || *Ჰიჯიიმ, -ოჲ* || *Ჰიჯიიმაჲ* 126,9-12; 182,24-9; 183,12-9; 184,9-12; 185,16-10; 216,2-8 უჯარმო
Ჰიჩჩანჩი 80,14-12 ურბნით-ი
Ჰიჩჩნჩი 13,4-4; 24,17-11; 83,2-4 ურბნის-ი
Ჰიჩიაი 13,17-13 უფლოს-ი
Ჰიჩიჩოყჲიჩ (*«Ცსაან-ციც»*) 13,4-4; 24,17-11; 107,7-9; 215,17-216,1; 218,11-11 უფლისციხე
Ჰიჩჩაი 13,3-12,4 უფლოს (იგივე *Ჰიჩიაი*, იხ.)
Ჰიჩიიჩ 135,17-11 უფროზ

Ჯიიჩოჩ-ჩ 39,10-8 ჭართალეთ-ი
Ჯჩიჩ || *Ჯჩიჩ* 182,15-12 ჩელთა; 12,12-8 ჩელეთ-ი
Ჯიიაჩ 188,3-187,15; 187,4-4 ჩიმამგ || ჩირმაგ

Ფაანაჩიჩ-ჩ 49,15-13 პაპანიკ-ი
Ფაიაიი, -ოჲ 52,13-9 პარხალ-ი
Ფიიციჩ-ჩ 18,10-10; 38,17-14; 57,3; 92,11-9 სპარს-ნ-ი || სპარსეთ-ი
Ფიიი-ჩ, -ჩყ 17,13-10; 17,15-10; 23,9-8; 21,16-5; 22,4-1; 23,2-1; 23,12-10; 42,9-5; 47,18-12; 55,20-56,7... სპარს-ნ-ი || სპარსეთ-ი; 103,5-10 ქალდეველ-ნ-ი
Ფიციაი, -ოჲ (ქ.) 7,9-8; 116,17-13 ბარდავ-ი: *Ფიციაიაჲ ჩჩიაან* 38,16-14 ბარდაველ(ის ეროსთავე)-ი
Ფიციხიციჩაჩ, იი ჩიჩჩ Ჩჩჩი, იხ. *Ჩჩჩი*
Ფიიჩჩიჩიიიაი, -ჩ 161,17-14; 166,10-10; 167,2-1 პალეკარპოს
Ფიიაი (*ციიჩიაჩ*) 78,10; 181,10; 196,18 პავლე
Ფიიაი (= *Ჩჩჩიიიი*) 101,4-2; 101,7-4 პავლე
Ფჩიიძიიჩ Ჩჩიაიჩ 126,14-127,1 პეროძავრ სივნელი
Ფჩიიი 77,16-78,6; 196,18 პეტრე (მოციქ.)
Ფჩიიი (*ქიაანაიჲ*) 160,2-159,7; 160,6-4; 161, 13-9; 162,12-1; 163,14-6; 165,13-12; 178,21-12; 179,3; 180,18-12; 181,18-182,1; 187,1-1 პეტრე
Ფჩიიი (*ჩიიჩიც.*) 223,14
Ფჩიიც 71,16-72,8 ფეროზ
Ფჩიიიიი 48,11; 77,11-78,3 პილატე
Ფიიიაი 28,3-3 პლატონ
Ფაჩიიი || *Ფაჩიიაი, -ჩ* || , *-ოჩ* 6,5-1; 7,1-6,13; 69,6-6; 77,13-78,4; 154,2-153,12 პონტო

Ჯაჩჩიჩჩჩ 193,16-8 ჯაზირეთ-ი (იგივე *Ჯაჩჩიჩჩჩ*, იხ.)
Ჯიიაჩჩჩ, -ჩ || , *-ოჲ* 34,16-35,1; 36,11-11; 41,16-13; 54,15-11; 80,16-14; 131,8-7;

182,11-8; 214,5-9; 232,17-12; 243,13-9 ჯავახეთ-ი
Ջաւախոս 12,17-12; 12,20-13,2 ჯავახოს
Ջաւրքէթ 70,13-71,3 ჯახირეთ-ი
Ջափար 225,11-7; 225,12; 226,4-225,13 ჯაფარ
Ջևրան, -ոյ 36,11-11; 41,16-13; 80,16-14; 182, 14-10 ჭერემ-ი
Ջհանդիէր 56,11-57,6 ჯუანშერ
Ջհանդիէր 141,1 1-145,1 ჯუანშერ
Ջիբաղ ‖ *Ջիբղա* 191,5-3; 191,7-5 ჯიბლა ‖ ჯიბღუ
Ջիւաս, -ոյ 158,5-157,9 ჯილა(ს)
Ջիւկ-ք 49,16-13 ჯიქ-ნ-ი
Ջիքէթ 150,17-151,6 ჯიქეთ-ი
Ջուանդիր (վասպուրականի տէր) 153,13-7 ჯუანბერ (ასპურაგნელი)
Ջուանդիր (ամատունեաց) 166,1-4 ჯუანბერ
Ջուանդիր 208,3-3; 208,5 ჯუანბარ
Ջուանդիր 211,2-2; 212,3-211,11; 213,6-212,10; 213,20-214,1 ჯუანბერ (არჩილის ძე)
Ջուրջանէթ 171,16-172,1 ჯორჯანეთ-ი

Ռան, -ոյ 16,17-17,1; 19,4-4; 70,15-71,4; 116, 17-13; 126,5-8; 134,3-133,14; 134,8-2; 140, 1-139,10; 140,7-139,15; 145,7-13; 165,7-10; 230,17-10 რან-ი
Ռան-ք, -ոց 5,2-1 რან-ნ-ი
Ռատատ՝ ի Ռատատէ 81,7-7 რაპატელ-ნ-ი
Ռանն, -ամբ 219,12-220,4; 220,5-11; 220.11-13; 220,16-221,1; 222,11-8 რატ-ი
Ռիշա, -շոյ (ք՛) 25,1-2; 131,15-13; 135,7-1; 182,12-9; 199.4 რუსთავ-ი; *Ռիշա, որ է պարսիկ քաղաք* 12,9-5 ბოსტან-ქალაქი, რომელსა აწ ჰქჳან რუსთაჳი

Սաքա, -ոյ 188,5-137,15; 188,8-2 საბა
Սահլուխտ, -ոյ 141,17-3; 143,8-11; 144,5-11; 144,9-14 საგდუხტ
Սահուրքի, -ոյ 34,13-12 სკჳრეთ-ი
Սահակ (սմբատայ) 214,9-13 სჰაკ
Սամախս, -ի 29,2-28,14 სამარ-ი
Սամշոյլտ 15,17-11 სამშჳლდე (იგიეე *Շամշոյտէ*, იხ.)
Սամուէլ 161,13-13; 162,12-13; 163,14-7; 178, 22-12; 179,3; 182,7-6; 187,2-1; 189,1-188,9 სამუელ ‖ სამოელ
Սամուէլ (մ ն ն ա ց ո ն) 160,3-1 სამუელ
Սամխէ 35,1-3; 52,6-2 სამცხე
Սայուրմակ (ս ր ի Փ ո ւ ն ա ւ ա զ ա յ) 37,5-6; 37,14-14; 39,3-3 საურმაგ
Սայուրմակ (ս պ ա յ ա պ ե տ) 113,8-8; 114, 10-14 საურმაგ
Սայուրմակ (հ ե ծ ո ւ) 173,13-13 საურმაგ
Սաքար 218,1-1 საკობ
Սառա, -ի 194,3-193,12; 194 - 4 სარა
Սառակինոս, იხ. *Սարակինոս-ք*
Սասան, -ոյ 93,2-8 სასანიან-ი
Սարկինա Սարակինէ 21,13-11; 24,19-25,1 სარკინე
Սարակինեցի-ք 25,8-8 სარკინელ-ნ-ი
Սարակինոս-ք ‖ Սառակինոս-ք, -ոյ 193,3-2; 193,12-5; 193,15-7; 195,2-194,8; 197,9-5; 203,3; 206,12-7; 213,8-212,12; 216,2-3; 228, 15 სარკინოზ-ნ-ი ‖ აგარიან-ი
Սարգիս 203,11
Սարկաւագ 255,8
Սահմանսլ, -ոյ 81,7-7 საფურცლე
Սենեքերիմ, -ոյ 226,8-13 სენაქერემ
Սեվերկա 62,9-6 სეფელია
Սիդացի, -ոց 141,3-140,11 სინდ-ნ-ი
Սիդէթ 159,2-158,6 სინდეთ-ი
Սիդոն 159,2-158,6 სინდ-ი
Սիդոնայ ‖ Սիդկնա 88,2-7; 114.1-113.15 სიდონია
Սիմէոն 252,6-3 სჳმონ (პყონდიდელ-ი)
Սիմոն Կանանայի 47.6-9; 47.8-5 სჳმიონ კანანელი
Սինա 19,20-12; 253.16-254.2 სინა
Սինդ, -ոյ 173,2-4; 174,1-7; 176,3-18 სინდ ნ-ი
Սինկա (բ.) 172.18-173,12 სინდა
Սինդայ 177,5-7 სინდ-ი
Սինդէթ 178,5-1 სინდეთ-ი
Սինդիկ-(ք), -ոյ 172,13-12; 172,14-12 სინდეთ-ი ‖ სინდ-ნ-ი
Սիո(վ)՝ ի Շամշոյտ 141,16-14 სიონ-ი (სამშჳლდისა); 182,7; 193.14-10 სიონი (მცხეთისა)
Սիւնեցի, იხ. *Պկուժաւր*
Սմբատ (Տիեզերակալ), -ոյ 215.14-216,1; 216. 7-217,5; 217,1-5 სუმბატ
Սմբատ Բիւրատայ 49.8-8; 50.8-10; 50,18-51,5; 52,4-51,18; 53.17-13 სუმბატ ბიცრიტიან-ი
Սոլոմ 237,10-11 სოდომ
Սոդոմ ‖ Սոդոմի, -հայ 74,9-4; 74,16-75,3; 126,9-11; 127,15-15; 131,11-10 სალომე
Սոն-ք 34.2-3; 67.9 სუანეთ-ი
Սուանէթ 38,11-11 სუანეთ-ი
Սուբաղ, -ոյ 196,7-2 სუბღ-ი
Սուլա, -ի 227,16-14; 228,2-227,16 სულ-

Սուսան 75,16-12: 76,1-15 სუსანა || სოსანა
Սպանդիար, -ի 23,2-2; 23,10-9 სანდიატ
Սպասխանոս 48,6-9 სპასიანოს
Սպեր, -ոյ՝ ծով 11,19-12; 27,5-4: *Երկիր* 186,2-185,14: 251,15-8: *գետ* 24,16-10: 198,7-3 სპერ-ი
Տաճփանէ (իշխան) 189,10-4; 189,20-190,1 სტეფანოზ
Տաճփանոս 216,17-217,4 სტეფანე (მტბევარი)
Տաճփանոս, -ի 192,9-4; 195,8-1 სტეფანოზ (ადარნასეს ძე)
Տաճփանոս (նախավկայ) 192,16-12 სტეფანე

Վախթանգ, -այ 143,1-3: 145—151: 153—154: 167—179; 182—186; 196,13-7; 199,9-5; 208,4-1 ვახტანგ
Վահրամ 23,9-9 ბარამ
Վանանդ 51,2-4; 232,18-14 ვანანდ-ი
Վաշթաքեր, -ոյ 23,3-2 ვაშტაშამბ-ი
Վաչէ, -ի 62,20-63,3; 62,21-3 ვაჩე
Վասիլ (իայսր) 222,3-3: 222,6; 222,14-11; 223,4-1: 223,12; 226,16 ბასილი
Վարազ-Բակուր 229,14-11 ვარაზ-ბაკურ
Վարան-Խոսրովքանգ 142,18-143,3; 153,3-152, 19 ვარან-ხოსროთანგ-ი
Վարբս կ, -այ || *Վարբակէս* 40,5-5; 40,16:41,8 არბაკ || არშაკ
Վարդան-Բագար, -այ 132,17-12; 133,5-1; 133, 16; 134,15-7 ვარაზ-ბაქარ
Վարդաքակ(ուր) 144,8-14; 147,2-5 ვარაზ-ბაკურ
Վիր-ք, ոց 19,14-10; 20,12-6; 20,20-12: 21,15-4... ქართველნი; 23,17-14; 42,11-7; 44,2-4... ქართლი: 18,18-14; 22,12-7 ქართლოსიან-ნი
Վրաց-ք 45,2-10 ქართველნი: 18,10-10 ქართლი; 38,9-8 ქართლოსიან-ნი
Վրոյն (= *Բէվ*, იხ.) 61,7; 62,6-5 რევ

Տայ-ք, -ոց 7,4-3; 52,14-10: 204,6-2; 219,10-19: 243,2-242,11 ტაო: 34,19-35,2 ტასის-კარ-ი (?)
Տայոց-դուռն 13,5-5: 35,7-6 ტასის-კარი
Տաշիր, -այ 34,13-13; 41,10-9 ტაშირ-ი
Տարաւն, -ոյ 199,5-7 ტარონ-ი
Տբևցի-ք 207,12-6 ტბელ-ნ-ი
Տէրունական 251,11-6 ტერუნაკალ-ი
Տիգրան, -այ 53,18-14 ტიგრან
Տիտոս, -ի 249,13-5 ტიტოს
Տիրիթիս, -ոյ 15,7-2 ტირეთ-ი
Տլասպկան 223,12
Տրդատ, -այ 133,4-132,15; 134,18-10 თრდატ
Տրդատ Արշակունի 153,12-8; 155,1-5; 155,8-8 თრდატ გრიგოლის შენებულისა ქალაქისაგან
Տրդատ,-այ || *Տրդատէս* || *Տրդատիոս* 65,10-66,4; 71,9-15: 72,3; 72,15-14; 74,4; 74,8-3; 79,3-8: 88,11; 131,1-3; 133,11-134,10: 135,1-134,10; 147,14-148,1 თრდატ (სომეხთა მეფე)
Տրուական 249,9-3 ტროადელ-ი
Տփղիս, -իսաց 30,3-2: 34,10-11; 35,6-5: 134,1-133,11: 184,2-2: 186,6; 189,13-8; 189,20; 191,1-2: 212,6-211,3: 213,7-212,12: 213,15-6: 214,8-12: 216,3-8: 225,11-8; 225,15-10: 226,2-2; 226,4: 230,4-11; 230,10; 241,9-12 ტფილის-ი: 247,15-248,1: 249,15-7; 253,1-2 ტფილელ-ნ-ი

Րաժդէն, -ոյ 183,1-1 რაჟდენ
Րայխս, -այ (*լ.*) 17,12
Րէուն) 74,10-5 რევ
Րէ, -այ =, -ոյ(|| *Վրոյն*) *«որ ասի յաղթող»* 62,18-8; 120,5-1; 122,10-14; 126,8-10; 129,15-12; 133,2-132,13; 133,3-132,14 რევ
Րխաւն, -այ 33,20-34,2 რიონ-ი
Րկինիա-Խէտ «ներկաթաղ» 56,5-13 რკინის-კევ-ი

Ցլիս (լիճ) 53,10-9 ცელ-ი (ტბა)
Ցխիսգուխ 24,19-25 ციხე-დიდ-ი
Ցխիսջուար 228,2-2 ციხისჯუარ-ი
Ցխինիս Ծաղ 198,4-1 ცხენის წყალი

Փառնաւոյ -ոյ 50,5-7 ფარისოს-ი
Փառնաջոմ 41,5-5; 41,9-9 ფარნაჯომ
Փառնաւազ (սպայապետ) 55,21-56,9: 58,7-59,8 ფარნავაზ
Փառնաւազ, -այ || *-ոյ (քաղաքար վրաց)* 28,19-13: 29,4-2: 29,6-4; 29,10-8; 31,1-1; 31,12-10; 32,7-4: 32,10-8: 33,4-2: 33,11-10: 34,5-4; 35,16-14; 36,2-3; 37,4-6; 37,6-6 ფარნავაზ
Փառնաւազեան-ք 65,14-64,3; 67,7-6 ფარნავაზიან-ნ-ი
Փառնաւազունի-ք 43,2-12 ფარნავაზიან-ნ-ი
Փաւլ 217,15-15: 218,12-219,5 ფადლა
Փաւլուն, -լոյ || *-տլայ* 221,4-4; 221,9-8; 230,5-12; 230,11-13: 231,2-4: 231,5-8 ფადლონ || ფადლუნ
Փարաւն, -ոյ 34,15-14 ფანვარ-ი
Փարաւորատ 20,10-6; 20,15-9 ფარაბოროტ

Փարնաջոմ, -այ 40,7-7; 42,2-1; 42,8-6 ფარნაჯომ (იგივე *Փառնաջոմ*, იხ.)
Փարնաւ, -այ (ծով) 80,17-16 ფარავნა (ტბა) (იგივე *Փարաւն*, იხ.)
Փարսմանն 49,7-7 ფარსმან (მეფე)
Փարսմանն 133,3-1; 135,11-4 ფარსმან (ვარახბაქარის ძე)
Փարսմանն, -այ 55,5-4; 55,9-6; 55,14-56,1; 55,20-56,8; 56,3-11; 56,4-12; 56,7--57,3; 56,9-57,4; 56,13-57.6; 57,7-58,2; 57,10-58,5; 57,12-58,5; 57,17-58,10; 58,3-59,4; 58,7-59,8; 58,8-59,9; 58,12-59.11; 58,19-59,19; 59,3-21 ფარსმან ქველი, არმაზელი
Փարսմանն, -այ 187,7-2; 187,11-6; 187,17-12 ფარსმან (ბაკურის ძე)
Փարսմանն 187,18-13; 188,15-8 ფარსმან (ფარსმანის ძე)
Փարսմանն-Փախուր 148,15-149,1 ფარსმან-ფარუხ
Փերոզ, -այ 133,2-132,14 ფეროზ
Փերոզ, -ի || *Փերոյժ* 116,16-12; 125,8-8; 126,6-8; 131,3-5 ფეროზ
Փխուն (գ.) 157,18-6 გეონ-ი
Փսաղի-ք 126,1-4 ფხოველ-ნ-ი
Փղշատայի՝ եղիկիր Փղշատացւոց 193,18-9 ფილისტიმე
Փուկաս, -այ 189,3-1; 189,13-10 ფოკას
Փռանգ-ք 239,3-3 ფრანგ-ნ-ი

Քալաձոր 243,9-6 ქალაძორ-ი
Քաղանէ, -եայ 101,14; 101,18
Քաղդեացի 85,3-6 ქალდეველ-ი
Քաղդեղական-ք 203,4
Քաղիւրի, -այ 203,6; 203,8; 203,13; 211,9-7 სარკინოზი
Քալատուն 49,5-6 ქაჯატუნ-ი («დევთა სახლი»)
Քալայ-քաղաք 13,3-3; 33,8-6 ქაჯთა-ქალაქ-ი
Քասրէ, -ի 189,6-2 ქასრე; 191,12-9 ხუასრო
Քարքամ 43,4-14 ქართამ
Քարքամ, -այ 48,4-8; 48,13 ქართამ (ადრეკის ძე)
Քարթլ, -այ 11,17-11; 12,6-4; 18,5-6; 48,2-5; 52,5-1; 55,5-3; 117,11-9; 121,15; 128,17-5; 134,5-133,15; 134,14-6; 136,2-1; 145,5-11; 146,4-6; 179,8-1; 186,11-4; 187,9-5; 188,13-6; 194,17-7; 195,14-5; 195,18-8; 208,2; 212,6-211,13; 215,10-10; 215,17-13; 216,12-14; 218,8-8; 229,3-3; 232,7-6; 239,6; 246,10-247,3; 247,6; 252,7-4; 254,7-13 ქართლ-ი; *Քարթլայ տուն* შვილნი ქართლოსის-ნ-ი 13,15-12;14,9; *Քարթլացւոց* 151,5-14 ქართველ[თა]
Քարթլոս, -այ || *, -այ* 6,9-5; 6,22-12; 11,13-7; 12,7; 13,18-14; 14,17-9; 37,3; 37,7-7 ქართლოს-ი; 36,3-4 ქართლი (?)
Քարսէ-Շար || *Քարսէ-Շարւոյ* 63,2-8; 63,13 ქასრე ანუშარვან
Քաւաղին 231,10-12; 251,12-6 ქავახნ-ი
Քեհլասլոս 19,7-6; 19,12-9; 20,9-5; 20,16-10 ქეკაპოს
Քինծեր, -այ ქინძარელ-ნ-ი
Քուէ-Խոսրով 20,19-12; 21.14-3 ქეიხოსრო
Քուէշ, -այ 209,16-13 ქუში-ი
Քուճաէք 35,5-4 ქუჯის-ი
Քուշան-ք 178,13
Քուշացի-ք, -ոց 178.3
Քուլ, -ի || *Քուլխ* || *Քուլխս, -այ* 34,3-3; 39,2-2; 42,18-43,7 ქოჯ-ი || ქუჯ-ი 31,1-1; 31,7-5; 33,19-34,1
Քուլխ *-ջայ (ք.)* 34,4-4; 145,11-15 გოჯი
Քուրդ-ք, -աց 178,13-7 ქურდ-ნ-ი
Քուրդաւան 246,9-247,2 ქურდევან-ი
Քրիստոս 62.15-9; 73,11-9; 75.2... ქრისტე (იხ. აგრეთვე *Յիսուս Քրիստոս*)

II. ძართულ - სომხური — ՎՐԱՑԵՐԷՆ - ՀԱՅԵՐԷՆ

აბაშა *Հաբաշիս Տղայ*
აბაშ-ნ-ი *Հաբաշի-ք, -ւոյց*
აბაშეთ-ი *Աբաշէթ*
აბებორა *Աբեբուրայ*
აბელ-ი *Հաբէլ, -ի*
აბიათარ *Աբիաթար, -այ*
აბოც-ი *Աբոց-ք, -ոյ*
აბრაჰამ *Աբրահամ, -ու*
აბუბექირ *Աբուբաքր*
აბულკასიმ *Բուլկասիմ*

აგ *Ակ*
აგარ *Ագար, -ու*
აგარაკ *Ագարակ*
აგარან-ი, იხ. გაგ-ი
[ადამ] *Ադամ, -այ*
ადამი *Ադմի*
ადარბადაგან-ი || ადრაბადაგანი *Ատրպատական*
ადარმა (ადარიმა M) || არდამ *Ադարմա* || *Ադալմոս*
ადარნასე *Ատրնևրսեհ, -ի (ի շ խ ա ն)*

ადარშასე *Ადარშასე, -ს (ბადრაგის უფ.)*
ადარნასე *Ადარნასე*
ადერკ-ი *Ადერკი, -ისა*
ადერკ-ი ‖ ადერეკ-ი *Ადერკი, -ისა*
ადრაბადაგან-ი, იხ. ადარბადაგან-ი
ადრეკ-ი, იხ. ადერკი
ავანან-ი (?) *Ჯამჩი, -ისა*
აზნაურ-ნ-ი *Აზნაურ-ი*
აზონ *Აზონ, -ს ‖ -ისა*
აზორკ ‖ არზუკ *Აზორკ ‖ Აღრკის*
ათრაქა *Ათრაქა, -ისა*
აინინა *Აინინასა*
ალაზნ-ი *Ალაზანი (ქ.), -ისა ‖ -ისა*
ალექსანდრე *Ალექსანდრე (Მაკედონელი)*
ალექსანდრია *Ალექსანდრია (ქ.)*
ალექსი *Ალექსი (Ბაგრატ Ბაგრატოვნის)*
ამაზასპ ტაროვნელი *Ჰამაზასპ (Ტაოსნისა ამბი)*
ამაზასპ *Ჰამაზასპ, -ისა*
ამბაზუკ ‖ ანბაზუკ *Ანბაზუკ ‖ Ანბაზუკ*
ამზაერ ‖ არმაზელ (არმაზაელ A, მაზვარ M) *Ამზაერ ‖ Ამზიერ*
ამზასპ *Ჰამაზასპ, -ისა*
ამზასპანი *Ჰამაზასპიანი*
ანაკ *Ანაკ*
ანაკოფია *Ანაკაფის ‖ Ანაკოფია, -ს (ქ.)*
ანაკოფია *Ანაკოფია, -ისა (ს.)*
ანასტოს *Ანასტას*
ანბაზუკ, იხ. ამბაზუკ
ანდრია *Ანდრია ‖ Ანდრიასა*
ანისი *Ანი, -ისა (ქ.)*
ანნა *Ანნა*
ანტიოქ ‖ ანტიოქოზ ‖ ანტიოქოს *Ანტიოქი, -ის ‖ Ანტიოქოსი*
ანტიოქი ‖ ანტიოქია *Ანტაკი ‖ Ანტაკი ‖ Ანტიოქი (ქ.)*
ანძანძორა ‖ ანძიანძორ *Ანძანძარი ‖ Ანძანძარისა*
აჟღალან *Აჟღანი*
აჟღალანიან-ნ-ი *Აღრკისელ-ი*
არაბ-ნ-ი ‖ არაბეთი *Არაბეთელ-ი*
არაბია *Არაბეთი*
არაგუ *Არაგი, -ისა ‖ -ისა ‖ -ის (ქ.)*
არარატ-ი *Ararati, -ისა. Ararat, -ის*
არასხ-ი *ნაბადი, -ისა (ქ.)*
არბაკ *Არბაკ*
არბაკ ‖ არშაკ *Არბაკ ‖ Ვარდაკი, -ისა ‖ Ვარდაკიდ, -ის*
არბაკ *Არბაკ*
არბაკიანან-ნ-ი *Არბაკისელ-ი, -ისაგ*
არგუეთ-ი *Არგაძე, -ისა*
არდაბირობა *Არდ-ბერძენი («Ბერძნის-ი»)*
არდამ, იხ. ადარმა
არდაშიოშ (არდაშირ B) *Არდაშესი*
არდუხ *Არტაზი, -ს*
არევ *Არს (Ცისანაგ ანგ)*
არზუკ, იხ. აზორკ
არისტოტელ-ი *Არისტოტელე, -ს*
არმაზ *Არმაზ (ქ.)*
არმაზ-ი *Არმაზი, -ისა. Არმაზ ‖ Არმაზის, -ისა. Არმაზნ (ათას.)*
არმაზ *Არმაზ, -ის*
არმაზელ-ი *Არმაზისელი, -ისა; არმაზელ-ნ-ი მეფენი Არმაზის ბაზაურნი*
არმაზელ (არმაზაელ A, მაზვარ M) ‖ ამზაერ, იხ. ამზაერ
არსენ (იყალთოელი) *Არსენი (Ცხრა ერთი)*
არსიან(ნ)ი *Არსიანი, -ისა ‖ Არსიონ*
არტაბან *Ართაბან*
არტაბატ *Ართაბატ*
არტაგ *Ართაგი, -ისა*
არტავაზ *Ართაზად*
არტან-ი *Ათაბანი*
არტან-ი *Ართანი, -ისა (ტ.-ქ.)*
არფასარან *Არტაბანი*
არშაკ, იხ. არბაკ ‖ არშაკ
არჩილ *Არჩილი, -ს*
არჩილ *Არჩილი, -ს*
ასიმ, იხ. ჰიჭუამ
ასპან-ი *Ასფანი*
ასპანელ-ი *Ასფანისელი, -ყაენ*
ასურ(ნ)-ი ‖ ასურასტანელ-ნ-ი *Ასირი-ი, -ეთ ‖ -ეთ*
ასურასტან-ი ‖ ასურეთ-ი *Ასირეთი*
ასფაგურ *Ასფაგური ‖ Ასფაგურელი, -ისა*
ატენ-ი *Ათენი, -ისა (ქ.)*
აფრიდონ *Აბდილი ‖ Აბდილი, -ისა*
აფროდიტოს *Აფროდიტე, -თესა*
აფხაზ-ნ-ი *Აფხაზ-ი, -თა*
აფხაზეთ-ი *Აფხაზი, -ისა ‖ -ისა ‖ -ი*
აქაბ *Აქაბი*
აქილევ-ი *Აქილი, -ისა*
აღსართან *Ასპარეზი*
აღსართან *Ასპარეზი*
აღსუნღულ-ი *Ასპინძელი*
აშორნა (აშორნია A) *Აჭიანი*
აშოტ *Აშოთ (Კიბაშოთ)*
აჭარა *Აჭარა*
ახალქალაქ-ი *Ახალციხე, -ს*

ბაბილა *Բաբիլաս*
ბაბილონ || ბაბილოვნ-ი || ბაღდად-ი *Բաբիլոն, -ի*
ბაგრატ *Բագարատ*
ბაგრატ *Բագարատ, -այ*
ბაგრატ *Բագ(ա)րատ, -այ*
ბაგრატ *Բագ(ա)րատ, -այ*
ბაგრატონიან-ი *Բագրատունի, -ոյ*
ბაზალეთ-ი *Բազալէթ*
ბაზუკ || ბაზოკ *Բազուկ*
ბაკურ (*Բակուր*)
ბაკურ (პატიაბში) *Բակուր*
ბალენდუხტ *Բալենդուխտ*
ბარაბა *Բարաբբա*
ბარაბიან-ნ-ი *Բարաբբայն-ք, -ոց*
ბარამ *Վահրամ*
ბარდავ-ი || ბაღდად-ი *Բաղտատ (ք.) Պարտաւ, -այ (ք.)*
ბარდაველ-ი: ბარდაველის ერისთავი *Պարտաւայ իշխան*, იხ. *Պարտաւ*
ბარდოს *Բարդոս, -ոյ*
ბარზაბოდ *Բարզաբաւթ*
ბართლომე *Բարդողոմէոս, -ի*
ბარტამ *Բարտամ, -այ*
ბარტამ *Բարտամ*
ბარტამ *Բարտամ, -այ*
ბარტონ || ბარტომ || ბარტამ *Բարտոն, -այ || -ի*
ბარტოს *Բարտոս, -ոյ*
ბარუქ-ი *Բարիքի, -եայ*
ბასიან-ი *Բասեն, -ոյ*
ბასილი *Վասիլ (կայսր)*
ბასილი *Բարսեղ*
ბაღდად-ი, იხ. ბარდავ-ი, ბაბილონ
ბაჰარ-ი *Բահլաւ, -այ || -ու*
ბედია *Բեդիա (ք.)*
ბევრასფ *Բլուրասպի*
ბეთლემ *Բեդղհէմ*
ბეთლემელ-ი *Բեդղայեմացի*
ბერდაოჯ-ი || ბერდუჯ-ი *Բերդահոջ, -ոյ*
ბერძენ-ნ-ი || საბერძნეთ-ი *Բերձեան-ք, Հոռոմ-ք, -ոց*, იხ. საბერძნეთი-ც
ბეშქენ *Բէշկէն*
ბიზინტია || ქალაქი კოსტანტინესი *Բիւզանդիոն (ք.)*
ბიზინტ(ი)ოს *Բիւզանդոս, -ի || -ւոյ*
ბინქარან *Բինքարան*
ბიობ *Բիւուաք, -ու*
ბიბჯნტა *Բիզնթիայ*
ბოდელ-ი *Բուդայ, -ոյ*
ბოლნის-ი *Բաւղնիս*
ბორენა *Բաւրենա*
ბორზო *Բարզաւ*
ბოსტან-ქალაქ-ი, რომელსა აწ ჰქჳან რუსთავი *Բիշլա, որ է Պարտիզաքաղաք*, იხ. *Բիշլա*
ბოტორია *Բուդուբիա*
ბრანჯ-ნ-ი || ბრანჯეთ-ი *Բրանջ-ք, -ոյ*
ბულჩან *Բուլջան*
ბუკლობ *Բուժդուբ*
ბულა *Բուղա(յ)*

გაგ-ი || აგარანი (?) *Գագ, -այ*
გაგიკ *Գագիկ*
გაგიკ-ი *Գագիկ*
გაიმ *Գայիմ*
გამრეკელ-ი *Գամբրկիկէ*
განძა *Գանձակ, -այ*
გარდაბან-ი *Գարդաբան*
გარდაბანელ-ი *Գարդամբկ*
გარდაბოს *Գարդոս*
გაჩიან-ი *Գանչէնա || Գաչկն-ը*
გაჩიან-ი *Գաչկն (ք.)*
გაჩიოს *Գաչկոս || Գաչկս*
გაც-ი || გაციმ *Գացայ || Գացիմ*
გეონ-ი *Գեհոն (գ.). Փկսոն*
გიორგი *Գէաւրգի || Գէորգի*
გიორგი *Գէաւրգի || Գէորգի, -գեայ||Գորգի,-գայ*
გიორგი *Գիորգի*
გიორგი *Գաւրգի || Գէաւրգի || Գէորգի*
გიორგი ჭყონდიდელი, იხ. ჭყონდიდელ-ი
გობრონ *Գաւրոն*
გოდერძიან-ნ-ი *Գոգերձեցի-ք*
გოლგოლა || გულგულა *Գաղգաղ || Գաղղաղա*
გომორ *Գոմոր*
გორ-ი *Գաւր, -ի*
გოჯ-ი *Գուչ(ի), -այ (ք.)*
გორგასალ-ი *Գուրգասալ*
გრიგოლ *Գրիգոր*
გრიგოლ ღმრთის-მეტყუელ-ი *Գրիգոր ս՛ք (Աստուածաբան)*
გრიგოლ პართელ-ი *Լուսաւորիչ*
გუარამ კურაპალატ-ი) *Գորամ, -այ*
გუარანდუხტ *Գորանդուխտ*
გუარანდუხტ *Գորանդուխտ*
გუდამაყრელ-ნ-ი *Գաւդամաղր*
გუთ-ი *Գաւթացի, -ոյ*
გულგულა, იხ. გოლგოლა
გულისტან-ი *Գուլստան (ք.)*
გურანდუხტ *Գորանդուխտ*
გურგენ *Գուրգեն, -այ*

გურგენ-ი: ზღუა გურგენისი *კასპიც ბით*
გურია *Გაւբ, -ს*

დაბა *Ծարը, -այ*
დაბა (ბოდე) *Ծաբայ*
დავით *Դաւիթ*
დავით (აღმაშენებელ-ი) *Դաւիթ*
დავით (კერაპალატ-ი) *Դաւիթ*
დავით (წინასწარმეტყველი) *Դաւիթ*
დანანა *Դադանայ*
დანიელ *Դանիէլ, -ի*
დარიალა || დარიალან-ი || დარიელ-ი *Դարիալ, -այ* || *Դարիալայ*
დარუბალა *Դարբալա*
დარუბანდ-ი *Դարբանդ, -այ* || *-ու*
დაჩი *Դաչէ, -ի*
დედა-ციხე *Մայրաքաղդ*
დემეტრე *Դեմետրէ*
დემეტრე *Դեմետրէ*
დემეტრე *Դեմետրէ*
დემეტრე *Դեմետրէ*
დემოთ(ისა) *Դմուխիս (լ.)*
დეროკ *Դերուկ*
დვალეთ-ი *Դուալէթ, -ոյ* || *Դվալէթ, -այ*
დიდგორ-ი *Դիդգաւր*
დიდო-ნ-ი *Դիդաւ-ք*
დიმნა *Դիմնոց*
დმანის-ი || დმანელ-ნ-ი *Դմանիս, -նեայ*
დურძუკ(ნ)-ი *Դուձուկ(ք), -ի. Դուբձուկ-ք. Դուբձուկիսկիք. Դուբձուկէթ* ქუეყანა დ უ რ ძ უ კ თ ა
დურძუკეთ-ი *Դուրձկէ, -ոյ; Դուրձկէթ; Դուրձուկ-ք*
დურძუკელ-ი *Դուրձկայ, -ոյ*

ებრაელ-ი *Հբէայ-ք, -լոյ*
ეგრ(ის)-ი *Եգր, -այ*
ეგრის-ი *Եգէր, -այ*
ეგრის-ი || მეგრელ-ნ-ი *Եգրիս*
ეგრის-ი *Եգրիս (ք.)*
ეგრისის წყალ-ი *Եգերջուր, -ոյ*
ეგროს *Եգրէս* || *Եգրոս, -ոյ*
ეგვპტე *Եգիպտոս*
ევფრატ-ი *Եփրատ, -այ*
ეკლეც-ი *Եւեղեայ-ք*
ელარბინ-ი *Լբրին, -այ*
ელენე *Հնկինէ*
ელენე (ვახტანგის ცოლი) *Հնկինէ*
ელენე (ბაგრატის ცოლი) *Հնկինէ*
ელია *Եգիա, -ի*
ელია (ეპისკოპოს-ი) *Եղիա-յ*
ელია *Հնդէ, -ղեայ*
ელიაზარ(ის) *Եղիազարոս*
ელიოზ *Ելիոս*
ერაკლე || ჰერაკლე *Հերակղ* || *Հերակէս, -ի, -ոյ*
ერეთ-ი *Հերէթ*, იხ. ჰერეთ-ი
ერუშეთ-ი *Երուշէթ, -ոյ*
ერწო-თ(იანელ-ნ-ი) *Երծոյք*
ესაია *Եսայի, -յեայ*

ზაბულონ || ზაბილონ კაბადუკიელ-ი *Զաբուղն Կապադովկացի*
ზადენ-ი *Զադէն, -ի (ლ. ლ.)*
ზადენ-ი (კერპი) *Զադէն, -ղինայ*
ზანავ-ი *Զանաւ (ლ. ლ.)*
ზანავ-ი *Զաւան, -ոյ*
ზარენ *Զարէն*
ზაქარია *Զաքարիա, -այ*
ზენონ *Զինոն*
ზღუა გურგენის-ი *Կասպից ծով*
ზღუა ისრაელთა *Կարմիր ծով*

ვანანდ-ი *Վանանդ*
ვარაზ-ბაკურ *Վարազ-Բակուր*
ვარაზ-ბაკურ *Վարդաբակ(ուր)*
ვარაზ-ბაქარ *Վարդա-Բաքար, -այ*
ვარან-ხოსროთანგ-ი *Վարան-Խոսրովդանդ*
ვაშტაშამბ-ი *Վաշխաբէր*
ვაჩე *Վաչէ, -ի*
ვახტანგ *Վախթանգ, -այ*
ველათი *Եւլաթի*

თაბორ *Թաւոր*
თავფეჩაგ *Թափիչան*
თარგამოს || თარგამოსიან-ნ-ი *Թորգոմ, -այ* || *Թորգոմաւս*; ნათესავნი თარგამოსისნი *Թորգոմեան-ք*
თარშ-ი *Թրքաս, -այ*
თარჯან *Թարխան, -ի*
თეოდოს-ი *Թէոդոս*
თეოდოს-ი *Թէոդոս*
თერ-ი: ზღუა თერისა *ծովն Հիւրկայ*
თიანეთ-ი *Թիանէթ*
თმოგუ *Թմաւք*
თოშეთ-ი *Թաւշէթ*
თრდატ *Տրդատ, -այ*
თრდატ (სომეხთა მეფე) *Տրդատ, -այ* || *Տրդատէս* || *Տրդատեայս*
თრიალეთ-ი *Թաւղ-ք, -ոյ; Թաղ|ի|ղ-ք, -ոյ*
თრინიკოსი, იხ. საბერძნეთ-ი

თურქ-ნ-ი *Թուրք-ք, -ից; Թուրքաստան, -ի*
თურქეთ-ი || თურქ-ნ-ი || თურქმან-ნ-ი || სულტა-ნ-ი *Թուրք-ք*
თურქმან-ი *Թուրքման*
თუხარის-ი *Թուխարա* || *Թուխարսի* || *Թուղարս* (ք.) თუხარის-ი
თხოთ-ი *Թխոթ* || *Թխուր, -ոյ*

იაკობ || იობ *Յակոբ, -այ (საკ.)*
იარედ *Յարեդեան*
იარვანდ *Երուանդ*
იაფეთ-ი *Յաբեթ, -ի*
იერუსალემ-ი || იერუსალიმ-ი || იელუსალემ-ი *Երուսաղէմ*
იესუ ქრისტე *Յիսուս Քրիստոս*
იებიმიანოს *Յուբիանոս*
ივლიანე *Յուլիանոս*
ითრუჯან *Թրուջան*
იოანე || ივანე *Իւանէ*
იობ, იხ. იაკობ (ეპისკ.)
იობ *Յոբ (საკ.)*
იობენალ-ი *Յոբնաղ, Յուբնաղ, -այ*
იოვანე || ივანე *Իւանէ*
იოვანე *Իւանէ*
იოვანე *Յովհաննէս*
იოვანე (ზედაზნელი) *Յովհաննէս*
იოვანე *Յովհաննէս (կաթող.)*
იოვანე *Յովհաննէս (կաթ.)*
იონა *Յունան*
იორ-ი *Աւը (գ.); Իւրլի (գ.)*
იოსიპოს *Յովսեփոս, -ի*
იპაჯაჯ *Ալաջ*
ისმაიტელ-ი *Իսմայէլ, -ի*
ისრაელ-ი *Իսրայէլ, -ի*; ზღუა ისრაელთა *կարմիր ծով*
იუდა *Յուդա* || *Յուդաս, -ի*
იშხანიკ-ი *Իշխանիկ*
იჯინტონ *Իջինտոս*

კავკას-ი || (ნათესავი) კავკასის-ი || კავკასიოს-ი *Կովկաս, -այ* || *-ու* || *-ի*
კავკასი(ა), კავკასიან-ნ-ი *Կովկաս, -ու* || *-այ*
კავკასია *Կովկասոս, -ի*
კავკასია *Կաւկաս, -ու (լ.)*
კავკასიან-ნ-ი *Կաւկասեցեայք, -եայց* (შდრ. კავკასი(ა), კავკასიან-ნ-ი); *Կովկասի-ք, -սեայց*
კალა *Կլայ, -ի*
კალმახ-ი *Կամախ*
კანელ-ი *Կանանայի*
კანბეჩოვან-ი || კამბეჩოან-ი *Կամբէձ* || *Կամբէջ, -ոյ*
კაოს *Կայոս*
კაპადუკიელ-ი *Կապադովկացի*
კარ-ი *Կարս*
კარაბპოლო *Կարապետուս*
კარნუ - ქალაქ-ი *Կարնոյ քաղաք*
კასპ-ი *Կոպր. Կասբ* || *Կասպ-ի*
კაცხი *Կայսէ*
კახ-ი *Կախ*
კახეთ-ი *Կախէթի, -ոյ*
კახოს-ი *Կախոս*
კლარჯეთ-ი *Կլարձ-ք* || *Կլարջ-ք; Կլարձէթի, -ոյ*
კლდეკარ-ნ-ი *Կլէկար(ս), -սւոյ; (Կլդე)կար-ն-ი Կարս*
კოდისწყაროელ-ი *Կաւդիծզարացի*
კოლასტარ *Կլաստարաս, -այ* || *Կլաստոտաս*
კოსარო || კოსორ-ი *Խոսրով, -ու*
კოსტანტინე *Կոստանդի, -դեայ*
კოსტანტინე *Կոստանդէն, -ի*
კოსტანტინე *Կոստանդիանոս, -ի (մհտ.)*. ქალაქი კოსტანტინესი, იხ. ბიზანტია
კოსტანტინეპოლ-ი || კოსტანტინეპოლე *Կոստանդնուպոլիս*
კპარ-ი *Կիսրոս*
კჩრიკე *Կեւրիկէ, Կոյրկէ (քրիստ.)*
კჩრიკე *Կեւրիկէ(Քաղաւորն Կախեթոյ)*
კჩრიკე *Կեւրիկէ (Հայոց արքայ)*
კუბეთ-ი || კახეთ-ი *Կուխէթ, -ոյ*
კუბოს *Կուխոս*

ლატავრი *Լատաւրի*
ლეკ || ლეკან *Լեկան, -այ*
ლეკეთ-ი *Լեկէթ(ս), -ոյ*
ლეკ-ნ-ი *Լեկ-ք, -աց*
ლეონ (კეისარ-ი) *Լեւոն*
ლეონ (ანთიპატ-ი) *Լեւոն, -ի*
ლეონ (აფხაზთა მეფე) *Լեւոն*
ლეონ (აფხაზთა მეფე) *Լեւոն*
ლეონ (ერისთავი) *Լեւոն*
ლიახვ *Լեսխ, Լէխ (գ.)*
ლიპარიტ *Լիփարիտ*
ლიპარიტ *Լիփարիտ*
ლიპარიტ (ამირა) *Լիփարիտ*
ლიჟათ-ი *Լայիժ-ք*
ლიხ-ი *Լիխս. Լէխ-ք, Լեխ-ք*
ლომეკ-ი *Ղամէկ, -ոյ (գ.); Ղումէկ, -այ*
ლონგინოზ კარსნელ-ი *Լունկինոս Կարսնեցի. Ղունկինոս Կարսնացի*
ლოპატ-ი *Լաւպատ, -այ*
ლორე *Լաւռէ*
ლოღოთეთ-ი *Լոգոթայի, -ոյ*

ლოწობან-ი *Լոճոբան*
ლუკა *Ղուկաս (աւետարանիչ)*

მაგუგ *Մագ*
მაგუგეთ-ი *Ագմագուղք*
მავრიკ *Մաւրիկ, -այ* || *Մաւրիկ*
მაიჟან *Մայժան*
მაკედონ-ი: ჭუეყანა... მაკედონი *աշխարհն Մակեդոնացւոց*, იხ. *მაკედონაველ-ი*
მალიქ-ი *Մալիք*
მალიქ-შაჰ *Մելիք-Շահ*
მანასგომ-ი *Մանասագոմ*
მანგლის-ი *Մանգլիս* || *Մանկլիս, -լեայ*
მარიამ (ბაგრატის დედა) *Մարիամ*
მარიამ მაგდალენელ-ი *Մարիամ Մագդալենացի*
მასის-ი *Մասիս, Մասեաց*
მაჰმედ, იხ. მოაჰმად
მეგრელ-ნ-ი *Եգեր-ք*
მეგვპტელ-ი *Եգիպտացի*
მთავარ-ანგელოზ-ი *Գաբրիել*
მთეულ-ნ-ი *Մթեւէք. Մթեւուլ-ք*
მთიულეთ-ი *Մթիւլէք*
მირანდუხტ *Միհրանդուխտ*
მირდატ *Միհրդատ*
მირდატ (ბაქარის ძე) *Միրդատ*
მირდატ *Միրդատ, -այ*
მირდატ (არჩილის ძე) *Միրդատ*
მირვან *Մրւան, -այ*
მირვან *Մրւ, -այ*
მირვან || მირიან *Մրւան*
მირვანოზ *Միրվանոս*
მირიან *Միհրան (Թոռն Տրդատայ)*
მირიან || მიჰრან *Միհրան, -այ*
მირიან *Միրիան, Միհրան*
მიქაელ *Միքայէլ (եպիսկոպոս)*
მიქაელ (მთავარანგელოზი) *Միքայէլ*
მიქაელ *Միքայէլ*
მი(ჰ)რ *Միհր*
მიჰრანდუხტ (არჩილის ასული) *Միհրանդուխտ*
მოაჰმედ || მაჰმედ *Մահմեդ* || *Մահմէտ, -ի*
მობიდან *Մուշիդ*
მოგუთა || მოგუეთ-ი *Մոգք(ս)* || *Մոկք*
მოვაკან *Մովկան, -ոյ*
მოვაკან-ნ-ი || მოვაკნელ-ნ-ი *Մովկան-ք, -ացւոց*
მოვაკნეთ-ი *Մովկանէք (ք.)*
მონომახ-ი *Մոնամախ*
მოსე *Մովսէս, -ի*
მოჰამად-ი *Մահադի, -դեայ*
მოჰმედ *Մահումադ, -այ*

მტკუარი *Կուր*
მტკურის ციხე *Կուր գետոյ բերդն*
მტუერის (მტკვრის) ციხე *Աղիւսաշէն բերդ. Մոխրաբերդ*
მურვან *Մրւան (որդի Մահումադայ)*
მუხნარ-ი *Մուխնար, -այ*
მცხეთა *Մցխեթա(յ)* || *Մցխիթա(յ)* || *Մցխէթ* || *Մցխեթա(ս)*
მცხეთელ-ი *Ի Մցխեթայ* || *Մցխիթոյ* || *Մցխիթոյ, იხ. Մցխեթա(յ)*
მცხეთოს *Մցխեթոս* || *Մցխիթա(յ), -ի*

ნაბუქოდონოსორ *Նաբուդոնոսոր, -այ*
ნანა *Անանա*
ნანა *Նանա, -ի*
ნასრე *Նասրէս, -ի*
ნასტაგის-ი *Աստագի*
ნაჭარმაგევ-ი *Նաճարմաղ*
ნახჭევან-ი *Նախջաւան, -ու*
ნაჯიდურ-ი *Նախճրան*
ნებროთიან-ნ-ი *Նեբրովթականք, -այց*
ნეკრის-ი || ნეკრეს-ი *Նեկրիս* || *Նեկրէս (ք.)*
ნერსე *Ներսէս, -ի (կաթող.)*
ნიკაცობ-ი *Նիքատանը, -ոյ*
ნიკოფს-ი *Նիկոփս (ք.)*
ნილოს-ი *Նեղոս (դ.)*
ნინო *Նինոյ* || *Նինու. Նունէ* || *Նունի, -եայ*
ნინოწმიდა *սուրբ Նինու*, იხ. *Նինու*
ნიქოზ-ი *Նիքոզ*
ნოე *Նոյ, -ի*
ნორბერდ-ი *Նոր-բերդ*
ნოსტ-ი *Ոստան, -այ*
ნოსტე *Նուստէ (դ.)*
ნოტკორა *Նուտկաբա*

ოვსეთ-ი *Աւսէք*
ო(ვ)ს-ნ-ი || ოვსეთ-ი *Աւս-ք*
ოლთის-ი *Ուխտի-ք, -ացւոց*
ომარ *Աւմառ*
ორბ-ი: (ციხე) ორბისა *Ուրբէք*
ოძრკე *Աւձրխէ. ოძრკე* || *ოძრკევ-ი Ուձնձրխի, -ոյ* || *Ուձնձրխէ*
ოძრკოს *Աւձրխէ*

პავლე *Պաւղոս (առաքեալ)*
პავლე *Պաւղոս (-Աբխազար)*
პალეკარპოს *Պաւղիկարպոս, -ի*
პარხალ-ი *Պառխալ, -ոյ*
პაჭანიკ-ნ-ი *Պաճանիկ-ք*
პაჭანიკეთ-ი *Բաջանէք*

პეროჟავრ სივნელ-ი *Պիւժաւր Սիւնեցի*
პეტრე (მოციქ.) *Պետրոս*
პეტრე *Պետրոս (քահանայ)*
პილატე *Պիղատոս*
პლატონ *Պղատոն*
პონტო *Պոնտոս* || *Պոնտոս, -ի* || *-ու*

ჟალეთი *Ժալէթ*

რაბატელ-ნ-ი *ի Ռապատէ*, იხ. *Ռապատ*
რან-ი *Ռան, -այ. Աւան*
რან-ნ-ი *Ռան-ք, -ից*
რაჟდენ *Ռաժդէն, -ոյ*
რატ-ი *Ռատն, -ուին*
რაკს-ი *Ռքսոս*
რეე *Րէռ(ն)*
რეე *Րէռ, -այ* || *-ոյ* (|| *Վրոյն*)
რიონ-ი *Իրաւն, -այ*
რიუსიმე *Հռիփսիմէ*
რკინის-კეე-ი *Րկինեայ-Քէռ*
რუსთავ-ი *Ռուշտ, -ոյ* (ք.)

საბა *Սաբա, -այ*
საბერძნეთ-ი || ბერძენ-ნ-ი || ჰრომ-ნ-ი || თრინი-კოს-ი(?) *Յոյն-ք. Թրակիա* (?)
საბერძნეთ-ი, იხ. ჰრომ(ნ)ი
საბერძნეთ-ი || ბერძენ-ნ-ი *Հռոմ-ք*
საედუხტ *Սահղուխտ, -ոյ*
სალომე *Սողոմէ* || *Սողոմի, -հոյ*
სამარ-ი *Սամարոն, -ի*
სამუელ *Սամուէլ (մոնոզոն)*
სამუელ || სამოელ *Սամուէլ*
სამშვლდე *Սամշոյտ, Շամշոյղ* || *Շամշոյտ*
სამცხე *Սամչխէ*
სარკინე *Սարկինա* || *Սարակինէ*
სარკინელ-ნ-ი *Սարկինեցի-ք*
სარკინოზ-ი || აყარიან-ი *Սարկինոս-ք* || *Սառակինոս-ք, -աց. Հագարացի-ք*
სასანიან-ი *Սասան, -այ*
სარა *Սառա, -ի*
საურმაგ *Սայուրմակ (որդի Փառնաւազայ)*
საურმაგ *Սայուրմակ (սպայապետ)*
საურმაგ *Սայուրմակ (հնճուղ)*
საფურცლე *Սափուրէլ, -ոյ*
საჯობ *Սաջոբ*
საჰაკ *Սահակ (ամիրայ)*
სენაქერემ *Սենեքերիմ, -ոյ*
სეფელია *Սեփեղիա*
სიდონია *Սիդոնայ* || *Սիդինա*
სინდეთ-ი *Սինդէթ. Սիդէթ*
სინა *Սինա*
სინდ-ი *Սինդայ. Սիդոն*
სინდა *Սինդա* (ქ.)
სინდეთ-ი *Սինդէթ. Սիդէթ*
სინდეთ-ი || სინდ-ნ-ი *Սինդիկ-ք, -ոյ*
სინდ-ნ-ი *Սինդ, -այ. Սիդայի-ր, -ոց*
სიონ-ი: სიონი (სამშვლდისა) *Սիո(վ)ն (ի Շամշոյղէ)*. სიონი (მცხეთისა) *Սիոնի*
სკკრეთ-ი *Սահուրկք, -ոյ*
სობღ-ი *Սուբաղ, -այ*
სოდომ *Սոդոմ*
სომეხ-ნ-ი || სომხეთ-ი || სომხით-ი *Հայ-ք, -ոց*
სპანდიატ *Սպանդիատ, -ի*
სპარსნ-ი || სპარსეთ-ი || ქალდეველ-ნ-ი *Պարս-ք, -ից*
სპარს-ნ-ი || სპარსეთ-ი *Պարսիկ-ք*
სპასიანოს *Սպասիանոս*
სპერ-ი (ქ. ბ. ლ.) *Սպիր, -ոյ*
სტეფანე *Ստեփանոս (նախավկայ)*
სტეფანე (მტბევარ-ი) *Ստեփանոս*
სტეფანოზ (ადარნასეს ძე) *Ստեփանոս, -ի*
სტეფანოზ *Ստեփանէ (իշխան)*
სუანეთ-ი *Սոն-ք. Սուանէթ*
სჳმონ (ჭყონდიდელი) *Սիմէոն*
სჳმ(ი)ონ კანანელ-ი *Սիմոն Կանանուայի*
სულა *Սուլա, -ի*
სულტან-ი *Թուրք-ք*
სუმბატ *Սմբատ, -այ (Տիեզերակալ)*
სუმბატ ბივრიტიან-ი *Սմբատ Բիւրատայ*
სუსანა || სოსანა *Սուսան*

ტაო *Տայ-ք, -ից*
ტარონ-ი *Տարաւն, -ոյ*
ტასის-კარ-ი *Տայոց-դուռն*, იხ. აგრეთვე *Տայ-ք*
ტაშირ-ი *Տաշիր, -ոյ*
ტბელ-ნ-ი *Տբեցի-ք*
ტერუნაკალ-ი *Տէրունական*
ტიგრან *Տիգրան, -այ*
ტირეთ-ი *Տիրեխիս, -ոյ*
ტიტოს *Տիտոս, -ի*
ტროადელ-ი *Տրոադական*
ტფილელ-ნ-ი, იხ. *Տփխիս, -խեայ*
ტფილის-ი *Տփխիս, -խեաց*
ტყე-ტბა *Լիճն Մայրոյ. Մայրի*

ულიოტორ-ი *Ուլիտոս, -ի*
უმიროს *Հումէրոն*
უობოს *Ուովբոս, -ի*
ურბნით-ი *Ուրբանիս.*
ურბნის-ი *Ուրբնիս*
ურია-ნ-ი, იხ. ჰურია-ნ-ი

უოიასტან-ი *ჰრქაათან*
უულისკიხე *Ილჩხაჭრიქ*
უულოს-ი *Ილჩილა, Ილფალა, Ალჩილა*
უუროპ *Ილფრიდ*
უჯარმა ‖ უჯარმო *Ილჯიდმ, -ლ-. Ილჯადმა ‖ Ილჯიდმა ‖ Ილჯადმ, -ოჲ ‖ Ილჯადმაჲ*

ფადლა *Ფაჲლ*
ფადლონ ‖ ფადლუნ *Ფაჲლიჲნ, -ოჲ ‖ -ილოჲ*
ფანჯარ-ი *Ფარაჩნ, -ოჲ*
ფარაბოროტ *Ფალაგორით*
ფარავნა (ტბა) *Ფარჲნაჲ, -ოჲ (ბიძ)*
ფარისოს-ი *Ფარჩაჲა, -ოჲ*
ფარნავაზ *Ფარჲნაჲაჲ, -ოჲ ‖ -ოჲ (ქართაჲლი ჳრთჲ)*
ფარნავაზ *Ფარჲნაჲაჲ (ადაჲაჲჩით)*
ფარნავაზია-ნ-ი *Ფარჲნაჲაჲჩიან-ჲ. Ფარჲნაჲაჲნიჩ-ჲ*
ფარნაჯომ *Ფარჲნაჲჯიმ. Ფარჲნაჲჯიმ, -ოჲ*
ფარსმან (მეფე) *Ფარჲმან*
ფარსმან (ბაკურის ძე) *Ფარიმან, -აჲ*
ფარსმან ქველი, არმაზელ-ი *Ფარჲმან, -ოჲ*
ფარსმან (ვარაზ-ბაქარის ძე) *Ფარჲმან*
ფარსმან (ფარსმანის ძე) *Ფარიმან*
ფარსმან-ფარუზ *Ფარიმან-Ფარჩაჲ*
ფეროზ *Ფიდიჲ*
ფეროზ *Ფიდიჲ, -ოჲ*
ფეროზ *Ფ-ნდიჲ, -ლ ‖ Ფიდიჯ*
ფილისტრიმე *ლიჩიდ Ფჩჲთაგჲაჲ*, იხ. *Ფჩჲთაგჲ*
ფოკას *Ფიჩაჲა, -ოჲ*
ფრანგ-ნ-ი *Ფრანგ-ჲ*
ფხოელ-ნ-ი; ფხოველ-ნ-ი *Ფხიჩლა. Ფხიაგ-ჲ*

ქავახნ-ი *Ჭიაჩჩ*
ქალაძორ-ი *Ჩალაჭიდ*
ქალდეველ-ი *Ჩაგდიაგ-ჲ*; ქალდეველ-ნ-ი *Ჩალა-ჲ, -ლ-ჲ*
ქართამ *Ჩარჲმ*
ქართამ (ადერკის ძე) *Ჩარიმ, -აჲ*
ქართველ-ნ-ი ‖ ქართლ-ი ‖ ქართლოსიან-ნ-ი *Ქ-ლ-ჲ, -აჲ*; (ქ ა რ თ ვ ე ლ [თ ა] *Ჩარიმ-ლაგ*, იხ. *Ჩარიმ*)
ქართლოს-ი *Ჩარიმლიჩ*; შვილნი ქართლოსისნი *Ჩარიმლაჲ ითჩ*, იხ. *Ჩარიმ*
ქართლ-ი *Ჩარიმ-აჲ. Ქ-ლ-ჲ, -აგ. Ჩარიმლიჩ* (?) იხ. *Ჩარიმ*
ქასრე ‖ ხუასრო *Ჩაჩრ, -ლ*
ქასრე ანუშარვან *Ჩარაჩ-Შაჩ ‖ Ჩარაჩ-Შალ-ვან*
ქაჯატუნ-ი *Ჩაჯაითაჲნ*
ქაჯთა-ქალაქ-ი *Ჩაჯაგ-ქაიქიჩ*
ქეიხოსრო *Ჩიქ-Ხოიდიქ*
ქეკაპოს *Ჩიკაითი*
ქინძარელ-ნ-ი *Ჩ-ნძიჩ, -აჲ*
ქოჯ-ი ‖ ქუჯ-ი *Ჩიქ, -ლ ‖ Ჩიქ ‖ Ჩიქ-ლი*
ქრისტე *Ჩრქაითი*, იხ. აგრეთვე: იესუ ქრისტე
ქუეშ-ი *Ჩიქ, -ოჲ*
ქურდ-ნ-ი *Ჩიდიდ-ჲ, -აგ*
ქურდევან-ი *Ჩიდიდაჲაჲნ*
ქუჯის-ი *Ჩიქაჩ-ლ-ჲ*, იხ. აგრეთვე ქოჯი ‖ ქუჯ-ი

ღადო *ლაქაჲა, -ოჲ*

ყაბა *Ყაყაჲ (ქ.)*
ყივჭაღ-ი *Ყ-ლ-ჯიდ, -აგ-. ყივჭაღ-ნ-ი Ხ-ნ-ჲ*
ყრუ *Ხიქ*
ყუელ-ი *Ხიქ-ლ*

შავშეთ-ი *Შაქ-ლ-ჲ, -ოჲ*
შამ-ი *Შარ, -აჲ*
შამახია *Შარაჩაჲ*
შანქორ-ი *Შარგიდ*
შარვანი ‖ შირვან-ი *Შდიაჲნ, -აჲ*
შარვან-შა *Შდიაჲნ-Შაჩ*
შიდა-ქართლი *Ჯიგდ-. შიგა-ქართლ-ი, შინა-ქართლი Ნ-დგ-ჲ Ჩარიდ*
შირაკუან-ი *Შ-დრაჩ*
შირიმ-ნ-ი *Შ-დრიმ-ჲ*
შორაპან-ი *Შიდაჲ*
შრომანა *Შიქაჲ*
შულაველი *Შგიაჩ*
შუშან *Შაქაჲ, -აჲ*

ჩელთა ‖ ჩელეთ-ი *Ქ-ლ-ჩ ‖ Ქ-ლ-ჩ*
ჩიმამგ ‖ ჩირმაგ *Ქიმაგ*

ცელ-ი (ტბა) *Ბ-ლ-ჩ*
ციხე-დიდ-ი *Ტიგ-ისგ-ლ-ჩ. Ბ-ლ-ხ-გ-ლიგ*
ციხისჯუარ-ი *Ბჭ-ხ-ისჯიქაჩ*
ცხენის წყალი *Ბ-ხ-ნ-ხი Ბგალ*

წიაღ-ლაკანელ-ნ-ი *Ბ-ლ-ლაჲაჲ*
წილკან-ი *Ბ-ლ-ლაჲ, -აჲ*
წობენ-ი *Ბიგ-ნ*
წუნდა *Ბაჲნდა ‖ Ბაჲნჯაჲ (ქ.)*
წუნდა *Ბიჲნდა ‖ Ბიჲნდ-ჲ, -აგ-. Ბიჲნდ-ლ-ი. Ბიჲნდაგ-ლ-ჲ*

ჭართალ-ი *Ճարթալ*
ჭართალეთ-ი *Ճարթալը-ք*
ჭერამ-ი *Ճերամ, -ոյ.* ჭერემ-ი *Ճերամ, -ոյ*
ჭიჭუმ ‖ ასიმ *Ճիճնա(ռ)մ*
ჭოროხ-ი *Ճորոխ* (*գ.*)
ჭყონდიდელ-ი გიორგი *Ճղունդիտեալ Գիւտրգի*

ხახარეთ-ი *Խաղարէք, -ոյ*
ხახარ-ნ-ი ‖ ხახარეთ-ი *Խաղրը-ք, -ից*
ხახარ-ნ-ი *Խաղրեցի-ք. Խաղրիկ-ք*
ხალილ *Խալիլ*
ხალინჯაქარ-ი *Խալինճքար*
ხერთვს-ი *Խերթւիս*
ხერკ-ი *Խէրկ*
ხიშტალანთ-ი *Խշտալան*
ხოზანიხეთ-ი *Խուզունիվս*
ხოზონიხ ‖ ხოზანიხიზ *Խուզունի, Խուզունիոյ*
ხორანთა *Խաբրանքա* (*ք.*)
ხორნაბუჯ-ი *Խրնոքոջ*
ხუანხუა *Խաւնախուայ*
ხუარა *Խորա*
ხუარან-ხუასრა *Խորա-Խոսրով*
ხუარანძე *Խորանձէ*
ხუარანძე (ვახტანგის ასული) *Խորաւնէ. Խորանձէ*
ხუასრო *Խոսրով*
ხუასრო, იხ. ქასრე
ხუასრო *Խոսրով, -ու*
ხუასროვან-ნ-ი *Խոսրովունի-ք, -ից*
ხუასროოდეს *Խոսրոյդիս*
ხუნან-ი ‖ მტკურის (მტუერის)-ციხე *Խունան, -ոյ. Ղունան* (*լ.*)
ხურსი *Խուրսի*

ჯავახეთ-ი *Ջաւախէք, -ի* ‖ *-ոյ*
ჯავახოს *Ջաւախոս*
ჯაზირეთ-ი *Ջազիրէք. Ջազրէք*
ჯაფარ *Ջափար*
ჯიბღა ‖ ჯიბღუ *Ջիբաղ* ‖ *Ջիբղա*
ჯილა(ს) *Ջիլաս, -ոյ*
ჯიქ-ნ-ი *Ջիկ-ք*
ჯიქეთ-ი *Ջիքէք*
ჯორჯანეთ-ი *Ջուրջանէք*
ჯუანბარ *Ջուանբար*
ჯუანბერ (არჩილის ძე) *Ջուանբար*
ჯუანბერ *Ջուանբար* (*սպայապետ*)
ჯუანბერ (ასპურაგნელ-ი) *Ջուանբար* (*վաստպուրականի տէր*)
ჯუანშერ *Ջահանշէր*
ჯუანშერ *Ջահանշէր*

ჰაოს *Հայկ, -հին*
ჰერაკლე, იხ. ერაკლე
ჰერ-ი *Հեր*
ჰერეთ-ი *Հերէք* (*ք.*)
ჰერეთ-ი *Հերէք, -ոյ* ‖ *-ոյ*
ჰეროდე *Հերովդ, -ի*
ჰეროს *Հերոս, -ոյ*
ჰინდო-ნ-ი ‖ ჰინდოეთ-ი *Հնդիկ-ք, -ից*
ჰრიმისტროს *Հերմիտրոն*
ჰრომ-ი *Ցունկ-ք*
ჰრომ-ნ-ი *Հռոմայեցի-ք, -ից.* ჰრომ(ნ)ი ‖ საბერძნეთი *Հռոմ, -ոյ*
ჰრომოს *Հռոմոս*
ჰურია-ნ-ი ‖ ებრაელ-ი *Հրէայ-ք, -իկ*
ჰურმიზდ-ი *Որմիզդ, -ի*

ტექნიკური რედაქტორი **გრ. თოდუა**

გადაეცა წარმოებას 14/V 1953. ხელმოწერილია დასაბეჭდად 19/I 1954. ტირაჟი 1000. უე 00531. ქაღალდის ზომა 70×108¹/₁₆. ფორმათა რაოდენობა: სააღრიცხვო-საგამომცემლო—24,77. ნაბეჭდი—32,98. შეკვეთა № 285.

ფასი 14 მან.

სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობის სტამბა-ლიტოგრაფია, უნივერსიტეტის ქ., 1.

შეცნეული შეცდომები

გვ. სტრ.	არის	უნდა იყოს
8,1	კოვკასის	კოვკასს
24,2	ასე	ესე
40,12	*ალაბასტრეზი*	*ალაბასტრეზი*
55	[11] წუევითა AB	[11] წუევითა ABM
56,20	*ი კოკსაბედ*	*კოკსაბედ*
58,1	*ათხალ*	*თხალ*
77,8	*ნվ*	*ნ*
78,5	*ქნაყი*	*ქნაყი*
79,6	*ქინქანი*	*ქინქანი*
98,16	«*ნ*	*ნ*
103,12	*აბრნაყ*	*ალრნანაყ*
107,8	*ი վრა*	*ი վრაყ*
114,12	*ղჭაყნა*	*ղჭაყნა*
115,13	*ბაბკულქ*	*ბაბკოყქ*
119,18	*ი ქა|ქნ*	*ი ქაქ|ნალ*
153,10	მათაც მიეღოთ	მასაც მიეღო
180,8	*ნ ნამბულიაყ*	*ნამბულიაყ*
205,19	*ჩალქლაყ*	*ჩაბქლაყ*
211,3-4	გორანდუხტ, მარიამ, მიჰრანდუხტ და შუშან	გორანდუხტ, მარიამ, მიჰრანდუხტ და შუშან
225,3	დაჰრჩამათ	დაჰრჩა მათ
261,4	*ქაშაყ.* (ასეა ნუსხებში)	*ქაშაყ Գიდქ*
261,5	*Գიდქ.*	